

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENCE AND INNOVATION
OF MODERN WORLD**

**PROCEEDINGS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
OCTOBER 26-28, 2022**

**LONDON
2022**

SCIENCE AND INNOVATION OF MODERN WORLD

Proceedings of II International Scientific and Practical Conference

London, United Kingdom

26-28 October 2022

London, United Kingdom

2022

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “Science and innovation of modern world” (October 26-28, 2022) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2022. 948 p.

ISBN 978-92-9472-194-5

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Science and innovation of modern world. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-innovation-of-modern-world-26-28-10-2022-london-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: london@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 Cognum Publishing House ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Fedelesh-Gladinets M. I., Nahornyi M. M.* 17
BIOTECHNOLOGY OF OBTAINING INFUSIONS AND DECOCTIONS OF PLANTS FROM THE TOPS OF LOW ACONITE TO REDUCE THE NUMBER OF BUNCHY LEAF BEETLE IN THE CARPATHIAN REGION
2. *Fedelesh-Gladinets M. I., Turovnik A. A.* 20
BIOTECHNOLOGY OF OBTAINING INFUSIONS AND DECOCTIONS OF PLANTS FROM CELANDINE TOPS TO REDUCE THE NUMBER OF BUNCH LEAF BEETLE IN TRANSCARPATHTIA
3. *Борозан П. А., Мустяца С. И.* 23
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРОДЫШЕВЫХ ПЛАЗМ В СОЗДАНИИ РАННЕСПЕЛЫХ ГОМОЗИГОТНЫХ ЛИНИЙ КУКУРУЗЫ
4. *Волкова Н. І., Бащеванжи Н. В.* 34
ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЯВИЩ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

VETERINARY SCIENCES

5. *Кос'янчук Н. І.* 38
БЛАГОПОЛУЧЧЯ КОНЕЙ
6. *Самойленко О. С.* 42
ПСИХОЛОГІЯ ВЗАЄМОДІЇ ТВАРИН З ЛЮДИНОЮ

BIOLOGICAL SCIENCES

7. *Korzhov Ye. I., Yefremenko N. D., Miroshnichenko K. V.* 49
ASSESSMENT OF THE MAIN SIGNS OF DECLINE IN THE STATE OF WATER ECOSYSTEMS OF THE DNIEPER MOUTH SECTION
8. *Касумов Р. Н., Агаева Э. М., Сулейманова Т. Х., Гурбанова С. Ф., Бахышова Е. А.* 55
ВЛИЯНИЕ РАСТИТЕЛЬНЫХ ИММУНОСТИМУЛЯТОРОВ НА ФУНКЦИОНАЛЬНУЮ АКТИВНОСТЬ Т - И В - ЛИМФОЦИТОВ ПТИЦ, ВАКЦИНИРОВАННЫХ ПРОТИВ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ

MEDICAL SCIENCES

9. *Artemov A. V., Saldan Yo. R., Buriachkivskyi E. S.* 60
COLLAGEN-ELASTIC MEMBRANES OF THE EYE UNDER NORMAL AND PATHOLOGICAL CONDITION (CONCEPTUAL VIEW).
10. *Berbeniuk A. I., Tsysar Yu. V.* 64
INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL, SOCIAL AND ADAPTIVE ASPECTS ON PREGNANCY

11.	<i>Bulavchyk A. M., Tsysar Yu. V.</i>	71
	CURRENT VIEWS ON THE PROBLEMS THAT MAY ARISE DURING PREGNANCY AND ASSOCIATED WITH THE PRESENCE OF SOME TORCH INFECTIONS (LITERATURE REVIEW)	
12.	<i>Davidyuk A. V., Tsysar Yu. V.</i>	80
	CONTEMPORARY VIEWS ON CHILDREN'S ANESTHESIA	
13.	<i>Glukhova A. Yo., Tsysar Yu. V.</i>	86
	BACTERIAL VAGINOSIS AS ONE OF THE MOST COMMON INFECTIONS OF THE LOWER DIVISION OF THE URINARY SYSTEM IN WOMEN	
14.	<i>Honcharuk O. O., Tsysar Yu. V.</i>	92
	PROBLEMS OF PREGNANCY AGAINST THE BACKGROUND OF COVID-19 AND THE ISSUE OF VACCINATION IN TODAY'S CONDITIONS	
15.	<i>Horbachova O. O., Tsysar Yu. V.</i>	100
	LITERATURE REVIEW OF CURRENT DATA ON THE COURSE OF HYPERTENSION IN PREGNANT WOMEN	
16.	<i>Ilash A. I., Tsysar Yu. V.</i>	107
	THE ROLE OF THE ENDOCRINE SYSTEM IN THE FORMATION OF MENSTRUAL FUNCTION IN GIRLS OF THE PUBERTAL AGE	
17.	<i>Kornivskiy B. A., Tsysar Yu. V.</i>	116
	GESTOSIS AS A COMPLICATION OF PREGNANCY	
18.	<i>Kryvokhyzha I. Ya., Tsysar Yu. V.</i>	123
	HEALTHY NUTRITION DURING PREGNANCY	
19.	<i>Kukhar Yu. V., Tsysar Yu. V.</i>	132
	THE RELATIONSHIP OF PARTNER BIRTH AND OBSERVATION	
20.	<i>Parkhomenko I. O., Tsysar Yu. V.</i>	140
	FEATURES OF THE FORMATION OF MATERNAL BEHAVIOR AND THE POSSIBLE DEVELOPMENT OF POSTPARTUM DEPRESSION AS A CONSEQUENCE OF HORMONAL INFLUENCE	
21.	<i>Skrypnyk V. V., Tsysar Yu. V.</i>	147
	FEATURES OF PREGNANCY AND CHILDBIRTH IN WOMEN WITH ARTERIAL HYPERTENSION (REVIEW OF MODERN LITERATURE SOURCES)	
22.	<i>Абдумаджидов А. А., Мухтор Оминахон Дилшод қизи, Зиявиддинова Нафисахон Саидкомил қизи, Вохидова Лайло Фахриддин қизи</i>	157
	СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ НАРУШЕНИЯ ВОДНО-ЭЛЕКТРОЛИТНОГО БАЛАНСА В ОРГАНИЗМЕ ЧЕЛОВЕКА	
23.	<i>Бовт О. Г., Приймак С. Г.</i>	166
	СИНДРОМ ПОЛКІСТОЗНИХ ЯЄЧНИКІВ У ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ ТА ВАГІТНІСТЬ	

24. **Варивончик Д. В., Демецька О. В.** 172
ВПЛИВ ХРОНІЧНОЇ СОМАТИЧНОЇ ПАТОЛОГІЇ НА СПРИЙНЯТЛИВІСТЬ ДО ІНФЕКЦІЇ SARS-COV-2 В КОГОРТІ ПРАЦІВНИКІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
25. **Васильченко Л. В., Лотиш Н. Г., Папінко Р. М., Горностаєва Н. Ю.** 178
КЛІНІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЕНТЕРОСОРБЦІЇ ПРИ ГІПЕРБІЛІРУБІНЕМІЇ У НОВОНАРОДЖЕНИХ З ГХН
26. **Вовк В. В., Борачок Є. В., Волинець В. М., Неспрядько В. П.** 181
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ФІКСУЮЧИХ ЦЕМЕНТІВ. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ
27. **Войцеховська О. Р., Приймак С. Г.** 187
ТРОФОБЛАСТИЧНА ХВОРОБА: КЛІНІКА, ДІАГНОСТИКА, ЛІКУВАННЯ
28. **Малик Н. В., Басенко А. А., Карімова М. А.** 192
ВАЖЛИВІСТЬ ДІАГНОСТИКИ СИНДРОМА БАДДА – КІАРІ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ПЕЧІНКИ
29. **Малик Н. В., Копиця М. М., Расулзаде Мехді Огли** 196
ОСОБЛИВОСТІ ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ
30. **Симоненко Г. Г.** 198
ВИПАДОК ГОСТРОЇ НЕВРОПАТІЇ ЛИЦЕВОГО НЕРВА НА ФОНІ COVID-19
31. **Умець С. В., Власенко В. Г., Кучеренко Б. Ю.** 202
СУЧАСНІ БОЙОВІ ТРАВМИ ТА ПОРАНЕННЯ
32. **Чаглій Т. В., Приймак С. Г.** 205
ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ МІКРОБІОЦЕНОЗУ ОРГАНІВ РЕПРОДУКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПРИ ГІПЕРПЛАСТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ЕНДОМЕТРІЯ
- PHARMACEUTICAL SCIENCES**
33. **Сологуб В. А., Михайлова А. І.** 215
МІСЦЕ ТЕХНОЛОГІЇ ЛІКІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРОВІЗОРІВ
- TECHNICAL SCIENCES**
34. **Eminov A. M., Baizhanov I. R., Bobomurodova M. T., Kalbaev B. A.** 222
ALUMOSILICATE REFRACTORY MATERIALS USING KAOLIN RAW MATERIALS OF UZBEKISTAN
35. **Hrytsiv B., Shpakova H.** 228
TECHNOLOGY FOR STRENGTHENING THE FOUNDATIONS OF EXISTING BUILDINGS WITH THE HELP OF TUBE CONCRETE PILES
36. **Андрєєва А. Ю., Руденко Д. О.** 233
ЯК БЛОКЧЕЙН ТОКЕНІЗАЦІЯ ЗМІНЮЄ СВІТ

37.	<i>Глухова Н. В., Пісоцька Л. А., Крачунов Х.</i>	238
	ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ВОДИ ДЛЯ ЗРОШЕННЯ НА БАЗІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПАРАМЕТРІВ ЗОБРАЖЕНЬ	
38.	<i>Дейнеко А. І., Метель М. О., Давиденко Б. В., Круковський Г. П.</i>	244
	ПРОБЛЕМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТУНЕЛІВ ГЛИБОКОГО ЗАЛЯГАННЯ ТА ТЕХНІЧНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ЇХ УНИКНЕННЯ	
39.	<i>Дзевочко О. М., Малков В. Д.</i>	252
	АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ЗНЕЖИРЕНОГО СУХОГО МОЛОКА	
40.	<i>Дуреев В. А., Христич В. В., Бондаренко С. Н., Антошкин А. А., Маляр М. В.</i>	254
	МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ТЕПЛОВОГО ПОЖАРНОГО ИЗВЕЩАТЕЛЯ С ПОЗИСТОРОМ	
41.	<i>Крайнюк О. В., Буц Ю. В., Богатов О. І., Северинов О. В.</i>	259
	ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄКТІВ	
42.	<i>Новак А. И.</i>	264
	ПАТРОНЫ ДЛЯ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ	
43.	<i>Панасенко Е. А.</i>	269
	СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ СТАТУСУ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	
44.	<i>Пасько В. П., Самофал А. Ю.</i>	277
	СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ТА УПРАВЛІННЯ ДОСТУПОМ НА ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТАХ	
45.	<i>Подустов М. О., Шелудько С. О.</i>	286
	КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ПРОЦЕСОМ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ТА ОЧИЩЕННЯ ГАЗОВИХ ВИКИДІВ У ВИРОБНИЦТВІ ПОВЕРХНЕВО-АКТИВНИХ РЕЧОВИН	
46.	<i>Подустов М. О., Шматько К. А.</i>	288
	АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ДУГОВОЮ СТАЛЕПЛАВИЛЬНОЮ ПІЧЧЮ	
47.	<i>Савчук Т. О., Гриценюк О. В.</i>	290
	ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ BLOCKCHAIN ПРИ РОЗРОБЦІ ВЕБ-ДОДАТКУ ДЛЯ ГЕНЕРАЦІЇ NFT	
48.	<i>Самедов Мухаддин</i>	294
	ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АБРАЗИВНОЙ ОБРАБОТКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ТОЧНОСТИ РАЗМЕРА И ФОРМЫ, ТРЕБУЕМЫХ ПРИ ОБРАБОТКЕ ВЫСОКОТОЧНЫХ ОТВЕРСТИЙ	
49.	<i>Тарасенко О. В., Матвієнко А. А.</i>	304
	ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАЛЬНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	

50. *Тонконог Д. М.* 311
ОПТИМІЗАЦІЯ ХІМІЧНОГО СКЛАДУ ТЕПЛОСТІЙКОЇ
ЦЕМЕНТОВАНОЇ СТАЛІ 09ХЗНМЗФБЧ ДЛЯ
АВІАДВИГУНОБУДУВАННЯ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

51. *Santony V. I., Lepikh Ya. I., Budiyanska L. M., Yanko V. V.* 313
PACKAGED EMISSION MODE WITH ADAPTIVE SIGNAL
PROCESSING FOR HIGH-SPEED SHORT-RANGE LASER
SYSTEMS

GEOGRAPHICAL SCIENCES

52. *Рибалова О. В., Бригада О. В., Ільїнський О. В., Бондаренко О. О., Рихлик К. В.* 319
ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ НА СХОДІ
УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ
53. *Стельмах В. Ю.* 329
АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ
РІЧКОВОЇ СИСТЕМИ

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

54. *Трунін О. М., Горбенко О. В.* 335
ТЕХНОЛОГІЧНА І ТОПОМІНЕРАЛОГІЯ П'ЯТОГО
СЛАНЦЕВОГО ГОРИЗОНТУ ІНГУЛЕЦЬКОГО РОДОВИЩА
МАГНЕТИТОВИХ КВАРЦИТІВ (КРИВОРІЗЬКИЙ
ЗАЛІЗОРУДНИЙ БАСЕЙН)

ARCHITECTURE

55. *Кононенко Н., Нонтова В.* 339
PERCEPTION OF COLOR IN ARCHITECTURE
56. *Арутюнян С. Г., Кононенко Г. Ю.* 343
ФІЛОСОФІЯ СВІТЛА ТА ТІНІ В АРХІТЕКТУРНИХ РІШЕННЯХ
ТАДАО АНДО
57. *Зоря В. Р., Кононенко Г. Ю., Братішко С. М.* 348
ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУКЦІЙ КІНЕТИЧНИХ БУДІВЕЛЬ
58. *Іващенко В. О., Кононенко Г. Ю., Семякін Г. В.* 352
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРИ СПОРТИВНИХ
СПОРУД
59. *Кононенко Г. Ю., Станіславська О. С.* 354
МЕТОДИ ФОРМОУТВОРЕННЯ В ДИГІТАЛЬНІЙ АРХІТЕКТУРІ
60. *Кононенко Г. Ю., Черкашина К. М., Семякін Г. В.* 357
ЩО ТАКЕ СУЧАСНА АРХІТЕКТУРА?

61.	<i>Сидоренко Д. І., Кононенко Г. Ю., Сємякін Г. В.</i>	366
	СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МОДУЛЬНИХ БУДИНКІВ ТА БЛОК-КОНТЕЙНЕРІВ ДЛЯ БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА	
62.	<i>Тарасова К. А., Кононенко Г. Ю.</i>	372
	ЗАСТОСУВАННЯ КОЛЬОРУ ТА СВІТЛА В АРХІТЕКТУРІ ТА ДИЗАЙНІ	
PEDAGOGICAL SCIENCES		
63.	<i>Kordonova A. V.</i>	377
	FORMATION OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LANGUAGE MAJORS IN THE PROCESS OF THEIR EXTRACURRICULAR WORK	
64.	<i>Pshenychna I.</i>	380
	FUNDAMENTAL CONCEPTS OF THE PROBLEM OF SELF-EDUCATION OF STUDENTS OF HUMANITARIAN SPECIALTIES	
65.	<i>Shamanska O. I.</i>	388
	USING MODERN TECHNOLOGY TO IMPROVE ENGLISH TEACHING AND LEARNING	
66.	<i>Абсалямова Я. В.</i>	393
	ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗВО УКРАЇНИ	
67.	<i>Андрейченко Л. О.</i>	398
	ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ	
68.	<i>Бобчинець Л. І., Шафір О. В.</i>	402
	ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ	
69.	<i>Будянська В. А.</i>	407
	ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ АБИТУРІЄНТІВ У СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	
70.	<i>Геворгян П. О., Симолян А. Г.</i>	419
	УПРАВЛЕНИЕ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ, ИЗБРАННЫХ В СОВЕТЫ ВУЗА	
71.	<i>Єфименко Н. Р., Дорогейко Л. І., Коростиленко Л. П.</i>	424
	СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ	
72.	<i>Клевець К., Ворончак І., Тишко С., Бритюк Б., Закопець М.</i>	428
	МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЧИСТОТИ ІНТОНАЦІЇ МУЗИКАНТА-ДУХОВИКА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	
73.	<i>Колесниченко Г. І.</i>	434
	ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ	

74.	Косиченко В. А., Бабенко О. О.	440
	ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ХОРЕОГРАФІЧНОГО КОЛЕКТИВУ	
75.	Купрас В. В., Кіпрова М. С.	445
	ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
76.	Лукіна Т. О.	451
	ВПЛИВ УПРАВЛІНСЬКОГО ДОСВІДУ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА ОЧІКУВАННЯ ЗМІН ВІД ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ШКІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ	
77.	Новоселецька С. В., Івченко-Чехолка Ю. В.	457
	МЕТОДИКА ВИПРАВЛЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОМИЛОК ЯК ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД В ОВОЛОДІННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ	
78.	Павленко І. Г.	471
	ЕСТЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО	
79.	Перебейнос В. Б., Пакулин С. Л., Феклистова І. С., Пакулина А. С.	479
	ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАВМАТИЗМА ДЗЮДОИСТОВ- ВETERANOV С ЦЕЛЬЮ ПРАВИЛЬНОГО ПОСТРОЕНИЯ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА	
80.	Пивоваров А. А., Бойко М. В.	489
	ЗАНЯТТЯ СПОРТОМ СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ПРОБЛЕМ ХХІ СТОЛІТТЯ	
81.	Самойлова І. В., Карпенко О. С.	492
	ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ТІМ	
82.	Стрижяков А. О.	497
	СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ	
83.	Тіщенко О. М., Чжан Чжунюань	502
	ТВОРЧИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ НА ОСНОВІ НАРОДНОГО ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА	
84.	Федь І. А., Гордєєва К. С., Поздняков О. С.	508
	ЗДОРОВ'Я ЗБЕРІГАЮЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЦІЛІСНІСТЬ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДНА ФІЗІОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ	
85.	Шанаєва-Цимбал Л. О., Ямнич Н. Ю., Величко І. Г.	518
	ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ГЛИБОКИХ І СТІЙКИХ ІНТЕРЕСІВ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
86.	Шевченко О. В., Сізова А. Д., Кучеренко Д. М.	524
	ХОРЕОГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА СПОРТСМЕНОК НА ЗАНЯТТЯХ З ГІМНАСТИКИ ХУДОЖНЬОЇ	

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

87. *Александров Ю. В.* 529
ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я І ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ОСОБИСТОСТІ
88. *Афанасенко В. І., Бондаренко В. О., Асаян Н. Г., Гринюк Д. С.,
Гузар І. С.* 534
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ
ОСОБИСТІСНОЇ ГІДНОСТІ У ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ
СІМЕЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
89. *Даниленко О. І.* 541
СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ
90. *Карсканова С. В., Гавриш К. О.* 544
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
БІЛІНГВІЗМУ ЯК ФАКТОРУ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ
ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ
91. *Кузнєцов М. А., Токар К. О.* 550
ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧ ЗА
ЗОБРАЖЕННЯМИ
92. *Куракова Н. О., Шопша О. Л.* 558
ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ СТРАХУ У
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
93. *Кучма М. В., Шопша О. Л.* 569
РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
94. *Носатенко Я. І., Меднікова Г. І.* 575
ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО
ЗДОРОВ'Я ТЮТЮНОВИХ АДИКТИВ ЗРІЛОГО ВІКУ
95. *П'янківська Л. В.* 580
ПСИХОЛОГІЯ САМОРОЗВИТКУ ОФІЦЕРА-ЛІДЕРА
96. *Шопша О. Л., Мілоданова Н. М.* 585
ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНО ТИМЧАСОВО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ
97. *Шопша О. Л., Савкін О. С.* 593
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ
БРЕХНІ ПРИ СЛУЖБОВИХ РОЗСЛІДУВАННЯХ
98. *Шопша О. Л., Єрмоленко О. К.* 602
ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ЖІНОК
99. *Шпилякова О. В.* 608
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКІВ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

100. *Щетиніна С. В., Урсакі Т. А.* 612
ПРОБЛЕМА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ДЛЯ СУЧАСНОЇ
ЛЮДИНИ

JOURNALISM

101. *Вишневська Г. Б., Яржемська К. Р.* 618
МАНГА В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЇЇ
ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНЕ ВТІЛЕННЯ
102. *Подаряща О. І., Путькалець Л. А., Дроздовська В. М.* 624
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВИДАВНИЧОГО РИНКУ
(НА ПРИКЛАДІ «BOOKCHEF»)

ART

103. *Afonin V. A., Older E. O.* 629
HISTORICAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF SOCIO-
PSYCHOLOGICAL POSTERS
104. *Савінкіна М. А., Молодій О. Р.* 633
СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ
105. *Стеф'юк Р. Г., Гнатчук С. А.* 640
ЗОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА
106. *Щигло Н. І.* 646
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО
МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

CULTUROLOGY

107. *Леонідова В. В., Єпик Л. І.* 654
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АКУЛЬТУРАЦІЇ

LITERATURE

108. *Атаманчук К. М.* 660
СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ
СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ
109. *Каліч Д. С., Загнітко А. П.* 670
КЛЮЧОВІ РИСИ МОВНО-ХУДОЖНЬОГО ПОРТРЕТУ СОФІЇ
АНДРУХОВИЧ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)

PHILOLOGICAL SCIENCES

110. *Ananiychuk B. O., Dekusar G. G.* 677
CURRENT ISSUES OF TEACHING ENGLISH IN INSTITUTIONS
OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC LEARNING
CONDITIONS
111. *Babak D., Sydoruk G.* 683
CLASSIFICATION OF VARIETIES OF ELLIPTICAL SENTENCES
112. *Grodskaya E. B.* 687
INTRODUCTION OF THE SCIENTIFIC RESEARCH RESULTS
INTO THE EDUCATIONAL PROCESS (ON THE EXAMPLE OF
FREQUENCY DICTIONARIES)

113. *Hasanov I.* 691
IMPROVEMENT OF DOCTORS IN THE AZERBAIJAN SSR IN THE 70S AND 80S OF THE XX CENTURY
114. *Safonova N. A., Kalinina M. A.* 696
VERBALIZATION OF GENDER STEREOTYPES IN THE ENGLISH PROVERBS AND SAYING
115. *Глазова С. М., Скуратовська Д. В.* 703
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРІЧЧЯ ЯК СОЦІОЛЕКТУ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
116. *Ореховська А. І.* 711
СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ І СПРИЙНЯТТЯ СЛІВ-НОВОТВОРІВ В АНГЛОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
117. *Смакота А. О., Семигінівська Т. Г.* 717
ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОГО ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ АБРЕВІАТУР (НА МАТЕРІАЛІ БЮЛЕТЕНЯ «БІЛА КНИГА»)
118. *Шпак Л. Р., Пасічник Н. І.* 721
ВІДТВОРЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

PHILOSOPHICAL SCIENCES

119. *Воропаєва Т. С., Авер'янова Н. М.* 725
УКРАЇНОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ НАСЛІДКІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ
120. *Кмит Я. М., Сергеев В. М., Бланк С. М.* 735
АУРОЛОГИЯ КАК ОДНА ИЗ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ НАУК БУДУЩЕГО – РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ИМПУЛЬС В РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА И НОВОГО, СОВЕРШЕННО ИНОГО, МИРОВОЗЗРЕНИЯ В ФИЛОСОФИИ И РЕЛИГИОВЕДЕНИИ

ECONOMIC SCIENCES

121. *Lazarieva O., Mas A.* 746
FEATURES OF THE LAND USE SYSTEM RECOVERY IN UKRAINE
122. *Senyshyn O. S.* 749
EVALUATION OF THE ORGANIC POTENTIAL OF UKRAINE USING THE METHOD OF TAXONOMIC ANALYSIS
123. *Альбещенко О. С.* 754
ЕЛЕМЕНТИ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ «ТУРИСТИЧНО-ГОТЕЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО» ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЙОГО В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ
124. *Альошина Т. В., Козенков Д. Є., Сало М. Д.* 760
КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

125. *Бєлова Т. Г., Крайнюченко О. Ф.* 765
 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ В
 МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
126. *Горячова Н. В., Шипілов А. О.* 772
 ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ АВТОТРАНСПОРТНОГО
 ПІДПРИЄМСТВА
127. *Гринів Л. В., Лєсєв Ю. С.* 777
 ОСОБЛИВОСТІ ЗЕД ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ
 ПОДІЙ В УКРАЇНІ
128. *Гудзь Т. П., Брусєв Н. О.* 782
 РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ
 ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
129. *Гузєр Б. С., Бєндєренко В. С., Гузєр Д. Р.* 788
 КОНСАЛТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-
 ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
 НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
130. *Гуторов А. О.* 799
 КОРПОРАТИЗАЦІЯ АГРАРНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ
131. *Зєря О. П., Никєненко Т. А.* 802
 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОМБАРДІВ
132. *Клюшнікова Е. Д.* 807
 ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ВИНИКНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ
 РИЗИКІВ
133. *Кукушка І. В.* 812
 НАУКА ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ
134. *Мєстова А. Д.* 816
 ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ РОЗВИТКУ
 СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ
135. *Омельчєк Г. В.* 820
 РОЗВИТОК РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАЛІЗНИЧНОГО
 ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ ВІЙНИ
136. *Орловська О. В., Вознюк О. М.* 830
 СИНЕРГІЯ РОЗВИТКУ ТА ВІДБУДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ
 РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД
137. *Польєва Т. В.* 833
 МОДЕЛЮВАННЯ АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ ЗА УМОВ
 ВИБІРКОВОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ З УРАХУВАННЯМ
 СПЕЦИФІКИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ
138. *Тищєнко С. І.* 842
 КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ У ПРИЙНЯТТІ БІЗНЕС-
 РІШЕНЬ
139. *Фурман Д. Г.* 846
 ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ТА
 СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ

140.	Чала В. С. ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ ТА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ШЕРИНГОВОЇ ЕКОНОМІКИ	856
141.	Юдіна С. В., Жюдіт Ф. М. ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ДАНИМИ	864
LEGAL SCIENCES		
142.	Khairulina N. F., Kuzmytska S. THE PROBLEM OF CYBERBULLYNG AND ITS CONSEQUENCES IN UKRAINE	868
143.	Бублік С. П., Задаля Д. К. ПРОБЛЕМИ ЕКСТРАДИЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ	871
144.	Каліневич О. С., Скарга Д. В., Наливайко О. І. ЗАКОНОПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	875
145.	Козак А. Р., Скиба В. М. ВЛАСНІСТЬ: ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ	881
146.	Костак С. Я. ЦІЛІСНІСТЬ ТА НЕДОТОРКАННІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ЦІННІСТЬ В РЕАЛІЯХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	885
147.	Костюк Н., Бахновська І., Лалуєва А. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	890
148.	Марочкін О. І. ЕЛЕКТРОННІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	899
149.	Меркулов М. О., Степаненко К. В. ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	904
150.	Скиба В. М., Кучмій Н. НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОТЕРПІЛИЙ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ВІДМІННОСТІ ВІД ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	909
151.	Скиба В. М., Пивоварчук В. С. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД ОЗНАКИ ПРАВОПОРУШЕННЯ «КОНТРАБАНДА»	915
152.	Твердохліб Я. В., Задаля Д. К. МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	920
153.	Твердохліб Я. В., Коршун А. О. ЩОДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	925
154.	Фастовець Н. В. ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	930

155. **Фастовець Н. В.** 934
НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНІ
156. **Фастовець Н. В.** 940
ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНДИВІДА
157. **Черепанов М. М., Наливайко О. І.** 945
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ
ЛЮДИНИ

AGRICULTURAL SCIENCES

UDC 606:632.7/.95

BIOTECHNOLOGY OF OBTAINING INFUSIONS AND DECOCTIONS OF PLANTS FROM THE TOPS OF LOW ACONITE TO REDUCE THE NUMBER OF BUNCHY LEAF BEETLE IN THE CARPATHIAN REGION

Fedelesh-Gladinets Maria Ivanovna

associate Professor,
candidate of Agricultural Sciences,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
Kiev city, Ukraine

Nahornyi Maksym Maksimovich,

student
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
Kiev city, Ukraine

Abstract. Every year, vineyards in our country are damaged by leafhoppers, destroying a large amount of crops, suppressing grape plants.

In the vineyards of Transcarpathia, there are three species of leafhoppers: bunch (*Lobesia botrana* Den. et schiff.), biennial (*Eupoecilia amdiguella* Nb.), grape (*Sparganothis pilleriana* Schiff.). We will consider the bunch leaf beetle.

Key words: bunch leaf beetle, tomato tops, red poppy, pest caterpillar

The bunch leaf beetle (*Lobesia botrana* Den. et schiff.) is the most common and harmful among the leaf beetles that live on grapes. They are found everywhere. Their abundance and harmfulness depends on modern and qualitative protective measures. [1].

On the territory of the country there are few plants that can be considered

promising in the fight against pests and diseases. We studied the insecticidal effect of some of them on the bunch leafworm in experiments conducted in the laboratory at the university in 2021 - these are tomato tops, aconite, red poppy, Insegar, Decis [2].

In 2022, field studies were carried out on 4 plants of the Carpathian region, which showed varying degrees of effectiveness of plant decoctions for bunch leaf caterpillars. Thus, the mortality of the pest caterpillar in laboratory conditions for water decoctions was: high ailanthus - 61%, low aconite - 71%, herb elder - 48%, common dope - 58%, arrowroot - 76%, cymbus - 55%, control - 5% [2].

The crushed dry tops were diluted with water at the rate of 100g in 50l of warm water.

For the preparation of aqueous decoctions, plant raw materials were dried, crushed into pieces of 0.3-2 cm or ground into powder, and fresh tops were used. The ratio of dry matter and water was 1:10, fresh water - 1:4.

An agricultural plot of 2 hectares was chosen for the experiment. We processed 100 bushes from three generations. The estimated dose per 300 bushes of vines was 1 liter of infusion per 10 bushes of grapes [3].

The first spraying was carried out on May 12, 2022 at the beginning of the mass revival of the bunch leaf caterpillar. The second treatment on July 07 against the second generation. The third spraying on August 18 and 28, 2021 when the first caterpillars were detected in bunches of grapes.

According to our research, it was found that the death of the first generation from water broth ranged from 54% to 61%, the second 55- 64%, the third 65-75%. During the result the damage of bunches did not exceed 1.8%, that is below the threshold of harmfulness. In the control plots, the damage was in the range of 22-26%. During the experiment, it was noted that the decoction of selected plants provoked bacterial pathogens that are in the caterpillars in a latent state.

Conclusions: We found that environmentally friendly technologies in the form of decoction of plants affect the reduction of the number of bunch leafrollers in three generations depending on the control. The biologically insecticidal effect of the decoction has an impact on reducing the development of the caterpillar, which

inhibits the growth of grape bunches.

REFERENCES

1. Babidorych M. M., Fedelesh-Gladynets M. I. Against the bunch leaf beetle // Plant protection. Collection of scientific papers. - 1997. №3. - C.18.

2. Fedelesh-Gladynets M. I., Kanarsky E.R. Obtaining infusions and decoctions of plants by biotechnological methods. Sworld. - 2013. - No. 1 (38) in the section biology, ecology and biotechnology - P.33.

3. Fedelesh-Gladynets M. I., Nagorny M.M. International Scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science" 24 hours of participation (0.8 ECTS credits). Vancouver Canada 1-3 December 2021. c.22-23

UDC 606:632.7/.95

**BIOTECHNOLOGY OF OBTAINING INFUSIONS AND DECOCTIONS OF
PLANTS FROM CELANDINE TOPS TO REDUCE THE NUMBER OF
BUNCH LEAF BEETLE IN TRANSCARPATHIA**

Fedelesh-Gladinets Maria Ivanovna

associate Professor,
candidate of Agricultural Sciences,

Turovnik Alina Anatoliivna

student

National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
Kiev city, Ukraine

Abstract. The largest pesticide load of plants falls on vineyards, it is associated with their use against pests and diseases. There is a growing interest in environmentally friendly technologies and scientifically based methods of protecting crops from pests. Significant damage to the grape crop is caused by leafhoppers. All types of leafhoppers are distinguished by morphological features, developmental biology and lifestyle.

Key words bunch leaf beetle, celandine, grapes, bunch leafworm, water decoctions.

The bunch leaf beetle is the most widespread and harmful among leaf beetles. They are found everywhere. Their number and harmfulness depends on many factors. This pest can destroy 25-30% of the crop, and in some years could destroy the entire crop [1].

The territories of our country are rich in various plants that can be considered promising in pest control. We studied the insecticidal effect of some of them on the bunch leafworm in experiments conducted in the laboratory at the university in 2021 - these are tomato tops, aconite, red poppy, Insegar, Decis [1].

Studies were also conducted in 2022 on the insecticidal effect of the pest in the

field. Experiments were conducted on 4 plants of the Carpathian region, which showed varying degrees of effectiveness of decoctions of plants for caterpillars of three generations of the bunch leafworm [2].

Thus, the death of the pest in the field by aqueous decoctions was: high elecampane - 54%, chamomile Dalman - 64%, celandine - 65%, high ailanthus - 53% Decisis - 75%, control - 8%. But the most economical was the infusion of celandine tops.

The crushed dry tops were diluted with water at the rate of 200g in 50 liters of warm water. When spraying was carried out, an adhesive was added [3].

The first spraying was carried out on May 08, 2022 at the beginning of the mass revival of the caterpillar of the bunch leafworm. The second treatment on July 03 against the second generation. The third on August 14 and 21, 2022 when the first caterpillars were found in the bunches of grapes. The death of caterpillars of the first generation from the infusion was 54 -62%, the second - 57-64, the third - 68 -73%. Damage to bunches in our experiments did not exceed 1.7%, was below the threshold of harmfulness.

Damage in the control plots was in the range of 22-24%. Celandine tops do not adversely affect the predators of the bunch borer.

For the preparation of celandine tops, losses for its preparation, for the treatment of vines were 2.5-3.0 times less than when using organophosphorus and peritroid preparations [1].

We also used the drug Regoplant as a growth regulator, the drug was quite effective.

Conclusions. Environmentally friendly technologies in the form of plant decoction have shown that the biologically insecticidal effect of plant decoction on the growth and development of the vine when replacing existing insecticides with plant infusions cause an aftereffect, the process of self-regulation in agrocenoses, with modern intensive cultivation technologies contributes to a significant reduction in the use of chemicals.

REFERENCES

1. Babidorych M. M., Fedelesh-Gladynets M. I. Against the bunch leaf beetle // Plant protection. Collection of scientific papers. - 1997. №3. - C.18.
2. Fedelesh-Gladynets M. I., Kanarsky E. R. Obtaining infusions and decoctions of plants by biotechnological methods. Sworld. - 2013. - No. 1 (38) in the section biology, ecology and biotechnology - P.33.
3. Fedelesh-Gladynets M. I., Turovnyk A. A. International Scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science" 24 hours of participation (0,8 ECTS credits). Vancouver Canada 1-3 December 2021. C.24-27

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРОДЫШЕВЫХ ПЛАЗМ В СОЗДАНИИ РАННЕСПЕЛЫХ ГОМОЗИГОТНЫХ ЛИНИЙ КУКУРУЗЫ

Борозан Пантелимон Афанасьевич,
к. с/х н., доцент, зам. директора по науке
Мустяца Симион Иванович
д. с/х н., профессор, главный научный сотрудник
Институт Растениеводства «Порумбень»
Республика Молдова

Аннотация: В статье представлены результаты селекционной программы по созданию инбредных линий из различных типов исходного материала и групп зародышевых плазм. Полученные результаты показали, что для современной селекции раннеспелой кукурузы более полезными типами исходного материала являются родственные скрещивания, простые гибриды и беккроссные скрещивания. В родословной инбредных линий рабочей коллекции преобладают зародышевые плазмы Рейд Айодент – 33,3%, Еврофлинт – 28,6%, Ланкастер – 18,3% и БССС-Б37 – 9,5%, которые составляют основные альтернативные гетерозисные группы при синтезе гибридных комбинаций. В результате селекционной работы было создано 38 инбредных линий, в том числе 12 стерильных аналогов и 9 восстановителей фертильности М-типа ЦМС используемых в качестве родительских форм районированных гибридов кукурузы.

Ключевые слова: Кукуруза, Группы зародышевой плазмы, Гибриды, Гетерозисные группы, Инбредные линии, Исходный селекционный материал.

Селекция кукурузы, основанная на создании гибридов между инбредными линиями, развивалась в течение более чем столетия, после публикации концепции использования гетерозиса [1, р.363]. Накопленная научная информация и профессиональный опыт позволили внести

эффективные изменения в процесс создания, оценки, идентификации и использования инбредных линий [2, p.463]. Основные изменения касаются типов гетерозисных групп, исходного селекционного материала, методов оценки хозяйственно-ценных признаков и свойств, систем тестирования продуктивности, методов выявления источников благоприятных генов и различных формул синтеза гибридных комбинаций [3, p.393; 4, p.1271]. Как инновационный элемент в современной селекции кукурузы считается формулировка определений групп зародышевой плазмы и гетерозисных моделей [5, p.124]. Отметим, что практика селекции установила ряд формул скрещивания линий из определенных групп зародышевой плазмы с агротехническими показателями в гибридных комбинациях [6, p.311]. Эти гетерозисные модели интенсивно используются в программах создания и улучшения инбредных линий путем подбора пар родительских форм, которые при скрещивании дают конкурентно-способные гибриды [7, p.1553]. Ретроспективный анализ деятельности в селекции кукурузы, проведенный Дювиком Д. Н. [8, p.539] за 45 лет иллюстрирует изменения, произошедшие за этот период. В качестве принципиальных изменений автор отмечает более быстрое получение простых гибридов по сравнению с двойным типом, сокращение с 15 до 5 лет селекционного цикла от одной элитной линии к другой новой линии и преимущественное использование элитных линий в качестве исходного материала. При этом концепция создания линий путем самоопыления популяций F_2 специального назначения, испытания константных потомств в топкроссных схемах и выделения наиболее продуктивных гибридных комбинаций осталась неизменной. Целью данной статьи является обобщение результатов, связанных с использованием зародышевых плазм в создании, оценке и использовании инбредных линий раннеспелой кукурузы.

В селекционном процессе были использованы более 3000 источников исходного материала и 500 инбредных линий из оперативной коллекции лаборатории селекции раннеспелых гибридов кукурузы. Для создания соответствующих линий использовался традиционный метод «педигри»,

фенотипический отбор между потомствами из последовательных поколений инбридинга и определение комбинационной способности в тест-скрещиваниях. Отметим, что в рабочую коллекцию передаются линии с высокой общей комбинационной способностью при предварительном испытании потомства из поколений S_5 - S_6 . Позже новые линии используются в качестве родительских форм в создании экспериментальных гибридов, которые оцениваются в контрольных, предконкурсных и конкурсных испытаниях. Классификация линий на гетерозисные группы осуществляется путем фенотипического описания по сравнению с эталонными образцами и индекса генетического разнообразия, который различает образцы по классам родства. При создании аналогов стерильности и восстановителей фертильности пыльцы использовали метод регрессивных скрещиваний в течение 5-6 поколений.

На первом селекционном этапе в качестве исходного биологического материала для создания гомозиготных линий кукурузы были использованы гибриды из Западной Европы и США. Надо отметить, что генетический потенциал новых линий, зависит от качества подбора исходного материала, используемого в процессе самоопыления, отборов и оценок потомств до достижения гомозиготного состояния. В качестве исходного селекционного материала на втором этапе служили простые, тройные и четырехлинейные гибриды, созданные из оригинальных линий, интродуцированных сортов, синтетических популяций с широкой и узкой генетической основой. На следующем этапе селекции произошло увеличение доли простых гибридов, родственных скрещиваний и беккроссов в результате сокращения доли иностранных и многолинейных гибридов. Из селекционных работ были исключены раннеспелые сорта с кремнистым типом зерна, которые в большинстве случаев показали плохую экологическую приспособляемость в качестве исходного материала. После 2001 года среди источников исходного материала со значительным весом отмечены родственные скрещивания $A \times A_1$ - 48,8%, простые гибриды, созданные на основе раннеспелых и среднепоздних линий – 36,0%, регрессивные скрещивания – 13,2% и простые

гибриды иностранных фирм – 2,0%. Отметим, что в 2011-2020 годах преобладающую роль сыграли скрещивания родственных линий внутри гетерозисных групп с агрономическими высокими показателями, что составило 58,6% от объема исходного биологического материала, предназначенного для создания раннеспелых инбредных линий. Созданные линии использовались как родительские формы для создания раннеспелых гибридов предназначенных для выращивания в районах с дефицитным тепловым режимом. В таблице 1 показаны гетерозисные модели раннеспелых гибридов кукурузы, районированных и используемых в производстве до 2000 года.

Таблица 1

Гетерозисные модели раннеспелых гибридов кукурузы

№	Тип скрещивания	Гетерозисная модель		Название гибрида	Группа спелости, ФАО
		♀	♂		
1.	(A x B) x C	Рейд	Дент	Бемо 181СВ	200
2.	(A x B) x (C x D)	Рейд	Канада	Бемо 182СВ	210
3.	(A x B) x (C x D)	Айодент	Дент	Бермолд 184СВ	210
		Рейд михт	Канада		
			Лакон		
4.	(A x B) x C	Дент Канада	Флинт	Бемо 160МВ	160
5.	(A x B) x C	Рейд	Флинт	Бемо 210СВ	210
6.	(A x B) x C	Айодент	Дент	Порумбень	170
7.	(A x B) x C	Рейд михт	Канада	171СВ	170
8.	(A x B) x (C x D)	Лакон	Дент	Бемо 172СВ	200
		Дент Канада	Канада	Немо 216МВ	
			Лакон		

Первым гибридом, созданным на основе оригинальных линий, стал Бемо 181СВ, включенный в Государственный Реестр сортов Беларуси, занял большие площади в регионах с коротким вегетационным периодом. Второй гибрид Бемо 182СВ создан по гетерозисной модели Рейд Айодент x Дент Канада, зарегистрирован в 1992 году, подтвердил высокую продуктивность и адаптивность во всех регионах Беларуси при возделывании на зерно и силос.

В более поздний период в Беларуси были зарегистрированы гибриды Бемо 160МВ, Бемо 210СВ и Бемо 172СВ, а гибрид Порумбень 171СВ районирован в России. Использование исходного материала для создания

инбредных линий с более поздним генотипом, усовершенствование методов селекции и тестирования, позволило повысить продуктивность и другие важные признаки у гибридов созданных на следующих этапах. Особый генетический прогресс, достигнут в таких ценных агрономических признаках, как: быстрая потеря воды из зерна, устойчивость к засухе и жаре, устойчивость к низким весенним температурам, устойчивость к ломкости стебля. Новое направление в селекции раннеспелой кукурузы было начато, когда в производство вошел простой гибрид Деа, созданный по формуле скрещивания Айодент х Флинт [9, р.435]. Благодаря агрономическим показателям простой гибрид Деа с получением семян путем посева родительских форм в два срока значительно распространился в северных районах, что послужило мотивом для создания собственных вариантов во многих странах и усовершенствования зародышевой плазмы Айодент с ранним периодом созревания. В настоящее время соответствующая гетерозисная группа составляет генетическую основу улучшения раннеспелой и среднеранней групп спелости. В начале 2000-х годов были выведены гибриды Нелга, и Евростар, синтезированные в различных гетерозисных моделях. Первый гибрид был создан на основе зубовидных родительских форм, как более ранних вариантов зародышевых плазм БССС-Б37 и Рейд Айодент. Оригинальность модели Евростар (Rustica, Франция) заключалась в использовании линий со смешанной зародышевой плазмой Еврофлинт и зубовидных форм. Информация о гетерозисных моделях зарубежных гибридов положительно повлияла на подбор зародышевой плазмы исходного материала, тестеров для оценки специфической и общей комбинационной способности и синтезу гибридных комбинаций в конкретных формулах скрещиваний.

Анализ эволюции зародышевой плазмы кукурузы за период 1981-1990 гг. установил преобладание в родословной исходных линий смешанной группы Айодент (24,9%) внедренной в иностранные гибриды и синтетические популяции с широкой генетической основой (табл. 2). Первые линии МКР33, МКР35 и МКР42 были выделены из гибридов Пионер (США) и использованы в

районированных гибридах Бемо 160МВ, Бемо 181СВ, Бемо 182СВ, Порумбень 212СВ и Порумбень 176МВ. Относительно высокая доля в родословной линии оперативной коллекции относится к группе зародышевой плазмы Еврофлинт, в том числе гетерозисной группе Лакон из первого цикла селекции. В дальнейшем зародышевую плазму кремнистой кукурузы, характеризующуюся высокой устойчивостью к низким температурам, диверсифицировали путем вовлечения в исходный материал ультраранней линии ДК105 из сорта Гелберландмаис (Германия), линий Рi187 и Lo3 выведенных в первом селекционном цикле местных популяций Морано и Нострано Делл Исола

Таблица 2

Доля групп зародышевой плазмы в родословной линии рабочей коллекции

Зародышевая плазма	Линия индикатор	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-2022	Гомозиготные линии в качестве родительских форм используемые в гибридах
Еврофлинт	F2	21,0	27,4	28,7	28,6	МКР16, АН615/95, МКР19А, МКР20, МКР21/182, МКР22, МКР27
Отава Флинт	СМ7	2,8	1,6	1,6	-	МКР 126
Дент Канада	СG12	14,3	5,6	7,4	1,6	МКР28, МКР36, МКР52, МКР52А
Рейд Айодент	Р343	2,8	6,1	20,5	33,3	МКР60, МКР61, МКР601, МКР611, МКР612, МКР613, МКР63, МКР64, МКР65
Ланкастер	Мо17, ОН43	5,7	10,3	11,5	18,3	МКР55, МКР56
БССС-Б37	МК271	1,9	4,0	8,2	9,5	МКР70, МКР71, МКР711
Айодент-смешанный	-	24,9	22,5	18,0	7,9	МКР33, МКР35, МКР42, МКР47, МКР58

(Италия), F564 и ИК169-3 из средней группы спелости.

Последовательные рекомбинации внутри кремнистой плазмы привели к исчезновению отличительных признаков первоисточников и включению исходных линий в общую смешанную группу Еврокремнистая. Доля соответствующей зародышевой плазмы в родословной инбредных линий последующих трех десятилетий стабилизировалась на уровне около 30%. Отметим, что селекция внутри группы зародышевой плазмы Еврокремнистая зарегистрировала значительный генетический прогресс по экологической адаптивности, устойчивости к полеганию и поражению возбудителями пузырчатой, пыльной головне и серой пятнистости листьев. В многолетнем

опыте подтверждено отличие данной зародышевой плазмы от зубовидных форм, где была продемонстрирована превосходная устойчивостью к низким температурам в фазе прорастания семян и сохранения всхожести в течение нескольких лет. В качестве основных задач по улучшению соответствующей зародышевой плазмы мы выделяем улучшение общей комбинационной способности, урожая и влажности зерна при уборке. В процессе селекции интенсивно использовались зарубежные инбредные линии свободной циркуляции из гетерозисной группы БССС-Б14, которые выделялись устойчивостью растений к полеганию, важному признаку в селекции на начальном этапе.

Экспериментальные линии из действующей коллекции с долей более 17% в 1981-2000гг. достигли средней урожайности зерна в скрещиваниях с тестерами из гетерозисной группы Еврофлинт. Практические результаты были получены с условной гетерозисной группой Дент Канада, представленной линиями индикаторами Со72-75, Со125 и СG12, доля которых составила 14,3% в 1981-1990гг. С участием первых двух линий, которые характеризовались слабой устойчивостью к полеганию растений, были созданы 3 линии, а линия СG12 входит в генотип 4-х исходных линий. При создании трехлинейных гибридов Бемо 172СВ, Бемо 181СВ, Порумбень 176МВ и двойных гибридов Бемо 182СВ, Немо 216СВ со значительными объемами экспорта семян использовали линии 1866/82, Со125, МКР41, МКР36 и МКР52А. Из исходного материала с зародышевой плазмой сортов Вигор, Миннесота 13 и Нордвестерн Дент выделены экспериментальные линии, включенные в рабочую коллекцию, которые при тестировании в тест-скрещиваниях не показали хорошие результаты и были забракованы. Эти образцы показали слабую устойчивость к полеганию, преждевременное высыхание растений и высокую степень поражения растений пузырчатой головней. Мы полагаем, что среднеранние линии W153R и ND203, выделенные из сорта Миннесота 13, недостаточно использовались в селекционной программе как доноры устойчивости к пятнистости листьев, вызываемой возбудителем *helminthosporium turcicum*.

Исходные линии, созданные на основе доноров А564 и Р346 группы Рейд Вилсон, достигли доли 4,8% в 1991-2000гг., в дальнейшем были исключены из селекционных программ из-за средней комбинационной способности и меньшей устойчивости к низким температурам.

В последнее десятилетие прошлого века программа создания инбредных линий была направлена на группы зародышевой плазмы, широко используемые в селекции кукурузы более позднего срока созревания – Рейд Айодент, Ланкастер с подгруппами Мо17 и ОН43, БССС-Б37. Большой интерес представляла гетерозисная группа Рейд Айодент, которая была улучшена в ходе нескольких циклов кумулятивной селекции. Гомозиготные линии Р101 и Р343, были введены в синтетическую популяцию МКР33 и в процессе селекции они внесли существенный вклад в улучшение соответствующей зародышевой плазмы. В дальнейшем в создании исходного материала, были использованы коммерческие линии МК01, МК276, АS587/02 и ГК26, ДК403, ДК437, ДК205/710 с индексом спелости ФАО 450-500. Эти доноры и экспериментальные линии АN2701/92, АN2705/92, выделенные из синтетической популяции МКР33, АN4234/98 и серия потомств из популяции ТР3902 с 50% донора Д29 составили генетическую основу зародышевой плазмы Рейд Айодент с долей 33,3% в линиях рабочей коллекции 2011-2020гг. В данный период создано 9 линий, которые использовались непосредственно или в родственных скрещиваниях АхА₁, в качестве материнских форм 7 гибридов кукурузы районированных в Беларуси. Еще два простых гибрида зарегистрировано в Молдове и модифицированный простой гибрид Росмолд 202 зарегистрирован в Российской Федерации. Некоторые, из этих гибридов на основании официальных результатов допущены к возделыванию на зерно в Румынии и Украине – Порумбень 310 и в Казахстане Порумбень 235.

Группа зародышевой плазмы Ланкастер, используемая в основном в качестве отцовских форм в среднепоздних гибридах, предназначенных для возделывания в Молдове, оказалась менее приспособленной к засушливым условиям среды. В качестве доноров часто использовались линии из мировой

коллекции Мо17, ОН43, представляющие большую ценность в селекции поздней кукурузы. На основе данных доноров были созданы поздние линии МК267МВ и АS3070МВ, которые используются в качестве отцовских форм в высокоурожайных гибридах Порумбень 458 и Порумбень 461. В результате рекомбинаций в исходном материале с ранними линиями СМ7 и МКР36 созданы 2 оригинальные линии, которые входят в качестве материнских форм в гибриды Порумбень 270СВ и Пищевой 325, соответственно для выращивания в Республике Беларусь и Молдове. Доля зародышевой плазмы Ланкастер в экспериментальных линиях увеличилась с 5,7% до 18,3%, хотя после испытания гибридов созданных с данными линиями, большинство из них уступали контролю, созданному по гетерозисной модели Рейд Айодент х БССС-Б37. В родословной изученных линий из оперативной коллекции, выделенных в последние годы с высокой комбинационной способностью, оказались линии МКР55 и МКР56 созданные с поздними донорами Мо17 и А619.

Появление в производстве продуктивных среднепоздних гибридов, полученных в гетерозисной модели БССС-Б37 х Рейд Айодент, способствовало интенсификации использования в селекционном процессе родственных исходной линии Б37. Генетическая база исходного материала с соответствующей зародышевой плазмой была расширена за счет рекомбинации родственных элитных линий Р374, МК390, ДК507 с индексом спелости ФАО 450-500 и ОН43 из группы Ланкастер со среднеранним донором Д27, родственным с линией МК271. Отметим, что лучшие показатели по продуктивности и экологической приспособляемости показало потомство с 50% донора ОН43. В большей части селекционного материала с донором Д27 отмечалось наличие этиолированных растений, что существенно снижало количество отбираемых потомств. Доля зародышевой плазмы БССС-Б37, присутствующей в родословной линий действующей коллекции, увеличилась с 1,9% до 9,5% за 40 лет непрерывного улучшения. На данном этапе исходный селекционный материал улучшается путем включения в качестве доноров

благоприятных генов гомозиготных линий МКР70, МКР71 и МКР711, которые используются в качестве отцовских форм районированных гибридов, а также родственных экспериментальных линий АН1260/16, АН1262/16, АН1269/16. Для снижения негативного воздействия растений с дефицитом хлорофилла, характерным для линии МКР71 и МКР711, в исходном селекционном материале используются линии АН808/18, АН810/18 и АН811/18, созданные из гибрида Евростар. В результате селекционной работы, проведенной за данный период, создано 38 инбредных линий, использованных в районированных гибридах кукурузы и гибриды находящиеся, в официальных испытаниях последних лет.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Sarca Traian, 2004 Ameliorarea porumbului. În "Porumbul. Studiu monografic, vol.1 Biologia porumbului", București, Editura Academiei Române, p. 363-462.
2. Hallauer A. R., Russell W. A., Lamkey K. R., 1988 Corn breeding. În „Corn and corn improvement. Third Edition”, Madison, Wisconsin, USA, p.463-564.
3. Troyer A. F., 2000 Temperate corn. Background, behavior and breeding. În „Speciality corn. Second edition”, CRC Press, USA, p.393-466.
4. Lamkey K. R., Schicker B. J., Melchinger A. E., 1995 Epistasis in an elite maize hybrid and choice of generation for inbred line development. Crop Science, v.35, p.1272-1271.
5. Hallauer A.R., Miranda J.B., 1981 Quantitative genetics in maize breeding. Iowa State University Press, Ames, USA, p.124-126.
6. Haș Ioan. 2004 Heterozisul la porumb. În "Porumbul. Studiu monografic. V.I. Biologia porumbului" București, Editura Academiei Române, p. 311-362.
7. Dudley J.W., Lamkey K.R., Geadelmann J.L., 1996 Evolution of populations for their potential to improve three maize hybrids. Crop Science, v.36, p. 1553-1559.

8. Duvick D.N., 1996 Plant breeding an evolutionary concept. *Crop Science*, v.36, p.539-548.

9. Barriere Y. et al, 2006 Past and prospects of forage maize breeding in Europe.II. History, germplasm evolution and correlative agronomic changes. *Maydica*, v.51, p. 435-449.

ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЯВИЩ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Волкова Наталія Іванівна,

викладач методист

Башеванжи Надія Валеріївна

спеціаліст другої категорії, викладач

Відокремлений структурний підрозділ

Ногайський фаховий коледж

Таврійського державного агротехнологічного університету

імені Дмитра Моторного

м. Приморськ, Україна

Клімат часто порівнюють з погодою, але між ними є різниця. Погода змінюється щодня - часом іде дощ, іноді настає спека або мороз. А клімат – це характер погодних умов протягом тривалого періоду для значної території.

Протягом останніх декількох десятиліть людство стикається зі зростаючою кількістю непередбачуваних катаклізмів. Глобальна зміна клімату стала однією з найнагальніших екологічних проблем, до вирішення якої прикута увага людства. Її наслідками є небезпечні погодні катаклізми, різкі зміни погоди, паводки, повені, сильні вітри, зливи і дощі, град, посухи, що призводять до значних екологічних та економічних збитків у всьому світі.

Розглянемо, як зміна клімату саме в Україні в довгостроковій перспективі впливатиме на сільське господарство. Дослідження зміни клімату у 21 сторіччі в Україні активно проводяться, а також значно допомагають дані західноєвропейських досліджень, які, в тому числі, розглядають і Україну.

Сільське господарство є вразливим до зміни клімату через зміни екосистем, зменшення продуктивності сільськогосподарських культур. Середня температура в Україні зросла на 0,6° С (а за останні 100 років на 0,8° С), тож зміщення природних зон уже відбувається в Україні і має наслідком появу не типових видів рослин та тварин. Тваринництво в Україні внаслідок зміни клімату зменшуватиметься через зменшення продуктивності багатьох порід

худоби, поширення хвороб та зменшення площ земель, придатних для випасу худоби.

Міжурядова група експертів з питань зміни клімату визначає сільське господарство як один з найбільш уразливих до зміни клімату секторів економіки та визнає роль заходів з адаптації для мінімізації збитків. Продуктивне і стійке сільське господарство потребує застосування ресурсозберігаючого землеробства, агролісомеліорації, комплексної боротьби зі шкідниками.

Враховуючи ймовірні загрози соціально-економічному розвитку та зокрема агроресурсному потенціалу, які можливі зі зміною клімату, існує нагальна проблема в підвищенні адаптації до зміни клімату окремих галузей національної економіки, у тому числі в аграрній сфері.

Головними перешкодами для адаптації сільського, лісового та рибного господарств до зміни клімату є:

- низький рівень інституційної спроможності органів державної влади щодо стратегічного планування і проведення конкретних ефективних дій та системних заходів у сфері зміни клімату;
- відсутність дієвих заходів з адаптації до зміни клімату для сільського, лісового та рибного господарств, скоординованих зі стратегіями і планами розвитку інших секторів економіки та регіональними стратегіями розвитку;
- недостатня обізнаність та рівень знань у сільськогосподарських виробників, особливо малих, щодо існуючих практик з адаптації до зміни клімату та низьковуглецевого розвитку аграрного сектору;
- недостатня кількість системних наукових досліджень з різних аспектів впливів зміни клімату, вразливості, ризиків, варіантів дій для підгалузей аграрного сектору;
- недостатність енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, невикористання відновлюваних джерел енергії та технологій для збереження та покращення родючості ґрунтів;

- низька увага до питань адаптації до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств з боку громадянського суспільства та органів державної влади у галузі сільського господарства в умовах перманентних економічних проблем у державі;

- несформований контекст регіональної політики у сфері адаптації до зміни клімату, у тому числі слабким місцевим інституційним потенціалом у розробці й реалізації таких заходів на рівні об'єднаних територіальних громад.

Органічне сільське господарство поряд із безперечними вигодами для довкілля сприяє також розвитку соціальної сфери села, оскільки, за даними ООН, у такому виробництві використовується в середньому на 30% більше робочої сили, ніж у традиційному землеробстві.

Висновок: Політики з адаптації до зміни клімату аграрного сектору України мають розроблятися з урахуванням міжнародних прикладів. Разом з тим вони повинні враховувати національні та галузеві особливості, зокрема оцінки вразливості, існуючу нормативну базу і рівень спроможності державного управління.

Приклади політик з адаптації, які було запроваджено або які розробляються різними країнами, що можуть враховуватися при розробці заходів політики з адаптації аграрного сектору України, включають:

- а) програму аграрного страхування (Австрія);
- б) систему раннього попередження про посухи для фермерів (Німеччина);
- в) моніторинг та оцінку ризиків екстремальних погодних явищ (Німеччина);
- г) субсидії для встановлення систем крапельного зрошення (Індія);
- д) субсидії на насіння (Казахстан);
- е) раду управління посухами у сільському господарстві (Туреччина);
- є) базу даних земельних ресурсів і ґрунтів та інформаційну систему ґрунтів (Туреччина);
- ж) дорадчу службу для фермерів у Шотландії (Велика Британія).

Нам більше не потрібно запитувати себе, чи відбуваються зміни клімату і

чи спричинені вони діяльністю людини. Натомість ми повинні спитати себе:

"Що можу зробити саме я і зараз?"

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Демиденко С. Той, що стримує ґрунтову ерозію / С. Демиденко // Агрономія сьогодні. – 2020. – № 3. – С. 50–53.
2. Кондратенко Т. Є. Адаптивність літніх сортів яблуні до змін клімату у Правобережному Лісостепу / Т. Є. Кондратенко, П. В. Кондратенко // Вісн. аграрної науки. – 2020. – № 6. – С. 15–21.
3. Лінчевський А. А. Нове ставлення до культури ячменю і селекція в умовах зміни клімату / А. А. Лінчевський, І. Б. Легкун // Вісн. аграрної науки. – 2020. – № 9. – С. 34–42.
4. Моташко Т. П. Агрострашування в умовах зміни клімату / Т. П. Моташко, Х. Р. Панчулідзе // АгроСвіт. – 2020. – № 10. – С. 99–104.

VETERINARY SCIENCES

УДК 636.13/612.001

БЛАГОПОЛУЧЧЯ КОНЕЙ

Кос'янчук Ніна Іванівна,

к. вет. н., доцент

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

м. Київ, Україна

Анотація. За сучасних систем вирощування коней необхідно дотримуватись наступних підходів: аналізувати рівень добробуту тварин з точки зору п'яти свобод; дотримуватись ветеринарно-санітарних вимог до утримання коней; усвідомлювати основні особливості їх поведінки.

Підтримання достатнього рівня добробуту тварин потребує проведення профілактики і лікування захворювань, забезпечення належного утримання, менеджменту, годівлі та гуманного ставлення.

Ключові слова: благополуччя коней, гуманне ставлення, менеджмент, годівля, санітарно-гігієнічні вимоги.

Вступ Міжнародне епізоотичне бюро визначає добробут тварин як «здатність тварин справлятися з умовами, в яких вони проживають». Рівень добробуту тварин вважається задовільним за умови, що вона є здоровою, забезпеченою кормами, водою, відчуває себе комфортно і безпечно, здатна виражати вроджену поведінку і не страждає від таких неприємних станів, як біль, страх та стрес. Підтримання достатнього рівня добробуту тварин потребує проведення профілактики і лікування захворювань, забезпечення належного утримання, менеджменту, годівлі, гуманного ставлення.

Виховання гуманного ставлення до тварин забезпечується шляхом

викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у дошкільних навчальних закладах, у системі загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти [1].

Нормативно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження здійснюється законами України "Про тваринний світ", "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про ветеринарну медицину", "Про ідентифікацію та реєстрацію тварин", "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про захист населення від інфекційних хвороб " та іншими нормативно-правовими актами.

Згідно Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» забороняються пропаганда жорстокого поводження з тваринами, використання в розважальних або комерційних цілях.

Умови утримання коней позначаються на їхньому зовнішньому вигляді та здоров'ї. Тому необхідно дотримуватись основних норм технологічного проектування для коней під час будівництва стайні.

Проектування і будівництво стайні здійснюють з урахуванням метеорологічних даних кліматичної зони, напряму конярства, системи утримання коней, їх статі і віку.

Залежно від рельєфу місцевості і спрямованості конярства стайні будують прямокутної, Г- і П-образної форми. У стайнях для коней частіше застосовують двухрядне розміщення стійл і денників, що об'єднуються загальним проходом по середній лінії приміщення шириною 2,6 м (для робочих коней) і 3 м (для племінних коней). Найбільш поширена глинобитна підлога. В кормогноєвих проходах, тамбурах, фуражних і збруйних роблять бетонну підлогу. В стійлах і денниках підлога повинна мати нахил 2% в сторону стічних каналізаційних лотків. Для групового утримання коней використовують підстилку, яку періодично видаляють.

Вікна в конюшнях розміщують так щоб прямі сонячні промені не попадали в очі коням. Висота від полу до вікон не менше 1,8 м.

На кінних заводах в стайнях для кобил денники іноді розміщують

посередині з двома проходами у зовнішніх стін шириною 2 м. У приміщеннях для робочих коней допускається чотирирядне розміщення стійл і денників [2], опалення не передбачають. Манежі для тренінгу можуть бути круглі площею 380 м² або прямокутні завширшки 15 м і завдовжки 50 м.

Для прогулянки коней облаштовують піддоки (загони). Площа загону на одну голову при груповому утриманні становить 14 м², при індивідуальному - 250-300 м², для жеребців-плідників на одну голову відводять 500-600 м². Левади на одну голову виділяють по 0,3-0,5 га. Відкриті доріжки для тренінгу проектують овальної форми дистанцією 1600 м, шириною 6 і радіусом повороту 62,5 м.

Місце утримання тварин повинно відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, щоб забезпечити необхідний простір, температурно-вологісний режим, природне освітлення, вентиляцію та можливість контакту тварин із природним для них середовищем.

Догляд за кіньми передбачає необхідність:

- створити відповідні умови для утримання коней: побудувати стайню й забезпечити місця, де тварини будуть вигулюватися);
- збалансувати і спланувати режим годівлі;
- проводити чистку тварин і підковувати їх;
- забезпечити професійний ветеринарний контроль.

Щоб забезпечити благополуччя коней необхідно дотримуватися таких основних критеріїв:

- постійний доступ тварин до корму і води;
- оптимальні розміри приміщення;
- враховувати основні особливості поведінки коней;
- забезпечити тваринам природні умови проживання.

З метою забезпечення епізоотичного благополуччя господарства необхідно дотримуватись плану протиепізоотичних заходів, а саме:

- проводити діагностичні дослідження та щеплення тварин;
- профілактичну дегельмінтизація;

- обробку проти ектопаразитів;
- дезінфекцію транспорту та приміщень;
- дотримуватись методичних рекомендацій щодо профілактичного карантинування під час переміщення тварин.

Роль коней у сучасному суспільстві різко змінилася за минуле сторіччя. Робочо-користувальне конярство втратило своє значення, одночасно підвищилися вимоги до спортивних і призових коней [3]. Зростає тенденція інтелектуального конярства. У розвинутих країнах переважає використання коней для відпочинку, а не для комерційних цілей. За даними С. McGowan, більше третини коней використовувалися для відпочинку, близько третини використовувалися для кінного спорту і шоу і ще 20% використовувалися для різноманітних цілей – скачок, розведення, іпотерапії [4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 27, ст.230), поточна редакція від 08.08.2021, підстава 1684 – IX.
2. Практикум проектування та будівництва підприємств з виробництва продукції тваринництва. М. О. Захаренко, Л. В. Польовий, О. С. Яремчук. С. - 08 2015.
3. McGowan C. M. Welfare of Aged Horses. *Animals*. 2011. № 1 (4). P. 366-376. URL: <https://www.mdpi.com/2076-2615/1/4/366>.
4. Slater J. National Equine Health Survey (NEHS) 2015. Blue Cross. 12th August 2015. URL: <https://www.bluecross.org.uk/.../NEHS%202017%20results.p>.

ПСИХОЛОГІЯ ВЗАЄМОДІЇ ТВАРИН З ЛЮДИНОЮ

Самойленко Олександр Сергійович

студент 2 курсу факультету ветеринарної медицини

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Вивчення і досліди взаємодії психологій людини і тварин, відокремлення зоопсихології з детальними критеріями, узагальнення знань про відносини різних психологічних систем у природі.

Ключові слова: психологія, зоопсихологія, досліди взаємодії з людиною, критерії розвитку психіки, мислення тварин.

Упродовж усієї своєї історії існування людина була дуже тісно пов'язана з тваринами і певною мірою залежала від них. У першу чергу, тварини служили для неї джерелом їжі й одягу. Люди вживали в їжу запаси, зроблені гризунами, дичину, добуту хижаками, яйця птахів, мед бджіл. Окрім того, тварини передбачали різноманітні зміни в навколишньому світі, попереджали про небезпеку, охороняли. За зміною поведінки диких тварин люди дізнавалися про наближення землетрусів, повеней або виверження вулканів. Пращури диких собак попереджали людину про наближення чужинця, гавканням сигналізували про загнаного звіра. Для людини розуміння закономірностей поведінки тварин у ряді випадків мало істотне, а часто й вирішальне значення в боротьбі за існування. Вивчаючи будівлі мурах, термітів, бджіл і птахів, вона вчилася будувати, а греблі бобрів наводили її на думку про можливості перетворення навколишнього ландшафту.

Серед тварин було чимало й таких, котрих слід було побоюватися й уникати. Використовувати тварин у їжу, розоряти їхні комори або виганяти з місць їхнього перебування потрібно було з великою обережністю. Крім того, людині було добре відомо, що в багатьох випадках тварини мають більш

чутливий слух, зір або нюх, а деякі з тварин мають і недоступні для людини види чутливості, наприклад здатність до сприйняття сейсмічних сигналів, ехолокації тощо. Тривалий час тварина вважалася супутником або помічником бога. Так, у релігії стародавніх греків богиня полювання Артеміда зображувалася з ланню, а жахливий пес Цербер сторожив вхід до пекла. У багатьох народів поведінка людей асоціювалася із поведінкою ссавців, птахів, риб і навіть комах. Каліфорнійські індіанці племені койотів вірили, що їхніми предками були койоти. Тварини виступали захисниками людей, допомагали їм у промислах. У міфах багатьох народів тварини дають людям вогонь, служать джерелом різних благ, беруть участь у звичаях і обрядах [1]. Видатний психолог, академік О. М. Леонтьєв (1903–1979) розробляв психологічну теорію діяльності, розвитку психіки тварин і людини. Він виділив три основні стадії та рівні розвитку психіки (табл. 1).

Таблиця 1

Стадії розвитку психіки (за О. М. Леонтьєвим)

1	Елементарна сенсорна психіка	Присутні найпростіші відчуття, що викликають відповідні рухові реакції. У більш розвинених представників цієї стадії з'являються органи відчуттів
2	Перцептивна психіка	Примітивні емоційні переживання, здатність до навчання, накопичення досвіду. Поведінка керована інстинктами значно ускладнюється, з'являються певні форми соціальної взаємодії (мурашник, рій; пізніше зграя, стадо)
3	Людиноподібний інтелект	Тварини на цій стадії демонструють здібності на рівні з немовлятами; спілкуються за допомогою жестів, міміки, вигуків; використовують елементарні знаряддя

Людину, на думку О. М. Леонтьєва, принципово відрізняє від найрозвиненіших тварин (таких як примати або дельфіни) поняття “особистість”[2].

Зоопсихологія — це дисципліна, що знаходиться на перетині біологічної та психологічної наук і досліджує психіку та поведінку тварин. Стимулом для появи зоопсихології як окремої наукової дисципліни стала еволюційна теорія, зокрема праця.

Ч. Дарвіна “Прояв емоцій у людей і тварин” [1]. Першою темою

зоопсихологічних досліджень стало вивчення розумової діяльності тварин, а однією з перших книг на цю тематику вважається праця відомого англійського натураліста, сучасника та друга Ч. Дарвіна, Джорджа-Джона Роменса “Інтелект тварин” [2].

Об’єкт зоопсихології — це психічна діяльність тварин, а предметом є еволюція психіки, вияви, закономірності та еволюція психічного відображення на рівні тварини, походження та розвиток в онто- і філогенезі психічних процесів у тварин, передумови та передісторія виникнення людської свідомості.

Предмет порівняльної психології виходить за межі зоопсихологічних досліджень і вміщує (як обов’язковий компонент) порівняльне по відношенню до тварин вивчення психічної діяльності людини.

Є багато проявів зоопсихології у природі тварин які прямо відображаються так само як і у людей. Наприклад ознайомившись з матеріалами Олександра Гудбойовича і Володимира Дічайовича “Теорія Оборони” [3] у якій ці вчені порівнюють ситуацію полюванням хижака і оборони здобичі від нього. Природа наділила противагами один одного. На гострі зуби природа дає відсіч товстому слою жиру і епідермісу, на добре розвинені кінцівки хижака природа дає відсіч продуманим шляхом відступу або навіть пастки як у австралійського кролика. Людство також перейняло ці особливі механіки противаги для свого розвитку. Найкраще ми це бачимо у серії ігр Rainbow six де на кожную небезпеку є відповідна механіка оборони яку використовують експерти.

Проте на Зоопсихології атаки і оборони вчення не закінчуються. Одними з перших, хто добився позитивного результату в навчанні мавп, було подружжя Гарднер. У червні 1966 р. вони придбали молоду самку шимпанзе і зробили спробу навчити її "говорити". Як засіб навчання вони обрали американську мову жестів (амслен), яким користуються багато глухонімі люди. Першим словом шимпанзе, названої Уошо, було "ще". До цього знаку Уошо вдавалася тоді, коли просила, щоб її полоскотали, обійняли або пригостили, а також і тоді, коли у неї виникало бажання поповнити свій словник. Через 5 років Уошо знала

вже 160 слів, що вмiла використовувати в рiзних розмовних ситуацiях як окремо, так i в поєднаннях один з одним. Приблизно в цей же час в штатi Калiфорнiя доктором Девiдом Примаком навчається мови ще одна шимпанзе на iм'я Сара. Елементами мови Сари служили рiзнокольоровi пластиковi жетони рiзною, довiльної форми, iменованi Примаком "зразками" мови. Примак i Сара спiлкувалися мiж собою, складаючи повiдомлення на магнiтнiй дощцi. Сара навчилася складати з жетонiв цiлi речення типу: "Сара покласти яблуко кошик банан блюдо". Завершуючи опис досягнень Сари, Д. Примак цитує твердження Ж. Пiаже, що навчання тварин мови полягає, головним чином, в упорядкуваннi тих знань, якi вже накопиченi iндивiдом. У мавпятнику вiдбувалися дивовижнi речi: вчені створили для дитинчат мавп умови, подiбнi до тих, в яких живуть i виховуються людськi дiти глухонiмих батькiв. Робота, що здiйснювалася впродовж кiлькох рокiв, дала цiлий ряд вельми цiкавих результатiв. Число засвоєних слiв, включаючи не тiльки знаки предметiв, а й деякi абстрактнi поняття, сягала кiлькох сотень, i мавпи досить жваво пояснювалися зi своїми вчителями на мовi жестiв. Вчений свiт, однак, висловив недовiру до цих результатiв, що виразилося в звичайному iх тлумаченнi як iмiтацiї мавпою тих слiв i виразiв, якi застосовував дослiдник у розмовi з нею. Пiсля цiєї критики було поставлено надзвичайно цiкавий i дотепний досвiд. У ходi експерименту в одну клiтку були помiщенi 13-рiчна шимпанзе Уошу, вже володiла солiдним словниковим запасом, i десятимисячний дитинча Лули. У спiлкуваннi з ним Уошу використовувала багато сотень слiв, засвоєнi за багаторiчну навчання. Керуючись якоїсь незрозумiлої логiкою, Уошу вiдразу ж стала навчати Лули слову "приходити". Сидячи напроти Лули, Уошу зробила вiдповiдний жест i притягнула дитинчати до себе. Вона повторювала з ним урок протягом п'яти днiв. Через тиждень Лули, на подив дослiдникiв, вперше використав вивчене слово. Мiж тим Уошу продовжувала навчання. Гучними криками вона висловлювала почуття голоду, пiдтверджуючи свою вимогу знаком "їжа". Лули сидiв поруч i здивовано дивився на неї. Уошу силою примусила його зробити знак, що позначає "їжа", пiднiсши його руку до рота. Лули навчився

використовувати і це слово. Учень Уошу швидко робив успіхи, і до трирічного віку його словник склав 28, а ще через 2 роки - 47 слів. Коли Уошо помістили в колонію з іншими шимпанзе, вона називала їх "чорними тварюками", мабуть, не вважаючи їх рівнею собі, але потім подружилася з ними і намагалася розмовляти на амслену. Під час тічки Уошо зверталася до самця жестом "підійди обійняти!". Скоро і самець став звертатися до неї з тим же жестом. Шимпанзе у колонії розмовляли в основному на "гастрономічні теми" - просили поділитися їжею. Могли відповісти: "Не приставай до мене, я їм!" Такого роду "розмови" небагатослівні і нагадують діалоги 3-4 річних дітей. Людиноподібні мавпи розуміють значення порядку слів. Можуть комбінувати слова, створюючи нові фрази. І навіть можуть навчати один одного мові жестів. Роблячи висновки з цих дослідів, розпочатих Гарднера з шимпанзе Уошо, можна сказати, що вони продемонстрували наступне:

1. мавпи мають психічними здібностями, що виходять за межі здібностей використання знарядь;
2. вони мають зачатками асоціативного мислення і можуть позначати знаками предмети навколишнього середовища і дії;
3. вони можуть комбінувати ці знаки;
4. вони використовують руки в спілкуванні;
5. вони використовують знаки не тільки як символи, а й як інструментальні реакції на предмети і сигнали.

Відсутність членороздільної мови у мавп пов'язано з особливостями будови голосового апарату, а не з низьким рівнем психічного розвитку. Так, на думку Л. А. Фірсова, у них є здатність до мови на основі формування довербальний понять і узагальнень. Органи мови діляться на периферичні (гортань, зв'язки та ін) і центральні (відділи головного мозку). Найбільш суттєві моменти у розвитку периферичного апарату промови, які відрізняють нас від мавп та інших гомінідів:

1. Низьке положення гортані. Велика відстань між входом в гортань і носоглотку збільшує потік повітря через ротову порожнину і створює умови

для утворення ротових резонаторів.

2. Голосові зв'язки у людини коротше, ніж у шимпанзе, але більш щільні. Коливальні рухи зв'язок охоплюють їх товщу більш рівномірно. Голос набуває мелодійні якості.

3. Голосові зв'язки утворюють заслінки в порожнині гортані і уповільнюють рух повітря при вдиху і видиху, забезпечують більш повне змикання голосової щілини при проголошенні звуків і велику диференційованість звуків. Для змикання і розмикання голосових зв'язок у людини вимагається участь нервових регуляторів, тобто необхідне встановлення зв'язку між рухами голосових зв'язок і розумовими уявленнями.

4. Внутрішня порція м'язів щитовидної-черпаловидного хряща утворює голосовий м'яз, що змінює напругу зв'язок, що дозволяє виробляти різні за висотою тону звуки.

5. Різноманітність мовних звуків виникає завдяки рухам язика і губ, розбивають ротову порожнину на резонаторні ділянки.

6. Для фонетики найбільше значення набувають м'язи мови. Довжина мови збільшується, і коренева частина його утворює вигин і лежить не в ротовій порожнині, а в горлі.

7. М'яке піднебіння у людини укорочено і несе виступ (язичок). Рухи м'якого піднебіння вимикають носової шлях повітряного струменя і дають можливість отримувати чисті ротові звуки.

А. Леруа-Гуран і В.В. Бунак пов'язують специфічну будову гортані з прямоходінням. Змінюється посадка голови, нижня щелепа стає менш масивною, зменшення жувальної мускулатури і масивність щелепи роблять можливим швидкий рух щелепи при проголошенні звуків [3].

Надзвичайно важливою передумовою інтелектуальної поведінки є здатність до широкого переносу навичок у новій ситуації. В. Протопопов [4] наводить приклад переносу навичок у собак. Спочатку пес навчився відкривати дверцята проблемної клітки, в якій знаходилася приманка, натискаючи на педаль. В інших дослідах він навчився підтягувати кусок м'яса зубами і лапами,

використовуючи мотузку. Після цього була створена ситуація, в якій мали місце елементи перших двох вправ: на клітці засув був піднятий на таку висоту, що пес не міг його дістати лапою, але до засува була прив'язана мотузка, потягнувши яку можна було відчинити клітку. Завдання було успішно розв'язано в новій ситуації, не дивлячись, що елементи розташовувалися по-іншому.

Таким чином, здібності вищих хребетних до різноманітного маніпулювання [5], до широкого зорового узагальнення, до вирішення складних завдань і переносу складних навичок у нові ситуації, до повноцінної орієнтації і адекватного реагування у новій ситуації на основі попереднього досвіду є важливими елементами інтелекту тварин. І все ж самі по собі ці якості недостатні, щоб слугувати критеріями інтелекту, мислення тварин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ч. Дарвін. Прояв емоцій у людей і тварин. Редакція З. А. Полетаевой - Київ., 2014.
2. Ч. Дарвін, Д. Д. Роменс Інтелект тварин. Редакція Волинського - Харків., 2017.
3. Гудбойович О. С. Дічайович В. В. Основи оборони на Шале. Навчальний посібник– Харків.: Ранок, 2021. – 190 с.
4. В. Протопопов Зоопсихологія і порівняльна психологія. Навчальний підручник– Київ., 2013.
5. Прайор К. Не рычите на собаку! Книга о дрессировке людей, животных и самого себя /К. Прайор. – Киев.: Наукова думка, 2018. – 288 с.

BIOLOGICAL SCIENCES

UDK 574.52 (282.247.32)

ASSESSMENT OF THE MAIN SIGNS OF DECLINE IN THE STATE OF WATER ECOSYSTEMS OF THE DNIEPER MOUTH SECTION

Korzhov Yevhen Ivanovych

ph.d., candidate of geographic sciences
senior lecturer

Yefremenko Nadia Dmitrivna

Miroshnichenko Kateryna Viktorivna
students

Kherson State Agrarian and Economic University
Kherson, Ukraine

Abstract: The article highlights the main signs of the deterioration of the aquatic ecosystems ecological state of the mouth section of the Dnieper, which were recorded at the beginning of the 21st century. According to expeditionary research conducted in 2010-2020 it has been established that the degradation of the aquatic ecosystems state of the mouth section of the Dnieper continues at the present time. Despite the fact that the anthropogenic impact on the water bodies of the region has decreased in the modern period, it has been replaced by more active natural processes.

Keywords: water ecosystems; climate change; runoff reduction; anthropogenic influence; Dnieper mouth section.

At the end of the 20th century, an important issue arose in the mouth area of the Dnieper to preserve the good ecological state of the floodplain reservoirs of the region. This is due to the gradual degradation of the state of aquatic ecosystems in this region due to a number of natural and anthropogenic factors. The most

environmentally significant of them are the change in the mode of discharge of the Dnieper waters through the dam of the Kakhovska hydroelectric power station, the reduction in the flow of the Dnieper, the general pollution of water bodies and coastal strips with household waste and chemicals of industrial origin [7, 13].

At the beginning of the 21st century, the situation with aquatic ecosystems has become even more aggravated [9, 10, 12-16, 19, 22]. Due to global warming against the background of the above factors, the processes of overgrowth and siltation of the bed of reservoirs and small streams have intensified. Currently, most of the floodplain water bodies of the Dnieper in the territory of the Kherson region have clear signs of deterioration in the ecological state and quality of the waters in them. **Among the main signs that clearly indicate the deterioration of the state of ecosystems, we have identified the following:**

- active overgrowth of the coastal strip with common reeds (*Phragmites australis*), which is an increase in its strip from 10-15 m to 50 m or more, both in the channel network and in lakes [14];

- in places with an open stretch, over the past decades, the area of overgrowth of *Nuphar lutea*, *Myriophyllum spicatum* and *Potamogeton perfoliatus*, which often dominate over other plant species, has significantly increased [1, 14];

- in the composition of higher aquatic plants, monodominance of individual species and a general impoverishment of floristic diversity are observed [13];

- general increase in the projective cover of the reservoir bed with aquatic vegetation (in some places up to 90-100% of the water area) [13];

- researchers have recorded a significant reduction in the species composition of benthic organisms for many years (in some water bodies from 16-19 species in the 80s of the last century to 4-6 at present [4-6, 8, 9]);

- fish species *Sander lucioperca* for 50 years, it has changed its status in the mouth section of the Dnieper from «mass species» to «small» [2, 3], and at the present time it is found in catches as single individuals;

- fish species *Lucioperca volgensis* and *Acerina acerina* on the territory of the lower reaches of the Dnieper are not found at all at the present time, and the *Acerina*

cernua is a «small» species [2, 20];

- from the middle of the last century, in the territory of the lower reaches of the Dnieper, the stocks of catfish (*Silurus glanis*) decreased by 300 times [2, 21];

- since the beginning of the 21st century, fish species such as *Aspius aspius*, *Chondrostoma nasus*, *Rutilus frisii*, *Pelecus cultratus*, which are very sensitive to the deterioration of water quality in aquatic ecosystems, have completely disappeared from commercial catches [2, 3, 11, 18].

Conclusions. According to our expeditionary research conducted in 2010-2020 degradation of the state of aquatic ecosystems in the mouth section of the Dnieper continues. Despite the fact that the anthropogenic impact on the water bodies of the region has decreased in the modern period, it has been replaced by more active natural processes associated with a decrease in the flow of the Dnieper, rising sea levels, and global climate change.

REFERENCES

1. Алексенко Т. Л. Итоги работы Херсонской гидробиологической станции НАН Украины по изучению биоразнообразия водных систем Днепровско-бугской устьевой области // Современные проблемы гидроэкологии. Перспективы, пути и методы решений: Материалы III Международной научной конференции. – Херсон, ПП Вишемирський В. С., 2012. – С. 3–6.

2. Верлатый Д. Б., Межжерин С. В., Федоренко Л. В. Видовой состав и численность проходных и пресноводных рыб Нижнеднепровской эстуарной системы: динамика в XX ст. в сравнении с Нижним Дунаем / Вестник зоологии. – 2009. – С. 58-66.

3. Верлатый Д. Б. Сравнительный анализ культивирования мидий на различном субстрате и глубине // Материалы Международной научной конф. «Современные проблемы гидробиологии. Перспективы, пути и методы исследований». – Херсон, 2006. – С. 30–33.

4. Екологічний стан урбанізованих заплавної водойми. Кардашинський

лиман / Овечко С. В., Алексенко Т. Л., Коржов Є. І. та ін.; за ред. С. В. Овечко. – Херсон: Херсонська гідробіологічна станція НАН України, 2015. – 72 с.

5. Екологічний стан урбанізованих заплавної водойм. Озеро Соляне / Алексенко Т. Л., Овечко С. В., Роман Є. Г., Коржов Є. І. та ін.; за ред. Т. Л. Алексенко. – Херсон. Херсонська гідробіологічна станція НАН України, 2013. – 36 с.

6. Екологічний стан урбанізованих заплавної водойм. Стеблівський лиман / Алексенко Т. Л., Овечко С. В., Коржов Є. І. та ін.; за ред. В. М. Тімченка, Т. Л. Алексенко. – Херсон. Херсонська гідробіологічна станція НАН України, 2011. – 48 с.

7. Коржов Є. І. Антропогенний вплив на екосистему пониззя Дніпра та можливі шляхи його послаблення / Наукові праці Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту. – Вип. 267. – К.: Ніка-Центр, 2015. С. 102-108.

8. Коржов Є. І., Гільман В. Л. Еколого-гідрологічна характеристика Кардашинського лиману / Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – К.: Обрії. – 2015. – Том 2(37). – С. 100-108.

9. Коржов Є. І., Гончарова О. В. Формування режиму солоності вод Дніпровсько-Бузької гирлової області під впливом кліматичних змін у сучасний період / Actual problems of natural sciences: modern scientific discussions: Collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. – P. 315-330.

10. Коржов Є. І. Зовнішній водообмін руслової та озерної систем пониззя Дніпра в сучасний період / Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – К.: Обрії. – 2013. – Том 2(29). – С. 37–45.

11. Коржов Є. І., Кутіщев П. С., Гончарова О. В., Дяченко В. В. Оцінка можливих негативних екологічних наслідків скорочення об'ємів надходження прісних вод до Дніпровсько-Бузького лиману // Водні екосистеми та збереження їх біорізноманіття: Збірник наукових праць. – Житомир: ПНУ, 2020. – С. 13-15.

12. Коржов Е. И. Влияние климатических изменений на территории Украины на термический и ледовый режимы устьевое участка Днепра // Водные ресурсы, экология и гидрологическая безопасность: сборник трудов VII международной научной конференции молодых ученых ФГБУН ИВПРАН; 11-13 декабря 2013 г. М: ИВП РАН, 2013. – С. 51-54.
13. Науково-практичні рекомендації щодо покращення стану водних екосистем гирлової ділянки Дніпра шляхом регулювання їх зовнішнього водообміну / Є. І. Коржов. – Херсон, 2018. – 52 с.
14. Науково-практичні рекомендації щодо покращення екологічного стану слабопроточних водойм пониззя Дніпра / С. В. Овечко, Є. І. Коржов, В. Л. Гільман. – Херсон, 2015. – 28 с.
15. Тімченко В. М., Карпова Г. О., Гуляева О. О., Коржов Є. І. та ін. Прогноз впливу можливої реконструкції Каховської ГЕС на екосистеми пониззя Дніпра та Каховського водосховища / Наук. зап. Терноп. нац. пед. Ун-ту., Сер. Біол., № 3-4 (64), 2015. – С.665–668.
16. Тімченко В. М., Коржов Є. І. Сучасні попуски Каховської ГЕС як фактор погіршення стану екосистеми Нижнього Дніпра // Гідрологія, гідрохімія, гідроекологія: Мат. 5-ої всеукр. наук. конф. (Чернівці, 22-24 вересня 2011 р.). – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С.257-259.
17. Korzhov Ye. I., Kutishchev P. S., Honcharova O. V. Influence of water balance elements change on the salinity regime of the Dnieper-Bug estuary // Innovative development of science and education. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens, Greece, 2020. – P. 225-231.
18. Korzhov Ye. Analysis of possible negative environmental and socio-economic consequences of freshwater drain reduction to the Dnieper-Bug mouth region // Perspectives of world science and education. Abstracts of the 8th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan, 2020. – P. 84-90.
19. Korzhov Ye. I. Ecohydrological investigation of plain river section in the

area of small hydroelectric power station influence / Collective monograph: Current state, challenges and prospects for research in natural sciences. – Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. – P. 135-154.

20. Korzhov Ye. I., Kutishchev P. S., Honcharova O. V. On the issue of the species composition dynamics of Percidae family fishes in the mouth region of the Dnieper in different research periods // International scientific innovations in human life. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference (April 13-15, 2022). Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom, 2022. - Pp. 73-77.

21. Korzhov Ye. I., Miroshnichenko K. V., Yefremenko N. D., Kutuzova E. Yu. On the issue of the catfish catches dynamics in the Lower Dnieper over a long-term period // Modern research in world science. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference (October 2-4, 2022). SPC «Sci-conf.com.ua». – Lviv, Ukraine, 2022. – Pp. 53-57.

22. Shevchenko I. V., Korzhov Ye. I., Kutishchev P. S., Honcharova O. V., Shevchenko V. Yu. Effect of Abiotic Factors upon Morphological Variability of *Fleuria lacustris* Larvae (Diptera, Chironomidae) / Hydrobiological Journal – Begell House (United States). Vol. 56, Issue 5, 2020. – P. 15-22.

УДК: 6169:578.834.1:615.371.]:579

**ВЛИЯНИЕ РАСТИТЕЛЬНЫХ ИММУНОСТИМУЛЯТОРОВ НА
ФУНКЦИОНАЛЬНУЮ АКТИВНОСТЬ Т - И В - ЛИМФОЦИТОВ ПТИЦ,
ВАКЦИНИРОВАННЫХ ПРОТИВ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ**

Касумов Р. Н.,

диссертант

Азербайджанский Аграрный Университет,

Кафедра Эпизоотологии, Микробиологии и Паразитологии,

г. Гянджа, Азербайджан

Агаева Э. М.,

д.в.н. профессор

Сулейманова Т. Х.,

к.б.н. старший преподаватель

Гурбанова С. Ф.,

к.б.н. доцент

Бахышова Е. А.

к.б.н. старший преподаватель

Азербайджанский Медицинский Университет,

Кафедра Медицинской Микробиологии и Иммунологии

г. Баку, Азербайджан

Аннотация. Иммунопрофилактика является наиболее надежным средством среди всех противоэпидемических мер борьбы с вирусными заболеваниями. Эффективность специфической профилактики зависит от иммуногенности вакцины, особенности патогенеза заболевания, степени иммунного ответа организма на вакцинацию, антигенной стабильности самого возбудителя и особенности эпидемического процесса (1,2,3). Однако специфическая профилактика эффективна лишь при ограниченном количестве инфекций, а высокий процент микст-инфекций, полиэтиологичность респираторных вирусных инфекций, гетерогенность их антигенной структуры, обусловленная мутациями и рекомбинациями и, как следствие, появление новых вариантов возбудителей, еще более препятствуют формированию эффективного и напряженного иммунитета и обуславливают применение

иммуностимуляторов (4,5).

Так, в последние годы некоторые исследователи отмечают случаи слабого иммунного ответа у птиц на проводимые вакцинации, что связано с высоким антигенным прессингом, со вторичными иммунодефицитами, возникающими в результате многократных вакцинаций с короткими интервалами, с повсеместным, не всегда адекватным использованием вакцин, что в последствии приводит к эволюции вирусов, усилению их вирулентности и наконец, обуславливает антигенный импринтинг.

Ключевые слова: коронавирусная инфекция птиц, вакцины, иммуностимулирующие препараты, препараты растительного происхождения.

Таким образом, особенную важность представляет разработка и применение иммуностимулирующих препаратов. В настоящее время к группе веществ, обладающих иммуностимулирующим действием, прибавилось большое число препаратов растительного происхождения, которые весьма перспективны для регулирования иммунного ответа (6,7,8,9).

В связи с вышеизложенным для коррекции иммунодефицита и повышения иммунологической реактивности вакцинированных против коронавирусной инфекции птиц, нами изучены растительные иммуностимулирующие препараты, которые можно было бы применить в птицеводческих хозяйствах Азербайджана, в целях повышения устойчивости птиц к инфекционным болезням.

Объектом исследования явились цыплята бройлеры **ROS308**. В качестве иммуностимулятора применяли растительный экстракт из шиповника **ROSA L** и растительную биодобавку **IMUNEO**, представленную комплексом витаминов, аминокислот и растений (эхинацея, корица).

Препараты применяли в первые 3 дня до вакцинации в дозе разведенной в воде 1³ литр/тон, также совместно с вакциной **NOBILIS IB4/91**, которую вводили спрей-методом или методом выпаивания.

Опыты проведены в птицеводческих хозяйствах Азербайджана

(Шабранский район – в хозяйстве Сяба, Уджарский район - в хозяйстве Марджан). Птиц разделили на экспериментальные группы по принципу аналогов, содержали отдельно и вакцинировали живыми вакцинами против коронавирусной инфекции птиц, которые применяли для цыплят бройлеров и первичной вакцинации племенных птиц и несушек.

Содержание Т-лимфоцитов определяли по феномену розеткообразования с эритроцитами барана, В-лимфоциты определяли спонтанным розеткообразованием с эритроцитами мыши, нагруженными комплементом. Т- и В - лимфоциты оценивали в единицах измерения тыс/мкл.

Предварительно нами была проведена проверка вакцин на стерильность, безвредность и иммуногенность, согласно нормативно-технической документации.

Препараты *ROSA L* и *IMUNEO*, были проверены на токсичность на белых мышях и цыплятах внутримышечным введением в дозах 0,5; 2,0; 5,0 и 10мг/кг. Наблюдение вели в течение 3 недель. Установлено отсутствие токсичности препарата для лабораторных животных и цыплят.

С целью изучения иммуностимулирующих свойств *ROSA L* и *IMUNEO* на фоне вакцинации и отдельно опытных птиц разделили на группы по принципу аналогов по 30 голов птиц в каждой группе.

Цыплят I группы вакцинировали против ИБК вакциной *NOBILIS IB4/91* методом выпаивания, 2-ю группу птиц вакцинировали этой же вакциной совместно с *IMUNEO*, 3-ю группу вакцинировали совместно с экстрактом *ROSA L*. До начала вакцинации препарат применяли 3 дня подряд выпаиванием, затем вакцинировали и вновь на 5, 6 и 7 дни после вакцинации применяли иммуностимуляторы.

Четвертая группа служила контролем - птиц не вакцинировали и не применяли иммуностимулирующие препараты.

При оценке иммунологического статуса у цыплят во всех опытных группах наблюдали достоверное повышение количества – лейкоцитов и лимфоцитов.

Наблюдали активацию Т и В лимфоцитов. Наибольшее количество Т - лимфоцитов регистрировали во 2 группе $11,4 \pm 0,45$, и в третьей группе $10,8 \pm 0,22$ соответственно, в первой группе - $7,7 \pm 0,82$ против $4,59 \pm 0,22$ в контроле.

Также отмечали увеличение В лимфоцитов во второй и в третьей группах до $8,42 \pm 0,25$; $7,88 \pm 1,0$ соответственно. В первой группе $5,15 \pm 1,6$ против $1,72 \pm 0,18$ - в контроле.

Таким образом, проведено сравнительное изучение иммуностимулирующих свойств растительных препаратов *ROSA L* и *IMUNEO* и установлена возможность их применения в комплексе с вакциной *NOBILIS IB4/91*.

Экстракт *ROSA L* по своему иммуностимулирующему действию оказался близок к *IMUNEO* и его можно принимать в птицеводческих хозяйствах с целью повышения иммуногенности вакцин.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Апатенко В. М. Вирусные инфекции сельскохозяйственных животных/ В. М.Апатенко-4-е перераб.и доп.изд.-Харьков:консум, 2003-188с.
2. Alvarado I. R., Villeqas P., Attrache J.El. Evaluation of the protection conferred by commercial vaccines against the California 99 isolate of infectious bronchitis virus//Avian Dis.,2003,vol.47, p.1298-1304.
3. Дантал А. Ш. Патогенетические свойства вируса ИБК: Дис.кан,вет.наук. Владимир, 2015, 120с.
4. Арис Мало. Совместимость вакцин Nobilis, NDC2CIBI20, IBMA5 и Rhino CV. «Интервет», Нидерланды, декабрь, 2005
5. Карпуть И. М. Профилактика иммунных дефицитов желудочно-кишечных болезней у цыплят-бройлеров /И. М. Карпуть, М. П. Бабина // Ветеринария сельскохозяйственных животных.2005, №8,с.10-11
6. Воробьев А. А. Принципы классификации и стратегии применения иммуномодуляторов в медицине // Журн.микробиологии, эпидемиологии и

иммунологии, 2002, №4, с.93-98.

7. Максютин Н. П., Комиссаренко И. Ф., Прокопенко А. П. и др. Растительные лекарственные средства.- Киев: Здоровье, 1985, 280с.

8. Маняк В. А., Шалимова Е. Н., Андрианова Н. И. Получение препаратов из солодкового корня по ходу материального потока / Материалы научно-практ. конференции. Улан-Уде, 2004, с.85-87.

9. Каухова И. Е. Новая методика получения растительных препаратов // Фармация, 2006, №1, с.37-39.

MEDICAL SCIENCES

UDC 616-01/-099

COLLAGEN-ELASTIC MEMBRANES OF THE EYE UNDER NORMAL AND PATHOLOGICAL CONDITION (CONCEPTUAL VIEW)

Artemov Alexander Valentinovich

candidate of Medical Sciences, head of the laboratory

Saldan Yosif Romanovich

doctor of Medical Sciences, professor

Buriachkivskiy Eduard Stanislavovich

candidate of Medical Sciences, associate professor

State University "Filatov Institute of Eye Diseases and
Tissue Therapy of National Academy of Sciences of Ukraine"

Vinnitsia National Medical University named after Pirogov

Odessa National Medical University

Annotation. Membrane structures of the eyeball, despite the histo-topographic isolation, can be represented as a single framework that provides homeostasis of the most important functions of the visual organ. A systematic approach suggests the concept of a single fibroelastic skeleton of the eye, including the Descemet's membrane, the Dua's membrane, the trabecular tissue, the Bruch's membrane, and the posterior border plate of the optic disc. This approach allows us to consider a number of pathological processes affecting these structures, within a single etio-pathogenetic mechanism. Among such diseases are age-related macular degeneration, open-angle glaucoma, Behcet's syndrome and others.

Key words: eye, basal membranes, fibroelastic skeleton.

Introduction. Collagen-elastic (basal) membranes are thin (20-50 nm) fibrous cell-free structures, which are mainly represented by type IV collagen and separate the inner or outer surfaces of the epithelial or endothelial lining from the underlying

connective tissue. In the basement membranes of different tissues of the body, there are: the inner collagen part - the basal plate and the layer of reticular and elastic fibers.

The basal membranes do not enter into the structure of the post-clitin matrix and do not lie down to a happy tissue, even though the main macromolecules can be released from it. The role of basal membranes in the body is often juxtaposed with barrier and trophic functions, and their role in pathological processes is more important in the presence of both epithelial and endothelial viscera, as it is associated with them.

Nevertheless, the fibroelastic membranes of the eye, having a similar organization with membranes in the tissues of other organs, play a specific role not only in providing the most important functions of the organ of vision, but also in the pathogenesis of a number of diseases that require separate analysis.

Aim. The purpose of this study is to analyze the structural and functional features of eye membrane formations in their relationship and connection with the provision of functional homeostasis, as well as their role in the pathogenetic mechanisms of some eye diseases.

Material and methods. The conceptual approach involves the unification of structurally disparate elements, taking into account a certain idea, which initially defines the object of study as a system. Therefore, from our point of view, the most productive method of studying such objects can be system analysis. At the same time, as a result of the study, it will be possible to establish relationships between the elements of the system that form integrity.

Results and discussion. As already noted, the conceptual approach makes it possible to consider collagenelastic membranes not as topographically isolated formations, but as a single internal frame of the eye, with its inherent structural and functional relationship of the elements combined in it. To such structural and functional elements, we propose to include the Descemet's membrane, Dua's membrane, trabecular tissue, Bruch's membrane and the cribriform plate (lamina cribrosa) of the sclera, which separates the intraocular part of the optic nerve.

The universal design of the structural organization of collagen-elastic membranes determines the similarity of the etiopathogenetic mechanisms underlying a number of diseases and pathological processes in which these membranes are somehow involved. Thus, the collagen-elastic membranes of the eyeball can undergo changes as part of a systemic pathological process associated with genetic defects in collagens or in connection with age-related degenerative processes.

For example, pathological changes in one or another part of the membrane frame of the eye can be caused by genetic defects in collagens, especially type IV collagen, as in hereditary Alport and Knobloch syndromes, or in mesenchymal dystrophies and autoimmune syndromes such as Behçet's disease or Vogt-Koyanagi disease.

In contrast to the above pathological processes of the dystrophic type, in open-angle glaucoma and endothelial corneal dystrophy, degenerative changes predominate in the etio-pathogenetic mechanism. They are associated with irreversible loss of cells that provide molecular compartmentalization of collagen and elastic fibrils.

Thus, in trabecular tissue, an age-related decrease in the number of endothelial cells lining trabeculae leads to a loss of the ability to retain intraocular fluid. Also, the age-related loss of cells of the posterior corneal epithelium in the event of reaching a critically low density of the epithelial (endothelial) monolayer becomes the cause of bullous keratopathy.

The unity of the collagen and elastic components, which have different histogenetic sources, but perform the same functional task, in particular, is illustrated by Bruch's membrane. Violation of this unity becomes the leading pathogenetic link in the so-called. age-related macular degeneration, which, in fact, is a degenerative process, since it is associated with the elimination of cellular elements, as described above.

Thus, the concept of the internal collagen-elastic skeleton of the eye allows a comprehensive look at the pathogenesis of a number of eye diseases, which will also improve the practical stages of their pathogenetic therapy.

Conclusions. Collagen-elastic membranes, despite certain molecular and biochemical nuances, have a universal plan of structural organization, due to the general histogenesis of the cells involved in their formation. A systematic approach to the study of this issue allows us to propose the concept of a single fibrous-elastic skeleton of the eye, including the Descemet's membrane, Dua's membrane, trabecular tissue, Bruch's membrane and the cribriform plate (lamina cribrosa) of the optic nerve.

With all the variety of pathological conditions in which the collagen-elastic skeleton of the eye is involved, two predominant etio-pathogenetic mechanisms can be distinguished here - dystrophic or degenerative. In this perspective, a number of independent pathological processes affecting these structures appear as a manifestation of a single etiopathogenetic mechanism.

LIST OF REFERENCES

1. Салдан И. Р., Артемов А. В., Салдан Ю. И., Назарчук Г. Г., Вернигородский С. В. Этиопатогенез первичной открытоугольной глаукомы //Новости хирургии -2017 [т.25-№3, с.300-305].

2. Saldan Y. "Permeability disturbance of Bruch's membrane is precondition of AMD" м. Баден-Баден, 2007.

3. Saldan Y. R., Majewski O. E., Saldan Yu. Y., Artemov A. V., Korol A. P. The sixth layer of the cornea: is it fiction or real fact?/ Вісник морфології.-2016-№2 [т.22, с.198-202].

УДК : 618.4:159.922

**INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL, SOCIAL AND ADAPTIVE
ASPECTS ON PREGNANCY**

Berbeniuk Angelina Ivanivna

Student

Bukovinian State Medical University

Tsysar Yulia Vasylivna

associate professor of the department,

candidate of medical sciences

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Abstract. Pregnancy is a complex process of formation and development of the fetus, which has a physiological and psychological effect on the mother's body [2]. The adaptive mechanisms that are triggered at the same time are aimed not only at supporting the intrauterine development of the fetus, but also affect the ability of the mother herself to bear, give birth and further care for the child [11]. In the article, we will review the literature of recent years on the subject of psychological and social influence on pregnancy and adaptive mechanisms at the same time.

Some authors distinguish pregnancy, childbirth and motherhood as certain stages of a woman's development, connecting them with the principles of age psychology. That is, the way of living of one stage will depend on the passage of the next. Also, the pregnancy syndrome is distinguished as a separate psychogenic and psychophysiological state, limited by time with the beginning of its countdown not from the conception of the child, but from the moment of realizing oneself pregnant and ends with the adoption of one's child, not with childbirth [2].

During pregnancy, a woman faces both physiological changes, which in themselves affect the psycho-emotional background (hormonal changes, nervous tension, reorganization of the body), as well as contradictions in the affective sphere: on the one hand, the feeling of joy of motherhood, on the other, experiences, associated with doubts in their abilities, fear due to the burden of responsibility. A

pregnant woman is greatly influenced by her relationships in the family, the feeling of support from others, the education of the woman, the well-being of her family, and the example of her own mother [2, 13].

Ustimovych A. in her master's thesis examined the influence of the life scenario on the course of pregnancy. The script (according to E. Bern) is a life plan, a set of behavioral and emotional stereotypes inherent in a certain family, as well as certain views on life, which are formed at an early age under the influence of the family. According to K.N. Belogai, whose work was also considered in the context of the study, the way a woman treats her own pregnancy is influenced not only by her socio-cultural situation, but also by her own psychological history. Women with the so-called winner-take-all scenario often have a late or unwanted pregnancy because of the career impact of the condition. For those who have a life scenario of a winner or a non-winner, more often the child is planned and desired. In the study of A. Ustymovych, the type of gestational dominant and the life scenario were taken into account. The research was expected to confirm the following opinions:

Pregnant women with the winner's scenario will carelessly monitor their health, demand excessive attention, and exaggerate the dangers of pregnancy.

Women with inactive life scenarios will be more responsible towards pregnancy.

In fact, the results turned out to be different, even the opposite. In women with an active life scenario of a winner, a harmonious type of gestational dominance occurred more often, while those who had a scenario of a loser and a non-winner had both a harmonious type of attitude and less favorable ones - depressive, anxious, and euphoric [1].

In the MINA-Brazil study, women receiving primary care in Cruzeiro do Sul, Acre State, underwent two clinical assessments during pregnancy; the first at 16-20 weeks, the second at 28 weeks' gestation, and three postpartum assessments (at 3, 6, and 12 months). Demographic and socioeconomic, gestational, clinical, and lifestyle data were collected during the postpartum assessments. A self-report questionnaire (score ≥ 8) was used to screen for common gestational mental disorder,

and the Edinburgh Postpartum Depression Scale (score ≥ 10) was used to identify symptoms of postpartum depression to investigate the relationship between covariates and the occurrence of common mental disorders during pregnancy and postpartum depressive symptoms. A total of 461 women underwent two clinical assessments during pregnancy; of these, 247 completed three postpartum assessments. The incidence of common mental disorders during pregnancy was 36.2% and 24.5% at the first and second assessments, respectively, and the cumulative incidence was 9.2%. In addition, 50.3% maintained the disorder between assessments. In the postpartum period, approximately 20% of mothers had symptoms of depression during the first year of their children's lives. Parity (≥ 2) was associated with general mental disorders, while low maternal education was associated with postpartum depression symptoms. Women with a general mental disorder in both assessments during pregnancy were 5.6 times more likely to develop symptoms of postpartum depression. The occurrence of a general mental disorder in any period of pregnancy, but especially its persistence from the second trimester, was closely related to depressive symptoms after childbirth [3].

A. Bedaso and co-authors studied in more detail the issue of the influence of society on the psycho-emotional sphere of pregnant women. They found that low social support correlates with high levels of depression and self-harm during pregnancy. At the same time, a significant impact was noted specifically on the antenatal period [4].

A study in Australia revealed several important findings regarding the association between marital status and prenatal psychiatric disorders among hospitalized Australian women. Specifically, pregnant women who were not partnered were more likely to suffer from a depressive disorder, anxiety disorder, or self-harm during the antenatal period than pregnant women who were partnered. However, single mothers report higher levels of prenatal depressive symptoms compared to women supported by partners, but single pregnant women had lower levels of depressive symptoms than those without partner support [5, 15].

In more detail, the impact of partner's psychological violence on the well-being

of a pregnant woman was considered in a Hong Kong study. Of the 3,245 participants, 296 (9.1%) reported being abused by their intimate partners. Of those who had been abused, 216 (73%) reported psychological abuse only (referred to as the psychological abuse only group), while 80 (27%) reported physical and/or sexual abuse. Among those in the physically and/or sexually abused group, 46 (57.5%) also reported psychological abuse. The most frequently mentioned examples of psychological abuse were "shaming in front of friends/family", "humiliation of appearance or behavior" and "ridicule". The most common examples of physical violence reported by women were the perpetrator "throwing things at her", "pushing her" and "hitting her". Fear of the perpetrator was expressed by 17.6% in the psychological violence only group and 23.8% in the physical and/or sexual violence group. Women in the psychological abuse only group had a higher risk of postpartum depression (1.84, 95%) compared with non-abused women. At the current sample size, the same effect was not observed in the physical and/or sexual abuse group) (adj 1.75, 95%). Moreover, compared with non-abused women, those in the psychological abuse-only group were at higher risk of thinking about harming themselves (3.50, 95%). However, this effect was not observed in the physical and/or sexual abuse group (1.17, 95%). There were no significant differences between abused and non-abused women for gestational week at delivery, mode of delivery, birth weight, Apgar score, and neonatal intensive care unit admission. The authors also noted that the indicators may be influenced by the local culture, where the level of psychological violence is higher than physical [6, 14].

The relationship between the type of dominant nervous system of a woman, her psychological disorders and the body's reaction to various types of disorders and predominant types of nervous system was also revealed. The following were taken into account: pulse according to photoplethysmography data, data on the psychological state of a woman and various types of questionnaires on a woman's well-being [7].

As a social and medical problem, COVID-19 has also affected the mental health of pregnant women, mainly in the form of significant increases in depression,

up to 58% in Spain, and anxiety symptoms, up to 72% in Canada. In addition to general psychological symptoms, concerns related to COVID-19 regarding its potential impact on pregnancy and the well-being of the unborn child have been noted [8, 9, 10].

Conclusion. Pregnancy is a special state of a woman in terms of her physical and age development, psychological and physiological changes, and is also characterized by the influence of her responsibility as a mother on her personality.

Women who have a non-winner and loser scenario are more at risk of dealing with emotional lability and psychological unpreparedness for pregnancy and the difficulties associated with it.

The dependence between depressive symptoms of the postpartum period and previous mental disorders in any period of pregnancy was revealed, more often and more persistently manifested already in the second trimester of pregnancy; prenatal depression often occurred in women without a partner or with a partner who provided little or no support to the woman during pregnancy.

With the help of early mental health screening of pregnant women, it is possible to prevent the development of intrauterine and postpartum depression.

The Covid-19 pandemic has affected the anxiety and worry of pregnant women, which increases the risk of the prevalence of depression in pregnant women in the coming years.

LITERATURE

1. Устимович А. І.// психологічні особливості ставлення жінок до власної вагітності в залежності від типу життєвого сценарію. Магістерська робота.- 71 ст. Житомирський державний університет ім. І. Франка. Житомир – 2009. [Електронний ресурс] - <https://core.ac.uk/download/pdf/12083106.pdf>

2. Сторож В. В., Белік Н. О.// психологічні особливості ставлення жінок до власної вагітності. Одеський національний медичний університет. [Електронний ресурс] - <https://www.onmedu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7270/Storozh.pdf?se>

quence=1&isAllowed=y

3. Silva, Bruno Pereira da et al. Common mental disorders in pregnancy and postnatal depressive symptoms in the MINA-Brazil study: occurrence and associated factors. *Revista de Saúde Pública* [online]. 2022, v. 56 [Accessed 16 October 2022], 83. Available from: <<https://doi.org/10.11606/s1518-8787.2022056004028>>. Epub 26 Sept 2022. ISSN 1518-8787. <https://doi.org/10.11606/s1518-8787.2022056004028>.

4. Bedaso, A., Adams, J., Peng, W. et al. The relationship between social support and mental health problems during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. *Reprod Health* 18, 162 (2021). <https://doi.org/10.1186/s12978-021-01209-5>

5. Bedaso A., Adams, J., Peng W. et al. An examination of the association between marital status and prenatal mental disorders using linked health administrative data. *BMC Pregnancy Childbirth* 22, 735 (2022). <https://doi.org/10.1186/s12884-022-05045-8>

6. Tiwari A., Chan, K. Fong, D., Leung W., Brownridge D., Lam H., Wong B., Lam, C. Chau F., Chan A., Cheung K. and Ho, P. (2008), The impact of psychological abuse by an intimate partner on the mental health of pregnant women. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 115: 377-384. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0528.2007.01593.x>

7. Kimmel M. C., Fransson E., Cunningham J. L. et al. Heart rate variability in late pregnancy: exploration of distinctive patterns in relation to maternal mental health. *Transl Psychiatry* 11, 286 (2021). <https://doi.org/10.1038/s41398-021-01401-y>

8. Ahmad M, Vismara L. The Psychological Impact of COVID-19 Pandemic on Women's Mental Health during Pregnancy: A Rapid Evidence Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021; 18(13):7112. <https://doi.org/10.3390/ijerph18137112>

9. Morris, A. R., & Saxbe, D. E. (2022). Mental health and prenatal bonding in pregnant women during the COVID-19 pandemic: Evidence for heightened risk compared with a prepandemic sample. *Clinical Psychological*

Science, 10(5), 846-855.

10. Salehi L., Rahimzadeh M., Molaei E., Zaheri H., Esmaelzadeh Saeieh S. (2020). The relationship among fear and anxiety of COVID 19, pregnancy experience, and mental health disorder in pregnant women: A structural equation model. *Brain and behavior*, 10(11), e01835..

11. Satyanarayana, Veena A., Ammu Lukose, and K. Srinivasan. "Maternal mental health in pregnancy and child behavior." *Indian journal of psychiatry* 53.4 (2011): 351.

12. Courtin E., Rieckmann, A. Bengtsson J., Nafilyan V., Melchior M., Berkman L., & Hulvej Rod N. (2022). The effect on women's health of extending parental leave: a quasi-experimental registry-based cohort study. *International Journal of Epidemiology*.

13. Chang L. Y., & Chiang T. L. (2022). Family environment characteristics and sleep duration in children: Maternal mental health as a mediator. *Social Science & Medicine*, 115450.

14. Hanach N., Radwan H., Fakhry R., Dennis C. L., Issa W. B., Faris M. E., ... & De Vries, N. (2022). Prevalence and risk factors of postpartum depression among women living in the United Arab Emirates. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*.

15. Ghosh S., & Bhat S. (2022). Predicting and Identifying Postpartum Blues may be the key to implementing Preventive Approaches in Perinatal Mental Health: Findings from a Prospective, follow up Study in India. *Indian Journal of Public Health Research & Development*, 14(4), 277-283.

**CURRENT VIEWS ON THE PROBLEMS THAT MAY ARISE DURING
PREGNANCY AND ASSOCIATED WITH THE PRESENCE OF SOME
TORCH INFECTIONS (LITERATURE REVIEW)**

Bulavchyk Anhelina Mykolayivna,
student of the 5th year of the
Faculty of Medicine No. 2
Bukovinian State Medical University

Tsysar Yulia Vasylivna,
Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Toxoplasmosis is a parasitic disease characterized by damage to the nervous system, eyes, skeletal muscles, heart muscle, as well as an increase in lymph nodes, liver and spleen.

Key words: toxoplasmosis, pregnancy, intrauterine toxoplasmosis, serological monitoring, seroconversion, sulfadoxine/pyrimethamine, prevention of toxoplasmosis, rules of hygiene and nutrition.

The causative agent of toxoplasmosis is *Toxoplasma gondii* [3, 6]. *Toxoplasma gondii* is an obligate intracellular parasite and has a complex life cycle. Three main periods of development: tachyzoide, tissue cyst, oocyst [3, 9]. The sexual development of the parasite takes place in the cells of the epithelium of the mucous membrane of the small intestine of the final host - the domestic cat and other feline representatives, asexual development in the tissues of the intermediate hosts - mammals (including humans) and some species of birds [4, 6]. In an infected person with normal immunity, tissue cysts are formed (mainly in the muscles and brain), which contain living forms of slow-dividing protozoa, which persist in the human

body throughout life [4]. The way of transmission of toxoplasmosis: the reservoir is cats and other felines, the factors of human infection are: food products (vegetables, fruits), water and hands contaminated with oocysts that are excreted with cat feces, raw or undercooked meat of infected animals, which contains cysts of this causative agent (most often pig and lamb), transfer of tachyzoites from a pregnant woman to the fetus through the placenta during parasitemia (vertical infection, only during primary infection), accidental contact with tachyzoites (rare transfusion of blood or blood products - mainly leukocyte concentrate, organ transplantation, laboratory infection). After the transfer of toxoplasmosis, during the period of immunosuppression, reactivation of the disease is possible due to the rupture of tissue cysts and the transformation of the latent forms present in them into invasive tachyzoites (endogenous invasion) [3].

It is worth noting that toxoplasmosis is one of the most common parasitic infestations, endemic throughout the world [5, 6]. Due to the serious consequences of fetal infection, seronegative pregnant women are a special risk group [3]. The main risk factors for infection are: contact with food contaminated with cat excrement (vegetables, water), consumption of raw meat and unpasteurized milk, contact with cats and contaminated soil (garden, balcony plants) [5]. It is also worth noting the risk factors of a severe course (generalized form, ocular form): immunodeficiency states, chemotherapy of malignant tumors, immunosuppressive treatment, HIV infection (toxoplasmosis of an internal organ indicates AIDS) and the embryonic period [5].

With this infectious disease, it is important to remember the incubation period and the period of contagiousness: the incubation period of the acquired form lasts from 2 weeks to 2 months (4 weeks on average) [5]. Parasitaemia - 1–3 weeks. The risk of fetal infection is 17–25% in the first trimester of pregnancy, 25–54% in the second trimester, and 60–90% in the third trimester. It is interesting that the patient does not pose a threat to contact persons [3].

The clinic of toxoplasmosis depends on the type of invasive form of the protozoan, the source of infection, the pathogenicity of the strain, the efficiency of

the immune system, and the intensity of the invasion. In immunocompetent individuals, the course of the disease is usually asymptomatic or mildly symptomatic. Acquired toxoplasmosis is most often manifested by an asymptomatic course, in particular, the manifestation of the infection is generalized lymphadenopathy, which is combined with general asthenovegetative symptoms [2]. The appearance of fever, sore throat, headache, rash is characteristic [2, 3]. Toxoplasmosis is the main cause of chorioretinitis. The course of the ocular form of acquired toxoplasmosis has the form of unilateral chorioretinitis, granulomatous uveitis, and papillitis. Eye damage in toxoplasmosis can be the only manifestation of the disease or be combined with damage to the central nervous system, heart and other organs and systems. Acute acquired toxoplasmic chorioretinitis is characterized by unilateral lesions, and congenital toxoplasmosis is bilateral [10].

The clinical picture of congenital toxoplasmosis directly depends on the period of infection of the fetus, if a woman contracted toxoplasmosis in the first trimester of pregnancy, the risk of damage to the fetus is relatively low (15-20%), but infection during this period can cause serious consequences, leading to the death of the fetus [2, 3, 4]. The risk of fetal infection does not depend on the form in which the pregnant woman suffered from toxoplasmosis - manifest or subclinical. Such a pregnancy can end in miscarriage, stillbirth or the birth of a child with severe damage to the central nervous system, eyes (such as cataracts, coloboma); other organs are less often affected, which leads to disability or death of the child in the first days or in the first year of life due to severe defects incompatible with life [11]. The frequency of fetal infection in the case of a pregnant woman in the second trimester is 52–54%. An infected child is born with clinical signs of chronic toxoplasmosis, since the acute stage occurred in the antenatal period. Pirkenton's triad is noted: hydrocephalus with a convulsive syndrome, calcifications in the brain (according to neurosonography) and an inflammatory process on the part of the eyes. Examination of the fundus reveals signs of bilateral chorioretinitis [4]. When examining the central nervous system, signs of toxoplasmic infection include intracranial calcification, seizures, hydrocephalus, microcephaly, or changes in cerebrospinal fluid (in particular,

increased protein levels) [2]. These changes are often reversible, subject to timely diagnosis and the appointment of specific therapy [11]. If a woman suffered acute toxoplasmosis in the third trimester of pregnancy, the probability of infection of the fetus is 65%. It has been proven that 10% of infected children are born with clinical manifestations of acute toxoplasmosis: jaundice, hepatolienal syndrome, congenital carditis, serous meningitis (which is characterized by protein-cell dissociation), pneumonitis, prolonged fever, papular-hemorrhagic rash. A child born with acute toxoplasmosis may recover or die as a result of the development of toxoplasmosis sepsis with multi-organ damage in late diagnosis and untimely treatment. Almost 90% of children infected in the third trimester of pregnancy do not show symptoms of congenital toxoplasmosis at birth, but without specific treatment, the infection in the future almost always leads to eye damage, impaired motor and mental activity, the formation of a convulsive syndrome, and hearing loss. And in premature babies, damage to the central nervous system and eyes develops in the first 3 months of life. Children with subclinical manifestations of the disease at birth aged from 1 month to 9 years may develop a clinically expressed form of the disease. However, treatment of a woman with specific drugs during pregnancy reduces the risk of developing congenital toxoplasmosis by 60%. Carrying out specific therapy during the newborn period significantly reduces the risk of long-term consequences, but does not completely exclude them [11].

Diagnosis of toxoplasmosis does not cause difficulties, it is based on clinical signs, results of laboratory examination and data of differential diagnosis. The main method of diagnosing an infection is the identification of the etiological factor, serological studies (detection of specific antibodies in the serum of immunocompetent patients), serological methods for the purpose of detecting antibodies, the polymerase chain reaction method [11]. IgM - appear 1 week after infection, reaching a maximum concentration after 1 month and usually disappear after 6-9 months, can persist for many months and years from the moment of infection [9]. IgA - indicate a recent infection, disappear earlier than IgM (the research is less available, especially effective in the diagnosis of infection in pregnant

women and the congenital form) [1, 9]. IgG – the maximum concentration 2-3 months after infection, persist throughout life [3]. An important role is also played by the identification of the parasite in patients in a state of immunosuppression, in fetuses and immunologically immature newborns and infants (material: blood, cerebrospinal fluid, amniotic fluid, bronchoalveolar lavage, intraocular fluid or a fragment of tissue or an affected organ), isolation of the parasite (cultivation and microscopic examination), detection of its antigens or genetic material (PCR) [3].

It is mandatory to conduct an examination of the fundus, and in case of suspicion of damage to the central nervous system, imaging studies of the brain (computed tomography, magnetic resonance imaging) are used [3, 7].

In the prevention of congenital toxoplasmosis, the main method is serological monitoring, which in the leading countries of the world (USA and European countries) has a single scheme, the main provisions of which are: the first examination of a woman for the presence of specific antibodies in the 10-12th week of pregnancy to detect IgG seronegativity, the second examination of seronegative women at the 20-22nd week of pregnancy. In the case of seroconversion, there is time to make a decision on medical abortion or chemotherapy, a third examination (at 30-32 weeks) of seronegative women during the second test. In the presence of seroconversion, they are prescribed treatment [5, 9]. At the birth of a child, the blood of the mother and baby is taken to determine specific IgG and IgM using the enzyme immunoassay method. The placenta is subject to histological examination [5].

It is also important to mention the treatment of toxoplasmosis, which is complex and includes specific (etiotropic), symptomatic and strengthening therapy [4]. Mild forms of acute toxoplasmosis infection in immunocompetent patients do not require treatment [11]. Treatment is carried out in immunocompromised patients, with systemic manifestations, with active chorioretinitis, infected newborns, regardless of whether they have clinical manifestations of the disease or not [4]. Today, the most effective method of treatment is the appointment of a combination of sulfadoxine/pyrimethamine, which provides blockade of folic acid metabolism in

replicating tachyzoites [3, 4]. The additional appointment of folic acid prevents the toxic effect of pyrimethamine on the red bone marrow. Sulfadoxine/pyrimethamine is prescribed to children in the first 2 days in a loading dose of 2 mg/kg per day (maximum 50 mg/day), and then in a maintenance dose of 1 mg/kg per day (maximum 25 mg/day) [4]. The saturation dose of the drug is 75 mg/kg per day, the maintenance dose is 50 mg/kg every 12 hours. For the treatment of toxoplasmosis in pregnant women and infants, spiramycin is used, in case of intolerance, clindamycin and azithromycin are prescribed [4, 9]. They are treated for about 4–6 weeks with a combination of pyrimethamine, sulfadiazine, and calcium folinate. With severe forms of toxoplasmosis in immunocompromised persons, the duration of treatment is 4–6 weeks after the complete disappearance of the symptoms of the disease [4]. The duration of treatment of toxoplasmic encephalitis in AIDS recipients and patients is 6 months, and in the future they are prescribed suppressive therapy until the end of life, since about 50% of such patients may have relapses after the end of treatment [9]. Patients with ocular toxoplasmosis are subject to mandatory treatment. The combination of sulfadoxine/pyrimethamine is prescribed to them during the entire period of the disease and for 1–2 weeks after the resolution of the foci of inflammation [4, 6]. In the case of chorioretinitis, which threatens the loss of vision, or with a high level of protein in the cerebrospinal fluid with toxoplasmosis lesions of the CNS, it is necessary to additionally prescribe corticosteroids at the rate of 1 mg/kg per prednisolone for 2 doses, until the signs of chorioretinitis activity disappear or the protein content in the cerebrospinal fluid decreases [4, 6].

It is important to note that treatment of acute acquired toxoplasmosis in pregnant women is effective in reducing the risk of congenital toxoplasmosis [4]. Pregnant women with acute toxoplasmosis in the first 18 weeks of gestation are prescribed spiramycin at a dose of 3 g/day [9]. If it is proven that the fetus is infected, from the 17th week of gestation and thereafter, the pregnant woman is prescribed antitoxoplasmosis drugs before delivery according to the following dosing regimen: saturation dose of sulfadoxine/pyrimethamine - 100 mg/day for 2 days, maintenance dose - 50 mg/day [9]. In the first 16 weeks of pregnancy, the drug is not used due to

pronounced teratogenicity. The initial dose is 75 mg/kg 2 times a day (maximum 4 g/day) for 2 days, then 100 mg/kg 2 times a day (maximum 4 g/day).

Treatment of a child with congenital toxoplasmosis should be started as early as possible in order to prevent the development of complications. It has been proven that the treatment of patients with congenital toxoplasmosis prevents the development of irreversible consequences both in clinically expressed and asymptomatic course of toxoplasmosis [11]. Infection treatment is carried out from the moment of birth or diagnosis until the child reaches the age of 1 year [4, 9]. For the treatment of congenital toxoplasmosis, the following scheme can be used: sulfadoxine/pyrimethamine, folic acid are prescribed for 6 weeks, and spiramycin at a dose of 100 mg/kg per day for the next 4 weeks. Subsequently, 4-week courses of sulfadoxine/pyrimethamine and folic acid alternate with 6-week courses of spiramycin. The loading dose of sulfadoxine/pyrimethamine is 2 mg/kg/day for 2 days, then 1 mg/kg/day for 2–6 months, and then this dose is given three times a week. If an infection is not detected in a child born to a mother with acute toxoplasmosis that occurred during pregnancy, anti-toxoplasmosis treatment is stopped after a complete examination of the child at the age of 6 weeks [1, 4]. The child should be examined for the detection of specific antibodies before reaching the age of 1 year. If, during follow-up, a child is found to have toxoplasmosis according to the data of a serological examination, it is necessary to start treatment immediately and continue it until the child reaches the age of 1 year [4].

In case of chronic acquired toxoplasmosis, it is recommended to initially conduct a course (2–4 weeks) of antiprotozoal agents, which allows the destruction of extracellular forms of toxoplasma, and after remission, desensitizing therapy with toxoplasmin, which is a complex of toxoplasma antigens. Desensitizing therapy with toxoplasmin should be carried out with particular care in the ocular form of toxoplasmosis. It is prescribed only during the period of remission, 6 months after the elimination of signs of exacerbation of the process on the fundus. Pathogenetic and symptomatic therapy of toxoplasmosis includes the use of antifungal drugs, eubiotics, choleric agents and hepatoprotectors. In addition, an infectious allergy plays a significant

role in the pathogenesis of toxoplasmosis, which leads to the use of antihistamines, especially at the beginning of treatment, when the parasites decay. It is known that with this pathology, especially in children with congenital and chronic toxoplasmosis, violations of the humoral link of immunity and non-specific resistance of the body are detected. In order to improve immunity, adaptogens, vitamins and drugs with immunomodulatory and interferon-stimulating effects are prescribed, especially those capable of synthesizing both "early" (alpha-interferon) and "late" (beta- and gamma-interferon) necessary to eliminate acute and chronic process. Glucocorticosteroids are prescribed only for ocular toxoplasmosis and damage to the CNS in order to eliminate inflammation and for better penetration of sulfadoxine/pyrimethamine into the eye tissue or through the blood-brain barrier. In parallel, drugs with an immunostimulating effect are prescribed. For better penetration of etiotropic agents to the affected tissues, especially in chronic toxoplasmosis, it is necessary to prescribe polyenzyme preparations [11].

It is also necessary to remember the complications of congenital toxoplasmosis, which are quite serious and can lead to fatal consequences, in particular, this is a delay in psychomotor development, hydrocephalus, epilepsy, cataracts, retinal detachment, ocular toxoplasmosis (ophthalmitis, long-term visual field defects, amblyopia, blindness), toxoplasmosis in immunocompromised patients contributes to the development of multiple organ failure, transplant rejection, and neurological disorders [3, 8, 10].

Regarding the prognosis: favorable in cases of acquired toxoplasmosis in patients with normal functioning of the immune system, doubtful in patients with impaired immunity and in children with a congenital form of infection. The overall percentage of deaths in the case of congenital toxoplasmosis reaches 10% [10].

Prevention of toxoplasmosis is quite simple (observance of the basic rules of hygiene and nutrition, as well as a screening serological test). Basic rules of hygiene and nutrition – avoiding consumption and tasting of raw or semi-raw meat, raw milk, thorough washing of hands and kitchen equipment after contact with such products, thorough washing of vegetables and fruits before consumption, use of protective

gloves (rubber or latex) for work in the garden and field, daily cleaning of cat toilets with sand and thorough hand washing after contact with a cat or objects contaminated with its feces (if possible, these measures should not be performed by a pregnant woman) [10]. Screening serological research is indicated in women before pregnancy planning and periodically in seronegative pregnant women [10].

LITERATURE:

1. Toxoplasmosis. Clinic, diagnosis and treatment: Recommendation method / Dubynska G. M., Izyumska O. M., Kozyuk P. M. etc. Poltava 2002.
2. Obstetrics and gynecology edited by Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine V. I. Hryshchenko, professor M.O. Cracks 2011.
3. Internal diseases. The textbook is based on the principles of evidence-based medicine. 2018 / 2019.
4. Infectious diseases in children / edited by S. O. Kramareva. 2003.
5. Saw L. V. Toxoplasma infection in children: features of the course, diagnosis, treatment. Kyiv, 2005.
6. Toxoplasmosis is the main cause of human diseases. Krivonos V. I., Krivonos E. S..
7. "The problem of toxoplasmosis." Krivonos V. I., 2007. 372 p.
8. Andreeva E. I. Congenital toxoplasmosis // Epidemiology and infectious diseases. illness. 2006. No. 1. P. 49.
9. Dolgikh T. I. Toxoplasmosis: a modern strategy for laboratory diagnostics / T.I. Dolgikh // Infection and immunity. 2011. No. 1. T. 1. S. 43–50.
10. Portal for doctors: <https://empendium.com/ua/chapter/B27.II.18.4.1>.
11. Compendium: "Specialized medical online publication for doctors, pharmacists, pharmacists, students of medical and pharmaceutical universities" <https://compendium.com.ua/uk/tutorials-uk/infektsiyi/toksoplazmoz/>.

CONTEMPORARY VIEWS ON CHILDREN'S ANESTHESIA

Davidyuk Arsen Volodymyrovych

5th year student

Bukovyna State Medical University

Tsysar Yulia Vasylivna

associate professor of the department,

candidate of medical sciences

Bukovyna State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Abstract: the article is devoted to researching the issue of modern methods and approaches to analgesia for pregnant women, potential positive and negative effects on the body of the mother and child, including the phenomenon of breastfeeding. The work presents new data on the positive effect of analgesia, the disadvantages of pain syndrome and optimal tactics of drug treatment with a view to the desirability of breastfeeding and the potential risks of drug substances entering breast milk. The findings clearly demonstrate the centrality and importance of maximally effective analgesia, while drawing attention to the need for careful and limited use of drugs that enter breast milk.

Key words: childbirth, pregnancy, analgesia, obstetrics, surgery.

Relevance: the issue of analgesia during childbirth, despite the already available scientific work, remains incredibly relevant [1,8]. Its complexity and multifactorial nature are associated with many factors that should be taken into account before, during and immediately after childbirth.

The effect of analgesia on the course of postpartum restorative [3,7,9] processes is also important and relevant, because even during physiological childbirth, various injuries of the birth canal can be a frequent consequence of the process, which can cause physical and psychological discomfort to the woman in labor [2,3].

A separate point, which is also relevant and arouses the interest of scientists, is the issue of pain syndrome in those women in labor who underwent cesarean section, which, despite the obvious advantage in some clinical cases, can potentially lead to complications, like any surgical manipulation.

An urgent issue of modern medicine, as a discipline that combines scientific and purely practical issues, is the dissemination of truthful information about pregnancy and childbirth, in particular - about available and safe methods [3,10] of analgesia.

All this in a complex will allow to find the best and safest solutions for mother and child, as well as to inform practicing doctors about new techniques that may have potential advantages over existing ones, both due to the success of the treatment and due to the easier transfer of the recovery period

Postoperative pain [11] after caesarean section is included in the list of the most painful operations and ranks 9th among them.

The relevance of the problem: the scientific work related to analgesia in pregnant women considers the problems from various sides, including the assessment of both such basic phenomena as the feeling of pain, and more indirect ones, such as the effect of pain-associated hormones on fetal hypoperfusion [9,10].

The phenomenon of postoperative and postpartum pain is not new, doctors of the past faced it all the time. Methods of pain relief cannot be called new either, the greater number of which were created and put into practice years ago

About eight thousand articles on the topic, just in the last year in PubMed, demonstrate that the problem still remains relevant [5,6,9]. The main foundation of this lies, most likely, in the chronological development of medicine and the priority of the doctor's tasks. The issues of stabilization of the patient's condition, infusion therapy, antibiotic therapy and other methods that are directly associated with the chances of the pregnant woman and the child to survive and have a full life have always been and will be in the first place.

It is not surprising that the elimination of pain, both historically and in the modern perspective, recedes to the secondary plan.

Moreover, this is manifested to a lesser extent on the part of doctors, since the routine implementation of protocols [4] has eliminated this problem, and at the same time, poor awareness of patients often leads to personal prejudices regarding modern methods of pain relief and misconceptions about the harmfulness of epidural anesthesia.

Materials and methods: in order to obtain complete data on the relevance of the issue, the study of the topic and the results of individual studies, clinical cases and large-scale meta-analyses, the data available for indexing and searching in the scientific databases PubMed and Google Scholar were analyzed.

Each article was assessed for relevance to the clinical questions posed, statistical reliability, and a comparative assessment was conducted with the formulation of clear and unambiguous conclusions based on the analyzed material.

The analyzed scientific works demonstrated that the patient should not only be anesthetized according to the condition, but also encouraged if, for certain personal reasons not related to medical indications, the patient has prejudices about analgesia.

It is important to know that, in addition to the fact that pain during childbirth is sometimes rated as one of the most severe, it can also cause critical [8] changes for the fetus, because pain activates a chain of internal hormonal changes that ultimately impair the activity of uterine contractions and reduce perfusion placenta.

All this can become a substrate for post-traumatic stress, chronic pain syndrome and postpartum depression.

Adequate therapy may include a variety of [6,9] methods, both non-pharmacological and analgesia using lumbar anesthesia, as well as the use of systemic analgesics such as NSAIDs (non-steroidal anti-inflammatory drugs) and occasionally opioid analgesics (with clarification).

Epidural anesthesia remains one of the best methods of analgesia, combining efficiency, sense of control [5] and safety for mother and child.

It is important that if a woman is breastfeeding, then opioid analgesia should be carried out according to the rule of the smallest effective dose and shorten the duration of taking the drug as much as possible, because opioid analgesics have a

tendency to get into breast milk, albeit in rather limited quantities.

In addition to the mentioned recommendations, it should be clarified that some drugs can be given to women in the postpartum period [1,7,8] with caution, for example Tramadol and Oxycodone, they can cause drowsiness in the child, thus serving as an indicator of excessive penetration of painkillers into breast milk.

At the same time, codeine and aspirin (in effective pain-relieving doses) are prohibited for use, as there is a risk of rapid and striking consequences of use. One of the important methods [3,4] of analgesia was the use of nalbuphine as an alternative to traditional opioids.

It is important to know that despite the expediency of the appointment, in severe cases of pain syndrome, mainly postoperative, opioid drugs do not exclude the use of Infulgan. It was found that the use of NSAIDs together with opioid drugs significantly reduces postoperative pain and, indirectly, reduces the time [7,8] and the amount of consumed opioid analgesics. Paracetamol is absolutely safe for use during breastfeeding.

Taking care of a woman in the postoperative period and using accurate advice allows you to ensure that you can combine the positive effects of a painless birth with the advantages of breastfeeding.

Multimodal analgesia is becoming the method of choice both during and after childbirth. The basis of such analgesia is paracetamol, which is prescribed either alone or in combination with NSAIDs and, potentially, their addition to regional anesthesia. If the indicated therapy is insufficient [10], opioid analgesia must be used. The decision regarding the chosen method of analgesia is determined to a greater extent by the traumatic nature of childbirth/surgical intervention and the individual requests of the woman in labor.

Conclusions: The intensity of pain in the mother varies, depending on a number of factors, both sociocultural and clinical and physiological. In view of this, when solving the issue of analgesia tactics, it is necessary to practice a maximally individual approach. Multimodal analgesia with the use of various and combined approaches is the most expedient and relevant tactic, which allows you to use a

graded approach that takes into account the difficulty of childbirth, the presence or absence of the need for surgical intervention, and the speed of recovery of the mother.

Most methods of non-local drug analgesia that are used in obstetrics are quite safe and do not enter the mother's milk or enter in extremely small quantities, and that is why these drugs are recommended and approved for use.

LIST OF REFERENCES:

1. Brogi E., Kazan R., Cyr S., Giunta F., Hemmerling T. M. Transversus abdominal plane block for postoperative analgesia: a systematic review and meta-analysis of randomized-controlled trials. *Canadian Journal of Anesthesia*. 2016; 63 (10): 1184-1196.
2. Carvalho B., Butwick A. J. Postcesarean Delivery Analgesia. *Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology*. 2017; 31 (1): 69-79.
3. Champaneria R., Shah L., Geoghegan J., Gupta J. K., Daniels J. P. Analgesic effectiveness of transversus abdominis plane blocks after hysterectomy: a meta-analysis. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*. 2013; 166 (1): 1-9.
4. Chou R. et al. Management of Postoperative Pain: A Clinical Practice Guideline From the American Pain Society, the American Society of Regional Anesthesia and Pain Medicine, and the American Society of Anesthesiologists Committee on Regional Anesthesia, Executive Committee, and Administrative Council. *J. Pain*. 2016. Vol. 17, No 2. P. 131-157.
5. Mitchell, J., Jones, W., Winkley, E., & Kinsella, S. M. (2020). Guideline on anaesthesia and sedation in breastfeeding women 2020: Guideline from the Association of Anaesthetists. *Anaesthesia*, 75(11), 1482–1493. <https://doi.org/10.1111/anae.15179>
6. Nishimoto R. N. OFIRMEV: An Old Drug Becomes New Again. *Anesthesia Progress*. 2014; 61 (3): 99-102.
7. Rozen W. M., Tran T. M. N., Ashton M. W., Barrington M. J.,

Ivanusic J. J., Taylor G. I. Refining the course of the thoracolumbar nerves: a new understanding of the innervation of the anterior abdominal wall. *Clinical Anatomy*. 2008; 21 (4): 325-333.

8. Wang X., Li, J., & Liu D. (2022). Effects of epidural analgesia exposure during parturition on autism spectrum disorder in newborns: A systematic review and meta-analysis based on cohort study. *Frontiers in psychiatry*, 13, 974596. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.974596>

9. Weng M. H., Chou H. C., & Liaw J. J. (2022). Women's sense of control during labour and birth with epidural analgesia: A qualitative descriptive study. *Midwifery*, 116, 103496. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2022.103496>

10. Давидова Ю. В., Огородник А. О., Лиманська А. Ю. Поліпшення якості життя жінок під час вагітності і в післяпологовому періоді: зменшення частоти проявів геморою та його ускладнень // *Здоров'я України, тематичний номер «Акушерство. Гінекологія. Репродуктологія»*, 2020, № 4 (40).

11. Лиманская А. Ю., Давыдова Ю. В. Геморрой и беременность: вопросы и ответы // *Здоров'я України, тематичний номер «Гінекологія. Акушерство. Репродуктологія»*, 2017, № 4 (28), с. 14-15.

**BACTERIAL VAGINOSIS AS ONE OF THE MOST COMMON
INFECTIONS OF THE LOWER DIVISION OF
THE URINARY SYSTEM IN WOMEN**

Glukhova Anna Yosifivna,

student of the 5th year of the Medical Faculty No. 2
Bukovyna State Medical University

Tsysar Yulia Vasilievna,

candidate of medical sciences,
associate professor of the Department
of Obstetrics and Gynecology,
Bukovyna State Medical University

Abstract: Bacterial vaginosis is a fairly common disease, especially after pregnancy. The disease develops when the normal microflora of the vagina is replaced by conditionally pathogenic microorganisms (*Gardnerella vaginalis*, *Mycoplasma hominis*, *Ureaplasma urealyticum*, *Bacteroides*, *Enterococcus*, etc.)

Key words: bacterial vaginosis, lactic acid bacteria, *Gardnerella vaginalis*, discharge, imbalance.

Bacterial vaginosis (BV) is a clinical noninflammatory syndrome that occurs as a result of an imbalance of vaginal microflora, in particular associated with increased growth of obligate anaerobic bacteria. BV is one of the most common diseases of the lower genital tract in women of reproductive age and the most common cause of foul-smelling discharge from the vagina.

The disease is characterized by excessive growth of predominantly anaerobic microflora of the vagina (for example, *Gardnerella vaginalis*, *Prevotella* spp., *Atopobium vaginae*, *Mycoplasma hominis*, *Mobiluncus* spp.), which leads to the displacement of lactobacilli and an increase in vaginal pH. An increase in the number of aerobic and anaerobic bacteria with a predominance of the latter explains the name "bacterial", and the absence of leukocytes (cells responsible for inflammation) -

"vaginosis" [3]. In healthy women, the pH of vaginal contents is 3.8–4.2, which is due to the production of lactic acid by *Lactobacillus* spp., which prevent the growth of other types of bacteria. In 96% of healthy women, *Lactobacillus* spp. are able to produce hydrogen peroxide, when interacting with the peroxidase of cervical mucus, inhibit the growth and prevent the reproduction of obligate anaerobes and opportunistic microorganisms. With bacterial vaginosis, only 35% of women secrete *Lactobacillus* spp. and only 11% of them are peroxide-producing. A significant decrease in the acidity of the vagina and the concentration of lactobacilli occurs due to the action of several pathogenic microorganisms, as a result of which bacterial vaginosis is a polymicrobial disease [1,2].

This disease is associated with adverse reproductive outcomes such as premature birth, increased risk of HIV and other sexually transmitted infections, and increased susceptibility to pelvic inflammatory disease.

According to the Scientific Center of the Academy of Medical Sciences of the Russian Academy of Sciences, bacterial vaginosis is found in 24% of practically healthy women and in 61% of patients with clinical manifestations of nonspecific colpitis, mainly in the early reproductive age. In Ukraine, the frequency of this pathology depends on the contingent of women being monitored. Among pregnant women, from 15 to 37%; among female students - up to 19%; among women with pathological discharge from the vagina from 61 to 87% [1].

In 1892, Doderlein, by culturing vaginal secretions from healthy women, identified *Lactobacillus* spp., gram-positive facultative anaerobic bacteria first discovered in sour milk by Scheele in 1780. In 1921, Schroeder confirmed Doderlein's findings and developed three assessments for the microbial composition of the vaginal flora: 1) healthy vaginal microflora (I degree); 2) *Lactobacillus* spp. partially replaced by other bacteria (II degree) and 3) *Lactobacillus* spp. completely replaced by other bacteria (III degree) [8]. Seven years after Schroeder's work, Thomas identified Doderlein's bacteria by microscopy and culture. Based on these findings, scientists assumed that vaginal discharge is associated with lactobacillus deficiency.

Various endogenous and exogenous factors can contribute to the development of bacterial vaginosis.

Endogenous (internal):

- changes in hormonal status;
- violation of the menstrual cycle;
- disturbances of intestinal microflora, chronic intestinal diseases and other conditions that cause dysbacteriosis (lactic acid bacteria come with food and live in the intestine);
- use of hormonal drugs.

Exogenous (external):

- longterm use of antibiotics;
- wearing tightly fitting synthetic underwear, fitting synthetic pants, i.e. creating an obstacle for the penetration of oxygen, abusing daily pads and tampons;
- transferred and accompanying inflammation of the genitourinary system;
- lack of lactic acid products in the diet;
- frequent change of sexual partners;
- longterm use of an intrauterine spiral (more than 5 years).

Clinical course.

There are two variants of the clinical course of bacterial vaginosis: asymptomatic and with clinical symptoms. With an asymptomatic course, there are no clinical manifestations of the disease with positive laboratory signs. The second variant of the clinical course is characterized by long-lasting (on average 2-3 years), massive, thick secretions of a milky or gray color, mostly with an unpleasant smell, reminiscent of the smell of rotten fish. Signs of inflammation are observed in half of the patients. They complain of itching, heartburn, as well as unpleasant sensations during sexual intercourse [1].

Bacterial vaginosis is diagnosed on the basis of Amsel's clinical and laboratory criteria, which include:

1. The presence of homogeneous vaginal secretions with an unpleasant odor.
2. An increase in the pH of the vaginal secretion >4.5 .

3. Detection of a "fishy" smell after the amine test or without it.

4. Detection of key cells — vaginal epitheliocytes — with Gram-variable microorganisms attached to them [7].

If the patient has any three of the above criteria, a diagnosis of this disease is made. Additional signs for this pathological process are: the presence of a large number of epithelial cells in smears stained by Gram, a sharp decrease or complete absence of *Lactobacillus* spp., the presence of Gram-variable microflora in large numbers, the absence of leukocytes or their presence in small numbers.

The gold standard for the diagnosis of BV was and remains microscopy of a Gram-stained preparation, which is evaluated using:

- Nugent's scale, which is based on the assessment of the content of bacterial morphotypes in a Gram-stained vaginal smear. The score varies from 0 to 10 (<4 is normal, 4–6 is intermediate, >6 indicates BV);

- Hay-Ison criteria: based on the results of a Gram-stained smear, they are more convenient to use in clinical practice. In addition, the criteria also evaluate bacteria unrelated to BV. Hay-Ison criteria include 4 degrees:

- Grade 1: *Lactobacillus* morphotypes predominate. The reaction is acidic.

- Grade 2: mixed flora (*Lactobacillus* and *Gardnerella/Mobiluncus*) present.

The reaction is acidic.

- Grade 3: *Gardnerella* or *Mobiluncus* morphotypes predominate, *Lactobacillus* in small amounts or absent. The reaction is weakly alkaline.

- Grade 4: only gram-positive cocci are present, no lactobacilli (aerobic vaginitis). The reaction is weakly alkaline [6,7].

A more modern method of diagnosis is the use of rapid commercial tests:

- OSOM BV Blue — a test for determining the level of sialidase, has a sensitivity of 91.7%. This test is very convenient to use, as the doctor receives the result within 10 minutes;

- BD MAX™ Vaginal Panel - a microbiome-based nucleic acid amplification assay that detects BV, *Trichomonas* and *Candida* with a sensitivity of 90.7%.

Treatment of BV must be carried out comprehensively and in stages. The first

stage is suppression of the excess amount of "bad" bacteria. General etiotropic therapy with antibacterial drugs is prescribed, suppositories and gels are mainly used, and sometimes tablets. The first line of treatment is metronidazole and clindamycin. It is also possible to use the recently approved US Food and Drug Administration (FDA) secnidazole, which has an efficacy equivalent to metronidazole. A frequent complication of etiotropic treatment of bacterial vaginosis (in 6–20% of cases) is contamination of the vagina with metronidazole- and clindamycin-resistant opportunistic flora, more often *Escherichia coli*, with subsequent development of vaginitis. This requires the use of broad-spectrum antibiotics in the treatment of bacterial vaginosis against aerobic and anaerobic microflora. In recent years, a combination of fluoroquinolones and nitroimidazoles is increasingly used in clinical practice for the treatment of bacterial vaginosis and the prevention of complications of antibacterial therapy. The combination of ciprofloxacin (a fluoroquinolone derivative of the II generation) and ornidazole makes it possible to cover a wide range of pathogens of vaginal infections.

The second stage is the settlement of the microflora of the vagina with "good" bacteria. For this, eubiotics are used - lactic acid bacteria.

A diet containing them is also prescribed (yogurts, sauerkraut, kefir). However, the appointment of lactic acid bacteria is possible only after passing tests and making sure that there is no vaginal candidiasis ("thrush"), which often develops against the background of treatment of bacterial vaginosis and progresses in an acidic environment together with lactic acid bacteria [1,4].

The effectiveness of the treatment is evaluated by the disappearance of subjective sensations, the dynamics of clinical symptoms of the disease and the normalization of laboratory parameters. The first clinical and laboratory examination should be carried out a week after the end of the therapy, again - after 4-6 weeks.

Recommendations for this disease: if you have these symptoms, you must go to the gynecologist and strictly follow his appointment, if there is a sexual life during treatment, then you must use barrier methods of contraception, refuse daily pads, after the treatment repeat the smear after a month.

Conclusion. Summarizing everything written above, we can conclude that bacterial vaginosis is a fairly common disease that requires correct diagnosis and complex treatment.

LIST OF REFERENCES

1. Boyko G. B. (2012) Bacterial vaginosis: a modern perspective on the problem. Ukraine honey. magazine, 5(91): [91–93 p.]
2. Kira E. F. Bacterial vaginosis / E. F. Kira. – St. Petersburg, 2011. – [364 p.]
3. Khmil S. V., Kuchma Z. M., Romanchuk L. I. (2006) Gynecology: A Textbook. – Ternopil: Textbooks and manuals. [528 p. 342-346p.]
4. Efimov B. A., Tyutyunnyk V. L. (2008) Bacterial vaginosis: a modern view of the problem. RMZh (Russian Medical Journal), 16(1): 18–23.
5. Thomas S. Doderlein's bacillus: *Lactobacillus acidophilus*. J Infect Dis.; [43:218–27]
6. Donders G. G. Definition and classification of abnormal vaginal flora. Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol. 2007; [2:355–73.]
7. Gu–dou F. A., Van Damme L. , Deese J., Crucitti T., Becker M., Mirembe F., et al. Behavioral and medical predictors of bacterial vaginosis recurrence among female sex workers: longitudinal analysis from a randomized controlled trial. BMC Infect Dis. 2013; 13:208. doi: 10.1186/1471-2334-13-208.
8. Thomas S. Doderlein's bacillus: *Lactobacillus acidophilus*. J Infect Dis.; 43:218–27.

УДК : 618.2-071.1-06:616.98:578.834:615.371

PROBLEMS OF PREGNANCY AGAINST THE BACKGROUND OF COVID-19 AND THE ISSUE OF VACCINATION IN TODAY'S CONDITIONS

Honcharuk Oksana Olehivna

student

Bukovinian State Medical University

Tsysar Yulia Vasylivna

associate professor of the department,

candidate of medical sciences

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Abstract. The problem of COVID-19 is currently very relevant and the most popularized in the field of medical research today. This dangerous and widespread infection still remains understudied in the medical community. News and facts about it are not always reliable. In the world, there is a large number of unconfirmed myths that spread panic and lead to further consequences, which are reflected in the indicators of the prevalence of infection, the level of vaccination coverage of the population, and the number of severe cases of the course of the disease. Daily hygiene and basic measures to prevent infection have already entered the habits of a large part of the population of our planet, but neglect of safety measures is still a common phenomenon. The constant mutation of the virus only complicates a difficult situation, leading to new options for the course of the disease. At such a time, it is extremely important to use up-to-date and confirmed data, as well as follow adequate instructions from experienced specialists, in order to overcome the problem as soon as possible.

There are also new tasks faced by doctors, and one of them is pregnancy against the background of a pandemic.

After reviewing a large number of questions that pregnant women ask when they come to consult doctors, a few of the most common and most urgent were selected. In our work, we will touch on the topics of susceptibility to the coronavirus

in pregnant women, the effect of the virus on the pregnant woman and the fetus, on fertility and infertility, and what to do in case of detection of symptoms of COVID-19 in pregnant women [1, 2].

Key words: pregnancy, vaccination, covid-19, disease, risk.

Discussion. The greatest risk factors for contracting COVID-19 are older age, patients with arterial hypertension, cancer and diabetes, people with various cardiovascular and respiratory diseases, people with immunodeficiency conditions, people with Down syndrome, who have higher risks of developing all pulmonary diseases. infections, people who were in contact with patients with COVID-19 and medical workers. Pregnant women are not included in this list, but various complications during pregnancy can cause the body to be more vulnerable to the virus, so pregnant women still need to be careful, follow the relevant recommendations, and avoid contact with patients with COVID-19 [3].

For a very long time, there were many different ideas about the course of pregnancy with COVID-19. Some of them confirmed the fears of expectant mothers, others denied them. Even the first conclusions of the WHO on this issue were unreliable, since the number of sick pregnant women was small and they mainly lived in the territory of East Asia. However, a study conducted by the University of Oxford in the period from March to November 2020 gave us new, important facts [5].

The study was conducted in 18 countries of the world, monitoring of sick women was carried out throughout the entire period of their illness, from the very beginning to childbirth, and even for some time after it. In addition, a separate control group of two more pregnant women was selected for each patient, who were as close as possible to her in terms of age, health status, and gestational age, but on the condition that they did not have COVID-19 at the moment and did not got sick from it earlier. The remaining 2,130 pregnant women participated in the study, of whom 706 contracted COVID-19 during their pregnancy. After such a large-scale study, its results were finally published in 2021 and they were not encouraging. It was established that pregnant women with COVID-19 have a higher risk of a severe

course of the disease, especially patients in the 3rd trimester of pregnancy [5]. As Professor Papageorgiou notes, the fetus, which is already a half-alien implant in the mother's body, begins to support the lungs from below, prevents the woman from fully breathing and requires more and more oxygen. And in fact, unfortunately, pregnant women needed to be connected to a MV (mechanical ventilation) much more often, compared to other patients with COVID-19, which is also evident from the statistics collected by the WHO (World Health Organization) for the summer of 2020. According to the WHO, pregnant women were almost 1.5 times more likely to be admitted to the hospital's intensive care unit than other patients [5].

Between March 2020 and October 2021, 4,436 pregnant women in Great Britain were hospitalized with COVID-19. 65% had a mild form of the disease, 21% - moderate, and 14% - severe. Of them, 77% of women were in the 3rd trimester of pregnancy. During the entire study period, 22 women died of a severe form of the course of COVID-19 during pregnancy, 59 children were stillborn, and 10 died during childbirth [4].

Returning to the Oxford study, in the control group out of 1424 pregnant women, one died, but in the group of patients with coronavirus, as many as 11 out of 706 patients died. That is, the difference in the mortality rate was as much as 22 times [5].

Such data also confirm unpleasant conclusions about the severity of the course of COVID-19 in pregnant women. It is possible to directly assert the danger of this disease for the expectant mother [5].

There is also unpleasant news regarding the health of children. In addition to increased risks of miscarriage, stillbirth, and death during childbirth and prematurity, newborn babies were 5 times more likely to have health problems. It could be underdevelopment of the lungs, brain damage or visual impairment. Also, 13% of newborns inherited the coronavirus from their mothers [5].

So, as we can see, this disease can not only harm mothers, but also affect their babies, which is a very unpleasant, but necessary problem to highlight [4, 5].

At the moment of detection of the first symptoms, the algorithm of action of a

pregnant woman is no different from that followed by all patients with such symptoms. First of all, you should consult your family doctor and gynecologist. In the future, take a PCR test, and if the disease is confirmed, you must follow all the doctors' instructions. In such a case, hospitalization is not a mandatory measure, as the disease may progress in a mild form [2].

Let's consider the issue of vaccination. There is a lot of gossip around the vaccine against the coronavirus, people do not trust the effectiveness and safety of this method of prevention, which raises a lot of questions. How to be pregnant and what they need to do to ensure their safety and the health of the baby, we will consider further.

Let's start with the fact that at the moment no special adverse reactions on the part of the mother and the fetus have been detected. Does this indicate that the vaccine is safe for pregnant women? Unfortunately no. It will be possible to assert the absolute safety of this or that vaccine for the body of a pregnant woman and her baby only after conducting full clinical trials among this category of patients. The issue of the use of drugs and vaccines on pregnant women has always been very delicate. Since in this case it is worth considering not only the health of the mother, but also her future child, making such a decision is always very difficult, and every mother is faced with this difficult choice, for which she will bear responsibility in her own hands. In such conditions, no medical organization can give any reliable guarantees. With this question in mind, the University of Oxford in 2022 led a new study. Its goal will be to fill the current gaps in research, namely the effect of new variants of the virus, including Omicron, on pregnant women and their babies, as well as the effect of vaccination on the occurrence of complications during pregnancy. And although the tasks set cover important issues, and the results are expected by a very large number of people, currently they are not yet available, and the problem remains.

Marta K. Nunes and others. considered mRNA vaccines in their review. This is because most of the studies were conducted in countries that mainly use these vaccines. This is why the World Health Organization currently recommends mRNA vaccines. Not many studies have looked at vector vaccines, such as those from

Johnson & Johnson and AstraZeneca. Studies involving the AstraZeneca and Johnson & Johnson vaccines found no problems with them. There are ongoing studies looking at other vaccines as well. With their help, it is already possible to draw conclusions that pregnant women do not have special complications during pregnancy, and the incidence rate of COVID-19 is gradually falling since the vaccine was distributed. These data indicate the safety of the vaccine for mothers. As for newborns, vaccines that do not contain a live virus cannot cause the disease of COVID-19, since the substrate introduced into the mother's body does not contain the virus, so the baby cannot become infected with it [8]. To vaccinate or not? If a pregnant woman is often in contact with a large number of people, if she has a high risk of contracting COVID-19, if she is in a risk category, as she is a healthcare worker, or has another job where she will constantly communicate with a large number of people, or is in places of their accumulation, it is better to protect yourself and get vaccinated. Considering the risks that the disease can bring, vaccination is the best option that can be chosen in such a case. However, some women, after hearing different information, may think about postponing pregnancy or terminating it. Unfortunately, such questions are not uncommon, and as practice shows, similar cases have occurred [1, 6, 7].

How long will the pandemic last and how will new research findings affect pregnancy and vaccination? Several conclusions can be assumed. The infection that has captured the whole world will not disappear anywhere, as well as many other infections that have even greater consequences, both for the pregnant woman and for the fetus. A huge number of new studies can bring clarity to the lives of the population and reduce panic, but in the time until their results are made public, new tasks may arise for doctors and scientists. From time immemorial, a person was threatened by many dangers and pregnancy was not an easy task. Now new threats have appeared, but with them came new methods of solving them. The COVID-19 pandemic should not become an obstacle to pregnancy. Vaccination can become a method of prevention that will save the mother and the child. And termination of pregnancy due to disease may be necessary only in the case of a recommendation by

specialists, but vaccination itself is not a mandatory reason for termination of pregnancy [1].

Many women who plan to have a child and get vaccinated against the coronavirus are worried about the possibility of infertility. According to recent research, there is absolutely no scientific evidence or actual cases of loss of fertility or infertility in both men and women. The fact is that the vaccine stimulates an immune response against a specific protein or antigen of a virus or bacterium. It is in the case of the vaccine against COVID-19 that both the stimulation of the antibody response and the cell-mediated immune response against the spike protein of the SARS-CoV-2 virus occurs. Thus, vaccines cannot affect the functioning of reproductive organs in either men or women [1].

Some women who come to a doctor's consultation and plan to become pregnant are convinced of the need for vaccination and want to have it before pregnancy. In this case, they are often interested in the question of whether the next menstrual cycle can cause complications during vaccination. The answer is unequivocally no. Some weakness of a woman during this period may lead to an unpleasant feeling, but it will have no connection with the vaccination and will not be reflected in its consequences [1].

If a woman worries about vaccination during pregnancy, it will also worry her during breastfeeding. And if the answer to the first question is rather complex and ambiguous, then the answer to the second question is one. Vaccination cannot harm a nursing baby in any way, moreover, a nursing woman does not have any special risk factors for vaccination. Thus, vaccination during breastfeeding is absolutely safe. The virus cannot be transmitted through breast milk, and the vaccine does not contain live virus. Moreover, breast milk may contain antibodies to coronavirus and other diseases, so the baby's use of breast milk from a vaccinated woman can become an additional factor in his protection [1, 7].

It is a completely different matter when it comes to a mother with COVID-19. Although the virus is not transmitted through breast milk, it can be transmitted in another way, therefore, unfortunately, the sick mother must be isolated from the baby

until she fully recovers, but the natural feeding of the child can not be interrupted. The mother can express her milk, and then the child will drink it from a bottle, which will provide the child with additional immunity and balanced nutrition [5, 7].

Conclusions.

COVID-19 is a dangerous disease, especially for pregnant women and newborns, so it is necessary to carefully protect these segments of the population and carefully plan pregnancy during the pandemic.

The only possible ways to protect against infection are hygiene measures and vaccination.

Research results are not enough to say about the unequivocal safety of vaccination for pregnant women, but compared to the risks that a pregnant woman faces when infected with the Sars-Cov-19 virus, vaccination is prognostically more favorable for survival and recovery.

Breastfeeding should not be stopped due to vaccination or infection of the mother with COVID-19, however, direct contact between mother and child is undesirable in case of active infection.

LITERATURE:

1. Episode #41 - Vaccines, pregnancy, menstruation, lactation and fertility. WHO, Coronavirus disease, Science in 5. 4 June 2021 - [Електронний ресурс]: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/media-resources/science-in-5/episode-41---vaccines-pregnancy-menstruation-lactation-and-fertility?gclid=Cj0KCQjw166aBhDEARIsAMEyZh6L1R1SS_rbZqg-kLOXS4i23-X1Zcn1RkfW3Kmbd0vKQyLeiH7chQ4aAvPOEALw_wcB
2. COVID TA ВАГІТНІСТЬ. Medicover - [Електронний ресурс]. Режим доступу від 15.10.22: <https://medicover.ua/blog/covid-ta-vagitnist.html>
3. COVID-19: Who's at higher risk of serious symptoms? By Mayo Clinic Staff. Mayo Clinic, Sept. 27, 2022. [Електронний ресурс]: <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/coronavirus/in-depth/coronavirus-who-is-at-risk/art->

20483301#:~:text=People%20of%20any%20age%20can,highest%20risk%20of%20s
erious%20symptoms

4. WoW study confirms the impact of severe Covid-19 infection on mothers and babies. Wellbeing of Women. [Електронний ресурс]. Режим доступу 16.10.22: https://www.wellbeingofwomen.org.uk/news/calls-for-urgent-action-to-address-stark-racial-and-social-inequalities-among-pregnant-women?gclid=Cj0KCQjw166aBhDEARIsAMEyZh7KuOzJYrSxwKbsE-qlxV4O1M_2T7lgHpSscdU2q4CniWBy5BA6LLMaAp7HEALw_wcB

5. Коронавірус під час вагітності дуже підвищує ризик важких пологів. Воронін М. BBC News Україна. 29 квітня 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу 14.10.22: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56931736>

6. Global study launched to evaluate effects of COVID-19 variants and vaccination in pregnancy. University of Oxford. 15 FEB 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ox.ac.uk/news/2022-02-15-global-study-launched-evaluate-effects-covid-19-variants-and-vaccination-pregnancy>

7. The Sinovac-CoronaVac COVID-19 vaccine: What you need to know. WHO.10 June 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/the-sinovac-covid-19-vaccine-what-you-need-to-know>

8. Marta C.Nunes// COVID vaccines and pregnancy: a review of the evidence shows they are safe. The Conversation. July 11, 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://theconversation.com/covid-vaccines-and-pregnancy-a-review-of-the-evidence-shows-they-are-safe-184870>

**LITERATURE REVIEW OF CURRENT DATA ON THE COURSE OF
HYPERTENSION IN PREGNANT WOMEN**

Horbachova Oksana Oleksandrivna,
student

Tsysar Yulia Vasylivna
Candidate of Medical Sciences
Associate Professor of the Department
of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian State Medical University

Abstract: Arterial hypertension leads to pregnancy complications in 18%, increases the risk of perinatal complications that may even result in the death of the mother or fetus. The course of this disease is significantly different in pregnant women than in non-pregnant women. The most common causes of hypertension during pregnancy are gestational hypertension - 40%, pre-eclampsia - 30%, essential hypertension - 15%, pre-eclampsia combined with pre-existing hypertension - 6%, secondary (symptomatic) hypertension - 7%. This is extremely important, as pre-eclampsia and eclampsia account for the most serious complications!

Key words: arterial hypertension, labor complications, pregnancy, risk factors, preeclampsia

To diagnose mild to moderate hypertension, blood pressure (BP) should be measured at least four hours later and it should be elevated at least twice. This degree is also characterized when the systolic blood pressure (SBP) is greater than or equal to 140 mm Hg (but less than 160 mm Hg) and / or when diastolic blood pressure (DBP) is greater than or equal to 90 mm Hg (but less than 110 mm Hg). Severe hypertension is indicated by SBP greater than or equal to 160 mm Hg and / or when DBP is greater than or equal to 110 mm Hg, also if SBP is greater than or equal to 170 mm Hg with or without DBP greater than or equal to 110 mm Hg.

Risk factors for a more severe course of hypertensive disorders in pregnant

women are:

- age of women having their first childbirth (over 28 years);
- a burdened family history of hypertension (hypertension in mother or father);
- unbalanced nutrition;
- bad habits (alcohol consumption, smoking);
- the stress.

Pregnancy and childbirth on the background of hypertension gradually worsen the health of the pregnant woman, which causes early development and rapid progression of pregnancy complications. Hypertension during pregnancy causes complications such as:

1. Delay in fetal development (from 13 to 46%);
2. Premature placental abruption, even with normal location (from 29 to 58%);
3. The occurrence of massive bleeding;
4. Eclampsia.

To date, no risk groups have been finally identified, no unified protocols for the most optimal treatment have been developed. Various classifications, antihypertensive therapy regimens have been defined, they are optimal, but not perfect, as the blood pressure values on which to start treatment still need to be researched and confirmed. And this is a significant problem, because randomized studies or clinical trials cannot be conducted due to ethical standards. All this generates interest and need for further developments in the prevention and treatment of hypertension in pregnant women. At the same time, there is no clear justification for the interaction of central and uteroplacental hemodynamics, there is not enough information on the mechanisms of adaptation of various life support systems in the maternal-fetal complex in pregnant women with hypertension. This leads to the formation of different approaches in the treatment of pregnant women and prevents timely and adequate treatment and prevention.

There are 3 types of hemodynamics in patients with hypertension:

hyperkinetic, normo- or eukinetic and hypokinetic..

- In hyperkinetic type of blood circulation, blood pressure increases due to increased minute blood volume. In this case, the total peripheral resistance is normal or slightly reduced, but it is not enough to establish equilibrium with an increased minute volume.

- Hyperkinetic type is characterized by increased end-diastolic volume, stroke volume and ejection fraction.

- In the eukinetic type of hemodynamics, hypertension occurs due to increased total peripheral resistance against the background of normal minute volume. The hypokinetic type of hemodynamics is characterized by a significant increase in total peripheral resistance and a decrease in stroke volume and minute blood volume.

Classification of hypertensive disorders:

1. During pregnancy (confirmed before pregnancy or up to 20 weeks of pregnancy)

- Chronic hypertension that occurs before pregnancy (essential and secondary);

- White coat hypertension;

- Masked hypertension.

2. Occurs de novo after 20 weeks of pregnancy

- Transient gestational hypertension

- Pre-eclampsia

- Combined preeclampsia (superimposed on chronic hypertension)

By stages, arterial hypertension is divided into:

Stage I - accompanied by increased blood pressure, but no signs of target organ damage.

Stage II - manifested by hypertrophy of the left ventricular myocardium, encephalopathy, angiopathy of the retinal vessels and lower extremities, nephropathy.

Stage III - typical complications: stroke, myocardial infarction, retinal detachment, aortic aneurysm, chronic renal failure.

In the period from 18 to 26 weeks of pregnancy, the main method of diagnosing the state of hemodynamics in the mother-placenta-fetus system is vascular Doppler. The method is based on obtaining blood velocity curves in the vessels of the uteroplacental-fetal circulation, calculation of vascular resistance indices (VRI), analysis of the results.

Quantitative assessment of blood circulation in the vessel is quite difficult, so relative indicators are used. The most commonly used are: resistance index (RI), pulse index (PI), systolic-diastolic ratio (SDR). High index values indicate increased blood circulation resistance, low values indicate decreased blood circulation resistance. If the SDR is more than 4.4; RI - more than 0.773, measured in the middle cerebral artery from the 22nd week of pregnancy, it indicates the development of circulatory disorders in the fetus.

Degrees of blood circulation disorders:

1st degree:

A - uteroplacental circulation is disturbed, but fetal-placental circulation is preserved;

B - fetal-placental circulation is disturbed, but uteroplacental circulation is preserved;

2nd degree: both uteroplacental and fetal-placental circulation is disturbed, which does not reach critical changes (end-diastolic circulation is preserved);

3rd degree: critical disorders of fetal-placental circulation (no circulation or reverse diastolic circulation) with preserved or impaired uteroplacental circulation.

Therapeutic tactics are clearly described in NICE Hypertension in pregnancy: diagnosis and management, 2019. Where it is recommended that pregnant women with more than 1 moderate risk factor for preeclampsia take 75-150 mg of ASA (Acetylsalicylic acid) daily from the 12th week of pregnancy until the birth of the child. It is advisable to take ASA in the evening or at night, then its effectiveness is higher. For women at high risk of developing preeclampsia, calcium supplements should be taken, taking into account the guidelines for dietary changes. It is necessary to consume 1 g of elemental calcium.

Food supplements with high magnesium content; folic acid; antioxidants (vitamins C and E); fish oil or algae oil are not recommended to avoid hypertensive disorders during pregnancy. There is no need to limit the use of table salt, fluids, reduce excess weight during pregnancy, if it was already present before pregnancy, and do not advise physical activity.

To prescribe antihypertensive therapy, you need to focus on diastolic blood pressure (starting from a level above 100 mm Hg), if the patient has isolated systolic hypertension, it is necessary to focus on systolic blood pressure (starting from a level above 150 mm Hg).

Oral drugs recommended for initiation of antihypertensive therapy are beta-blockers: atenolol, labetalol, mepindolol, oxprenolol, propranolol hydrochloride, metoprolol tartrate, pindolol, cebutolol. If hypertension cannot be corrected, clonidine or glycerol trinitrate (nitroglycerin) can be administered intravenously.

When using medications for the treatment of hypertension during pregnancy, the target values of blood pressure are 135/85 mm Hg.

If blood pressure \geq 160/110 mm Hg, antenatal antihypertensive therapy is continued. Blood pressure should be measured every 15 minutes until the pregnant woman's condition stabilizes, and then every 30 minutes in the initial phase of clinical assessment. If blood pressure is controlled within the target range (140- 159/90-109 mmHg), the duration of the second period of labor does not need to be limited. It is necessary to carry out epidural analgesia. The third period of labor must be actively managed. Ergometrine and its derivatives are contraindicated in hypertension.

In the postpartum period, antihypertensive therapy continues. It is also necessary to advise a woman on the possible risks of complications from the cardiovascular system. It is necessary to recommend lifestyle changes, constantly monitor blood pressure, glucose and cholesterol levels in the blood.

Thus, the presence of untreated hypertension in pregnant women contributes to the development of late gestosis, which worsens the prognosis of further pregnancy. Because it negatively affects the intrauterine condition of the fetus and mother.

Therefore, such women should be regularly monitored by a doctor after childbirth, as there is a threat of an attack of acute preeclampsia within 4 weeks after childbirth. After delivery, antihypertensive therapy is continued, then treatment is continued on an outpatient basis. Usually it takes 3 months to normalize blood pressure.

Unfortunately, any antihypertensive therapy does not improve the consequences of pregnancy for the fetus, in some cases causing the birth of children with low birth weight for their respective gestational age. Therefore, drug therapy only improves the consequences for the mother, not for the fetus. The same effect with pre-eclampsia - antihypertensive therapy will not protect against pre-eclampsia, but will reduce the rate of progression of hypertension and the severity of pre-eclampsia that has developed.

REFERENCES:

1. Klinichnyy protokol «Hipertenzyvni rozlady pid chas vahitnosti», zatverdzhenny nakazom MOZ Ukrayiny № 151 vid 26.01.2022. 7 s [in ukrainian]
2. Rekomendatsiyi Ukrayins'koyi asotsiatsiyi kardiologiv z profilaktyky ta likuvannya hipertenziyi: posibn. do Nats. prohramy profilaktyky i likuvannya arterial'noyi hipertenziyi. – K., 2013. – 76 s. [in ukrainian]
3. Gilbert J. S., Niland M. J., Knoblich P. Placental ischemia and cardiovascular dysfunction in preeclampsia and beyond: making the connections. // *Expert Rev. Cardiovasc. Ther.* - 6 (10). - 2008. P. 1367-1377
4. Rubinshtein R., Kuvyn J. T., Soffler M., et al. Assessment of endothelial function by non-invasive peripheral arterial tonometry predicts late cardiovascular adverse events. // *Eur Heart J.* - 2010. - May;31(9). - P.1142-8
5. Antihypertensive drug therapy for mild to moderate hypertension during pregnancy (Cochrane Review) / Abalos E., Duley L., Steyn D. W., Henderson-Smart D. J. // *The Cochrane Library.* – 2002. – Issue 1.
6. Rekomendatsiyi Ukrayins'koyi asotsiatsiyi kardiologiv z profilaktyky ta likuvannya hipertenziyi: posibn. do Nats. prohramy profilaktyky i likuvannya

arterial'noyi hipertenzii. – K., 2008. – 76 s. [in ukrainian]

7. Gifford R. W., August P. A., Cunningham G. Working Group on High Blood Pressure in Pregnancy American Academy of Family Physicians American Academy of Insurance Medicine. <http://www.vidyia.com/pdfs/1026preg.pdf>

8. "Hypertension in Pregnancy", The American College of Obstetrician and Gynecologists, Task Force, 2013; <http://www.acog.org/Resources-And-Publications/Task-Force-and-Work-Group-Reports/Hypertensionin-Pregnancy>

9. Ludwina Szczepaniak-Chicheł, Grzegorz H. Bręborowicz, Andrzej Tykarski. Treatment of arterial hypertension in pregnancy // Archives of perinatal medicine 13 (2). – 2007. – P.8-16.

10. Lowe S. A., Lust K., McMahon L. P., Morton M. R., North R. A., Paech M., Said J. M. The Society of Obstetric Medicine of Australia and New Zealand Guideline for the Management of Hypertensive Disorders of Pregnancy. Sydney. SOMANZ. 2014 <https://somanz.org/documents/HTPregnancyGuidelineJuly2014.pdf>

11. Loskutova, T. O. "Taktyka vedennya vahitnykh hrupy ryzyku rozvytku preeklampsii." Medychni perspektyvy 20.1 (2015): 62-69. [in ukrainian]

УДК : 612.662.1-055.25

THE ROLE OF THE ENDOCRINE SYSTEM IN THE FORMATION OF MENSTRUAL FUNCTION IN GIRLS OF THE PUBERTAL AGE

Ilish Anastasia Ivanovna

student

Bukovinian State Medical University

Tsysar Yulia Vasylivna

associate professor of the department,

candidate of medical sciences

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Abstract. A girl's reproductive health occupies a special place among adolescent health problems. Most of the pathological conditions of the reproductive system have their origin in puberty. It is known that the endocrine system plays the main role in the regulation and establishment of the menstrual cycle. The result of the pathology of the endocrine system during puberty is the pathological puberty period in girls, the frequency of which has been steadily increasing in recent years. Timely detection of diseases of the organs of the reproductive system in adolescent girls with subsequent correction of the detected violations is an important task of practical health care.

Key words: puberty, adolescent girls, uterine bleeding, reproductive health, thyroid gland.

Girls with menstrual dysfunction (PMF) form a group high risk for the occurrence of certain gynecological diseases in women of reproductive age, since many chronic diseases of adults are prolonged pathologies of adolescents. According to the Ukrainian Research Institute of Health Protection of the Ministry of Health of Ukraine, 42% of school-age children suffer from various chronic diseases, more than half of schoolchildren has functional abnormalities in the activity of various body systems, in particular in the reproductive system in combination with endocrine

dysfunction. The increase in the frequency of diseases of the endocrine system as a result of the implementation of the consequences of the most large-scale radiation disaster, the change in the character and living conditions, the decrease in attention to the prevention of iodine deficiency states largely determines the reproductive health of teenage girls [1].

The process of puberty consists of certain stages and is characterized by successive changes in the degree of maturity of the suprahypothalamic centers of the central nervous system (CNS), the hypothalamus, the pituitary gland, the gonads and the target organs of sex steroids.

In the first 2-3 years after menarche, irregular menstruation can be observed, which is due to the gradual process of formation and stabilization of the secretion rhythm and the release of gonadolibnerins. Menstruation at this age is usually anovulatory, without full maturation of follicles and corpus luteum [2]. It has been proven that in girls aged 12-13, physical development proceeds more intensively and unevenly than in older girls, which is manifested by a sharp increase in the concentration of prolactin and free thyroxine before the end of the stage of development of the reproductive system with an unchanged concentration of triiodothyronine and a significantly high concentration of cortisol. In older girls (14-17 years old), there is a gradual increase in the concentrations of most hormones against the background of a decrease in triiodothyronine. In them, before the end of the puberty period (17-18 years), the formation of a stable hormonal functional system ends [3].

One of the factors that affects the formation of the reproductive system and the formation of menstrual function, in particular, is the pathology of the thyroid gland. Their reproductive health in the future depends on the functional state of the reproductive system of girls in childhood and adolescence.

It is in the stability of the menstrual cycle that it is functional the ability of the reproductive system, first of all, and its disorders most often indicate an imbalance in the neuroendocrine regulation of menstruation functions (MF). It plays an important role in the mechanisms of menstrual function regulation the thyroid system plays a

role, the imbalance of which significantly changes hormonal homeostasis of the body and contributes to hormonal disorders regulations [4].

Among the disorders of the menstrual cycle against the background of endocrine pathology, the following are most often observed: pubertal menorrhagia of different duration and intensity and deviations in the formation of the reproductive system, algodysmenorrhea, and hyperpolymenorrhea. It should be noted that algodysmenorrhea was 1.4 times more common in teenage girls with pubertal menorrhagia against the background of thyroid pathology. A concomitant syndrome in girls with pubertal menorrhagia was chronic posthemorrhagic anemia of the I and II degrees [6].

Abnormal uterine bleeding (AMC) in adolescence is one of the most common forms of PMF and makes up 20-22% of the structure of gynecological morbidity in girls. In recent years, a lot of new evidence has been accumulated regarding diagnostic approaches and treatment schemes for uterine bleeding in women of various age groups, including teenage girls [12].

AMC can be classified as:

Excessive, frequent and irregular menstruation;

Excessive and frequent menstruation with a regular cycle;

Excessive and frequent menstruation with an irregular cycle;

Excessive menstruation during puberty;

Ovulation bleeding;

Dysfunctional uterine bleeding [7].

Pathogenesis. The primary link in hormonal homeostasis in patients with AMC is a violation of the cyclic secretion of gonadotropins, the ratio between estrogens and progesterone, insufficiency of the luteal phase of the MC, lack of ovulation, which leads to insufficient secretory transformation of the endometrium. Uterine bleeding occurs as a result of simultaneous rejection of the hyperproliferative endometrium and increased intrauterine fibrinolysis, which increases blood loss [8].

Thus, the absence of ovulation and the subsequent production of progesterone by the corpus luteum creates a state of chronic influence of estrogens on target

organs, including the endometrium. Monotonous and prolonged production of estrogens causes proliferation of the endometrium and lack or insufficient secretory transformation of the latter, as a result of which its hyperplasia occurs. At the same time, during puberty, a decrease in the contractile function of the uterus is noted[9].

The strength and intensity of menstruation is determined not only by the rejection of the mucous membrane of the uterus and its structure, but also by the intensity of the muscle layers of the myometrium, the contraction of arterioles and the aggregation of platelets, that is, the ability to form vascular thrombus. To stop uterine bleeding, tension of the main links of hemostasis and an increase in the steroid-producing activity of the ovaries, which ensure local hemostasis at the level of the endometrium, are necessary [10].

It is known that hemostasis in the endometrium is a complex balanced process between platelet aggregation, fibrin formation, and tissue regeneration, on the one hand, and inhibition of platelets by prostaglandins, vasodilation, and fibrinolysis, on the other [13]. Hemostasis occurs primarily due to spasm of blood vessels in response to their stimulation by vasoconstrictor substances (serotonin, thromboxane A₂) and reflex stimulation by the sympathetic nervous system. The interaction of blood elements with the endothelium when it is disturbed leads to the formation of a platelet aggregate, its consolidation with fibrin and the retraction of a blood clot. At the same time, coagulation factors are activated and coagulation hemostasis is triggered [8].

Different cells of the endometrium are capable of synthesizing different growth factors and cytokines, which in turn mediate the manifestations of various steroid-dependent functions. Growth factors affect endometrial cell proliferation, differentiation, and angiogenesis. Hyperproliferation of the endometrium causes a violation of its blood supply, as a result of which areas of ischemia and necrosis appear, followed by uneven rejection of the endometrium and bleeding. Bleeding is also supported by an increased level of prostaglandins in the presence of prolonged endometrial proliferation [14,15]. With profuse and prolonged uterine bleeding, the hemostasis system is often insufficient or exhausted.

Clinical picture. This disease includes all cyclic and acyclic bleeding from the uterus with an increased duration (more than 7-8 days), with a volume of blood loss > 100-120 ml per day and with an interval of < 21 days. The severity of the disease is determined by the intensity, duration of blood loss and the degree of secondary posthemorrhagic anemia [17].

Treatment of AMC consists of two stages: hemostasis and prevention of disease recurrence. The choice of hemostasis method depends on the general condition of the patient and the severity of secondary anemia (mild, moderate or severe) due to blood loss. In the presence of anemia, anti-anemic therapy must be prescribed [16].

When the patient's condition is compensated due to moderate blood loss and mild secondary anemia, hemostasis is carried out for 5-7 days with the help of hemostatic agents, primarily tranexamic acid. The appointment of tranexamic acid ensures a decrease in the intensity of blood loss due to a decrease in the fibrinolytic activity of the blood plasma, while there is no pronounced effect on the hemostasis system as a whole [18]. Aminocaproic acid and other hemostatics can also be prescribed. To strengthen the contractile function of the myometrium, uterotonic therapy (oxytocin) and herbal preparations are prescribed, which help to reduce the volume and duration of uterine bleeding, improve the contractile ability of the myometrium. Without prior symptomatic therapy, hormonal hemostasis is prescribed for girls with prolonged and profuse bleeding, accompanied by secondary anemia (hemoglobin below 80 g/l, hematocrit \leq 25%), the recurrent nature of the disease, the presence of ultrasound signs of endometrial hyperplasia (M-echo > 10 mm) . Combined oral contraceptives (COC) and progestagen drugs are used for the purpose of hormonal hemostasis[19].

Prevention of relapses of the disease in order to form a normal MC is the second mandatory stage of treatment of AMC.

The criteria for the effectiveness of treatment of uterine bleeding during puberty are: normalization of menstrual function during the year; absence of profuse, prolonged blood loss and pain syndrome during menstruation; absence of

pathological changes on the part of the internal genitalia during a special gynecological examination and ultrasound of the pelvic organs [10]. The development of pubertal menorrhagia against the background of thyroid pathology contributes to the prolongation of blood coagulation time as a result of pathological changes in the studied parameters, namely, an increase in hematocrit (Ht) - by 1.02 times, prothrombin index (PTI) - by 1.10 times, CR-v 1, 51 times and fibrinogen A by 20.44%. It has been established that the pathology of the thyroid gland has a negative impact on the development of menstrual function, contributes to the prolongation of bleeding time and the duration of recovery of the damaged endometrium. When determining the concentration of hemoglobin (Hb) in the blood, a decrease in its concentration was found (117.30 ± 2.17 g/l) [20]. Violations of the formation of the menstrual cycle in teenage girls and the development of pubertal menorrhagia are directly related to disorders of the established connection between the functioning of the thyroid and reproductive systems. Taking this into account, it is advisable to study such sex hormones as estradiol (E2), progesterone (P), follicle-stimulating hormone (FSH), luteinizing hormone (LH), prolactin, free testosterone and thyroid hormones: thyroxine (T4), triiodothyronine (T3) and thyroid-stimulating hormone (TSH). In the conditions of iodine deficiency among teenage girls, the reproductive system first of all suffers - puberty and menstrual function are disturbed, the risk of developing gynecological pathology increases. The function of the reproductive system and the thyroid gland is regulated by the thyroid hormones of the pituitary gland: LH, FSH, TSH, which are controlled by the hypothalamus and partly by the cerebral cortex. Disorders of menstrual function in combination with thyroid dysfunction significantly complicate the process of puberty, form permanent and irreversible changes in joint regulation mechanisms [5].

According to the clinical and laboratory examinations of adolescent girls with pubertal menorrhagia against the background of thyroid pathology, we obtained the following results: a decrease in the concentration of E2 by 1.07 times and progesterone by 2.11 times ($p < 0.05$) and an increase in the level of FSH by 3.28 times, LH by 1.5 times, prolactin by 1.37 times ($p < 0.01$), free testosterone by

1.48 times ($p < 0.05$). A clear imbalance of thyroid hormones was also revealed, which was manifested by a sharp increase in the level of T3 and a decrease in the concentration of T4 by 1.17 times ($p < 0.05$) and TSH by 1.02 times ($p < 0.05$) in blood serum [7]. It has been established that the imbalance of thyroid hormones directly affects the pituitary gland, increasing its luteinizing function, and the sensitivity of the ovaries to gonadotropic hormones and the endometrium to estrogens, which negatively affects the formation of the menstrual cycle and the subsequent development of pubertal menorrhagia [16].

Conclusions.

It has been established that patients with pubertal menorrhagia with thyroid gland pathology are characterized by systemic hormonal disorders, which are manifested by an increase in the gonadotropic function of the pituitary gland, relative hypoestrogenemia, hyperprogesteronemia, as well as a tendency to dysfunction of the thyroid system in the form of an imbalance of thyroid hormones.

The conducted clinical studies indicate the deterioration of the reproductive health of teenage girls, which is manifested by disorders of the formation of the reproductive system against the background of thyroid gland pathology, and make it necessary to conduct further scientific research and further treatment of this pathology.

LIST OF REFERENCES:

1. Vovk I. B., Yuz'ko O. M., Vdovychenko YU. P. (red.) Hinekolojiya dytyachoho ta pidlitkovoho viku: Pidruchnyk. – K.: VSV «Medytsyna», 2011. – 424 s.
2. Markyn L. B., Yakovleva É. B. Spravochnyk det'skoho hynekoloha. – K.: Yntermed, 2004. – 384 s.
3. Tron'ko M. D., Bol'shova O. V. Ratsional'na diahnostryka ta likuvannya endokrynnykh zakhvoryuvan' u ditey ta pidlitkiv. – K.: TOV «Doktor-Media», 2008. – 380 s.
4. Tummylovykh L. H., Hevorkyan M. A. Spravochnyk hynekoloha-

éndokrynoloha. – M.: Praktycheskaya medytsyna, 2010. – 208 s.

5. Narushenyya funktsyy shchytovydnoy zhelezy y reproduktyvnoe zdorov'e zhenshchyn (obzor lyteratury) / Y. Berdashkevych, Y. Korneeva, V. Fadeev [y dr.] // Problemy reproduktsyy. – 2008. – T. 14, № 5. – S. 24–34.

6. Adams Hillard P.J Menstruation in young girls: a clinical perspective. – Obstet. Gynecol., 2002, 99. – R. 655-662.

7. Mansourian A. The children reference range of thyroid hormones in northern Iran / A. Mansourian, R. Ahmadi, A. Saifi // Pakistan journ. of biol. sciences.– 2010.– Vol. 13, № 17. – R. 862–865.

8. Wong L. P. Premenstrual syndrome and dysmenorrhea: urban-rural and multiethnic differences in perception, impacts, and treatment seeking / L. P. Wong // Journal of pediatric and adolescent gynecology. - 2011. - Vol. 24, No. 5. – P. 272-277.

9. Heinz M. Hormonal development therapy (HDT) in hypogonadism in a long-term view. J. Best Pract. Res. Clin. Obstet. Gynecol. - 2010. - No. 2. - P. 149-155.

10. Greene R., Stratton P., Cleary S. Diagnostic experience among 4,334 women reporting surgically diagnosed endometriosis. J. Fertil Steril. 2009, No. 91. P. 32-41.

11. Hoffman B., Bradshaw K. D. Delayed Puberty and Amenorrhea // Seminars in Reproductive Medicine. 2003. – Vol. 82. No. 4. - P. 353-362.

12. Unified clinical protocol of primary, secondary (specialized) and tertiary (highly specialized) medical care for abnormal uterine bleeding. Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 353 of April 13, 2016.

13. Tsai M. C., Goldstein S. R. Office diagnosis and management of abnormal uterine bleeding. – J. Clin. Obstet. Gynecol. – 2012. – No. 3. – R. 635-650.

14. Wilkinson J.P., Kadik R.A. Management of abnormal uterine bleeding in adolescents. – J. Pediatr. Adolesc. Gynecol. - 2010. - No. 6. - P. 22-30.

15. Seravalli S., Herweek S. Overview of bleeding disorders in adolescent females with menorrhagic. – J. Pediatr. Adolesc. Gynecol. 2010. - No. 23. - P. 15-21.

16. Hazel Z. Dysmenorrhea in adolescents and young adults: an update on pharmacological treatments and management strategy / J. Expert Opin Pharmacother. 2012. - No. 13. - R. 215-770.

17. Dysmenorrhea and endometriosis in the adolescent. – AGOG Committee Opinion No. 760. American College of Obstetricians and Gynecologists. J. Obstet. Gynecol. – 2018. – No. 132. – R. 249-258.

18. Hazel Z. Dysmenorrhea in adolescents and young adult: an update on pharmacological treatments and management strategist / J. Expert Opin Pharmacother. 2012. – № 13. – P. 215-770.

19. Dysmenorrhea and endometriosis in the adolescent. – AGOG Committee Opinion № 760. American College of Obstetricians and Gynecologists. J. Obstet. Gynecol. – 2018. – № 132. – P. 249-258.

20. Bogdanova E. A. Gynecology of children and adolescents. - M.: MIA, 2004. - 334 p.

GESTOSIS AS A COMPLICATION OF PREGNANCY

Kornivskiy Bohdan Anatoliyovych

student

Bukovyna State Medical University

Tsysar Yuliya Vasylivna

Candidate of Medical Sciences,
associate professor of the department

candidate of medical sciences

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Abstract: The best time in every woman's life is pregnancy. During this period, a woman's body undergoes many physiological changes. But these changes do not always proceed properly, which provokes the appearance of serious complications. These negative changes are described as gestosis. Preeclampsia is preceded by preeclampsia, which is extremely important in the diagnosis of a severe manifestation of preeclampsia - eclampsia (seizures of a pregnant woman).

Key words: preeclampsia, eclampsia, complications of pregnancy, preeclampsia, obstetric consequences.

Introduction. The most dangerous for the health of the mother and child is the hypertensive disorder - preeclampsia. Clinically, today preeclampsia is considered as a manifested form of gestational endotheliopathy [1].

The endothelium of vessels is damaged, there is a violation of the integrity of the vascular wall, which provokes the production of endothelin and anti-inflammatory cytokines in excess. As a result, brain, heart, liver, and kidney function disorders occur. The main clinical manifestation of preeclampsia is arterial hypertension and proteinuria [2].

Arterial hypertension occurs against the background of spasm of blood vessels - hypoperfusion. Proteinuria develops due to impaired glomerular filtration

function - glomerular endometriosis [3].

Presenting main material. According to statistics, the frequency of preeclampsia is 8-16%. The largest percentage with preeclampsia is pregnant women with extragenital pathology, 20-40%, and only 6-12% are healthy pregnant women [4].

There is no typical, single reason that definitely leads to preeclampsia and preeclampsia. But there are a number of factors that play a key role in the development of these conditions [5].

Genetic factors. Preeclampsia in the anamnesis of a woman, was observed in the family on the maternal or paternal line. A child from a father who was born from a pregnant woman with preeclampsia. Genetic diseases also include diabetes, heart attack or stroke on the maternal side [3].

The genetic factor is based on defective genes that are inherited by a woman and increase the risk of pregnancy complications [2].

Immunological factors. These include the first pregnancy, repeated pregnancy from another partner, fertilization with donor sperm.

Autoimmune processes play the role of a favorable factor for the development of preeclampsia, in which there is a violation of important compensatory reactions during pregnancy [3].

High risk factors. These include diseases that a woman had before pregnancy.

1. Diseases of the cardiovascular system:

- decrease in the number of platelets
- tendency to thrombosis
- thrombosis
- arterial hypertension.

2. Endocrine diseases:

- metabolic syndrome
- obesity
- type 1 and type 2 diabetes.

3. Kidney disease:

- glomerulonephritis
- chronic pyelonephritis [3].

It should be remembered that if a woman had signs of preeclampsia and preeclampsia during previous pregnancies, then they should be avoided during new pregnancies [1].

New and potential risk factors.

- Antiphospholipid syndrome
- hereditary thrombophilias
- increased level of triglycerides
- gestational trophoblastic disease [3].

Diagnostic criteria. After the 20th week of pregnancy on the background of arterial hypertension with the following blood pressure indicators: systolic blood pressure ≥ 140 mmHg, diastolic blood pressure ≥ 90 mmHg. Provided that until this moment the blood pressure was within the normal range, and at the moment it was detected in 2 measurements within 7 days. Preeclampsia is diagnosed if a woman has previously had hypertension, provided that the systolic blood pressure increases by ≥ 30 mmHg or the diastolic blood pressure increases by ≥ 15 mmHg and the second important diagnostic criteria is added - proteinuria. Then there will be a loss of more than 300 mg of protein per day, creatinine ≥ 0.3 g, or a strip test +1 [2].

If proteinuria is absent, but one of the following criteria is present:

- thrombocytopenia less than 100,000/ μ l;
- damage from the kidneys with a serum creatinine level of more than 1.1 mg/dL [96.8 μ mol/l] or 2 times higher than the initial level, in the absence of other kidney disease;
- damage from the liver in the form of an increase in the activity of liver enzymes in the serum;
- at the same time, there should be pulmonary edema;
- neurological symptomatology of a violation on the part of the visual apparatus.

Protein in the urine is not always a diagnostic sign of preeclampsia [2].

During pregnancy, more than 60% of women experience swelling, so this specific symptom in preeclampsia is not considered [5].

Preeclampsia is considered severe if the following symptoms are present:

- systolic blood pressure ≥ 160 mm Hg. Art. or diastolic blood pressure ≥ 110 mm Hg. Art. in a pregnant woman on bed rest after 2 measurements with an interval of 4 hours.

- Severe pain in the epigastric region or in the right quadrant of the abdominal cavity, which is not relieved by taking analgesics and has no specific cause.

The birth of the placenta can be considered a cure for preeclampsia. But it is necessary to remember that during the next 48 hours the symptoms may not disappear, but may even intensify. These cases may overlap with the symptoms of HELLP syndrome (Hemolysis, Elevated Liver enzymes, Low Platelet count) , pulmonary edema, and actually eclampsia [4].

Detection of preeclampsia.

Examination for preeclampsia is carried out by a doctor who is a specialist in the treatment of hypertensive disorders during pregnancy.

If during the appointment, after a complete clinical examination of a pregnant woman with preeclampsia, there are concerns about the condition of the child and the mother, it is necessary to recommend hospitalization for further monitoring and, if necessary, medical manipulations. The most important thing to pay attention to is blood pressure in systole, which is stable at 160 mm Hg. Art. and higher, the results of biochemical or hematological studies in the mother, which were first or repeated and cause her concern, an increase in creatinine level to 90 $\mu\text{mol/L}$ or more, 1 mg/100 ml or more, as well as an increase in alanine aminotransferase more than 70 IU/L, or 2 times higher than the upper limit. Also:

- symptoms of the onset of eclampsia;
- symptoms of the onset of pulmonary edema;
- other signs and symptoms of severe preeclampsia;
- suspected increased risk for the fetus;
- other clinical signs that cause concern for the mother and doctors.

There are such risk prediction models as: fullPIERS (Preeclampsia integrated estimate of risk) or PREP-S (Risk of complications in early-onset pre-eclampsia) which are used for quick decision-making in diagnosis and treatment.

When using the risk prediction model, we must pay attention to the fact that fullPIERS is used at any stage of pregnancy, PREP-S is used only up to 34 weeks of pregnancy, and the fullPIERS and PREP-S models do not predict future consequences for babies [5].

Treatment recommendations. The following recommendations for intensive therapy of preeclampsia are offered:

- the first-line drug magnesium sulfate. It is used in the form of a standard dosage, the loading dose is 4 g, then 1 g per hour. The peculiarity of magnesium sulfate is that it is best suited for the prevention of eclampsia.

- at blood pressure above 160 and 110 mmHg, we use active hypotensive therapy. With blood pressure of 150-160 and 100-110 mmHg, which is considered moderate hypertension, the choice of drug and dosage is made for each patient individually. You should not forget about possible contraindications to the use of hypotensive drugs during pregnancy [5].

The second drug of choice in the treatment of arterial hypertension in pregnant women with preeclampsia is labetalol. If labetalol is not suitable, it is replaced by nifedipine, and if nifedipine is not suitable, methyldopa is prescribed. In order to prescribe the drug, it is necessary to correctly collect such anamnestic data as previous treatment, as well as to assess side effects and possible risk factors for the fetus. During infusion therapy, we prefer crystalloids, it is necessary to limit the volume of liquid administered intravenously to 40-45 ml/h to 80 ml/h [4].

In the mother's individual documents, we indicate the maternal and fetal indicators of term delivery up to 37 weeks in pregnant women with preeclampsia. Early childbirth against the background of severe pre-eclampsia can occur according to the following signs:

- when using antihypertensive drugs, blood pressure cannot be corrected
- pulse oximetry <90%;

- decrease in the function of the liver, kidneys, hemolysis, the number of platelets;
- neurological symptoms, severe untreatable headache, visual scotomas, eclampsia;
- detachment of the placenta;
- reverse end-diastolic flow in umbilical artery dopplerometry, negative cardiotocography indicators, stillbirth [6].
- other signs
- With a gestation period of more than 37 weeks - delivery within 24-48 hours (after stabilization of hemodynamic parameters) [7].

Conclusion. Pregnancy can be complicated by severe hypertensive disorders and cause premature birth, disability, and death. Therefore, preeclampsia should not be ignored in the early stages, but the necessary prevention and assistance should be urgently provided, avoiding such a threatening condition as eclampsia.

LIST OF REFERENCES:

1. Obstetrics and gynecology: In 4 volumes: national textbook / edited by Acad. National Academy of Sciences of Ukraine, prof. V. M. Confused — K.: VSV "Medicine", 2013. — P.670-680.
2. Order of the Ministry of Health of Ukraine dated January 24, 2022 No. 156, Unified clinical protocol of primary, secondary (specialized) and tertiary (highly specialized) medical care "Hypertensive disorders during pregnancy, childbirth and the postpartum period".
3. Order of the Ministry of Health of Ukraine 31.12.2004 No. 676 "On approval of protocols for obstetric and gynecological care".
4. Pathological and operative obstetrics: a textbook edited by P. M. Baskakova — K: VSV "Medicine", 2012. - P. 60–65.
- 5.V. K. Likhacheva. K.: Obstetrics: Textbook for students of higher medical educational institutions of Ukraine of III-IV levels of accreditation - Poltava: Dyvosvit, 2015. - 336 p.

6. Pre-eclampsia / E. A. Steegers, P. von Dadelszen, J. J. Duvekot, R. Pijnenborg // Lancet. - 2010. - Vol. 376, No. 9741. – P. 631–644.

7. Diagnosis, Evaluation, and Management of the Hypertensive Disorders of Pregnancy: Executive Summary /L.A. Magee, A. Pels, M. Helewa et al. // J. Obstet. Gynecol. Can. – 2014. – Vol. 36, No. 5. - P. 416–438.

HEALTHY NUTRITION DURING PREGNANCY

Kryvokhyzha Ivanna Yakivna,
student

Tsysar Yulia Vasylivna,
Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian State Medical University

Abstract: This article deals with the issue of nutrition during pregnancy. The level of vitamins and other trace elements on the course of pregnancy, fetal development and childbirth, as well as the positive impact of proper nutrition to prevent anemia and other complications are analyzed according to the literature. Recommendations for nutrition during each trimester of pregnancy have been developed.

Keywords: nutrition of pregnant women, the course of pregnancy, fetal development, diet, childbirth, vitamins

Relevance. Pregnancy is an extremely complex and responsible process. One of the important questions that arise during pregnancy is the question of pregnant women's nutrition. Every expectant mother asks this question, tries to find an answer to it at the obstetrician-gynecologist or on the Internet. Indeed, in order to conceive, easily bear and give birth to a child, the expectant mother must take care of her nutrition. During pregnancy it is necessary to "eat for two". However, many people interpret this expression not quite correctly. The main thing is to eat not more, but better. At least twice as much.

Statement of the problem. It is necessary to analyze the nutrition of a pregnant woman at the very beginning. If it turns out that the expectant mother eats a limited amount of food or skips some meals. Such a diet is unhealthy. It should be changed as soon as possible. Such haste is due to the fact that most of the important, major

organs of the fetus are formed during the first weeks of pregnancy. Therefore, we can conclude that a healthy diet from the very beginning of pregnancy has a great positive impact on the baby and creates favorable conditions for pregnancy from early embryonic development [6,7].

Rational nutrition and diet are different concepts. A diet implies certain restrictions, while a rational diet allows you to enjoy a variety of food. It should also be remembered that pregnant women should prefer better and fresher food [3].

Summary of the main material. It can be safely noted that healthy, rational nutrition plays an important role in the proper development of the fetus, and also contributes to the easy course of pregnancy [7].

It is great when the diet is not monotonous, consists of a variety of products. This is important primarily for the reason that a varied, healthy, fresh food will saturate the woman and child with useful vitamins. This will have a positive effect on both mother and baby. Food should be eaten regularly. It is necessary to refuse or minimize the amount of semi-finished products in the diet [2,3]. Significantly reduce the consumption of foods with high sugar content. However, it should be remembered that food should also be tasty [4]. It is also worth remembering that if the mother lacks vitamins, the child will also be affected with a "minus sign". As you know, the period of pregnancy is divided into trimesters. During each of the trimesters, the mother and the doctor need to adjust the diet, according to physiological development of the fetus. So that at each stage of development it receives all the necessary nutrients [2,4].

Let us now consider each trimester separately. The first trimester lasts from the first week of pregnancy and ends with the thirteenth week. During this period, the mother's diet is almost the same as usual. However, it should be noted that starting from this stage, the expectant mother should give preference to environmentally friendly, fresh, high-quality products [1,4].

Usually at this stage, a pregnant woman can observe some strange things. For example, there is a sharp need for salty, sour, or vice versa sweet. This phenomenon is due to hormonal changes in the pregnant woman. It also changes sensitivity to

sweet, salty, bitter [1,4].

Progesterone. The level of this hormone increases during pregnancy. That is why there is a sharp craving for sweets. Therefore, the recommended amount of sugar in the diet per day is about 40-50 g per day [6].

As for salty foods, you should not consume too much. The recommended amount of salt is 5-6 grams per day [3].

Calorie content. It should be noted that the rate of daily calorie intake depends on the weight and height of the woman. Therefore, to form an ideal diet, you should form it personally for yourself, following the advice of a doctor. As a rule, you should consume 110 g of protein, 75 g of fat and 350 g of carbohydrates per day. And the total caloric intake should be in the range from 2500 to 2700 kcal [2,4].

It is also worth noting that at an early stage of pregnancy, the fetus does not need much energy. Therefore, if the expectant mother consumes high-calorie foods, then everything that is not needed by the fetus will remain overweight [6].

It is recommended to eat small portions. 5-7 times a day, and the last meal should be about 3 hours before bedtime [8].

The diet of the expectant mother should include foods that contain the following nutrients: proteins, zinc, copper, selenium, folic acid [2,3]. To reduce the manifestations of gestosis in pregnant women, vitamins B and C, iodine should be added to the diet. Protein is extremely important. After all, it is the basis of fetal cells, and also reduces the likelihood of pathologies. Vitamin B9, mentioned above as folic acid, is responsible for the baby's nervous system and also promotes cell division [8].

So, protein. Undoubtedly important, but what are the sources of protein in the body? Fortunately, there are many of them. The main sources are: boiled meat, poultry, eggs, nuts, poultry, legumes, cheese, sour cream, milk. It is important that at least 50% of all protein is animal protein. According to the analyzed literature data, out of every 3 g of protein consumed by a woman, 1 g goes to the formation of fetal tissues [2,4].

Fats. Very important, and therefore not a negative part of the diet. They take an active part in the formation of prostaglandins. These are substances that in particular

affect the digestive and cardiovascular systems. Fats are also excellent suppliers of energy. As a rule, most fats are in vegetable oils. It should be noted that at least 40% of fats should be of vegetable origin. As for animal fats, cow's cheese is an excellent source [4,5].

Carbohydrates. The main source of energy in the body. This energy is used in metabolism. If the body lacks carbohydrates, then proteins begin to be used as an alternative source of energy. And this has a negative impact on the fetus. After all, if less protein reaches it, the development of the nervous system is reduced. The main source in the diet is bread, fruits, vegetables [2;4].

It is extremely important to wash vegetables and fruits thoroughly. Food can be boiled, baked, steamed. Thus, vitamins are best preserved in food. You should reduce the consumption of fried foods[5]. As you know, it is worse absorbed and has a negative effect on the stomach and liver. It should also be noted that you should Eat warm food. The temperature should be in the range of 15 - 60 degrees Celsius. Otherwise, food will irritate the stomach [4].

Let us now consider the second and third trimester. The energy needs of the mother and fetus are growing. After all, during this period the fetus is actively developing. The need for nutrients increases. However, eating too much food is also bad. Overeating should be avoided [3,5].

A sufficient number of calories per day is 2800-3000 kcal. It should contain 120 g of proteins, 85 g of fats, 400 g of carbohydrates. Food should be taken in small portions 5-6 times a day [9,10].

As mentioned above, proteins are quite useful and perform many useful functions. In particular, the following functions: maintain the tone of the nervous system, improve metabolism and many others. Therefore, fish, meat and cereals are an integral part of the pregnant woman's diet. In particular for breakfast and lunch [1,2,6].

Fruits and vegetables are also an integral part of the pregnant woman's diet. They should be consumed both during breakfast, lunch or dinner, and during simple snacks. It is advisable to eat them without heat treatment [1,4].

Protein can be of both vegetable and animal origin. It is desirable to use in the ratio of 40 to 60 percent, respectively. Examples of proteins of plant origin are: bread, vegetables, cereals. Examples of animal proteins are fish, meat, eggs [4,9].

It is recommended to consume about 500 ml of dairy products per day. Include them in every meal. It is worth remembering that it is best to consume dairy products with low fat content, but not fat-free at all. For example, cottage cheese or yogurt [6,7].

It is worth noting that you should consume 100-120 g of lean meat and 150-250 g of fish. Animal proteins are better absorbed in the body in the morning. As for dairy products, they should be consumed in the afternoon. The above are products contain a large amount of proteins and amino acids. It is better to eat fish and meat not fried. It is best to eat these products in boiled form [1].

Substances such as amino acids, lecithin, cholesterol contained in eggs are necessary for the absorption of fat-soluble vitamins: A, D, E, K, normal cell function and prevention of liver and nervous system disorders [1,3].

Fats. Fats protect cells from viruses and bacteria, mutations and inflammation and help to absorb such vitamins as: A, E, D, magnesium and calcium [3]. For the proper development of the nervous system, fats contain lecithin and phospholipids [6,9].

A larger amount of animal fats is contained in sour cream and butter. And such products as lamb and beef fat and margarine should be excluded from the diet [2].

Vegetable fats, in particular olive, corn, sunflower oils, which contain vitamin E and unsaturated fatty acids, are recommended to be consumed up to 40% of their total amount [2,3].

Omega-3, which is contained in sea fish, walnuts 1-2 g per day, should be consumed for preventive purposes! Because this fatty acid is responsible for the normal development of the baby's brain [3,6,7].

The unconditional benefit of inulin is a substance contained in chicory (leaves, coffee drink, roots), garlic, Jerusalem artichoke, onions. Among its main properties it improves the composition of intestinal microflora and helps to strengthen the immune

system[1,4].

During pregnancy, the occurrence of constipation or diarrhea is observed in 80% of women. The occurrence of the above symptoms is due to dysbiosis, the action of progesterone, as well as compression of the abdominal organs due to the increase in the size of the pregnant uterus [3].

The peculiarity is that laxatives should not be used for constipation. They need to be corrected with a diet. Pregnant women are recommended to eat vegetables and fruits in the morning and drink sour milk at night. Bran will also help to get rid of all "excess" [6,8].

Physical activity of a woman decreases from the 32nd week. Accordingly, the caloric content of food should be reduced, but not at the expense of protein. Since the reduction of calories due to protein can lead to fetal hypotrophy, delayed fetal development and asthenization of the woman [4,6].

It is important to exclude from the diet foods that contain extra-active substances. These substances are usually found in broths, smoked foods and spices. The use of table salt should be limited to 6 g per day [4].

Late gestosis is a complication that requires constant monitoring and treatment. If a pregnant woman is confirmed with this diagnosis, it is necessary to limit salt intake as much as possible [6,8].

During pregnancy, you should avoid: alcoholic beverages and drugs, spicy, salty, sour, canned food, mushrooms, large quantities of legumes and citrus fruits.

It is worth remembering that malnutrition and overeating are harmful. Therefore, the body of a pregnant woman should receive trace elements, nutrients and vitamins in sufficient quantities [4,6].

Folic acid should be taken in tablets. You should also eat liver, dark green leafy vegetables, nuts. These foods are rich in folic acid content. It is advisable to start taking folic acid 2-3 months before pregnancy. As it prevents neural tube defects [3,9].

Vitamin D. It is important for pregnant women to get enough of it. It is found in eggs and fatty fish, and is also formed from cholesterol in the skin under the

influence of ultraviolet radiation. Vitamin D is important for development of fetal teeth and bones, as well as in the nervous and immune systems [3,7,10].

It should be noted that vitamin D is associated with the occurrence of premature birth, birth of an underweight baby. Therefore, pregnant women should often be outdoors and get enough sunlight [4].

Iron and zinc. These chemical elements predict the occurrence of anemia in pregnant women. It should be noted that excessive iron intake leads to constipation [3,9].

Vitamin A. The source of this vitamin is green, orange and yellow vegetables, namely: pumpkin, carrots, sweet peppers, broccoli, green onions, spinach. Vitamin A protects the body of a pregnant woman from respiratory tract infections and viral diseases. Retinol is necessary for normal fetal development [8].

Water. Lack of water is dangerous, but excess can also be harmful. It is important not to consume a lot of water in the last months of pregnancy. And also if the mother has kidney disease, cardiovascular system. Therefore, it is important to determine the required amount of water with your doctor in advance.

Every woman gains extra pounds during pregnancy, up to 5-10 kilograms. Weight indicators are very important, so every expectant mother should carefully monitor them. Because underweight or overweight can be a sign of abnormalities in fetal development. The increase in the body weight of the expectant mother is due to the growth of the fetus, an increase in the mass of the uterus, mammary glands, around the amniotic fluid, the volume of circulating blood, adipose tissue, extracellular fluid [6,7].

Conclusion. Proper diet of a pregnant woman is the key to the health of the child. One of the key factors for a favorable course of pregnancy, fetal development, childbirth is a balanced, healthy diet. In addition to In addition, a properly selected diet provides for the occurrence of anemia, disorders of labor and fetal growth retardation.

Food should not be monotonous or unusual. Because sudden changes in the diet can lead to a decrease or loss of appetite. This will negatively affect the

absorption of food. It is important to maintain a sufficient concentration of minerals, vitamins, water in the mother's body. After all, their lack will be felt by both the mother and the fetus.

It is important to use products of exceptionally high quality. After all, such products are safe. It is better not to consume products whose quality is questionable. It is worth remembering about dietary restrictions and the negative impact of bad habits.

Therefore, pregnancy is a complex and responsible process. It is necessary to plan your diet in advance, having previously consulted with your doctor. Following the advice and responsible attitude to your diet will facilitate the course of pregnancy and positively affect the fetus. Be healthy!!!

LIST OF REFERENCES

1. "Information highway to women's health". Program of protection of reproductive health, reproductive rights of women and prevention of precancerous and cancerous diseases of the female reproductive system // Fundamentals of hygiene and labor. - 2001 - № 3 - P. 34-58.

2. Principles of healthy nutrition: Manual for improving the quality of work // CINDI UKRAINE. - Kyiv, 2001. - № 1. - P. 4-17.

3. Yurkov O. S. "Daily vitamin intake by pregnant women." - 2010 - № 1. - P. 26-89.

4. Ivanskikh A. V. "Peculiarities of nutrition of pregnant women, parturients and nursing mothers." - 2009. - No. 3. - P. 78-123.

5. Pokanevych T. M., Yelagin V. V., Galagan V. O., Timchenko O. I. // Preventive medicine: fortification of food products with folic acid in Ukraine // Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organization. 2003. - No. 2. - P. 24-28.

6. Shmakov R. G., Sidelenkova V. M. // Problems of health care. - 2001. - № 3. - P. 9-14.

7. Physiological basis of human health / Edited by academician B. I. Tkachenko. - St. Petersburg; Arkhangelsk: Publishing center of the Northern

State Medical University, 2001. - 728 p.

8. Proper nutrition of pregnant women is the key to child's health [Electronic resource] - Access mode: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/5690-pravilne-harchuvannya-vagitnoi-zaporuka-zdorovya-ditini/>.

9. Nutrition During Pregnancy [Electronic resource] - Access mode: <https://www.johnmuirhealth.com/health-education/health-wellness/pregnancy-breastfeeding/nutritional-needs-during-pregnancy.html>

10. Nutrition During Pregnancy [Electronic resource] - Access mode: <https://www.acog.org/womens-health/faqs/nutrition-during-pregnancy>

THE RELATIONSHIP OF PARTNER BIRTH AND OBSERVATION

Kukhar Yuliya Vasylivna

student of the 5th year of the medical faculty No. 2
of the Bukovyna State Medical University of Ukraine

Tsysar Yuliya Vasylivna

Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Obstetrics and Gynecology
of the Bukovyna State Medical University of Ukraine
Chernivtsi, Ukraine

Abstract. Based on the review of the literature , an analysis of the peculiarities of the course of childbirth, pain sensations, the psycho-emotional state of the woman in labor and the occurrence of complications during partner childbirth was carried out. A positive effect on a woman's well-being has been determined. The strengthening of the emotional connection between partners and the positive perception of the birth act by the man were noted.

Keywords : partner childbirth, psychological aspects, psycho-emotional state.

Topicality. The birth rate in Ukraine as of 2022 is 13.1%, which is the 189th place in the world. The process of childbirth is a great mental burden, therefore the introduction of modern safe and effective partner childbirth led to an improvement in the health indicators of women. After all, it has been proven that excessive psycho-emotional stress, a feeling of fear before childbirth plays a major role in the disruption of the contractile activity of the uterus, bleeding, and fetal distress.

Partner type of childbirth is progressive now, as it is the closest to natural, physiological. At present, in obstetrics, it is considered optimal to carry out normal childbirth in hospital conditions, with the right of the pregnant woman to be present during childbirth. In partner births, in addition to doctors, midwives and other hospital workers, a partner is present during childbirth, who provides psychological

support to the woman in labor [5].

Preparation for partner childbirth increases its favorable course. Carrying out a partner birth improves not only the biological, but also the mental readiness of the pregnant woman for childbirth, reduces the frequency of complications, improves the condition of the newborn and the mother. A partner during childbirth gives the woman in labor the opportunity to relax and calm down, his active help, psychological and physical support facilitate the course of childbirth for the woman.

J. Sasmore made one of the first recorded connections between partner childbirth and positive dynamics of childbirth. In 1971, at the London International Congress, J. Sasmore presented the results of 4,500 partner births, based on which conclusions were drawn that the presence of a partner protects a pregnant woman from feelings of fear and loneliness, increases the ability to tolerate pain, and improves the adaptation of the woman in labor [1].

The positive impact of partner childbirth is also proven in global medical practice. Abroad, partner births have been held for more than thirty years, and in most countries there is a positive attitude towards the presence of a partner during childbirth [2].

Abroad, they also use the services of a doula - a person who replaces a partner during childbirth and helps a woman during childbirth. Participants generally have a positive perception of doula services. Many of the aspects of doula support desired by participants are at the core of birth doula services. Participants identified ways in which doulas could potentially address critical gaps in health care services known to affect outcomes (eg, continuity of care and advocacy) and provide much-needed postpartum support. Responses also suggest that doula training and hospital-based doula programs may need to be adapted to the needs of specific populations (eg, women with substance use disorders and new mothers). Proposals for new programs included "on-call" information d oules [4].

For example, in the USA, this issue is approached quite responsibly. For 9 months, the couple attends partner courses to prepare for childbirth, it is considered unnatural not to have a partner during childbirth. In case of impossibility of the

presence of a man, the hospital assigns a nurse, who stays by the woman's side all the time [6]. At the same time, partner births and their video recording are allowed in French medical practice. The presence of a partner is also not prohibited during caesarean section [7]. In Sweden, it is practiced to cut the umbilical cord by the child's father.

And in Ukraine at the moment partner childbirth has ceased to be something rare. Although for the first time such practice was carried out in the city of Kyiv in the Perinatal Center in May 1995. The high efficiency of "partner childbirth" in Ukraine has been proven, which allows us to recommend it for further implementation in practice [5].

Various authors who analyzed childbirth with psychological support of a partner provide data on a significant decrease in the frequency of emergency cesarean sections, childbirth traumatism, as well as a decrease in the frequency of abnormalities of the contractile activity of the uterus and the need for drug analgesia.

The most necessary thing for a woman during childbirth is a sense of security, so in some countries it is practiced to have a "supporting companion" during childbirth, so the future father of the child can serve as a partner - in 82% of cases, or another close person (mother - 6%, sister – 5%, others – 7%).

According to the latest research by S.Yu. A widow, a pregnant woman is the initiator of the presence of a partner during childbirth in 48% of cases, and a man in only 17% of cases, in 3% of cases doctors helped to make a decision and about 32% could not determine who exactly was the initiator of the idea [3, p. 58]. According to the research results, 70% of the interviewed women noted the positive psychological influence of the partner, and 28% of the women claimed that the partner's participation did not have a positive effect during childbirth [3, p. 59].

A survey was also conducted regarding the couple's sex life. The partners were interviewed 12 months after the partner gave birth and according to their answers, the following results were obtained: 55% of men and 39% of women claim that their sexual relations have not changed; 44% and 28% – believe that they have improved; 17% and 17% indicated the deterioration of sexual relations [8].

It is important for a man to be able to provide assistance to a woman in labor. The partner's task is to create a safe psychological atmosphere for the course of childbirth, to support the mother. It has also been proven that the partner is the best mediator between the wife and the medical staff [10].

Certain conditions are necessary to ensure a successful partner birth: a separate delivery room, a separate room and a shower for the partner. An important component of a man's preparation for childbirth in a couple is monitoring his health. It is important to pay attention to certain restrictions that prohibit the presence of a partner:

- detection of pathogenic and opportunistic flora in the partner;
- the presence of acute diseases;
- refusal of one of the partners in partnership childbirth.

The main purpose of these surveys is to confirm the positive impact of partner births. These surveys show that the pathological type of gestational dominance is observed 3 times less frequently in partnered births than in women who plan to give birth without a partner. About 80% of women and partners are completely satisfied with the course of childbirth.

Partner childbirth has a positive effect not only on the mental state, but also on the direct act of giving birth to a child. This is manifested due to a decrease in the frequency of birth anomalies and in some cases a decrease in the physical and psychological burden on the staff.

Of course, partner childbirth should be considered in various aspects. It is not necessary to forget about the individual characteristics of the psyche of each person. As a result, both positive and negative opinions are expressed regarding the expediency and consequences of a man's presence during childbirth. Among the responses of men who were present at the birth of a child, the main negative experiences are highlighted: fear, feeling of powerlessness, possible violation of sexual relations, depression, conflicting attitude towards the child [12].

The husband's perception of childbirth and the newborn child is important. When the experiences of fathers who were present at the birth of their child were

studied in Finland, the researchers determined what the fathers felt during the birth and how the men perceived the meaning of the birth. The study included a sample of 137 parents who were present at the birth of their child at Kuopio Hospital in Finland. Parents were asked questions with five pre-set options, followed by open-ended questions about their experiences of partner births. The results of the study showed that of the four main categories, the category "feeling uncomfortable" refers to fear, anxiety and helplessness. The parents' greatest concern was how the woman would cope with the birth and a heightened sense of helplessness, followed by concern for the child's well-being and the fear that their partner might die. Answers to open-ended questions showed that parents were most afraid of the pain experienced by their partner, as well as the fear of blood and surgery. Researchers found that fathers under the age of 32 and first-time birth parents were more anxious during childbirth than older and more experienced fathers [13].

G. B. Malgina [11] singles out three options for the behavior of men in partner births:

- active-adequate, which is characterized by the active participation of the partner. the man confidently helps the pregnant woman to adopt the most comfortable position, follows the recommendations of the medical staff, performs various manipulations in order to reduce pain sensations;

- passive-contemplative behavior characterizes partners who do not understand how they can help their wife and practically do not participate in the childbirth process. they observe the actions of the pregnant woman and the medical staff, and when the newborn appears, they do not show much joy, but the emotional relationship to the child is warm;

- aggressive-offensive behavior is manifested by men's attempts to aggressively intervene in the actions of medical personnel, they do not help their wives.

Based on experience, many practicing doctors understand how strongly the partner's behavior affects the course of childbirth. The partner's behavior can be different and depends on psychological preparation. Taking into account these aspects, before partner childbirth, it is necessary to consult a psychologist and

identify men who are not recommended to be present at childbirth. The impact of the presence of a husband on the course of childbirth, on family relations, proves the importance of scientific knowledge in this area. Parents should have full information about the psychological specifics of the birth process, be educated and prepared before choosing a partner birth.

To structure the acquired knowledge O.O. Korchynska, U.V. Voloshyna, E. V. Ovvadi created a certain classification of partner behavior. They distinguish 2 types of male presence during childbirth [9]:

1. The partner is next to the wife in the antenatal ward and helps her during contractions, and when the second period begins, the father leaves and returns after the birth of the child;

2. The man is present during the entire birth process and actively participates.

The presence of men during the birth of their own child has a double positive meaning. First, it is an opportunity to recognize that a woman is the basis of the family, the basis of the happiness of the present and the whole life of the family; an exceptional opportunity to form the male parental instinct, the existence of which some question in general. Second, world experience shows a reduction in complications during partner childbirth by 80% [14]. When analyzing maternal trauma during childbirth, the frequency of cervical rupture and the frequency of postpartum complications are reduced by 4 times. A beneficial effect on the microbial colonization of the newborn's body and a reduction in the need for antibacterial therapy in the mother in the postpartum period, as well as a halving of the frequency of prescribing antibiotics for the newborn, were revealed. Women who gave birth together with a partner rate their feeling, activity and mood higher than women who gave birth alone, it was also found that women who gave birth in a partner birth felt pain less intensely, according to the data of the visual-analog pain scale [11].

Pathological childbirth and complications during physiological childbirth are an important aspect of research. Based on the results of research by V. I. Boyka and N. A. Kobyletska, among women who gave birth together with a partner, the risk of childbirth complications is 29%, and the risk of premature spillage of amniotic fluid

is 11.5%; among women who gave birth alone, these indicators are 54% and 22.6-29% [2, p. 34]. According to the research data of T.Yu. Babacha, in the presence of a partner, normal physiological childbirth took place in 82.4%, and in childbirth with the help of medical personnel, 57.4%. In 17.6% and 42.6%, childbirth was complicated, and the weakness of childbirth and cesarean section is 5.5% and 2.9% in partnered births and 23.6% and 9% without a partner [4, p. 18].

Conclusion. Partner childbirth has a positive effect not only on the physiological course of childbirth, but also has an important effect on the psychological state of a woman. Childbirth in a couple makes the birthing process easier for a woman, reduces the intensity of pain, gives her a sense of security and strengthens the emotional connection of partners. In the future, positive dynamics for the family as a whole are observed. A married couple realizes the value of each other, the postpartum period passes more easily. Both a woman, a man and a child go through the process of adaptation to new living conditions faster and with minimal discomfort. Partner childbirth is an effective method of prevention of obstetric pathology.

LIST OF REFERENCES:

1. Partner childbirth as a way to reduce the frequency of obstetric complications // With care for the woman. – 2012. – No. 9(39). - P. 54-55.
2. Social Science & Medicine Volume 265. - Men's experiences of pregnancy and childbirth in Sierra Leone: Reexamining definitions of "male partner involvement". - November 2020. - Volume 265. 113479
3. Vdovichenko S. Yu. Evaluation of the effectiveness of partner childbirth from the point of view of their participants / S. Yu. Vdovichenko // Family medicine. – 2015. – No. 3. – P. 58–60.
4. Health Equity. Community Perspectives on the Creation of a Hospital-Based Doula Program. – 2021. - Vol. 5, No. 1
5. Babich T. Yu. Positive influence of husband's support on the course and completion of childbirth in women / T. Yu. Babich // Medical and social problems of

the family. – 2008. – Vol. 13, No. 3. – P. 18–23.

6. Partnership births in Ukraine: a recognized necessity // Health of women. – 2011. – No. 6(62). - P. 10-11.

7. Traffers PE, Laan R. Delivery in USA // Br. J. Obster. Gynecol. - 2010. - Vol. 93. – P. 690–693.

8. Hartmarm H. EgoPsychology and the problem of adaptation. – NY: Int. Univ. Press, 2008. - Vol. 21, No. 5. – P. 109–123.

9. Stolina V.V. Research methods during pregnancy and childbirth. Standard and new technologies: textbook / I. S. Sydorova, I. O. Makarov. - M.: MEDpressinform, 2005. - 126 p.

10. Korchynska O.O. Psychological aspects of partner childbirth / O. O. Korchynska, U.V. Voloshyna, E.V. Ovvadi // Herald of social hygiene and health care organizations of Ukraine. - 2010. - No. 1. - P. 84-85.

11. Obstetrics and gynecology: in 2 books / edited by V. I. Hrischenko, M. O. Cracks - K.: VSV "Medicine", 2011. - Book 1: Midwifery. - 424 p.

12. CL Wilson, JA Simpson - Personal Relationships, - Childbirth pain, attachment orientations, and romantic partner support during labor and delivery. - 2016 - Wiley Online Library

13. Malygina G. B. Clinical and psychological aspects of partner delivery in the perinatal center [Text] / G. B. Malygina, M. V. Sivova, T. P. Emelianenko // Mother and child: mat. V Russian Forum. - M., 2003. - S. 583-584.

14. Zhukova I. F. Principles of organization and technology of partner childbirth in the perinatal center / I. F. Zhukova, G. B. Malgina // Ural Medical Journal. - 2008. - No. 12. - P. 35-39.

15. Babinets L. S., Vorontsov O. Ota and others. Current issues of preparation for partner childbirth in the practice of a family doctor. - "Health of Ukraine". - Kyiv, No. 6 (403), 2017. - P. 82-83.

16. Popescu A.V., Tsysar Yu.V. Influence of partner childbirth on the course of childbirth. - "Medical Forum". – Lviv, No. 21 (21), 2020. – P. 60-62

**FEATURES OF THE FORMATION OF MATERNAL BEHAVIOR AND THE
POSSIBLE DEVELOPMENT OF POSTPARTUM DEPRESSION AS A
CONSEQUENCE OF HORMONAL INFLUENCE**

Parkhomenko Iryna Oleksandrivna,

student of the 5th year of the Faculty of Medicine No. 2
Bukovinian State Medical University

Tsysar Yuliia Vasylivna,

Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Annotation. Today, many women, along with the joy of motherhood, experience postpartum depression in connection with the birth of a long-awaited child [1]. They are believed to affect 70 to 80% of women. According to epidemiological survey data, the prevalence rate is 10-15%. The complex of mental comorbid conditions and diseases meant by this term (occurring before childbirth or within 4 weeks after childbirth [2]) significantly worsens the quality of life of women giving birth and can be fatal for both the mother and the baby. Understanding the effects of prolactin on maternal behavior and the development of postpartum depression will help reduce the incidence of infanticide and suicide among mothers, improve their standard of living and the nation's mental health, help reduce the number of children abandoned in orphanages or fend for themselves, and better understand people's behavioral patterns.

Key words: prolactin, hyperprolactinemia, hormone, postpartum depression, maternal behavior.

Introduction. Postpartum depression is a mood disorder that can develop in women after giving birth. Mothers experiencing postpartum depression experience

depression, anxiety, low mood, and exhaustion. Postpartum depression can cause such intense feelings of depression and anxiety that women lose the ability to care for themselves and their families. About 1 in 1,000 women experience a more serious condition called postpartum psychosis. This is a rather serious mental illness that can affect a woman in labor. During postpartum psychosis, a woman may lose touch with reality, have hallucinations and false or distorted ideas about familiar things. Postpartum psychosis is an urgent condition in psychiatry, because it is dangerous for the mother and the child. Its development has not been thoroughly studied, but a number of "triggers" can be identified that can lead to the development of postpartum depression, including complicated or difficult childbirth, social and psychological stress factors, hormonal changes, sleep and circadian rhythm disturbances, etc. [2]. The rapid development of postpartum depression clearly indicates the role of the hormonal factor, in particular, a sharp decrease in progesterone and estrogen. Hyperprolactinemia and hypoestrogenia have a direct relationship.

Prolactin is a polypeptide hormone containing 199 amino acid residues, with a molecular weight of 23 kDa, which is secreted by lactotrophic cells of the anterior lobe of the pituitary gland. The importance of prolactin is due to the fact that it performs more than 80 biological functions in the body, that is, more than all pituitary hormones combined. In addition to the effect on the reproductive system, prolactin has the ability to increase the content of DNA and RNA, accelerate protein synthesis, increase the activity of phosphatases, preserve the amount of glycogen, reduce the consumption of glucose and oxygen, and shows a pronounced adaptive effect. However, what is important for us in this case is hyperprolactinemia due to stress, its influence on the development of the maternal instinct, the relationship between prolactin and the development of depression and vice versa, which were proven by later studies [5, 6, 7]. It is also important to note that the state of hyperprolactinemia during the first 4 weeks after childbirth is the norm. That is why it is so important to consider the influence of prolactin on the behavioral reactions of women [4].

Presenting main material. The hormone prolactin is released in pulses with an interval of every 95 minutes on average. Its physiological concentration fluctuates daily. The intensity of production is related to the time of day. So, the most active secretion is observed during sleep, especially during the phase of deep sleep, and before waking up. During pregnancy, together with estrogen and progesterone, prolactin stimulates the development of the mammary gland, and after childbirth causes lactation. However, at this time, estrogen stimulates the growth and proliferation of lactotropic cells, which can double the volume of the pituitary gland. For this reason, physiologically increased prolactin can be detected during pregnancy and lactation. The level of this hormone in the blood of pregnant women increases 10 times with the onset of conception. After childbirth, it decreases, but with each act of breastfeeding, it increases again by 8 times and returns to normal 2-3 hours after the end of breastfeeding. Prolactin produced in small doses was also found in other glands of internal secretion, but it differed in smaller molecular size and unclear mechanism of secretion regulation [7].

The production of prolactin by the pituitary gland is controlled by many factors, but the main one is another hormone - dopamine, which is produced by the hypothalamus, which is located directly above the pituitary gland. Dopamine inhibits the production of prolactin, which means that the more dopamine is secreted, the less prolactin is released. Prolactin, in turn, increases the secretion of dopamine, which creates a so-called feedback loop.

The hormone estrogen is another important regulator of prolactin secretion. It increases the production of prolactin by the pituitary gland, which is especially important during pregnancy and breastfeeding. Estrogens also affect dopamine activity and the stress system, causing secondary hyperprolactinemia in schizophrenic patients. In general, we can say that the interaction between prolactin receptors and dopamine receptors is inversely negative [7], therefore, it is the lack of dopamine in most cases that regulates the excess of prolactin and vice versa.

Prolactin is involved in several biological functions related to reproduction, osmoregulation, growth of integuments and mutual strengthening of action with

steroids. This is necessary for the initiation and maintenance of lactation; it acts at the level of mammary glands - alveoli, promoting the synthesis and secretion of proteins, lactose, lipids and other important components of milk [12]. Also, prolactin, as a metabolic hormone, is associated not only with metabolic processes, but also with indicators of immune status. Affects behavioral reactions, in particular, the manifestation of maternal behavior.

Early studies of the effect of prolactin on maternal behavior in rabbits and mice fully proved its significant influence on its rapid appearance and development [7]. However, more interesting are studies of the effect of prolactin receptor dysfunction on the behavioral response, which led to serious irreversible disturbances in the postpartum behavior of mice and a decrease in their lactation function [9]. Prolactin, which is produced in the fetus from the 18th week of intrauterine development, and that contained in the mother's milk, can also influence the long-term programming of the caregiving behavior of the child towards the parents. However, the role of prolactin in the formation of maternal behavior in primates and humans is currently not proven.

Hyperprolactinemia is a persistent increase in the level of prolactin in blood serum. Hyperprolactinemia syndrome is a symptom complex that occurs against the background of an elevated level of prolactin, the most characteristic manifestation of which is a violation of the function of the reproductive system, and in severe cases, in the presence of prolactin-secreting tumors of the pituitary gland, it can lead to neurological and neuroophthalmological disorders [13]. It can be physiological (during sleep between 5 and 7 in the morning), in the postpartum period, during stress, during sexual intercourse and menstruation in women, etc., and pathological (diseases of the hypothalamus, pituitary gland, or adrenal glands, exposure to drugs, etc.). Its clinical manifestation varies depending on the primary cause of this condition. In this article, we will consider only the conditions that are most often the basis of postpartum psychosis: mono-/bipolar mood disorder (depressive phase) and primary schizophrenia.

Based on the results of the research, it was found that more than half of the

patients suffering from monopolar depression have clear disturbances in the activity of the hypothalamic-pituitary-adrenal system. In the hypothalamus of patients, an increase in the number of neurons producing corticotropin-releasing factor (CRF) and an expansion of the projections of these neurons to the structures of the brain stem, where noradrenergic neurons are located [8], were found, which secondarily affects the increase in prolactin production and explains the presence of hyperprolactinemia in depressed patients monopolar affective disorders or bipolar forms of the latter during depressive episodes. Such patients are immediately noticeable: women are either looking forward to the postpartum period, or they feel severe fatigue, apathy, fear of persecution or conspiracies, mothers do not sleep well and constantly monitor the baby. They fall into a vicious circle: constant stress and elevated levels of norepinephrine stimulate the production of prolactin, which, in turn, suppresses the production of dopamine, which leads to worsening of depressive episodes.

It is worth noting that a sharp decrease in prolactin in the mother's blood is not an exhaustive solution to this problem, because recent studies show that even among women who refused to breastfeed and used bromocriptine to interrupt lactation, the frequency of postpartum mania is approximately equal to the control group of breastfeeding women chest [2].

Postpartum psychosis can occur in a mild or severe form, the main symptoms of any of them are as follows: manic tendencies, auditory hallucinations, a change in personality and thinking, the inability to adequately assess one's condition, loss of appetite, the appearance of suicidal thoughts and tendencies [11].

Timely diagnosis and immediate start of treatment ensures a favorable result and recovery within a few weeks. The selection of medications for the treatment of postnatal psychosis is carried out depending on the symptoms of the mental disorder. If therapy is not started in time, postpartum psychosis can have irreversible consequences. The most frightening of them is that a sick woman can harm herself, as well as her baby. Antipsychotic drugs, which are used to treat schizophrenic disorders, that is, to suppress the action of the central nervous system, reduce the sensitivity of dopaminergic receptors and can cause hyperprolactinemia. It is worth

remembering that a high level of prolactin was also observed in patients hospitalized with first psychotic episodes who had never received antipsychotic therapy [5,6]. And although schizophrenia passes more easily in women than in men [4], hyperprolactinemia often worsens the manifestations of the disease.

Conclusions. The role of prolactin in the formation of maternal behavior is currently not proven, however, it may be one of the etiological factors in the development of depressive affective disorders due to the effect on dopamine receptors. Elevated prolactin levels occur in women after the first psychotic episode. Knowing the pathogenesis of postpartum mental disorders, the etiology, the importance of each link of hormonal regulation, we will be able to effectively prevent unfortunate cases of suicides and infanticides due to temporary clouding of consciousness. If the treatment was adequate and timely, the postpartum mental disorder proceeds well. It is treatable and in most cases the woman returns to her usual life. In 75% of cases, there is a complete recovery after a psychosis.

LITERATURE:

1. Pushkaryova T. M., Ckrypchenko N. Ya. Algorithm for screening diagnosis of depressive and anxiety-depressive disorders in women during pregnancy and after childbirth / Institute of Pediatrics, Obstetrics and Gynecology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine "PERINATOLOGY AND PEDIATRIC" No. 1(69). 2017. P. 62–65

2. Amy Perry, Katherine Gordon-Smith, Lisa Jones, Ian Jones Phenomenology, Epidemiology and Aetiology of Postpartum Psychosis: A Review Brain Sci. 2021 Jan 4; 11(1) : 47. C.47–57.

3. Николай Ерофеев, Елена Парийская. Физиология эндокринной системы. 2017, С. 23–27.

4. Brand Bodyl A.; de Boer, Janna N.; Sommer, Iris E. C Estrogens in schizophrenia: progress, current challenges and opportunities // Current Opinion in Psychiatry : May 2021. № 34. С. 228–237.

5. DelCacho N., Butjosa A., Vila-Badia R.D., Cuadras M., Kaplane E.,

Rubio-Abadala M., Pardo D., Muñoz-Samons J. Cuevas-Estebana, G. Saenz. Prolactin levels in drug-naïve first episode nonaffective psychosis patients compared with healthy controls. Sex differences. 2019. C. 218–220.

6. Manuel Delgado-Alvarado, Diana Tordesillas-Gutierrez, Rosa Ayesa-Arriola, Manuel Canal, Victor Ortiz-García de la Foz, Javier Labad & Benedicto Crespo-Facorro Plasma prolactin levels are associated with the severity of illness in drug-naive first-episode psychosis female patients Archives of Women's Mental Health. № 22, 2019. C. 367–373.

7. Prolactin: Regulation and Actions Robert S. Bridges; Encyclopedia of Neuroscience; Published online: 24 January 2018.

8. Bedlinsky V. O. The role of neurobiological and immunological mechanisms in the development of depression // "NeiroNews". No. 3. 2017. P. 8–10.

9. Trends in marijuana use among pregnant and non-pregnant reproductive-aged women, 2002–2014; HHS Public Access JAMA. 2017. C. 207–217.

10. Reproduction and energy balance: the integrative role of prolactin // Health-ua/com specialized medical portal, 06.2016.

11. Kamperman A. M., Veldman-Hoek M. J., Wesseloo R., Robertson Blackmore E., Bergink V. Phenotypical characteristics of postpartum psychosis: A clinical cohort study. Bipolar Disorder. 2017. P. 450–457.

12. Pidzolkova N. M., Glazkova O. L. Biological role of prolactin. Effective Medicine: Website. URL: <http://www.medactiv.ru/ygyn/mam-110008.shtml>;

13. National consensus on the management of patients with hyperprolactinemia 2016//repo.dma.dp.ua

UDC: 618.3-06:616.12-008.331.1:618.4

**FEATURES OF PREGNANCY AND CHILDBIRTH IN WOMEN WITH
ARTERIAL HYPERTENSION
(REVIEW OF MODERN LITERATURE SOURCES)**

Skrypnyk Valentyna Valentynivna

5th year student

Tsysar Yulia Vasilievna

Associate professor of the department,
candidate of medical sciences

Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Annotation: Arterial hypertension (AH) in pregnant women is not a new problem, but every year it is an increasingly urgent problem. Hypertension is one of the leading causes of maternal and perinatal mortality, and can also lead to adverse events, both for the mother and the child, and in 25% of all cases is the cause of hospitalization. Often the disease exists before pregnancy, but is first detected only during pregnancy.

Key words: arterial hypertension in pregnant women, risk factors, treatment, preeclampsia.

Arterial hypertension (AH) is an increase in systolic blood pressure up to 140 mm Hg. Art. or higher and/or diastolic blood pressure up to 90 mm Hg. Art. or higher during two measurements at rest with an interval of at least 4 hours or an increase in blood pressure up to 160/110 mm Hg. Article once.

An indicator of 140/90 mm Hg is considered the borderline level of hypertension [1]. Prevalence is from 4 to 30% of cases. According to the information of ESH and ESS experts, the prevalence of hypertension preceding pregnancy is from 1 to 5%. In Ukraine, pre-pregnancy hypertension occurs in 3.5% of women and accounts for about 50% of all cases of arterial hypertension in pregnant women.

With gestational hypertension, according to WHO data, maternal mortality is

20-33% of mortality. Also, the risk of developing essential hypertension in later life increases by 4 times, myocardial infarction by 2 times, and stroke.

From a practical point of view, it is not hypertension itself that is dangerous, but the complications it causes (maternal and perinatal mortality, premature birth, multiple organ failure, prematurity, intrauterine development delay, premature placental abruption).

Preeclampsia and eclampsia are among the most serious hypertensive disorders due to their impact on the health of the mother and child [8,5].

A healthy pregnant woman has certain blood pressure (BP) dynamics during pregnancy:

1) Blood pressure decreases by the end of the 1st trimester and reaches minimum values. If compared with the blood pressure level before pregnancy, the systolic blood pressure decreases by 10–15 mm Hg. Art., and diastolic - by 5–15 mm Hg. Art., this is caused by certain functional changes in the vascular endothelium.

2) Regional hemodynamics in pregnant women does not change significantly, except for the kidneys and uterus: renal blood flow increases by 25–35%, glomerular filtration by 35–50%; 10 times - uterine blood flow.

3) In the II trimester, hemodynamics remains stable at the level established in the I trimester.

4) From the III trimester, there is a gradual increase in peripheral vascular resistance without significant changes in the stroke volume of the heart, which leads to an increase in blood pressure to the levels observed before pregnancy, or by 10-15 mm Hg. Article above[8].

However, it is necessary to remember such a phenomenon as the "phenomenon of the hypotensive effect of pregnancy". Its essence is that in the 1st trimester, in 1/3 of pregnant women, blood pressure decreases and an impression of relative well-being is created, which can mislead the doctor regarding the prognosis of the pregnancy and the resolution of the issue of the possibility of carrying it to term.

A decrease in blood pressure begins in the first trimester of pregnancy with the diastolic component (DBP), and in the second trimester there is a decrease in both the

systolic (SBP) and the diastolic (DBP) component. And starting from the second half of pregnancy, blood pressure rises steadily and leads to various complications[2, 7, 8].

In many cases (about 80% of women), gestosis of the II half of pregnancy develops against the background of hypertension, and their course is more severe than the so-called "pure" gestosis. Often, as a result of this, the following can develop: chronic fetoplacental insufficiency, delayed intrauterine development of the fetus, chronic hypoxia of the fetus[2].

The prevention of complications of arterial hypertension in pregnant women today is based on the diagnosis of subclinical disorders, the establishment of prognostic criteria and preventive correction, which prevents the development of severe forms of the disease and determines the reduction of maternal and perinatal morbidity and mortality. Treatment of high blood pressure during pregnancy is safe for many women and can reduce the risk of severe hypertension in the mother without increasing risk to the fetus and newborn[4].

In order to determine the condition of the patient with GC and assess the risks of the possible occurrence of combined preeclampsia and fetal abnormalities, as well as for the timely diagnosis of complications, the pregnant woman is constantly monitored. According to the clinical protocol, monitoring of the pregnant woman's condition must necessarily include:

- examination at a women's consultation (blood pressure measurement in the first half of pregnancy 1 time every 3 weeks, from the 20th to the 28th week - 1 time every 2 weeks, after the 28th week - every week);
- carrying out a general urine analysis and determination of daily proteinuria at the first visit (in the first half of pregnancy, once every 3 weeks, from the 20th to the 28th week - once every 2 weeks, after the 28th week - every week);
- daily monitoring of blood pressure at home and recording of results;
- examination by an ophthalmologist with ophthalmoscopy (determined by the layering of preeclampsia);
- ECG (at the first visit to the antenatal clinic, at the 26th-30th week and after

the 36th week of pregnancy);

- biochemical blood test (total protein, urea, creatinine, glucose, potassium, sodium, fibrinogen, fibrin, fibrinogen B, prothrombin index, activity of ALT (alanine aminotransferase) and AST (aspartate aminotransferase))

- determination of indicators of central blood circulation in the dynamics of pregnancy (at each visit to the antenatal clinic) and in the selection of antihypertensive therapy;

 - ultrasound examination of the adrenal glands;

- ultrasound dopplerography of the uterine arteries to determine utero-placental hypoperfusion, which indicates a high risk of developing preeclampsia and intrauterine fetal growth retardation.

Planned hospitalization is carried out three times: in the 1st trimester, during the period of maximum hemodynamic loads (28-32nd week) and 2-3 weeks before childbirth, as well as in any case of complications[2,7].

Risk factors for the development of hypertension in young women are: burdened heredity, the presence in the anamnesis of preeclampsia during a previous pregnancy, excess body weight or obesity. It is necessary to estimate the patient's body weight shortly after the onset of pregnancy or in its first weeks according to the body mass index (BMI).

During pregnancy, you should not struggle with excess weight. In patients with a normal body weight, it is considered optimal to increase it during pregnancy by 10-12 (16) kg; excess body weight - by 8-10 (12) kg; obesity - by 6-8 kg [5].

A distinction is made between hypertensive disease with a slow course and malignant hypertension - with a rapidly progressive course[4].

Hypertensive conditions during pregnancy are classified into:

I. Hypertension preceding pregnancy (chronic hypertension):

- primary hypertension or hypertensive disease;
- secondary hypertension.

II. Hypertension due to pregnancy:

- gestational hypertension: transient and chronic;

- preeclampsia;
- eclampsia.

III. Combined preeclampsia.

IV. Unspecified hypertension[1].

The diagnosis of hypertension not related to pregnancy, including GC, is established based on data on the increase in blood pressure before pregnancy and/or in the first half of pregnancy. In order to diagnose hypertension that precedes pregnancy, it is recommended to measure the blood pressure level during each visit of the patient to a medical institution, starting from the earliest possible date. The doctor must follow the generally accepted rules when determining the blood pressure level in pregnant women. Taking into account the possible hypotensive effect of pregnancy in the first half of pregnancy, especially in the 14-20 week period, which is most often observed in the case of a mild course of hypertension, it is necessary to ask the woman about her blood pressure level before pregnancy and read the extract from her outpatient card [5].

Variants of hypertension in pregnant women:

- Chronic hypertension that existed even before the onset of pregnancy or was registered in the period of pregnancy up to 20 weeks. There are primary (essential) and secondary (symptomatic) hypertension.

After delivery, hypertension persists for more than 42 days and may be associated with proteinuria.

-Primary hypertension is a constant increase in blood pressure that occurs as a result of a violation of the neuroendocrine regulation of vascular tone under the influence of environmental factors in genetically predisposed individuals. In Ukraine, essential hypertension in pregnant women occurs in 3.5% of women and accounts for about 50% of all cases of hypertension in pregnant women.

-Secondary hypertension occurs in endocrine diseases, damage to the nervous system, blood vessels, kidney and urinary tract pathology.

- Gestational hypertension develops after the 20th week of pregnancy and after delivery and lasts no more than 42 days, is not accompanied by proteinuria.

- Transient (passing) gestational hypertension - normalization of blood pressure in a woman who has suffered gestational hypertension, within 12 weeks after delivery (retrospective diagnosis).

-Chronic gestational hypertension-hypertension that occurred after 20 weeks of pregnancy and persists 12 weeks after delivery.

- Preeclampsia – gestational hypertension accompanied by significant proteinuria (>0.3 g per day or albumin:creatinine ratio ≥ 30 mg/mmol). It is more common in first pregnancy, multiple pregnancy, cystic fibrosis, antiphospholipid syndrome, chronic hypertension, kidney disease, diabetes and is often associated with fetal growth retardation due to fetoplacental insufficiency.

Proteinuria is a late sign of preeclampsia, so preeclampsia should be suspected in all cases of gestational hypertension, which is accompanied by headache, visual impairment, abdominal pain, as well as in the presence of laboratory abnormalities (thrombocytopenia and/or increased liver function tests).

The only method of treatment is delivery, which in the case of preeclampsia is indicated in the presence of visual disturbances or hemodynamic disorders, and in the absence of symptoms - after reaching the gestational age of 37 weeks.

- Combined preeclampsia-chronic hypertension, to which gestational hypertension with proteinuria joined.

- Hypertension, which cannot be classified before delivery: if blood pressure is measured for the first time after 20 weeks of pregnancy and hypertension is detected, in this case, clarification of the diagnosis is necessary after 42 days from the date of delivery[2,3].

Stages of the disease:

I stage - the blood pressure level is increased, but there are no signs of damage in the target organs.

II stage – hypertrophy of the myocardium of the left ventricle, encephalopathy, angiopathy of the vessels of the retina and lower extremities, nephropathy.

Stage III – the presence of complications: stroke, myocardial infarction, retinal detachment, aortic aneurysm, CKD (chronic renal failure)[5,6].

Arterial hypertension associated with pregnancy is diagnosed and evaluated according to the degree of severity on the basis of diastolic blood pressure indicators, which largely characterizes peripheral vascular resistance and, depending on the emotional state of the woman, undergoes less change than systolic blood pressure. Diastolic blood pressure is also used to determine the amount of treatment and antihypertensive therapy (target blood pressure).

Certain requirements must be followed when measuring blood pressure. At the same time, the patient must be at rest for at least 10 minutes, it is measured in a sitting position (during childbirth - in a lying position on the left side), the cuff must be of the appropriate size and located at the level of the heart. It is advisable to use a mercury sphygmomanometer. Blood pressure is measured twice, and if there are discrepancies in the results, three or more times. To determine diastolic pressure, V tone according to Korotkov is used (not IV, as before)[6].

WHO classification according to the level of DBP (diastolic blood pressure):

- light - DBP 95-100 mm Hg. Art.
- moderate - DBP 100-120 mm Hg. art.
- severe - DBP > 120 mm Hg. Art.

Taking into account the degree of risk of an unfavorable termination of pregnancy, the possibility of gestation is decided before the 12th week of pregnancy:

- At GC of the first degree - blood pressure up to 160/100-179/109 mm Hg. Art. - the risk of an unfavorable course of pregnancy is increased, carrying a pregnancy to term is possible, subject to constant supervision by a specialist.

- At GC of the second degree - blood pressure 160/100-179/ 109 mm Hg. Art. - the risk of an unfavorable course of pregnancy is high, carrying a pregnancy is possible only under the condition of constant supervision in a medical institution.

- At GC of the third degree – blood pressure > 180/100 mm Hg. Art. - carrying a pregnancy is contraindicated, due to a very high rate of unfavorable termination of pregnancy. When pregnancy occurs in such women, termination of pregnancy in the 1st trimester is recommended, and once the decision to become pregnant is made,

constant monitoring is recommended.

High-risk preeclampsia criteria (at least one of the following):

hypertension during the previous pregnancy; chronic hypertension; chronic kidney disease; an autoimmune disease such as systemic lupus erythematosus or antiphospholipid syndrome; type 1 or 2 diabetes.

Intermediate risk preeclampsia criteria (at least two of the following): age over 40 years; first pregnancy; multiple pregnancy; the interval between pregnancies is more than 10 years; BMI ≥ 35 mg/m² at the first visit to the clinic; family history of preeclampsia.

For the prevention of hypertension and preeclampsia, women with moderate and high risk are prescribed 100-150 mg of aspirin per day from 12 to 36-37 weeks of pregnancy. Additional calcium (1.5–2 g/day orally) is recommended for the prevention of preeclampsia in women who consume an insufficient amount of calcium with food (<600 mg/day)[2,9].

Treatment of arterial hypertension in pregnant women:

The amount of treatment depends on the term of pregnancy, blood pressure level, existing risk factors on the part of the mother and the fetus. Most women with chronic hypertension and normal kidney function have mild hypertension (140-159/90–109 mmHg) and a low risk of cardiovascular complications.

Since in the first half of pregnancy there is a physiological decrease in blood pressure, some women may refuse to take antihypertensive drugs. Lifestyle changes during pregnancy are of limited value and include cautious continuation of exercise[8,9].

Treatment of mild-moderate hypertension: it is recommended to start drug treatment in all women with a persistent increase in blood pressure $\geq 150/95$ mm Hg. Art. and in women with blood pressure $>140/90$ mm Hg. Art. under the following conditions: gestational hypertension with/without proteinuria; chronic hypertension combined with gestational hypertension; hypertension in the presence of subclinical target organ damage or symptoms at any stage of pregnancy. The drugs of choice remain methyldopa, calcium antagonists, and beta-blockers (atenolol should be

avoided). Since the volume of circulating plasma is reduced in preeclampsia, it is better to avoid the use of diuretics, except in cases of oliguria. Intravenous magnesium is recommended for the prevention of eclampsia and the treatment of seizures, but should not be given with calcium antagonists because of the risk of hypotension.

The course of hypertension after childbirth.

Hypertension is often registered in the first week after childbirth. It is better not to take methyldopa because of the risk of postpartum depression. Breastfeeding does not increase blood pressure. All antihypertensive drugs pass into breast milk, but only nifedipine and propranolol are found in significant concentration, which corresponds to the concentration in the mother's plasma. If it is necessary to stop lactation, it is better to use cabergoline rather than bromocriptine, since the latter can cause an increase in blood pressure [8,9].

Severe hypertension: according to the recommendations, the SBP level is ≥ 170 mm Hg. Art. and/or DBP ≥ 110 mm Hg. Art. in a pregnant woman, it is considered an urgent condition that requires hospitalization. ACE inhibitors, sartans, renin inhibitors are strictly contraindicated. It is possible to use labetalol intravenously, as well as methyldopa or nifedipine orally. Hydralazine is no longer considered the drug of choice, but is often used as a backup drug. Intravenous administration of urapidil is possible.

Sodium nitroprusside should be used as a last resort, when other drugs are ineffective, as its prolonged use is associated with the risk of fetal cyanide poisoning. If preeclampsia is complicated by pulmonary edema, intravenous nitroglycerin is the drug of choice[9].

Conclusions. Therefore, hypertensive conditions complicate the course of pregnancy, negatively affect the mother and the intrauterine state of the fetus and its development. Patients who experienced pregnancy-related hypertension are at risk of developing hypertension in the future: an increase in blood pressure is observed in them much more often and at a younger age compared to women who did not have this complication during pregnancy.

After childbirth, antihypertensive therapy is continued, later treatment can be continued on an outpatient basis. It can usually take up to 3 months for blood pressure to return to normal.

LITERATURE:

1. Clinical protocol "Hypertensive disorders during pregnancy", approved by order of the Ministry of Health of Ukraine No. 676 dated 12.31.2004.

2. Kolomiychenko T. V., Yarotska Yu. O. An optimized complex of measures for the prevention of preeclampsia aimed at the correction of endothelial dysfunction // *Reproductive endocrinology*. 5(25). 2015. pp. 89–92.

3. Modern approaches to the management of pregnancy, childbirth and treatment of women with cardiovascular diseases against the background of heart failure (clinical recommendations). Kyiv, 2015.

4. Recommendations of the Ukrainian Association of Cardiologists on the prevention and treatment of hypertension: manual. to National programs for the prevention and treatment of arterial hypertension. - K., 2008. - 76 p.

5. Hryshchenko V. I, Shcherbina O. M. *Obstetrics*. Kyiv: 2011. P. 268–271.

6. V. M. Zaporozhian, M. R. Tsegelskyi, N. M. Rozhkovskaya *Obstetrics and gynecology*. Volume 1. P. 308-310.

7. Antihypertensive drug therapy for mild to moderate hypertension during pregnancy (Cochrane Review) / Abalos E., Duley L., Steyn D. W., Henderson-Smart D. J. // *The Cochrane Library*. – 2002. – Issue 1.

8.018 ESC Guidelines for the management of cardiovascular diseases during pregnancy / Regitz-Zagrosek V. [et al.] // *European heart journal*. 2018. Vol. 39, № 34. P. 3165–3241.

9. "Hypertension in Pregnancy", The American College of Obstetrician and Gynecologists, Task Force, 2013.

СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ НАРУШЕНИЯ ВОДНО-ЭЛЕКТРОЛИТНОГО БАЛАНСА В ОРГАНИЗМЕ ЧЕЛОВЕКА

Абдумаджидов Абдулхай Абдулхакович

к.м.н. доцент кафедры

Фармакологии и физиологии

Мухтор Оминахон Дилшод қизи

Зиявиддинова Нафисахон Саидкомил қизи

Вохидова Лайло Фахриддин қизи

студентки

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Проблема нарушений водно-электролитного баланса одна из самых сложных в медицине, и разработка связанных с нею материалов остается крайне актуальной. Требуется серьезной детализации анализ последствий от инфузионных водно-солевых нагрузок, особенно в критическом состоянии пациентов. Как отмечают авторы литературных источников, что нарушения водно-солевого баланса являются распространенными патологическими состояниями, сопутствующими многим заболеваниям. Примерами таких нарушений являются гипертензия, отеки, задержка в выведении воды из организма при застойной сердечной недостаточности, гипонатриемия у пациентов с синдромом нарушенного антидиуреза при раковых заболеваниях, потеря воды при лечении маниакально-депрессивного синдрома солями лития и многие другие. Принимая во внимание значение водно-электролитного гомеостаза для жизнедеятельности организма, важность изучения механизмов его поддержания не вызывает сомнений.

Физиологами установлено, что водно-солевой баланс организма определяется процессами транспорта воды и осмолитов на клеточном уровне. Поддержание водно-солевого баланса обеспечивается клетками транспортного эпителия, в частности главными клетками собирательных трубок наружного мозгового вещества почки. Главные клетки наружного мозгового вещества

ответственны за реабсорбцию воды, Na^+ и секрецию K^+ , поэтому транспорт ионов и воды через мембрану данного типа клеток достигает значительных величин. Кроме того, осмотическое давление канальцевой жидкости, контактирующей с клетками, изменяется в широких пределах. Наиболее опасна для клеток гипотоническая среда, поскольку в результате возрастания объема клетки может произойти нарушение целостности плазматической мембраны. Очевидно, что для функционирования в таких условиях главные клетки наружного мозгового вещества должны обладать эффективным механизмом регуляции осмотического гомеостаза.

В регуляции баланса электролитов и, соответственно, клеточного объема участвуют характерные для каждого типа клеток каналы и транспортеры основных ионных осмолитов, находящиеся в плазматической мембране. Так, проницаемость главных клеток наружного мозгового вещества для воды обусловлена наличием в мембране водных каналов, формируемых аквапоринами. Ионная проницаемость мембраны главных клеток наружного мозгового вещества обеспечивается широким спектром ионных каналов и транспортеров. В литературе отмечено, что для исследования физиологических характеристик клетки, относящихся к трансмембранному и трансцеллюлярному транспорту воды и осмолитов, разработан ряд электрофизиологических методов. Однако методы электрофизиологии не позволяют проводить изучение интактных клеток. Кроме того, практическая реализация данных подходов представляет значительную сложность. В качестве альтернативы были разработаны флуоресцентные методы, позволяющие производить измерение характеристик клетки (объема, внутриклеточной концентрации осмолитов, pH), не нарушая целостности клетки в условиях близких к условиям *in vivo*).

Полученные экспериментальные данные нуждаются в средствах обработки и анализа. В этой связи широкое распространение получили методы математического моделирования, которые позволяют проводить анализ экспериментальных данных и рассчитывать физиологические характеристики клетки, недоступные для прямого экспериментального измерения. В частности,

математические модели мембранного транспорта необходимы для получения количественных оценок интенсивности транспорта электролитов и воды. Ввиду множественности параллельных путей переноса ионов через клеточную мембрану определение вклада каждого из них в общий трансмембранный поток осмолитов требует моделирования функционирования системы в целом.

Разработанные на сегодняшний день модели трансмембранного транспорта главных клеток собирательных трубок почки не предназначены для обработки и анализа экспериментальных данных. Поэтому существует необходимость создания модели мембранного транспорта, описывающей динамику клеточного объема и основных ионных осмолитов, которая может применяться в качестве инструмента для исследования физиологических характеристик реальных клеток.

Дальнейший анализ литературных источников, что общее количество воды в организме человека зависит от количества жировой ткани, в которой ее содержание составляет около 30%. В «обезжиренном теле» (с учетом 10% липидов, участвующих в построении морфологических структур клеток) количество воды достигает 72–73%. Наибольшее количество воды содержится в организме новорожденных, что объясняется большим внеклеточным пространством. К первому году жизни ребенка количество воды в его теле заметно снижается, прежде всего, за счет внеклеточного пространства. Количество воды на 1 кг массы тела у детей все же больше, чем у взрослых, однако на 1 м² поверхности тела содержание жидкости у детей значительно меньше. Водный обмен у детей протекает более интенсивно, чем у взрослых, у которых вся вода в организме обновляется примерно каждый месяц, а внеклеточное водное пространство — каждую неделю. У грудного ребенка время пребывания молекулы воды в организме составляет 3–5 дней. В отличие от взрослых у детей раннего возраста отмечается большая проницаемость клеточных мембран, а фиксация жидкости в клетке и межклеточных структурах более слабая. Особенно это касается межклеточной ткани, так как кислые мукополисахариды основного вещества определяют прочность этой связи. К

периоду полового созревания содержание воды составляет у мужчин 55–60%, у женщин — 46–55%. Причиной различий в содержании воды в организме мужчин и женщин является количество у них жировой ткани, на которую у мужчин приходится 12–25% массы тела, а у женщин — 25–35%; содержание воды в жировой ткани составляет 30% ее массы, что и предопределяет различия в количестве воды в организмах мужчин и женщин. Определение общего количества воды в организме в эксперименте проводят, используя методики с оксидами дейтерия (D₂O) и трития (T₂O). Однако этот подход неприменим в клинической практике. Величину отдельных пространств, занимаемых жидкостью, можно определять с помощью методов разведения с применением веществ, равномерно распределяющихся или во всех жидкостях организма, или только во внеклеточной жидкости (хлоридное пространство), или только в плазме крови, либо можно определить лабильную, не связанную с кислыми мукополисахаридами воду (инулиновое пространство). У ребенка объемы хлоридного и инулинового пространств почти одинаковы — 41,2 и 40% массы тела, у взрослого же они соответственно равны 26,4 и 16%, что свидетельствует о большей лабильности водного обмена у детей. Физиологически детерминированное содержание воды в организме независимо от возраста, вида деятельности и в какой-то степени от характера заболевания позволяет в большинстве случаев использовать способ упрощенного расчета ее общего количества в организме с помощью следующего выражения: масса тела, кг × 0,6 (мужчины) или масса тела, кг × 0,5 (женщины). Содержание воды в общей массе тела в организме мужчин (слева) и женщин (справа) 60% массы тела мужчин приходится на воду 55% массы тела женщин приходится на воду 40% массы тела мужчин приходится на сухой остаток 45% массы тела женщин приходится на сухой остаток 22

Водно-электролитный обмен

Половина всей воды организма находится в мышечной ткани, выполняющей функцию депо. В целом общая масса воды в организме распределена таким образом, что 2/3 ее содержится во внутриклеточном пространстве, а 1/3 находится вне клеток. В

организме человека присутствует еще один компартмент, содержащий воду, но его вклад в общую структуру водного обмена организма, как правило, не рассматривается. Связан он, собственно, с биологическими мембранами. Воду, входящую в состав биологических мембран, разделяют на связанную, свободную и захваченную. Связанная вода присутствует в мембранах клеток в виде одиночных молекул и гидратных оболочек. Одиночные молекулы располагаются в углеводородной зоне мембраны. Гидратные оболочки образуются вокруг полярных частей молекул белков и липидов. Гидратные оболочки основных структурных липидов состоят обычно из 10–12 молекул воды. Эта вода осмотически неактивна и не способна растворять какие-либо вещества.

Свободная вода характеризуется способностью совершать изотропное движение в пределах мембраны, характерное для жидкой воды. Этой фракции присуща осмотическая активность. Она может покидать пределы биологической мембраны, обмениваясь с молекулами воды вне- или внутриклеточного пространства. Вода, которая определяется в центральной части мембран между липидными бислоями, составляет фракцию захваченной воды. Захваченной воде присущи свойства свободной воды, однако она медленно обменивается с внеклеточными фракциями из-за физической разобщенности. Все фракции воды являются структурными компонентами мембран, определяя их стабильность и функциональные свойства. Вода биологических мембран не остается интактной при тех или иных видах расстройств водного обмена, однако закономерности изменений водных компонентов мембраны, их роль в нарушении функций мембран остаются практически неизученными. Вода внутриклеточной жидкости Вода внутриклеточной жидкости занимает в клетках пространство, предназначенное для метаболических процессов. В отдельной клетке на воду приходится 75–85% ее массы. Исключением являются жировые клетки, в которых, как отмечено выше, вода составляет 30% клеточной массы. При потере некоторой части воды в клетках понижается интенсивность обмена. Активность одноклеточных и

многоклеточных организмов в таких условиях очень схожа: и те, и другие временно утрачивают явные признаки жизни. Такое состояние организмов называется анабиозом. Анабиоз обратим, поступление воды в клетки приводит к восстановлению их метаболической и физиологической активности и, соответственно, проявлению признаков жизнедеятельности всего организма. Значительные потери воды клетками вызывают их гибель. Однако для клетки опасны не только потери воды, но и ее избыточное поступление, которое также приводит к расстройствам ее метаболической и физиологической активности.

А также зарубежными и отечественными авторами отмечено, что расстройства обмена воды и электролитов в различных компартментах внеклеточного пространства развиваются по определенным законам. Их значимость для организма также различна и определяется объемом физиологической нагрузки, выполняемой биологической жидкостью компартмента. Вода плазмы крови Плазма крови — жидкая часть крови, освобожденная от клеточных элементов, на 90% состоящая из воды. Объем плазмы крови достаточно точно можно определить с помощью меченого альбумина. Концентрация электролитов в плазме или сыворотке также легко определяется. И эти данные помогают понять характер нарушений водного и солевого баланса. После удаления белков из плазмы оставшийся солевой раствор обозначают как воду плазмы. Для определения воды, l , и объема плазмы, у здорового человека используют следующие выражения: количество воды плазмы крови = масса тела, кг \times 0,040; объем плазмы крови = масса тела, кг \times 0,043. Из объемов плазмы и форменных элементов складывается объем крови, который равен 6–7% массы тела в зависимости от пола и телосложения в увеличивающейся пропорции от тучного до атлетического. Характеристика жидкостей организма 25 Вода интерстициальной жидкости Интерстициальная жидкость — это та часть внеклеточной жидкости, которая контактирует со всеми клетками организма, она образуется вследствие фильтрации плазмы крови. Количество интерстициальной жидкости, определяемое с помощью ^{125}I -альбумина или инулина, составляет 15% массы тела. Интерстициальная

жидкость макроскопически не выявляется в виде текучего раствора в обособленном полостном образовании, ее перемещение осуществляется через взаимосвязанные микропространства в межклеточном матриксе. В этой связи получить ее образец для анализа практически очень сложно. Микропространства межклеточного пространства формируются в структуре геля, образованного гидрофильными коллагеновыми (90%) и неколлагеновыми (10%) белками. Межклеточный матрикс можно сравнить с фильтром на пути веществ и соединений к клеткам. Необходимые клеткам органические и минеральные соединения: электролиты, вода, глюкоза, аминокислоты и другие вещества — проходят через микропространства такого фильтра. Однако для больших молекул, таких как белки, межклеточный матрикс является непроницаемым барьером. Клетки, включая иммунциты, микроорганизмы, опухолевые клетки, преодолевают межклеточный матрикс, разрушая его структуру на пути своего перемещения посредством секретируемых и связанных с внешней поверхностью мембраны протеолитических ферментов. Если поступление жидкости из сосудистого русла в межклеточное пространство ткани или органа превышает ее отток, то в ткани образуется избыток жидкости, макроскопически определяемый как отек ткани. В этом случае из отечной области микроиглой удастся извлечь достаточное для анализа количество раствора. По своему электролитному составу интерстициальная жидкость схожа с безбелковым фильтратом плазмы крови. Однако в интерстициальной жидкости повышено содержание анионов, преимущественно хлора и бикарбоната, снижено содержание катионов, преимущественно натрия. Такие особенности электролитных составов плазмы крови и интерстициальной жидкости хорошо согласуются с законом распределения электролитов между двумя растворами, связанными полупроницаемой мембраной. В массе интерстициальной жидкости на электролиты приходится не более 1% вещества.

Таким образом, подводя итог литературного обзора можно отметить, что практически всю массу интерстициальной жидкости составляет вода.

Количество воды в интерстициальном пространстве представляет собой переменную величину, что водно-электролитный обмен особенно очевидно при водных нагрузках или недостатке воды. Так, при кровопотере и передозировке вводимой жидкости интерстициальное пространство выступает в роли объемного буфера. Поступление в организм человека объема гипотонической жидкости, в 5 раз превышающего объем крови, на практике только на 30% увеличивает объем циркулирующей жидкости. Передозировка изотонических растворов вообще в незначительной степени отражается на внутрисосудистом компартменте, влияя главным образом на величину интерстициального пространства. Потеря организмом изотонической жидкости уменьшает количество воды в интерстициальном пространстве, тогда как ее количество в циркулирующей крови останется практически без изменений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабичев А. В. Патология водно-электролитного гомеостаза: Часть I. С.-Пб, 2003. 133 с.
2. Багров Я. Ю. Гипонатриемия: патогенез, клиника // Нефрология и диализ. -2005. Т.7, №4. - С. 418-422.
3. Баснакьян А.Г., Басков А.В., Соколов Н.Н., Борщенко И.А. Апоптоз при травматическом повреждении спинного мозга: перспективы фармакологической коррекции // Вопросы медицинской химии. — 2000. Т.46, №5. С. 431-433.
4. Березняков И. Г. Патогенетические особенности артериальной гипертензии у больных молодого возраста (по данным острой пероральной солевой нагрузки) // Врачебное дело. 1993. - №1. - С. 36-38.
5. Берхин Е. Б., Иванов Ю. И. Методы экспериментального исследования почек и водно-солевого обмена Барнаул.: Алтайское книжное издательство, 1972.- 199 с.
6. Билалова Р. Р. Влияние окситоцина на функцию почек у интактных и спи-нальных собак: автореф. дис. канд. мед. наук — (03.00.13.) Краснодар: Кубанская гос. мед. академия, 1978. 22 с.

7. Боголепова А. Е., Наточин Ю. В. Физиологический анализ функций почки при различных типах диуреза // Нефрология. 2005. - Т.9, №2. - С. 9-15.
8. Боголюбов В. М. Патогенез и клиника водно-электролитных расстройств -11.: Медицина, 1968. 295 с.
9. Борщенко И. А., Басков А. В, Коршунов А. Г., Сатанова Ф. С. Некоторые аспекты патофизиологии травматического повреждения и регенерации спинного мозга // Журнал вопросы нейрохирургии им. Н. Н. Бурденко. -2000. -№2. -С. 28-31.
10. Брин В. Б. Гормональная регуляция функции почек и водно-солевого обмена.- Орджоникидзе, 1989. 20 с.
11. Gullans S. R., Verbalis J. G. Control of brain volume during hyperosmolar and hy-poosmolar conditions //Annu.Rev.Med.: Select. Top. Clin. Sci.-1993.-Vol. 44.-P.289-301.
12. Haselton J. R., Vari R. C. Neuronal cell bodies in paraventricular nucleus affect renal hemodynamics and excretion via the renal nerves //Am. Y. Physiol. Renal Physiol. 1998.-Vol. 275.- P.F1334-F1342.
13. Agre P., King L. S., Yasui M. et al. Aquaporin water channels-from atomic structure to clinical medicine // J. Physiol. 2002. V. 542(Pt 1) P. 3-16.
14. Albers R. W. Biochemical aspects of active transport // Annu. Rev. Biochem. 1967. V. 36. P. 727-756.
15. Aoki T., Suzuki T., Hagiwara H. et al. Close association of aquaporin-2 internalization with caveolin-1 // Acta Histochem. Cytochem. 2012. V. 45(2). P. 139-146.
16. Armstrong C.M. The Na/K pump, Cl ion, and osmotic stabilization of cells // Proc. Natl. Acad. Sci. USA. 2003. V. 100(10). P. 6257-6262.
17. Avner E.D. Clinical disorders of water metabolism: hyponatremia and hypernatremia // Pediatr. Ann. 1995. V. 24(1). P. 23-30.
18. Hulsebosh C.E. Recent advances in patophysiology and treatment of spinal cord injury //Adv. Physiol. Edu.-2002.-Vol. 26.- P.238-255.

СИНДРОМ ПОЛІКІСТОЗНИХ ЯЄЧНИКІВ У ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ ТА ВАГІТНІСТЬ

Бовт Олена Геннадіївна
студентка 6 курсу медичного факультету №1
Приймак Світлана Григорівна
Кандидат медичних наук,
асистент кафедри акушерства
та гінекології
ВДНЗ України
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Вагітність – найбажаніший результат для жінки репродуктивного віку . У жінок з синдромом Штейна-Левенталя (Полікістоз яєчників) виникають з цим певні проблеми та питання .

Метою данної статті є роз'яснення поняття «СПКЯ» та можливість настання вагітності у жінок з такою дисфункціональною репродуктивною особливістю.

Яєчники -це парні залози, що розташовуються по обидва боки матки, розташовані у малому тазі, вони продукують статеві гормони прогестерон та естроген. Яєчник має плоску та овальну форму, розміри становлять 2.5-3см у довжину, та 1.5-2см у ширину, товщина 1см та вага близько 7г. Також у них відбувається розвиток та дозрівання фолікулів, він являє собою кульку заповненою прозорою рідиною всередині якого знаходиться яйцеклітини . Нормальною структурою яєчника – наявність у жінки фертильного віку під дією гормонів ЛГ та ФСГ кожного циклу дозріває до 10-12 фолікулів але у кінцевому результаті доростає та дозріває лише один домінуючий фолікул. Через деякий час він розривається і з нього виходить одна яйцеклітина яка дозріла (так відбувається овуляція). Яєчники виробляють жіночі статеві гормони – естрогени, але одночасно з цим у яєчниках міститься невелика кількість андрогенів (чоловічих статевих гормонів)- які слідом перетворюються

в естроген.

Синдром полікістозних яєчників (СПКЯ)- це захворювання при якому у жінки порушується баланс гормонів. Яйцеклітина не дозріває та овуляція не відбувається. Виникає так звана репродуктивна дисфункція у жінок фертильного віку. Виникає порушення менструального циклу по типу аменореї. В яєчниках присутні кісти невеликих розмірів, що розташовуються під капсулою , які гарно видно при УЗД дослідженні.

У жінок з СПКЯ – мультифолікулярна структура яєчника, тобто, у розрізі візуалізується 15-20 та більше фолікулів.

Пацієнтки з таким синдромом частіше всього звертаються з проблемами безпліддя які є у 98% жінок з данним синдромом.

Згідно з сучасною теорією при СПКЯ порушується робота гіпофіза та виникає дисбаланс між двома гормонами Лютинізуючим та Фолікулостимулюючим . Рівень ЛГ росте та змушує ФСГ продукувати більше чоловічих гормонів.

При синдромі полікістозних яєчників картина є протилежною адже кількість андрогенів у жіночому організмі перевищує кількість естрогену. Саме через це ріст фолікулів припиняється, вони не доростають до доміантних (овуляція не відбувається). Андрогени, що в клітинах яєчника не перетворилися в естрогени, великою кількістю потрапляють в кров, надлишковість андрогенів діє на андроген залежні клітини, волосяні фолікули, потові та сальні залози , молочні залози, статеві органи, м'язову тканину, гортань та голосові зв'язки . У результаті такого процесу, жінки мають порушення менструального циклу. Кількість циклів знижується до 8 разів на рік і менше. Також у жінок виникає аменорея до 6 місяців.

Такі пацієнтки страждають на безпліддя. Шкіра стає схильною до появи акне, підвищується жирність шкіри, з'являється алопеція або ж виникає чоловічий тип оволосіння (гирсудизм), голос стає більш грубішим. Надлишок андрогену стає джерелом синтезу гормону естріолу в жировій тканині, що приводить до збільшення кількості жирової маси, та прогресувати – ожиріння.

При такому синдромі розвивається інсулінорезистентність (нечутливість тканин організму до інсуліну). Рівень цукру в крові підвищується, саме це призводить до можливого виникнення цукрового діабету 2 типу .

Діагностика

Роттердамськими критеріями визначено, що при постановці діагнозу СПКЯ у жінки повинні діагностуватися, як мінімум дві ознаки наступних симптомів:

- Гіперандрогенія (багато андрогенів), що є лабораторно підтвердженою
- Порушення менструального циклу (по типу ановуляторних циклів)
- Зміни форми та розмірів яєчників (УЗД)

Уточнюємо, що діагноз СПКЯ - не виставляється лише за даними результатами ультразвукової діагностики. Так як збільшення розмірів яєчників - може бути тимчасовим явищем або варіантом норми у данної жінки .

Необхідним дослідженням пацієнтки з підозрою на захворювання СПКЯ:

Консультація та огляд у лікаря-гінеколога з оцінкою менструального циклу пацієнтки, виявити його порушення. Оцінити стан шкіри, дати оцінку за типом оволосіння зовнішнім статевим органам, будові та кольору шкірних покривів. Зробити заміри маси тіла, також провести УЗД органів малого тазу з оцінкою розмірів яєчників та овуляції.

Лабораторними дослідженнями, які можуть бути маркерними ознаками захворювання:

- Загальний аналіз крові
- Глюкоза крові
- Ліпідний профіль гормонів

Ряд гормонів для підтвердження синдрому гіперандрогенемії та оцінки овуляторної функції жінки. (на 3-5 день менструального циклу). При відсутності менструації в будь-який день циклу. Якщо жінка використовує гормональну контрацепцію то здача аналізів на гормони переноситься на 2 місяці після відміни препарату.

При підозрі на інсулінорезистентність та при ожирінні – необхідна консультація ендокринолога.

Основними задачами лікування СПКЯ є :

- Зниження кількості чоловічих статевих гормонів
- Стимуляція овуляції
- Нормалізація менструального циклу
- Відновлення фертильності
- Виправлення метаболічних порушень

Що забезпечить профілактику серцево-судинних захворювань та цукрового діабету.

Особливо важливим типом терапії є зниження надлишкової маси тіла жінки. У деяких випадках навіть зменшення маси тіла може привести до нормалізації менструального циклу та зниження рівня чоловічих гормонів. Без корекції маси тіла лікування не ефективне.

Жінкам, що не планують вагітність найближчим часом можливе призначення гормональних контрацептивів, що створюють штучний менструальний цикл, допомагають попередити гіперплазію ендометрію та наступні нерегулярні кровотечі. Деякі препарати містять у собі речовини, що знижують кількість та продукцію чоловічих статевих гормонів. Для лікування акне слід використовувати місцеві мазі з антибіотиком та препарати синтетичного вітаміни групи А.

Жінкам, що планують настання вагітності першим етапом є стимулювання овуляції. При інсулінорезистентності – препарати що підвищують проникність клітин до інсуліну. Інсуліносенситайзери – на їх фоні їх прийому є ймовірність відновлення менструації самостійно. В великій кількості країн – хірургічне лікування не рекомендується, так як будь який хірургічних процес може викликати спайковий процес в малому тазу. Що в майбутньому може призвести до не проходження маткових труб, позаматковими вагітностями та безпліддю.

Як отримати овуляцію при полікістозних яєчниках?

Відсутність овуляції є основною причиною безпліддя, проблема настання вагітності при СПКЯ. Спосіб отримання овуляції - медикаментозний «Кломіфен цитрат» - який був синтезований 1956 році. Однак небажаним ефектом цього лікарського засобу є – цей препарат відноситься до ряду антиестрогенів, а естроген є необхідним для того аби ендометрій наростає. Овуляцію викликати можливо але ендометрій не наростає. Запліднена яйцеклітина (бластоциста) дійде до матки але не знайде місця прикріплення. Хоча це виникає не часто але це можливо.

Іншими більш сучасними методами є препарати 2 ряду – гонадотропіни. Вони існують лише в ін'єкційних формах. Ріст ендометрію не відстає та ефективність такої стимуляції збільшується.

Стимуляція овуляції гонадотропними препаратами – це завжди індивідуальний процес для кожної жінки.

При СПКЯ необхідно підібрати мінімальну дозу гонадотропних препаратів аби не вирости всі фолікули яких при данному синдромі у жінки забагато. Доза препарату підбирається індивідуально з урахуванням маси тіла, гормонального рівня, минулі історії стимуляції овуляції.

Висновок: Ми визначили, що полікістоз яєчників впливає на зачаття. Овуляція у жінок зазвичай відсутня або виникає час від часу. Саме тому процес виходу яйцеклітини стимулюють штучним шляхом. Наявність полікістозу не виключає можливість вагітності. Але шанси на самостійне запліднення занадто малі. Після проходження терапевтичного лікування деякій кількості жінок вдається завагітніти.. Застерігаємо, що у мам з синдромом полікістозних яєчників ризик мимовільного переривання вагітності більший у три рази, ніж у здорових майбутніх мам. Так як це захворювання найчастіше провокує кровотечу та ранніх термінах. Сама жінка може страждати від підвищеного артеріального тиску, різкого набору ваги, цукрового діабету та гестозу. Важливим моментом є постійний контроль гормонального стану жінки. Полікістоз – серйозне захворювання для репродуктивного апарату жінки але цілком виліковне. Полікістоз – захворювання, яке не означає остаточне

безпліддя, сучасне лікування дає можливість побороти захворювання та виносити здорового малюка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Johnstone E. B., Rosen M. P., Neru R. і співавт.: The polycystic ovary post-Rotterdam: a common, age-dependent finding in ovulatory women without metabolic significance. *J. Clin. Endocrinol. Metab.*, 2010; 95 (11): 4965–4972
2. 2000-2022. ТОВ «Видавничий дім «Здоров'я України. Медичні видання».
3. Браян-Томпсон «Клінічне акушерство то гінекологія» переклад 4-го англійського видання. «ELSEVIER» ст 43, 45-46, 301
4. Лекція «Синдром полікістозних яєчників» Кузнєцова Ірина Валеріївна професор кафедри акушерства і гінекології ім. І.М.Сеченова «<https://www.youtube.com/watch?v=RGnIe58cnJM>»

УДК: 613.6.06/578.834.1

**ВПЛИВ ХРОНІЧНОЇ СОМАТИЧНОЇ ПАТОЛОГІЇ НА
СПРИЙНЯТЛИВІСТЬ ДО ІНФЕКЦІЇ SARS-COV-2 В КОГОРТІ
ПРАЦІВНИКІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

Варивончик Денис Віталійович

д. мед. н., професор, завідувач кафедри

Демецька Олександра Віталіївна

к. б. н., доцент кафедри

кафедра медицини праці,

психофізіології та медичної екології

Національний університет охорони здоров'я

України імені П. Л. Шупика

Анотація: Проведено дослідження серед працівників галузі охорони здоров'я (ГОЗ), щодо наявності у них хронічної соматичної патології (ХСП), в залежності від наявності (111 осіб) чи відсутності (104 осіб) інфікування SARS-CoV-2. Визначено, що наявність ХСП збільшує сприйнятливність працівників ГОЗ до інфекції SARS-CoV-2, а також визначає у них потенційно-високі ризики тяжкого перебігу гострого COVID-19. Таке підвищення мають працівники із хворобами: органів системи дихання (бронхіальна астма), органів системи кровообігу (хронічне порушення мозкового кровообігу, серцева недостатність, ішемічна хвороба серця, аритмії та серцеві блокади, артеріальна гіпертензія), печінки (хронічні гепатити, у т.ч. вірусні В, С), із злоякісними новоутвореннями, із порушеннями обміну речовин (ожиріння) та алергічною патологією. Розроблено рекомендації щодо профілактики підвищеної сприйнятливості до інфекції SARS-CoV-2 серед працівників ГОЗ із наявною ХСП.

Ключові слова: SARS-CoV-2, працівники, галузь охорони здоров'я, хронічна соматична патологія, сприйнятливність інфекції, профілактика.

Актуальність. В теперішній час пандемія SARS-CoV-2 / COVID-19

залишається є однією із найгостріших медико-соціальних проблем у світі. З перших днів пандемії, однією із основних груп високого ризику інфікування SARS-CoV-2 стали працівники галузі охорони здоров'я (ГОЗ), які надавали медико-санітарну допомогу хворим COVID-19 [1, 11, 12].

Проведені у світі дослідження свідчать, що факторами, які сприяють тяжкому перебігу COVID-19, є хронічна соматична патологія (ХСП): цукровий діабет II типу [3, 9]; ожиріння [5]; хронічні захворювання легких (ХОЗЛ [4, 5], бронхіальна астма [2, 6, 13]); серцеві захворювання (аритмія, хронічна серцева недостатність, ішемічна хвороба серця, миготлива аритмія) [3, 5, 7]; артеріальна гіпертензія [5]; хронічна ниркова недостатність [3, 5]; хронічні захворювання печені (вірусні гепатити) [5]; злоякісні новоутворення [5]; ВІЛ-інфекція [10]; ТБ [8] та ін.

Однак і до теперішнього часу залишається нез'ясованою роль ХСП у сприйнятливості до інфекції SARS-CoV-2, особливо серед працівників ГОЗ, що і визначило актуальність і мету даного дослідження.

Матеріали та методи дослідження. Впродовж січня – червня 2022 р. проведено медико-соціологічне дослідження серед працівників галузі охорони здоров'я (ГОЗ) для визначення наявності у них хронічної соматичної патології (ХСП). Дослідження проводилось шляхом анонімного опитування 215 респондентів, з використанням електронної Google-форми.

Для визначення сприйнятливості до інфекції SARS-CoV-2 всі респонденти були розділені на дві когорти: (1) які не були інфіковані SARS-CoV-2 (не визначено позитивного тесту під час захворювання на ГРВІ) - 104 осіб; (2) які перенесли гострий COVID-19 (визначено позитивний тест на SARS-CoV-2 під час захворювання на ГРВІ) – 111 осіб. Відповідно, проводилось порівняння рівнів поширеності ХСП і розрахунок відношення шансів (OR) наявності патологічних станів між когортами досліджуваних працівників ГОЗ.

Результати дослідження. Визначено, що у працівників ГОЗ серед 14-и досліджених нозологій найбільш поширеними ХСП є (на 100 працюючих):

артеріальна гіпертензія (28,4), ожиріння (13,9), алергічні захворювання (13,0) ($p < 0,05$) (рис. 1).

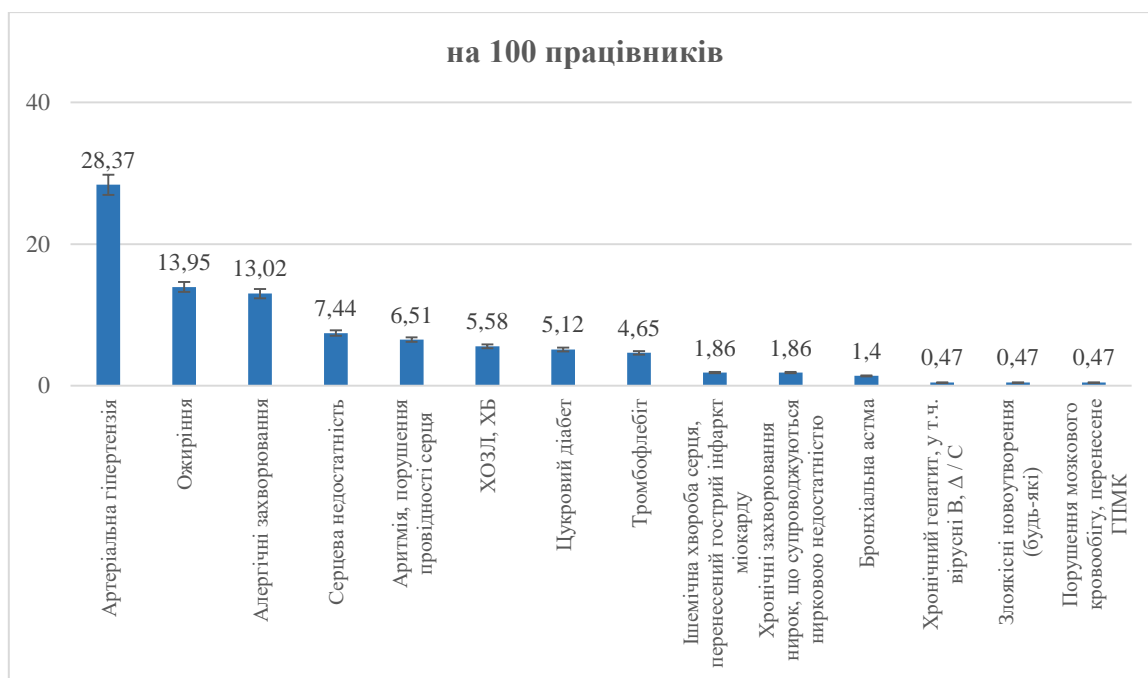

Рис. 1. Поширеність хронічної соматичної патології серед працівників ГОЗ

Серед працівників, що хворіли на COVID-19, структура поширеності ХПС повністю відповідає загальній структурі, однак відмічаються достовірні розбіжності у рівнях поширеності між групами інфікованих і неінфікованих SARS-CoV-2. Серед інфікованих SARS-CoV-2 спостерігається більш високий рівень поширеності ХСП: ожиріння (в 1,6 рази), артеріальної гіпертензії (1,4), алергічних захворювань (1,4) ($p < 0,05$).

Відносні шанси (OR) захворювання на гострий COVID-19 (інфікування SARS-CoV-2), в підвищеними при наявності у працівників ГОЗ наступних ХСП:

- бронхіальна астма (OR = 28,89 [CI 95 % 3,93 – 212,23], $p = 0,001$);
- порушення мозкового кровообігу, перенесене гостре порушення мозкового кровообігу (OR = 10,30 [CI 95 % 1,32 – 80,59], $p = 0,03$);
- хронічний гепатит, у т.ч. вірусні В, С (OR = 9,45 [CI 95 % 1,20 - 73,99], $p = 0,03$);
- злоякісні новоутворення (будь-які) (OR = 9,45 [CI 95 % 1,20 - 73,99], $p = 0,03$);

- серцева недостатність (OR = 4,47 [CI 95 % 2,97 – 6,71], p = 0,0001);
- ішемічна хвороба серця, перенесений гострий інфаркт міокарду (OR = 2,86 [CI 95 % 1,39 – 5,88], p = 0,004);
- аритмія, порушення провідності серця (OR = 2,47 [CI 95 % 1,70 - 3,61], p = 0,0001);
- ожиріння (OR = 1,75 [CI 95 % 1,36 – 2,25], p = 0,0001);
- артеріальна гіпертензія (OR = 1,67 [CI 95 % 1,38 – 2,02], p = 0,0001);
- алергічні захворювання (OR = 1,53 [CI 95 % 1,18 – 1,98], p = 0,001).

Що свідчить про підвищену сприйнятливність до інфекції SARS-CoV-2 серед працівників ГОЗ із наявною ХСП.

Висновки. Таким чином, наявність ХСП збільшує сприйнятливність працівників ГОЗ до інфекції SARS-CoV-2, а також визначає у них потенційно-високі ризики тяжкого перебігу гострого COVID-19.

Таке підвищення мають працівники із хворобами: органів системи дихання (бронхіальна астма), органів системи кровообігу (хронічне порушення мозкового кровообігу, серцева недостатність, ішемічна хвороба серця, аритмії та серцеві блокади, артеріальна гіпертензія), печінки (хронічні гепатити, у т.ч. вірусні В, С), із злоякісними новоутвореннями, із порушеннями обміну речовин (ожиріння) та алергічною патологією.

Розроблено рекомендації щодо профілактики підвищеної сприйнятливості до інфекції SARS-CoV-2 працівників ГОЗ із наявною ХСП:

1) обмежити допуск працівників ГОЗ, із наявною ХСП, до надання медико-санітарної допомоги хворим на COVID-19, особливо в стаціонарних умовах (у відділеннях інтенсивної терапії та реанімації);

2) досягати максимальної компенсації (клінічного контролю) наявної у працівників ХСП;

3) підсилити адміністративний моніторинг з дотримання працівниками заходів інфекційного контролю, щодо їх забезпечення і правильного використання ними засобів індивідуального захисту на робочих

місях тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. МОТ. Кризис COVID-19 и сектор здравоохранения. 2020. URL: <https://cutt.ly/vV30ywG>
2. Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): People with Moderate to Severe Asthma. CDC. 2022. URL: <https://cutt.ly/BNrB0Ei>
3. Garg S., Kim L., Whitaker M. [et al.]. Hospitalization rates and characteristics of patients hospitalized with laboratory-confirmed Coronavirus Disease 2019. *MMWR*. 2020. Vol. 69, N 15. doi:10.15585/mmwr.mm6915e3
4. Gülsen A., Yigitbas B. A., Uslu B. [et al.]. The effect of smoking on COVID-19 symptom severity: systematic review and meta-analysis. *Pulmonary Medicine*. 2020. doi:10.1155/2020/7590207
5. Li X., Zhong X., Wang Y. [et al.]. Clinical determinants of the severity of COVID-19: A systematic review and meta-analysis. *PLOS ONE*. 2021. Vol. 16, Iss. 5. doi:10.1371/journal.pone.0250602
6. Lindsley A. W., Schwartz J. T., Rothenberg M. E. Eosinophil responses during COVID-19 infections and coronavirus vaccination. *The Journal of Allergy and Clinical Immunology*. 2020. Vol. 146, Iss. 1. doi:10.1016/j.jaci.2020.04.021
7. Mehra M. R., Desai S. S., Kuy S. R. [et al.]. Cardiovascular disease, drug therapy, and mortality in COVID-19. *New England Journal of Medicine*. 2020. 1 May. doi:10.1056/NEJMoa2007621
8. Operational considerations for maintaining essential services and providing prevention, care, and treatment for Tuberculosis (TB) in low-resource non-us settings during the COVID-19 Pandemic. CDC. 2020. URL: <https://cutt.ly/gNrVHGO>
9. Shauly-Aharonov M., Shafrir A., Paltiel O. [et al.]. Both high and low pre-infection glucose levels associated with increased risk for severe COVID-19: New insights from a population-based study. *PLOS ONE*. 2021. Vol. 16, N 7. doi:10.1371/journal.pone.0254847

10. Sentongo P., Heilbrunn E. S., Sentongo A. E. [et al.]. Epidemiology and outcomes of COVID-19 in HIV-infected individuals: A systematic review and meta-analysis. *Scientific Reports*. 2021. Vol. 11, Iss. 1. doi:10.1038/s41598-021-85359-3
11. Varyvonchyk D. V. Operational monitoring of indicators of prevention at the workplace and registration of cases of acute occupational disease caused by COVID-19 in Ukraine: 2020, April. *Collection of Online Newsletters*. 2020. Vol. 1, Issues 1–4. doi:10.13140/RG.2.2.28139.57128
12. Varyvonchyk D. V. The state of prevention of occupational disease COVID-19 among health care workers in Ukraine. *Collection of Online Newsletters*. 2022, July. Vol. 29, № 8, Issues 31–34. doi:10.13140/RG.2.2.34592.05125
13. Wang Y., Chen J., Chen W., Dong M. Does asthma increase the mortality of patients with COVID-19?: A systematic review and meta-analysis. *International Archives of Allergy and Immunology*. 2020. doi:10.1159/000510953

УДК 61.614-08-035

КЛІНІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЕНТЕРОСОРБЦІЇ ПРИ ГІПЕРБІЛІРУБІНЕМІЇ У НОВОНАРОДЖЕНИХ З ГХН

**Васильченко Лілія Вікторівна,
Лотиш Надія Григорівна,
Папінко Роман Мар'янович,
Горностаєва Наталія Юрївна**

к.мед.н., доцент
Одеський національний медичний університет
м. Одеса, Україна

Анотація: У роботі розглядається питання щодо значущості призначення альтернативних додаткових методів лікування у новонароджених з гіпербілірубінемією. Розглянуто клініко-лабораторна ефективність ентеросорбції при гіпербілірубінемії у дітей з ГХН.

Ключові слова: новонароджені, гіпербілірубінемія, ентеросорбція, ГБН

Вступ. В останні роки відзначається збільшення частоти неонатальних гіпербілірубінемій.

Гіпербілірубінемія може бути безпечною та небезпечною залежно від її причини та ступеня підвищення рівня білірубіну. Найбільш небезпечні гіпербілірубінемії пов'язані з розвитком ізоімунного конфлікту, внаслідок накопичення токсичних речовин у крові та високого ризику органічних уражень центральної нервової системи, що призводять до відхилень у нервово-психічному розвитку дітей та підвищеної захворюваності у подальшому.

Основними методами лікування гіпербілірубінемій новонароджених протягом кількох десятиліть залишаються фототерапія та ЗПК. Ризик інфікування дітей при гемотрансфузіях, розвиток ретинопатій, синдрому «бронзової дитини», фотодерматитів [1, с.218; 2, с.122] послужило основою пошуку та розробки нових, більш безпечних способів лікування.

Мета роботи: покращення результатів терапії новонароджених з гемолітичною хворобою шляхом розробки показань та методики ентеросорбції з використанням ентеросгелю на основі вивчення клініко-параклінічних особливостей захворювання.

Матеріал і методи: Ефективність ентеросорбції оцінювалася у 67 новонароджених із гемолітичною хворобою різного ступеня тяжкості. У 22 дітей хвороба обумовлена несумісністю крові матері та дитини за резус-фактором і у 45 – причиною захворювання був конфлікт щодо АВО-системи.

Критеріями тяжкості патологічного процесу та ефективності застосування ентеросгелю були клінічні, лабораторні та біохімічні показники (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка клінічних та лабораторних показників на тлі ентеросорбції

Показник	Перебіг захворювання					
	легкий		Середньотяжкий		Тяжкий	
	основна	контрольна	основна	контрольна	основна	контрольна
Тривалість жовтяничного періоду (добу)	6,6±0,14	7,7±0,17	9,2±0,12	10,4±0,17	13,0±0,26	14,2±0,25
тривалість перебування у стаціонарі (доб.)	6,8±0,16	7,9±0,17	8,1±0,11	9,2±0,14	12,2±0,17	13,7±0,18
Білірубін (мкмоль/л)	98,6±4,3	119,9±5,1	9,6±0,16	10,2±0,14	13,0±0,27	14,6±0,24
Гемоглобін (г/л)	162,9±1,8	158,9±1,4	131,5±4,4	155,2±3,8	160,4±4,7	191,2±4,8

Максимальна ефективність комплексної терапії з використанням ентеросгелю була у дітей з легким перебігом ГБН та помірною гіпербілірубінемією. При більш тяжкому перебігу гемолітичного процесу з явищами токсикозу проведення ентеросорбції вимагало підвищення дози та часу використання сорбенту у дітей. Виразний терапевтичний ефект виявлявся вже на 5 добу життя. Клінічно це виявлялося підвищенням рухової активності та активності ссання, зменшенням розмірів печінки та селезінки, відновленням рефлексів періоду новонародженості у більш короткі терміни, зменшенням концентрації білірубину, скороченням періоду гіпербілірубінемії та часу перебування у стаціонарі. Аналогічна динаміка процесу спостерігалася у дітей з тяжким перебігом захворювання

Таким чином, ентеросорбція, що проводиться з перших днів життя у новонароджених з гіпербілірубінемією, обумовленою ізоімунним конфліктом, є

патогенетично обґрунтованим методом, що сприяє більш сприятливому перебігу патологічного процесу, позитивній динаміці лабораторних показників, зменшенню перебуванні у стаціонарі. Крім того, ентеросорбція є безпечним додатковим методом лікування, а спосіб введення препарату простим та доступним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Підручник «Неонатологія» у 3-х томах, за редакцією професора Т. К. Знаменської.-Київ:, 2020.-1100 с.
2. Новорожденный ребенок в практике семейного врача /под ред. Засл. Деятеля науки и техники, д.мед.н., проф. А. В. Зубаренко - Одесса: Друк Південь, 2015.-224с.

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ
СТОМАТОЛОГІЧНИХ ФІКСУЮЧИХ ЦЕМЕНТІВ.**

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Вовк Вікторія Вікторівна,

к.мед.н., асистент кафедри ортопедичної стоматології

Борачок Євгеній Валентинович

студент 5 курсу стоматологічного факультету

Волинець Вікторія Миколаївна

к.мед.н., доцент кафедри ортопедичної стоматології

Неспрядько Валерій Петрович

професор, завідувач кафедри ортопедичної стоматології

НМУ імені О. О. Богомольця

Введення. Стоматологічний цемент - це хімічна сполука, призначена для з'єднання двох поверхонь разом. Його інгредієнти та хімічна структура роблять унікальним для використання стоматологами. Зубний цемент спеціально створений для того, щоб протистояти тиску прикусу, який створюється зубами та щелепними кістками. Є адгезивним матеріалом, який має високу стійкість до карієсу і може легко поєднуватися з незнімними ортопедичними конструкціями та твердими тканинами зуба для раціонального протезування.

Доцільний вибір цементу в незнімних протезах відіграє вирішальну роль у забезпеченні тривалої служби, утриманні, профілактиці карієсу та задоволенні пацієнтів.

Ціль роботи. Провести функціональну та фізико-хімічну порівняльну характеристику стоматологічних цементів різних груп.

Матеріали та методи. Для досягнення поставлених цілей був використаний електронний пошук через PubMed, National Library of Medicine, Google Scholar з ключовими словами- цемент, реставрація, порцеляна, кераміка, цирконій, лиття, незнімний протез, зубний цемент, вибір і утримання цементу. Відібрано найбільш пов'язані статті для рецензування.

Результати та їх обговорення. Основні групи сучасних стоматологічних цементів – на основі смол та кислотно-лужні цементи на водній основі.

Цементи на основі смол використовують з зубним праймером, що утворює гібридний шар з колагеном в дентині. Окрім того, є самоадгезивні цементи без окремого праймера, які можуть самостійно демінералізуватися та гібридизуватися з тканинами зуба –бондинг коронки, адже на межі зуб-цемент утворюється гібридний шар [1, 2].

Цинк-фосфатні та склоіономерні цементи, які модифіковані смолами, відносяться до кислотно-лужних цементів. Наприклад, цинк-фосфатний цемент не може хімічно утворити зв'язок з тканинами зуба [3]. Склоіономерний та його модифікація смолами, можуть утворити іонний зв'язок з іонами кальцію в гідроксиапатиті емалі та дентину, адже містять поліакрилову кислоту [4]. Для прикладу, один армований смолою цемент Fuji Plus забезпечує досить високу міцність за рахунок хімічного, механічний зв'язку із структурою зуба та матеріалом. Проте, він все ще зберігає такі переваги склоіономерів, як виділення фтору, низький коефіцієнт теплового розширення та біосумісність із структурою зуба та м'якими тканинами. Але все одно, за результатами багатьох досліджень, міцність таких з'єднань з дентином значно менше, ніж з цементами на основі смол [5]

Однак, наявні певні клінічні особливості та складнощі, котрі впливають на подальший термін експлуатації ортопедичних конструкцій. Так, наприклад, коли контроль вологи та доступ важко досягти краще використати кислотно-лужні цементи [6]. При цьому, слід особливу увагу приділити правилам препарування для забезпечення майбутньої прийнятної форми утримування та резистентності. Смоляні ж цементи краще використовувати у випадках з частковим покриттям, таких як вкладки, накладки, вініри [7, 8]. Їм надають перевагу в ендодонтично оброблених зубах або коли очікується зниження ретенції та резистентності в дизайні препарування, висоті або конусності [6].

Для незнімних ортопедичних конструкцій з повним покриттям можна використати широкий спектр цементів. В звичайних одиночних або

багатокомпонентних незнімних протезах можна використовувати звичайні цементи [9]. При цьому, коли є потреба в посиленні ретенції, рекомендується RMGI (Resin-modified glass ionomers-модифіковані смолами склоіономери) або RC (Resin cement-смоляний цемент), враховуючи простоту використання, нерозчинність у ротовій порожнині, міцність та зчеплення з твердими тканинами зубів [10, 11].

При виборі цементу, в керамічних реставраціях важливу роль відіграє склад та структура керамічного матеріалу. Для цементування склокераміки перевага надається адгезивним цementsам, тип, що протравлюється та промивається забезпечує високу міцність з'єднання та більш довговічне з'єднання [12].

Незнімні конструкції з діоксиду цирконію мають певні складнощі з адгезією до різних субстратів. Звичайні цементи зазвичай показані для повного покриття цирконієвих реставрацій, враховуючи просту та менш вимогливу процедуру. Однак, інколи показані адгезивні цементи для досягнення кращого крайового з'єднання та покращення стійкості до переломів [12, 16].

Гібридна кераміка була представлена, щоб забезпечити ідеальний матеріал із близьким модулем пружності до решти структури зуба, задовольнивши при цьому естетичний вигляд і довговічність керамічних матеріалів [13, 14]. Нова гібридна структура призвела до меншої крихкості та поверхневої твердості, що полегшило фрезерування та покращило клінічні показники. Смоляні цементи залишаються основними цementsами вибору для цього матеріалу. Однак, дуже обмежені наукові докази клінічного успіху цих матеріалів спонукають до подальших досліджень [15].

Складні ситуації вимагають підвищеної ретенції . Певні клінічні ситуації (обширний деструктивний карієс, абфракція, аномалії розвитку та недостатня висота клінічної коронки) є складними для забезпечення повноцінної форми ретенції та резистентності в опорних зубах [17]. Конус (оптимальний: від 6 до 20 градусів) і геометрія препарованого зуба, площа поверхні зуба та його стан, оклюзійні напруги та фіксуючі матеріали є основними факторами, що

впливають на ретенцію [17]. Певні типи цементів забезпечують більшу стійкість порівняно з іншими. Якщо скомпрометовані ситуації вимагають посиленого утримання, смоляні цементи можуть бути корисними. Повідомлялося, що ZP (Zinc phosphate-цинк фосфатний) і GI (Glass ionomer-склоіномер) забезпечують найвищу стійкість серед звичайних остаточних цементів, а ZPC (Zinc polycarboxylate-цинк полікарбоксилат) – найменшу.

Вибір цементу при протезуванні на імплантатах : виготовлення реставрацій на імплантатах потребує високого ступеня точності, оскільки невеликі помилки можуть призвести до спотворення положення та несприятливого навантаження на імплантати [19]. Незважаючи на те, що конструкції з гвинтовою фіксацією демонструють певну перевагу щодо відновлення та біосумісності, цементна фіксація є одним з поширених варіантів. За рахунок отримання полегшеної пасивної посадки, естетичної та оклюзійної точності більшість лікарів надають перевагу саме даному типу фіксації. Деякі автори заявляють, що тимчасовий цемент забезпечує найменше, ZPC (Zinc polycarboxylate-цинк полікарбоксилат) забезпечує проміжне, а GI та ZP спричиняють найвищу ретенцію серед звичайних цементів, які застосовуються для реставрацій на імплантатах [18]. Інші, що смоляні цементи значною мірою забезпечують найвищу міцність утримання [20]. Однак, враховуючи стійкість імплантату до карієсу, тимчасові цементи, забезпечують прийнятну ретенцію, окрім можливості відновлення для реставрації імплантатів у більшості клінічних ситуацій. Інші автори заявили, що полікарбоксилатний цемент продемонстрував найвищу стійкість серед оксиду цинку без евгенолу, зв'язаного смолою, фосфату цинку [21].

Висновки. Отже, за даними нашого дослідження, що стосується вибору цементу, можна зробити такі висновки:

- Металеві та металокерамічні реставрації з повним покриттям можуть бути зацементовані різноманітними фіксуючими цементами, вибір буде залежати від клінічної ситуації пацієнта.
- Для незнімних ортопедичних конструкцій із склокераміки показані

смоляні цементи. Однак, для кераміки з низьким вмістом скла та полікристалічної кераміки, можуть бути використані звичайні цементи.

- Для реставрацій з гібридною керамікою показані тільки смоляні цементи.
- У разі потреби підвищеної ретенції також показані смоляні цементи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

- 1) Manso A. P., Carvalho R. M. Dental cements for luting and bonding restorations: self-adhesive resin cements. *Dent Clin North Am.* 2017;61(4):821-834.
- 2) Ferro K. J., Driscoll C. F., Freilich M. A., et al. The glossary of prosthodontic terms: ninth edition. *J. Prosthet Dent.* 2017;117:e16.
- 3) Lad P. P., Kamath M., Tarale K., Kusugal P. B. Practical clinical considerations of luting cements: a review. *J Int Oral Health.* 2014;6(1):116-120.
- 4) Nicholson J. W. Chemistry of glass-ionomer cements: a review. *Biomaterials.* 1998;19(6):485-494.
- 5) Pongprueksa P., De. Munck J., Karunratanakul K. , et al. Dentin bonding testing using a mini-interfacial fracture toughness approach. *J Dent Res.* 2016;95(3):327-333.
- 6) Hill EE, Lott J. A clinically focused discussion of luting materials. *Aust Dent J.* 2011;56:67–76.
- 7) Pegoraro T. A. , da Silva N. R, Carvalho R M. Cements for use in esthetic dentistry. *Dent Clin North Am.* 2007;51:453–471.
- 8) Christensen G. J. Reducing the confusion about resin cements. *Clin Rep.* 2008;1:1–3.
- 9) Haddad M. F., Rocha E. P., Assunção W. G. Cementation of prosthetic restorations: from conventional cementation to dental bonding concept. *J Craniofac Surg.* 2011;22:952–958.
- 10) Christensen G. J. Cementing porcelain-fused-to-metal crowns. *J Am Dent Assoc.* 1997;128:1165–7.
- 11) Ayad M. F., Johnston W. M., Rosenstiel S. F. Influence of tooth

preparation taper and cement type on recementation strength of complete metal crowns. *J Prosthet Dent.* 2009;102:354–61.

12) Vargas M. A., Bergeron C., Diaz-Arnold A. Cementing all-ceramic restorations: recommendations for success. *J Am Dent Assoc.* 2011;142:20S–4S.

13) Jorquera G., Mahn E., Sanchez J P., Berrera S., Prado M. J., Stange V. B. Hybrid Ceramics in Dentistry: A Literature Review. *J Clin Res Dent.* 2018;1:1–5.

14) Della Bona A, Corazza PH, Zhang Y. Characterization of a polymer-infiltrated ceramic-network material. *Dent Mater J.* 2014;30:564–9.

15) Coldea A, Swain MV, Thiel N. Mechanical properties of polymer-infiltrated-ceramic-network materials. *Dent Mater J.* 2013;29:419–26.

16) Thompson JY, Stoner BR, Piascik JR, Smith R. Adhesion/cementation to zirconia and other non-silicate ceramics: where are we now? *Dent Mater J.* 2011;27:71–82.

17) Kent WA, Shillingburg Jr HT, Duncanson Jr MG. Taper of clinical preparations for cast restorations. *Quintessence international (Berlin, Germany: 1985)* 1988;19:339.

18) Akca K, İplikçioğlu H, Çehreli MC. Comparison of uniaxial resistance forces of cements used with implant-supported crowns. *Int J Oral Max Impl.* 2002;17:536–42.

19) Mehl C, Harder S, Wolfart M, Kern M, Wolfart S. Retrievability of implant-retained crowns following cementation. *Clin Oral Implants Res.* 2008;19:1304–11.

20) Gultekin P, Gultekin BA, Aydin M, Yalcin S. Cement selection for implant-supported crowns fabricated with different luting space settings. *J Prosthodont.* 2013;22:112–9.

21) Garg P, Gupta G, Prithviraj DR, et al: Retentiveness of various luting agents used with implant-supported prostheses: a preliminary in vitro study. *Int J Prosthodont.* 2013;26:82–84.

УДК 618.714-005.1

**ТРОФОБЛАСТИЧНА ХВОРОБА: КЛІНІКА,
ДІАГНОСТИКА, ЛІКУВАННЯ**

Войцеховська Олександра Русланівна
студентка 6 курсу медичного факультету 1
Приймак Світлана Григорівна
кандидат медичних наук,
асистент кафедри акушерства та гінекології
ВДНЗ України
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація: трофобластичні пухлини зустрічаються досить рідко, але основною проблемою є молодий вік хворих, тому актуальним питанням стоїть своєчасна діагностика, підбір підходящого лікування та профілактика.

Трофобластична хвороба вагітних- це збірне поняття, що включає в себе доброякісні і злоякісні пухлини, які виникають в період виношування і обумовлені порушенням трофобласта. Характерною локалізацією завжди є матка.

Серед всіх онкологічних пухлин жіночих статевих органів трофобластичні пухлини зустрічаються в 1-1,5% випадків, 1:1000 вагітностей в Україні та Європі, 1:1200 вагітностей у США, 1:500 у Японії та 1:200 вагітностей в Азії та Латинській Америці. Частота одужання за умови своєчасної діагностики складає 80-100%.

Ключові слова: трофобластична хвороба, вагітність, онкологічні захворювання.

Трофобластична хвороба включає в себе міхурове занесення (просте, інвазивне), хоріокарциному, пухлину плацентарного ложа та епіталіоїдну трофобластичну пухлину. Основним та найхарактернішим симптомом цієї хвороби є кров'яністі виділення зі статевих шляхів, але є наявні відмінності

прояву цієї ознаки в залежності від форми пухлин.

Міхурове занесення найчастіше локалізується в матці, рідко в трубі. Характеризується своєрідною зміною хоріона, тобто гіперплазією обох шарів трофобласта, різким збільшенням та набряком ворсин хоріона наповнених світлою рідиною, які мають вигляд грона винограду. Просте міхурове занесення не має інвазивного росту и не метастазує. Частота одужання складає 100%, але у 25-50% розвивається злоякісна трофобластична хвороба. Основними клінічними ознаками являються кровотечі з піхви (90%), збільшення розмірів матки відносно терміну вагітності при повному міхуровому занесенні (11-25 т.) та зменшення розмірів матки чи відповідність терміну вагітності при частковому міхуровому занесенні (9-34 т.) та двосторонні тека-лютеїнові кісти 8 см і більше (20-40%). При обстеженні хворих жінок з частковим міхуровим занеском (10 т.в.) можна зазначити, що динаміка збільшення матки не відповідає терміну вагітності згідно терміну останньої менструації. При обстеженні виявляються високі титри альфа-фетопротеїну, хоріонічного гонадотропіну та інші ознаки трофобластичної хвороби. Серед інших клінічних симптомів зустрічаються також: нестримне блювання (20-30%), прееклампсія (10-30%), явища гіпертеріозу (2-7%), розрив кіст, інфекційні ускладнення, ДВЗ-синдром та трофобластична емболізація. Діагностичними критеріями є відсутність достовірних ознак вагітності (плід не визначається за допомогою ультразвукового дослідження, пальпації, серцебиття плода не прослуховується і не реєструється при апаратному дослідженні), різке підвищення ХГ (в нормі пік у 9-10 т.в. становить 150 000 мМО/мл).

Після підтвердження діагнозу міхуровий занесок видаляють з матки за допомогою вакуумної аспірації з обережним кюретажем (існує ризик перфорації) або пальцевого видалення занеска (якщо матка пропускає 1-2 пальці) з наступним кюретажем. При великих розмірах матки вдаються до збудження її скорочень за допомогою окситоцину або простагландинів. За наявності кровотечі, що загрожує життю, необхідно провести хірургічну

ампутацію матки. Далі проводять гістологічне дослідження матеріалу, введення анти-резус імуноглобуліну (Rh-негативним вагітним) та проводять моніторинг не менше одного року.

Невидалений міхуровий занесок на 5-6-му місяці часто народжується самостійно. При інвазивному МЗ може виникнути небезпечна для життя пацієнтки кровотеча. Тактика лікування при необхідності хіміотерапії включає направлення хворої до онкогінеколога з метою призначення метотрексату (у стандартному режимі три курси з подальшим обстеженням).

Трофобластична хоріокарцинома- злоякісна пухлина, яка розвивається з епітеліальних елементів хоріона, без ворсин, стромы і власних судин. частіше виникає на місці імплантації. Утворюються невеликі, не більші за вишню (рідше до 3-4 см) вузли м'якої консистенції з нечіткими контурами. Виникає після міхурового занесення, пологів або аборту. Морфологічно вузлики синюшного або темно-червоного кольору. На розрізі недавно утворених вузлів виявляють тканину, просочену кров'ю, що згорнулася; давно утворені вузли мають сіро-коричневий колір, що пов'язано з розпадом тканини в центрі вузла.

Основною скаргою хворих є поява кров'янистих виділень із статевих шляхів після пологів чи аборту. Їх особливістю є відсутність терапевтичного ефекту після вишкрібання матки, можливо навіть посилення кровотечі після даної маніпуляції. Внутрішня кровотеча виникає при проростанні хоріонепіталіоми через всю стінку матки. У таких випадках переважно ставлять діагноз позаматкової вагітності, хоріокарциному діагностують під час хірургічного втручання або після заключення лікаря-гістолога, який проводив дослідження макропрепарата. Багато хворих також відмічають підвищення температури тіла, болі внізу живота, загальну слабкість та схуднення аж до кахексії. Виділення з піхви можуть бути серозного, а надалі гнійного характеру. У міру прогресування пухлини, а особливо під час її розпаду, хворі відмічають появу неприємного запаху.

Пухлина прогресує дуже стрімко з появою метастазування, у хворих нарастають явища анемії, різко знижується кількість еритроцитів.

Гемостимулююча терапія слабоефективна. Метастатичні вогнища за гістологічною будовою не відрізняються від пухлини. Найчастіша локалізація метастазів в легенях (40-80%), мозок (10-20%), печінка (10-20%), ШКТ (5%), нирки (5-10%), піхва (30%), органи малого тазу (20%), кістки (5%). При появі метастазів у легенях утруднюється дихання, з'являється кашель, біль у грудях та кровохаркання. Залежно від локалізації метастазів можуть бути інші скарги. Обов'язковим є проведення рентгенологічного дослідження органів грудної порожнини для вчасного виявлення метастазів. Рентгенологічні методи дослідження порожнини матки для діагностики великого значення не мають, бо доцільні лише для визначення локалізації. Діагноз ґрунтується на основі даних рентгенологічного, гістологічного та лабораторних досліджень (визначення ХГ та трофобластичного бета-глобуліну). У розпізнаванні хоріонепіталіоми важливо звернути увагу на правильний збір анамнезу - виявити зв'язок захворювання з попередньою вагітністю, пологами, абортom або міхуровим занесенням. Також при бімануальному дослідженні ми можемо пропальпувати збільшену матку (не більше 8-9 т.в.), яєчники збільшенні за рахунок двобічних текалютеїнових кіст. Огляд у дзеркалах дозволяє побачити метастази у піхві або шийці матки, які розташовані у вигляді синюшних цяток. Важливим є визначення рівня ХГ в крові та сечі, кількість якого у хворих жінок збільшується у десятки і сотні разів, тому визначають титр в динаміці. Приблизно у половини хворих ХГ у сечі переходить з термолабільної форми у термостабільну, що можна встановити 15-хвилинним кип'ятінням сечі. У крові хворих визначають також трофобластичний альфа-глобулін (який є онкомаркером), підвищенні показники альфа-фетопротеїну та поява ракового ембріонального антигену. Показами до оперативного втручання являються кровотечі, що призводять до анемії, проростання хоріокарциноми крізь всю стінку матки, резистентність пухлини до хіміотерапії. Лікар онкогінеколог проводить хіміотерапію метотрексатом, за відповідною схемою. Як допоміжний метод використовують променеву терапію (дистанційна гамма-терапія), яку проводять при наявності метастазування пухлини у

параметральній клітковині.

Трофобластична пухлина плацентарного ложа розвивається з клітин синцитіотрофобласта. Це новоутворення має інфільтруючий ріст з поширенням у стінку судин і заміщує гладком'язеві елементи гіаліновим матеріалом. Зазвичай цей вид пухлин має непередбачуваний перебіг, тому застосовують оптимальне лікування-гістеректомія, а при метастазуванні- хіміотерапія.

Висновки: в діагностиці трофобластичної хвороби лікарі перш за все мають звернути увагу на вік хворої (репродуктивний, предменопауза) та зібрати точний анамнез (вагітність, аборти, пологи), скарги (різноманітні порушення циклу, біль внизу живота, грудній клітці, кашель, кровохаркання, головний біль) та провести огляд для верифікації діагнозу. Доцільно проводити лікування в накоротші терміни та в спеціалізованих установах до нормалізації рівня ХГ з трьома наступними курсами хіміотерапії. Рецидиви після лікування зустрічаються в 3-8% випадків, частота виліковуваності при рецидивах 75%.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Козаренко Т. М. Променеві методи дослідження в діагностиці та оцінці ефективності лікування гестаційної трофобластичної хвороби / Т. М. Козаренко // Променева діагностика, променева терапія. - 2009. - № 1. - С. 70-71.
2. Пирогова В. І. Клініко-анамнестичні особливості при вагітності, що не розвивається та пухирному занеску / В. І. Пирогова, М. Й. Малачинська // Практична медицина. - 2006. - № 4 (Т. XII). - С. 6-10.
3. Пирогова В. І. Гестаційна трофобластична хвороба: сучасні аспекти діагностики та лікування / В. І. Пирогова, М. Й. Малачинська, Л. І. Голота // Практична медицина. - 2003. - № 2 (Т. IX). - С. 3-5.
4. Kenny L. Treatments for Gestational Trophoblastic Disease / L. Kenny, M. J. Seckl // Expert Review of Obstetrics & Gynecology. - 2010. - Vol. 5 (2). - P. 215-225.

УДК 61

ВАЖЛИВІСТЬ ДІАГНОСТИКИ СИНДРОМА БАДДА – КІАРІ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ПЕЧІНКИ

Малик Наталія Віталіївна,
к.мед.наук, доцент кафедри загальної
практики – сімейної медицини та внутрішніх хвороб,
Басенко Ангеліна Андріївна,
Карімова Мая Авишівна
студенти
Харківський національний медичний університет
Україна

Анотація: Доведення важливості діагностики синдрому Бадда-Кіарі в практиці сімейного лікаря для постановки правильного лікування.

Ключові слова: Синдром Бадда-Кіарі, фактор, печінка, тромбоз, захворювання, мутації, мієлопроліферативний розлад, біопсія, МРТ.

Актуальність. Синдром Бадда-Кіарі (БКС) - це застійна гепатопатія, викликана закупоркою печінкових вен.[1]. Джордж Бадд, британський терапевт, описав три випадки тромбозу печінкової вени внаслідок флебіту, спричиненого абсцесом, у 1845 році, а Ганс Кіарі, австрійський патолог, додав перший патологічний опис печінки з «облітеруючим ендофлебітом печінкових вен» у 1899 році. БКС зустрічається у 1/100 000 загального населення світу. У пацієнтів можуть спостерігатися гострі ознаки та симптоми абдомінального болю, асцити та гепатомегалії або більш хронічні симптоми, пов'язані з тривалою портальною гіпертензією[2]. Гіперкоагуляційний стан вдається визначити у 75% хворих; більш ніж один етіологічний фактор може відігравати роль у 25% пацієнтів. Основною причиною захворювання є первинні мієлопроліферативні захворювання. Дві печінкові вени повинні бути заблоковані для клінічно вираженого захворювання. Застій у печінці та гіпоксичне пошкодження гепатоцитів зрештою призводять до переважно

центролобулярного фіброзу[3]. Причиною є тромбоз з обструкцією печінкових вен і прилеглої нижньої порожнистої вени. Тромби зазвичай виникають внаслідок таких причин: тромботичні стани (наприклад, дефіцит протеїнів С або S, антифосфоліпідний синдром, дефіцит антитромбіну III, мутації фактора V Лейдена, вагітність, прийом оральних контрацептивів), гематологічні захворювання (наприклад, мієлопроліферативні стани, такі як поліцитемія або пароксизмальна нічна гемоглобінурія), запальні захворювання кишок, захворювання сполучної тканини, травма, інфекції (наприклад, гідатидні кісти, амебіаз), пухлинна інвазія печінкових вен (наприклад, гепатоцелюлярна карцинома або нирковоклітинна карцинома). Іноді синдром Бадда - Кіарі проявляється під час вагітності і дозволяє виявити порушення коагуляції, що протікало безсимптомно[4]. Для діагностики синдрому Бадда-Кіарі необхідно зробити аналіз крові. Рівні трансферази в сироватці крові можуть більш ніж у п'ять разів перевищувати верхню межу нормального діапазону, особливо при фульмінантній та гострій формах БКС. Також підвищується рівень лужної фосфатази та білірубину в сироватці крові. Рівень сироваткового альбуміну знижується помірно[5]. Допплерівське УЗД печінки з чутливістю та специфічністю 85% або більше є методом вибору для первинного дослідження при підозрі на БКС. Зображення печінкових вен без сигналу кровотоку та з виглядом павутинки, колатерального кровообігу печінкових вен і застійного, зворотного або турбулентного кровотоку вказують на БКС. Невізуалізовані або звивисті печінкові вени є поширеними, але неспецифічними ультразвуковими результатами БКС, оскільки вони можуть спостерігатися при прогресуючому цирозі печінки, спричиненому іншою етіологією. Внутрішньопечінкові або субкапсулярні венозні колатералі є чутливими ультрасонографічними ознаками захворювання, присутні у 80% випадків. Магнітно-резонансна томографія (МРТ) повинна бути виконана як метод другої лінії візуалізації. МРТ може показати тромбоз печінкової вени та оцінити IVC, але це дорожче, ніж комп'ютерна томографія (КТ). Тривимірна контрастно-посилена МР-ангіографія має таку ж чутливість, як і венографія печінки. МРТ не

настільки ефективна, як сонографія, для демонстрації внутрішньопечінкових колатеральних судин і не може показати напрямок кровотоку. Комп'ютерна томографія може бути рекомендована для візуалізації судинної анатомії та конфігурації печінки, коли розглядається транс'югулярний внутрішньопечінковий портосистемний шунт. Печінкові вени без візуалізації вказують на захворювання на КТ, але хибнопозитивні або невизначені результати можуть виникнути в 50% випадків. Може виникнути контрастна нефропатія від йодовмісних засобів. Печінкова венографія є еталонною процедурою для оцінки печінкових вен, ступеня тромбозу та кавального тиску. Щоб продемонструвати стеноз або оклюзію НПВ, слід виконати нижню кавографію. Це слід враховувати, коли планується черезшкірне або хірургічне шунтування. Недоліками печінкової венографії є складність канюляції печінкових вен і необхідність значної кількості йодовмісних контрастних речовин. Діагноз БКС підтверджується павутинним візерунком на венографії печінки[6]. Біопсія печінки показує застійні явища, втрату печінкових клітин і фіброз переважно в центрлобулярній області. Застій можна спостерігати при серцевій недостатності та констриктивному перикардиті. Перивенулярний фіброз також може бути виявлений у хворих на цукровий діабет або алкоголіків. Біопсія печінки важлива в диференціації БКС від венооклюзійної хвороби, яка характеризується нетромботичною обструкцією печінкових венул субендотеліальним набряком внаслідок пошкодження стінки синусоїда. Венооклюзійна хвороба виникає після введення токсичних речовин і пов'язана з трансплантацією кісткового мозку. Оскільки обструкція дрібних печінкових вен без залучення великих входить у визначення БКС, для диференціації від венооклюзійного захворювання необхідна біопсія печінки. БКС і серцеві розлади можуть мати подібні клінічні ознаки. У пацієнтів із підозрою на серцеві розлади, такі як трикуспідальна регургітація та констриктивний перикардит, необхідно провести диференціальну діагностику від серцевих розладів. Ехокардіографія корисна для диференціації, але іноді потрібні додаткові дослідження. [7]. Необхідно зробити гемограму, провести оцінку

периферичної крові, визначити фактори та інгібітори згортання крові, зробити генетичні тести на фактор V і протромбін, визначити антифосфоліпідних антитіл і вовчакового антикоагулянту, а також проточну цитометрію для пароксизмальної нічної гемоглобінурії. Біопсія кісткового мозку потрібна для діагностики первинного мієлопроліферативного захворювання та визначення загальної маси еритроцитів. За наявності можна провести посів периферичної крові або кісткового мозку для оцінки спонтанного утворення еритроїдних колоній, що підтверджує виявлення мієлопроліферативного розладу[8].

Висновок. Синдром Бадда-Кіарі зустрічається рідко, тому частіше за все ця патологія діагностується під видом інших захворювань. Через це пацієнт не отримує доцільної терапії. Тому ми наголошуємо важливість діагностики синдрому Бадда-Кіарі задля підбору надалі правильного лікування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Valla D. C. The diagnosis and management of the Budd-Chiari syndrome: consensus and controversies. *Hepatology*. 2003;38:793–803.
2. Okuda K. Inferior vena cava thrombosis at its hepatic portion (obliterative hepatocavopathy) *Semin Liver Dis*. 2002;22:15–26.
3. Denninger M. H., Chaït Y., Casadevall N., Hillaire S., Guillin M. C., Bezeaud A., Erlinger S., Briere J., Valla D.. Cause of portal or hepatic venous thrombosis in adults: the role of multiple concurrent factors. *Hepatology*. 2000;31:587–591
4. Patel Y. A., Muir AJ: Evaluation of new-onset ascites. *JAMA* 316(3): 340–341, 2016. doi: 10.1001/jama.2016.7600

ОСОБЛИВОСТІ ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ

Малик Наталія Віталіївна

к.мед.наук, доцент кафедри загальної практики
сімейної медицини та внутрішніх хвороб,

Копиця Михайло Миколайович,

Расулзаде Мехді Огли

студенти

Харківського національного медичного університету,
Україна

Хоспісна допомога — це якісний та що співчуває догляд за людьми, які страждають невиліковною хворобою. Він надає кваліфіковану медичну допомогу, лікування болі та симптомів, а також емоційну та духовну підтримку з урахуванням потреб та бажань пацієнта. Спираючись на статтю [Khaliah A. Johnson, Alexis Morvant, 2021] близько 1,4 мільйона осіб отримали хоспісну допомогу в США, причому майже половина з них були старші 84 років, а 27,2% (найбільша частина) мали рак як невиліковний діагноз. Понад 50% пацієнтів лікувалися вдома, а 42% - у будинках для людей похилого віку. Хоспісна допомога пропонує безліч переваг, у тому числі більший контроль пацієнта та сім'ї за медичною допомогою, знайоме оточення для пацієнтів, меншу ізоляцію пацієнтів та кращий доступ до близьких. Поздовжнє, когортне дослідження дорослих показало, що пацієнти з раком з більшою ймовірністю отримують допомогу в кінці життя, яка відповідає їх перевагам, коли вони мали можливість обговорити свої побажання щодо допомоги в кінці життя з лікарем [Mack J. W., Weeks J. C., Wright A. A., Clin Oncol. 2010]. Так само завчасне планування догляду, орієнтоване на сім'ю, збільшило бажання пацієнтів, щоб сім'ї приймали відповідні рішення за потреби, покращило розуміння пацієнтами варіантів кінця життя, збільшило ймовірність обмеження марного лікування та збільшило здатність сім'ї поважати побажання своїх дітей. [Lyon M. E., Jacobs S., Briggs L., Cheng Y. Із, Wang J. Family-centered advance care planning

for teens with cancer. JAMA Pediatr. 2013].

Деякі з переваг хоспісу включають цілодобову чергову медсестру, підвищену доступність для медичних працівників та медичне обладнання тривалого користування та ліки для підвищення комфорту. Крім того, у пацієнтів, які вирішили померти у хоспісі, покращилася якість життя; це стосувалося і членів їхніх сімей. Після того, як пацієнти та їхні сім'ї усвідомлюють серйозність і характер основного захворювання, що обмежує життя, слід почати обговорення хоспісу як варіанта лікування. Пацієнтам із прогнозом на шість місяців або менше слід настійно рекомендувати зареєструватися в хоспісі, щоб сім'я та пацієнт могли зосередитися на покращенні своїх симптомів та підвищенні свого комфорту. Рання паліативна допомога покращує якість життя, знижує інтенсивність симптомів у хворих на рак на пізніх стадіях. [Hsiu-Hua Shih and Hsiu-Ju Chang, 2022].

На жаль, звернення до хоспісу – завжди важкий вибір. Як тільки пацієнт і члени його сім'ї приймають стан як невиліковне захворювання, догляд у хоспісі може бути найкращим варіантом. Хоспісна допомога забезпечує необхідну підтримку та турботу, щоб оптимізувати загальний досвід пацієнта та його сім'ї наприкінці життя, коли ліки та лікування більше не покращують стан пацієнта.

**ВИПАДОК ГОСТРОЇ НЕВРОПАТІЇ ЛИЦЕВОГО
НЕРВА НА ФОНІ COVID-19**

Симоненко Григорій Геннадійович

к.м.н., доцент

Національний медичний університет

імені О. О. Богомольця

м. Київ, Україна

Анотація: Останні дослідження свідчать про високу вірогідність захворювання на невропатію лицевого нерва під час інфікування SARS-CoV-2. Згідно мета-аналізу, проведеного у Клівленді, з 348 088 осіб, які захворіли на COVID-19, у 284 пацієнтів на протязі 2 місяців розвинулась невропатія лицевого нерву, у 153 осіб діагноз був виставлений вперше. Вірогідність прозоплегії у вакцинованих проти вірусу була в 7 разів меншою, ніж у хворих на COVID-19 [1, 2]. Наводиться клінічний випадок розвитку паралічу Белла на фоні COVID-19, цереброваскулярних та кардіоваскулярних захворювань у пацієнтки похилого віку

Ключові слова: параліч Белла, невропатія лицевого нерва, прозопарез, COVID-19, дисциркуляторна енцефалопатія, фібриляція передсердь.

Клінічний випадок. Жінка 70 років, мешканка Києва, звернулась до приймального відділення міської лікарні зі скаргами на перекіс обличчя ліворуч, сльозотечу з лівого ока. Вищезначені скарги з'явилися вчора, після переохолодження. У приймальному відділенні оглянута черговим неврологом, виконано КТ головного мозку, ЕКГ, Ро-графію органів грудної клітки, загальний аналіз крові, на глюкозу крові, взятий мазок для ПЛР-тесту на SARS-CoV-2 і госпіталізована до неврологічного відділення.

З анамнезу життя відомо про катаракту, хронічну анемію, алергічну реакцію на амізон. Об'єктивно: Шкірні покриви та видимі слизові чисті, бліді.

Доступні пальпації периферичні лімфатичні вузли не збільшені, безболісні при пальпації. Тони серця чисті, ритмічні. АТ 170/90 мм. рт. ст., пульс 74 уд/хв. В легенях вислуховується везикулярне дихання, хрипів немає. Температура тіла 36.6°C. Живіт м'який, безболісний при пальпації. Симптом Пастернацького негативний з обох боків. Стілець та сечовиділення контрольовані, самостійні.

Неврологічний статус: В свідомості, орієнтована правильно. Менінгеальних знаків не виявлено. Зіниці D=S, фотореакції збережені, рухи очних яблук в повному обсязі, ністагму немає, відмічається слабкість конвергенції. Лице асиметричне: помірно згладжені складки на чолі та виражено – носогубна складка ліворуч. Позитивний симптом в'її, паруса ліворуч. Язик по середній лінії. М'язова сила та тонус м'язів кінцівок не порушені. Глибокі рефлекси з рук D=S, пожвавлені, з ніг D=S, живі. Патологічних стопних рефлексів, чутливих порушень не виявлено. В позі Ромберга стійка. Пальце-носову пробу виконує задовільно. Позитивний симптом Маринеску-Радовичі праворуч.

Було проведене обстеження пацієнтки. Загальний аналіз крові: Нв 90 г/л, Ер 4.26×10^{12} /л, L 4.2×10^9 /л, Тг 170×10^3 /мкл, ШОЕ 17 мм/год, лімфоцити 41%, моноцити 7.5%. Загальний аналіз сечі: питома вага 1018, L 2-6 /полі зору. Коагулограма: протромбіновий індекс 100%, час рекальцифікації плазми 120 с, фібриноген 2.9 г/л. Біохімія крові: сечовина 5.2 ммоль/л, креатинін 0.088 мкмоль/л, білірубін 8.9 (непрямий) мкмоль/л, АЛТ 0.46 ммоль/л, АСТ 0.32 ммоль/л, С-реактивний білок ++. ЕКГ в динаміці: Ритм синусовий правильний. ЧСС 76, 100 /хв. Неповна блокада правої ніжки пучка Гіса. Ro ОГК: Легеневі поля без вогнищево-інфільтративних тіней.

МРТ головного мозку: Серединні структури не зміщені. Шлуночки мозку помірно розширені, ширина бокових шлуночків досягає 13.5 мм, третього шлуночку 10.4 мм. Визначаються зони перивентрикулярного лейкоареозу шириною до 10.5 мм. Підпавутинні простори над півкулями великого мозку незначно розширені. У ділянці таламуса ліворуч візуалізується вогнище діаметром 4.6 мм, гіперінтенсивного МРС на T2WI, гіпоінтенсивного МРС на

T2WI, Flair, на DWI без обмеження дифузії, що більш вірогідно обумовлено набряком. У речовині півкуль великого мозку, більш виражені в субкортикальних відділах та периветрикулярно боковим шлуночкам, спостерігаються поліморфні ділянки з нечіткими контурами гіперінтенсивного МР сигналу в режимі T2WI, Flair умовними діаметрами 4-11 мм, що зумовлені астрогліозом. На серії DWI даних за обмеження дифузії в мозковій речовині не виявлено. Турецьке сідло розташоване типово, звичайної конфігурації. Стінки рівні, контури чіткі. Зорові нерви, ретробульбарна клітковина, м'язи очних яблук без особливостей. Краніовертебральний перехід: мигдалики мозочка над великим потиличним отвором. Слизові оболонки верхньощелепних пазух (праворуч товщиною 3.5 мм, ліворуч до 5.5 мм), з кістою по нижній стінці умовними розмірами 14.1 x 14.3 x 15.3 мм. Пневматизація решти пазух не порушена. Заключення: Ознаки дисциркуляторної енцефалопатії за візуальною шкалою Fazekas 2; вогнище гліозу в усій ліворуч, ймовірно може бути обумовлено наслідками перенесеного лакунарного інфаркту в центральній гілці лівої ЗМА. Двобічний гайморит, кіста лівої гайморової пазухи.

Діагноз клінічний остаточний: Невропатія лицевого нерва ліворуч з помірним до вираженого у нижній 1/3 обличчя парезом м'язів, гостра стадія. COVID-19. Гіпертонічна хвороба, 3 стадія (перенесений лакунарний інсульт за даними МРТ), 3 ступінь, ризик 4. Гіпертонічна, атеросклеротична дисциркуляторна енцефалопатія 2 ст., розсіяна неврологічна симптоматика. ІХС: атеросклеротичний кардіосклероз. Персистуюча форма фібриляції-трепоту передсердь. Синусова тахікардія. Неповна блокада правої ніжки пучка Гіса. EHRA 2b, CHA2DS2-VASC – 4 бали, HAS-BLED – 2 бали. НК 2а ст, ФК 2 ст. Анемія легкого ступеня. Кіста лівої гайморової пазухи. Хронічний гайморит.

Було проведено лікування: L-лізину есцинат, магnezії сульфат, нейрорубін, дексаметазон, кельтикан, нейро мідин, аспірин-кардіо, еналаприл. Через 10 днів лікування пацієнтка була виписана з покращенням під нагляд сімейного лікаря. Були надані рекомендації: квамател 40 мг 1 таб натще 20 днів, медрол 4 мг 2 таб вранці (з 5 дня зменшення дозування по 1 таб 1 раз на

тиждень до повної відміни), престілол 5/5 мг ½ таб 2 р/д, ксарелто 2.5 мг 1 таб 2 р/д, аспірин-кардіо 100 мг 1 р/д, кальцій D3 2 таб ввечері осінньо-зимовий період, нуклео ЦМФ 1 капс 2 р/д місяць, гіно-тардиферон 1 таб 2 р/д місяць, нольпаза 40 г 1 таб ввечері 20 днів.

Таким чином, у наведеному прикладі невропатія лицевого нерву виникла на фоні групи судинних захворювань з боку серця та головного мозку, а також загострення хронічних інфекцій та анемії. Як свідчить практика, у разі захворювання на COVID-19 спостерігається загострення існуючих у пацієнта хронічних патологічних процесів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Association of COVID-19 Vaccination and Facial Nerve PalsyA Case-Control Study /Asaf Shemer; Eran Pras; Adi Einan-Lifshitz; et al. *JAMA Otolaryngol Head Neck Surg.* 2021;147(8):739-743. doi:10.1001/jamaoto.2021.1259
2. Ozonoff A., Nanishi E., Levy O. Bell's palsy and SARS-CoV-2 vaccines. *Lancet Infect Dis.* 2021;21(4):450-452. doi:10.1016/S1473-3099(21)00076-1

СУЧАСНІ БОЙОВІ ТРАВМИ ТА ПОРАНЕННЯ

Умець Софія Вікторівна

студентка

Власенко В'ячеслав Григорович

к.м.н., доцент кафедри екстреної та невідкладної
медичної допомоги, ортопедії та травматології

Кучеренко Богдан Юрійович

асистент

Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Анотація: Найчастішою причиною втрат у військовий час серед мирного населення та військовослужбовців є мінно-вибухові травми. Для патогістологічного вивчення було взято матеріал під час первинної хірургічної обробки ран (ПХО). Ушкодження характеризуються порушеннями у судинах мікроциркуляції: геморагіями, стазом, а також дистрофією мікроструктур з можливим некрозом тканин.

Ключові слова: мінно-вибухова травма; мінно-вибухові поранення; патоморфологічна характеристика вогнепальної рани

Найчастішою причиною втрат у військовий час серед мирного населення та військовослужбовців є мінно-вибухові травми. Це бойовий тип травми, що виникає через вибухову дію боєприпасів та може призводити до деструкції тканин або втрати частин кінцівок [1, с.125].

Первинно на людський організм під час вибуху діють ударна хвиля, висока температура, безпосередньо уламки боєприпасу та продукти згорання[2, с.260; 3, с.85]. Виділяють 3 зони ураження: руйнування або відриву, некрозу первинного та вторинного.

Мета дослідження - вивчення патоморфологічних та патофізіологічних змін сучасних мінно-вибухових травм. Об'єкти дослідження: більше 100 випадків

таких травм серед військових та мирного населення. Для патогістологічного вивчення було взято матеріал під час первинної хірургічної обробки ран (ПХО).

Рисунок 1. Мінно-вибухова травма. Множинні поранення тулубу та верхніх і нижніх кінцівок.

Об'єктивними ознаками мінно-вибухових травм є характерне пошкодження шкірних покривів тіла, зовнішніх органів, можлива також травматична ампутація кінцівок(рис. 1.).

Патоморфологічна картина представлена зовнішніми та внутрішніми порушеннями. Така картина обумовлена прямою травматичною дією снаряду та непрямую дією, що призводить до вторинних наслідків.

При ушкодженнях виявляються виражений стаз у судинах мікроциркуляції, множинні геморагії, місцева запальна реакція, дистрофія м'язів та, у деяких випадках, їх дефекти та розриви, що супроводжуються аналогічними змінами.

Характерною ознакою вибухових травм також є нерівність пошкодження, коли частина м'язових волокон зберігає нормальну структуру, а інша має атрофічні зміни на рівні мікроструктур. Місцева запальна реакція зазвичай представлена макрофагами, сегментоядерними нейтрофільними лейкоцитами та лімфоцитами.

Ураження кісткової тканини проявляється ділянками деструкції неправильної форми, відсутністю остеоцитів та порожніми лакунами через глибоку дистрофію та некротичні зміни. Аналогічно м'язовій тканині наявні

геморагії, місцева запальна реакція, а також підвищується кількість та активність остеобластів як компенсаторна відповідь на деструкцію [5, с. 51].

Отже, мінно-вибухова травма – це бойовий тип травми, що виникає через вибухову дію боєприпасів та може призводити до деструкції тканин або втрати частин кінцівок. Така травма супроводжується зовнішніми та внутрішніми порушеннями організму. Загальна патоморфологічна картина характеризується порушеннями у судинах мікроциркуляції: геморагіями, стазом, а також дистрофією мікроструктур з можливим некрозом тканин. Перелічені патологічні процеси обумовлені безпосередньо травматичним впливом від вибуху та вторинних порушень, що виникають після травматизації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вказівки із воєнно-польової хірургії / За ред. д.м.н. Я. Л. Заруцького та д.м.н. А. А. Шудрака. — К., 2014. — С. 125-126.
2. Blast mines: a background for clinicians on physics, injury mechanisms and vehicle protection / Ramasamy A., Hill A. M., Hepper A. E., Bull A. M. J., Clasper J. C. // J. R. Army Med. Corps. — 2009. — P. 155, 258-264. Abstract/FREE Full Text.
3. Blast loading and blast effects on structures — an overview / Ngo T., Mendis P., Gupta A., // J. ESME. — 2007. — 7. — P. 76-91.
4. Surgical treatment of wounded men with combined thermomechanical injuries (CTMI) using damage control surgery / Koltovich A., Voynovsky A., Ivchenko D. // European Journal of Trauma and Emergency Surgery. — 2010. — Vol. 36 (Suppl. 1, May). — P. 212-213.
5. Травма / p-ISSN 1608-1706, e-ISSN 2307-1397 Том 18, № 5, 2017 – С. 50-53.

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ МІКРОБІОЦЕНОЗУ ОРГАНІВ
РЕПРОДУКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПРИ ГІПЕРПЛАСТИЧНИХ
ПРОЦЕСАХ ЕНДОМЕТРІЯ**

Чаглий Тетяна Вікторівна
студентка

Приймак Світлана Григорівна
к. мед. н., асистент кафедри акушерства та гінекології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація. На сьогодні гіперпластичні процеси ендометрія найбільш поширені структурні аномалії слизової оболонки матки, серед тих, що зустрічаються при нез'ясованому безплідді. Епідеміологічні дослідження безплідного шлюбу показують, що серед причин порушення генеративної функції у жінок патологічні зміни ендометрія зустрічаються у половини обстежених пацієнток.

Ключові слова: Мікробіоценоз піхви, поліп тіла матки, поліпоподібна гіперплазія ендометрія.

Обстежено стан мікроекологічних параметрів вагінального біотопу піхви у 60 жінок із поліпами тіла матки (ПТМ) та 60 жінок з поліпоподібною гіперплазією ендометрія (ППГЕ).

У даному дослідженні проведено мікроскопію вагінальних мазків, стан мікробіоценозу яких оцінювали за переліком наступних ознак: присутність лейкоцитарної реакції, характер епітелію, якісний і кількісний склад мікрофлори піхви. Мікрофлора пацієнток характеризувалася однорідністю складу (домінували лише лактобактерії), кількість лейкоцитів не перевищувала 10 в полі зору, а епітелій був представлений клітинами поверхневого і проміжного шарів. У значної кількості жінок з ПТМ під час дослідження було

виявлено, що стан вагінального мікробіоценозу асоціювався з бактеріальним вагінозом (БВ). Дефіцит лактофлори, при якому титр *Lactobacillus* spp. був нижче за 10^6 КУО/мл, відстежувався у групі жінок з ППГЕ достовірно частіше, ніж у групі ПТМ і контролю. Відхилення значень від нормативних показників рН 3,5-4,5 фігурувало у кожній сьомій з ПТМ та у кожній другій пацієнтки з ППГЕ. Таким чином, у ході проведеного комплексного мікробіологічного дослідження встановлено, що ПТМ і ППГЕ – патологія, яка існує на тлі дисбіотичних порушень у піхві;

Вступ. Поліпи тіла матки (ПТМ) досить поширене захворювання. Однак, через переважно асимптомне існування багатьох з них, точну частоту зустрічальності цієї патології встановити досить важко. Ряд досліджень стверджують, що ПТМ виявляються приблизно у 24-25% від загальної популяції, за результатами інших частота виявлення поліпів ендометрію (ПЕ) коливається в межах 7,8-34,9%. Їх рідко знаходять у жінок віком до 20 років. Захворюваність стабільно підвищується зі збільшенням віку, досягаючи піка на п'ятому десятилітті життя і поступово зменшується після менопаузи. Залежно від досліджуваної популяції ПЕ діагностують у 24-41% жінок з АМК, у 10-32% жінок з нез'ясованим безпліддям і у 47% з ендометріоз-асоційованим безпліддям.

На сьогодні, ПТМ– найбільш поширені структурні аномалії слизової оболонки матки, серед тих, що зустрічаються при нез'ясованому безплідді. Механізм негативного впливу ПТМ на фертильність вивчений погано, проте ряд припущень в публікаціях останніх років все ж таки озвучений. Зокрема вважають, що ПТМ:

- надає механічну перешкоду міграції сперматозоїдів, особливо якщо місцем локалізації поліпів є маткові труби;
- надає анатомічну перешкоду імплантації;
- збільшує продукцію інгібованих чинників, а саме глікоделіну, здатних пригнічувати функції природних кілерів;
- зменшує секрецію факторів імплантації, таких як інсуліноподібний

фактор росту зв'язуючий протеїн (IGFBP-1), фактор некрозу пухлини α (TNF- α) та остеопонтін.

У нашій роботі наведено дані, що були отримані на основі вивчення взаємозв'язків між морфофункціональними характеристиками ендометрія та мікробіоценозом органів репродуктивної системи, а саме – піхви. Епідеміологічні дослідження безплідного шлюбу показують, що серед причин порушення генеративної функції у жінок патологічні зміни ендометрія (в тому числі ПТМ та ППГЕ) зустрічаються у половини обстежених пацієнток. На сьогоднішній день вивчення стану мікробіоценозу органів репродуктивної системи займає одне з важливих місць серед інших гінекологічних досліджень, оскільки являється динамічним середовищем, що часто схильне до коливань видового складу і чисельності бактерій, а тому потребує постійного спостереження.

Мета дослідження. Дослідити мікробіоценоз піхви у жінок, що хворіють на ПТМ та ППГЕ і планують вагітність.

Матеріали і методи. Дослідження було проведено на клінічних базах кафедри акушерства та гінекології Буковинського державного медичного університету. Було залучено пацієнток віком від 18 до 35 років, що звернулися по консультативну допомогу з метою планування вагітності. Після ретельного вивчення анамнезу, проведення УЗД органів малого тазу виділено 30 здорових жінок, які склали III (контрольну) групу. Ця категорія жінок не мала мимовільних, артіфіціальних абортів, гінекологічних захворювань та внутрішньоматкових втручань в анамнезі, а також ніколи раніше не застосовувала внутрішньоматкові методи контрацепції. Усім пацієнткам, у яких виявили порушення репродуктивної функції (невиношування вагітності, ПТМ, безпліддя), було проведено гістероскопію. Після проведення аналізу гістероскопічних ознак та дослідження результатів патогістологічного дослідження усіх обстежених розділили на дві групи.

I групу склали 60 жінок, у яких ПТМ були виявлені під час гістероскопії та підтвердилися гістологічно. У II групу увійшли 60 жінок з простою

поліпоподібною гіперплазією ендометрія (ППГЕ), при цьому поліпоподібні випинання, розміром 1-8 мм, були вперше знайдені при гістероскопії і не зафіксовані при проведеному ехографічному дослідженні раніше.

Всі пацієнтки дали інформовану письмову згоду на участь в дослідженні. При формуванні груп було враховано наступні критерії виключення: вади розвитку статевих органів ; будь-які екстрагенітальні захворювання в гострій чи підгострій стадії; виражена ендокринна патологія; антифосфоліпідний синдром; злякисні новоутворення будь-якої локалізації; використання системної або локальної антибактеріальної терапії протягом попередніх трьох місяців; вагітність та лактація. Формуляр інформованої згоди пацієнта та карта обстеження пацієнта схвалені комісією з питань біомедичної етики Буковинського державного медичного університету (БДМУ) МОЗ України (м. Чернівці). При виконанні роботи керувалися загальними положеннями Гельсінської декларації "Рекомендації для лікарів із проведення біомедичних досліджень із залученням людини" (1964), Всесвітньої медичної асоціації про етичні принципи проведення наукових медичних досліджень за участю людини (1964-2000 рр.) з урахуванням вимог Директиви 2001/20/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС, ICH GCP, Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (від 04.04.1997 р.), наказу МОЗ України №690 від 23.09.2009 р. Статистичну обробку даних здійснювали з використанням персонального комп'ютера IBM РТ/АТ та пакетів прикладних програм "Microsoft Excel", "Microsoft Office", "Statgraphics Plus 3.0", "SPSS Statistiks 17.0" із визначенням основних статистичних показників ряду (M, m, Me, SD). Враховувались лише ті показники, інформативність яких перевищувала 0,30.

Результати дослідження та їх обговорення. При мікроскопії вагінального мазка стан мікробіоценозу оцінювали за сукупністю ознак: наявність лейкоцитарної реакції, характер епітелію, якісний і кількісний склад мікрофлори. Особливості мікроскопічної оцінки біоценозу піхви у пацієнток досліджених груп представлені в табл. 1. Встановлено, що тільки у 15 з 60 жінок з ПТМ (25,0 %) і у 9 з 30 – з ППГЕ (30,0 %) мікроекологічні параметри

вагінального біотопу відповідали критеріям норми репродуктивного віку і суттєво відрізнялися від групи контролю, де даний показник склав 83,0 % ($p_{I-III}=0,000$, $p_{II-III}=0,000$). Мікрофлора у пацієток характеризувалася однорідністю складу (домінували тільки лактобактерії), кількість лейкоцитів не перевищувала 10 в полі зору, епітелій був представлений клітинами поверхневого і проміжного шарів.(1,3)

Проміжний тип мазка найчастіше зустрічався в групі ПТМ, де практично у кожної другої жінки (46%; $p_{I-III}=0,007$) за відсутністю клінічної симптоматики, поряд з помірною чи зниженою кількістю лактобактерій виявляли умовно-патогенні бактерії, уреамікоплазми або гриби. У 17 жінок (28,3 %; $p_{I-III}=0,001$) з ПТМ стан вагінального мікробіоценозу асоціювався з бактеріальним вагінозом (БВ). Вагінальні інфекції у 7 хворих з МП були представлені як БВ (11,6%; $p_{II-III}=0,005$), так і неспецифічним вагінітом (8,3 %).(1,2) Діагноз БВ було верифіковано при мікроскопії вагінального мазка, який фарбували за Грамом: лейкоцити відсутні або поодинокі у полі зору, серед епітеліальних клітин зустрічалися поверхневі і проміжні клітини, виявлено «ключові клітини». У складі мікрофлори були відсутні лактобацили, домінували морфотипи бактероїдів, мобілункус, гарднерели.(1, 2) У жінок з неспецифічним вагінітом при мікроскопії була виявлена виражена лейкоцитарна реакція, зерниста дистрофія епітеліальних клітин, «строкатість пейзажу» та наявність умовно-патогенної і патогенної мікрофлори.

Таблиця 1

Мікроскопічна оцінка біоценозу піхви у жінок досліджених груп

Група		Нормоценоз	Проміжний тип мазка	Бактеріальний вагіноз	Вагініт
I група (n=60)	Абс.	18	32	20	0
	%	26	46	28	0
	95%ДІ	16,0-37,6	33,7-58,1	18,4-40,6	-
II група (n=30)	Абс.	9	12	7	2
	%	30	40	23	7
	95%ДІ	14,7-49,4	22,7-59,4	9,9-42,2	0,8-22,1
p-рівень I-II		0,842 ^b	0,597 ^a	0,764 ^b	0,088 ^c

Примітки:

1. a – критерій χ^2

2. b – критерій χ^2 з поправкою Йетса
3. c – точний двосторонній критерій Фішера

Дефіцит лактофлори, при якому титр *Lactobacillus* spp. був нижче за 10^6 КУО/мл, фігурував у групі жінок з ППГЕ достовірно частіше, ніж у групі ПТМ і контролю (30,0% проти 10,0 і 3,0 %, відповідно; $p_{I-II}=0,018$, $p_{II-III}=0,012$). Цілком природно, що достатня кількість лактобацил ($>10^7$ КУО/мл) була характерна для здорових жінок (63,0 %).

Тоді як, і в когорті з ПТМ, і з ППГЕ визначалися достовірно більш низькі цифри (39,0 і 23,0 %, відповідно; $p_{I-III}=0,023$, $p_{II-III}=0,004$). Цікаво, що майже у половини пацієток I групи (51,0 %) і II групи (47,0 %) титр *Lactobacillus* spp. мав пограничні значення – 10^6 - 10^7 КУО/мл (табл. 2). (1,2)

Таблиця 2

Лактофлора обстежених жінок

Група		Кількість <i>Lactobacillus</i> spp.		
		$<10^6$ КУО/мл	10^6 - 10^7 КУО/мл	$>10^7$ КУО/мл
I група (n=60)	Абс.	7	36	27
	%	10	51	39
	95% ДІ	4,1-19,5	39,2-63,6	27,2-51,0
II група (n=30)	Абс.	9	14	7
	%	30	47	23
	95% ДІ	14,7-49,4	28,3-65,7	9,9-42,3
p-рівень I-II		0,018^c	0,663 ^a	0,213 ^b

Примітки:

1. a – критерій χ^2
2. b – критерій χ^2 з поправкою Йетса
3. c – точний двосторонній критерій Фішера

Підтвердженням елімінації лактобактерій або різкого зниження їх кількості та захисної функції мікрофлори піхви виступала рН-метрія вагінальних виділень: відхилення значень від нормативних показників (рН 3,5-4,5) фігурувало у кожній другій пацієнтки з ППГЕ (47%) і у кожній сьомій - з ПТМ (11%) (табл. 3).

Таблиця 3

pH-метрія вагінального середовища у жінок обстежених груп

Група		pH 3,5-4,5	pH 4,5-5,0	pH > 5,0
I група (n=60)	Абс.	62	2	6
	%	89	3	8
	95% ДІ	78,7-94,9	23,4-32,1	0,4-9,9
II група (n=30)	Абс.	16	5	9
	%	53	17	30
	95% ДІ	17,3-52,8	19,9-56,1	14,7-49,4
p-рівень I-II		0,0003^b	0,024^c	0,012^c

Примітки:

1. а – критерій χ^2
2. б – критерій χ^2 з поправкою Йетса
3. с – точний двосторонній критерій Фішера

В когорту зі значенням рН більше 5,0 увійшла практично третина жінок з ППГЕ (30,0 %), достовірно менша кількість спостерігалася у представниць групи ПТМ (8,0 %; $p_{I-II}=0,012$).

Спектр інших інфектів також був надзвичайно великий і схожий в усіх двох групах. *Streptococcuspp.* було виявлено у піхві 20,0 % жінок I групи, 17,0 % – II групи. *Candidaspp.* виділена у 16% представниць I групи, у 3% – II. Ретельний аналіз мікробіоценозу піхви представниць кожної з досліджених груп представлений на рис. 1. (2,4)

При уявній однаковості видового складу вагінальної мікрофлори у представниць усіх груп, суттєві зміни стосувалися співвідношення лактобактерій і колоній збудника.

Так, серед розглянутих груп, тільки у здорових жінок поряд з будь-якими інфектами, виявленими в кількості понад 10^4 КУО/мл, була присутня достатня кількість лактобацил ($>10^7$ КУО/мл). У пацієток з ПТМ і ППГЕ таке співвідношення змінювалось, і високі титри умовно-патогенних мікроорганізмів вже не врівноважувалися нормальним вмістом лактобактерій.(4)

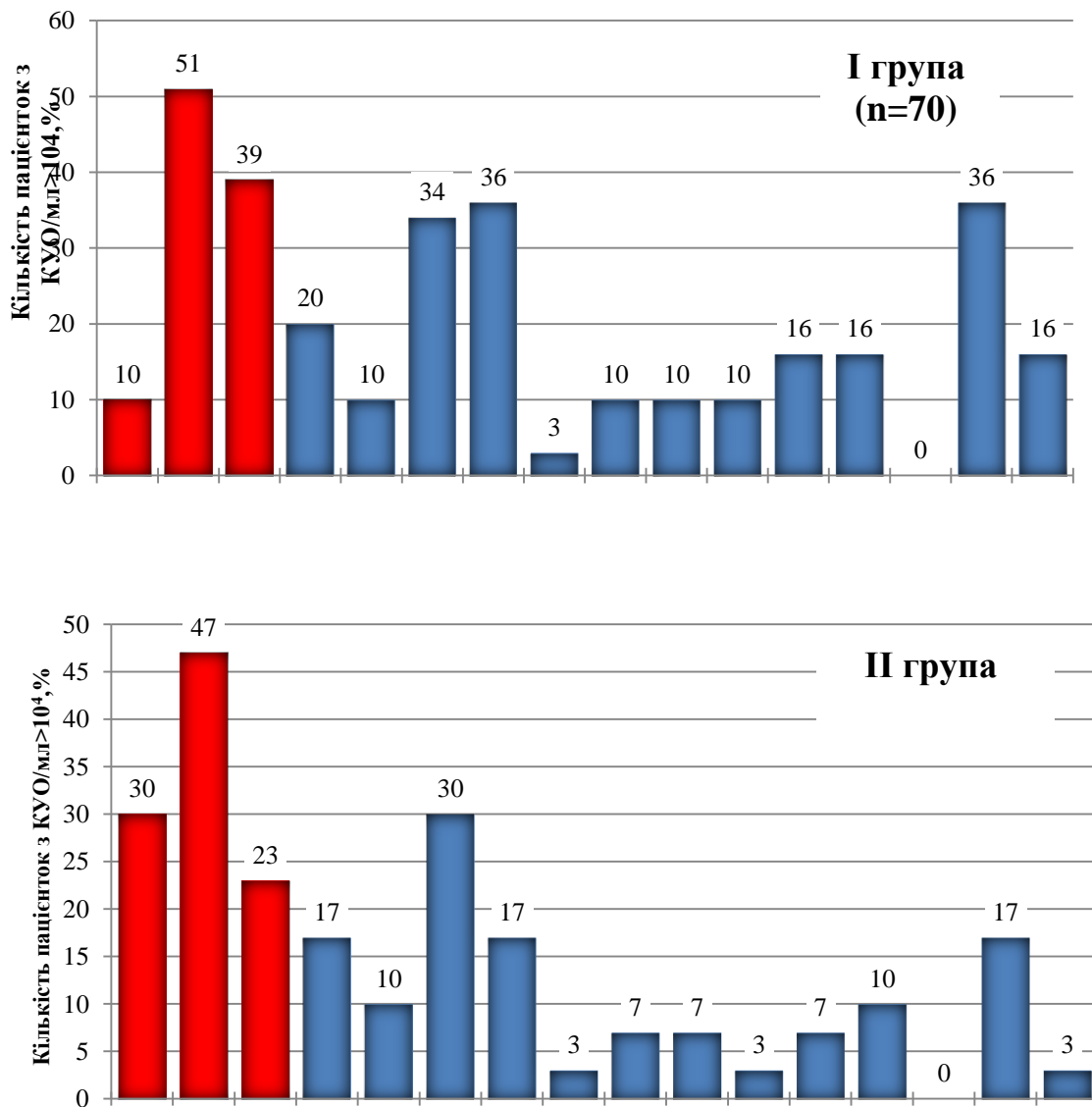

Рис. 1. Кількісний склад мікрофлори піхви у жінок

Висновок. Таким чином, у ході проведеного комплексного мікробіологічного дослідження встановлено, що:

- ПТМ і ППГЕ– патологія яка існує на тлі дисбіотичних порушень у піхві;
- наявність у тканині ендометрія мікробних агентів не завжди свідчить про запальний процес;
- не отримано переконливих доказів етіологічної ролі будь-якого інфекційного агента в розвитку ППГЕ

Перспективи подальших досліджень Не визначеними залишаються

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабій Н. В. Особливості етапного алгоритму діагностики патології ендометрія в сучасних умовах. Хист. 2018; [20:7].
2. Вовк И. Б., Горбань Н. Е., Борисюк О. Ю. Гиперплазия эндометрия (Клиническая лекция). Здоровье женщины. 2016; [5:10-8].
3. Волчок Н. В. Современные аспекты развития полипов эндометрия в репродуктивном периоде. Медицинский журнал; [1:56-8]. Доступно: <http://medmag.bsmu.by/category47/article2253/>
4. Кишакевич І. Т., Коцабин Н. В., Радченко В. В. Ендометрій у фокусі уваги гінеколога: роль гістероскопії та імуногістохімії в діагностиці хронічного ендометриту, вибір лікування. Репродуктивна ендокринологія. 2017; [2:24-7].
5. Корнієнко СМ. Оптимізація лікування гіперпластичних процесів ендометрія в пізньому репродуктивному періоді за допомогою гістероскопічної техніки "Холодної петлі". Репродуктивна ендокринологія. 2017; [3:44-9]. doi: <https://doi.org/10.18370/2309-4117.2017.35.44-49>
6. TatarchukTF, Herman DG. Progesterone:alittle-knownrole ofthewell-known hero. Репродуктивна ендокринологія. 2016; [4:56–62]. doi: 10.18370/2309-4117.2016.30.56-62
7. Dreisler E., Stampe Sorensen S., Lose G. Endometrial polyps and associated factors in Danish women aged 36-74 years. Am J ObstetGynecol 200(2):147.e1-6. Available from:[https://www.ajog.org/article/S0002-9378\(08\)01034-X/pdfdoi:10.1016/j.ajog.2008.08.065](https://www.ajog.org/article/S0002-9378(08)01034-X/pdfdoi:10.1016/j.ajog.2008.08.065)
8. Holdsworth-Carson S. J., Colgrave E. M., Donoghue J. F., Fung J. N., Churchill M. L., Mortlock S., et al. Generation of immortalized human endometrial stromal cell lines with different endometriosis risk genotypes. Mol Hum Reprod. 2019;25(4):194-205. doi: 10.1093/molehr/gaz006
9. Laffan M., Sathar J., Johnsen J. M. von Willebrand disease: Diagnosis and treatment, treatment of women, and genomic approach to diagnosis. Haemophilia.

2021;27(S3):66-74. doi: 10.1111/hae.14050

10. Lin S., Xie X., Guo Y., Zhang H., Liu C., Yi J., et al. Clinical characteristics and pregnancy outcomes of infertile patients with endometriosis and endometrial polyps: A retrospective cohort study. *Taiwan J Obstet Gynecol.* 2020;59(6):916-21. doi: 10.1016/j.tjog.2020.09.020

11. Stewart CJ. R, Bigby S., Giardina T., Grieu-Iacopetta F., Amanuel B. An immunohistochemical and molecular analysis of papillary proliferation of the endometrium. *Pathology.* 2018;50(3):286-92. doi: 10.1016/j.pathol.2017.10.013

12. Swami A., Kaur V.. von Willebrand Disease: A Concise Review and Update for the Practicing Physician. *Clin Appl Thromb Hemost.* 2017;23(8):900-10. doi: 10.1177/1076029616675969

13. Murali R., Davidson B., Fadare O., Carlson J. A, Crum C. P, Gilks C. B., et al. High-grade Endometrial Carcinomas: Morphologic and Immunohistochemical Features, Diagnostic Challenges and Recommendations. *Int J Gynecol Pathol.* 2019;38(1):S40-S63. doi: 10.1097/PGP.0000000000000491

PHARMACEUTICAL SCIENCES

МІСЦЕ ТЕХНОЛОГІЇ ЛІКІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРОВІЗОРІВ

Сологуб Вероніка Анатоліївна

кандидат фармацевтичних наук,
доцент кафедри фармацевтичного управління,
технології ліків та фармакогнозії

Михайлова Альона Ігорівна

студент III курсу фармацевтичного факультету
Івано-Франківський національний медичний університет
Україна

Вступ. / Introductions. Технологія ліків – це наука про теоретичні основи і виробничі процеси переробки лікарських засобів у лікарські препарати (ліки) шляхом надання їм визначеної лікарської форми на підставі встановлених фізичних, хімічних, механічних та інших закономірностей.

Слово «технологія» походить від грецької *techne* – навички, майстерність і *logos* – наука, навчання. У точному перекладі «технологія ліків» означає «навчання про вміння готувати ліки» [1].

Основна мета наукової дисципліни – науково досліджувати та розробляти методи для перетворення лікарських засобів у лікарські препарати.

У визначенні енциклопедійного словаря, технологія – сукупність способів обробки, підготовки, приготування, зміни форми, властивостей, стану сировини чи матеріалів, що використовуються у процесі виготовлення продукції. Технологія, як наука, виконує завдання такі, як ідентифікація фізичних, хімічних, механічних та інших закономірностей для визначення й використання найбільш ефективних та економічних виробничих процесів [2].

Окрім того, технологія ліків взаємопов'язана з іншими загально - освітніми дисциплінами (хімія, фізика, математика), медико-

біологічними (фізіологія, фармакологія, мікробіологія) та фармацевтичними дисциплінами (фармакогнозія, фармацевтична хімія), організацією й економікою фармації, менеджменту і маркетингу.

Найбільш широко технологія ліків використовує дані фармацевтичних дисциплін. За словами професора А.А. Іовського, вона є вершиною фармації. Технологія ліків, як галузь фармацевтичної науки, в ході свого розвитку пережила декілька етапів. На початковій стадії вона була більше сконцентрована на питаннях техніки саме виготовлення лікарських форм і називалася «курсом практичних робіт», «рецептурною практикою», «аптечною практикою», «фармацевтичною рецептурою» та «фармацевтичною пропедевтикою». У 1920 році було запропоновано замінити застарілу назву беззмістовну назву «фармацевтична пропедевтика» на фіксовий термін «технологія лікарських форм», а в 1924 році була остаточно затверджена ця назва Першим виїздом по фармацевтичній освіті. З 1955 року її було названо «технологією ліків». За цей період вона виросла у незалежну фармацевтичну дисципліну, яка визначає зміст практики діяльності провізора [3].

Ціль роботи. / Aim. Обґрунтування технології ліків у практичній роботі провізора, який постійно працює з прописами та користується Державною Фармакопеею України.

Матеріали та методи. / Materials and methods. З появою нових ефективних лікарських засобів, потреба в сучасному науковому дослідженні для розробки та покращення медичних технологій для отримання стабільних лікарських засобів з оптимальним терапевтичним ефектом зростає.

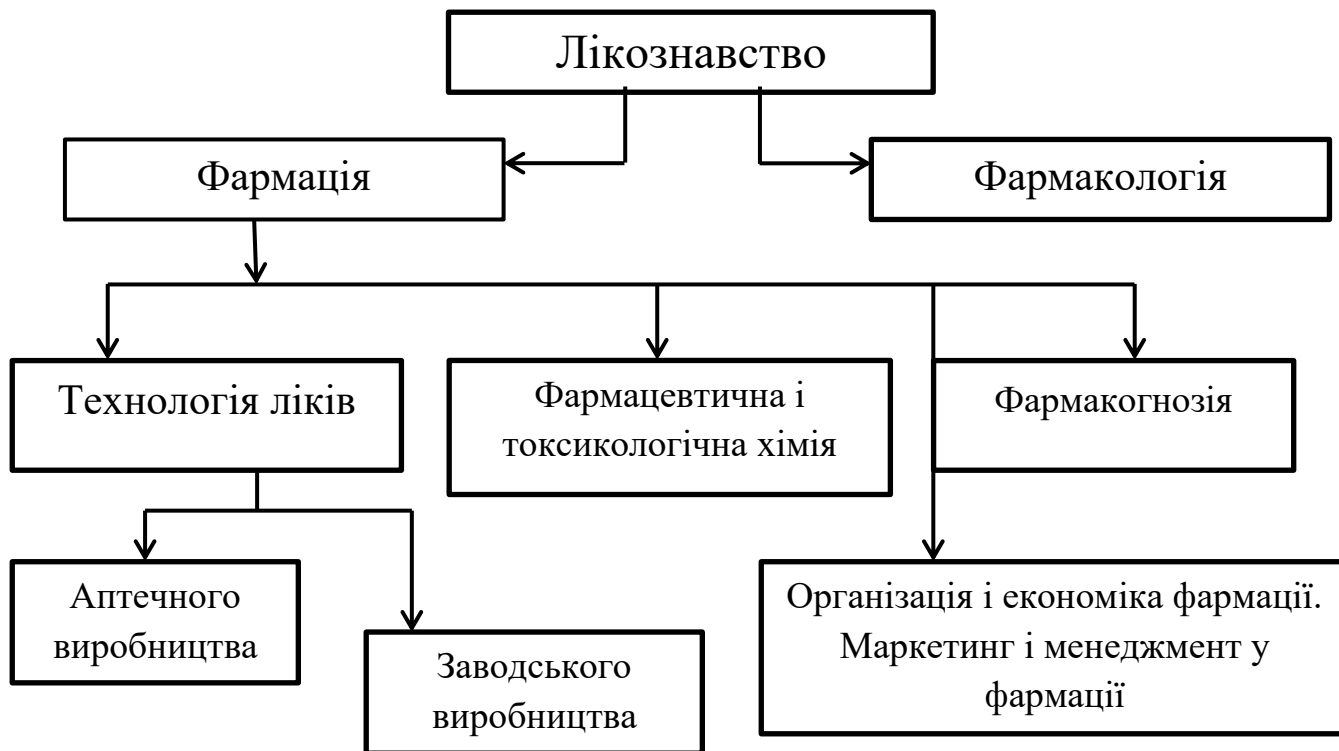
Аптечне виробництво займається виготовленням ліків за індивідуальним прописом пацієнта, виготовлення внутрішньо аптечних заготовок, фасовки в умов аптеки. Воно відрізняється великим асортиментом дрібносерійної продукції. В умовах аптек готують лікарські препарати, нестійкі при зберіганні, а також складні, що мають індивідуальне дозування [2].

Заводське (промислове) виробництво є крупносерійним і здійснюється механізованими фармацевтичними підприємствами (заводами та фабриками).

Аптечне і заводське виробництво доповнюють одне одного, розвиваються й паралельно удосконалюються [3].

Місце технології ліків у системі підготовки провізорів

Схема 1

Сучасна наука ввела ряд абсолютно нових практичних завдань в технологію лікарських форм, що значно змінили підхід до створення і виробництва лікарських препаратів.

Основні з них:

- проведення фундаментальних складних досліджень в області технологій, біофармації та фармакокінетики лікарських засобів;
- розробка нових типів лікарських засобів і покращення існуючих;
- створення довгострокових лікарських засобів, а також лікарських засобів, що використовуються в педіатричній та геріатричній практиці;
- пошук нових допоміжних речовин, розширення асортименту консервантів і стабілізаторів для ін'єкційних лікарських форм;
- використання сучасних тарирних матеріалів;
- розширення досліджень щодо механізації та автоматизації технологічних процесів виробництва в аптечних умовах.

Головним завданням технології ліків, як навчальної дисципліни є:

- підготовка студентів до діяльності провізора-технолога;
- вивчення теоретичних принципів, накопичення професійних навичок та умінь у підготовці лікарських форм, а також визначення впливу методів зберігання і упаковки на стабільність медичних препаратів.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Знання, вміння, навички, сформовані під час вивчення різноманітних дисциплін, є базою для формування у майбутніх спеціалістів здатності вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, пов'язані із фармацевтичною діяльністю.

Результати досліджень, які представляються технологічно-фармацевтичній промисловості, повинні бути визначені тільки на основі наукових досліджень, висококваліфікованого персоналу при інтеграції науки з виробництвом.

Державне нормування виробництва лікарських препаратів. Нормування виробництва лікарських препаратів проводиться в основному по чотирьох напрямках:

- ✓ обмеження кола осіб, яким дозволяється готувати лікарські препарати (право на фармацевтичну роботу);
- ✓ нормування складу прописів лікарських препаратів;
- ✓ нормування якості лікарських засобів і допоміжних речовин, що використовуються для виготовлення лікарських препаратів;
- ✓ нормування умов і технологічного процесу виготовлення лікарських препаратів [3].

Право на виготовлення лікарських препаратів (на фармацевтичну роботу). В «Основах законодавства України про охорону здоров'я» зазначається, що медичною і фармацевтичною діяльністю можуть займатися тільки ті особи, що одержали відповідну фахову освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам.

Провізор – технолог керує роботою фармацевтів щодо виготовлення

лікарських препаратів, внутрішньоаптечних заготівель, контролює виконання всіх технологічних вимог при їх виготовленні. Він здійснює контроль за дотриманням санітарного режиму у виробничих приміщеннях та контроль за справністю і точністю усіх ваговимірювальних приладів відповідно до вимог Державного комітету стандартів [1].

Кожний фармацевтичний працівник користується нормативно – технічними документами – це Фармакопея, Державна фармакопея та аналітично-нормативною документацією (АНД).

Фармакопея. У фармацевтичній практиці величезне значення має фармакопея. *Pharmacopoea* дослівно воно може бути переведене з грецького як посібник з приготування ліків. Спочатку фармакопеї являли собою збірники лікарських препарат з описом способу їх приготування. Сучасна фармакопея є збірником стандартів лікарських засобів та дає тільки основні принципи виготовлення лікарських форм. Фармакопея має законодавчий характер, обов'язковий для усіх медичних, у тому числі і ветеринарних установ підприємств країн, що готують, зберігають, контролюючих і таких, що застосовують лікарські засоби.

Державна фармакопея – це збірник обов'язкових медико - фармацевтичних загальнодержавних стандартів і положень, що нормують якість лікарських засобів [5].

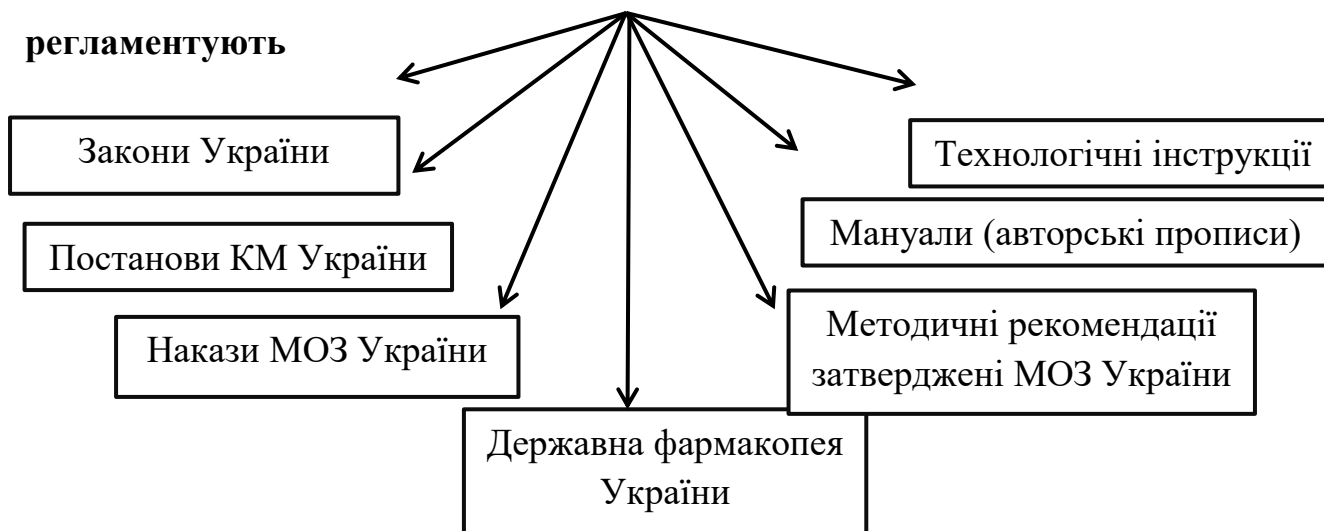
АНД – це нормативно – технічний документ, який встановлює вимоги до лікарського засобу, його упаковки, умов і терміну зберігання, методів контролю якості цього лікарського засобу [1, 4].

Нормування складу прописів лікарських препаратів. Рецепт. В аптечному виробництві склад прописів лікарських препаратів нормується рецептом. Слово «рецепт» походить від лат. *recipere* – брами. Рецепт називається письмове звертання (доручення) лікаря до фармацевта (в аптеку) про виготовлення лікарського препарату і відпуску його хворому із вказанням способу застосування. Правила виписування рецептів установлені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 360 від 19.07.2005 р. Право прописування рецептів

надається тільки особам з вищою медичною освітою-лікарям. Рецепти повинні виписуватися з урахуванням віку хворого, порядку оплати ліків і характеру дії лікарських засобів на бланках, видрукованих типографічним способом по установлених формах. Виписування рецептів здійснюється латинською мовою, що стала міжнародною у цій області [6].

Схема 2

В Україні роботу аптек з виготовлення екстемпоральних засобів регламентують

Висновки. / Conclusions. У статті зосереджені теоретичні питання технології ліків. Висвітлено єдині норми для аптечного і промислового виробництва лікарських препаратів. Докладно пояснені основні фармацевтичні терміни, поняття і завдання технології ліків, як науки, а також велика увага приділена Державному нормуванню виготовлення ліків в умовах аптеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Tykhonov O. I. *Apotechna tekhnolohiya likiv : pidruch. dlya studentiv vyshch. navch. zakl.* / O. I. Tykhonov, T. H. Yarnykh. 5-e vyd. Vinnytsya : Nova kn.,2019.[S.16-140].
2. Nastanova «Vymohy do vyhotovlennya nesteryl'nykh likars'kykh zasobiv v umovakh apteky. ST-N MOZU 42-4.5:2015» / Pid red. prof. O. I. Tykhonova i prof. T. H. Yarnykh // Kyuiv, MOZ Ukrayiny. 2015. [S. 3 – 117].
3. *Apotechna tekhnolohiya likiv. Navchal'nyy posibnyk* / L. M. Hrytsyk,

A. R. Hrytsyk, I. A. Sas. Ivano-Frankivs'k : Pidpryyemets' Holiney O. M., 2019. [S. 167 – 173].

4. Nastanova «Vymohy do vyhotovlennya steryl'nykh likars'kykh zasobiv v umovakh apteky. ST-N MOZU 42-4.6:2015» / Pid red. prof. O.I. Tykhonova i prof. T. H. Yarnykh // Kyyiv, MOZ Ukrayiny. 2015. [S. 3 – 82].

5. Derzhavna Farmakopeya Ukrayiny / Derzhavne pidpryyemstvo «Ukrayins'kyy naukovyy farmakopeynyy tsentr yakosti likars'kykh zasobiv» 2-e vyd. Kharkiv: Derzhavne pidpryyemstvo «Ukrayins'kyy naukovyy farmakopeynyy tsentr yakosti likars'kykh zasobiv», 2015. T. 3. [S. 3 – 732].

6. Nakaz MOZ Ukrayiny № 360 vid 19.07.2005 r. "Pro zatverdzhennya Pravyl vypysuvannya retseptiv ta vymoh-zamovlen' na likars'ki zasoby i vyroby medychnoho pryznachennya, Poryadku vidpusku likars'kykh zasobiv i vyrobiv medychnoho pryznachennya z aptek ta yikh strukturnykh pidrozdiliv, instruktsiyi pro poryadok zberihannya, obliku ta znyschennya retsepturnykh blankiv ta vymoh-zamovlen'".

TECHNICAL SCIENCES

UDC 666.321

ALUMOSILICATE REFRACTORY MATERIALS USING KAOLIN RAW MATERIALS OF UZBEKISTAN

Eminov Ashrap Mamurovich,

doctor of Technical Sciences,

Professor of the Tashkent

State Technical University

named after I. Karimova

Baizhanov Islom Rajabovich,

candidate of technical sciences, associate professor

Bobomurodova Makhsuna Tursunkulovna,

doctoral student

Kalbaev Bakhauatdin Alevatdinovich,

doctoral student

Annotation. The article presents the results of a study of the suitability of Uzbekistan kaolins in the production of aluminosilicate ceramics. The content and ratio of oxides of aluminum and silicon were determined. It has been established that with the introduction of kaolins into the composition of the ceramic mass, fired materials have a refractoriness of more than 1580°C.

Key words: unenriched kaolin, enriched kaolin, aluminosilicate ceramics, firing, refractory, chemical composition,

Introduction. Kaolin is a hydrated aluminum silicate of kaolinite (clay), has the form of a white powder with particles in the form of plates.

The name of this substance comes from the name of the area where it was first discovered (in China).

Rice. 1. Natural kaolin

Kaolin plates in the natural environment are "books" or "stacks". A particle of this substance is both an oxygen-containing surface and a hydroxyl surface, so it bonds well with neighboring particles. Therefore, the work on splitting layers of kaolin is more difficult than the same work for other flat fillers containing silicates (mica and talc). Kaolin is highly water-soluble, for its anhydrous use, the connection with the matrix becomes better with the help of surface treatment [1].

Kaolins, consisting mainly of minerals of the kaolinite group (kaolinite, halloysite, dickite) with an admixture of quartz, potassium feldspar, muscovite, montmorillonite. As a mineral value, first of all, white-colored or pale-colored kaolins, having a low content of dark-colored mineral components, primarily represented by iron and titanium oxides, are of value.

Modern industrial production is mainly focused on the use of materials with a maximum content of kaolinite minerals and a minimum content of all others (quartz, potassium feldspar, mica, minerals of iron and titanium oxides). In this regard, most of the extracted natural kaolins are subjected to enrichment (removal of sand and silt particles) and a concentrate of kaolinite minerals close to monomineral is obtained; along the way, concentrates of other minerals mentioned above can also be obtained, which can ensure the organization of an integrated low-waste development of kaolin deposits [2].

Since kaolin is a fine dispersion material, it is layered and chemically inert, it is suitable to be a functional paint filler. Kaolin has a slightly acidic or neutral pH of the dispersion of water (ten percent) and is supplied with the specified particle size distribution.

Kaolins are important raw materials for the production of aluminosilicate refractories and technical ceramics. The widespread use of this valuable raw material for these purposes is explained by its high refractoriness. Without enrichment, primary kaolin is used in the production of acid-resistant products, earthenware and building ceramics. But in the production of aluminosilicate refractories, primary kaolins are used, as a rule, only after enrichment. Primary kaolin is a complex raw material, since in its composition, in addition to kaolinite, other minerals are present in different amounts: colorless quartz, high-potassium feldspar, fine-flake muscovite, graphite, sillimanite, zircon, rutile, monazite, etc., which can reduce its refractoriness.

This clay material is very popular and quite expensive. Until now, in the Republic of Uzbekistan, kaolin is an import item, since the extraction of kaolins from local deposits is currently mainly focused on kaolins from the Angren deposit, kaolins from this deposit, due to their strong sand content and insufficient degree of enrichment, the content of aluminum oxides does not exceed 30-32%. Therefore, the refractoriness temperature of the obtained aluminosilicate refractories does not exceed 1630-16700C. According to experts in other regions of the Republic, kaolin deposits are quite promising in terms of development and use in the production of ceramic materials.

The use of local kaolins (natural and enriched) will expand the raw material base of the ceramic industry, reduce the cost of finished products, and reduce the dependence of domestic producers on kaolin suppliers from abroad, while there is the possibility of organizing the production of domestic refractory ceramic materials. Geological exploration work carried out on the territory of the Republic of Uzbekistan indicates that the most promising deposits for industry are Alliance, Karnab, Oltintau, Zakhkuduk, Sultanuvais kaolins. The Alliance and Karnab field is located in the Pakhtachiy district of the Samarkand region, the Oltintau and Zakhkuduk fields are in the Navoi region, and the Sultanuvais field is in the Republic of Karakalpakstan. It has been established that in terms of their mineralogical composition, as well as technological characteristics, kaolins are quite close, and differ slightly in the content of iron impurities, quartz, and the parent feldspar rock

[2].

Results and its discussion. The purpose of the work carried out at the Laboratory of Chemical Technology of Aluminosilicate and Refractory Composite Materials of the State Unitary Enterprise "Fan va tarakkiyot" TSTU. I. Karimov, is a comprehensive study of the possibility of using natural and enriched kaolins of the Republic of Uzbekistan for the production of ceramic materials. One of the lines of research is focused on their use for the preparation of aluminosilicate refractories.

The compositions of the experimental compositions were designed on the basis of the following components, wt. %: Oltintau kaolin in natural and enriched form in the amount of 0–40, as well as refractory clay, 0–20, were used as clay raw materials; aluminosilicate fireclay - 0 - 50 was used to thin the ceramic masses. The components of the ceramic masses were processed by the dry method. Aluminosilicate chamotte of a given grain composition was prepared by rough crushing of scrap refractory products in a jaw crusher, and then in a hammer crusher for fine grinding, followed by sifting through a set of mechanical sieves. Clay materials were dried, crushed and sifted through a No. 1 sieve.

All prepared components were mixed, then the mixture was moistened, rubbed through a No. 3 sieve, and aged to obtain press powders with a moisture content of 8.7–9.5 wt. %. Products in the form of bricks were molded on a hydraulic press by two-stage pressing. Drying of semi-finished products was carried out in an electric dryer at a coolant temperature of 100–110 °C for 24 hours. The firing of refractory bricks was carried out in an electric muffle furnace at a temperature of 1250 °C with exposure at a maximum temperature of 1 hour. and fireclay-clay refractories, constantly produced at the enterprise, are presented in table 1.

The average values of the properties of the samples of refractory products are within the limits and comply with the requirements of GOST 28874–2004 “Refractories. Classification” and GOST 390–96 “Refractory fireclay products for general purposes and mass production.

Specifications". Using unenriched kaolin raw materials, it is possible to obtain aluminous fireclay aluminosilicate refractory materials, and based on enriched

kaolins, fireclay compacted aluminosilicate refractory materials of the FC 35 group according to GOST 28874–2004 [3]. The results of studying the phase composition of ceramic materials fired at a temperature of 1250 °C on the basis of enriched and natural kaolin of Uzbekistan indicate that the following crystalline components are present in the synthesis products: mullite, quartz, and traces of hematite.

Table 1

Properties of ceramic materials (experimental and production)

Characteristics	Based on natural kaolin	Based on enriched kaolin	Chamotte refractories
Mass fraction of the determining chemical component ($\text{Al}_2\text{O}_3/\text{SiO}_2$), wt. %	33.43/60.34	37.27/56.47	39.6/56.0
Fire resistance, °	C >1580	>1580	>1580
Open porosity, wt. %	16.13	14.40	20.6
Compressive strength, MPa	36.5	66.5	22.8
Softening start temperature, °C	1360	>1400	1380
Scope For	various thermal units (general purpose)		

At the same time, in samples containing enriched kaolin, mullite diffraction maxima are more pronounced and characterized by greater intensity, while the intensity of quartz present is noticeably reduced compared to ceramics obtained using natural kaolin.

Conclusion. Thus, the results of the conducted studies showed that Altintau kaolin can be used in the production of aluminosilicate refractory products in the amount of 30.0–50.0 wt. %: for fireclay products - only in enriched form, for semi-acid - both in natural and enriched. These data make it possible to recommend the use of Altintau kaolin for the production of aluminosilicate refractories with the development of temporary specifications and larger-scale tests of the specified kaolin raw materials in the production of refractories in accordance with GOST 28874–2004 and GOST 390–96.

BIBLIOGRAPHY

1. <http://lkmprom.ru/analitika/kak-v-promyshlennosti-proizvodyaschey-laki-i-krask/>
2. Guidelines for the application of the Classification of reserves of deposits and predicted resources of solid minerals. Kaolin. Moscow, 2007

3. Justification of the main directions of geological exploration for non-metallic minerals in the Bukhara and Navoi regions, taking into account the needs of the national economy and import substitution. WRI report on topic No. 660 for 2003-2005.

4. Interstate standard GOST 28874-2004. Refractories. Classification

TECHNOLOGY FOR STRENGTHENING THE FOUNDATIONS OF EXISTING BUILDINGS WITH THE HELP OF TUBE CONCRETE PILES

Hrytsiv Bohdan

graduate student

Shpakova Hanna

professor of the department,

candidate of technical sciences,

doctor of economic sciences,

associate professor of the department

of construction technology

Kiev National University of Construction and Architecture

Kiev, Ukraine

Annotation: generalization of knowledge and determination of a clear order of execution of works on strengthening of foundations with pipe-concrete piles in buildings to be reconstructed.

Keywords: reconstruction, reinforcement of foundations, tubular concrete piles

Today, the issue of restoration and reconstruction of existing buildings is acute. In general, park-wise, any reconstruction involves a change in the geometric characteristics of the building as well as in height. And, as practice shows, the capacity of the foundation of the building and/or the bearing base is insufficient for the new load.

In 99% of cases, the old foundation is subject to reconstruction, the foundation of such buildings is a brick or brick strip. Let's consider several methods of strengthening such foundations.

1st method: Reinforcement of foundations by shotcrete. A trench is excavated along the foundation in sections (grabs), the surface of the foundation is thoroughly cleaned, notches with a depth of at least 15 mm are made on it, and then concrete is applied using a concrete gun. Disadvantages: a small increase in the bearing capacity

of foundations and a relatively high price.

2nd method: Strengthening of foundations by cementation. Without carrying out earthworks, holes are drilled in the soil every 0.5–1 m along the perimeter (or only in a certain problem area) with special mechanisms, and with the help of special injectors, a concrete solution is fed under high pressure; it fills the voids and cracks of the foundation and partly the space between the foundation and the soil. Disadvantages: a small increase in the bearing capacity of foundations.

3rd method: Reinforcement of foundations with reinforced concrete brackets. The foundation is opened in sections, cleaned, the foundation soil is compacted, the reinforcement frame is mounted and poured with concrete. Disadvantages: a small increase in the bearing capacity of foundations and a high price.

4th method: Reinforcement of the foundation with bored piles. Vertical drilling of wells is made through the supporting plate part of the foundation, pile reinforcement is laid and tied with foundation reinforcement, concrete is poured and rammed. Disadvantages: high price, possibility of pile failure.

5th method: Reinforcement of foundations with bore-injection piles. The foundation is drilled in several places through wells of small diameter at an angle to the vertical to the design depth. Reinforcement is laid and concrete is pumped under pressure. Disadvantages: high price, the pile has a relatively low bearing capacity.

6th method: Reinforcement of the foundation with tubular concrete piles. Component reinforced concrete piles are pressed under the base of the foundation with a jack. Disadvantages: relatively high price.

7th method: strengthening foundations with a foundation slab. A monolithic slab is placed under the existing strip foundation. Disadvantages: very high price and complexity of the technological process.

Amplification technology. The most effective method from the above is the method of reinforcement with tubular concrete piles. Efficiency is achieved due to the fact that the piles are not only pressed to the required design mark or design bearing capacity, but are also located directly under the wall itself, this allows us to increase the load on the base and foundation several times without fear of their failure,

because we are limited only by the bearing the ability of the wall itself.

Let's consider the technology of strengthening foundations with tubular concrete piles.

Pile installation works are carried out in the following sequence:

1. First, a monolithic reinforced concrete support pillow (Fig. 1) is arranged to redistribute the forces from the pile to the brick wall, the monolithic pillow protects the wall from the appearance of cracks:

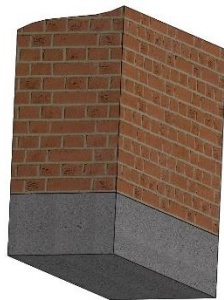

Fig. 1. Monolithic pillow

- To install a monolithic pillow, the existing one is dismantled brickwork using diamond drilling technology;
- Next, reinforcement and concreting of the monolithic pillow is performed;

2. After the installation of the monolithic reinforced concrete pillow, a complex of works is performed on the installation of tubular concrete element piles, it is allowed to start pressing in the piles after setting the monolithic reinforced concrete pillow with concrete of 15MPa strength:

- Brickwork is being dismantled under a monolithic reinforced concrete pillow for the installation of a technological niche;

- Next, the installation of pile driving equipment is performed, the piles are driven in until the design sinking force is reached, the pile is a metal pipe of a certain diameter (according to the project), the first element of the pile is blocked with a metal disk (Fig. 2);

Fig. 2. The first pile element-

The cavity of the pile pipe is concreted, having previously installed the reinforcing frame (Fig. 3);

Fig. 3. Reinforcement of pipe concrete pile.

- Next, pre-tensioning of the pile is carried out with the design force with the help of a retainer (Fig. 4), pre-tensioning includes the pile in the work;

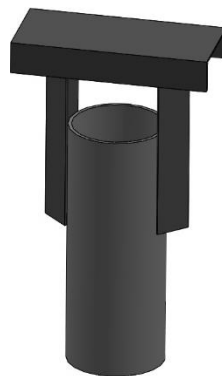

Fig. 4. Pile retainer

After prestressing, concreting of the technological niche is carried out.

Before carrying out work on strengthening the foundations, temporary strengthening of window and door openings is carried out, if necessary.

Conclusion:the article presents methods of strengthening the foundations of existing buildings, after analyzing which we came to the conclusion that the most effective is the pressing of tubular concrete piles, because among all the methods given in the article, this one provides a sufficiently large bearing capacity with a simple installation technology.

REFERENCES:

- 1 About strengthening foundations.
- 2 https://georesin.biz/oblasti-primeneniya/posilennia-fundamentu-budivel/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=10834723376&utm_content=614097295842&utm_term=&gclid=Cj0KCQjw-fmZBhDtARIsAH6H8qhDmVSGcEcSwg8LB8vQu_F_XLmE_u2uh_uYHUt2LNsgBudZ8LBUA04aAihBEALw_wcB/
- 3.<https://vse-postroim.com/2472-krasch-sposobi-pdsilennia-fundamentv.html>.http://www.niisk.com/strukturni_pidrozdili/naukovi_pidrozdili/viddil_osnov_i_fundamentiv_ta_zahistu_teritorij_budivel_i_sporud_vid_deformacij_v_skladnih_injenerno-geologichnih_umovah/rozrobka-metodiv/?clear_cache=Y
- 4 <https://aquatoria.kiev.ua/uk/bloh/heolohichni-vyshukuvannia/1311-heolohiia-dlia-proektuvannia-fundamentu-budynku>

ЯК БЛОКЧЕЙН ТОКЕНІЗАЦІЯ ЗМІНЮЄ СВІТ

Андрєєва Анастасія Юрїївна

студент

Руденко Діана Олександрівна

доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки
м. Харків, Україна

Анотація: токенізація все більше входить до нашого повсякденного життя, охоплюючи все більші аспекти. Токенізувати можна практично все: від прав на витвір мистецтва та квартиру до контрактів на постачання нафти. З часом все більше й більше галузей будуть використовувати токенізацію.

Ключові слова: токенізація, токен, блокчейн, інвестування, види токенів, NFT

Токен – це уявлення певного активу чи корисності. У контексті технології блокчейн токенізація – це процес перетворення чогось цінного в цифровий токен, який можна використовувати в додатку блокчейну [1, с.1].

На побутовому рівні ми зустрічаємося з токенізацією, коли, наприклад, розплачуємося картою: банки отримують не самі карти, а їх цифровий формат у вигляді токена. Таким чином, конфіденційна інформація не потрапляє до чужих рук.

У міру того, як світ переходить до децентралізованої економіки, з'являються нові можливості для інвестування.

В даний час активно створюються цифрові бізнес-моделі, засновані на блокчейні та поширювані на фізичні товари та незамінні активи. Завдяки цьому інвестори отримують доступ до більшої кількості активів.

Поява токенізації докорінно змінило те, як ми інвестуємо та збираємо кошти.

Є три основні види токенів:

- Utility Tokens – дають доступ до активів;
- Security Tokens – дають право власності на актив;
- Payment Tokens – для купівлі та обміну активів.

З погляду бізнесу найціннішим є Security Token (STO). Цифровий аналог акції не схильний до волатильності курсів криптовалют – він прив'язаний до матеріальних активів [2, с. 304].

Такий токен також дозволяє отримувати прибуток через дивіденди, а при торгах на біржі токенизовані акції можна дробити. У той же час на традиційних біржах кількість акцій для покупки часто має певну кількість.

Збір коштів за допомогою розміщення Security Token часто обходиться дешевше, ніж традиційні методи, такі як венчурний капітал або первинне розміщення акцій (IPO). При цьому дотримуються нормативні вимоги, збільшується швидкість видачі та надається можливість орієнтуватися на ширше коло потенційних інвесторів. Інвестори можуть підвищити рівень ліквідності активів швидше, ніж за венчурного капіталу, цілодобово торгувати на вторинних ринках і швидше проводити транзакції, а дрібні інвестори можуть брати участь у великих інституційних угодах.

До переваг токенизації належать наступні:

- безпека – токени, створені на блокчейні, є записом у реєстрі як унікальний код. Завдяки цьому токен неможливо зламати чи вкрати;
- ефективність – токенизація активів дозволяє набагато швидше укладати угоди, прибираючи з ланцюжка бюрократичні складові, оскільки вся необхідна інформація занесена до смарт-контракту;
- гнучкість – ще однією перевагою токенів є можливість їхнього поділу. Наприклад, при токенизації бізнесу можна оцифрувати його частку для подальшого продажу чи обміну. Це також дозволяє входити ринку інвесторам з невеликим капіталом;
- доступність – якщо раніше здійснення угод часто вимагало фізичної присутності в банку або на біржі, то завдяки смарт-контрактам продавати та купувати активи можна будь-де та будь-коли.

Токенізація бізнесів – це по суті оцифрування частки будь-якого бізнесу для подальшого продажу чи обміну. Цей вид токенізації є перспективним, оскільки здатний сформувати новий ринок залучення інвестиції.

Процес токенізації відноситься до випуску токенів на основі блокчейна, якими можна торгувати, зберігати та передавати у цифровому вигляді. Ці токени існують у ланцюжку, діють як заощадження та несуть права на активи, які вони представляють, тоді як реальні активи, що забезпечені цими токенами, продовжують існувати «поза ланцюжком». Ця концепція не нова. Найбільш яскравим прикладом токенізації можуть слугувати невзаємозамінні токени або NFT-токени [3, с.5].

Завдяки властивостям NFT можна токенізувати як витвори мистецтва, так і предмети масової культури. Наприклад, створена в простому редакторі проста піксельна картинка може набути реальної вартості. Як інший приклад можна навести твори стріт-арт художника Бенксі, деякі роботи якого були продані за дуже непогані гроші у вигляді NFT-токенів.

Завдяки можливості токенізувати фізичні активи за допомогою технології блокчейну, стало можливим отримати ліквідність сегментам, які раніше обходив капітал своєю увагою.

Ще одним цікавим аспектом токенізації є те, що вона робить прозорішим весь виробничий ланцюжок – від моменту появи активу, до передачі на нього майнових прав. Ця перевага пов'язана зі здатністю блокчейна передавати більше правил, ніж традиційні фінансові інструменти.

ICO (initial coin offering) втратили довіру після буму 2017-2018 років, коли стартапи пропадали з інвестиціями, IPO – дуже дорогий процес. Security Token Offering (розміщення сек'юриті-токенів) пропонує інвесторам купувати токени, прив'язані до цінних паперів, і отримувати гроші від дивідендів, а не зростання курсу, як у випадку з ICO.

У якомусь сенсі токенізація активів – це ідеальне втілення сутності криптовалют і блокчейна. Коли процеси спрощуються, а потреба у третіх

особах відпадає. Коли немає двозначних трактувань умов домовленостей, вони закріплені «розумним контрактом». Коли різні і навіть не гнучкі ринки стають доступними.

Проте токенизація продовжує стикатися з проблемами. Прикладів її застосування все ще небагато, а це означає, що ринок залишається неперевіраним. В результаті інституційні гравці неохоче беруть участь у великих проєктах з токенизації, і внаслідок цього на ринку не вистачає ліквідності. Ця інституційна відчуженість також частково пояснюється нормативно-правовою невизначеністю, що зберігається, з наявністю питань, що залишилися без відповіді. Не завжди ясно, коли саме відбувається розрахунок за основними активами. Відсутність стандартизації протоколів та технологій призводить до проблем сумісності та впровадження. Зберігання цифрових активів також не зовсім перевірено, тому частково ризиковане.

Незважаючи на труднощі, активи з капіталом на суму більше 1 млрд доларів вже токенизували в 2021 році, і ця цифра швидко зростатиме в наступні роки. Нижче наведені деякі галузі, які позитивно налаштовані стосовно токенизації:

- платежі;
- нерухомість;
- антикваріат;
- колекціонування;
- боргові зобов'язання;
- охорона здоров'я та данні;
- страхування.

Розвиток токенизації відкриє представникам різних верств населення доступ до матеріальних цінностей. Тим більше зараз, коли криптовалюти та блокчейн міцно увійшли до нашого життя, а ринок оформився, токенизація так само перейде на новий етап.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глибовець А., & Точицький, В. (2017). Алгоритм токенизації та стемінгу для текстів українською мовою.
2. Lambert T., Liebau D., & Roosenboom P. (2022). Security token offerings. *Small Business Economics*, 59(1), 299-325.
3. Ghelani D. (2022). What is Non-fungible token (NFT)? A short discussion about NFT Terms used in NFT. Authorea Preprints.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ВОДИ ДЛЯ ЗРОШЕННЯ НА БАЗІ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПАРАМЕТРІВ ЗОБРАЖЕНЬ**

Глухова Наталія Вікторівна

канд. техн. наук, доцент

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Пісоцька Людмила Анатоліївна

докт. мед. наук, доцент

Дніпровський державний медичний університет,

Крачунов Христо

докт. техн. наук, професор

International Association "Sustainable Development"

Varna, Bulgari

Анотація: В статті проаналізовано актуальні питання розв'язання задач екологічного моніторингу стану гідросфери. Запропоновано методику дослідження якості води для зрошення рослин, яка ґрунтується на аналізі та ідентифікації параметрів зображень випромінювання зразків води. Ефективність методики була експериментально підтверджена шляхом порівняння результатів автоматизованої класифікації з результатами ростового тесту.

Ключові слова: ідентифікація, цифрова обробка зображень, якість води

В останні роки у зв'язку зі стрімким зростанням техногенного навантаження на природні ресурси відбувається погіршення стану навколишнього середовища, у тому числі гідросфери. Різноманітні джерела забруднення призводять до необхідності впровадження ефективних методів управління якістю не тільки питної води, але і води, яка використовується для сільськогосподарських потреб [1].

Наявність у певній місцевості скупчення промислових об'єктів призводить до порушення природних гідрологічних, гідробіологічних та

гідрохімічних умов, порушується природний баланс у гідросфері. Тому все більше зростає актуальність питання екологічного моніторингу стану гідросфери за агрономічними та екологічними показниками [2-4].

При екологічному моніторингу питної води та води для сільськогосподарських потреб повинні бути враховані фізичні, хімічні та біологічні властивості води. На сьогоднішній день методики аналізу фізико-хімічних показників якості води добре розроблені. Актуальним завданням виявляється розробка і удосконалення методів дослідження біологічних показників якості води.

Серед біологічних показників якості води слід особливо відзначити її біологічну активність, під якою розуміють здатність води забезпечувати на необхідному рівні обмінні процеси на клітинному рівні. Останні дослідження властивостей води вказують на велику низку нерозв'язаних проблем, які проявилися під час аналізу її структури та безпосередньо корелюють з біоактивністю води [5-7].

Динаміка біологічних властивостей води обумовлена переформуванням водневих зв'язків під впливом зовнішніх факторів. Особливості структурної побудови молекул води відображені у відомих на сьогоднішній день різноманітних моделях структури води, які на жаль, поки що не охоплюють і не можуть пояснити усі її аномальні властивості. Останні найбільш вагомні досягнення у сфері досліджень біологічних властивостей води пов'язані з науковими роботами у галузі квантової електродинаміки [8, 9].

Ефективним інструментом для дослідження біологічних властивостей води, у тому числі таких, які пов'язані з явищами квантової електродинаміки, є метод газорозрядного випромінювання [5, 6]. Експериментальний етап дослідження біологічних (у тому числі когерентних) властивостей води полягає у фіксації на сенсорі картини розповсюдження газових розрядів, що виникають під впливом на зразок рідини електромагнітного поля.

Зареєстрована на аналоговому сенсорі (наприклад, на рентгенівській плівці) або на цифровому носії (при використанні ПЗЗ-матриці) двовимірною

картина розповсюдження газових розрядів містить вимірювальну інформацію щодо динаміки процесів на молекулярному рівні, оскільки окремі газорозрядні треки формуються унаслідок іонної та інших видів провідності під впливом електромагнітного поля.

Використання методу газорозрядного випромінювання у якості експериментального способу дослідження біологічних властивостей води у складі сучасної системи екологічного моніторингу потребує розробки автоматизованої системи ідентифікації параметрів зображень газорозрядного випромінювання. З цією метою було створено базу даних зображень для води з різними біологічними властивостями [10, 11].

Інтегральною характеристикою геометричних та фотометричних параметрів зображення є його гістограма (рис. 1).

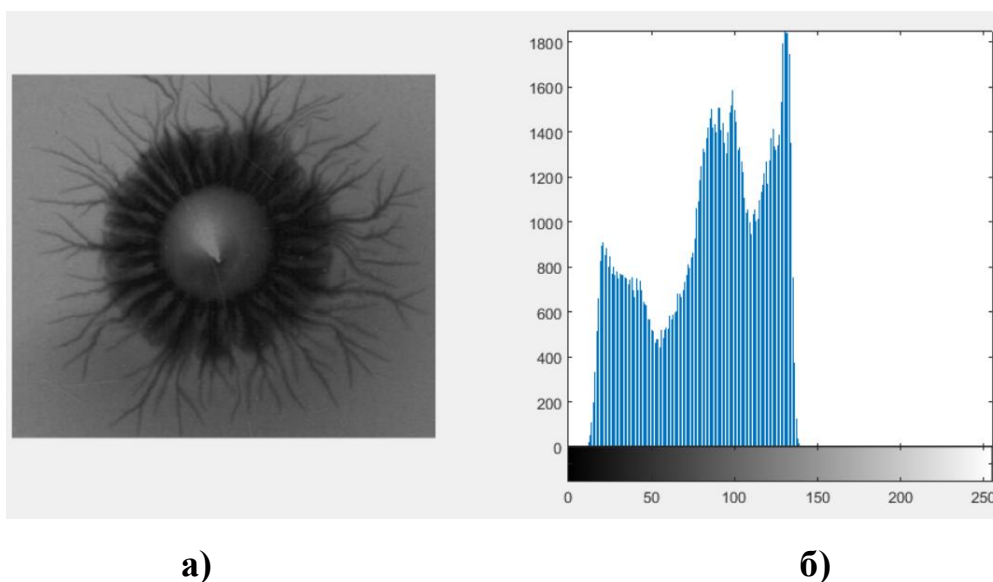

Рис. 1. Зображення газорозрядного випромінювання зразка води (а) та гістограма зображення (б)

Стандартна гістограма зображення, яка будується у пакетах прикладних програм для комп'ютерної обробки зображень, містить 256 стовпчиків, які відповідають рівням яскравості. З метою здійснення параметричної ідентифікації зображень для подальшої класифікації або кластеризації зображень за показниками біологічної активності, залучення інформації щодо усіх значень кількості пікселів певної яскравості є недоцільним та призводить до нераціонального збільшення обсягів обчислень.

З метою ефективної ідентифікації параметрів зображень випромінювання зразків води гістограму було поділено на меншу кількість інтервалів яскравості, для кожного з яких обчислюється експериментальна оцінка найбільш ймовірного значення кількості пікселів певної яскравості, які потрапили у відповідний інтервал гістограми.

Було встановлено, що розподіл гістограми на 10-15 інтервалів (рис. 2) є достатнім для ефективної класифікації зображень за показниками її біологічної активності. Одночасно такий розподіл виявився зрозумілим для інтерпретації експертами, що забезпечило можливість врахування експертної думки при побудові системи автоматизованої класифікації води за рівнем її біологічної активності.

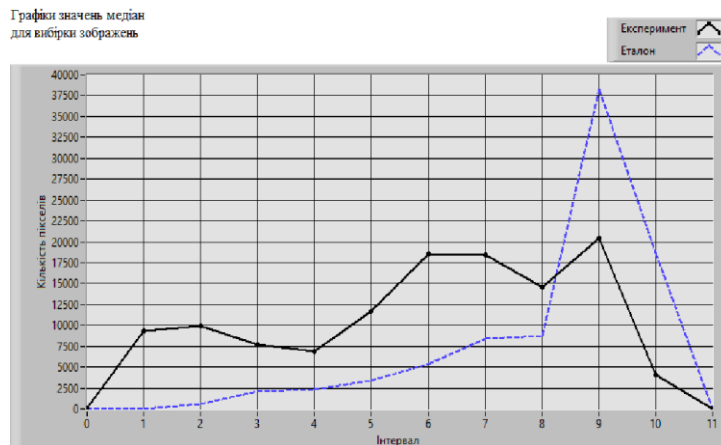

Рис. 2. Графік значень медіан гістограми зображення для інтервалів яскравості

Для оцінки найбільш ймовірних значень в інтервалі яскравості було обрано точкову оцінку у вигляді медіани, а не середнього арифметичного. Медіана є більш стійкою (робастною) статистичною оцінкою на відміну від середнього арифметичного, оскільки наявність хоча б одного суттєвого викиду призводить до зміщення точкової оцінки у вигляді середнього арифметичного. Шляхом порівняння експертних даних з результатами експерименту з автоматичної ідентифікації параметрів зображень було встановлено, що використання медіани у якості найкращої оцінки найбільш ймовірного значення кількості пікселів в інтервалі яскравості надає більшу достовірність отриманого результату.

Запропонована методика була експериментально впроваджена при дослідженні якості води для зрошування. Ефективність методики підтверджена шляхом порівняння результатів класифікації води з різними рівнями біологічної активності та результатами ростового тесту при зрошенні цибулі в лабораторних умовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mondal S. K & Dutta, S. & Pramanik Sanjit & Kole Ramen. (2019). Assessment of river water quality for agricultural irrigation. International journal of Environmental Science and Technology. N.16. PP. 451-462. 10.1007/s13762-018-1657-3.
2. ДСТУ 2730-94 Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії – К.: Держстандарт України, 1994. – 14 с.
3. ДСТУ 7286:2012 Якість природної води для зрошення. Екологічні критерії. – К.: Мінекономрозвитку України, 2013. – 14 с.
4. ДСТУ 2730:2015 Захист довкілля. Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії. – Чинний від 2016-07-01. – Київ : УкрНДНЦ, 2016. – 9 с.
5. Mintser O., Pesotskaya L., Glukhova N., Shchukina O. The method of evaluation of water coherent properties influence on plants growth // Scientific bases of agriculture, development of ways of its effective development: collective monograph – International Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2022. PP.14-22. DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.AGRO.1
6. Мінцер О., Пісоцька Л., Глухова Н., Тепла Т. Комп'ютерно-інтегрована технологія аналізу когерентних властивостей води // Scientific foundations in research in Engineering: collective monograph / Korniylo I., Gnyp O. – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2022. 709 p. Available at: DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.TECH.2. PP.175-190.
7. Глухова Н.В. Інформаційно-вимірювальна технологія оцінки біологічних характеристик води / Н.В. Глухова, Л.А. Пісоцька // Перспективні

технології та прилади. - №19. - 2021. – С. 34-39.

8. Del Giudice, E., Voeikov, V., Tedeschi, A., & Vitiello, G. (2015). The origin and the special role of coherent water in living systems. *Fields of the Cell*, P.95-111. DOI 10.13140/RG.2.1.2329.1046.

9. Geesink H. J., Jerman I., & Meijer D. K. (2020). Water, the cradle of life via its coherent quantum frequencies. *Water*, N.11, P.78-108.

10. Глухова Н. В. Розробка методу експрес-оцінки біологічних властивостей води / Н. В. Глухова // Східно-європейський журнал передових технологій. – 2014. – № 6/5(72). – С.18-25.

11. Глухова Н.В. Розробка системи експрес-класифікації води на основі бази даних зображень газорозрядного випромінювання / Н. В. Глухова, Л. А. Пісоцька, Н. Г. Кучук // Збірник наукових праць Харківського університету повітряних сил ім. І. Кожедуба. – 2015. – Вип. 3(44). – С. 112-118.

УДК 697.92:697.95

ПРОБЛЕМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТУНЕЛІВ ГЛИБОКОГО ЗАЛЯГАННЯ ТА ТЕХНІЧНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ЇХ УНИКНЕННЯ

**Дейнеко Андрій Іванович,
Метель Михайло Олександрович,**

с.н.с.

Давиденко Борис Вікторович,

д.т.н., пров. наук. співроб.

Круковський Григорій Павлович

м.н.с.

Інститут технічної теплофізики НАН України
м. Київ, Україна

Анотація. В статті наведено огляд проблем, що виникають при експлуатації тунелів глибокого залягання метрополітенів та наведені технічні рішення для їх уникнення. На прикладі Київського метрополітену показано застосування сучасної технології CFD моделювання для вирішення проблеми високої вологості тунелів глибокого залягання.

Ключові слова: тунелі глибокого залягання, метрополітен, вентиляція, нагрівання, вологісний стан, моделювання.

Вступ. В сьогоденному світі метрополітен являється невід'ємною частиною будь-якого мегаполісу. Підземний громадський транспорт є найкращою альтернативою насиченому вуличному руху.

Досвід експлуатації метрополітенів показує, що на самопочуття пасажирів і працездатність обслуговуючого персоналу істотно впливають гігієнічні умови, а також стан повітряного середовища і мікроклімату в тунелях і спорудах. Встановлено, що основними шкідливими складовими в метрополітені є теплота, волога і двоокис вуглецю, що виділяються від трансформації енергії, яка витрачається на рух поїздів і роботу устаткування, від життєдіяльності пасажирів і обслуговуючого персоналу, а також різні гази,

які можуть потрапити в тунель із зовнішнім повітрям, з ґрунтів, комунікацій, що перетинають тунелі і поруч з ними розташованих. Крім того, шкідливі для метрополітену пил, що утворюється в тунелях і надходить з вентиляційним повітрям, масляний туман і мікробіологічна забрудненість повітря. Як правило, зовнішнє повітря, що подається в тунелі, не обробляється (через великі витрати на цей процес). Температура і вологість повітря впливають на збереження і безаварійність роботи технологічного обладнання метрополітену. Відносна вологість повітря більше 75 % і його температура вище 35 °С несприятливо позначаються на роботі електротехнічного обладнання. У літній період при великій вологості і високій температурі зовнішнього повітря, щоб уникнути появи конденсату на внутрішніх поверхнях тунелів і станцій можуть знадобитися осушення зовнішнього повітря і пристрій місцевого підігрівання електротехнічного обладнання [1].

У складі чистого атмосферного повітря міститься кисень, азот, аргон, вуглекислий газ і в дуже невеликих кількостях неон, гелій, криптон, ксенон і водень. Як правило, тільки значні зміни цього складу можуть виявитися небезпечними для людини. Наприклад, самопочуття людини може погіршитися при вмісті кисню в повітрі менше 17% і більше 23% або при збільшенні вмісту вуглекислого газу до 1%. При цьому значення має не тільки кількість в повітрі того чи іншого складу, але і час перебування людини в утвореному газовому середовищі, тобто, чим менше людина знаходиться в середовищі повітря, що має, наприклад, завищений відсоток вуглекислого газу, тим менше він відчуває ці зміни. Людина постійно поповнює кількість вуглекислого газу в вагоні, вдихаючи з повітрям 0,03 - 0,05 % його, а видихаючи в 100 разів більше.

Відповідно до санітарних норм концентрація вуглекислого газу не повинна перевищувати 20 мг/м³. При більшій, ніж зазначено в нормативах, концентрації вуглекислого газу у людей може наступити втрата свідомості, тому в головне завдання вентиляції входить не допустити небезпечних для людини концентрацій шкідливих газів.

Також визначальний вплив на самопочуття людини мають метеорологічні

чинники: температура, відносна вологість, барометричний тиск і рухливість повітря.

Для станцій і вестибюлів метрополітену характерна наявність значних площ холодних поверхонь огорожувальних конструкцій (стін) та високих швидкостей повітряних потоків, що виникають через рух потягів – «помповий» ефект. У зв'язку з цим обслуговуючий персонал і пасажери відчувають практично не ту температуру, яку показує термометр, а дещо меншу, званою ефективно-еквівалентною, тобто коли посилюється віддача теплоти від людини до холодних стін (екранів) і віддача конвекцією шляхом інтенсивного «змивання» повітрям, а також коли швидкість повітря перевищує 4 м/с, людина відчуває більш низьку температуру, ніж показує термометр, і неприємні відчуття. Захистом від таких явищ для обслуговуючого персоналу може служити спеціальний одяг, укриття у вигляді кабін, а також приміщення, обладнані промисловими телевізійними установками, що дозволяють персоналу перебувати в місцях, зручних для роботи, і бачити все, що відбувається на станції на екрані.

Так як пасажери знаходяться на станціях, на похилих сходах ескалаторів та інших спорудах метрополітену незначний час, на них зазначені вище фактори особливого впливу не роблять. Більш серйозні завдання перед вентиляцією виникають в теплий, особливо в жаркий період року. При температурі навколишнього повітря, приблизно рівній температурі людського тіла, і відносній вологості близько 100% порушується нормальна віддача тепла організмом, внаслідок чого температура людського тіла підвищується. В цьому випадку у людини може настати стан теплового удару. До того ж, при високому значенні відносної вологості тунельного повітря значно пришвидшуються процеси руйнування стінок оправи тунелів та корозії дорогого обладнання системи електропостачання, що в свою чергу призводить до зростання грошових витрат з бюджету метрополітену на ремонти та заміну обладнання відповідно. Найбільших збитків через високу вологість тунельного повітря може завдати коротке замикання електрообладнання, що в свою чергу може

стати причиною зупинки руху потягів на найближчих ділянках колій в «годину пік». Завданням вентиляції станцій і тунелів є не тільки підтримання в місцях перебування пасажирів і обслуговуючого персоналу заданих метеорологічних умов і хімічного складу повітря, які відповідають гігієнічним вимогам, а й створення необхідних режимів провітрювання при порушенні нормальної роботи пристроїв метрополітену і задимлення.

У метрополітенах, як правило, передбачається видалення з повітрям із споруд на поверхню теплоти, вологи, газів і подача свіжого повітря в споруди. Організація різних схем руху повітряних потоків з урахуванням технології роботи метрополітену (рух поїздів, пасажиропотоки за часом доби і напрямками, стан повітряного середовища на поверхні, якість його функціонування вентиляційних агрегатів, кваліфіковане обслуговування вентиляційних пристроїв, чітка система управління і диспетчерського контролю) є основою здійснення вентиляції станцій і тунелів. Складовими елементами механічної системи тунельної реверсивної вентиляції є вентиляційні установки (рис. 1), що розташовані безпосередньо біля станцій та в окремих вентиляційних шахтах. Робота системи тунельної вентиляції регламентована графіком роботи впродовж всього року в залежності від температури та вологості навколишнього середовища. Реверсивність механічної системи вентиляції метрополітенів полягає в тому, що зовнішнє повітря в теплий період року нагнітається в тунелі через станційні вентиляційні шахти та/або похилі тунелі ескалаторів і видаляється на поверхню через перегінні вентиляційні шахти, а в холодний період року навпаки.

Рис. 1. Фото вентиляційної установки у вентиляційному тунелі

З огляду на поетапне будівництво тунелів глибокого залягання та їх введення в експлуатацію досить часто виникають проблеми узгодження повітрообміну існуючих ділянок тунелів із добудованими. Для такого випадку інженери-проектувальники часто використовують спрощену методика інженерних розрахунків системи механічної вентиляції тунелів метрополітенів, яка викладена в монографії В.Я. Цодікова [2]. Ця методика не дозволяє проводити одночасний аналіз теплових, вологісних і газодинамічних процесів тунельного повітря та його теплообмін з масивом землі в річному циклі.

Відомо, що експериментально-розрахунковий метод поєднує переваги обох методів для найбільш ефективного розв'язання задач прогнозування та оптимізації процесів і об'єктів, що досліджуються на засаді обґрунтованої схеми експериментальних вимірювань в об'єкті, побудові моделі об'єкту, адекватність якої забезпечується шляхом максимального наближення розрахункових і експериментальних значень характеристик параметрів і стану об'єкту.

На даний час у світі розповсюджено використання сучасних вузлових, CFD (Computation Fluid Dynamic) та гібридних технологій комп'ютерного моделювання, які дозволяють здійснювати одночасно розрахунок вказаних фізичних процесів і розподілу концентрацій компонентів повітря, що дає можливість пошуку оптимальних режимів роботи вентиляційних установок для забезпечення всіх критеріїв мікроклімату, включаючи критерій мінімальних затрат енергії, що дає максимальну енергетичну ефективність. Ці технології дозволяють також проводити пошук оптимальних режимів роботи вентиляційних установок не тільки для окремих гілок і станцій, а також сукупності гілок і станцій, та навіть одночасно для всієї підземної частини метрополітену.

Зокрема, для вирішення проблеми високої вологості (більше 75 %) тунелів глибокого залягання Київського метрополітену, що сталося внаслідок сталої впродовж 20 років роботи механічної системи тунельної вентиляції: нагнітання повітря від вентиляційної установки (ВУ) 229 до роз'їзду (рис. 2), а

видалення повітря через ВУ 115, був використаний розрахунково-експериментальний метод [1]. В роботі [1] розроблено CFD модель термогазодинамічного та вологого станів тунелів СЗГ, що являє собою сукупність геометричної моделі та математичний опис фізичних процесів тепломасообміну двофазного середовища. Адекватність CFD моделі була забезпечена використанням експериментальних даних зовнішнього і тунельного повітря та температур

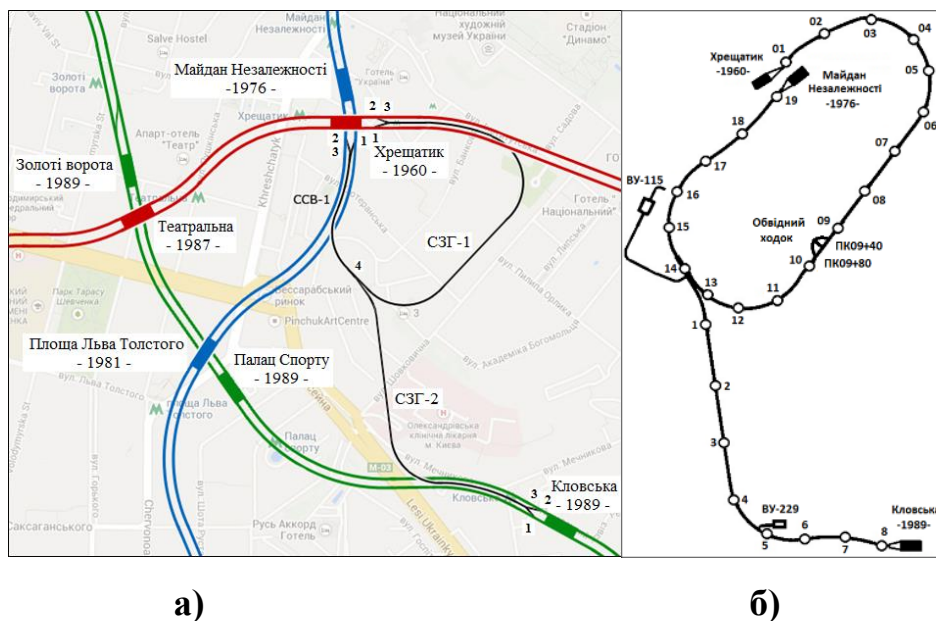

Рис. 2. Схема СЗГ метрополітену: а) – Схематичне розташування СЗГ між станціями метрополітену: 1-4 – номери стрілок колій; Хрещатик - 1960 - – назва станції метрополітену та рік побудови відповідно; б) – Розмітка пікетів СЗГ: 01-19 – номери пікетів СЗГ-1; 1-8 – номери пікетів СЗГ-2

стінок оправи тунелів, накопичених за 10 років. В результаті виконання дослідження та прогнозування термогазодинамічного стану тунелів впродовж року на верифікованій CFD моделі було запропоновано реалізувати нові режими роботи для літнього та зимового режимів. Для складної геометрії тунелів та відповідного розподілу тунельного повітря визначено зимовий режим роботи вентиляції (температура зовнішнього повітря менше $+8\text{ }^{\circ}\text{C}$ та температура стінки $(+14\dots+15)^{\circ}\text{C}$), що триває з 10 жовтня по 10 квітня, при якому нагнітання повітря в тунелі здійснюється ВУ115, а видалення ВУ229. Умовою перемикання з зимового на літній є зростання температури

зовнішнього повітря вище $+8^{\circ}\text{C}$, якщо, при цьому, температура стінки оправи тунелю стає меншою $(+14\dots+15)^{\circ}\text{C}$, тоді необхідно застосовувати місцеву електричну систему нагрівання для зниження вологості повітря до нормованого значення 75% (рис. 3).

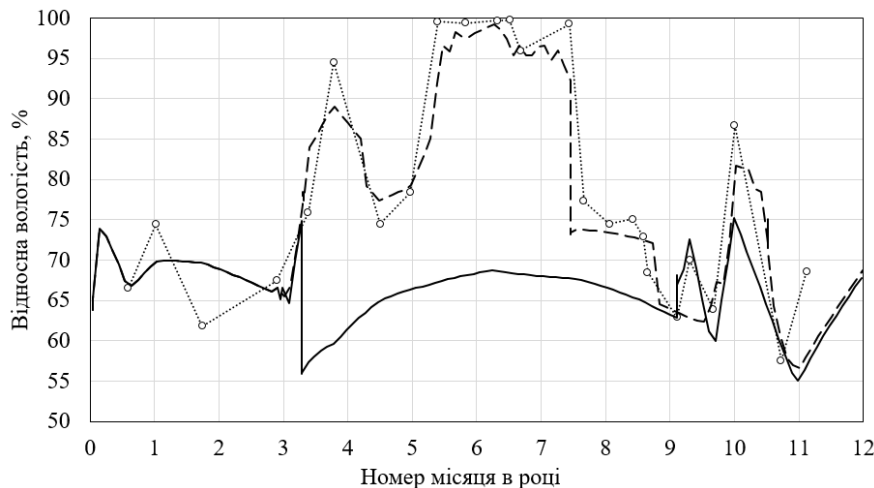

Рис. 3. Зміна середніх об'ємних значень відносної вологості тунельного повітря протягом року на ділянці СЗГ-2 від ст. м. Кловська до Роз'їзду: - ○ - – експериментальні значення; - - - розрахункові значення для старого режиму вентиляції; - · - розрахункові значення для нового режиму вентиляції

Отримані результати моделювання термогазодинамічного і вологісного режиму тунелів впродовж календарного року підтверджені експериментальним випробуванням в Київському метрополітені.

Висновки Система механічної реверсивної вентиляції тунелів глибокого залягання вирішує основні завдання: 1) подача необхідної кількості повітря для забезпечення нормативного температурного режиму на станціях в зимовий і літній час, а також видалення шкідливих речовин в атмосферу (пил, газ, бактеріальна флора і т. д.); 2) забезпечення комфортних аеродинамічних умов для пасажирів і працівників метрополітену, які визначаються припливом свіжого повітря, його температурою і швидкістю руху в місцях скупчення людей.

На прикладі тунелів глибокого залягання Київського метрополітену показано, що недотримання умови реверсивності системи вентиляції впродовж

тривалого часу (20 років) призводить до зростання відносної вологості в тунелях вище нормованого значення 75%.

Для уникнення проблеми було застосовано не традиційну інженерну методика, а розрахунково-експериментальний метод, розроблено CFD модель термогазодинамічного та вологого станів тунелів СЗГ, що являє собою сукупність геометричної моделі та математичний опис фізичних процесів тепломасо обміну двофазного середовища.

На основі верифікованої CFD моделі здійснено прогнозування зміни параметрів тунельного повітря та температури стінки оправи тунелів впродовж повного календарного року за умови реалізації розробленого реверсного режиму роботи механічної системи тунельної вентиляції з умовою використання місцевої електричної системи нагрівання повітря. Отримані результати моделювання термогазодинамічного і вологісного режиму тунелів впродовж календарного року підтверджені експериментальним випробуванням в Київському метрополітені.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Круковский П. Г., Дейнеко А. И., Дядюшко Е. В., Скляренко Д. И. Термогазодинамический станів тунелів метрополітенів / [електронне видання] LAP Lambert Academic Publishing, 2021, 148 с. (4,65 обл.-вид.арк), 100 екз. - ISBN-13: 978-620-4-72841-4, ISBN-10: 6204728415, EAN: 9786204728414.

2. Цодиков В. Я. Вентиляция и теплоснабжение метрополитенов / В. Я. Цодиков, 2-е изд., перераб. и доп. М. : Недра, 1975г, 560с.

АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ЗНЕЖИРЕНОГО СУХОГО МОЛОКА

Дзевочко Олександр Михайлович,

к.т.н., доцент

Малков Володимир Денисович,

студент

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

м. Харків, Україна

Вступ. Найбільший обсяг у загальному виробництві сухих молочних продуктів припадає на сухе незбиране молоко розпилювальної сушки і його різновиди. До основних видів сухих молочних продуктів відносяться: молоко коров'яче незбиране сухе 20 і 25%-ї жирності, молоко сухе домашнє, молоко коров'яче знежирене сухе, вершки сухі, вершки сухі високожирні, продукти сухі кисломолочні.

Сухі молочні продукти виробляють з нормалізованого пастеризованого згущеного незбираного або знежиреного молока, вершків, маслянки, висушуванням на розпилювальних сушарках. Масова частка вологи в сухих продуктах коливається від 2 до 7% [1].

Метою роботи є удосконалення технологічного процесу, з урахуванням енерго- та ресурсоощадних підходів, виробництва сухого знежиреного молока, дослідження його складових як об'єктів керування та розробка комп'ютерно-інтегрованої системи керування всім процесом вцілому.

Матеріали та методи. Огляд та аналіз сучасної та передової науково-методичної літератури, синтез енерго- та ресурсоощадного технологічного процесу виробництва сухого знежиреного молока, математичне моделювання налаштувань елементів системи керування.

Результати та обговорення. Визначивши раціональну технологічну енерго- та ресурсоощадну схему виробництва знежиреного сухого молока, було запропоновано наступні основні контури регулювання: жирності молока на

виході сепаратора-вершковідокремлювача, температури незбираного молока, що подається на сепарування, температури у вакуум-випарній установці, розрідження у вакуум-випарній установці, температури сушильного агенту в розпилювальній сушарці, витрати молочної концентрованої маси на сушіння; контури контролю: витрати та якості молока при прийомі, рівнів в ємностях технологічної лінії, контроль стану та дистанційне керування насосами та компресором. Для реалізації вищезазначених контурів регулювання та контролю обрані прилади польового рівня, реєстратори та вторинні прилади, виконавчі механізми та регулювальні органи. Складено схему автоматизації процесу, розроблено креслення щита контролера [1, 2, 3].

Висновки. Розроблена схема автоматизованого керування процесом виробництва сухого знежиреного молока, яке є достатньо енергомістким має суттєво вплинути на зниження енерговитрат та підвищення якості та кількості продукції що виробляється.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.

1. Офіційний сайт. ПрАТ "Калинівський машинобудівний завод". 2022. Сухе незбиране молоко. [online] Доступно: <<https://kmbp.com.ua/produktsiya/rishennia-dlia-molochnoi-promyslovosti/kompleksni-rishennya/virobnitstvo-sukhikh-molochnikh-produktiv/306-sukhe-nezbirane-moloko>> [Дата звернення 08 жовтня 2022 р.]
2. Савченко О. А., Грек О. В. та Красуля О. О. 2017. *Сучасні технології молочних продуктів: підручник*. Київ: ЦП «Компринт».
3. Грек О. В., Ющенко Н. М., Осьмак Т. Г., Онопрійчук О. О., Рибак О. М., Тимчук А. В. та Красуля О. О. 2015. *Практикум з технології молока та молочних продуктів: навч. посіб.* Київ: НУХТ.
4. Бобух А. О., Подустов М. О., Дзевочко О. М., Деменкова С. Д. та Пеереверзева А. М. 2019. *Автоматизація технологічних процесів і виробництв: текст лекцій для студ. спец. 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології»*. Харків : НТУ «ХПІ».

**МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ТЕПЛООВОГО ПОЖАРНОГО
ИЗВЕЩАТЕЛЯ С ПОЗИСТОРОМ**

Дуреев Вячеслав Александрович
Христич Валерий Владимирович
Бондаренко Сергей Николаевич
Антошкин Алексей Анатольевич
Маляров Мурат Всеволодович

к.т.н., доцент

Национальный университет гражданской защиты Украины
г. Харьков, Украина

Аннотация. Разработана математическая модель теплового пожарного извещателя с учетом совокупного влияния типа, материала, конструктивного выполнения и геометрических параметров позисторного чувствительного элемента на динамические параметры теплового пожарного извещателя. Модель представляет собой систему дифференциальных уравнений для нестационарного теплообмена и сопротивления чувствительного элемента извещателя от температуры. Решением такой системы является инерционное динамическое звено, описывающее работу теплового пожарного извещателя с позисторным чувствительным элементом. Сравнение полученных результатов расчета динамических параметров с экспериментальными данными показывает, что расхождения не превышают 5%.

Ключевые слова: пожарный извещатель, математическая модель, чувствительный элемент, динамический параметр, инерционность, пожар.

Введение. Опыт применения автоматических систем противопожарной защиты (АСПС) показал, что для уменьшения времени автоматического срабатывания необходимо уменьшать время обнаружения пожара системой пожарной сигнализации (СПС). В современных адресно-аналоговых СПС уровни контролируемых факторов пожара анализируются в адресно-

аналоговом приборе. Поэтому сигналы "Предыдущая тревога" и "Пожар" формируются в приемном приборе контрольном пожарном (ППКП). Это позволяет вводить новые алгоритмы обработки сигнала пожарных извещателей (СП) в ПКП и учитывать изменение требований нормативных документов, что уменьшает как общее время срабатывания пожарной сигнализации, так и количество ошибочных сигналов системы противопожарной защиты.

Цель работы. Целью работы является исследование совокупного воздействия материала, конструктивного выполнения и геометрических параметров терморезисторного чувствительного элемента (ЧЭ) с положительным коэффициентом сопротивления теплового пожарного извещателя, на динамические параметры его работы. Для достижения поставленной цели в работе рассмотрен метод, позволяющий построить математическую модель теплового пожарного извещателя с учетом совокупного воздействия материала, конструктивного исполнения и геометрических параметров терморезисторного чувствительного элемента с позистором; получено уравнение динамики теплового пожарного извещателя с позистором; определены зависимости для получения динамических параметров тепловых пожарных извещателей.

Материалы и методы определения. В современных СП в качестве терморезисторного ЧЭ возможно применение позисторов (СП Бриз-11). Расчетная схема ЧЭ СП представлена на рис. 1.

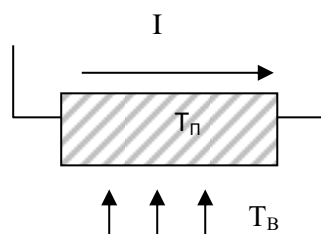

Рис. 1. Расчетная схема позистора

Математическую модель ЧЭ теплового СП в виде динамического звена, получим из уравнения для нестационарного теплообмена при критерии Био < 0,1 (распределение температуры равномерное), и уравнение изменения

сопротивления терморезистору. Количество тепла, переданное и поглощенное терморезистором:

$$C \cdot m \cdot d \frac{dT}{d\tau} + \alpha F dT = \alpha F dT_{\Pi} \quad (1)$$

где C – теплоёмкость материала позистора, Дж·кг⁻¹·К⁻¹; m – масса позистора, кг; T – температура позистора, К; τ – время, сек; α – коэффициент конвективного теплообмена, Вт·м⁻²·К⁻¹; F – площадь поверхности позистора, м²; T_B – температура окружающего воздуха, К.

Согласно [1], зависимость сопротивления R_{Π} позистора в диапазоне рабочих температур изменяется по экспоненциальному закону:

$$R_{\Pi} = R_{\text{НП}} \cdot e^{A \cdot T}, \quad (2)$$

где $R_{\text{НП}}$ – номинальное сопротивление позистора, Ом; A – температурный коэффициент сопротивления, К⁻¹; T – поточная температура позистора, К.

Для перехода к линейному уравнению динамики позистора, приравняем дифференциалы левой и правой части уравнения (2):

$$dR_{\Pi} = R_{\text{НП}} \cdot A \cdot e^{A \cdot T_0} dT. \quad (3)$$

где T_0 – значение температуры позистора в исходной точке, К.

Для определения уравнения динамики ИП, объединим уравнение теплового баланса и сопротивления в математической модели позистора.

Подставим (3) в (1), получим:

$$\frac{C \cdot m}{R_{\text{НП}} \cdot A \cdot e^{A \cdot T_0}} \cdot d \frac{dR_{\Pi}}{d\tau} + \frac{\alpha \cdot F}{R_{\text{НП}} \cdot A \cdot e^{A \cdot T_0}} \cdot dR_{\Pi} = \alpha \cdot F \cdot dT_{\Pi}. \quad (4)$$

Линеаризуем уравнение (4) методом полного дифференциала и выполним переход к относительным переменным

$$\frac{C \cdot m}{R_{\text{НП}} \cdot A \cdot e^{A \cdot T_0}} \cdot \dot{\Delta R}_{\Pi} + \frac{\alpha \cdot F}{R_{\text{НП}} \cdot A \cdot e^{A \cdot T_0}} \cdot \Delta R_{\Pi} = \alpha \cdot F \cdot dT_{\Pi}. \quad (5)$$

$$\bar{r} = \frac{\Delta R_{\Pi}}{R_0}; \quad \dot{\bar{r}} = \frac{\dot{\Delta R}_{\Pi}}{R_0}; \quad \bar{t}_{\Pi} = \frac{\Delta T_{\Pi}}{T_{B0}}, \quad (6)$$

где R_0 – сопротивление позистора в исходной точке, Ом; T_{B0} – температура воздуха в исходной точке, К.

Уравнение динамики позистора в относительных переменных имеет стандартный вид:

$$T_{\Pi} \dot{r}_{\Pi} + r_{\Pi} = K_{\Pi} \bar{t}_{\Pi}; \quad (7)$$

$$T_{\Pi} = \frac{C \cdot m}{\alpha \cdot F}; \quad K_{\Pi} = R_{\Pi} \cdot A \cdot e^{A \cdot T_0} \frac{T_{\Pi 0}}{R_0}, \quad (8)$$

где T_{Π} – постоянная времени позистора, с; K_{Π} – коэффициент усиления позистора.

Таким образом, получено инерционное динамическое звено, описывающее работу терморезисторного теплового ИП, ЧЭ которого является позистор (7). В уравнениях динамики учитывается совокупное влияние типа ЧЭ, его материала, конструктивное исполнение и геометрические параметры.

Результаты и обсуждение влияния позистора на динамические параметры ИП. Разработана математическая модель терморезисторного теплового ИП, представляющая собой систему дифференциальных уравнений для нестационарного теплообмена и зависимости сопротивления ЧЭ от температуры. Полученная модель позволяет учесть состав полупроводникового материала ЧЭ, его конструктивное оформление и геометрические параметры за счет использования в модели параметров ЧЭ в качестве константы b для ЧЭ с позистором и значения номинального сопротивления $R_{\text{ИП}}$. Существующие математические модели ИП не содержат данных параметров и не позволяют комплексно учесть состав полупроводникового материала, конструктивное оформление и геометрические параметры ЧЭ. Полученные уравнения динамики терморезисторного теплового СП позволяет проводить параметрические исследования динамических параметров: постоянной времени, динамической температуры и времени срабатывания с учетом совокупного влияния свойств чувствительных элементов. Сравнение полученных результатов расчета динамических параметров СП Бриз-11 с

экспериментальными данными показывает, что расхождения не превышают 5%.

Выводы. Обоснована и разработана математическая модель терморезисторного теплового пожарного извещателя с положительным коэффициентом зависимости сопротивления от температуры при заданном значении номинального сопротивления чувствительного элемента в диапазоне рабочих температур. Установлено, что для учета совокупного влияния состава, материала, конструкции чувствительного элемента с позистором на динамические параметры пожарного извещателя, модель извещателя наряду с номинальным сопротивлением позистора, должна содержать параметры, определяющие состав полупроводникового материала чувствительного элемента, его конструктивное оформление и геометрические параметры. Разработанная математическая модель пожарного извещателя с позистором содержит 2 параметра чувствительного элемента: номинальное сопротивление и состав вещества. Получены уравнения динамики теплового пожарного извещателя с учетом совокупного влияния свойств чувствительного элемента. Уравнения представляют собой пропорциональные инерционные звенья с постоянными коэффициентами и имеют удобную форму для определения и проведения исследований динамических параметров извещателя: инерционности, температуры и времени срабатывания при известной скорости роста температуры.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Дурєєв В. О., Литвяк О. А., Христич В.В. Математична модель терморезисторного пожежного сповіщувача. Проблеми надзвичайних ситуацій. 2022. № 1(35). С. 286 – 296. (ISSN 2524-0226). Режим доступу: <http://pes.nuczu.edu.ua/images/arhiv/35/21.pdf>

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄКТІВ

Крайнюк Олена Володимирівна,

к.т.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Буц Юрій Васильович,

д.т.н., проф.

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця,

м. Харків, Україна

Богатов Олег Ігорович

к.т.н., доцент,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Северинов Олександр Володимирович

к.е.н., доцент

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

м. Харків, Україна

Вступ. Сучасне виробництво прагне мінімізувати участь людини за допомогою автоматизації. У разі диджиталізації автоматизація праці у сучасному підприємстві передбачає використання автоматичних засобів віддаленого контролю виробничими процесами. Актуальними стають передові інтелектуалізовані технології, використання «розумної» техніки, що підвищує продуктивність промисловості та зменшує ймовірність надзвичайної ситуації, нещасного випадку. Розумна техніка здатна вести моніторинг роботи обладнання, виконувати самодіагностику, збирання та обробку даних. Об'єднання систем зв'язку, автоматизації, моніторингу із системами промислової безпеки дає можливість для оптимізації вирішення всіх питань СУОП [1-4].

На об'єктах підвищеної небезпеки забезпечення персоналу бездротовими

системами безпеки, оперативного зв'язку та автоматизації – це життєва необхідність безпеки та управління виробничим ризиком. На даний час саме люди – основний та незамінний ресурс.

Цифрова трансформація - це без перебільшення магістральний напрямок технологічного розвитку промисловості. Багато процесів, від контролю та управління технологічним процесом до бізнес-планування та документообігу, можуть здійснюватися із застосуванням цифрових технологій.

Мета роботи полягає у дослідженні сучасних тенденцій та перспективних напрямів цифрової трансформації систем небезпечних виробничих об'єктів.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні використано методи факторного, економіко-статистичного, порівняльного аналізу, узагальнення та синтез наукової літератури з проблеми дослідження; метод експертних оцінок, що дозволило вирішити поставлені завдання.

Результати та обговорення.

Масштабна технологічна трансформація виробництв, яка часто називається у літературі четвертою промисловою революцією, або Індустрія 4.0 включає щонайменше:

- інтелектуальні пристрої та промисловий інтернет речей - можливість отримання всеосяжних даних про об'єкт або обладнання з передачею їх у будь-яку іншу систему, як правило, бездротовими мережами;
- цифрова копія (цифровий двійник) — повний опис об'єкта на всіх етапах життєвого циклу, що включає креслення і тривимірні моделі в цифровому вигляді, модель технологічного процесу, дані поточних параметрів процесу та інші важливі параметри;
- великі дані – технології роботи з великими обсягами різномірних даних (тимчасові ряди, події та ін.) з метою аналізу та отримання суттєвої інформації для прийняття рішень;
- машинне навчання та штучний інтелект – спектр технологій навчання комп'ютерних систем з метою знаходження залежності та застосування їх для прийняття рішень;

- хмарні технології та сервіси, що дозволяють зберігати та обробляти дані, виконувати програмні сервіси на інфраструктурі «хмари», розташованої в інтернеті або корпоративному дата-центрі;

- технології бездротового та мобільного зв'язку, мобільні пристрої та програми;

- технології віртуальної та доповненої реальності;

- роботизацію;

- адитивне виробництво та 3D-друк тощо.

Основні складові промислової безпеки: система оперативного зв'язку, аварійне сповіщення, позиціонування персоналу та техніки, моніторинг параметрів довкілля та робочого середовища, промислове телебачення.

Забезпечення співробітників підприємств підвищеної небезпеки системою оперативного зв'язку, системами аварійного оповіщення – це життєва необхідність для забезпечення безпеки та управління виробничими процесами.

Система оперативного зв'язку забезпечує:

- аварійне сповіщення;

- захист від втрати керованості підрозділами в умовах аварійних ситуацій;

- швидкий обмін інформацією між персоналом та диспетчером, між працівниками, інженерними робітниками та керівництвом;

- дистанційний контроль параметрів безпеки та виробничих процесів.

Цифровий формат радіозв'язку забезпечує підвищену якість передачі мови, зниження шумів та перешкод в екстремальних умовах на промислових об'єктах, розширену зону покриття. Найважливіша функція систем телекомунікацій – оперативне сповіщення про аварію. Варіанти подачі аварійного оповіщення та попереджувальної сигналізації:

- на індивідуальній абонентській пристрій за допомогою світлового сигналу;

- на радіотермінал за допомогою звукового сигналу та вібрації;

- на стаціонарний телефонний апарат за допомогою звукового та

світлового сигналу.

Система позиціонування призначена для визначення розташування персоналу та техніки. За кожним робітником та технікою, місце розташування яких потрібно контролювати, закріплюється індивідуальний абонентський пристрій, який є мікро-приймачем з програмним керуванням. Диспетчер у будь-який момент може отримати необхідну інформацію про працівників та їх місцезнаходження.

В умовах автоматизації та підвищення складності праці виробництва безперервно зростає кількість транспортних засобів. Цей процес пов'язаний із зростанням ризику нещасних випадків внаслідок підвищеної небезпеки перебування персоналу поблизу машин. Система запобігання зіткненням транспортних засобів та наїзду транспорту на людей дозволяє виключити травматизм персоналу через перебування людини у робочій зоні технологічного обладнання, а також значно знизити витрати підприємства на відновлення транспортних засобів після зіткнень.

Важливим доповненням до зв'язування систем оперативного зв'язку та позиціонування є збір даних з усіх дистанційних пристроїв у режимі реального часу: моніторинг параметрів мікроклімату, виявлення ранніх ознак пожеж, вимірювання швидкості повітряних потоків, вентиляція "на вимогу", надходження токсичних речовин у повітря робочої зони, рівень шуму та освітлення.

У разі надзвичайної ситуації та перевищення допустимої концентрації токсичної речовини автоматично спрацьовує система оповіщення персоналу, а диспетчер може оперативно вжити заходів, які допомагають нейтралізувати цю небезпеку або організувати евакуацію людей.

Додаткове покращення контролю за безпекою праці на підприємстві можливе також за рахунок встановлення системи відеоспостереження. Система дозволяє здійснювати безперервний моніторинг за основними технологічними ділянками з метою контролю за безпекою проведення робіт.

Зміни, викликані цифровою трансформацією, масштабні, і найбільші

переваги набувають ті компанії, які вже готові до них технологічно та організаційно.

1. Висновки. Переведення потенційно небезпечного об'єкта у цифрове середовище радикально змінює діяльність компанії, роблячи її ефективною та безпечною. Впровадження інтелектуалізованих технологій та застосування «розумної» техніки дозволяє приймати якісніші рішення, забезпечувати автоматизацію та збір більш точних даних про операційну діяльність, забезпечуючи більш високий рівень промислової безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Крайнюк О. В., Буц Ю. В., Барбашин В. В. SWOT - Аналіз впровадження цифрових технологій для забезпечення безпеки праці // Комунальне господарство міст, 2021, том 3, випуск 163, С. 234-238. URL: <http://surl.li/dadft>.

2. Крайнюк О. В., Буц Ю. В., Богатов О. І. Охорона праці в умовах глобалізації і цифровізації економіки // The 11 th International scientific and practical conference «International scientific innovations in human life» (May 11-13, 2022) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2022. p. 221-224.

3. Крайнюк О. В., Буц Ю. В., Барбашин В. В., Діденко Н. В. Перспективи диджиталізації у сфері охорони праці // Комунальне господарство міст, 2020, том 6, випуск 159 . С. 130-138. URL: <http://surl.li/dadea>.

4. Крайнюк О. В., Буц Ю. В., Богатов О. І. Диджиталізація охорони праці: проблеми, перспективи, можливості // Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 74-77. URL: <http://surl.li/dhwhx>.

ПАТРОНЫ ДЛЯ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ

Новак Анатолий Иванович

Академик Международной Академии
Наук Экологии и Безопасности
Жизнедеятельности (МАНЭБ),
кандидат технических наук,
доцент кафедры
«Базовых отраслей промышленности»
ООО Технического Университета
«МЕТИНВЕСТ ПОЛИТЕХНИКА»
г. Запорожье, Украина

Аннотация: Рассмотрены новые конструкции патронов для стрелкового оружия, в которых вместо пороха предлагается использовать различные кумулятивные заряды взрывчатого вещества. Использование кумулятивного эффекта позволит значительно увеличить дальность стрельбы и убойную силу стрелкового оружия. Новая конструкция патронов позволяет использовать существующее стрелковое оружие без дополнительной его модификации.

Ключевые слова: патрон, взрывчатое вещество (ВВ), пуля-капля, конусный кумулятивный заряд ВВ, цилиндрический кумулятивный заряд ВВ, стрелковое оружие.

Унитарный патрон впервые появился в начале девятнадцатого века и состоял из: самой пули, порохового заряда и капсюля-воспламенителя. Все это было объединено в одно целое посредством гильзы. Первым изобретателем унитарного патрона считается швейцарец Ж. С. Паули, который в 1812 году запатентовал унитарный патрон центрального боя. В 1827 году Николай Дрезе предложил патрон, в котором в одной бумажной гильзе объединялась пуля, порох и капсюль (точнее пистон). В 1836 году инженер Лефорже предложил свой унитарный патрон, объединяющий пулю с зарядом и капсюлем-

воспламенителем, который получил название шпилечный. А с 1869 года бумажная гильза была заменена на металлическую гильзу. И только в конце девятнадцатого века появились патроны центрального воспламенения или центрального боя. Во всех этих патронах основным метательным веществом, от которого зависела эффективность, убойная сила и дальность стрельбы, являлся порох. В настоящее время существует огромное количество разнообразных порохов, которые используются при изготовлении патронов. А средняя начальная скорость вылета пули из ствола равна примерно 700 м/сек.

В декларационном патенте Украины за № 58240 мною предлагается вместо пороха использовать взрывчатое вещество, тип и свойства которого подбираются в зависимости от материала, из которого изготовлена сама пуля [1]. Предлагаемый патрон для огнестрельного оружия состоит из гильзы, в которую вместо пороха помещают заряд взрывчатого вещества. Тип взрывчатого вещества выбирают исходя из следующих условий:

- максимального выхода летучих веществ;
- соответствия импеданса взрывчатого вещества акустической жесткости материала, из которого изготовлена пуля. То есть необходимо выполнить следующее условие:

$$P_{вв}D_{вв} = P_{п}C_{рп}, \text{ где:}$$

$P_{вв}$ – плотность взрывчатого вещества;

$D_{вв}$ – скорость детонации взрывчатого вещества;

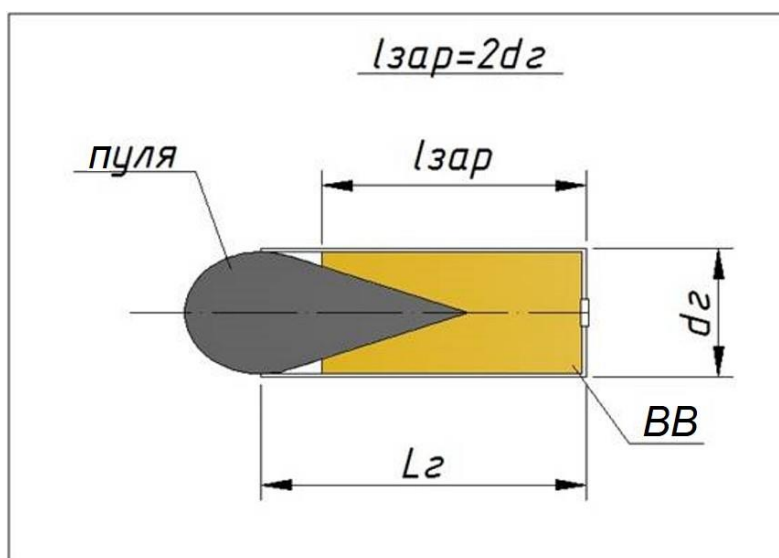
$P_{п}$ – плотность материала, из которого изготовлена пуля;

$C_{рп}$ – скорость распространения продольной взрывной волны в материале, из которого изготовлена пуля.

Для увеличения дальности стрельбы и начальной скорости разгона пули во взрывчатом веществе формируют конусную кумулятивную выемку. В связи с тем, что при формировании кумулятивного песта используется только «активная часть» взрывчатого вещества (то есть только та часть заряда, которая формирует кумулятивный пест), то и размер или длину заряда ВВ принимают равной размеру активной части заряда взрывчатого вещества, то есть равным

двум диаметрам патрона. Для снижения аэродинамического сопротивления пуле придают форму «капли». Размер и форму кумулятивной выемки обеспечивает конусное основание самой каплеобразной пули. На приведенном ниже рисунке (рис.1) представлен предлагаемый «Патрон для огнестрельного оружия с конусной кумуляцией». В этом случае начальная скорость вылета пули из ствола составит, примерно, от 25 км/сек до 40 км/сек.

Способы инициирования взрывчатого вещества могут быть различными (капсюльный, электрический, пьезоэлектрический и другие), главное, чтобы они обеспечивали надежность этого процесса.

$L_г$ – длина гильзы; **$d_г$** – диаметр гильзы; **$L_{зар}$** – длина заряда взрывчатого вещества; **ВВ** – взрывчатое вещество.

Рис. 1. Патрон для огнестрельного оружия с конусной кумуляцией

Дальнейшие мои исследования привели к тому, что для увеличения начальной скорости вылета пули из ствола необходимо уменьшить угол раскрытия кумулятивной воронки. Поэтому во втором варианте конструкции патрона предлагается вместо конусного кумулятивного эффекта использовать цилиндрический кумулятивный эффект. Так как создаваемый кумулятивный эффект увеличивается с уменьшением угла раскрытия воронки и достигает своего максимума при угле, равном 0 градусов [2], то есть при цилиндрической кумулятивной «выемке» заряда взрывчатого вещества.

Предлагаемый новый патрон для огнестрельного оружия [3] состоит из

продолговатой гильзы (для винтовки, карабина, автомата или пулемета), в которую вместо пороха, помещают заряд взрывчатого вещества. Тип взрывчатого вещества выбирают исходя из следующих условий:

- длительный срок хранения без потери своих свойств;
- большой бризантный эффект, пластичность взрывчатого вещества;
- не детонирует от удара или теплового воздействия;
- способность гарантированного инициирования от капсюля;
- безопасность при изготовлении патрона.

Для увеличения дальности стрельбы и начальной скорости разгона пули во взрывчатом веществе формируют цилиндрическую кумулятивную выемку. А для улучшения создания кумулятивного песта применяется линза, изготовленная из инертного материала, которая расположена у основания кумулятивной выемки. Диаметр линзы принимается равный 0,75 диаметра заряда. Для значительного увеличения скорости кумулятивной струи используется тонкая металлическая цилиндрическая облицовка (оболочка) заряда (смотри рисунок 2). Металл, из которого изготавливается оболочка, по плотности должен соответствовать плотности взрывчатого вещества (например: бериллий, алюминий или другой). Детонационная волна, искривленная «линзой», создает эффект цилиндрической кумуляции, при которой скорость кумулятивной струи достигает 90-100 километров в секунду [2]. На рис.2, представлена предлагаемая конструкция «Патрона для огнестрельного оружия с цилиндрической кумуляцией».

Способы инициирования взрывчатого вещества могут быть различными (капсюльный, электрический, пьезоэлектрический и другие), главное, чтобы они обеспечивали надежность этого процесса.

Для обеспечения возможности стрельбы под водой в гильзе находится достаточное количество воздуха (смотри рисунок), обеспечивающее надежную детонацию взрывчатого вещества и создание направленной цилиндрической кумулятивной струи.

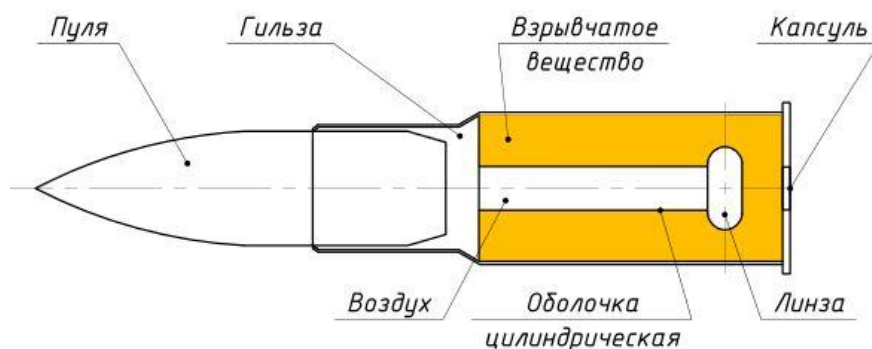

Рис. 2. Патрон для огнестрельного оружия с цилиндрической кумуляцией

На приведенных выше двух примерах конструкций патронов показано, что для увеличения эффективности действия существующего стрелкового оружия за счет увеличения скорости вылета пули из ствола необходимо использовать не энергию расширяющихся газообразных продуктов, возникающих от сжигания пороха, а энергию направленной кумулятивной струи, которая возникает при взрыве заряда, как при конусной конструкции кумулятивной выемки заряда, так и при цилиндрической форме заряда взрывчатого вещества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Патрон для вогнепальної зброї. Деклараційний патент України на корисну модель №58240. Новак А. І. Заявл. 19.08.2010, опубл. у бюл. №7, 11.04.2011.
2. Баум Ф. А., Станюкович К. П., Шехтер Б. И. Физика взрыва. М.: Государствен-ное издательство физико-математической литературы, 1959. - 800с.
3. Патрон для вогнепальної зброї. Деклараційний патент України на корисну модель №105411. Новак А. І., Маланчук З. Р., Руденко Г. В. Заявл. 09.04.2015, опубл. у бюл. № 6, 25.03.2016.

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ СТАТУСУ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Панасенко Едуард Анатолійович

Студент 6 курсу

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

м. Київ, Україна

Анотація: Початок війни на території України приніс безліч небезпечних та жахливих ситуацій, які можуть трапитися з будь-ким, тому задля збереження, як можна більше життів потрібно об'єднуватись, триматись разом та допомагати один одному. Тому більшість компаній намагається слідкувати за станом своїх працівників, так як для них це ресурс, який дуже важко або взагалі неможливо відновити і тут виникає потреба в сервісі, який би міг перевіряти стан робітників певної компанії та робити це швидко, зручно та бажано автоматично.

Тому за мету ми ставили ціль створити додаток для моніторингу стану безпеки робітника в умовах війни, що в результаті допоможе швидко надавати статус робітника, організувати тимчасові переїзди з небезпечних територій, групувати людей для допомоги один одному та на сам кінець зберегти, як можна більше життів. Тим більше в даний момент велика кількість компаній, які знаходяться в Україні намагаються знайти подібні системи.

В результаті було розроблено додаток, що працює на всіх популярних комп'ютерних та мобільних операційних системах, який дозволяє слідкувати за станом безпеки робітників та швидко надавати інформацію про людей, які знаходяться в стані небезпеки. Також потрібно відмітити, що кожен власник продукту може конфігурувати додаток по своєму бажанню, що зробило його універсальним для впровадження в середовище компанії.

Ключові слова: війна, безпека, моніторинг, веб-додаток, допомога, оперативність.

Ще з самого початку існування ери людей нам було притаманно ділитися на групи за для полювання чи нападу на інші угруповання собі подібних істот за для завойовування їх достатку, їжі чи території. З часом цей процес тільки розвився та набирав все більше і більше обертів. Групи ставали все більшими, утворювалися племена, які з часом розвивались, робили нові винаходи та вдосконалювали свою зброю. В результаті цих процесів ми перейшли до такої складної структури, як країна, яка об'єднує в собі різні національності, ідеї, ресурси та багато інших складових. Але проблема залишилася такою ж люди йдуть вбивати людей задля власної користі або своїх амбіцій. Тут потрібно відмітити, що з розвитком технологій з'явилося багато нових жахливих способів вбивати велику кількість людей і в результаті не великі смертельні сутички між різними групами людей переросли у глобальні війни та почали забирати мільйони мирних життів.

Але в ході розвитку людства з часом почала розвиватись цінність життя людини та люди почали думати один про одного, про свою безпеку та про безпеку інших. Саме усвідомлення цього факту, що життя являється найдорогоціннішим ресурсом та це дало поштовх для створення таких організацій, як ООН чи МККК, які створені за для покращенням безпеки людини та за для збереження людських життів. Тому в світі намагаються створювати все більше і більше гарантів безпеки людини. Але це може бути не тільки певна організація, а і певні додатки, що можуть слідкувати, наприклад за станом здоров'я або дають змогу отримати допомоги в онлайн режимі чи навіть простий електронний запис до лікаря може допомогти малорухомих людям та навіть врятувати їм життя.

Далі потрібно звернути увагу на те, що не кожна країна чи людина обрала шлях миру та взаєморозуміння та продовжує розв'язувати війни та нести за собою тільки смерть та власні амбіції. Але навіть, якщо таке лихо і трапилось

потрібно продовжувати боротись за кожне життя до останнього.

Тепер перейдемо до головного збудника, який дав поштовх до теми проекту. На жаль на нашу Україну напав ворог та готовий безжалісно забирати наші життя та територію нашої держави. Та тепер кожен в нашій країні намагається допомогти подолати ворога та зберегти, як можна більше життів всіма можливими методами. Побачивши і зрозумівши все, що відбувається навколо і в мене з'явилося бажання зробити свій вклад в боротьбі з ворогом. Тому було вирішено зробити додаток для моніторингу стану безпеки робітників.

Даний додаток дозволить роботодавцям проводити опитування своїх робітників та дізнаватися про їхнє місцезнаходження, можливість працювати, чи знаходяться вони в безпечному місці, яка допомога їм потрібна та надавати її в разі потреби в залежності від ситуації. Наприклад, у вашого робітника склалася ситуації, що він знаходиться на небезпечній території та йому потрібна допомога в організації виїзду на безпечну територію для нього та його сім'ї та за допомогою нашого додатку він матиме змогу швидко сповістити свого керівника або відповідального за безпеку співробітників людину, який в свою чергу може задіяти ресурси компанії та знайти рішення поставленої проблеми. Саме тому створення такого додатку дозволить зберегти життя не одній людині та надати допомогу тим кому вона конче не обхідна.

Перейдемо до огляду готового продукту і розглянемо, як ним користуватись. Для управління запитами існує чотири команди:

- `npm run sync` – синхронізую всі користувачів у Slack та додає їх до нашої системи
- `npm run request` – команда відправляє запити на перевірку користувача у приватні повідомлення та по бажанню можна відправляти в певну групу
- `npm run remind` – команда відправляю нагадування про те, що потрібно пройти перевірку стану людини та тільки тим користувачам, які ще її не проходили

- `npm run notify` – команда сповіщає адміністратора про користувачів, які не пройшли перевірку та про людей, які мають певні проблеми по результатам опитування

Всі запити виконують в ручному режимі та для автоматизації цього процесу потрібно використовувати певні готові рішення для створення розкладу. В нашому випадку, це Heroku Scheduler , який дозволяє виконувати певні команди кожного дня в заданий час. Для прикладу на рис. 1 буде наведено рекомендований розклад але кожний може змінювати його по власному бажанню.

Job	Dyno Size	Frequency	Last Run	Next Due	
<code>\$ npm run sync</code>	Free	Daily at 5:00 AM UTC	October 13, 2022 5:00 AM UTC	October 14, 2022 5:00 AM UTC	
<code>\$ npm run request</code>	Free	Daily at 8:00 AM UTC	Never	October 13, 2022 8:00 AM UTC	
<code>\$ npm run remind</code>	Free	Daily at 11:00 AM UTC	October 12, 2022 11:00 AM UTC	October 13, 2022 11:00 AM UTC	
<code>\$ npm run notify</code>	Free	Daily at 1:00 PM UTC	October 12, 2022 1:00 PM UTC	October 13, 2022 1:00 PM UTC	
<code>\$ \$ npm run sync</code>	Free	Daily at 8:00 PM UTC	October 12, 2022 8:00 PM UTC	October 13, 2022 8:00 PM UTC	

Рис 1. Рекомендований розклад в heroku scheduler

Тепер після виконання запиту `npm run request` користувачу прийде повідомлення (рис. 2) з проханням пройти опитування або повторити свої відповіді з минулого разу, або пройти опитування за іншу людину.

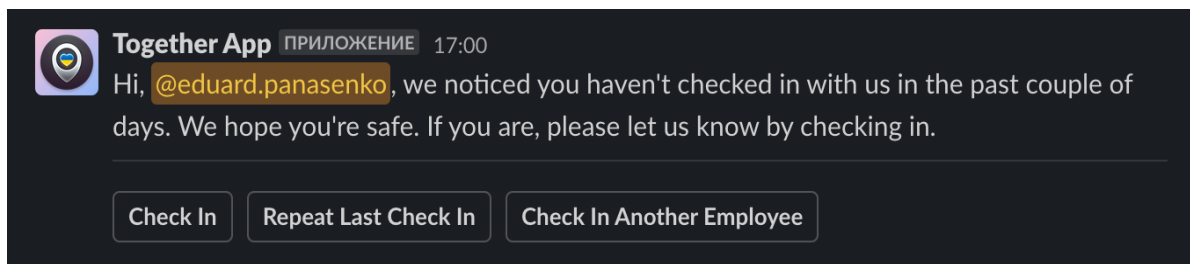

Рис. 2. Повідомлення зі запитом на проходження опитування

При натисканні на кнопку «Check In» відкривається вікно (рис. 3) у браузері з рядом запитань на які користувач дає відповіді з даних або, як у випадку з полем коментар просто вводить довільний текст. Також у верхній частині екрану можна помітити поле з місце положенням користувача, яке автоматично розпізнається при надані доступу до геоданих та в разі, якщо місце положення не виявлено то є можливість знайти його в ручному режимі.

Рис. 3. Форма зі запитаннями

Потрібно також звернути уваго, що при виборі певних відповідей можуть з'явитися додаткові поля (рис. 4), як у випадку з питанням «На яку допомогу ви очікуєте від компанії?» та при виборі відповіді «Організувати тимчасовий переїзд (2-4 дні), включаючи транспорт» то з'являється нове поле в якому потрібно вказати для скількох людей потрібно організувати переїзд.

Рис. 4. Додаткові поля

Після того, як всі поля будуть заповнені потрібно натиснути на кнопку «Check In» для підтвердження введених даних. Та якщо користувач пропустив яке-небудь поле воно підсвітиться червоним кольором (рис. 5), щоб привернути увагу.

Рис 5. Повідомлення про не правильність заповнених полів

І у разі успішного заповнення користувач побачить вікно про успішне пройдене опитування.

Тепер розглянемо додатковий функціонал, який доступний тільки адміністратору додатку. Після успішного проходження опитування у адміністратора з'явиться додаткові дві кнопки (рис. 6), які дозволяють перейти на сторінку з картою де будуть відображенні всі користувачі у тому місці де вони вказали під час проходження опитування та на сторінку з відповідями кожного користувача.

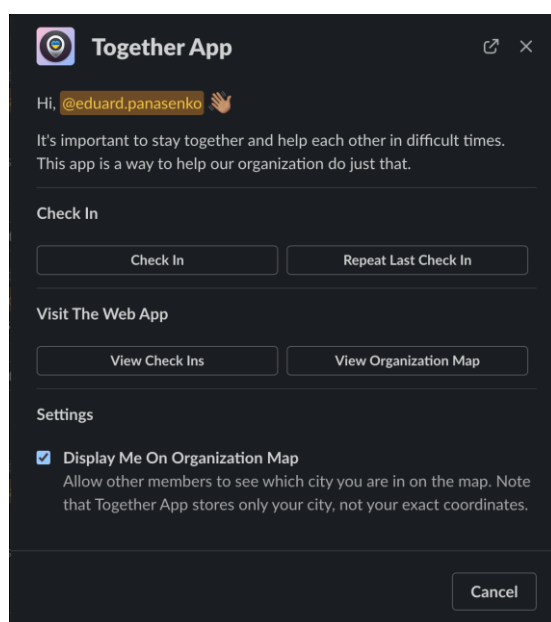

Рис. 6. Панель адміністратора в Slack

Сторінка з картою (рис. 7) відображає позицію кожного юзера та групує їх, якщо в одному місці знаходиться декілька людей, що дозволяє здійснити групування робітників під час організації переїзду в безпечне місце. Можна відмітити, що даний функціонал дозволяє відстежувати людей, які знаходяться в небезпечних зонах для посиленого контролю за ними. Також для пришвидшення процесу комунікації напроти імені кожної людини знаходиться кнопка «Message in Slack», що дозволяє по натиску перейти в чат з вибраним робітником.

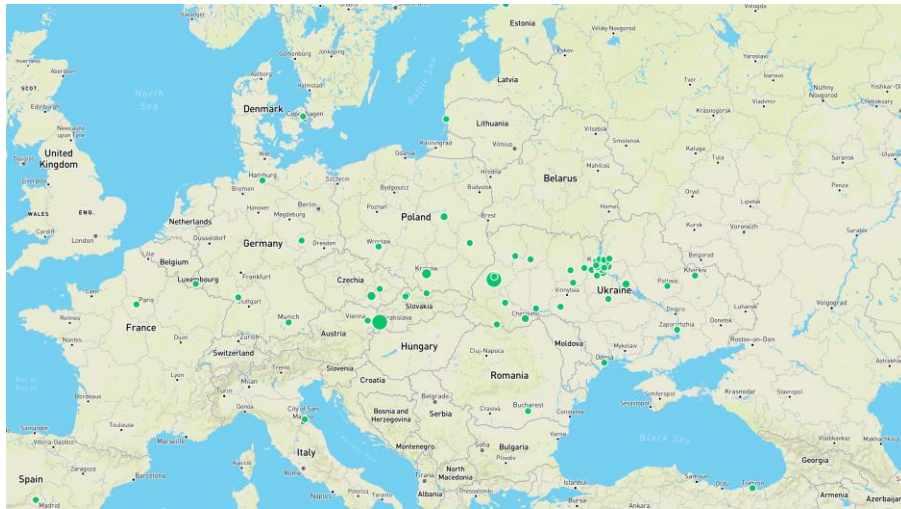

Рис. 7. Карта з відміченими користувачами

Тепер можемо перейти до найважливішої частини панелі адміністратора (рис. 8), це сторінка з зібраними даними, яка складається з таких частин: панель для фільтрації даних, поле пошуку, кнопка для вивантаження всієї інформації в CSV файл, яка підпадає під дію обраних фільтрів та список всіх користувачів з їхніми відповідями. Вигляд даної сторінки буде продемонстровано на наступному зображенні.

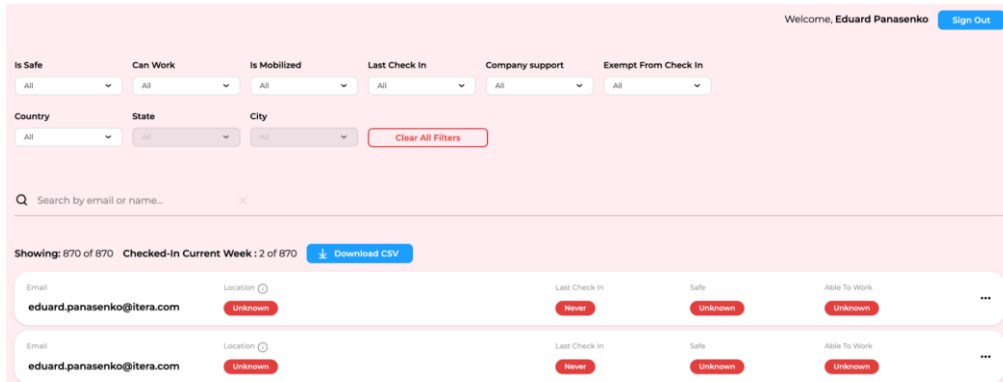

Рис. 8. Панель адміністратора додатку

Також, багато компаній мають робітників не тільки в Україні але і в інших країнах де не ведуться бойові дії та було б бажано звільняти від опитування таких людей та не турбувати їх. Для цього існує кнопка «Exempt from Check In».

Далі перейдемо до кнопки «Give admin permission», що надає права адміністратора обраному користувачу, це буде корисно в ситуації, коли компанія має великий штат, а обробляти зібрану інформацію потрібно швидко.

Іноді трапляється, що певну людину мобілізували але вона ще рахується

вашим робітником то в такому випадку можна помітити її, як мобілізовану за допомогою кнопки «Mark as mobilized».

Та на сам кінець наявні звичайні функції, як показати користувача на карті, відкрити чат в Slack або приховати на карті. Знизу буде наведений скріншот (рис. 9) з всім описаним функціоналом вище

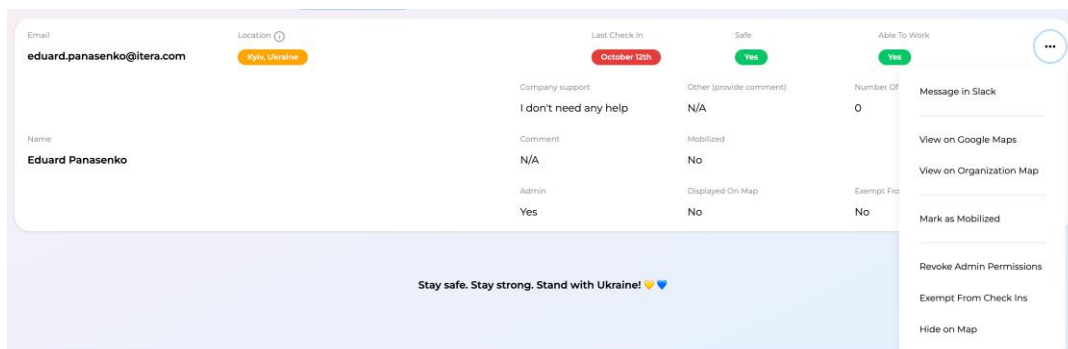

Рис. 9. Додатковий функціонал

Під час виконання команди `pm run notify` за розкладом, система опрацює всіх користувачів та знайде тих хто знаходиться в небезпеці та відправить їх у спеціально заготовлений системою чат у Slack та сповістить про небезпеку адміністратор.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Okta – Guides overview [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://developer.okta.com/docs/guides/>
2. Google Maps API documentation [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://developers.google.com/maps/documentation>
3. How to deploy React App on Heroku? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bacancytechnology.com/blog/deploy-react-app-on-heroku>
4. Slack Api feature [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://api.slack.com/future>

**СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ТА УПРАВЛІННЯ ДОСТУПОМ НА
ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТАХ**

Пасько Віктор Петрович

к.т.н., доцент

Самофал Анна Юрїївна

студентка

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

м. Київ, Україна

Анотація: Системи контролю та управління доступом людини до підприємств та промислових об'єктів, що знаходяться під охороною, забезпечують цілісність та секретність таких об'єктів. Одним із методів реалізації таких функцій забезпечується системою ідентифікації та аутентифікації особи під час її пропуску на цей об'єкт. В статті розглянуто системи контролю та управління доступом, представлено опис основних їх складових та проаналізовано їх основні переваги та недоліки.

Ключові слова: системи контролю та управління доступом, ідентифікація, аутентифікація, faceID, біометрична ідентифікація.

Система контролю та управління доступом (СКУД) – сукупність програмно-технічних і апаратних засобів і організаційно-методичних заходів, які забезпечують захист окремих об'єктів від несанкціонованого проникнення, які також формують реєстрацію входу/виходу людей або транспорту через спеціальні «точки» такі як: двері, ворота, турнікети, шлагбауми та інші пристрої, а також оперативний контроль переміщення персоналу і час його знаходження на території об'єкту [1]. На рис.1 зображена схема найпростішої СКУД.

Рис.1. Схема найпростішої СКУД

Типова СКУД складається з таких компонентів.

1. *Контролери*. Є основою апаратної частини системи. До них під'єднуються додаткові пристрої: зчитувачі, інтерфейсні модулі, дамки, кнопки виходу, охоронні датчики. Контролери поділяються на три класа: автономні, мережеві та комбіновані.

2. *Зчитувачі* – це пристрої, призначені для зчитування інформації з ідентифікатора і передачі цієї інформації в контролер СКУД.

3. *Ідентифікатори* – пристрої, які зберігають інформацію про користувачів. Кожен ідентифікатор має вбудований унікальний двійковий код, в системі якого зберігається інформація про рівень доступу користувача.

4. *Інтерфейсні модулі* – використовуються для підключення зчитувачів, замків або для підключення контролерів до ПК.

5. *Виконавчі пристрої* – замки, турнікети, шлагбауми, калітки.

Зчитавши інформацію з карти, контролер перевіряє її зі своєю БД і приймає рішення: давати чи ні команду на виконавчий пристрій.

6. *Датчики* положення дверей. Для правильної роботи СКУД контролер повинен розуміти, що відбувається на території об'єкта: відкриті чи закриті двері; піднятий чи опущений шлагбаум, як довго відкриті двері і т.д.

7. *Допоміжне обладнання* – блоки безперебійного живлення, датчики, кнопки, проводка і т.д.

8. *Персональні комп'ютерів та програмне забезпечення*, За допомогою яких проводиться налаштування і управління пристроями,

моніторинг їх параметрів, систематизація і архівування всієї інформації системи.

СКУД класифікуються за різними параметрами і тому, якщо виникає потреба у створенні СКУД, компанії чи інші установи відштовхуються від власного бюджету, витрат ресурсів та інших показників. На рис.2 зображена класифікація за основними типами СКУД.

Типовими завданнями, покладеними на СКУД є:

1. розподіл прав доступу між клієнтами;
2. робота з перепустками та їх ідентифікація;
3. автоматичний облік робочого часу;
4. відображення інформації про нештатні ситуації.

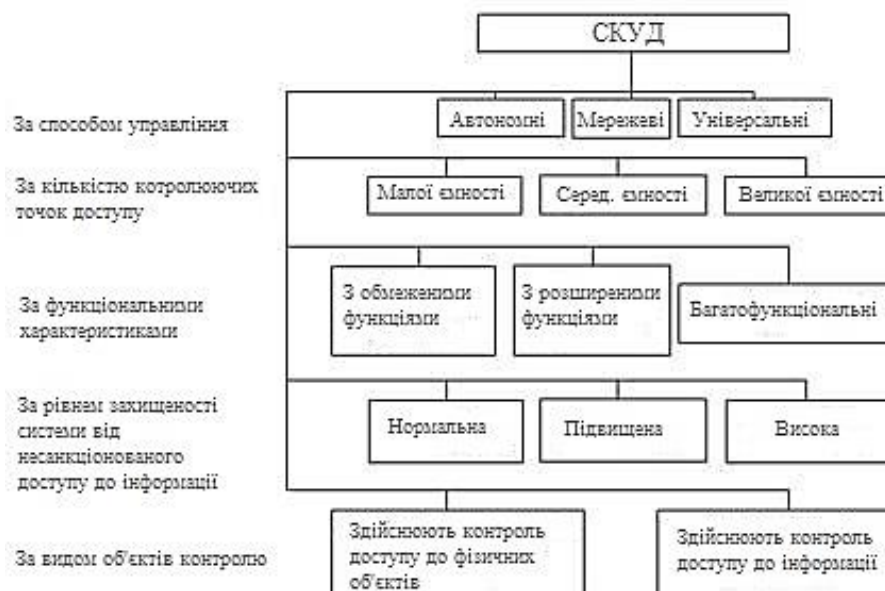

Рис.2. Класифікація СКУД

Є декілька відомих компаній, які розробляють СКУД.

Компанія HID Global – одна з найбільших світових компаній в даній області. На їхньому офіційному сайті можна віднайти різні компоненти для СКУД, наприклад HID VertX EVO V1000 Networked Controller.

Оборот компанії NedAp складає майже 140 млн доларів. Це голландська компанія, одна із провідних виробників систем радіочастотної ідентифікації.

Китайська компанія «ZkTeco Co., Ltd» [2] широко відома своїми розробками біометричних методів верифікації. Підприємство має більше

90 філіалів по світу. Вона підтримує біометричну ідентифікацію, відеонагляд.

Компанія Ажах [3] це українська компанія, яка стрімко розвивається і вже починає виходити на австралійський ринок. Також працівники Ажах долучилися до підтримки України у війні з росією та допомогли у реалізації додатку «Повітряна тривога». На їхньому офіційному сайті представлені такі компоненти до СКУД як: домофони, ідентифікатори, зчитувачі, контролери та ін. (рис.3).

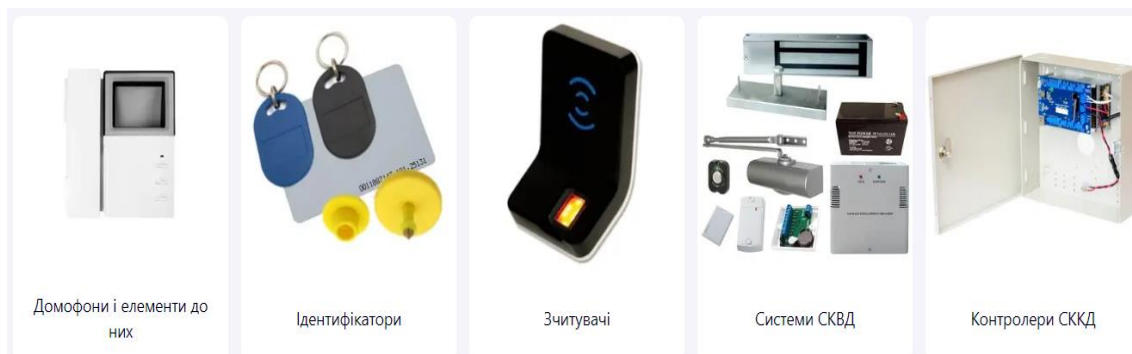

Рис.3. Компоненти до СКУД від Ажах

Кожна СКУД має підсистему ідентифікації та аутентифікації. Ідентифікація та аутентифікація – це поняття, яке характеризує процес визначення, чи є людина тим, за кого себе видає [4].

В будь-якій системі аутентифікації можна виділити декілька елементів:

- особа, що проходить процедуру;
- характерні особливості особи людини;
- власник, що несе відповідальність за систему аутентифікації;
- система управління доступом, яка регламентує порядок права особи

на доступ до системи [5].

Аутентифікація здійснюється за допомогою систем або ресурсів, до яких здійснювався доступ. Наприклад, сервер аутентифікує користувачів, використовуючи власну систему паролів, використовуючи ідентифікатори для входу і паролі. Кожен користувач спочатку реєструється, використовуючи само вигаданий пароль.

Є кілька видів та способів ідентифікації та аутентифікації людини:

- парольна аутентифікація;

- жетонна аутентифікація;
- посвідчення;
- біометрична ідентифікація.

Останній метод також має свою класифікацію за наступними ознаками.

1. Статичні методи:

- за відбитком пальця;
- за формою долоні;
- за розташуванням вен на лицьовій стороні долоні;
- за сітківкою ока;
- за райдужною оболонкою ока.

2. Динамічні методи.

- за тембром голосу;
- за рукописним почерком;
- за клавіатурним почерком.

Розпізнавання за відбитками пальців є найстарішим і найпоширенішим методом розпізнавання людини. Палець людини має точні маркери у вигляді кілець, дуг та ліній. Такі маркери вивчаються вже понад 100 років, і за цей час їх було зібрано мільйони, і жоден з них не є ідентичним.

Першим біометричним підходом був тест сітківки ока. Цей підхід використовує ідею про те, що райдужна оболонка ока кожної людини відрізняється за кольором і текстурою і відрізняється від інших людей. Таким чином, складний візерунок райдужної оболонки дозволяє виділити для цілей ідентифікації порівняльні властивості.

Геометрія руки – це популярна біометрична форма, яка з'явилася на ринку наприкінці 1980-х років. Вона ґрунтується на тому, наскільки різною є форма кожної руки, і форма руки людини не змінюється після досягнення певного віку.

Система за розпізнаванням по голосу використовує програмне забезпечення для захоплення аудіо для збору аудіо-інформації під час запису, щоб створити шаблон, а потім витягти різні особливості аудіо-даних.

У загальному випадку будь-яка біометрична система складається з таких компонент.

1. *Сенсорний модуль.* Цей модуль отримує біометричні дані користувача. Прикладом такого модуля можуть слугувати сканери відбитків пальців.

2. *Модуль вилучення біометричних характеристик.* Цей модуль призначений для вилучення основних значень біометричних характеристик.

3. *Модуль порівняння.* Цей модуль порівнює отримані біометричні характеристики з тими, які зберігаються в базі даних.

4. *Модуль прийняття рішень.* Користувацька ідентичність підтверджується або спростовується. Це відбувається на підставі результатів модуля порівнянь.

Модуль прийняття рішень може допускати два види помилок, які можуть бути зроблені в процесі верифікації:

1. *хибне відхилення доступу False Rejection (FR)* – це відмова в доступі клієнту, який має право доступу.

2. *хибне надання доступу False Acceptance (FA)* – це коли система помилково впізнає чужого як свого.

Розглянемо переваги та недоліки деяких з найбільш розповсюджених способів ідентифікації. Незалежно від способу біометричної ідентифікації можна розглянути такі переваги та недоліки:

Переваги біометричної системи:

- надійність та швидкість ідентифікації та аутентифікації
- за відбитком пальців пристрої впізнають людину протягом 1-2 секунд;
- дані біометричних характеристик неможливо втратити.
- біометрична ідентифікація забезпечує точний, захищений доступ до інформації; відбитки пальців, сканування сітківки та райдужної оболонки ока дають абсолютно унікальні набори даних, якщо все зроблено правильно.
- існуючі методи, такі як перевірка паролів, мають багато проблем

(люди записують їх, забувають, придумують паролі, які легко зламати).

Недоліки біометричної системи:

- біометричні характеристики не можна змінити в БД.
- через вікові зміни, травми, ампутації потрібне постійне оновлення еталонних моделей порівняння, які вносяться в пам'ять.
- біометричні характеристики неможливо зберегти таємними, тому зловмисники можуть підробити зразки відбитків пальців.

Існує багато систем, які допомагають проводити ідентифікації та аутентифікацію особи залежно від способу біометричної ідентифікації. Наприклад, Система System 2000EAC фірми IriScan використовує технологію аналізу райдужної оболонки ока. Процес ідентифікації за допомогою цієї системи починається з отримання зображення ока. Для зчитування користувачеві достатньо подивитися на спеціальний отвір з відстані приблизно 1 м. Далі на зображенні виокремлюють межі зіниці та райдужки, вилучають зони, прикриті повікою, усувають відблиски, визначають фокус для опрацювання зображення. Потім зображення обробляється і кодується. Також потрібно додати, що рівень FR та FA становить 0,00066% та 0,00078% відповідно. (Ці показники в ідеалі повинні дорівнювати 0).

Також є декілька систем ідентифікації особи за відбитком пальця. Найпопулярніші і найефективніші з них це: TouchLock II, FIC-2000I, Puppy Logon System, SACcat (табл.1).

Таблиця 1

Порівняння основних характеристик систем біометричної ідентифікації за відбитком пальців

Назва системи	Рівень FR, %	Рівень FA, %	Ціна, \$
TouchLock II	<1	0.0001	2950
FIC-2000I	1	0.0001	1600
Puppy Logon System	<1	<0.1	650
SACcat	0.2	0?	600-700

Також існує безліч додатків, які можуть ідентифікувати особу.

Наприклад, сайт [6] може по зображенню ідентифікувати особу. На рис. рис.4

та рис.5 показано результати роботи цього сайту.

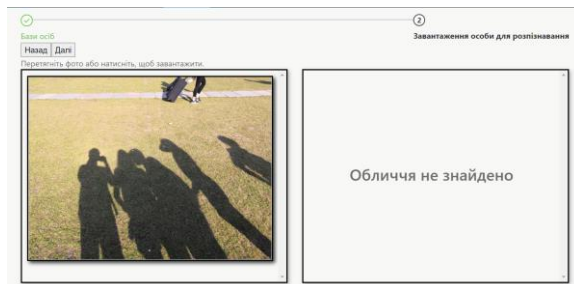

Рис.5. Ідентифікація особи неупішна (Веб сервіс sciencehunter.net)

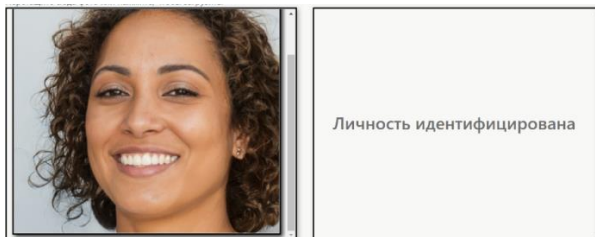

Рис.6. Ідентифікація особи успішна (Веб сервіс sciencehunter.net)

Проаналізуємо відомі рішення систем розпізнавання по обличчю відомі як FaceID. Існують такі варіанти даної ідентифікації особи.

1. Facebook DeerpFace.

Сервіс Facebook DeerpFace призначений для користувачів в соціальній мережі Facebook. За основу беруться опубліковані користувачами фото, на яких позначені люди, шукає на них обличчя і підв'язує до них імена, які були вказані цими користувачами. При наступних публікаціях фото система DeerpFace підкаже людину, яка зображена на фотографії.

2. Система Apple Face ID.

Система Apple Face ID призначена для авторизації власника телефону. Ця система дає змогу розпізнавати обличчя при поганому освітленні. Для початку роботи системи треба провести побудову макету обличчя. Обертаючи телефон навколо обличчя за допомогою фронтальної камери виконується цей процес. Після закінчення побудови макету система готова для роботи.

Переваги системи:

- висока ефективність розпізнавання;
- захищеність системи від обману;
- можливість розпізнавати при поганому освітленні.

Недоліки:

- закрита технологія тільки для продукції Apple (аналогічно як і перша розглянута система);
- неможливість розпізнати обличчя у масці враховуючи пандемію COVID-19.

Ось чому китайська компанія Hanwang розробила алгоритм, що дозволяє розпізнати особистість людини під маскою з точністю 95%. Отже, аналіз СКУД та підсистем біометричної ідентифікації та аутентифікації показав необхідність розробки системи ідентифікації особи використовуючи нову методику генерації штучної вибірки, яка дає змогу створювати набори даних для навчання нейронної мережі даної системи.

Висновки: Дана робота призначена для ознайомлення та аналізу СКУД та систем ідентифікації та аутентифікації осіб. Проаналізувавши існуючі рішення СКУД та систем ідентифікації та аутентифікації осіб, було прийнято рішення про розробку системи розпізнавання обличчя з унікальною методикою генерації штучної вибірки для нейронної мережі цієї системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Системи контролю і управління доступом від А до Я. Режим доступу: <https://deps.ua/ua/knowegable-base/reference-information/7824.html>
2. ZKTeco. Режим доступу: <https://www.zkteco.com/en/>
3. Твій захист для неідеального світу. Режим доступу: <https://ajax.systems/ua/>
4. Переваги та недоліки біометричної системи аутентифікації. Режим доступу: <https://worldvision.com.ua/preimushchestva-i-nedostatki-biometriche-skoj-sistemy-autentifikatsii/>
5. Пояснювальна записка. Режим доступу: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/29818/8/Zapyska_Makar_RRm-61.pdf
6. Sciencehunter. Режим доступу: <https://www.sciencehunter.net/Services/face/ident>

КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ПРОЦЕСОМ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ТА ОЧИЩЕННЯ ГАЗОВИХ ВИКИДІВ У ВИРОБНИЦТВІ ПОВЕРХНЕВО-АКТИВНИХ РЕЧОВИН

Подустов Михайло Олексійович,

д.т.н., професор

Шелудько Станіслав Олегович,

студент

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

м. Харків, Україна

Вступ. Виробництво поверхнево-активних речовин (ПАР) складається з наступних основних стадій: отримання сульфатуючого агенту, сульфатування органічної сировини, нейтралізація продуктів сульфатування, очистка газових викидів [1]. На стадії одержання сульфатуючого агенту виконують каталітичне окислення низькоконцентрованого двооксиду сірки до триоксиду, на стадії сульфатування відбувається взаємодія триоксиду сірки з органічною сировиною, на стадії нейтралізації кислі продукти сульфатування нейтралізують водними розчинами лугів з отриманням готового продукту, на стадії очищення газових викидів відбувається нейтралізація залишків двооксиду і триоксиду сірки водними розчинами лугів.

Метою роботи є удосконалення технологічних процесів нейтралізації та очищення у виробництві ПАР з урахуванням енерго- та ресурсощадних підходів, дослідження їх складових як об'єктів керування та розробка комп'ютерно-інтегрованої системи керування цими процесами.

Матеріали та методи. Огляд та аналіз науково-методичної літератури, синтез енерго- та ресурсощадного технологічних процесів нейтралізації та очищення у виробництві ПАР, моделювання та визначення налаштувань елементів системи керування.

Результати та обговорення. Слід зазначити, що процеси нейтралізації продуктів сульфатування та очищення викидних газів від двооксиду і

триоксиду сірки у виробництві ПАР не є основними, проте на цих стадіях закріплюються позитивні ефекти отримані на попередніх [2, 3].

Згідно мети роботи комп'ютерно-інтегрована система керування розроблена з застосуванням наступних основних контурів регулювання: регулювання температури в реакторі нейтралізації, регулювання рівня рН продукту на виході з нейтралізатора, залишкової концентрації двооксиду і триоксиду сірки у скидному газовому потоці. Для реалізації контурів обрані сучасні вітчизняні прилади та засоби автоматизації, верхній рівень системи керування – мнемосхема оператора в SCADA середовищі TRACE MODE.

Висновки. Визначено технологічні особливості процесів нейтралізації та очищення у виробництві ПАР, проаналізовано їх як об'єкти керування, обрані контури контролю, регулювання та дистанційного керування, обрані сучасні прилади та засоби для їх реалізації, розроблено схему комп'ютерно-інтегрованого керування на базі програмованого логічного контролера OWEN.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.

1. Абрамсон А. А., Зайченко Л. П., Файнгольд С. И., 1988. *Поверхностно-активные вещества: синтез, анализ, свойства, применение.* Ленинград: Химия.

2. Дзевочко О. М., Подустов М. О., Лисаченко І. Г., Дзевочко А. І. та Ворожбіян Р. М., 2021. *Дослідження процесу нейтралізації продуктів сульфатування у виробництві пар.* Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер. : Хімія, хімічна технологія та екологія. Харків : НТУ "ХПІ", 2 (6), с. 3-8.

3. Дзевочко, О. М. та Подустов, М. О., 2019. *Дослідження гофрованих насадочних елементів в процесах абсорбції відхідних газів виробництва ПАР.* Науково-практичний журнал «Інтегровані технології та енергозбереження». Харків: НТУ «ХПІ», 1, с. 33 – 41.

АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ДУГОВОЮ СТАЛЕПЛАВИЛЬНОЮ ПІЧЧЮ

Подустов Михайло Олексійович,

д.т.н., професор

Шматько Катерина Андріївна,

студентка

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

м. Харків, Україна

Вступ. Розвиток техніки високих швидкостей, температур і тиску, машинобудування, авіації та транспорту, енергетики та радіоелектроніки, хімії та сільського господарства висунув в ХХІ віці нові вимоги до якості чорних металів, обумовив необхідність створення виробництва нових високоякісних сталей і сплавів з різним вмістом таких елементів як вуглець, кремній, марганець, хром, вольфрам, ванадій та багато інших при мінімальній присутності шкідливих домішок: сірки, фосфору, кисню, водню. Дану задачу вирішують шляхом подальшого удосконалювання галузі техніки - електromеталургії, включаючи виплавку сталі та феросплавів в електричних печах. Так, у дев'яностих роках минулого століття при світовому виробництві сталі близько 780 млн. т., доля виплавленого у дугових печах склала 25% (195 млн.т.). [1]

Метою роботи є вивчення сучасних технологій плавлення металів електричною дугою, з урахуванням енерго- та ресурсощадних підходів, дослідження його складових як об'єктів керування та розробка автоматизованої системи керування процесом. Матеріали та методи. Огляд та аналіз сучасної та передової науково-методичної літератури з плавлення металів електричною дугою, математичне моделювання налаштувань елементів системи керування.

Результати та обговорення. Рішення, що пропонуються, з розробки автоматизованого управління дуговою сталеплавильною піччю передбачає наявність автоматизованого гавантаження шихтою печі з дотриманням

рецептури, що сприяє підвищенню якості сплаву, що одержується а також забезпечує ресурсощадність процесу. Основна увага спрямована на синтез системи автоматизованого керування режимами плавлення шихти електричною дугою, що забезпечує [2, 3, 4]:

– відслідковування переміщення графітових електродів (кожним з трьох – окремо) при оплавленні шихти, що стабілізує електричну дугу і суттєво знижує витрату електроенергії та часу плавки;

– аварійна сигналізація при обриві дуги або короткому замкненні на високій вірогідності поломки графітових електродів при упорі в шихту, а також діагностики технічного стану технологічного обладнання, блокування в критичних ситуаціях;

– зручне керування процесом за допомогою SCADA-системи, з можливістю архівації даних та показників технологічного процесу та оперативного втручання в процес і поліпшення умов праці обслуговуючого персоналу.

Висновки. Реалізацію запропонованої системи керування виконано на базі сучасного програмованого логічного контролера, обрано відповідне додаткове обладнання, розроблено відповідну технічну документацію.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.

1. Козлов Г. О. 2006. *Дугові сталеплавильні печі: Методичний посібник*. Нікополь: НТ НМетАУ.

2. Лапшин, И.В. 2002. *Автоматизация технологических процессов дуговой сталеплавильной печи*. Москва: Квадратум ООО.

3. Бабіченко А. К., Красніков І. Л., Бабіченко Ю. А., Вельма В. І., Лисаченко І. Г., Подустов М. О. та Дзевочко О. М., 2016. *Мікропроцесорні засоби в автоматизованих системах керування технологічними процесами*. Харків : Водний Спектр Джі-Ем-Пі.

4. Трегуб В. Г. 2017. *Проектування систем автоматизації: Навч. посібник*. Київ: Видавництво Ліра-К.

**ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ BLOCKCHAIN ПРИ РОЗРОБЦІ
ВЕБ-ДОДАТКУ ДЛЯ ГЕНЕРАЦІЇ NFT**

Савчук Тамара Олександрівна

PhD, професор

Гриценюк Олесь Васильович

студент

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація: У даній роботі обґрунтовано використання blockchain Minima при розробці додатку для генерації NFT, який забезпечує стабільну роботу та швидке виконання транзакцій за рахунок сучасних підходів до масштабування мережі та великій кількості валідаторів у мережі.

Ключові слова: web 3.0, консенсус, NFT, DApp, blockchain, ноди.

Важливою задачею при розробці DApp є вибір blockchain, де фіксуватиметься підтвердження права власності на NFT [1]. При цьому, слід обрати мережу, яка має високий рівень децентралізації та масштабування, завдяки чому забезпечується її стабільна робота, а швидкість виконання транзакцій буде не менше 5,000/сек. Щоб вибрати blockchain для генерації NFT порівняємо такі мережі як Binance Smart Chain, Solana, Minima.

Блокчейн мережа Binance Smart Chain (BSC) - створена для запуску програм на основі смарт-контрактів та BSC, що дозволяє користувачам отримати високу ємність транзакцій BC та функціональність смарт-контракту BSC. Крім того, Binance Smart Chain також реалізує Ethereum Virtual Machine (EVM), що дозволяє запускати програми на основі Ethereum, такі як MetaMask. Серед важливих особливостей цей блокчейн підтримує генерація NFT в своїй мережі. Мета платформи - надати розробникам можливість створювати децентралізовані програми (DApps) та допомогти користувачам керувати

своїми цифровими активами кросчейн із низькою затримкою та великою ємністю [2]. Платформа працює на основі консенсусної моделі підтвердження частки володіння proof-of-stake (PoS), зокрема, proof-of-staked-authority. Власний токен BSC, Binance Coin (BNB), може бути використаний для підвищення безпеки мережі та з метою організації голосування за протоколи управління спільнотою. BSC поєднує у собі делегований PoS та підтвердження повноважень proof-of-authority (PoA) для досягнення консенсусу в мережі та підтримки безпеки блокчейну. PoA відомий своєю здатністю перешкоджати 51% атак, а також терпимістю до Byzantine attacks.

Серед переваг: висока популярність, відносно висока стабільність роботи за рахунок перевіреного списку валідаторів.

Серед недоліків, низька швидкість виконання транзакцій, обмеження в масштабуванні та відсутність децентралізації, та що повністю суперечить основним принципам технології, та вразливість через яку нещодавно була здійснена хакерська атака з викраденням токенів [3].

Solana – це блокчейн третього покоління на Proof of Stake. У ньому реалізований унікальний спосіб створення надійної системи для визначення часу транзакції під назвою "Proof of History". Proof of History — це розвиток популярного алгоритму Proof of Stake. Слово у назві History означає, що у блоках записується «історія» — тобто мітки часу, коли цей блок було створено. Немає потреби у «важких» обчисленнях та спеціалізованому обладнанні. Набув blockchain своєї популярності за рахунок рекордного на свій час масштабування, адже максимальна кількість транзакцій за секунду в Solana - 65 000, а за рахунок дешевих транзакцій він став одним із лідерів по генерації NFT серед інших блокчейнів[4].

Серед переваг популярність, висока швидкість виконання транзакції та високий рівень масштабування. Серед недоліків це не висока стабільність роботи, що через великі навантаження у системі, час від часу вона ламається, що вказує на її слабкості в алгоритмічній складові, що за собою може потягнути до втрат коштів.

Minima позиціонується як кооперативний blockchain, який дозволяє користувачам вільно спілкуватися та обмінюватися вартістю з будь-ким без посередників, а також отримувати доступ до інформації з будь-якої точки світу через смартфон. Minima за своєю архітектурою складається з чотирьох рівнів, основними з яких є два. Рівень «максимум» забезпечує здійснення швидких транзакцій, DAPPs із середовищем для розробки, смарт-контракти та інше, саме на цьому рівні відбувається генерація NFT. Рівень «мінімум» має високу децентралізацію та безпеку, за рахунок цього повільний і практично не схильний до масштабованості [5]. Кожен учасник Minima є валідатором, тобто перевіряє та створює блоки в мережі. На даний момент запущено понад 75 000 вузлів Minima у 150 країнах світу та їх кількість зростає у геометричній прогресії. Унікальність блокчейна Minima полягає у її максимальній, наскільки це можливо, децентралізації за рахунок установки нод не тільки на сервери, а й на смартфони. Проект є на етапі розробки [6]. Серед переваг є максимально відома на сьогодні децентралізація, та максимально можливе масштабування, що забезпечує високу стабільність.

Недоліками є те, що проект є на стадії розробки і в нього поки мала популярність. Порівняльна характеристика blockchains для NFT (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика blockchains для NFT

	BSC	MINIMA	SOLANA
Механізм консенсуса	PoA	PoS	PoH
Кількість транзакцій кл / сек	300 / сек	40 000 000 /сек	65,000/сек
Рівень децентралізації	мінімальний	високий	середній
Стабільність роботи	+	+	-
Популярність	висока	низька	висока
Cross-chain	+	+	+

Як видно з таблиці, необхідні значення характеристик, а саме: кількість транзакцій понад 5000 за секунду, високий рівень децентралізації та масштабування, при цьому маючи стабільну роботу для ефективного функціонування web додатку для генерації NFT, має мережа blockchain Minima.

Отже, для реалізації web-додатку для генерації доцільно використати

blockchain Minima.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Top NFT Blockchains to Buy and Sell (2022) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.nansen.ai/guides/top-nft-blockchains-to-buy-and-sell>
2. Що таке binance smart chain [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://coinmarketcap.com/alexandria/uk/article/what-is-binance-smart-chain>
3. Що таке Solana і як на цьому можна заробити - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/shcho-take-solana/>
4. Що таке Solana [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://academy.binance.com/uk/articles/what-is-solana-sol>
5. Polygon vs. Minima [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.minima.global/post/polygon-vs-minima>
6. Minima: самый децентрализованный блокчейн в мире [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ixbt.com/live/sw/minima-samyu-decentralizovannyu-bokcheyn-v-mire-stavim-nodu-i-uchastvuem-v-testnete.html>

УДК 621.923.42

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АБРАЗИВНОЙ ОБРАБОТКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ТОЧНОСТИ РАЗМЕРА И ФОРМЫ, ТРЕБУЕМЫХ ПРИ ОБРАБОТКЕ ВЫСОКОТОЧНЫХ ОТВЕРСТИЙ

Самедов Мухаддин

к. т. н., доцент

Азербайджанский технический университет

Аннотация. Статья посвящена проведению анализа технологических возможностей абразивной обработки в обеспечении точности размера и формы, требуемых при обработке высокоточных отверстий. В процессе исследования рассмотрены три технологические схемы абразивной обработки. На примере схемы тонкой абразивной обработки цилиндрических отверстий деталей вращения из высоколегированных композитов выделены возможности и преимущества обеспечения дискретного контакта двух шероховатых тел (брусок-деталь) при их взаимном перемещении в процессе обработки.

Ключевые слова: абразив, обработка, шероховатость, отверстие, форма.

Постоянно возрастающие требования к качеству выпускаемых машин связаны с необходимостью повышения их точности и надежности, производительности и коэффициента полезного действия, которые в значительной степени определяются эксплуатационными свойствами их основных деталей и узлов.

Машиностроению на сегодняшний день, в эпоху набирающей обороты Четвертой промышленной революции, необходимо принципиально новое, надежное и универсальное оборудование, инструменты и оснащение, способное эффективно и стабильно обрабатывать разные изделия из конструкционных материалов в условиях как автоматизированного производства, так и небольших производств, которые широко распространены в настоящее время [1].

Основным методом обработки материалов сегодня является шлифование, используемое как при чистовой, так и в ходе черновой обработки. Как известно, шлифование - это более энергоемкий процесс по сравнению с резкой лезвиями.

Поэтому при шлифовании изделий, изготовленных из материалов с повышенными физико-механическими свойствами, возникают большие силы и температуры резания, приводящие к образованию прижиганий и трещин, глубоких структурных изменений в поверхностных слоях обработанных деталей и других температурных дефектов, устранить которые на последующих доводочных операциях в ряде случаев не представляется возможным [2].

В связи с этим, вопросы совершенствования операций шлифования деталей главным образом в плане повышения качества и производительности обработки являются актуальными и требующими поиска новых технологических решений.

В особенности это касается обработки высокоточных деталей, например, гидроаппаратуры авиационной техники, сепаратора (изготовленного из стали 20X3 МФ-Ш твердостью $HV \geq 800$), плунжера диаметром 13 мм и длиной 54,5 мм (изготовленного из стали X12 МФ-В твердостью HRC 60 – 64), а также других деталей и их отверстий.

Одним из способов решения поставленной задачи является использование достижений в области укрепления поверхности, которое обеспечивается новейшими энергосберегающими и экологически безопасными технологиями, позволяющими решать вопросы модификации поверхности на этапах создания, эксплуатации и ремонта конструкционных элементов. Выполнение этих заданий по большей части обеспечивается технологическими процессами абразивной обработки.

Процесс абразивной обработки выгодно отличается от ныне существующих отделочных методов своей технологичностью и ресурсоэкономичностью.

Его можно рассматривать не только как способ получения тел определенных геометрических размеров и формы, но и как целенаправленный

способ изменения структуры и свойств металла. В зоне контакта абразивных зерен с деталью возникают условия, характерные для импульсных укрепляющих технологий, целью которых является получение на обработанной поверхности наноструктурного мартенсита.

Однако вопрос использования абразивной обработки для повышения точности изготовления деталей изучен еще недостаточно. В настоящее время можно отметить ряд отдельных попыток проведения экспериментальных опытов в этом направлении, при этом теоретические и методические исследования, обобщающие имеющиеся достижения, фрагментарны и не системны.

Это не позволяет оптимизировать режимы обработки и вызывает распространение в производстве различных технологий, часто существенно противоречивых, которые в основном созданы в соответствии с возможностями того или иного предприятия.

Таким образом, исследования в данном направлении имеют высокую значимость для теории и практики металлообработки, что и предопределяет выбор темы данной статьи.

Теоретические основы механической обработки высокоточных деталей нашли свое отражение в работах Козерука А. С., Филоновой М. И., Кузнечика В. О., Варопай Е. Н., Bolat Çağın; Ergene, Berkay; Karakılınç, Uçan.

Возможности существенного повышения качества, точности и производительности обработки отверстий за счет применения технологии высокоскоростного фрезерования концевыми фрезами, рассматриваются Мокрицким Б. Я., Савиновым Д. А., Конюховой Я. В., Nithyanandam, Ganesh Kumar; Franchetti, Matthew; Pezhinkattil, Radhakrishnan.

Условия уменьшения погрешностей обработки отверстий за счет применения технологии электро-эрозионного алмазного шлифования обосновываются Азаровой Н. В., Цокуром В. П., Шаввой М. А., Грубым С. В., Cheung C. F.; Kong L. B.; Mak C. H.; Ren M. J.

Однако, несмотря на имеющиеся наработки и публикации, ряд вопросов в

данной предметной плоскости остается открытым и требующим более детального изучения.

В частности, особый интерес представляют новые методы абразивной обработки деталей из износостойких композиционных материалов на основе шлифовальных отходов. Также в уточнении и дальнейшем развитии нуждается способ финишной прецизионной отделочной обработки отверстий деталей вращения из высоколегированных композитов.

Таким образом, с учетом вышеизложенного, цель статьи заключается в рассмотрении технологических возможностей абразивной обработки для обеспечения точности размера и формы, требуемых при обработке высокоточных отверстий.

Абразивная обработка является одной из лучших альтернатив в процессе изготовления высокоточных отверстий различных деталей. Она позволяет улучшить точность размеров и формы, а также качество обработанных элементов.

Поскольку в большинстве своем такие детали имеют высокую стоимость, а обработка осуществляется на последнем этапе, то требования к стабильности и повторяемости технологических процессов очень высокие.

На сегодняшний день можно обозначить три технологические схемы абразивной обработки, которые позволяют обеспечить точность размера и формы при изготовлении высокоточных отверстий:

1. Непрерывная само заточка бруска и соответственно, непрерывная резка материала. Эта схема имеет следующие преимущества:

1) можно срезать с поверхности обработки припуск практически любой глубины до достижения заданной точности размера и геометрической формы отверстия;

2) любая интенсификация процесса ведет к росту интенсивности износа бруска и объему срезки композита, что создает необходимые условия для осуществления управления техническими средствами процесса абразивной обработки;

3) после срезания микро выступов шероховатости, которые образовались в ходе выполнения предыдущих технологических операций, процесс обработки стабилизируется во времени, что обеспечивает получение устойчивых результатов сверхтонкой отделочной обработки;

4) появляется возможность легко компенсировать нестабильность свойств композитного сплава, абразива или колебаний допуска немедленным изменением режимов резания [3].

2. Постепенное снижение удельного давления на абразивные зерна, уменьшение интенсивности самозаточки бруска и объема срезки композита с поверхности обработки детали. Основными преимуществами этой схемы является возможность получения минимальной шероховатости и достаточно высокая удельная производительность [4]. В свою очередь к числу недостатков следует отнести зависимость результатов обработки от начальной шероховатости и колебаний размеров допуска.

3. Третий подход базируется на дискретном контакте двух шероховатых тел (брусок-деталь) при их взаимном перемещении в процессе обработки.

Постепенная остановка процесса резания в этом случае обуславливает плавный переход от превалирующей резки и разрушения абразивных зерен к доминирующей пластической деформации обрабатываемой поверхности притупленными абразивными зернами, которые на этот момент утратили свою остроту [4].

На основе анализа условий, обеспечивающих переход от превалирующего разрушения к доминирующей пластической деформации, было установлено, что при определенной начальной шероховатости и заданных свойствах абразивных материалов в зоне контакта могут быть созданы условия, обеспечивающие переход к пластической деформации при практически полном отсутствии срезки слоя композита и износа брусков.

Таким образом, рассмотрим более подробно технологические возможности абразивной обработки с использованием третьего подхода на примере шлифования цилиндрических отверстий деталей вращения из

высоколегированных композитов.

В основу создания этого способа поставлена задача повышения качества поверхностей обработки отверстий деталей вращения путем обеспечения образования сложной траектории движения режущего зерна абразивного инструмента в виде круга на эластичной связке, способной упруго демпфировать силы резки, возникающие при съемке поверхностей и формировать параметры наклепа путем применения абразивов из новейших марок кубического нитрида бора – эльбора с интенсивным использованием смазочно-охлаждающей жидкости.

Отметим, что такой сверхтвердый материал как синтетический алмаз достаточно широко применяется в процессе обработки высокоточных отверстий. Однако специфические свойства алмаза (низкая температура, химическое сродство с железом) несколько сужают возможности и сферу использования алмазных инструментов.

Так, если при абразивной обработке алмазом чугуна удельная производительность составляет $Q_m = 0,3-0,5$ г/мин. см² и $q_a = 0,04-0,08$ мг/г, то при обработке таких же деталей из сталей эти показатели ухудшаются $Q_m = 0,05-1$ г/мин. см² и $q_a = 0,05-5$ мг/г. При скоростях резки более 30-40 м/мин. [5].

Итак, поставленная задача может быть достигнута благодаря тому, что в процессе абразивной обработки деталь вращается вокруг своей оси с одновременным снятием стружки с поверхности отверстия абразивным инструментом при вращении вокруг оси, расположенного параллельно оси отверстия детали.

При этом обеспечивается жесткое контактирование инструмента с поверхностью обработки и перемещением вдоль оси детали. На рис. 1 представлена схема установки. Схема, представленная на рис. 1 работает следующим образом:

- корпусу 1 от привода подачи станка задается осевое перемещение, а закрепленной в крепежном устройстве заготовке - вращательное движение. В

результате силового взаимодействия лезвий 5 и 6 с материалом заготовки имеет место процесс стружкообразования.

Смазочно-охлаждающая жидкость через специальное устройство подается под давлением в промежуток между периферией корпуса инструмента и отверстием в заготовке, формируемым вследствие процесса резания. Образованная в процессе резания стружка вместе с смазочно-охлаждающей жидкостью через центральное отверстие 3 отводится из зоны резки.

При увеличении усилия резания, например, на лезвии 6, последнее смещается вправо относительно корпуса 1, что приводит к осевому перемещению плунжера 14. При этом возрастает давление жидкости 15, следствием чего является перемещение плунжера 13 относительно корпуса 1 влево.

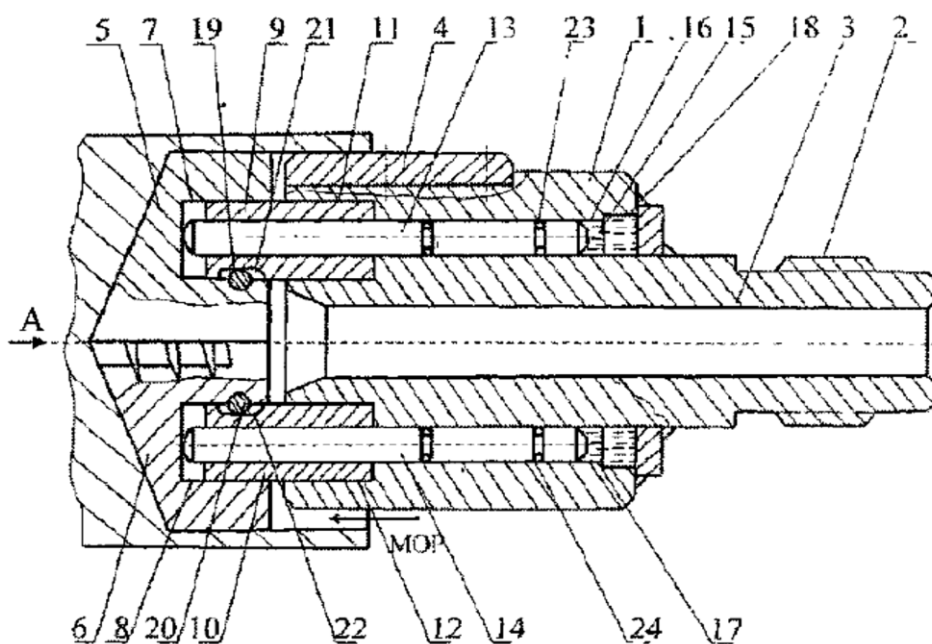

Рис. 1. Способ тонкой абразивной обработки цилиндрических отверстий деталей вращения из высоколегированных композитов.

1- корпус, 2 – закрепляющая резьба, 3 – отверстие, 4 - направляющие пластины, 5,6 – лезвия, 7, 8 - глухие цилиндрические отверстия, 9, 10 - направляющие втулки, 11,12 - продольные периферийные отверстия, 13, 14 – плунжеры, 15 – жидкость, 16, 17 – отверстия в корпусе, 18 - кольцевая канавка, 19, 20 - тангенциально установленные цилиндрические пальцы, 21, 22 - закрытые пазы, 23, 24 – уплотнения

Благодаря применению эластичной глифталевой связки круга режущие абразивные зерна под действием сил резки упруго деформируются, уменьшая таким образом фактическую глубину резки. Это положительно влияет на все параметры резки, обуславливая повышение качества обрабатываемой поверхности. Одновременно в зону обработки интенсивно подается смазочно – охлаждающая жидкость.

Одним из способов оценки эффективности методов абразивной обработки является анализ шероховатости полученной поверхности.

Для получения характеристик шероховатости, в большей степени отражающих связь неровностей с эксплуатационными свойствами поверхности и с технологическими особенностями их получения, шероховатость поверхности целесообразно рассматривать как реализацию процесса случайности. В связи с тем, что реализация этого процесса (профилограмма поверхности) имеет вид непрерывных случайных колебаний вокруг некоторого среднего значения с примерно одинаковой амплитудой и одинаковым характером этих колебаний на любом свободно выбранном участке, такой случайный процесс может рассматриваться как стационарный. Кроме того, согласно смыслу измерения шероховатости она (как случайная стационарная функция) имеет свойства эргодичности, то есть какая угодно реализация этой функции полностью представляет всю совокупность возможных реализаций, а это значит, что по профилограмме достаточной длины возможно давать оценку всей шероховатости обработанной поверхности.

Шероховатость поверхности (R_a) как случайная функция характеризуется математическим ожиданием \bar{x} (примерно равна высоте неровностей), дисперсией $D_x = \sqrt{D_x} = r_\tau \approx R_a$ и автокорреляционной функцией.

$$k_x(\tau) = \frac{1}{T - \tau} \int_0^\tau x(t)x(t + \tau)dt$$

где T – длина реализации; τ – интервал

Использование корреляционных функций шероховатости позволяет установить связь между отдельными сечениями шероховатости поверхности,

обозначить внутреннюю структуру шероховатости и выделить в составе ее закономерные периодические составляющие, которые могут быть связаны с технологическими особенностями процесса, обеспечивающего получение этой шероховатости. Связь устанавливается на основе равенства периода периодической составляющей шероховатости и периода действия того или иного технологического фактора.

Корреляционная функция аппроксимируется уравнением:

$$\rho(\tau) = Ae^{-\alpha^0(\tau)} + A_1 \cos \frac{2\pi}{T_1} + A_2 \cos \frac{2\pi}{T_2}$$

Показатель этой функции отражает степень ослабления связи между отдельными сечениями шероховатости и частотным составом случайных неравенств, иначе говоря, рассматриваемый коэффициент является функцией формы неравенства и их неравномерности. Коэффициент A отражает долю случайных неравенств, а коэффициенты A_1 и A_2 – долю периодических неравенств с шагом T_1 и T_2 в общей дисперсии распределения этих неравенств.

Таким образом, исследование корреляционных функций позволяет выделить гармонические составляющие шероховатости поверхности и их вклад в общую дисперсию шероховатости.

Для анализа описанного способа тонкой абразивной обработки цилиндрических отверстий деталей вращения из высоколегированных композитов кроме измерения высоты выступов шероховатости исследовалась также глубина наклепа (табл. 1).

Таблица 1 Воздействие материала зерна абразивного инструмента зернистостью 28 мкм на параметры качества поверхности при обработке отверстий из труднообрабатываемых композиционных материалов

Таблица 1

Материал абразива	Параметр шероховатости, мкм	Глубина наклепа h , мкм
Нитрид бора	0,657	8-10
Электрокорунд белый	0,710	11-13
Монокорунд	0,800	13-15

Таким образом, полученные результаты свидетельствуют о том, что абразивная обработка, реализуемая по схеме доминирующей пластической деформации, может использоваться для обеспечения точности размера и формы, требуемых при обработке высокоточных отверстий. Такая обработка положительно влияет на параметры качества поверхностного слоя деталей с акцентом на достижение высокого качества поверхностей (параметры шероховатости, наклеп).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Зверовщиков А. Е. Исследования изменения состояния технологической среды при гидроабразивной обработке // Известия высших учебных заведений. 2020. № 4. С. 135-142.
2. Левко В. А. Контактные взаимодействия при обработке абразивным потоком средой высокой вязкости заготовок из сплавов порошкового молибдена // Вестник Иркутского государственного технического университета. 2020. Т. 24. № 1 (150). С. 36-51.
3. Димов Ю. В. Применение промышленного робота для обработки кромок деталей // Вестник машиностроения. 2020. № 6. С. 65-71.
4. Яшков В. А. Моделирование взаимодействия режущих абразивных зерен с поверхностью детали // Современные наукоемкие технологии. 2018. № 12-2. С. 403-407.
5. Лапшин В. В. Технология обработки оптических деталей из кристаллов КРС-5 методом алмазного точения и фрезерования // Фотоника. 2021. Т. 15. № 1. С. 18-29.

ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАЛЬНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тарасенко Олександр Віталійович,

старший викладач

Матвієнко Анастасія Анатоліївна

студент

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Анотація/Abstract: Порухення існуючих логістичних ланцюгів постачання пального, значне зростання відстані перевезення пального автомобільним транспортом в умовах недостатньої кількості спеціалізованого рухомого складу, вирішення питання заміни бензовозів за рахунок використання незвичайної тари – флексітанка, прискорення насичення ринку автомобільного пального в Україні.

Ключові слова/Keywords: Автомобільне пальне, бойові дії, порушена логістика ланцюгів постачань, зростання відстані перевезення пального автомобільним транспортом, тара для перевезення нафтопродуктів.

Вступ/Introduction: Сьогодні Україна шукає нові логістичні варіанти для імпорту рідкого палива. В умовах воєнного стану перевезення пального стало проблематичним питанням, адже обидва нафтопереробні заводи, що працювали до початку повномасштабної війни, наразі не функціонують – Кременчуцький НПЗ у Полтавській області внаслідок ракетних обстрілів зазнав значних руйнувань, а Шебелинський НПЗ "Укргазвидобування" у Харківській області було зупинено через воєнні дії.

Декілька великих нафтобаз у містах України було зруйновано ворогом. Виникли значні труднощі з будуванням нових логістичних ланцюгів постачання пального.

Мета роботи/Aim:Пропонується доставляти автомобільне пальне із-за

кордону у так званих флексітанках. Описана ідея даного варіанту постачання палива до нашої країни, а також розглядається питання, наскільки реальним є застосування цього методу в Україні.

Матеріали та методи/Materials and methods: У 2021 році Україна імпортувала 6,9 млн. тонн дизельного палива (ДП). Щомісячний імпорт ДП до війни становив 400-700 тис. тонн, при цьому у другому півріччі потреба стандартно збільшувалася у зв'язку зі збиранням і транспортуванням врожаю. Близько 80% постачань здійснювалися залізничним транспортом, із них – 40% надходило з Білорусі та 28% із РФ [1].

З початку повномасштабної війни, шляхи поставок палива кардинально змінилися. Загальні показники ввезення почали скорочуватися. Так, наприклад, у квітні 2022 р. обсяг імпортного ДП становив лише 304 тис. тонн. І більшу частину палива були передані на потреби Збройних сил України. Наразі єдиний варіант імпорту дизпалива – з країн ЄС чи транзитом через них.

Дефіцит дизельного пального почав позначатися і на агросекторі. Оскільки експорт аграрної продукції вантажними автомобілями до країн ЄС значно зріс, попит на дизпаливо теж збільшився [1].

Внаслідок бойових дій існуюча схема доставки пального зазнала значних руйнувань. Виник величезний дефіцит палива як для забезпечення переміщення військової техніки, так і на потреби населення.

Одна з основних причин поточного дефіциту пального — у недостатній логістичній спроможності поставок до України та на її території. Не вистачає можливості виконання залізничних поставок, проблемним питанням також є нестача автоцистерн для перевезення пального. А ще значно зросла дальність логістичного плеча поставок.

Мережа автозаправних станцій KLO повідомляє, що до початку бойових дій автомобільний парк спеціалізованої техніки компанії нараховував 26 бензовозів та 16 газовозів. Їх використовували тільки для перевезення пального від нафтобази до АЗС. Більша частина обсягів нафтопродуктів доставлялося по залізниці.

Зараз кожен бензовоз доставляє пальне на велику відстань із Європи в Україну, час у дорозі займає від 6 до 9 діб. Автомобільний парк компанії збільшили до 65 бензовозів та 17 газовозів, які відповідають європейським стандартам на перевезення небезпечних вантажів. Вони перевозять за раз по 28 тонн пального. Також компанія значно збільшила штат водіїв. Враховуючи важкий маршрут, для зниження часу на перевезення всіма автомобілями керують три професійні водії. До кінця 2022 року мережа KLO планує збільшити парк до 122 одиниць спеціалізованої техніки [2].

Результати та обговорення/Results and discussion: Зростання дальності постачання пального автомобільним транспортом при існуючому парку бензовозів призвело до дефіциту пального та критичної ситуації з забезпеченням паливом як населення, так і підприємств аграрного сектору. Тому що головні зусилля уряду направлені на забезпечення паливом підрозділів ЗСУ, які захищають нашу країну, а всі інші користувачі чекають на залишки, чого не достатньо для задоволення потреб усього населення.

Для ліквідації гострого дефіциту пального незвичайну ідею доставки палива запропонували експерти з асоціації "Український клуб аграрного бізнесу" (УКАБ).

Аграрії пропонують використовувати гнучкий резервуар особливої конструкції для зберігання та транспортування рідини – flexitank (флексітанк), який можна помістити на звичайні бортові вантажівки або у зерновози, морські контейнери [1]. Це було придумано для того, щоб ліквідувати зворотний порожній пробіг до нашої країни вантажівок, що перевозять до Європи зерно. До того ж кількість бортового транспорту значно перевищує кількість спеціалізованих цистерн для перевезення пального, і це дозволяє вирішити питання з постачанням без використання бензовозів. Дане рішення дозволить усунути дефіцит постачання пального в Україну.

Флексітанк – економічна альтернатива танк-контейнерам та бочкам. Це герметичний багатошаровий мішок для транспортування наливних вантажів, який витримує 8-кратне навантаження. Його зручно транспортувати, швидко згортати та розгортати, причому один автомобіль здатний перевозити відразу декілька таких резервуарів за один раз. Його оболонка складається з двох шарів: зовнішній – ламінована або армована поліпропіленова тканина, внутрішній – 4-шарова поліетиленова плівка (рис. 1). Еластична внутрішня плівка розтягується до 750%, але не рветься. Захисна зовнішня – виключає проникнення вологи, кисню, запахів, а також випаровування.

Рисунок 1 – Встановлений флексітанк

Джерело: [4]

Бригада з трьох осіб встановлює флексітанк менш ніж за годину. Час заповнення ємності – від півгодини до години (залежно від потужності насоса) (рис. 2).

Використання флексітанка дає зниження транспортних витрат на 30-40% порівняно з танк-контейнерами, цистернами чи бочками. В першу чергу економія обумовлена набагато меншою вартістю флексітанка порівняно з танк-контейнером, а також тим, що цей резервуар одноразовий, не вимагає повернення, миття і будівельних робіт.

Обсяг флексітанків – від 10 000 до 25 000 л. Вони бувають різних дизайнів та конфігурацій. Це необхідно, у першу чергу, для перевезення наливних та рідких вантажів: рослинної та тваринної олії, соків та їх концентратів, добрива, вина, води, інших безпечних рідин.

Вартість одного такого резервуара коливається від 200 до 1000 євро, в залежності від розміру та постачальника [3].

Рисунок 2 – Процес наповнення флексітанка

Джерело: [5]

Перевозити паливо у флексітанках з ЄС – ідея реалістична, але її використання складніше, ніж здається на перший погляд.

По-перше, флексітанки використовують для перевезення безпечних видів рідин. І використовувати їх для перевезення вогнебезпечних вантажів не рекомендується. Для ліквідації дефіциту пального під час воєнного стану в Україні, як виключення, можуть дозволити для перевезення автомобільного палива використовувати незвичайну тару, таку як флексітанки. Але, головне питання – отримати дозвіл на переміщення через кордон небезпечних вантажів у тарі, яка не призначена для такого. Для вирішення цього недостатньо домовитись із партнерами з сусідніх країн ЄС про розгортання мобільного хабу для перевантаження пального у такі резервуари. Треба отримати дозвіл на перевезення в межах сусідньої країни небезпечного вантажу в непридатній для

такого роду вантажу тарі. Потрібно ще отримати дозвіл на перетин кордону небезпечним вантажем у непристосованій для нього тарі.

По-друге, ще одна з проблем, яка гальмує процес реалізації масштабного розповсюдження цього методу – обмежений дозвіл чоловікам працювати на вантажних автомобілях, які перетинають кордон. Водіїв автомобілів-контейнеровозів, що не підлягають мобілізації, нині в нашій країні не так багато. У галузі утворилася так звана «золота сотня» перевізників [1].

З огляду на те, що водіїв потрібно вчити поводитися з флексітанками, реалізувати ідею стає ще складніше. Крім того, перевізники намагаються заповнити порожні контейнери по дорозі назад іншим імпортом товаром або гуманітарним вантажем.

Висновки/Conclusions: У мирний час використання флексітанків для перевезення небезпечного вантажу неприпустиме. Це пов'язано з тим, що дані резервуари не рекомендовані для перевезення у них легкозаймистих речовин.

Однак воєнний досвід Другої світової війни – у той час, коли армія потребувала значної кількості палива – показує, що можливість перевезення пального у таких резервуарах існує. Тому, у наш час в умовах воєнного стану, для ліквідації гострого дефіциту автомобільного пального та скорішого наповнення потреб ринку, як вимушена міра, перевезення пального у флексітанках має право на життя. Значну частину імпорту палива вона здатна забезпечити, і в цьому її головна перевага. Однак, через існуючі проблеми з домовленостями та забезпеченням безпеки перевезення, цей проект, як і будь-який інший, має також і певні ризики.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Перевезення дизпалива у флексітанках: за і проти [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://usm.media/perevozka-diztopliva-vo-fleksitankah-za-i-protiv/>

2. Ринок автомобільного пального [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://thepage.ua/economy/rynok-avtomobilnogo-topliva-v->

ukraine-na-14-iyulya-2022

3. Флексітанки: можливості та переваги [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://stoiles.com.ua/services/flexitanks/>

4. Флексітанк [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://flagma.ua/fleksitank-t-flex-t-fleks-dlya-transportirovki-o13875288.html>

5. Flexitank [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://worldmaxoil.com/portfolio/flexitank/>

**ОПТИМІЗАЦІЯ ХІМІЧНОГО СКЛАДУ ТЕПЛОСТІЙКОЇ
ЦЕМЕНТОВАНОЇ СТАЛІ 09ХЗНМЗФБЧ ДЛЯ
АВІАДВИГУНОБУДУВАННЯ**

Тонконог Дмитро Миколайович

аспірант

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація Робота має на меті моделювання і аналіз механічних властивостей теплостійкої сталі. Вивчено вплив легувальних елементів на механічні властивості: Вуглецю, Хрому, Молібдену та Ванадію. Отримано та проаналізовано залежність відносного видовження від хімічного складу.

Ключові слова: теплостійка сталь, газотурбінні двигуни, метод планування експерименту, цементация, механічні властивості.

Дотепер авіаційна промисловість динамічно розвивається, авіадвигуни працюють в більш жорстких температурних умовах, зростають контактні навантаження, навантаження на вигин. Зокрема, навантаження зростає через збереження розміру деталі. Тому актуальним питанням є створення нових, або покращення існуючих матеріалів. Для виготовлення деталей (зубчаті колеса, вальниці) редукторів газотурбінних двигунів (ГТД) використовують теплостійкі сталі, такі як: ДИ-3А, ВКС-4, ВКС-5, ВКС-10, М50NiL та ін. Спільною рисою є хіміко-термічне оброблення (цементация) цих сталей. Перспективною заміною застарілим аналогам є марка сталі типу 09ХЗНМЗФБч. Для встановлення закономірностей між зміною хімічного складу та механічних властивостей застосовано статистичний метод планування експерименту, та реалізована репліка 2³. Для варіювання обрано елементи: Вуглець (С), Хром (Cr), Молібден (Mo).

Таблиця 1

Рівні та інтервали варіювання факторів

Рівні та інтервали	C, % (X1)	Cr, % (X2)	Mo, % (X3)
Верхній (+)	0.06	3	2.5
Основний (0)	0.04	2.5	2
Нижній	0.02	2	1.5
Інтервал Варіювання	0.02	0.5	0.5

Таблиця 2

Отримані дані експериментів

№	$\delta^{400^\circ\text{C}}$, %
1	28,1
2	28,6
3	33,3
4	38,3
5	27,2
6	32,2
7	31,2
8	33,6

Таблиця 3

Отримані рівняння в закодованому вигляді та після декодування

$\delta = 31,437 + 0,888 \times X_1 + 0,887 \times X_2 + 1,137 \times X_3 - 2,012 \times X_1 X_2 + 1,287 \times X_1 X_3 - 1,363 X_1 X_2 X_3$
$\delta = 65,3495 - 1072,5 \times C - 11,975 \times Cr - 30,125 \times Mo + 343,75 \times C \times 10,9 \times Cr \times Mo + 810 \times C \times Mo - 272,5 \times C \times Cr \times Mo$

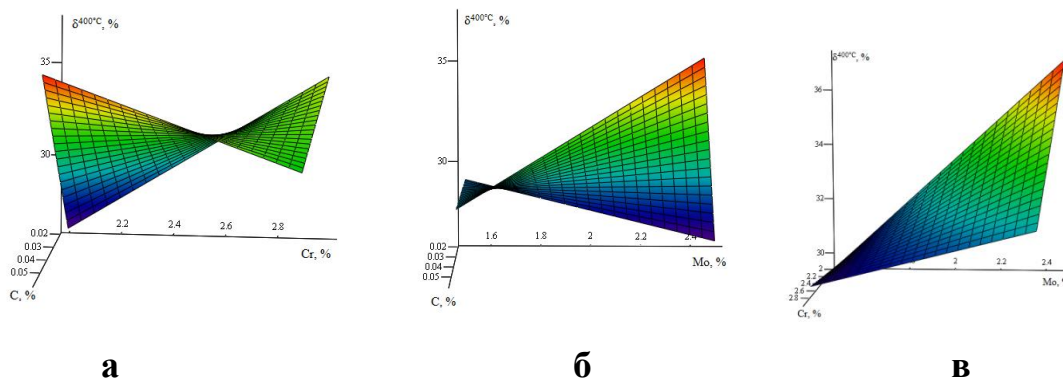

Рис. 1. Графічне зображення отриманих співвідношень (а- $\delta^{400^\circ\text{C}}(C, Cr)$, б- $\delta^{400^\circ\text{C}}(C, Mo)$, в- $\delta^{400^\circ\text{C}}(Cr, Mo)$)

З аналізу співвідношень, зображених графічно (рис. 1) випливає, що: в даному інтервалі варіювання для забезпечення максимально значення відносного видовження необхідно тримати вуглець та молібден на верхньому рівні (0,06 мас. % та 2.5 мас. % відповідно), а хром повинен бути на нижньому рівні.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

UDC 535.411

PACKAGED EMISSION MODE WITH ADAPTIVE SIGNAL PROCESSING FOR HIGH-SPEED SHORT-RANGE LASER SYSTEMS

Santoniy Volodymyr I.

Senior scientific researcher

Lepikh Yaroslav I.

doctor of physics and mathematics, professor

Budiyanska Liudmyla M.

Head of scientific laboratory

“Sensors and registrating systems”

Yanko Volodymyr V.

Scientific researcher

Interdepartmental Scientific and Educational

Physicotechnical Center

of the Ministry of Education and Science

and the National Academy of Sciences of Ukraine

at the Odesa I. I. Mechnikov University

Abstract. The problems of providing interference immunity and reducing inertia of near-field laser (NFL) systems at high relative velocities of approaching an object are analyzed. The issues of laser device adaptation to interference with variations in the duration of the probing pulse are considered. A method of signal processing with variation of radiation parameters for adaptive object selection against background noises is developed, probability characteristics of a signal detection against noise at the expense of strobing introduction and the subsequent information analysis in a packet mode are increased in comparison with a single signal reception. Application of program gain control (PGC) has enabled forming the value of signal

amplitude taking into account its attenuation at a distance. The application of the probing signal duration variation method eliminates false alarms in aerosol interference, subject to the choice of the reference threshold about the presence of the object, equal to the maximum value of the scattering coefficient.

Key words: laser systems, near field location, interference immunity, probing signal, adaptation.

In order to ensure the interference NFL immunity at high relative velocities of approaching the object, it is necessary to increase the pulse repetition rate of probing radiation. However, when moving into the region of pulses close to the nanosecond duration range with a simultaneous increase in their repetition rate while limiting the depth of the "dead zone", which plays a significant role in the formation of the jamming signal, it is necessary to solve the problem of reducing the inertia of the system [1, 2]. The introduction of adaptive conditioning of the probing laser signal by the level of the interfering signal leads to an increase in the inertia of laser systems. The probing signal duration variation method parameters, based on the use of the internal signal structure have been developed. The method made it possible to carry out adaptive selection of the object on the interference background in a single packet of radiation pulses, without loss of detection probability characteristics. According to the method, a packet of pulses with varying durations was generated within the admissible pulse duration of the semiconductor quantum generator ($T_i < 200$ ns). The information about the object, closed by interference, is selected according to a number of signal parameters, such as modulation degree, spectrum of the resulting signal, amplitude ratio etc. [3, 4].

At quasi-optimal processing of pulse packet due to introduction of gating and subsequent information analysis (synchronous accumulation, summation, statistical recognition of pulse packet), the probability characteristics of useful signal extraction are improved in comparison with the characteristics of a single pulse. The use of the internal signal structure with subsequent detection of a certain number of pulses from the packet with a given probability of object recognition is equivalent to the inertia

reduction of the system [5, 6].

The interval between the probing pulses must not exceed the photodetector noise correlation time. Elements of combinatorial analysis were used to register the conditions of exceeding the threshold level. During the pulse packet reception, a number of sequential measurements of the signal amplitude in each of the strobes were carried out. A variant with the probability of the threshold exceeding level that takes a certain value under a noise process or a useful signal has been analysed.

At a given probability value of noise occurrence emissions the probability of NFL false triggering can be reduced by reducing the time of signal processing to a minimum, that is, by reducing its inertia to one pulse packet.

With constant energy parameters of the input signal using the internal structure of the pulse packet brings the detection performance to a minimum, a packet in which only two pulses of different durations are emitted, the simplest version of signal processing. Information about an object during the adaptation process can be obtained from the amplitude ratio of the reflected pulses in the packet. The following features of the internal structure of the signal are used:

- the pulse amplitude ratio in a packet for an object is close to or equal to unity (the power of signals reflected from an object of different durations is equal);
- the reflected amplitude ratio of a higher duration signal to the amplitude of a shorter signal duration exceeds unity (because the scattering power of the reflected signal of higher duration exceeds the scattering power of the signal of shorter duration) for the interference and the object covered by the interference [7].

The amplitude ratio of the reflected pulses in an interference environment is determined by their maximum values. When determining the amplitude ratio of the signals reflected from an object covered by interference, an additive mixture of signals is formed at a corresponding range, at which the object is located. The amplitude signal value from the object is formed taking into account its attenuation at a distance through the use of software gain control (SGC). Depending on relative position of the object and interfering object, distance to the object, method of received signal processing and a number of transceiver unit design features there is a

possibility of NFL adaptation.

At wide NFL transceiver diagrams unit the widening of viewing angle in meridional plane does not influence the backscattering signal level, because as the viewing angle increases the number of aerosol particles increases, but the number of photons per unit volume of medium decreases proportionally. The collision number of photons with aerosol particles within the volume of the medium remains constant.

The signal amplitude ratio in the packet for an object covered by interference increases as the coefficient of volumetric scattering of radiation power increases, tending to the interference signal amplitude ratio, and then decreases, matching the dense interference ratio. The share of the interference signal in the additive signal-interference mixture increases as the range to the object increases. At certain ratios of emitted signal durations in a packet and ranges to an object, the useful signal and interference are added together. However, this is not the case for short pulses due to the difference in spatial extent of useful and interfering signals.

For the maximum sounding duration, the additive mixture of signal amplitudes from the object and interference increases due to the coincidence, i.e. their amplitudes superimposition. The deeper is the "dead zone", the more the ratio equality is shifted in the area of high values. Thus, the effectiveness of this method depends to a significant extent on the presence of the PGC range. Adaptation is also possible by changing the spatial characteristics of NFL laser - irradiation and reception field angles. According to the probing signal duration variation, false alarms in aerosol clutter can be completely eliminated if the object detection threshold is selected according to the maximum possible value of the scattering coefficient, which is confirmed by the results of laboratory test [8].

REFERENCES

1. Сантоній В. І., Лепих Я. І., Янко В. І., Іванченко І. О., Будіянська Л. М. Формування зони виявлення об'єктів лазерними інформаційно-вимірювальними системами на малих відстанях // Sensor Electronics and Microsystem Technologies 2021. Т. 18, № 4, С. 43-52. DOI: 10.18524/1815-

7459.2021.4.248179 E-mail: semst-journal@onu.edu.ua, <http://semst.onu.edu.ua>

2. Santoniy V., Budiianska L., Lepikh Ya. Recognition of air and ground objects by IR electron-optical complex real-time // Section XIV. Physics and mathematics. Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference, Boston, October 15, 2021. Boston-Vinnitsia: Primedia e Launch & European Scientific Platform, 2021. Pp. 88 – 89. ISBN 978-617-7991-78-5 ISBN 978-1-68524-897-0 (PDF) DOI10.36074/logos-15.10.2021

3. Santoniy V., Budiianska L., Lepikh Ya. Installation to verify the effectiveness of laser object detection systems in the atmospheric channel in real time. // The 1st International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (October 10-12, 2021) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2021. 545 p. Pp. 170-173.

4. Lepikh Ya. I., Santoniy V. I., Budienskaya L. M., Yanko V. I., Balaban A. P. Intelligent electronic-optical sensor for information-measurement system of detection and identification of ground and aerodynamic objects // Semiconductor Physics, Quantum Electronics & Optoelectronics. 2022, V.25, № 2, P. 219-226. <https://doi.org/10.15407/spqeo25.02.219> PACS 42.79.Pw, 42.79.

5. Сантоній В. І., Лепіх Я. І., Янко В. В., Будіянська Л. М. Оптимальний алгоритм обробки сигналів в портативному комплексі виявлення та розпізнавання наземних і аеродинамічних цілей // 9 International Scientific and Technical Conference “Sensor Electronics and Microsystem technologies SEMST-9”, Ukraine, Odesa, September 20-24, 2021, p.150-151.

6. Budienskaya L., Ivanchenko I., Lepikh Ya. Method for detecting aerosol formations with optical location sensor // *The world of science and innovation. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2020. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-the-world-of-science-and-innovation-14-16-oktyabrya-2020-goda-london-velikobritaniya-arhiv/>*

7. Santoniy V., Yanko V., Budienskaya L., Ivanchenko I., Lepikh Ya.

Development of a non-contact otoelectronic sensor for detection, identification and determination of target movement parameters. // *World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2020. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-world-science-problems-prospects-and-innovations-28-30-oktyabrya-2020-goda-toronto-kanada-arhiv/>*

8. Сантоній В. І., Лепіх Я. І., Янко В. В., Будіяньська Л. М., Іванченко І. О., Балабан А. П. Установка фізичного моделювання процесів лазерної локації. // *Sensor Electronics and Microsystem Technologies 2021. Т. 18, № 1, С. 35-52. <https://doi.org/10.18524/1815-7459.2021.1.227414> E-mail: semst-journal@onu.edu.ua, •<http://semst.onu.edu.ua>*

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 504.03/502.5

ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

Рибалова Ольга Володимирівна,
Бригада Олена Володимирівна,
канд. техн. наук, доцент, доцент
Ільїнський Олексій Володимирович,
канд. біол. наук, доцент, викладач
Бондаренко Олександр Олексійович,
викладач
Рихлик Катерина Володимирівна
студентка

Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

Анотація: В роботі проаналізовано стан забруднення атмосферного повітря в промислових регіонах України. Визначення рівня небезпеки забруднення атмосферного повітря в Україні при збереженні існуючих тенденцій антропогенного навантаження та можливості виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру є дуже актуальним, особливо в умовах проведення бойових дій. Представлені в статті дослідження впливу воєнних дій на стан атмосферного повітря дають змогу прийняти необхідні управлінські рішення щодо впровадження природоохоронних заходів в період післявоєнної відбудови країни, що має практичну цінність роботи.

Ключові слова: атмосферне повітря, надзвичайні ситуації, хімічна небезпека, ризик, здоров'я населення, викиди забруднюючих речовин, промислові регіони України

Забруднення атмосферного повітря є однією з головних екологічних проблем світу. Забруднене повітря впливає на здоров'я людини, рослинний і тваринний світи, підкислення ґрунту, екологічний стан поверхневих вод, на склад та функції екосистем, зміни клімату, деградацію екосистем внаслідок кислотних дощів, виснаження озонового шару, глобальне потепління [1,2,3].

Екологічна безпека є невід'ємним елементом стійкого відтворного розвитку суспільства, який реалізується в довготривалих інтересах людей і забезпечує сприятливі умови для існування і розвитку, як людського суспільства, так і всього рослинного і тваринного світу.

Проблемі визначення рівня техногенно-екологічної небезпеки регіонів України присвячено чимало наукових праць [4–8]. З метою прийняття науково - обґрунтованих управлінських рішень щодо пріоритетності впровадження природоохоронних заходів та заходів цивільного захисту населення необхідним є розробка нових підходів до оцінки ступеня екологічної небезпеки на державному, регіональному і місцевому рівнях. В роботах [7,8] представлено метод комплексної оцінки екологічного стану поверхневих вод, атмосферного повітря, ґрунтів і земельних ресурсів регіону та методика визначення екологічного ризику порушення стійкості природних екосистем при збереженні існуючих тенденцій антропогенного навантаження з метою їх подальшого використання в практиці управління природоохоронною діяльністю. Але в цих методиках не враховано джерела виникнення надзвичайних ситуацій, що є дуже важливим чинником як погіршення стану навколишнього природного середовища, так і погіршення здоров'я населення і навіть загибелі людей. Необхідність визначення екологічного ризику як макроекологічного показника за областями України обумовлена державною екологічною політикою за регіональним принципом. Екологічний ризик (P_i^c) як ймовірність порушення стійкості екосистем залежить від існуючого стану компонентів екосистеми (K_i^c) та впливу сучасного або потенційного антропогенного навантаження (H_i^c) і може бути виражено функцією [7,8]:

$$P_i^c = f(K_i^c, H_i^c) \quad (1)$$

де

K_i^c – сучасний стан i -го компонента навколишнього природного середовища;

H_i^c – сучасний рівень антропогенного тиску на i -й компонент навколишнього природного середовища.

В роботах [7,8] пропонується визначати екологічний ризик погіршення стану атмосферного повітря за формулою:

$$P_A = f(A_b \langle b = \overline{1, N_A} \rangle, H_{Ak} \langle k = \overline{1, N_{HA}} \rangle), \quad (2)$$

де

A_b – комплексна оцінка сучасного стану атмосферного повітря за N_A -тою кількістю b -тих показників;

H_{Ak} – інтегральна оцінка сучасного рівня антропогенного навантаження від впливу негативних чинників на атмосферного повітря за N_{HA} –тою кількістю k -тих показників.

Характеристика стану забруднення атмосферного повітря регіонів України оцінено за інтегральним показником ІЗА [9], бо він є найбільш розповсюдженим і використовується в системі державного моніторингу. Для того, щоб визначити інтегральний показник стану атмосферного повітря необхідно провести інтерполяцію показників якісного стану атмосферного повітря (Івоз) і значеннями інтегрального показника стану і значеннями індексу забруднення атмосфери (ІЗА) відповідно до табл. 1. [7,8].

Таблиця 1

Класифікація якісного стану атмосферного повітря за значеннями інтегрального показника стану якісного стану атмосферного повітря (Івоз) і значеннями індексу забруднення атмосфери (ІЗА)

Клас якісного стану атмосферного повітря	1 – добрий	2 - задовільний	3 - посередній	4 - поганий	5 – важкий
Значення інтегрального показника якісного стану атмосферного повітря (Івоз)	0 – 0,19	0,2 – 0,39	0,4 – 0,59	0,6 – 0,79	0,8 – 1,0
Значення індексу забруднення атмосфери (ІЗА)	0 - 5	5,1 - 8	8,1-13	13,1 - 18	18,1 -30

Для розрахунку показника антропогенного навантаження на стан

атмосферного повітря проаналізовано офіційні дані щодо загального обсягу викинутих забруднюючих речовин від стаціонарних і пересувних джерел забруднення. Для визначення рівня небезпеки антропогенного навантаження на природні екосистеми використано наступну рангову шкалу (табл.2) [7,8].

Таблиця 2

Характеристика антропогенного навантаження на природні екосистеми

Значення показника антропогенного тиску	Рівень небезпеки антропогенного тиску на природні екосистеми
0,01 - 0,40	Незначний тиск
0,41 – 0,80	Підвищений тиск
0,81 – 1,00	Значний тиск
1,01 – 1,80	Високий тиск
> 1,80	Небезпечний тиск

Необхідно відзначити, що на стан атмосферного повітря великий вплив мають надзвичайні ситуації, що пов’язані з аваріями на хімічно небезпечних об’єктах, у результаті яких відбувається залпові викиди небезпечних хімічних речовин (НХР) в навколишнє природне середовище. Тому вважаємо необхідним враховувати показник хімічної небезпеки (X_{An}) при визначенні екологічного ризику погіршення стану атмосферного повітря [10]:

$$P_A = f(A_b \langle b = \overline{1, N_A} \rangle, H_{Ak} \langle k = \overline{1, N_{HA}} \rangle), X_{An} \langle n = \overline{1, N_{XA}} \rangle, \quad (3)$$

де

X_{An} – інтегральний показник впливу чинників хімічної небезпеки на стан атмосферного повітря за N_{XA} -тою кількістю n-тих показників.

Характеристику екологічного ризику за величиною його значення наведено в табл. 3 [10].

Таблиця 3

Характеристика екологічного ризику

Значення показника екологічного ризику	Якісна оцінка ступеня екологічного ризику
0,01–0,19	Незначний ризик
0,20–0,39	Підвищений ризик
0,40–0,59	Значний ризик
0,60–0,79	Високий ризик
0,80–1,00	Небезпечний ризик

На основі цих даних визначено екологічний ризик погіршення стану

атмосферного повітря України з урахуванням ступеню хімічної небезпеки (рис.1).

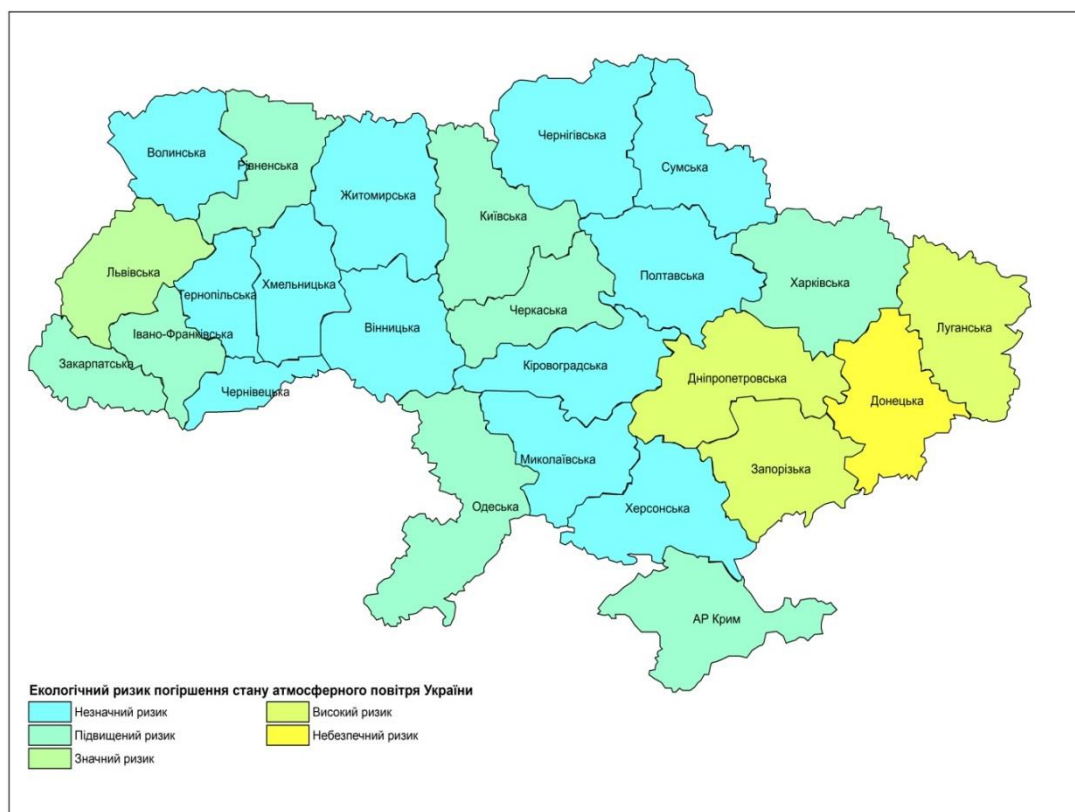

Рис. 1. Екологічний ризик погіршення стану атмосферного повітря в областях України з урахуванням ступеню хімічної небезпеки

Як показують розрахунки екологічного ризику погіршення стану атмосферного повітря України з урахуванням показника хімічної небезпеки (рис. 1) найбільш небезпечний стан атмосферного повітря спостерігається в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській областях (5 клас) та в Запорізькій області (4 клас).

Визначення стану атмосферного повітря та показника антропогенного навантаження в регіонах України базується на офіційних даних моніторингу та інформації, що наведено в екологічних паспортах областей України, регіональних звітах про стан навколишнього природного середовища, Національних доповідях про стан навколишнього природного середовища, інформаційно-аналітичних оглядах «Стан довкілля в Україні». Для визначення узагальненого показника впливу чинників хімічної небезпеки на стан атмосферного повітря використано інформацію Національної доповіді про стан

техногенної та природної безпеки в Україні.

Необхідно відзначити, що розрахунки екологічного ризику погіршення стану атмосферного повітря України з урахуванням показника хімічної небезпеки виконано на основі інформації 2020 – 2021 років, до широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну.

Більше 2,5 тисяч ракет росія випустила по Україні із 24 лютого. Ворожі снаряди, які щодня влучають у критичну інфраструктуру та житлові будинки, спричиняють значні загоряння, у тому числі лісів. Це призводить до значного забруднення атмосферного повітря небезпечними речовинами [11].

Під час детонації ракет та снарядів утворюється низка хімічних сполук – чадний газ, бурий газ, діоксид азоту, формальдегід тощо. Під час вибуху всі речовини проходять повне окиснення, а продукти хімічної реакції вивільняються в атмосферу.

Необхідно відзначити, що внаслідок обстрілів нафтобаз, промислових підприємств, які використовують у своїй діяльності різні хімічні речовини, в атмосферне повітря викидається велика кількість шкідливих речовин.

Викиди в атмосферне повітря, що були спричинені воєнною агресією РФ на території України, переносяться, осідають та мають вплив на території інших держав, іноді на відстані в тисячі кілометрів [11].

З проведенням екологічного моніторингу на окупованих територіях склалася катастрофічна ситуація. Не працюють пости контролю якості поверхневих вод, пости контролю якості атмосферного повітря в Донецьку, Макіївці, Горловці, Єнакієвому, Луганську і Алчевську, паралізовано роботу Державних екологічних інспекцій, не контролюється радіаційний фон [11].

Основна небезпека в умовах бойових дій пов'язана з можливістю забруднення навколишнього середовища через аварії, та серйозні порушення роботи на промислових та інших підприємствах регіону. До початку бойових дій в Донецькій і Луганській областях розташовувалося близько 4500 потенційно небезпечних промислових об'єктів. З 2014 по 2017 на підприємствах регіону зафіксовано понад 500 випадків порушень штатної

діяльності та аварійних ситуацій, частина яких пов'язана з потенційною небезпекою для населення і навколишнього середовища [12].

Серед багатьох промислових підприємств, які зазнали пошкоджень в результаті бойових дій, опинилися і найбільш екологічно небезпечні виробництва: Ясинівський, Авдіївський і Єнакіївський коксохімічні заводи, Єнакіївський, Макіївський та Донецький металургійні заводи, Торецький феросплавний завод, Алчевський металургійний комбінат, Лисичанський нафтопереробний завод, Донецький казенний завод хімічних виробів, северодонецький завод «Азот» та горлівський «Стирол», Слов'янська, Луганська, Вуглегірська та Міронівська теплові електростанції тощо [12].

За даними ДСНС протягом трьох місяців війни на території України знешкоджено понад 120 тисяч вибухонебезпечних предметів, зокрема 1978 авіаційних бомб. Водночас російська армія випустила по Україні 2275 ракет. У деяких випадках ці ракети влучали в українські склади боєприпасів, які теж детонували. Від таких вибухів в атмосферне повітря викидаються свинець, сажа, вуглець й інші шкідливі речовини. А залишки снарядів містять сірку, мідь, залізо та вуглець [11].

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розробило вебресурс і мобільний додаток Міндовкілля «ЕкоЗагроза», завдяки якому кожен зможе дізнатись достовірну інформацію про стан повітря, води, ґрунту та інші дані. У застосунку на інтерактивній мапі України можна подивитися:

1. дані моніторингових систем щодо якості повітря та рівня радіаційного забруднення по всій території України;
2. актуальні факти екологічних загроз, спричинених російськими окупантами.

Українці також можуть повідомляти про всі факти екологічних злочинів проти довкілля, свідками яких вони стали. Для зручності кожного, у застосунку доступна функція виклику екстрених служб [13].

Орієнтовні розрахунки збитків нараховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик наведено в табл. 4. [13].

Таблиця 4

**Екологічні збитки забрудненню атмосферного повітря України внаслідок
воєнної агресії росії**

Техніка РФ	кількість, шт	Шкода, млн грн	Викиди в атмосферу, т
Танків	698	11,19	2 635
Бойових броньованих машин (ББМ)	1 891	11,67	2 747
Артилерійських систем	322	2,38	559
Реактивних систем залпового вогню (РСЗВ)	108	1,07	252
Засобів протиповітряної оборони	55	0,43	101
Літаків	150	22,96	5 409
Гелікоптерів	135	2,63	619
Автомобільної техніки	1 358	3,06	722
Легких швидкісних катерів/кораблів	6	0,06	15
Великих десантних кораблів	1	0,04	9
Цистерн з паливом	76	12,80	3 015
Безпілотників оперативно-тактичного рівня	111	0,01	2
Всього	4 911	68,30	16 086

Фахівці ОБСЄ вважають, що стан довкілля Донбасу – найбільш техногенно навантаженого регіону України та Європи – ще до початку військового конфлікту викликав серйозне занепокоєння, а в умовах військових дій екологічна ситуація, що склалася на сході, може стати катастрофічною [12].

Визначення впливу бойових дій на стан навколишнього природного середовища потребує проведення детальних досліджень щодо якісного стану компонентів довкілля, масштабів застосування військової техніки, аварійних ситуацій на промислових підприємствах і об'єктах інфраструктур, пожежах та інших надзвичайних станів.

Відновлення природних ресурсів і екосистем є дуже важливою місією. Проекти післявоєнного відновлення природних екосистем є складними довготерміновими заходами, які потребують використання гнучких, інноваційних та адаптивних підходів. Крім того, потрібно враховувати потенційні загрози від змін клімату, оскільки сучасні умови можуть відрізнитись від майбутніх [14].

Представлені в роботі дослідження дають змогу прийняття необхідних управлінських рішень щодо впровадження природоохоронних заходів в

післявоєнній відбудові з метою забезпечення сталого екологічно безпечного розвитку нашої країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mike Ashmore, Jean-Paul Hettelingh, Kevin Hicks, Gert Jan Reinds, Fred Tonneijck, Leendert van Bree, Han van Dobben. World Atlas of Atmospheric Pollution (2012). Anthem Press. pp 77-94. DOI: <https://doi.org/10.7135/UPO9780857288448.009>
2. Usha Gupta, A. K. Enamul Haque, M. N. Murty, Priya Shyamsundar. Estimating Welfare Losses from Urban Air Pollution using Panel Data from Household Health Diaries. Cambridge University Press. pp 256-275. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511843938.012>
3. Bob Scholes, Mary Scholes, Mike Lucas. How do climate and air pollution interact to affect human health? Consequences of a changing climate for society. Wits University Press. pp 131-132
4. Качинський, А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. Київ, 2001. 251 с.
5. Лисиченко Г. В. Методологія оцінювання екологічних ризиків [монографія] /Г. В. Лисиченко, Г. А. Хміль, С. В. Барабанов. – Одеса: Астропринт, 2011. – 368 с
6. Шахраманьян, М. А. Комплексная оценка риска от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера / М. А. Шахраманьян, В. И. Ларионов, Г. М. Нигметов и др. // Безопасность жизнедеятельности. – 2001. – № 12. – С. 8–14
7. Васенко А. Г. Разработка методологии комплексной оценки состояния окружающей среды и качества жизни населения / А. Г. Васенко, О. В. Рыбалова, С. В. Белан // Научно - методические и прикладные аспекты экологизации – Симферополь: «ДИАИПИ», 2013. – С.72 – 138
8. Інтегральні та комплексні оцінки стану навколишнього природного середовища: монографія /О. Г. Васенко, О. В. Рыбалова, С. Р. Артем'єв і др. –

Х.: НУГЗУ, 2015. – 419 с

9. Расчет комплексного индекса загрязнения (ИЗА) на основе данных наблюдений. Временная методика. [Текст] / ГГО им. А. И. Воейкова. – Л., 1988. 22с

10. Rybalova, O., Korobkova, H., Hudzevich, A., Artemiev, S., & Bondar O. (2022). Risk assessment for public health from air pollution in the industrial regions of Ukraine. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series "Geology. Geography. Ecology"*, (56), 240-254. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-56-18>

11. Олена Козар. Як війна впливає на стан повітря <https://kunsht.com.ua/zapaxlo-smalenim-yak-vijna-vplivaye-na-stan-povitrya-v-ukra%D1%97ni/> /– Назва з титул. Екрану

12. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. – К.: ВАІТЕ, 2017. - 88 с

13. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України ЕкоЗагроза <https://ecozagroza.gov.ua/> /– Назва з титул. Екрану

14. Лісоуправління на територіях, забруднених вибухонебезпечними предметами / С. В. Зібце в, О. М. Сошенський, Й. Г. Голдаммер, В. В. Миронюк, О. А. Борсук, В. В. Гуменюк, В. Л. Мешкова, О. В. Василюк, І. Ф. Букша – WWF-Україна, 2022. – 148 с

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ РІЧКОВОЇ СИСТЕМИ

Стельмах Валентина Юріївна

к. геог. н., ст. викл.

Волинський національний
університет ім. Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

У статті проведено аналіз існуючих наукових підходів до визначення порядкової класифікації річок. Зокрема розглянуто висхідну та низхідну системи, досліджено схеми Р. Хортон, Штралера-Філософова, А. Страллера. Виявлено переваги та недоліки кожної із запропонованих схем та особливості їх застосування у гідрологічних дослідженнях.

Ключові слова: річкова система, притоки, головна річка, класифікаційна схема, гідрографічна схема.

Основною властивістю річок є їх здатність вниз за течією лише зливатися, не перетинаючись. Позаяк на однорідній місцевості розвиваються більш-менш однакові за розмірами водотоки, то в більшості випадків зливаються відносно рівноцінні ланки річкової мережі. Сукупність річок, що зливаються та становлять єдину систему, виносячи свої води у вигляді загального потоку, називаються річковою системою.

Місце початку ріки називається витком. Ріка може починатись із струмків і джерел, льодовика, озера або болота. Коли ріка утворюється від злиття двох річок, місце злиття їх буде початком цієї ріки, але за витік її треба брати довшу із приток, що злилися. Це буде гідрографічна довжина ріки, яка й береться до уваги при аналізі умов стоку. Якщо ріка утворюється від злиття двох річок однакової довжини, витком вважають ліву складову. Ріка утворює канал стоку, що називається руслом, в якому проходять ерозійно-аккумулятивні

процеси, через русло відбувається стік води і наносів.

Впадаючи в іншу ріку, озеро чи море, ріка утворює гирло. Якщо ріка впадає двома рукавами, за гирло беруть більший рукав. Ріка часто при впадінні в озеро чи море відкладає багато наносів і створює багаторукавне гирло, що називається дельтою, в такому разі за гирло береться гирло основного (найбільшого) рукава. При відсутності дельт ріка може вливатись в море одним широким руслом (естуарій).

У гідрологічній літературі існує безліч підходів щодо вивчення структури річкової системи, зокрема щодо визначення приток та присвоєння їм певного класу або порядку. Аналіз існуючих наукових поглядів дає можливість виявити недоліки та переваги кожного з них, особливості їх застосування при проведенні гідрологічних досліджень.

Порядки річок (або показники складності їхніх басейнів) виступають своєрідними географо-гідрологічними критеріями подібності різноманітних процесів у флювіальних ерозійно-руслувих системах. За ними можна узагальнювати інформацію, яка типізується за величинами розмірів водних потоків, площами річкових басейнів, морфометричними показниками тощо [1].

Найчастіше структура річкової системи рекомендується в наступному вигляді. Річкова система складається з головного стержня – головної річки та приток, що живлять її. Притоки, що впадають безпосередньо в головну річку, називаються притоками 1-го порядку (класу); притокам, що впадають в притоки 1-го порядку, присвоюється найменування приток 2-го порядку (класу) і т. д. (висхідна система).

Питання того, що в даній річковій системі вважається головною річкою, вирішується шляхом врахування кількох формальних ознак, зокрема таких як довжина, ширина і глибина річки, орографічні і геологічні особливості берегів, прозорість і колір води і т. д. Чим більший річковий басейн, тим більш розвинена його мережа, відповідно тим більший порядковий номер можуть отримувати окремі малі притоки. Такий поділ річок на класи дає уявлення про розвиток річкової мережі басейну, проте має великий недолік: річки одного і

того ж порядку (класу) при цьому не можна порівнювати між собою. При такій класифікації в один порядок попадають як дрібні притоки головної ріки, так і невеликі водні артерії [2].

У тому випадку, коли необхідно встановити будь-які закономірності розвитку гідрографічної мережі, наприклад число приток різного класу на різних площах водозборів, така класифікація, яка об'єднує в однакові порядки різнорідні елементи гідрографічної мережі, виявляється непридатною.

У таких дослідженнях, за пропозицією Р. Хортон, застосовується інша низхідна класифікація приток. Якщо застосувати зворотню систему поділу річок на класи, то вказаний вище недолік певною мірою буде виключено, оскільки найменші, нерозгалужені (елементарні) водотоки, приймаються за притоки 1-го порядку (класу). Притоками 2-го порядку в цьому випадку будуть річки, які приймають притоки тільки 1-го порядку; притоками 3-го порядку – річки, які приймають притоки 1-го і 2-го порядку і т. д.

Таким чином з'являється можливість порівняння рік однакового порядку і осереднення значень морфометричних характеристик по класах в певних фізико-географічних умовах, що є головною перевагою низхідної класифікації перед висхідною.

Отже, саме Р. Хортон заклав основу вивчення річкових систем, зокрема у своїй праці «Ерозійний розвиток річок і водозбірних басейнів» [3]. Він не лише запропонував систему порядкової класифікації водотоків, але й встановив ряд кількісних статистичних закономірностей їхньої будови, які пізніше з доповненнями С. Шумма дістали назву «Законів Хортон». «Закони Хортон» засвідчують «наявність статистичних залежностей від порядку водотоку, довжини, водності, похилу і площі водозбору» [3].

Так, у 1952 р. А. Н. Страллер [4] удосконалив схему класифікації Р. Хортон. Згідно цієї класифікаційної системи порядок приток встановлюється від витoku да гирла, найвищий порядок присвоюють тільки ділянці головної річки після впадіння в неї притоки з таким же високим рангом. Нерозгалужені водотоки вважаються водотоками 1-го порядку. Зливаючись,

два водотоки 1-го порядку утворюють водотік 2-го порядку. Водотік 3-го порядку утворюється від злиття двох водотоків 2-го порядку, водотік 4-го – злиттям двох водотоків 3-го порядку і т.д. Якщо до притоки 2-го і вищого порядку приєднується будь-яке число приток 1-го порядку, його порядок залишається незмінним. Порядок може підвищитись лише в разі злиття двох водотоків однакового порядку.

Загалом його система має багато спільних рис зі схемою Хортон, тому її часто називають системою Хортон-Стралера. Основна відмінність класифікацій Хортон і Стралера заключається у тому, що перший з них розглядає річки різних порядків на усьому протязі від витоків до гирла, а другий виділяє відрізки русел, приурочені до тих же порядків (рис. 1) [5].

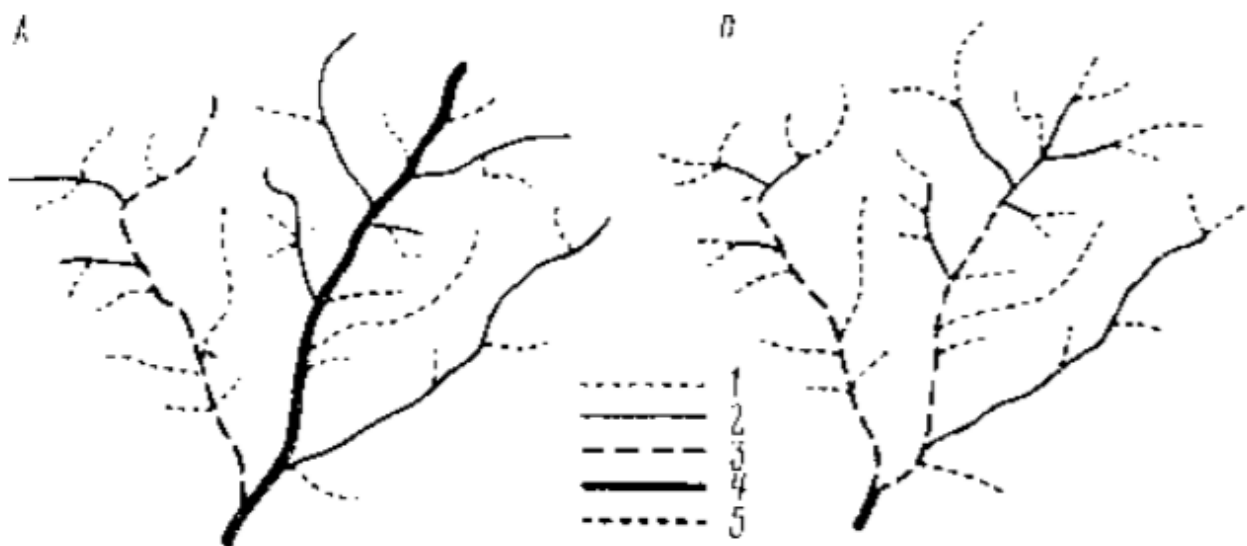

Рис. 1. Класифікація річкових систем за Хортоном (А) та Стралером (Б) [5]

Аналогічна схема порядкової класифікації річок була розроблена також Філосоєвим А.П. [6].

Басейни річок 1, 2, 3-го порядку невеликі, але число таких річок найбільше, отже, вони займають найбільшу площу і здійснюють найбільший вплив на режим басейну.

У ряді випадків для характеристики річкової системи певної території складають схематичне зображення головної річки та її приток у вигляді гідрографічної схеми (рис. 2).

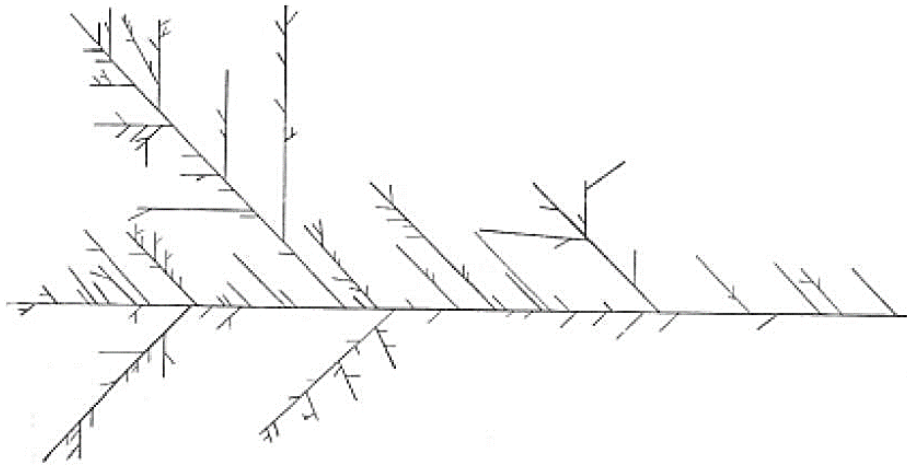

Рис. 2. Гідрографічна схема річкової мережі [2]

Така схема дає наочне уявлення про розташування річок, протяжності головної річки та приток. Гідрографічна схема будується в однаковому масштабі як для головної річки, так і для її приток. Довжина головної річки відкладається на горизонтальній лінії, а притоки наносяться на відповідних берегах (в місцях їх впадання) під деяким довільним кутом до горизонтальної лінії. Відзначаються населені пункти і т.д.

Висновки. Визначення структури річкової системи та їхній кількісний аналіз є важливим етапом гідрологічних, гідрографічних та гідрометричних досліджень. У науковій літературі існує кілька схем визначення порядку приток, тому проведений аналіз класифікації річок дозволяє виявити переваги та недоліки їх застосування. Таким чином, схему, розроблену Сталером, ефективно застосовувати при проведенні різного роду гідрографічних морфометричних розрахунків, адже техніка визначення порядку приток спрощена та однопорядкові компоненти річкової системи характеризуються меншою мінливістю параметрів [5]. Модель Хортон-Стралера найбільш доречно використовувати для визначення кількості потоків різного порядку та при вивченні їх просторово-часових змін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клапчук Т. Структурна організація річкової системи Бистриці Надвірнянської в гірській частині Українських Карпат // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. Географія. Вип. 1(66)/2(67). С. 134-138.
2. Панов Б. П. Лекции по гидрографии СССР. Часть I. Физическая гидрография. Ленинград, 1971. 188 с.
3. Horton R. Drainage Basin Characteristics // Transactions of American Geophysics Union. 1932. № 13. P. 350–361.
4. Strahler A. Hypsometric (Area-Altitude) analysis of erosional topography // Geological Society of America Bulletin. 1952. P. 1117–1142.
5. Хомин Я. Структурні та ентропійні показники річкових систем Закарпаття // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. 2016. Вип. 1. С. 234-247.
6. Философов В. П. Краткое руководство по морфометрическому методу поисков тектонических структур. Саратов, 1960. 69 с.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

УДК 549:553.31 (477.63)

ТЕХНОЛОГІЧНА І ТОПОМІНЕРАЛОГІЯ П'ЯТОГО СЛАНЦЕВОГО ГОРИЗОНТУ ІНГУЛЕЦЬКОГО РОДОВИЩА МАГНЕТИТОВИХ КВАРЦИТІВ (КРИВОРІЗЬКИЙ ЗАЛІЗОРУДНИЙ БАСЕЙН)

Трунін Олександр Миколайович

канд. геол.-мін. наук, доцент

Горбенко Олександр Володимирович

магістрант

Криворізький національний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: в роботі досліджені особливості топомінералогії п'ятого сланцевого горизонту Інгулецького родовища бідних магнетитових руд Криворізького басейну. Показано, що за хімічним, мінеральним складом, текстурно-структурними особливостями в межах горизонту виділяються руди карбонат-магнетитового, карбонат-силікат-магнетитового складу, які формують крила синклінальної складки, і магнетит-силікатні кварцити та кварцитосланці з підвищеним вмістом сульфідів й карбонатів, що утворилися в замковій частині синклінальної структури. Встановлено, що означені риси топомінералогії визначають відповідний контраст технологічних властивостей руд і мінералів в межах горизонту. Рекомендовано вилучити із загального рудопотоку, який піддається збагаченню, породи і руди замкової частини синклінальної складки.

Ключові слова: Криворізький басейн, Інгулецьке родовище, залізні руди, магнетитові кварцити, топомінералогія, технологічна мінералогія, магнетит,

сульфіди, силікати, карбонати.

Інгулецьке родовище залізистих кварцитів (бідних магнетитових руд) локалізовано у південній частині Лихманівського залізорудного району Криворізького басейну. У структурному відношенні воно сформовано на виході на поверхню порід ядра Лихманівської синкліналі.

Однією з актуальних проблем промислового освоєння родовища є незначна потужність його сланцевих горизонтів. Наприклад, породи п'ятого сланцевого горизонту в межах промислового контуру родовища характеризуються коливанням потужності від 5 до 15 метрів, що робить складним і недоцільним їхнє селективне відпрацювання і зумовлює спільне залучення до технологічної переробки разом з бідними залізними рудами, що впливає на остаточні якісні показники збагачення. У зв'язку з цим основним завданням роботи було дослідження топомінералогічних і мінералого-технологічних особливостей руд і порід п'ятого сланцевого горизонту, надання можливих практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності використання мінеральної сировини, яка вилучається з надр родовища.

П'ятий сланцевий горизонт Інгулецького родовища є складним геолого-тектонічним утворенням у вигляді великої синклінальної складки. Її будова суттєво обтяжена різноманітними більш дрібними плікативними й розривними порушеннями, що визначає характер просторової варіативності мінералогічних і технологічних показників сланцевого горизонту, впливає на формування типоморфних властивостей мінеральних індивідів і агрегатів.

Проведені авторами топомінералогічні спостереження дозволили виділити в межах п'ятого сланцевого горизонту дві принципові групи руд і порід, кожна з яких характеризується своїм специфічним розташуванням у просторі. Перша група відповідає залізистим кварцитам карбонат-магнетитового, карбонат-силікат-магнетитового складу, що отримали розвиток на крилах синклінальної складки. В порівнянні з продуктивними залізистими кварцитами четвертого залізистого горизонту, в цій групі спостерігається

незначний середній вміст магнетиту (40,8 об'ємн.%), кварцу (35,8 об'ємн.%), карбонатів (6,4 об'ємн.%), при підвищенні частки силікатів (14,4 об'ємн.%). Друга група виділяється в межах замкової частини синклінальної складки. Характеризується високим середнім вмістом кумінгтоніту (33,7 об'ємн. %), а також епігенетичних стильпномелану і селадоніту (11,3 об'ємн. %) на фоні дуже низького середнього вмісту магнетиту (14,6 об'ємн. %). Принциповим є суттєве збільшення вмісту карбонатів (11,7 об'ємн. %) і особливо сульфідів (7,1 об'ємн. %). За мінеральним і хімічним складом породи замкової частини синклінальної складки відповідають магнетит-силікатним кварцитам або взагалі кварцитосланцям з магнетитом.

Більшість агрегатних форм магнетиту у сланцевому горизонті являють собою різноманітні скупчення його численних інтерстиційних (сидеронітових) виділень у проміжках зерен мінералів, з якими він асоціює (кумінгтоніт, кварц, карбонат). Можна припустити, що подібні агрегати магнетиту виникали на стадії регресивного метаморфізму (діафторезу) як наслідок гістерогенної локалізації заліза при хімічному розкладі первинних залізовмісних силікатів (кумінгтоніт, хлорит, біотит, мінесотаїт), що початково утворювали сланцевий горизонт. Зокрема, метасоматичне походження залізистих кварцитів досліджується в роботах Д. А. Михайлова [1], Ю. Д. Панкова [2]. Формування більш традиційних гіллясто-зросткових, зернисто-вкраплених агрегатів магнетиту пов'язується, вірогідно, з окремими ділянками перекристалізації. Слід підкреслити, що анатомічні перетини самостійних індивідів магнетиту всередині сидеронітових виділень мають чіткі полігональні форми.

Мінералого-технологічні дослідження фіксують погіршення якісних показників магнетитових концентратів від крил до замкової частини синклінальної складки (вміст заліза загального у магнетитовому концентраті зменшується в середньому від 59,08 мас.% до 55,17 мас.%; вміст сірки - навпаки зростає від 0,098 мас.% до 0,195 мас.%) що пов'язується з розвитком зон інтенсивної тріщинуватості, мілонітизації, активним виділенням тонкодисперсного гістерогенного магнетиту в залізовмісних силікатах,

формуванням складних для розкриття зростків рудних і нерудних мінералів, переважним розвитком сульфідної мінералізації (пірит, піротин) в замковій частині складки з утворенням пойкилітових зростань з магнетитом. При цьому вміст сірки у вихідній пробі і отриманому магнетитовому концентраті істотно не відрізняються, що підкреслює важкість розкриття подібних зростань.

Мікроскопічне дослідження магнетитових концентратів виявило загальний переподрібнений характер часток магнетиту (3,96 - 4,98 мкм) у порівнянні з нерудними, в основному кварцовими фрагментами (10,7 - 16,72 мкм). Це можна пояснити контрастним співвідношенням відносно великої твердості кварцу та більш м'яких за твердістю мінералів рудної асоціації. В результаті, збільшення кількості кварцу викликає переподрібнення часток магнетиту, силікатів, карбонатів на стадії рудопідготовки. Найбільш дрібні уламки магнетиту в концентраті утворюються при технологічній переробці порід замкової частини синклінальної складки, де виділення індивідів магнетиту характеризуються найменшими гранулометричними показниками.

Для покращення якісних показників магнетитових концентратів бажано вилучити із загального рудопотоку, що поступає на технологічну переробку, породи і руди замкової частини синклінальної складки. В такому випадку загальний негативний вплив руд і порід п'ятого сланцевого горизонту на якісні показники магнетитових концентратів при процесах збагачення буде набагато меншим. Також слід удосконалити рудопідготовчі процеси з метою запобігання переподрібнення рудних часток в магнетитовому концентраті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Михайлов Д. А. Метасоматическое происхождение железистых кварцитов докембрия // Ленинград: Наука, 1983.- 168 с.
2. Панков Ю. Д. Формации метасоматических железорудных кварцитов // Москва: Наука, 1984.- 200 с.

ARCHITECTURE

PERCEPTION OF COLOR IN ARCHITECTURE

Kononenko Hanna

Senior Lecturer Departments
of architectural constructions

Hontova Vladlena

Student

Kharkiv National University
of Civil Engineering and Architecture
Kharkiv, Ukraine

Annotation: Traditionally, the design was divided between planning and conceptualization and manual and execution, which was problematic for a variety of reasons. Due to this, very few architects and designers, today have the manual experience required to design material culture, which is essential. When planners combine their theoretical knowledge with their practical experience, color becomes a modern design tool.

Keywords: color coding, design tool, modernism, material culture, colorfulness, achromatic, discrepancy

The correct degree of color design, which is always a color coding, must always be renegotiated in the design process in the context of the application situation and task so that orientation is created, maintained, or, improved. Physical, chemical, neurobiological, psychological, philosophical, semiotic, cultural-historical, sociological, and practical knowledge can assist. Nevertheless, no calculation method, no descriptive model, and no planning process that can be used to fully grasp the complex effects of color in space. Color becomes a design tool when designers, planners, and decision-makers break away from conventional evaluations such as "beautiful" and "ugly" and instead deal with the communicative functions of color

perception and color design.

Parallel to the development of modernism, the professional field of design was divided into a planning-conceptual and a manual-executive part, which was problematic for many reasons. As a result, only a few architects and designers today can draw on their own manual experience in their design work, which is essential for the visual design of material culture. However, color only becomes a modern design tool when planners have extensive theoretical knowledge that they can apply against the background of their own practical experience.

Like the technological aspects, the complex communicative effects of color must also be considered throughout the design, planning, and implementation process. For this, color must first experience a holistic perception of its function as a line, surface, body, and space-forming element, as an emotionalizing communication medium, as an identification-forming orientation system, as visual-haptic surface quality, and as atmospheric light quality. The communication-scientific, cultural-historical, scientific, technological, and aesthetic. and practical examination of color should therefore take place in all educational institutions for crafts, technology, design, art, and architecture.

No one can avoid dealing with color, because Paul Watzlawick's axiom also applies to the medium of visual design and communication: you cannot design without color.

Colorfulness in architecture is often reduced to a few striking shades and a lot of achromatic things without any visible necessity. Do we deserve this as humans, we have depended on the colors of nature from the very beginning and are therefore able to distinguish between several hundred thousand shades, even with the untrained eye? The colors of nature are varied, subtle, and always harmonious. On the other hand, the colors of our built environment are loud, one-dimensional, and mostly chaotic.

How does this discrepancy arise between what color can achieve and what is implemented? If we look at the training of architects, there is no such thing as color design, neither yesterday nor today, all the faculties are consistent. But the color, along with the shape, accounts for a large part of our perception. So are architects

only trained in part of our perception? If so, why is that?

An interesting experimental study by Prof. Dr. medical W. Blaise. Blasius found out that people are either shape observers or color observers and mixed types tend to be the exception. This means that a particularly good perception of shape and space goes hand in hand with greater limitations in color perception and vice versa.

How can you recognize the different competencies? According to Blasius, the form observer is characterized by the fact that he has a well-developed spatial vision, likes to work linearly in drawings, and few colors (usually primary tones) - if he uses them at all - are not mixed, but separated, mostly surrounded by lines settles. The color observer, on the other hand, usually has limited spatial vision, and likes to work with many color tones, which he mixes, lets run, and does not limit.

If one assumes that the classic architect should have good to very good three-dimensional vision, his ability to observe colors would be – conversely – rather less developed.

Is that why so many architects do without a differentiated color scheme? And is it perhaps precisely the rejection of the subject of color that makes many highly acclaimed buildings so incomprehensible and uninspiring for non-architects? And don't the experts understand that, because here shape observers evaluate buildings that were built by shape observers, which in turn were trained by shape observers?

Seen in this way, for example, Richard Meier's all-encompassing use of white could take on a whole new meaning. He doesn't know the color and he implements it without compromise. But is uncompromisingness a sign of quality in human service? Is uncompromising architecture humane and worth striving for?

Subtle color design is a complex subject and cannot be casually considered. What could be more obvious than that shaping observers' plans together with color observers? Because they exist: experts with color expertise. And I very much hope that the ability to only perceive "half" will no longer be sold as a design quality in the future. Because everything is form and color. Color design is virtually non-existent in the training of architects.

BIBLIOGRAPHY

1. "The Role of Color in Architecture: Visual Effects and Psychological Stimuli" [O papel da cor na arquitetura] 09 Jun 2018. ArchDaily. (Trans. Gosselin, Marina) Accessed 22 Oct 2022. <<https://www.archdaily.com/895498/the-role-of-color-in-architecture-visual-effects-and-psychological-stimuli>> ISSN 0719-8884
2. Fraser, T. and Banks, A. (2004), The complete guide to colour, ILEX, East Sussex.
3. Guilford, J. and Smith, P. (1959), "A system of colour preferences", American Journal of Psychology, Vol. 72 No. 4, pp. 487-502.
4. Engelbrecht, K. (2003). The impact of colour on learning. Chicago, IL: Perkins & Will
5. Chiazzari, S. (1998). The Complete Book of colour, Elements Books Ltd., Boston.
6. Sharpe, D. T. (1975). The psychology of colour and design (No. 313). University Press of Amer. ISBN-13:9780822603139
7. Jain, Akshara, (2017), Psychology of Colours in Building Design
8. Minah, Galen, (2008), Colour as Idea: The Conceptual Basis for Using Colour in Architecture and Urban Design

ФІЛОСОФІЯ СВІТЛА ТА ТІНІ В АРХІТЕКТУРНИХ РІШЕННЯХ

ТАДАО АНДО

Арутюнян Сергій Гарегінович

Студент

Кононенко Ганна Юрїївна

старший викладач

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Анотація: Знайомство з архітектурою - це чуттєвий і емоційний досвід. Наше тіло і органи чуття "відчувають" простір майже миттєво, ще до того, як ми починаємо свідомо аналізувати різні його аспекти. Природне світло грає важливу роль в цьому досвіді та взаємодіє між людиною і простором. Насамперед, природне освітлення дозволяє нам візуально сприймати будь-який простір і задовольняти потреби будівлі в освітленні і енергії. Але роль природного освітлення в архітектурі виходить далеко за рамки базових вимог будівель.

Ключові слова: Архітектура; Тадао Андо; філософія; світло; тінь.

«Філософ чи письменник використовують слова, щоб змусити мислити інших. Сила слова величезна.

Архітектура – це слово, сказане простором. Бетонна стіна розмовляє з глядачем. І це найвагоміше із моїх слів»,

- Тадао Андо.

Тадао Андо – культовий японський архітектор, чий неортодоксальний підхід до мистецтва і архітектури приніс йому міжнародне визнання, сказавши в інтерв'ю EFE, що він постійно прагнув знайти світло, що несе надію. *"Я обираю прості геометричні форми, щоб малювати тонкі, але драматичні гри*

світла і тіні в просторі", – сказав Тадао. Хоча цю керівну філософію можна знайти у всьому різноманітті його робіт, Церква Світла - один з таких проектів, який втілює в собі ключові принципи, які Андо намагався дослідити протягом всієї своєї кар'єри. Не кажучи вже про те, що саме вона принесла йому найбільше визнання і отримала широке визнання в усьому світі.

Мал. 1. Церква Світла із зовні

Церква розташована в типовому японському передмісті Ібаракі, на околиці Осаки, Японія. Каплиця складається з трьох кубів, утворюють прямокутний об'єм розміром 18 x 6 x 6 метрів, розділений стіною під кутом в 15 градусів, яка не стосується інших стін або стелі. Вся каплиця зроблена з гладкого залізобетону - матеріалу,

який зіграв вирішальну роль у дослідженнях і експериментах Андо зі світлом у всіх його проектах.

Саме всередині Каплиці виявляються властиві бетону особливі якості. Матеріальність бетону дозволяє світлу від Хреста розсіюватися і плавно розчинятися у внутрішньому просторі. Ефемерність, що створюється світлом, контрастує з темрявою тіней, похилої бетоном. Темрява підкреслюється яскравим світлом з отворів, створюючи тверезу атмосферу для роздумів і молитви. Відрізаний від усіх відволікаючих чинників зовнішнього світу, Андо створив простір для споглядання і поклоніння, де священне відчутно, і людина відчуває себе зв'язаною з більш великої сутністю. [1]

У західному менталітеті світло ідеалізується, співвідноситься з прозорінням і символічно сприймається як джерело знань, завдяки якому людина розкриває навколишній світ. Тінь же зайняла скромніше місце. Спостереження, як тінь подвоює предмети реального життя, призвело до приписування їй автономного існування, що у сучасному європейському свідомості виявилось у наділенні цього поняття сенсом «подібності». Але це

значення має різко негативний відтінок. І тут «тінь» сприймається як слід, нікчемний відсвіт оригіналу.

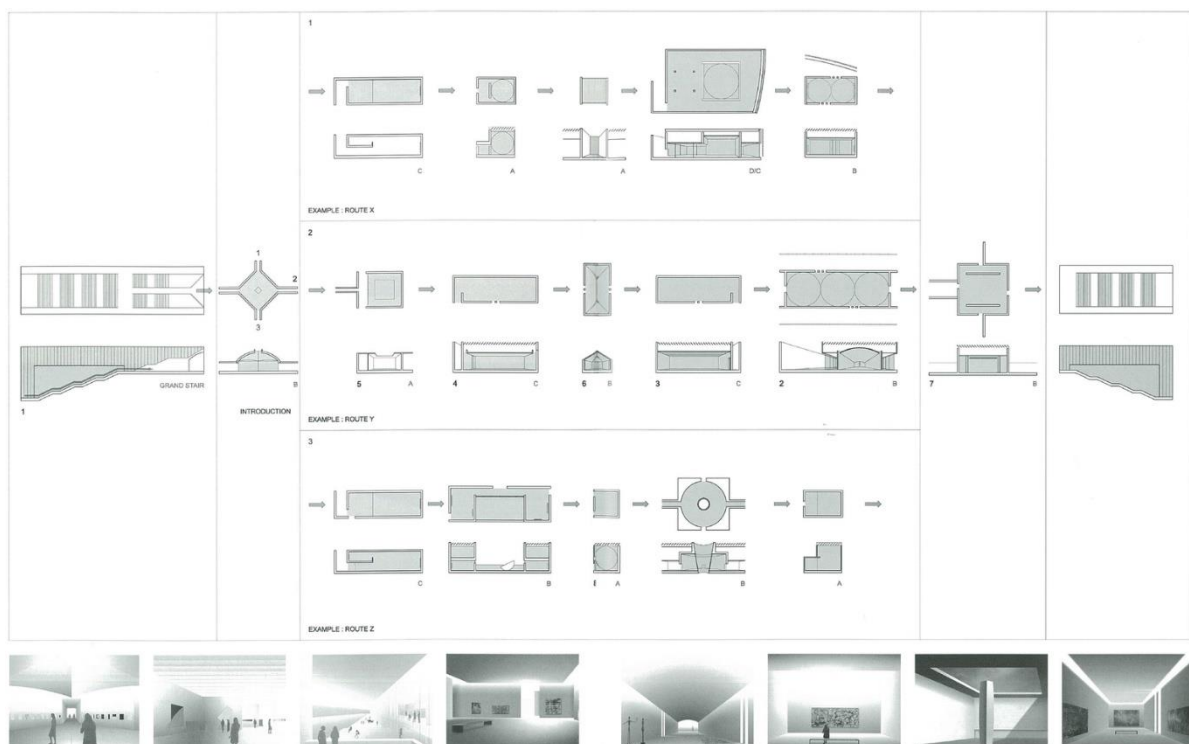
Мал. 2. Хрест в стіні каплиці

Рух і освітлення при вході до каплиці були ретельно продумані; вхід здійснюється з відкритою, повітряної зовнішнього середовища, через затемнене і тісний простір, раптово потрапляючи у великий темний обсяг, освітлений незвичайним хрестом, пробитим у стіни за вітварем. Людина автоматично притягається до пронизливого світла Хреста. Щілину між стіною і стелею пропускає м'яке, розсіяне світло, посилюючи духовну ауру приміщення. Світло, що проходить через прорізи, безперервно змінюється протягом дня, що створює динамічну просторове середовище і щогодини створює унікальні враження для відвідувачів.

Стиль Андо відрізняється простотою, а також сильним ефектом. Який створює "ЕФЕКТ ХАЙКУ", підкреслюючи небуття і порожній простір, щоб представити красу простоти. Досконалість Андо у відповідності з характерною особливістю дизайну голих бетонних стін, стіни Андо славляться своєю гладкістю, ефекту якої він досягає, покриваючи опалубку лаком перед заливкою бетону. Як архітектор, він вірить, що архітектура може змінити суспільство, що "змінити житло - значить змінити місто і реформувати суспільство". Прості геометричні форми, які контрастують з складною тривимірною циркуляцією. Він пояснив свій метод, сказавши: *"Коли я проектую будівлі, я думаю про загальної композиції так само, як частини тіла підходять один до одного. До того ж, я думаю про те, як люди будуть підходити до будівлі і сприймати це простір... Якщо ви даєте людям ніщо, вони можуть подумати про те, чого можна досягти з цього ніщо"*. [3]

Якщо в його роботі є якийсь послідовний фактор, тоді це прагнення до

світла. Складна хореографія світла Андо заворожує найбільше, коли глядач відчуває чутливі переходи в його архітектурі. Іноді стіни спокійно чекають моменту, коли проявляться вражаючі тіньові візерунки, а в інших випадках відображення води оживляють ненав'язливо тверді поверхні. Його поєднання традиційної японської архітектури з лексикою модернізму внесло великий внесок у критичний регіоналізм. У той час як він займається індивідуальними рішеннями, які враховують місцеві особливості і контекст, знамениті будівлі Андо, такі як Церква Світла, Будинок Кошино або Храм Води, пов'язують поняття регіональної ідентичності з сучасним уявленням про простір, матеріалі і світлі. Стіни Сьодзі з розсіяним світлом переосмислюються в контексті іншої культури, наприклад, через призму стародавнього римського пантеону, де денне світло проникає через окулус. Віртуозне уяву Андо досягає кульмінації в плануванні просторових образів світла й тітьми, як він уявляв для Фонду сучасного мистецтва Франсуа Піно в Парижі. [2]

Мал. 3. Ілюстрація денного світла в плані, розрізі та перспективах для Фонду сучасного мистецтва Франсуа Піно, Париж (Франція)/2001.

Висновок:

Підсумуючи, слід зазначити, що спокій, порожнеча, простота, світло і тінь — усі ці інструменти Андо використовував, щоб відобразити свою філософію двоїстості навколишнього світу.

Щоразу архітектор по-новому маніпулює світлом і тінню. Змінює розташування вікон, відкриває тераси, прорубує отвори у фасадах. Подібно до квіткових бутонів бетонні будівлі розкриваються, впускаючи природне світло.

Завдяки світловим акцентам колір йде на другий план. Глядач потрапляє у царство спокійних тонів без агресивних фарб.

Проста форма, яка, здається, була спрощена до межі. Відображає подих природи, таке як світло і вітер, на простому полотні народжується простір, до якого прагне Тадао Андо. Можна сказати, що найбільш очевидним проявом цього наміру є серія церковних робіт. Вітер, вода, світло й підземелля - у кожного з цих архітектурних творів своя тема, і у кожного з них свій світловий простір. Для Тадао Андо витоком архітектури є житло, яке охоплює саму фундаментальну діяльність людського "проживання". У розвитку його робіт принципи архітектури Андо символізуються такими ключовими словами, як бетон під відкритим небом, прості геометричні форми і співіснування з природою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Agarwal V. The Pursuit of Light [Електронний ресурс] / Vidhi Agarwal – Режим доступу до ресурсу: <https://www.re-thinkingthefuture.com/designing-for-typologies/a2762-the-pursuit-of-light/>.
2. Schielke T. When Sunlight Meets Tadao Ando's Concrete [Електронний ресурс] / Thomas Schielke. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.archdaily.com/915270/when-sunlight-meets-tadao-andos-concrete>.
3. Tadao Ando – master of light [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://ardetails.home.blog/2020/08/04/tadao-ando-master-of-light/>.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУКЦІЙ КІНЕТИЧНИХ БУДІВЕЛЬ

Зоря Вікторія Романівна

студентка архітектурного факультету

Кононенко Ганна Юрївна

старший викладач

Братішко Світлана Миколаївна

доцент

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Анотація: концепція кінетичної архітектури-це проектування будівель з трансформуючими і автоматичними елементами. Форма будівлі змінюється відповідно до вимог людей і адаптується до умов навколишнього середовища. Це розуміння дозволяє архітекторам роздумувати про основні аспекти кінетики і досліджувати її потенціал в архітектурних додатках. В процесі роботи виявлені основні критерії розробки динамічних конструкцій та проаналізовано оптимальні проектні рішення.

Ключові слова: кінетична структура, динамічна архітектура, рухомі елементи, інноваційні технології, сучасні конструкції.

На початку двадцятого століття почали з'являтися амбітні ідеї про кінетичну архітектуру. Однак для архітекторів того часу рухомі елементи в будівлях були більш схильні за своєю природою до способу вираження певної художньої ідеї, а не до функціонального значення, тому ці проекти не були реалізовані. Прикладами можуть служити Обертова будівля Томаса Гейнора (1908) і вежа архітектора Третього Інтернаціоналу Володимира Євграфовича Татліна (1920) [3, 75].

Будівлі відповідають нескінченному впливу різних факторів: кліматичних, функціональних і визначаються потребами людини, і вони не статичні і нерухомі, а скоріше динамічні і мінущі. В результаті виникає

необхідність в розробці будівель як складних систем, адаптованих до кліматичних умов і оптимізації енергоспоживання. У зв'язку з цим актуальність теми аналізу різних поглядів і підходів до кінетичної архітектури полягає в прямих адаптивних особливостях цієї галузі в сучасному будівництві.

Метою даної статті є вивчення особливостей кінетичних структур, концепцій і підходів, що мають відношення до динамічної архітектури.

Бачення кінетичної архітектури вперше було визначено Вільямом Цуком та Роджером Кларком у 1970 році у своїй книзі «кінетична Архітектура». Цук і Кларк систематизували знання про кінетику в архітектурі і висунули ідею використання природних енергетичних ресурсів і рухомих елементів конструкцій.

У 1987 році Жан Нувель представив один з головних прикладів кінетичної архітектури: інститут арабського світу в Парижі. Південна стіна інституту складається з 240 алюмінієвих панелей з титановими діафрагмами, які реагують на зміни денного світла за допомогою 25 000 фотоелектричних датчиків. Вони також візуально імітують елементи арабських орнаментальних мотивів. Управління освітленням здійснюється шляхом розширення і звуження отворів, керованих комп'ютером. Цей проект відтворив всі накопичені знання про концепцію кінетичної архітектури: регулювання внутрішнього клімату, використання інноваційних технологій і смислове сприйняття фасаду.

В даний час існує безліч різних застосувань кінетичних систем в архітектурі. Існує три основні категорії: кінетичні структурні системи, кінетичний інтер'єр і кінетичні фасади, які, в свою чергу, діляться за своїм призначенням на ті, які забезпечують певну життєву функцію, візуальну особливість, відтворюють енергію, регулюють внутрішній клімат споруди, але найчастіше кілька з цих вимог об'єднуються [1, 81-112].

Особливістю концепції Dynamic Tower Девіда Фішера є відтворення енергії завдяки кінетичним структурним системам: значна рухливість

елементів дозволяє хмарочосу змінювати положення і обертатися навколо центральної осі будівлі. Енергія, необхідна для руху, повинна вироблятися сонячними панелями на даху і вітряними турбінами, які регулюють репродуктивні та естетичні функції за допомогою кінетичних структурних систем.

Прикладом «функціональної» динамічної архітектури інтер'єру є проект Марка Фішера Nan show theatre в Ухані. Кінетична складова театру полягає в унікальному дизайні сцени і залу для глядачів, який дозволяє їм переміщатися по залу під час вистави: перегляд починається в звичайному положенні, а потім нижні сидіння повільно переміщуються вправо або вліво, верхні ряди опускаються. Це створює особливий творчий простір для виступів, які неможливі в статичному стані.

Парковка в аеропорту Брісбена була здійснена будівельною компанією Urban Art Projects у співпраці з художником Недом Каном, який використовує сили природи - вітер і світло - в якості художніх інструментів, приділяючи особливу увагу зовнішньому вигляду кінетичного фасаду. Зовнішня частина фасаду складається з 250 000 легких перфорованих алюмінієвих панелей, які за допомогою вітру створюють хвилеподібні рухи на поверхні стіни, що нагадують брижі на воді.

Кінетичні структури також можуть бути класифіковані залежно від типу руху, використовуваного матеріалу та кінетичних елементів. По руху конструкції діляться на ковзаючі, обертові, що відкриваються і закриваються, а також складаються. Матеріали та елементи, що забезпечують рух, взаємопов'язані, тому кінетичні елементи визначаються матеріалами, з яких вони виготовлені. Ці матеріали можна розділити на жорсткі та деформовані матеріали, а кінетичні елементи можна розділити на поверхневі та об'ємні матеріали. «Поверхневі елементи - це несучі елементи, сформовані з горизонтальних і вертикальних панелей, які покривають поверхню фасаду або даху. Об'ємні елементи являють собою несучі системи, які є монолітними і забезпечують повне переміщення частини конструкції» [2, 97-118].

Отже, зростає попит на кінетичну архітектуру, яка фізично перебудовується відповідно до функціональних або кліматичних змін, дозволяючи структурі адаптуватися і створювати інноваційні взаємодії з навколишнім середовищем. Таким чином, кінетична Архітектура втілює в собі мистецтво пошуку синтезу фізичних об'єктів з органічним світом людського існування і критичного розуміння професійних практик в управлінні розвитком міських територій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Salter. K. «Entangled: Technology and the Transformation of Performance» — MIT Press, 2011
2. Gezer H., «The Contribution of Potential Forces of Materials to Architecture», Istanbul Commerce University Journal of Science, 10 (20), 2012
3. Randl C., Revolving architecture: a history of buildings that rotate, Swivel, and Pivot. USA: Princeton Architectural Press, New York, 2008

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРИ СПОРТИВНИХ СПОРУД

Іващенко Валерія Олександрівна

студент

Кононенко Ганна Юріївна

старший викладач

Сємякін Гліб Валерійович

к.арх., старший викладач

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Актуальність та проблема: У наш час тенденції до глобалізації та баланс між загальними соціальними потребами та комерційним запитом є надзвичайно актуальним питанням, зокрема в рамках сучасного містобудування. Це питання особливо гостро постає у сфері будівництва сучасних спортивних споруд, проектування та будівництво яких повинно відбуватись за останніми світовими тенденціями.

Мета: Головною задачею є дослідження особливостей світового досвіду зведення спортивних споруд, та сучасних архітектурних тенденцій.

Спортивна споруда – це оснащена необхідним обладнанням споруда, де проводять як заняття спортом, так і спортивні заходи. Спортивні споруди класифікують за призначенням (оздоровчо-фізкультурні, тренувально-навчальні, видовищно-спортивні), за особливостями (комплексні, окремі, площинні, об'ємні, вбудовані, окремі, пристосовані, спеціалізовані) та по конструкції (криті, відкриті). До основних тенденцій у проектуванні спортивних споруд відносять такі ідеї як гармонійне поєднання сучасних технологій з дотриманням екологічних вимог та збереження ландшафту, практичність та багатофункціональність, відповідність потребам суспільства. Ще однією із важливих світових тенденцій є прагнення до максимального використання зовнішнього освітлення та використання сучасних матеріалів, що в поєднанні дає можливість споруді вдень повністю функціонувати на

природньому світлі. Також присутня практика спорудження власних електростанцій на стадіонах, які працюють за рахунок сонячних батарей, яка задовільняє всі потреби будівлі, це робить її цілком автономною.

У цій галузі на сьогоднішній день найкращими об'єктами можна назвати ті, що поєднують у собі екологічні принципи архітектурної практики з найновітнішими архітектурними, планувальними та дизайнерськими рішеннями. Внаслідок недостатньо обережного використання новітніх технологій може втрачатись така функція як емоційний та психологічний комфорт, яка є важливою для користування будівлею. Наразі мережа спортивних споруд має досить складну структуру, споруди якої істотно відрізняються одна від одної. Також активно розробляються уніфіковані стандарти освітлення, водопостачання, енергопостачання та єдина ландшафтна стилістика. На даний момент норми спортивних споруд орієнтовані лише на сучасні види спорту, а у зв'язку зі стабільним розвитком технологій виникають і нові вимоги до цих споруд. Отже, класифікація спортивних споруд дозволяє поділяти їх на групи в залежності від типу роботи і особливостей, це безпосередньо пов'язане з можливостями зведення нових споруд. Чітке розуміння того, де і які типи будівель присутні допомагають приймати рішення про подальший розвиток цього напрямку. Перспективним шляхом вивчення теми, викладеної вище, є подальше дослідження найсучасніших проектів спортивних споруд з метою врахування світового досвіду у їх розбудові. Корисним є здійснення порівняльного аналізу методик, технік та технологій, а також будівельних матеріалів, що використовуються в процесі спорудження спортивно-тренувальних будівель.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Архитектура и престиж. Всеукраинский независимый журнал по архитектуре и дизайну. – 2002. – № 3 (23). – С. 26–28, 52–53.
2. Спортивні споруди: види, особливості, проектування [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://poradumo.com.ua/367932-sosoblivosti-p/>

МЕТОДИ ФОРМОУТВОРЕННЯ В ДИГІТАЛЬНІЙ АРХІТЕКТУРІ

Кононенко Ганна Юрїївна

старший викладач

Станіславська Ольга Сергїївна

студент

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Проблема: Стрімкий розвиток сучасної архітектури та дизайну ХХІ століття породжує різноманіття відтінків в розумінні їх причинно-наслідкових коренів, в термінології, в назві основних течій, прийомів формоутворення. Але вже сьогодні можна побачити деякі стабільні підходи, прийоми, методи та класифікації нових архітектурних напрямків.

Актуальність: прийоми утворення форми втратили жорсткі зв'язки або залежності від конструктивного і функціонального пріоритету. Краса форми стала більш комплексною і багаторівневою, а головне самодостатньою як самостійний відбиток і слід цифрових технологій. Комп'ютерне моделювання закономірно стало єдиним середовищем трансформації, вирощування, структурування архітектурних об'єктів.

Актуальними та вирішальними для кінцевого результату стали самі алгоритми й підходи до утворення архітектурної форми. При цьому змінився не тільки сам інструмент формотворчості, але також під його впливом стали розвиватися нові тенденції та напрямки архітектури. Параметричні та алгоритмічні методи проектування, використовувані сучасними архітекторами, дозволяють створювати яскраві архітектурні об'єкти, які об'єднують нелінійну, біо-, зо-, гео-, капельно-, кіберморфну естетику, високі технології, новітні будівельні матеріали, сприяючи тим самим підвищенню якості архітектурного середовища.

Найбільш об'ємним для обчислювальних архітектурних об'єктів представляється термін дигітальна архітектура - сукупність архітектурних

об'єктів, створених з використанням комп'ютерних технологій таким чином, що без цих технологій такі об'єкти існувати не можуть.

Дигітальна архітектура використовує технічні можливості комп'ютера і дигітальні / мультимедійні технології в якості основного формотворного, естетичного принципу.

Алгоритми створення форми, засновані на традиційних підходах - від загального до приватного, від приватного до загального, цитування та трансформація у просторі дигітальних можливостей дозволяють авторам дослідження виділити чотири типи підходів: дедуктивний, індуктивний, редуктивний та трансформативний.

Так, наприклад, індуктивний підхід дозволяє за допомогою паттернізації (патерни) ефективно структурувати простір або площину. Дедуктивний підхід дозволяє ефективно створювати із розрізненних намагнічених частинок візуалізації магнітних полів або треки різної структури. Фрактальна логіка або принцип параморфізму (як будь-який інший сценарій) може бути ефективним при нарощуванні дедуктивної форми.

Редуктивні підходи ефективні при вирішенні середовищних відносин, при створенні аналогових структур та форм. Таким чином, актуальність теми, присвяченій аналізу еволюційного розвитку дигітального підходу в архітектурі, проектних методів, заснованих на цьому підході, а також нових образів, привнесених сьогодні в архітектурний контекст, є незаперечною і вкрай важливою для сучасної науки.

Висновки: дослідження розглядає і розширює нове для архітектурної науки знання з точки зору архітектурного проектування про дигітальне формоутворення, принципи формування, методи та прийоми, що використовуються у дигітальному підході у проектуванні.

Результати, отримані в процесі дослідження, дозволяють створити початкову версію методики втілення складних дигітальних об'єктів, відповідних архітектурі XXI століття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Добріцина І. А. Від постмодернізму до нелінійної архітектури. - М., 2007. - 24 с.
2. Чарльз Дженкс. Нова парадигма в архітектурі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pda.cih.ru/772.html>.
3. Дженкс Ч. Нелінійна архітектура. Нова наука - нова архітектура? / Архітектурний дизайн 9/10-97.

ЩО ТАКЕ СУЧАСНА АРХІТЕКТУРА?

Кононенко Ганна Юрїївна

старший викладач

Черкашина Катерина Михайлівна

студент

Сємякін Глїб Валерїйович

к.арх.,старший викладач

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Анотація: У сучасному світі відбуваються глобальні трансформаційні процеси, що охоплюють і створюють матеріальну середу для людини, захоплюючи світогляд людини, філософію, методологію, культуру, науку, освіту. Соціальні перетворення, науково-технічний і культурний прогрес, життєвий уклад і образ життя людини, регіональні, культурно-історичні та природні умови — все знаходить вираз в архітектурі, що розуміється в широкому плані — від градобудівних систем до окремих споруд і їх деталей, від світогляду людини до творческого мышлення, его культури, знаній, образования. Методологія дослідження представлена в бібліотечній формі та з використанням статте, описів самих бюро та архітекторів відповідних веб-сайтів у цьому дослідженні. Представлений тут текст кількісно показує сучасну архітектуру світу в різних типологічних аспектах і різних напрямках. Результати вказують на те, що не зважаючи на різні стилі, в різних континентах є єдиний напрямок розвитку архітектури в пласті екології та пластики. Частіше за все все будівлі покликані бути поміченими та дивовижними. Сучасна архітектура була сформована на контрасті з наданням цінності людині та її емоціям в різних аспектах її життя. Це стосується як культурних об'єктів (музеїв), так і сакральних та утилітарних.

Ключові слова: Сучасна архітектура, Музей, Еко-архітектура, Хмарочос, Релігійна архітектура

Сучасна архітектура - це архітектура 21 століття. Жоден стиль не домінує; Сучасні архітектори працюють у десятці різних стилів: від постмодернізму та високотехнологічної архітектури до дуже концептуальних та виразних стилів, що нагадують скульптуру у величезних масштабах. Різні стилі та підходи мають загальне застосування дуже передових технологій та сучасних будівельних матеріалів, таких як структура труб, яка дозволяє будувати будівлі, які вищі, легші та сильніші, ніж у ХХ столітті, та використовувати нові технології. на комп'ютерах у трьох вимірах і будувати з більшою точністю та швидкістю. Сучасні будівлі покликані бути поміченими та дивовижними. У деяких із них є бетонні конструкції, звернені у скляні або алюмінієві екрани, дуже асиметричні фасади та консольні секції, що висять над вулицею. Хмарочоси скручуються чи розбиваються на кристалоподібні грани. Фасади призначені для мерехтіння чи зміни кольору у різний час доби.

У той час як основні пам'ятки сучасної архітектури в ХХ столітті були в основному зосереджені в Сполучених Штатах та Західній Європі, сучасна архітектура є глобальною; важливі нові будівлі були збудовані в Китаї, Латинській Америці і особливо в країнах Перської затоки на Близькому Сході; Бурдж Халіфа в Дубаї був найвищим будинком у світі в 2016 році, а Шанхайська вежа в Китаї була другою за величиною.

Більшість визначних пам'яток сучасної архітектури – це роботи невеликої групи архітекторів, які працюють у міжнародному масштабі. Багато хто з них був спроектований архітекторами, відомими наприкінці 20-го століття, у тому числі Маріо Ботта, Френк Гері, Жан Нувель, Норман Фостер, Іео Мінг Пей та Ренцо Піано, а інші робота нового покоління, що народилося під час або після Другої світової війни, у тому числі Заха Хадід, Сантьяго Калатрава, Даніель Лібескінд, Жак Херцог, П'єр де Мейрон, Рем Колхас та Шігер Бан. Інші проекти – це роботи колективів кількох архітекторів, таких як UNStudio та SANAA, або гігантських багатонаціональних агентств, таких як Skidmore, Owings & Merrill, з тридцятьма асоційованими архітекторами та великими командами інженерів та дизайнерів, а Генслер із 5000 співробітниками у 16 країнах.

Об'єкт дослідження: сучасна архітектура.

Предмет дослідження: різна типологія сучасної архітектури (музеї, релігійна архітектура, хмарочоси та еко-архітектура).

Ціль дослідження: вивчення сучасної архітектури різної типології та виявлення основний напрямок розвитку.

Аналіз літератури: була проведена аналітична робота бюро/сайтів представлених нижче архітекторів різних поколінь.

Методи дослідження: метод генетичного аналізу, що передбачає вивчення загальної та типологічної динаміки об'єкта дослідження, метод аналогії, який дозволив створити порівняльний аналіз тенденцій у формуванні досліджуваних об'єктів, класифікація фактичного матеріалу, структурний і якісний аналіз документів

Музеї

Деякі з найяскравіших та інноваційних робіт сучасної архітектури – це художні музеї, які часто є зразками скульптурної архітектури та є підписами найбільших архітекторів. Павільйон Квадраччі з Музею мистецтв Мілуокі в Мілуокі, штат Вісконсін, був спроектований іспанським архітектором Сантьяго Калатрової. Його структура включає рухливу, подібну до крил підшву, яка відкривається за розмах крила 66 м вдень, складаючись по високій, арочній структурі вночі або в негоду. [1]

Американський архітектор, що народився в Польщі Даніель Лібескінд (народився в 1946 році), є одним із найплідніших сучасних музейних архітекторів. Він був вченим перед тим, як почав проектувати будівлі, і був одним з перших прихильників архітектурної теорії деконструктивізму. Зовнішній вигляд його Імперського військового музею Північ у Манчестері, Англія (2002), має зовнішній вигляд, який нагадує, залежно від світла та часу доби, величезні та зламані шматки землі чи обладунків, і, як кажуть, символізує руйнування війни. [2] У 2006 році Лібескінд закінчив будинок Гамільтона Художнього музею Денвера в Денвері, штат Колорадо, що складається з двадцяти похилих літаків, жоден з них не був паралельним або

перпендикулярним, покритим панелями з титану завтовшки 230 000 квадратних футів. У середині стіни галерей всі різні, похилі та асиметричні. [3] Лібескінд завершив ще один разючий музей, Королівський музей Онтаріо в Торонто, Онтаріо, Канада (2007), також відомий як Кристал, будівля, форма якого нагадує розбитий кристал. У музеях Лібескінда захоплювалися і критикували критики. Архітектурний критик "Нью-Йорк Таймс" Микола Ороуссофф, захоплюючись багатьма особливостями Денверського художнього музею, писав: "У будівлі з похилих стін та асиметричних кімнатах - замучені геометрії, породжені чисто формальними міркуваннями, практично неможливо насолоджуватися мистецтвом".

Музей De Young у Сан-Франциско був спроектований швейцарськими архітекторами Herzog & de Meuron. Він був відкритий у 2005 році, замінивши старішу структуру, яка була сильно пошкоджена внаслідок землетрусу у 1989 році. Новий музей був розроблений, щоб поєднуватися з природним ландшафтом парку та протистояти сильним землетрусам. Будівля може переміщатися на трьох кроках (91 см) на шарикопідшипниках ковзання та втулкових заслінках, які поглинають кінетичну енергію. [4]

Zentrum Paul Klee Ренцо Піано – художній музей неподалік Бернської Швейцарії, розташований поряд з автострадою у швейцарській сільській місцевості. Музей зливається з пейзажем, приймаючи форму трьох пагорбів, зроблених зі сталі та скла. В одному будинку знаходиться галерея (яка майже повністю під землею, щоб зберегти крихкі малюнки Клеє від впливу сонячного світла), тоді як на двох інших пагорбах є освітній центр та адміністративні офіси. [5]

Центр Помпиду-Меці, у Меці, Франція, (2010 р.), філія Центру сучасного мистецтва Центру Помпиду в Парижі, була спроектована японським архітектором Шігеру Бан, який виграв Прітцкерську премію з архітектури в 2014 році. найдраматичніша особливість будівлі; це шестикутник шириною 90 м (300 футів) з площею поверхні 8 000 м² (86 000 кв. футів), що складається з шістнадцяти кілометрів клеєного ламінованого дерева, які перетинаються з

утворенням шестикутних дерев'яних блоків, що нагадують візерунок з тростини китайської. з кривими та контр-кривими по всій будівлі, зокрема з трьома галереями. Вся дерев'яна конструкція покрита білою скловолоконною мембраною та покриттям із тефлону, яке захищає від прямого сонячного світла, але дозволяє пропускати світло. [6]

Новий музей американського мистецтва Вітні у Нью-Йорку Ренцо П'яно (Renzo Piano, 2015) прийняв зовсім інший підхід від скульптурних музеїв Френка Гері. Вітні має фасад, що виглядає промислово, і зміщується в околиці. Майкл Кіммельман, критик архітектури «Нью-Йорк таймс», назвав будівлю «мішмаром стилів», але відзначив його схожість із Центром фортепіано Помпиду в Парижі, оскільки він змішувався з громадськими місцями навколо нього. «На відміну від так званої архітектури з великим ім'ям, — писав Кіммельман, — це не якась химерна будівля трофеїв, до якої мають бути встановлені всі практичні матеріали робітничого музею». [7]

Хмарочоси

Хмарочос (зазвичай званий будинком висотою понад 40 поверхів) вперше з'явився в Чикаго в 1890-х роках і був в основному американським стилем у середині 20-го століття, але в 21 столітті хмарочоси знайшли майже в кожному великому місті на кожному континенті. Нова технологія будівництва, структура каркасних труб, була вперше розроблена в Сполучених Штатах в 1963 році інженером-будівельником Фазлуром Рахманом Кханом Скірмором, Оуїнгсом і Меррілом, що дозволило побудувати суперповерхові будівлі, яких потребувало менше внутрішніх стін, було більше віконного простору і може краще протистояти бічним силам, таким як сильні вітри.

Burj Khalifa в Дубаї, Об'єднані Арабські Емірати, є найвищою структурою у світі, що стоїть на 829,8 м (2,722 фути). Будівництво Бурдж-Халіфи розпочалося у 2004 році, а зовнішність завершилася через 5 років у 2009 році. Первинна структура – залізобетон. Бурдж Халіфа був спроектований Адріаном Смітом, потім Скідмором, Оуїнгсом та Мерріллом (SOM). Він також був провідним архітектором на Башті Цзінь Мао, Річковій вежі Перлів та

Міжнародному готелі та вежі Трампа. [8]

Адріан Сміт та його власна фірма є архітекторами будівлі, яка у 2020 році замінить Бурдж-Халіфу як найвищу будівлю у світі. Башта Джедди в Джидді, Саудівська Аравія, становитиме 1 008 метрів, або (3,307 фути) у висоту, що зробить її найвищим будинком у світі, а перша будівля буде більше одного кілометра у висоту. Будівництво розпочалося у 2013 році.

У Лондоні одним із найпомітніших сучасних орієнтирів є 30 St Mary Axe, відома як The Gherkin, розроблена Норманном Фостером (2004). Він замінив Лондонську вежу Тисячоліття набагато вищим проектом, який раніше пропонував Фостер для того ж сайту, який був би найвищим будинком у Європі, але був настільки високим, що він заважав польотам в аеропорту Хітроу. Сталевий каркас Геркіна інтегрований у скляний фасад, надаючи йому яскравого вигляду видовженого російського великодні яйця. [9]

Найвищим будинком у Китаї станом на 2015 рік є Шанхайська вежа американською архітектурною та дизайнерською фірмою Генслера. Це 632 метри (2,073 фути) у висоту, з 127 поверхами, що робить його у 2016 році другою найвищою будівлею у світі. Він також оснащений найшвидшими ліфтами, які досягають швидкості 20,5 метрів (40 футів) за секунду або 74 кілометри на годину. [10] Більшість хмарочосів призначені для вираження сучасності; найпомітнішим винятком є Абрай аль-Байт, комплекс із семи хмарочосів, збудованих урядом Саудівської Аравії для розміщення паломників, наступних святій святині Мекки. Центральним елементом групи є готель Clock Tower Tower Makka Palace із готичною вежею відродження; це була четверта за величиною будівля у світі у 2016 році, 581,1 метра (1,906 фути). [11]

Релігійна архітектура

Напрочуд мало сучасних церков було збудовано між 2000 та 2017 роками. Церковні архітектори, за деякими винятками, рідко виявляли таку ж свободу висловлювання, як і архітектори музеїв, хмарочосів та інших великих будівель. Новий собор для Лос-Анджелеса, Каліфорнія, був спроектований у постмодерному стилі іспанським архітектором Рафаелем Монео. Попередній

собор був серйозно пошкоджений землетрусом у 1995 році; Нова будівля була спеціально спроектована таким чином, щоб протистояти подібним ударам. [12]

Собор Північного саява, заснований у Данії міжнародною фірмою Шмідт, Хаммер та Лассен, розташований в Альта, Норвегія, одному з найпівнічніших міст світу. Їхні інші важливі роботи включають Національну бібліотеку Данії в Копенгагені. [13]

Вриндаван Чандродая Мандір - індуїстський храм у Вріндівані в штаті Уттар-Прадеш в Індії, який будувався наприкінці 2016 року. Архітектори - InGenious Studio Pvt. Ltd. з Гургаона та студії дизайну Quintessence в Нойді, Індія. Вхід до традиційного стилю Нагару індійської архітектури, а сучасна вежа зі скляним фасадом до 70-го поверху. На висоті 700 футів (213 метрів або 70 поверхів), це буде найвища релігійна структура у світі. [14]

Еко-архітектура

Зростаюча тенденція у XXI столітті — це еко-архітектура, яка також називається стійкою архітектурою; будівлі з особливостями, які зберігають тепло та енергію, а іноді виробляють власну енергію через сонячні батареї та вітряки та використовують сонячне тепло для створення сонячної гарячої води. Вони також можуть бути побудовані з їх власним очищенням стічних вод і іноді збирання дощової води. Деякі будівлі об'єднують садові зелені стіни та зелені дахи у їх конструкції. Інші особливості еко-архітектури включають використання деревини та перероблених матеріалів. Існує декілька програм сертифікації зелених будівель, найбільш відомими з яких є Лідерство в галузі енергетики та екологічного проектування або рейтинг LEED, які вимірюють вплив будівель на довкілля.

Багато міських хмарочосів, таких як 30 Saint Mary Axe в Лондоні, використовують подвійну шкіру скла для економії енергії. Подвійна шкіра та вигнута форма будівлі створюють відмінності у тиску повітря, які допомагають підтримувати охолоджувач будівлі влітку та тепліше взимку, що зменшує необхідність кондиціонування повітря. Приклад: Sfn: Hopkins

BedZED, спроектований британським архітектором Біллом Данстером, є

спільноту з вісімдесяти двох будинків у Хакбридж, неподалік Лондона, побудоване відповідно до принципів еко-архітектури. Будинки виходять на південь, щоб скористатися сонячним світлом та мати потрібні склопакети для ізоляції, значна частина енергії надходить від сонячних панелей, дощова вода збирається та повторно використовується, а автомобілі збентежені. BedZED успішно скоротила споживання електроенергії на 45 відсотків та споживання гарячої води на 81 відсоток від середнього значення у місті у 2010 році, хоча успішна система виробництва тепла шляхом спалювання деревної тріски виявилася невлучною та складною. [15]

CaixaForum Madrid — музей і культурний центр Пасео дель Прадо 36, Мадрид, швейцарські архітектори Herzog & de Meuron, побудовані в період з 2001 по 2007 рік, є прикладом як зеленої архітектури, так і переробки. Основна структура — занедбана цегляна електростанція, підлогами, побудованими зверху. Нові поверхи укладені в окислений чавун, який має іржавий червоний колір, як цегла старої електростанції під нею. У будівлі поруч із ним є зелена стіна, спроектована французьким ботаніком Патріком Бланком. Червоний верх верхніх поверхів контрастує із рослинами на стіні, а зелена стіна гармоніє з ботанічним садом поряд із культурним центром. [16]

Незвичайні матеріали іноді переробляються для використання у еко-архітектурі; вони включають джинси зі старих синіх джинсів для ізоляції, а також панелі з паперових пластівців, запеченої землі, льону, сизалю або кокосу, і особливо швидкого бамбука. Пиломатеріали та камінь із зруйнованих будівель часто регенеруються та повторно використовуються для підлоги, у той час як обладнання, вікна та інші деталі зі старих будівель використовуються повторно.

Результати досліджень: було вивчено різнопланову типологію сучасної архітектури (музеї, хмарочоси, релігійна архітектура та еко-архітектура) та основних архітекторів різних поколінь та вплив їх на світові тенденції.

Перспективи подальшого розвитку досліджень: можна провести більш детальний аналіз інших типологій в розрізі сучасної архітектури (наприклад, обрати також мости, житло, університети та бібліотеки).

Висновок Сучасна архітектура сьогодні має тенденцію до знаходження не стандартної форми і рішень за рахунок нових матеріалів, а також усвідомленої екологічної відповідальності. Ці основні принципи стосуються найрізноманітнішої типології (було розглянуто музеї, хмарочоси, релігійна архітектура та еко-архітектура), стилів та місць (на різних континентах).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://calatrava.com/projects/milwaukee-art-museum.html>
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Daniel_Libeskind
3. <https://libeskind.com/work/denver-art-museum-residences/>
4. <https://www.herzogdemeuron.com/index/projects/complete-works/151-175/173-de-young-museum.html>
5. <https://arquitecturaviva.com/works/zentrum-paul-kllee-berna-3>
6. http://www.shigerubanarchitects.com/works/2010_centre-pompidou-metz/index.html
7. <http://www.rpbw.com/project/the-whitney-museum-at-gansevoort>
8. <https://www.britannica.com/topic/Burj-Khalifa>
9. <https://www.fosterandpartners.com/projects/30-st-mary-axe/>
10. <https://www.gensler.com/projects/shanghai-tower>
11. <https://www.re-thinkingthefuture.com/case-studies/a4579-makkah-royal-clock-tower-by-sl-rasch-gmbh-and-dar-al-handasah-architects-tallest-building-in-saudi-arabia/>
12. <https://rafaelmoneo.com/en/projects/cathedral-of-our-lady-of-the-angels/>
13. <https://www.archdaily.com/331157/cathedral-of-the-northern-lights-shl-architects>
14. https://en.wikipedia.org/wiki/Vrindavan_Chandrodaya_Mandir
15. <https://www.zedfactory.com/bedzed>
16. <https://www.herzogdemeuron.com/index/projects/complete-works/201-225/201-caixaforum-madrid.html>

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МОДУЛЬНИХ БУДИНКІВ ТА БЛОК-КОНТЕЙНЕРІВ ДЛЯ БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА

Сидоренко Дар'я Ігорівна

Студент

Кононенко Ганна Юріївна

старший викладач

Сємякін Гліб Валерійович

к.арх.,старший викладач

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Анотація: Дана стаття дозволяє вивчити можливі способи модульного будівництва соціального житла. Розглянуто основні позитивні та негативні сторони будівництва модульного житла з блок-контейнерів. Представлена робота дозволить вивчити можливі заходи щодо організації проектування соціального житла.

Ключові слова: блок-контейнер; модуль; модульне будівництво; соціальне житло, архітектура, сучасні будинки, швидко будівні будинки.

З кожним роком зростає потреба населення світу в доступному житлі. Зростання населення і фінансова нестабільність визначають потребу в соціальному житлі, і в зв'язку з цим більшість великих міст все ще борються з цією проблемою. Вирішення проблеми здійснюється недостатньо ефективними методами. При будівництві соціального житла в першу чергу необхідно враховувати економічну складову проекту. Необхідно вивчити та опрацювати архітектурно-планувальну організацію та будівельно-технічне рішення об'єкта з метою економічної доцільності. Спосіб будівництва житла з використанням модульних елементів заводського виробництва – блок-контейнерів – зараз набирає популярності у всьому світі.

Проїшли ті часи, коли модульні конструкції асоціювалися тільки з

будівництвом. предмети побуту.

Будинки з використанням блок-контейнерних конструкцій заводського виготовлення використовуються для різних цілей: соціального житла, тимчасового житла, будівельних органів, торгових павільйонів, мобільних медичних пунктів, їдалень, а також у багатьох інших випадках, де висока швидкість будівництва, мобільність будівель і низька витрати необхідні будівлі. Блок-контейнери можуть використовуватися як елементи модульної будівлі, так і як окремі будівлі.

Найчастіше модульні будівлі терміново потрібні для будівництва у віддалених і важкодоступних районах, районах соціально значущих об'єктів, на будівельних майданчиках, в обмінних спільнотах, у місцях де необхідні житлові, адміністративні чи складські будівлі, терміново та на короткий термін, з можливо в подальшому швидкий трансфер без особливих фінансових втрат. Саме в таких ситуаціях вони блокуються.

Актуальність: Загальна потреба в соціальному житлі для українських переселенців у зв'язку з війною. Модульне будівництво – це сучасний спосіб будівництва житлових будинків, що розвивається, який привертає увагу своєю економічністю та раціональністю.

Метою даного дослідження є впровадження інноваційних методів будівництва соціального житла, популяризація модульної архітектури як економічно ефективного способу будівництва. При детальному дослідженні прикладів будівництва соціального житла з використанням блок-контейнерів були поставлені наступні завдання дослідження:

Наукова новизна. Дана тема дозволяє вивчити інноваційні методи вирішення проблеми дефіциту соціального житла шляхом впровадження модульної архітектури.

З кожним роком в архітектурну діяльність впроваджуються нові технології, спрямовані на зниження вартості будівництва, поліпшення експлуатаційних властивостей будівель, збереження екологічних показників і поліпшення процесу будівництва в цілому. Одним із таких нововведень є

модульне будівництво. Згідно з великим тлумачним словником, модуль визначається як вихідна одиниця виміру, встановлювана для даної архітектурної споруди, що служить мірилом для надання пропорційності всій споруді й окремим її частинам. [1] У будівництві житлових будинків можуть використовуватися різні елементи, наприклад, модуль або живий осередок. Найпоширенішими прикладами житлових модулів є блок-контейнери заводського виготовлення та викинуті транспортні контейнери. У світовій практиці будівництва модульних будівель є приклади, коли в якості житлових приміщень використовуються залізничні вагони, труби великого діаметру, силосні бочки та інші, незважаючи на таке різноманіття будівельних матеріалів, в модульній архітектурі найкраще використовувати блок-контейнери заводського виготовлення.

Блок-контейнери виготовляються в заводських умовах і відповідають розмірам, необхідним для конкретної будівлі, крім того, завод може здійснити монтаж дверей і вікон, санітарно-гігієнічного обладнання, систем вентиляції, опалення та кондиціонування і навіть внутрішнє оздоблення. Все це спрямовано на скорочення витрат часу на зведення будівлі.

Сфера використання збірних будинків дуже великий і обмежується лише уявою та потребами споживачі. Адже всі будівлі з модульних блоків оснащені електрикою, кліматичними системами, системи водопостачання та каналізації, а також можуть мати дизайнерський інтер'єр. Тому всередині модульна конструкція завжди така ж комфортна, як і в звичайному офісі або квартирі.

Блокова система будівлі забезпечує мобільність окремих житлових модулів. За бажанням можливий частковий демонтаж конструкції, від'єднання модуля та перенесення в інше місце, що значно скорочує витрати на переїзд.

Російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Російські ракети і авіаційні бомби почали вражати українські міста та цивільну інфраструктуру. Окупанти атакували все: від лікарень до аеропортів, від продуктових складів до житлових кварталів.

Через війну мільйони українців були змушені покинути свої домівки.

Масштаби руйнувань катастрофічні. Згідно зі статистикою, озвученою міністром розвитку громад та територій Олексієм Чернишовим, на початок квітня 2022 року кількість зруйнованих житлових будинків сягнула близько 6800 [3]. 19 квітня Кабінет міністрів України ухвалив постанову, якою передбачається будівництво житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб у регіонах, де не ведуться активні бойові дії. Зокрема, додано, що вирішення потребує застосування сучасних технологій швидкого будівництва [4].

Як показує досвід, останній варіант, а саме встановлення модульних будинків, став найбільш швидким та практичним для людей, які просто зараз залишилися без даху над головою.

Одним із прикладів є допомога США. Колишній губернатор штату Нью-Йорк передав 18 модульних будинків для тимчасового розміщення на будь-яких умовах. У США такі модульні конструкції використовували для людей, які втратили житло через стихійні лиха. В Україні їх розмістили у звільнених від окупантів містах Бучі та Гостомель. Ці будинки були побудовані буквально за лічені хвилини. В середині є все необхідне для проживання сім'ї протягом певного часу. Важливо відзначити, що таке житло дозволить родині відремонтувати зруйноване житло, залишаючись у рідному місті. Завдяки легкому транспортуванню, модульні будинки можна транспортувати в інші місця після закінчення їх використання [5].

Інший приклад – допомога польського уряду. У Львові вже створено два міста з модульних будівель, які передала Польща. У першому населеному пункті 88 будинків, в яких проживає приблизно 350 осіб, у другому – 120 будинків для 320 вимушених переселенців.

У кожному житловому модулі є ліжка, шафи та постіль. Окремо стоять модулі, які містять душові кабінки, туалети та їдальні. Кожен модуль підключається до всіх мереж. Єдиним мінусом є те, що немає можливості для приготування їжі, тобто заборонено використовувати газові плити, мультиварки чи електричні плити, щоб уникнути перевантаження системи.[6]

Зважаючи на вищевикладене, слід виділити основні позитивні сторони використання блок-контейнерів для будівництва соціального житла:

- зниження витрат на будівництво за рахунок зниження вартості будівельних матеріалів;
- короткі терміни будівництва за рахунок заводського монтажу елементів конструкції;
- мобільність будівель і окремих модулів.
- не утворюють відходів, оскільки для будівництва використовуються всі необхідні матеріали прибути на місце вже встановленими в модульних частинах.
- Модульне будівництво дозволить ефективно вирішити проблему нестачі соціального житла в усьому світі.[7]

З іншого боку, модульні будинки, як відомо, мають свої недоліки.

- транспортування готових модульних секцій, що займає багато місця і потребує значних витрат.
- у разі модульного будівництва необхідно швидко фінансувати все будівництво. Для деяких інвесторів це може бути досить значною незручністю.[7]

Висновок: Проблема потреби в соціальному житлі, що виникла в останні роки, потребує особливої уваги та інноваційних заходів для її вирішення. Необхідно зазначити, що для України зведення модульних будинків особливого значення набуло після війни з Росією. Війна зробила модульні будинки найпрактичнішим варіантом для вимушено переселених українців.

Через високу вартість будівництва зростає потреба людей в економному і водночас комфортному житлі. Завдання забезпечення людей соціальним житлом полягає в пошуку рішень для модульного будівництва. Будівництво об'єктів соціального житла із заводських блок-контейнерів є одним із найвигідніших варіантів забезпечення мешканців дешевим житлом. Використання заводських блок-контейнерів є оптимальним рішенням для

будівництва об'єктів, що вимагають швидкості, економічності та мобільності під час будівництва та експлуатації об'єкта. Головне завдання – зробити наше життя максимально екологічним. З високим рівнем поширення нових форм житла та неатомних життєвих ситуацій у поєднанні з нашими топових технологій, настає золота ера модульного енергоефективного будівництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник української мови – Електроний ресурс – [http://sum.in.ua/s/modulj#:~:text=1.,%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C%20%D0%BF%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%8C%20%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83.]

2. Зосимов Г. І. Просторова організація міста (модуль в планувальній структурі) / Г. І. Зосимов. —Москва: Стройиздат, — 1976. — С.-117.

3. У Кабміні назвали «катастрофічні» обсяги руйнування житлових будинків в Україні. Електроний ресурс- [https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/u-kabmini-nazvali-katastro-fichni-obsyagi-rujnuvannya-zhitlovih-budinkiv-v-ukraini.htm]

4. Уряд прийняв постанову про будівництво тимчасового житла для переселенців. Електроний ресурс-[https://finbalance.com.ua/news/uryad-priynuav-postano-vu-pro-budivnitstvo-timchasovo-ho-zhitla-dlya-pereselentsiv (accessed 14 May 2022)]

5. США передали Закарпаттю 18 модульних будинків для тимчасового проживання. — Електроний ресурс –[http://li-fe.ko.net.ua/?p=127015]

6. Модульні містечка для переселенців — які умови пропонують у Львові— Електроний ресурс –[https://economics.segodnya.ua/ua/economics/realty/modulnye-gorodki-dlya-pereselencev-kakie-usloviya-predlagayut-vo-lvove-foto1616012.html#gallery107074]

7. Думки про модульні будинки – Електроний ресурс –[https://uk.thebest-home.com/14266497-opinions-about-modular-houses-see-what-advantages-and-disadvantages-are-indicated-by-those-who-already-live#menu-1]

ЗАСТОСУВАННЯ КОЛЬОРУ ТА СВІТЛА В АРХІТЕКТУРІ ТА ДИЗАЙНІ

Тарасова Катерина Андріївна

Студент

Кононенко Ганна Юрїївна

старший викладач

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Анотація: Ця робота полягає в тому, щоб виявити вплив, особливості, застосування світла та кольору в архітектурі та дизайні. Тема розглядається як складне питання, з оглядом на навколишнє середовище, психологічні та духовні проблеми, що виникають у різних шарах суспільства, декоративно-художні та практичні функції, а також інструменти та методи щодо їх розробки та реалізації. Колір і світло вважаються факторами, що викликають емоційний відгук у людини, створюючи правильну, сплановану атмосферу.

Ключові слова: колір; світло; архітектура; дизайн; психологія; сприйняття; простір.

Актуальність роботи полягає в оголошенні теми застосування кольору та світла, що задовольняло би вимоги сучасної людини. Предметом дослідження є особливості та принципи застосування освітлення та кольору, їх вплив на стан людини, а об'єктом – приклади використання.

Завдання роботи: вивчення особливостей кольору та світла в архітектурі та дизайні, характеристика їх функцій та норм, аналіз на існуючих прикладах, а також визначення цих понять та їх призначення.

На життя людини впливають різні екологічні та психологічні фактори, а середовище її існування розглядається як одне з головних завдань сучасності. Архітектор чи дизайнер має безпосередню взаємодію з суспільством саме через колір і світло. Тому правильне використання світла та кольору широко досліджується, а їх вплив на людей є одним з факторів стійкого розвитку [1-4].

Проблема кольору в архітектурі тісно пов'язана з питаннями висвітлення будівель та споруд. За допомогою кольору можна виділити окремі споруди серед інших споруд архітектурного комплексу. За допомогою світла можна скоригувати існуючі колірні рішення та частково або повністю змінити вигляд будівлі. Найважливіше тут правильно поєднувати всі компоненти.

На сприйняття кольору впливають багато чинників. Виділяють зовнішні, що залежать від навколишнього середовища, до яких відносяться світло, відстань і тип поверхні, а також внутрішні фактори, що випливають із будови людського мозку та ока. Світлові хвилі самі по собі не забарвлюються, а деякі кольори з'явилися через якісні відмінності у чутливості ока до світла.

Використання світла у просторі архітектури та дизайні має довгу історію. У багатьох випадках це результат різних композицій кольорів, що спричиняють значний вплив на дух людини. Сьогодні колір і світло використовуються для фізичних і духовних розладів, що підтверджено науковими дослідженнями [5].

Як колір і світло можуть мати такий глибокий вплив? Варто зазначити, що світло саме по собі не є таким ефективним, але виражає себе в поєднанні з певним кольором, іншим словом, це колір, який має свої ефекти та застосування в психологічній та архітектурній сфері [6].

Колір в архітектурі впливає як на зовнішній вигляд об'єкта, так і на простір, що сприймається людиною. Це підтверджено дослідженнями [7, 8]. Колірні палітра інтер'єру та фасаду будівлі впливає на настрій, психологічний стан, емоції, почуття. Одні кольори допомагають розслабитися, заспокоїтись, інші – сконцентруватися, активізувати мозкову діяльність, треті – піднімають настрій, покращують апетит. Є три аспекти, які змушують наші очі розпізнавати кольори: джерело світла, предмет і око приймача. Фактично ці фактори створюють візуальне повідомлення в розумі, і, нарешті, колір і середовище речей з'являються в процесі розумового процесу.

Сучасні архітектори і дизайнери у своїх проектах мають можливість користуватися різними інструментами для того, щоб підкреслити об'єкти і приховати їх недоліки.

Гармонія колірних і світлових відносин передбачає сувору взаємозумовленість кольорів, коли зміна однієї з них веде до порушення єдності. Перелічимо кілька найпоширеніших типів гармоній:

- монохроматичні, витримані в одному колірному тоні при відмінності за світлом та насиченістю;
- гамма, обмежена межами малого інтервалу у колірному колі;
- композиція, в якій кольори підпорядковані одному головному кольору;
- поєднання ахроматичних і хроматичних кольорів, а також ахроматична гамма - співвідношення сірих відтінків, рівновіддалених по світлості;
- полярні, побудовані на протиставленні двох головних кольорів або двох груп кольорів, які утворюють між собою великі інтервали за тоном кольору;
- триколірні, побудовані на трьох кольорах, що утворюють між собою середні та великі інтервали на колірному колі.

Особливий інтерес сучасна наука виявляє до так званих колірних уподобань. Існує кілька думок щодо походження цього явища. Мають значення традиції та культура народу, темперамент, індивідуальний смак. Виявляється також відповідна реакція організму на навколишні умови. Врахування поліхроматичних національних особливостей допоможе уникнути одноманітності при вирішенні архітектурних об'єктів і сприятиме більш точному виявленню оптимальної колірної гами та освітлення.

Повноцінний вплив кольору може бути лише у разі динаміки оточення. Дизайн кольору та світла, художні якості організованого середовища будуть ефективнішими, якщо заздалегідь задуматися про характер дизайну.

Колір впливає на зорове сприйняття розмірів приміщення, впливає на настрій людини, її відчуття. Фіолетовий не слід вибирати для оформлення приміщення: його вплив на психіку проявляється у дуже великому зниженні фізичної активності та працездатності, виникненні пригніченого стану.

Фіолетовий та червоний кольори діють на нервову систему збудливо, втомлюють її, знижують працездатність людини. Ці кольори не слід застосовувати для обробки стін у житлових кімнатах, наприклад.

Зелений та блакитний кольори діють на людину благотворно, сприяють заспокоєнню нервової системи, збільшують працездатність, не втомлюють зір, підвищують слухову чутливість, дають відчуття свіжості та вологості.

Жовтий колір – колір гарного настрою, також здатний заспокоїти нервову систему. Одна з основних властивостей кольору – активність інтенсивних, особливо теплих тонів, і пасивність малонасичених та холодних. Чим світліший колір стін, тим просторішеї здається кімната, тим легше в ній дихається, тим краще працюється. Особливо це відчувається при застосуванні холодних тонів.

Жовті – мають властивість наближати забарвлені поверхні. За допомогою кольору можна також зорозово зменшити або збільшити розміри.

Чорний колір – інструмент для створення акцентів та вибір поціновувачів трендів. Сам по собі чорний колір пригнічує, але при якісному декорі та правильному освітленні простору, підсвічуванні фасаду, комбінуванні з іншими тонами ефект пригнічення зникає. Чорний виглядає дорого – він символізується з розкішшю та багатством. Цей колір допомагає сконцентруватись на потрібних речах.

Білий колір в архітектурі та дизайні привносить легкості, світлості, візуально розширює простір, особливо з одночасним застосуванням правильного освітлення. Більшою мірою він нейтральний і не навантажує свідомість. У такому просторі приємно відпочивати, розслаблятися, він позитивно позначається на концентрації уваги.

Зовсім не обов'язково, що одного разу вдало знайдене рішення проіснує нескінченно довго. У природі чергуються сезони, мінливі барви пейзажу. Тому пошук варіантів зміни світла і кольору призводить до художньої досконалості.

Таким чином, колір та світло – невід'ємні атрибути предметно-просторового середовища, одні з вирішальних складових простору та атмосфери. Від них залежить самопочуття, продуктивність, настрої та багато

іншого. Тому, при виборі палітри кольорів та освітлення потрібно враховувати ефект, якого можна досягнути, використовуючи їх.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Mahdi M. M. Light, color sound in art. Heram P. publications. 2014, 14-15, 26 p.
2. Kamyab J. Physics and visual features of color. Amirkabir University. 2013, 48-61 p.
3. Kamyab J. Psychological and art features of color. Amirkabir University. 2013, 35-39 p.
4. Basand M. Translated by Azar Omrani, Healing with ,music and color. Tehran nashr publication. 2004, 32-36 p.
5. Sedr A. S. Color architecture and human being. Andisheh publication. 2007, 7-47 p.
6. Winterstein, Lodwick. About colors. Central publication. 1999, 32-36 p.
7. Jovana M. Color in decoration and interior decoration. Pashootan publication. 2014, 37-45 p.
8. Kurt S., Osueke K. K. The Effects of Color on the Moods of College Students. 2014, 8-16 p.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.2

FORMATION OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LANGUAGE MAJORS IN THE PROCESS OF THEIR EXTRACURRICULAR WORK

Kordonova Alla Viktorivna,

phd candidate of pedagogical sciences

Senior Teacher

State Institution «South Ukrainian National
Pedagogical University named after K. D. Ushysky»

Odesa, Ukraine

Abstract. The article deals with the urgent issue of preparation of Ukrainian students for the pursuit of their professional activity in English in the context of European integration of our state. One of the ways of such training is forming of sociocultural competence of students because its insufficient development prevents them from communicating with their potential international partners. The solution to this problem can be found in the students' creation of thematic reports. The algorithm of composing, writing, correcting, presenting, and analyzing such a thematic report is the main goal of this research.

Key words. sociocultural competence, students of non-language majors, extracurricular work, thematic reports, foreign language communicative competence.

The new position of Ukraine in the international arena, determined by the combat achievements of our army and the tireless work of the political and diplomatic corps, paves the way to the European future of our state. The current political situation poses new challenges to all spheres of life, which must be brought into line with European legislation. The educational sector is no exception because it

is aimed to train specialists capable of adequately representing Ukraine in a competitive international environment.

In these conditions, the importance of learning English, which is the world leader in the field of intercultural communication, is growing extremely. Currently the goal of teaching English at university is the formation of foreign language communicative competence, whose integral part is sociocultural competence. Determination of ways of its formation in students of non-linguistic majors is the purpose of this article.

This choice is due to the fact that thanks to the formation of this competence, students will be able to: «1) choose, use, and understand language and speech means of foreign language communication with national and cultural specificity in accordance with the intercultural and social context; 2) acquire cultural, country studies, linguistic and regional studies, sociocultural and intercultural knowledge; 3) use acquired knowledge to achieve goals in foreign language intercultural communication; 4) enter into communicative relations with representatives of other countries in certain situations» [1, p. 94].

The achievement of the defined goals is hampered by the fact that the curricula do not allocate enough classroom hours for students to master complex lexical-grammatical phenomena of sociocultural subjects. The solution of this problem involves the implementation of the specified competence during their extracurricular work. This algorithm is most successfully used when students independently write reports on one of the sociocultural topics.

Creating a report involves students performing such methodical actions:

1. Writing the plan of the future report in the form of theses, that is, dividing it into subtopics;
2. Writing keywords for each subtopic in the native language, translating them into English;
3. Search for information on the Internet by keywords;
4. Reviewing the selected materials in order to extract from them the content of interest;

5. Systematization of the material according to the content of subtopics with the removal of information that is superfluous in the opinion of the author;
6. Identifying unfamiliar linguistic phenomena in each passage, translating and recording them to expand their own vocabulary;
7. Writing the main milestones of a composite text presented in a logical order;
8. Written and then oral presentation of the main information of the composed text;
9. Emphasizing in the text those parts that require additional explanation and comments;
10. Reproduction of the text with their own interpretation of the facts presented in it;
11. Discussion with the audience using linguistic units of sociocultural topics;
12. Calculation of the amount of semantic information of sociocultural topics by means of the English language.

Composing, writing, correcting, presenting, and analyzing such a thematic report will contribute to the formation of students' sociocultural competence.

REFERENCES

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика / О. Б. Бігич та ін. ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

UDC 37.022

**FUNDAMENTAL CONCEPTS OF THE PROBLEM OF SELF-EDUCATION
OF STUDENTS OF HUMANITARIAN SPECIALTIES**

Pshenychna Iryna

candidate of pedagogical sciences

associate professor

Kyiv National University of Technologies and Design

Kyiv, Ukraine

Annotation. The solution of the primary task of modern pedagogy - the formation of a free creative personality - involves such an organization of the educational process in which the student is the subject of cognitive activity. At the same time, the priority should be given to the types of independent activity of students during the receipt, comprehension and assimilation of educational information. Thus, independence as a personality quality is one of the most important during training.

Keywords: self-education of students, independent work, modern pedagogy, educational activity.

Independence is the basis for independent work of the student and reveals its essence: the transition of imitative and reproductive activity into creative, or creative transformation of thoughts and feelings perceived by the student. The term "independence" refers to the action of the student, which he carries out without the indirect assistance of the teacher, guided only by his own ideas about the order and correctness of the operations performed. Information about the methods of activity is assimilated by the student, and he becomes capable of performing the relevant activity with some success. For the assimilation of information, the student's own activity is required, that is, cognitive activity. Both the speed and quality of learning new educational material depends on the perfection of cognitive activity operations. The student can carry out cognitive activity on his own initiative, caused by a

conscious need or interest, but can also perform it in accordance with the requirements of the schedule of independent work. In both cases, there are options for motivation in the cognitive activity of students. Obviously, if a student studies special literature, which contains professional information and does not specify ways of cognitive activity and control of its quality, he is independent in choosing information. If the student perceives information for the purpose of its reproduction, he is not independent, because his further actions are set, although implicitly.

Educational pedagogical technologies are divided into two interrelated stages of the same process of knowledge acquisition - reproductive and productive activities.

During reproductive activity, rules and algorithms are reproduced in various combinations - from absolutely exact repetition and retelling to application in typical situations. At the same time, the student does not add fundamentally new information to the knowledge already acquired in the discipline. Thus, reproductive activity is characterized by actions according to established rules and in well-known conditions.

The next stage of the process of mastering the acquired professional knowledge includes an independent search for other areas of their application based on the experience already gained. Reproductive activity turns into productive one.

In the world pedagogy, models of learning are being developed and mastered that successfully combine models of reproductive and search orientation.

For example, individually proposed training, developed at the University of Pittsburgh (USA), is based on the fact that the educational material in accordance with its sections is detailed by specific goals;

Before the beginning of the training sessions, the level of readiness of students to study a particular section of the training material is determined by testing them; for each student, methodological instructions are drawn up based on various types of learning activities; the student, following the methodological instructions, works through the sections of the training material; during the training sessions, the student passes intermediate testing on the sections of the processed training material; training on new sections continues after positive results.

The representation of reproductive and productive activities in the form of a multilevel process has become widespread in pedagogical practice.

The reproductive and problem orientation of the educational process is embodied in innovative approaches to the transformation of learning - technological and search.

The technological approach based on the predominant reproductive activity of students determines the development of learning models that reveal the process of achieving the expected learning outcomes. In this case, the learning process is focused on typical didactic tasks of reproductive learning and is built as a technological process.

The search approach based on the productive activity of students determines the development of learning models that reveal the process of mastering new experience, knowledge, ways of action, personal meanings by students.

With the use of educational technologies, all students are potentially able to learn the necessary educational material, but for this it is necessary to organize the educational process so that they actually have such an opportunity. The origins of the options for using educational technologies lie in the main components of pedagogical technologies.

The content of education, being an essential part of educational technology, is largely determined by the technological process itself. In the process of improvement and variation of pedagogical technologies, its various components show different degrees of conservatism. Most often, the technological process varies, and the content changes only in structure, dosage, logic. However, the change in methods entails a corresponding clarification of goals, content and forms, and the change in goals and content leads, in turn, to a revision of the technological process of learning. Thus, technology and content adequately reflect each other.

The peculiarities of changing the value-semantic structures of the subjects of the educational process are associated with a change in stereotypes, that is, conscious refusals from established, psychologically comfortable habits and relationships, and ultimately a change in mentality. Students are characterized by romantic

identification with universal human values; the desire for new social roles, acquiring a profession, building a family. For teachers - the growth of the value of "professional in their field"; cultivation of a sense of ownership; resilience in crisis situations; conservatism in relation to innovation; interest in eternal values.

The mechanisms of change of dispositive and semantic structures of the personality are based on the development of the cognitive sphere - transformation or enrichment of the existing system of knowledge and views, the desire for the new, which does not fit into the framework of previously formed schemes. The level of aspiration for the new characterizes the readiness of the individual for reflection, specific, situational and general attitudes - openness to the new, critical thinking, orientation to their own development, that is, awareness of the need to change previously formed attitudes in the presence of contradictions with new conditions of activity. It is the awareness of the need to change attitudes that forms a global disposition, expressed in the form of discomfort, dissatisfaction, etc., between the individual's desire to maintain the stability of the existing cognitive scheme and the dissonance with the incoming information.

The student's alienation, skepticism, passivity, hopelessness and hopelessness in assessing the current situation leads to the emergence of a mood characteristic of a contradictory type of personality. There is a fear of lagging behind the new and losing one's former self, there is a cognitive dissonance, a contradiction between the realities of society and the content of education, which gives rise to the desire for a single harmonious integrity of cognitive elements in the form of individual ideas, beliefs, assessments. Dissonance is a threat of disintegration of self-consciousness, which can be overcome through the rejection of the old opinion in favor of a new one, through the subjective assessment of new information and rejection of it on the basis of compromise arguments. In general, there is a process of changing the ideology within which the picture of society was interpreted and the need of the individual to build a new system of views appeared.

The final stage of development, associated with a change in the motive for the implementation of personal opportunities, leads the individual to a state of self-

actualization, the formation of attitudes towards the world and himself, namely: on the one hand, overcoming and realizing the need to meet their own needs, including the development of their own abilities, on the other - changing self-esteem of the form of behavior, that is, the perception of themselves with flaws and limitations. Forms of student behavior reflect the true essence of his personality, abilities and skills - the basis of success in learning. The presence of obstacles in the spiritual development of the student in the form of bad habits, psychological pressure that limits the student's openness to other people; external reduction of autonomy and independence, which gives rise to the student's desire for solitude, autonomy and independence from the environment and culture, leads to fear of growth - a change in their status in the eyes of others [5].

Relevant self-esteem forms the student's need for creativity in all aspects of activity, including the ability to focus on the task, not on oneself, to show openness to others.

In addition to the value-semantic relations and dispositive-semantic structures of the personality, the conditions for the formation of self-sufficiency have a significant impact on the effectiveness of student self-study.

- The results of their own activities. In fact, it is: - the basis of the student's independent performance of the educational task, accompanied by the decreasing assistance of the teacher;

- Desensitization. Restoration of the student's mental balance in the process of exposure to a situation that instills fear in him, while maintaining conditions that provide him with a sense of calm and ease, when the student understands that he is able to cope with a particular situation;

- Adapted performance. When the student repeatedly, purposefully finds himself in a certain situation to achieve the necessary level of adaptation.

All this leads to self-learning - the ability to analyze their learning and cognitive actions and express their thoughts aloud after the student begins to master the pedagogical situation.

- Vicarious (other people's) experience is most effective when there is

uncertainty about one's own ability to solve a learning task and is reduced to comparing one's own actions with the actions of specialists who have achieved success in a particular field of activity.

- Verbal persuasion, i.e. an attempt to persuade, convince people with the help of: suggestion - an extraneous influence on the mental sphere of a person associated with a decrease in consciousness and criticality during the perception of the content that is inspired, with the absence of its active understanding, critical analysis and evaluation; persuasion - the strength of persuasion; self-suggestion; feedback - feedback that encourages, increases the student's self-sufficiency.

- Physiological state, emotional state or state of elation manifested in: dissociation - disassociation in the form of a belief that the cause of fear is thoughts and not the object or situation that the student fears; relaxation in combination with biofeedback aimed at controlling one's own emotional situation; symbolic desensitization (exposure) - mental exercises that connect visual images of the situation that the student fears with a final feeling of calmness rather than fear.

The considered conditions of the student's self-sufficiency are interconnected with his/her self-regulation, i.e. the influence on his/her own behavior. The higher the level of influence, the greater the effort to effectively cope with situations that require the manifestation of the student's abilities, which leads to the ability to control oneself in difficult, risky or demanding situations. That is, the determining factor is the self-sufficiency and self-regulatory ability to control oneself, one's thoughts, feelings, actions, the results of the student's actions - to choose, persist, persevere, and succeed in learning or performing any task that requires great effort.

Belief in one's ability to control oneself is a prerequisite, the basis for the formation of the student's subjective experience of mastering any skill. The presence of great experience and faith leads the student to behavior that contributes to success in achieving the goals and expected results; in their absence - to behavior that does not contribute to success.

Summarizing the factors affecting self-learning, we can say that the self-development of the individual is based on the continuity of the past, present and

future state of the person [2]. The dominant influence of the past on human development is associated with family traditions and opportunities, the present forms the trajectory of the level and quality of education and upbringing, the future creates the prerequisites and conditions for the development of a person's life path, that is, the trajectory of human development.

The trajectory of human development includes individual, personal and professional development. The decisive influence on individual development is made by biological factors; on personal development - by mental features and leading activity; on professional development - by socio-economic factors and leading (professional) activity.

The conditions and factors that have a decisive influence on the development of the individual, together with the content of professional activity, determine individual scenarios of professional formation of the individual, the purpose of which is to satisfy the need for self-affirmation, that is, professional achievements, the development of their own professional self-consciousness - self-determination to influence their own system of motives and relationships, as well as the system of value orientations.

The essence of self-determination, in this case, is to find the meaning of work and activity in the specific conditions of the socio-economic situation, and its implementation in continuing education [1]. The scheme of continuing education includes the act of choosing a profession, specialization or direction of professional development, completion of professional training, formation of readiness for the next professional self-determination, development of areas of professional activity.

The process of personality formation is its continuous, purposeful and progressive change as a result of social influences and own activity, which generates self-improvement and self-fulfillment during the extrapolation of personality characteristics to the formation of its future through the management of the formation process. At the same time, the formation of the personality is considered as a need for its development in the presence of appropriate real opportunities and defining characteristics of the personality - integrity, integrity (psychological organization),

the relationship of its properties and qualities, level of development [3].

REFERENCES:

1. Berezovska L. I. Samovykhovannia ta samorehuliatsiia osobystosti : navch. posib. Liudmyla Ivanivna Berezovska. Kyiv : Slovo, 2011. – 168 s.
2. Hrytsenko I. S. Osobystist studenta yak subiekt samostiinoi osvitoi diialnosti u vyshchomu navchalnomu zakladi. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh : zb. nauk. pr. (redkol.: T. I. Sushchenko (holov. red.) ta in.). Zaporizhzhia : KPU, 2017. Vyp. 53 (106). S. 451-460.
3. Malykhin O. V., Hrytsenko I. S. Teoretychni osnovy realizatsii kompetentnisnogo pidkhotovky v orhanizatsii samostiinoi osvitoi diialnosti: monohrafiia. Kyiv: NUBiP Ukrainy, 2016. 489 s.
4. Metodolohichni zasady pedahohichnoho doslidzhennia : monohrafiia. avt. kol. : Ye. M. Khrykov, O. V. Adamenko, V. S. Kurylo (ta in.) ; za zah. red. V. S. Kuryla, Ye. M. Khrykova ; Derzh. zakl. „Luhans. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka”. Luhansk : DZ „LNU imeni Tarasa Shevchenka”, 2013. 248 s.
5. Mosia I. A. Formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u protsesi zahalnoosvitnoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Iryna Anatoliivna Mosia ; In-t PTO NAPN Ukrainy. Kyiv, 2014. 283s.

**USING MODERN TECHNOLOGY TO IMPROVE ENGLISH
TEACHING AND LEARNING**

Shamanska O. I.

Associate Professor

Vinnitsa Mykhailo Kotsiubynkkyi

State Pedagogical University,

Vinnitsa, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the problem of using modern technology to improve English teaching and learning. The author determines that modern reality makes ever higher demands on the level of practical knowledge of a foreign language. In this regard, the use of innovative educational technologies provides tremendous opportunities to increase the effectiveness of the learning process. In the modern conditions of social development education is one of the most important spheres of human activity and the determining factor of human development. Modernization of Ukrainian education defines social requirements to the system of school education. The developing society needs modern, ethical, motivated people, who can make responsible decisions on their own in the situation of choice, predicting possible consequences of cooperation, differ mobility, dynamics, constructive, have a developed sense of responsibility for the country's destiny.

Keywords: modern technology, English teaching and learning, skills, factors of improvement.

Innovative technologies in the process of teaching a foreign language can also qualitatively improve the general cultural development of young people, contributing to the further improvement of their computer skills. This contributes to the formation of language competencies, increase motivation in learning a foreign language. Hence, the use of innovative technologies in teaching foreign languages carries a huge pedagogical potential that allows to convert mastery of a foreign language into a

living creative process.

In a rapidly changing environment, the level of education, its impact on the personal development of the pupils, will largely depend on the effectiveness of the introduction of innovative learning technologies. At the same time, such innovative technologies should be based on the latest methodological principles, modern didactic principles and psycho-pedagogical theories, which develop an active approach to teaching, including English. That is why in modern conditions English language training with the use of innovative technologies is widely introduced, which raises the level of existence of classical education.

Moreover, innovative pedagogical technologies should be considered as purposeful, systematic and consistent implementation in practice of original, innovative methods, methods of pedagogical actions and means covering the educational process from definition of its purpose to expected results.

There are several groups of innovative technologies in English language training, including: pedagogical technologies on the basis of personal-oriented pedagogical process; pedagogical technologies on the basis of intensification and intensification of student activity; pedagogical technologies on the basis of improvement of efficiency of management and organization of educational process; pedagogical technologies of developing education.

Interactive learning is a special form of organization of cognitive activity, which consists in ensuring constant active interaction and is based on dialog, modeling of the situation of choice, free exchange of opinions. This should be attributed to co-education, mutual education, in which both the students and the teacher are equal subjects of education only with the difference that the teacher becomes a real leader of the children's collective, the organizer of the process of education.

The conducted analysis of pedagogical literature showed that the organization of interactive training involves modeling of life situations, use of role games, problem solving on the basis of analysis of circumstances and the corresponding situation. At the same time, interactive learning helps to form skills and skills, to

develop values, to create an atmosphere of cooperation, interaction.

One of the effective means of intensification and intensification of activity of pupils at lessons of English language is the use of various game forms. In particular, the main function of the game is that it is a means of education, development and education. It is such organization of educational process, during which training is carried out in the process of inclusion of the student in educational game (game modeling of phenomena, «living situations»).

Moreover, the game contributes to a high degree of students motivation to speak in English and to involve them in the natural-language situation, qualitative grammar drawing of language expression, removing anxiety, positive emotional background on the lesson, better memorizing of grammar structures and development of the ability of creative imagination. The game takes into account the interests of those who say and the conditions of the communicative situation, thus, in the course of the game there is an exercise by pupils of different language cliches, which in turn leads to communication.

In English lessons different types of games should be used, such as: language training; conditional-communicative; individual games; collective orientation; role-playing games. A role play is similar to a theatrical performance. By performing roles, students act in situations that require the appropriate behavior and use of a particular vocabulary. The game provides a relaxed atmosphere at the lesson, increases the activity of pupils, develops their creative abilities. Role play models relations between people in society and teaches students how to act in certain situations in other environments.

One of the innovative technologies that provides personal-oriented training is the method of projects as a way of development of creativity, cognitive activity, independence.

In a real practice, it is often necessary to deal with mixed projects, which have signs of research, creative, practical-oriented and information. Work on the project helps to expand the communicative competence of the pupils, promotes integration of four language skills. The use of the project method contributes to the development of

active self-thinking and orientation of students to the joint research work. The method of projects forms in pupils a culture of communication, skills of short and accessible to form thoughts, to treat with tolerance to opinion of partners on communication, to develop skills to extract information from different sources, to process it with the help of modern computer technologies, creates a language environment, which promotes creation of natural necessity in communication in foreign language.

The project form of work is one of the actual technologies that allow students to apply the accumulation of knowledge in the subject. For students, another-language interaction is a real communicative need, not an artificially created language situation on the lesson. Work on the project is a creative process. The students independently or under the guidance of the teacher are engaged in search of solution of some problem, for this purpose it is necessary not only knowledge of language, but also possession of a large volume of visual knowledge, possession of creative, communicative and intellectual skills. Application of information and communication technologies in the course of English language training and in non-class work is one of the innovative educational technologies aimed at formation of linguistic competence of pupils.

In general, the research shows that the possibilities of using Internet resources are quite huge. In particular, at lessons of English with the help of the Internet it is possible to solve a number of didactic tasks: develop skills and reading skills using global network materials; improve the skills of written speech of schoolchildren; replenish the vocabulary of pupils; form motivation of students to study English.

Thus, introduction and application of modern computer and multimedia programs on lessons of English language are:

- effective auxiliary technical in-ear hearing aid;
- auxiliary tool of educational and cognitive activity of the pupils;
- means of increasing the motivation and desire of students to study English;
- quick and effective means of assessment and control of knowledge, skills and skills;

- means of increasing interactive and communicative activity.

Moreover, high-quality language training of pupils is impossible without the use of modern educational technologies. Thus, modern technologies in English language teaching are personal-oriented teaching, project work, application of information and telecommunication technologies, work with educational computer programs, remote technologies, creation of presentations in the program environment of Microsoft PowerPoint, use of resources of the world Internet. Introduction of innovations is impossible without a teacher-innovator who possesses the appropriate system thinking, developed ability to creativity, formed and realized readiness for innovations.

This paper discusses the theoretical basis of the integration of technology and the advantages of using modern technology in English teaching and learning. As modern technology can benefit English education in many ways, it is important to reform the traditional teaching modes by integrating modern technology into English teaching and learning. Although it is an undeniable fact that technology can significantly enhance the effectiveness of English education if it is used properly, the effective use of modern technology involves teachers' knowledge of how to use modern technology for teaching purposes.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальскова Н. Д. «Теорія викладання англійської мови. Лінгводидактика та методика». Миколаїв: ІЦ «Академія». 2004 р. 336 с.
2. Донченко С., Соколова О. Пошук нових форм методичної роботи // Освіта. Технікуми, коледжі. 2009. №3. С.45–46.
3. Інноваційні технології у вивченні англійської мови / упоряд.: Т. Михайленко. К.: Шк. Світ, 2008. 128с.
4. Коваленко О. Я. Модернізація системи іншомовної освіти в Україні / О.Я. Коваленко // Іноземні мови в навчальних закладах. 2003. - №1. С.11–16.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗВО УКРАЇНИ

Абсалямова Яна Вадимівна,

к. пед. н., доцент,

доцент кафедри філології та перекладу,

Київський національний університет технологій та дизайну

Анотація: Стаття присвячена дослідженню питання формування професійної готовності перекладачів у ЗВО України. Підготовка майбутніх фахівців галузі перекладу має в основі освіти компетентнісний підхід, проте дослідження дозволило виокремити певні проблеми, що потребують вирішення.

Ключові слова: ЗВО, компетентнісний підхід, перекладач, професійна готовність, формування професійної готовності.

Сьогодення висуває нові і все вищі вимоги до підготовки фахівців усіх без винятку галузей, що пояснюється динамічним соціально-економічним та технологічним розвитком суспільства. Іноземні мови за останні десятиліття стали засобом виходу у глобальний полікультурний світ спілкування з іноземними колегами, партнерами, використання закордонних наукових, освітніх, інформаційних ресурсів, отримання посад у транснаціональних корпораціях. В умовах глобалізації в усіх галузях попит на висококваліфікованого перекладача, який займається професійною діяльністю на міжнародному рівні, також зростає.

Професійна підготовка такого фахівця у ЗВО має бути націленою на формування і подальший розвиток його професійної компетентності, що передбачає оволодіння ґрунтовними теоретичними знаннями та практичними вміннями і навичками як системою; на забезпечення конкурентоспроможного рівня кваліфікації для роботи у складній сфері міжмовної комунікації.

Перекладач-випускник ЗВО повинен вміти виконувати лінгвістичний аналіз дискурсу, реалізовувати іншомовну комунікацію, виконувати усний, письмовий, послідовний, синхронний переклад. Його професійна діяльність, по суті, є мистецтвом майстерного вибору з безлічі варіантів мовних засобів саме тих, які будуть адекватними та оптимальними для конкретної ситуації та контексту, що є складним процесом розумової діяльності. Успішна професійна діяльність, у першу чергу, вимагає формування професійної готовності випускника під час його ґрунтовної базової підготовки у ЗВО. Труднощі, з якими стикаються перекладачі, розпочинаючи свою фахову діяльність, та роботодавці, які приймають їх на роботу, вказують на існування відповідної **проблеми**,

Метою дослідження стало виявлення проблем формування професійної готовності перекладачів у ЗВО України.

Саме компетентнісний підхід нині набув популярності через націленість на кінцеві взаємопов'язані результати професійної підготовки як унормовані якості підготовки фахівця. Щодо традиційної системи підготовки фахівців при організації освітнього процесу, тут виділяються два напрями, які характеризуються як зміст (чого навчати, що викладати) та обґрунтування процесу навчання (як викладати здобувачам навчальний матеріал) [1]. Згідно з документом «Вимоги до компетентностей професійних перекладачів, фахівців у галузі багатомовної та мультимедійної комунікації» [2], це наступні компетентності: 1) лінгвістична, 2) тематична, 3) міжкультурна (соціолінгвістична та текстова), 4) технологічна, 5) інформаційно-пошукова, б) така, яка забезпечує перекладацькі послуги (здібності у галузі міжособистісних відносин та уміння у галузі здійснення перекладу).

Зміст і стан фахових якостей перекладача мають відповідати вимогам діяльності, що має відобразитися у сформованій у нього професійній готовності. Зауважимо, узагальнено під готовністю слід розуміти складне особистісне утворення людини, що передбачає, крім відповідного рівня професійної компетентності, здатність до саморегуляції, налаштування на

певну діяльність, мобілізації власного фахового потенціалу на вирішення поставлених завдань у визначених умовах. Аналіз освітніх програм і навчальних планів, інтерв'ювання роботодавців, а також дослідження засобами анкетувань і опитувань реального стану підготовки в Україні фахівців у галузі перекладу вказує на існування низки проблем у питанні формування професійної готовності перекладача під час здобуття освіти у ЗВО України. Слід виокремити наступні.

По-перше, при ґрунтовній предметній філологічній підготовці, подекуди відсутня спрямованість на формування інтелектуальної мобільності, підвищення загального культурного рівня майбутніх фахівців, психолого-педагогічна, культурологічна/міжкультурна, інформаційно-технологічна підготовка тощо. Це значною мірою ускладнює професійну діяльність перекладача-початківця, гальмує процес його фахової адаптації.

По-друге, практично не можливо підготувати універсального перекладача, оскільки кожна галузь науки або техніки має свою специфіку і безумовно вимагає глибокої обізнаності у ній фахівця, який здійснює переклад. Перекладач не може однаково якісно працювати у галузі медицини, юриспруденції, економіки та авіації, перекладати художні тексти та нормативно-правові документи тощо.

По-третє, подекуди здобувачів навчають виключно певних видів перекладу, нехтуючи іншими. Наприклад, художнього перекладу, відірвано від ситуативної комунікації, яка може бути побутовою, заплутаною, отже викликати труднощі при роботі перекладача. Хоча обидва види перекладу вимагають від фахівця прояву певного рівня креативності.

По-четверте, слід відмітити у різних ЗВО тенденції до переміщення акценту підготовки здобувачів вищої освіти або до усного, або до письмового перекладу, кожен з яких має низку істотних відмінностей і, відповідно, вимагає сформованості певних специфічних фахових умінь і навичок. Так, відповідно, вони мають однакову мету, проте різне джерело – усне висловлювання та письмовий текст; різні часові межі, можливості використання довідкових

джерел тощо. Особливо складним є синхронний (паралельний чи послідовний) переклад у режимі реальних умов і часу. Зауважимо, що західні виші давно запровадили підготовку фахівців усного та письмового перекладу як дві окремі спеціальності (interpreter для усного перекладача та translator для письмового перекладача). Підтримуємо думку дослідників Козак А. [3] і Поліщук Л. [4], які підкреслювали необхідність звернутися до такого розподілу у вітчизняній практиці підготовки перекладачів.

Поданий вище перелік проблем не є вичерпним, а лише відображає найбільш актуальні аспекти питання, що потребують вирішення.

Висновок. Концепція освіти перекладачів має у своїй основі компетентнісний підхід при підготовці здобувачів-майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України. Однак, було виявлено низку проблем формування професійної готовності перекладачів у ЗВО України. Перекладацька освіта має бути спрямованою на формування професійної готовності здобувачів, проте бути спеціалізованою, що вимагає чіткої узгодженості освітньо-професійних програм з галуззю спеціалізації та потребами ринку праці; повинна забезпечувати всебічний розвиток особистості та формування її інтелектуальної мобільності. Після оволодіння майбутнім фахівцем загальними перекладацькими технологіями слід переходити до галузевої спеціалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики): монографія. К. : «К.І.С.», 2004. 112 с.

2. Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/emt_competences_translators_en.pdf (дата

звернення: 11.02.2022).

3. Козак А. В. Формування перекладацької культури та професійно важливих якостей спеціаліста-перекладача: теоретичний аспект. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Педагогіка, психологія і соціологія. 2009. Вип. 3 (145). С. 31–35.

4. Поліщук Л. П. Основні напрямки професійної підготовки майбутніх перекладачів в умовах євроінтеграції. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2017. Вип. 4 (90). С. 116-119.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Андрейченко Людмила Олександрівна,
магістрантка
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Анотація: У статті розглядаються особливості моделювання інноваційного простору закладу дошкільної освіти як фактора ефективного розвитку дитини. Представлено компоненти сучасного освітньо-інформаційного середовища закладу, які сприяють вихованню здорової, гармонійної, всебічно розвиненої особистості, яка творчо мислить і працює.

Ключові слова: дошкільна освіта, інновації, інноваційний простір, розвиток, модель.

Реформування в усіх ланках освіти України зумовлено зміною державної освітньої політики, зокрема орієнтацією на євроінтеграцію. Передусім метою реформування є модернізація якості освіти та надання пріоритету педагогічній інноватиці.

В останнє десятиріччя центральною ідеєю освіти була і залишається ідея її розвитку, тому важливим є запровадження інновацій в першу ланку освіти – в дошкільну. Ця ідея віднайшла своє втілення в низці документів, спеціальних програм державного, обласних та інших рівнів. За задумом авторів, у них визначена модель переходу системи до інноваційного режиму розвитку.

Сучасні українські науковці розглядають освітню інновацію як процес створення, поширення та використання нових засобів (нововведень) вирішення педагогічних завдань, що досі вирішувалися по-різному (О. Савченко); як процес і кінцевий результат інноваційної діяльності (О. Попова); як оновлення

або вдосконалення навчальної теорії і практики освіти з метою оптимізації досягнення її цілей (Л. Даниленко); як результат (продукт) творчого пошуку особи або колективу, що відкриває принципово нове в науці і практиці, як як результат народження, формування та реалізації нових ідей (В. Паламарчук); як «складний, цілеспрямований процес створення, поширення та використання інновацій» (Л. Ващенко).

Нововведення або інновації – це процес здійснення цілеспрямованих змін, спрямованих на покращення простору закладу дошкільної освіти. Проблеми і недоліки сучасного освітнього простору аналізували такі науковці (К. Л. Крутій, К. Л. Кудрявцева та ін.). Становлення особистості дитини в сучасному освітньому просторі досліджувала Л. Пензай. Освітній простір закладу нового типу став предметом дослідження Л. Себової, зокрема освітній простір закладу дошкільної освіти досліджувала К. Крутій [1,2].

У контексті нашого дослідження найбільш цікавим є науковий доробок науковців, які досліджують середовище дошкільного закладу як систему створення умов і засобів організації навчання, розвитку та виховання дітей дошкільного віку, зокрема: саморозвиток дитини в ігровому освітньому середовищі (Є. Зворигіна, Л. Парамонова); пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку засобами спеціально обладнаного середовища (А. Вербенець, М. Полякова); особистісно-орієнтована взаємодія дитини і педагога в освітньому середовищі (Ю Шумілова, Є. Царгородцева) та ін.

Аналіз освітньої системи закладу дошкільної освіти з точки зору потенціалу розвитку та проектування всіх складових освітнього простору як ефективної системи можливостей кожного суб'єкта освітнього процесу є одним із найважливіших напрямків і ресурсів підвищення якості сучасної дошкільної освіти.

Основною метою моделювання освітньо-інформаційного простору закладу майбутнього стосовно має бути виховання здорової, гармонійної та всебічно розвиненої особистості. В першу чергу завдання полягає в тому, щоб шляхом створення оригінальної системи неперервної освіти від народження до

самостійного життя розвивати соціально позитивну та відповідальну особистість дошкільника, який творчо мислить і працює [3].

Модель освітнього простору в умовах сучасного дошкільного закладу – це взаємодія зовнішніх і внутрішніх компонентів, пов'язаних програмно і змістовно за рахунок дотримання таких умов:

- наявності базису середовища для всіх видів діяльності дитини;
- свободи вибору діяльності і переходу від однієї до іншої;
- гетерогенності (різноманітності) елементів середовища;
- «стимульованості свободи» і творчості як з боку дорослого, так і з боку дитини;
- гнучкості та відвертості стосовно діяльності та взаємодії як з боку дитини, так і з боку дорослого [4].

Інноваційна діяльність у закладі дошкільної освіти в основному здійснюється за такими напрямками:

- 1) розробка нового змісту освіти;
- 2) упровадження нових систем, методик, технологій, методів, прийомів, засобів навчання і виховання дітей;
- 3) створення дошкільних закладів із пріоритетними напрямками розвитку;
- 4) застосування оптимальних механізмів управління закладами тощо.

Отже, перспективним напрямом щодо інноваційного розвитку дошкільної ланки освіти є вирішення проблеми щодо створення та застосування моделі інноваційного простору закладу дошкільної освіти на рівні матеріального, кадрового й інформаційно-ресурсного забезпечення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2-х ч. Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2009. 320 с.
2. Крутій К. Л. Стіни, стелі та підлога, які говорять. Оптимальне перетворення освітнього простору дитячого садочка. Дошкільне виховання.

2019. № 1. С. 3–8.

3. Дорошенко З. П. Про впровадження ІКТ в освітній простір дошкільного навчального закладу. Формування інноваційного простору дошкільної освіти: наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова за ред. Є. Р. Чернишової / ун-т менедж. освіти НАПН України. К., 2012. Ч. 1. С. 37-40.

4. Муравйова Н. В., Федорова О. О. Формування інноваційного простору дошкільної освіти: наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова за ред. Є. Р. Чернишової / ун-т менедж. освіти НАПН України. К., 2012. Ч. 1. Формування інноваційного простору дошкільної освіти. С. 13-22

**ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ
У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Бобчинець Любов Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет,
Шафір Оксана Володимирівна,
старший викладач,
Київський національний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Статтю присвячено професійно-практичному підходу у викладанні іноземних мов. Значна увага приділяється розвитку критичного мислення та розширенню кругозору студентів, заохочення до творчих пошуків у плануванні майбутньої професійної діяльності. Підготовка студентами презентацій з фаху з урахуванням професійної лексики, круглі столи з експертами, дискусії та рекомендації є ефективними методами розвитку і вдосконалення комунікативних вмінь.

Ключові слова: професійно-практичний аспект викладання, навчання іншомовного спілкування, інтерактивні методи навчання, круглий стіл, дискусія.

Професійна комунікація іноземною мовою в економічній, юридичній та соціальній сферах життя є ознакою глобалізованого мультилінгвального суспільства. Важливою метою сучасної освіти є вдосконалення навичок та вмінь професійного спілкування. Вільне спілкування іноземною мовою у широкому колі професійних ситуацій є метою навчання іноземних мов для фахової комунікації. Мета нашої статті – описати методи професійно-практичного підходу у викладанні іноземних мов. Професійно-практичний підхід у викладанні іноземних мов полягає у тренуванні студентів спілкуватися з експертами й професіоналами з виробничих, економічних, організаційних та

юридичних питань, у розвитку вмінь формування й підтримання професійних стосунків з іноземними партнерами.

Викладання спеціальної термінології й професійної лексики може бути ефективно здійснено за допомогою рольової гри та дискусії за темами реальних ситуацій професійного спілкування. Стійкі вислови та фразеологізми є важливим джерелом культурної інформації. Порівняльний аналіз іноземних та українських фразеологізмів професійної сфери спілкування (cash cow, software bug, tiger team) надасть змогу студентам зрозуміти культурну різницю у сприйнятті різними носіями одних і тих же понять, читання текстів професійної сфери допоможе значно розширити словниковий запас студентів. Згідно Т. Сукаленко, читання професійних текстів розвиває у студентів критичне мислення, вміння аналізувати інформацію і робити власні висновки щодо майбутньої професійної діяльності [2, с. 264].

У сучасному суспільстві недостатньо бути гарним спеціалістом у певній сфері. Так звані м'які навички або soft skills є обов'язковими у глобалізованому світі. Цікаві співрозмовники з широким кругозором та знаннями про культуру ділового партнера зможуть встановити довготривалі професійні стосунки. Міждисциплінарний підхід у викладанні іноземних мов є основним завданням сучасних програм професійної підготовки, що можна досягти такими практичними завданнями, як розробка студентами проектів іноземною мовою, проведення презентацій, дискусій, читання літератури в оригіналі, що допоможе у створенні власних компаній у майбутньому, наприклад, читання біографій та автобіографій відомих економістів, юристів, бізнесменів (Генрі Форд, Коко Шанель, Стів Джобс тощо).

Під час презентацій студенти матимуть змогу практикувати комунікативні навички на публіці: зоровий контакт, відкриті пози тіла, посмішки, а також студенти тренуються у створенні коротких, чітких та впливових промов. Вміння ставити коректно питання й на них відповідати є ефективною вправою під час презентації. Кожну презентацію слід проаналізувати й обговорити у групах можливі способи її покращення. Вправи

з презентаціями допомагають студентам тренуватися у переконливості та вмінні слухати співрозмовника.

На жаль, багато студентів мають низький рівень мотивації навчання. Інтерактивні технології навчання можуть допомогти створити сприятливі умови для інтелектуального розвитку та конструктивної комунікації, мотивуючи студентів до активної діяльності. Основою навчально-виховного процесу є кооперація, ефективна комунікація, спрямовані на вирішення проблемних завдань, розвиток вміння ставити цілі, планувати діяльність, розподіляти обов'язки, мислити критично, досягати значних результатів. Викладач виконує функцію асистента, консультанта, організатора, який спрямовує навчальну діяльність на рівноправних засадах взаємоповаги та уважного ставлення до думок інших. Під час діалогів та дискусій студенти вчаться критично мислити, вирішувати комплексні проблеми, аналізувати всі обставини, враховувати альтернативні думки, приймати виважені та творчі рішення. Для цього застосовуються такі форми діяльності як мозковий штурм, проектний метод, рольова гра, бізнес-гра, дискусії, дебати, круглі столи. Рольова гра сприяє розвитку комунікативних вмінь у ситуаціях професійної взаємодії. Проектні роботи допомагають сформувати пошукові, наукові, комунікативні та інформаційні компетентності, розвивають навички роботи в команді, формують навички роботи з інформаційними технологіями, стимулюють інтелектуальну активність. Всі ці види діяльності підвищують мотивацію до навчання, яке виступає не ціллю, а засобом досягнення певної професійної мети.

У викладанні іноземних мов важливо використовувати різноманітні вправи не тільки для формування мовних і мовленнєвих навичок, а й сприяти розвитку толерантності, ввічливого спілкування, креативного підходу до вирішення професійних проблем. Міждисциплінарний підхід у викладанні іноземних мов дозволяє відпрацювати ситуації професійного спілкування, полегшує комунікативне тренування майбутніх спеціалістів [4, с. 64].

Для мотивації студентів до вивчення іноземних мов (англійська), був

проведений педагогічний експеримент у Київському національному торговельно-економічному університеті. Під час вивчення теми «Financial centres», яка містить професійну термінологію (наприклад, stock market, foreign exchange market, commodity market, securities market, bond market, bull market, bear market), студентам першого курсу було запропоновано здійснити порівняльний аналіз Європейського та українського фінансового ринків, а потім студенти мали завдання порівняти свої дослідження з думкою експертів. Для цього до елітної міжнародної компанії «Dentons» було запрошено експертів для проведення круглого столу зі студентами, щоб обговорити тему дослідження. У конференц-залі компанії провідний адвокат Олег Батюк виступив з презентацією, у якій описав роботу компанії, її цілі та стратегії. Студенти ознайомилися з вимогами до роботи міжнародного юриста на початку круглого столу, а потім ставили запитання до персоналу компанії. У результаті дискусії студенти і спеціалісти компанії дійшли висновку, що фінансовий ринок в Україні ще не дуже розвинений. Провідний юрист «Dentons» Володимир Монастирський наголосив, що сучасні студенти мають сприяти майбутньому розвитку фінансового ринку України і надавати юридичну підтримку іноземним інвесторам у державну економіку. Таким чином, під час круглого столу студенти відпрацювали різні моделі спілкування, познайомилися з корпоративним мовним етикетом, вдосконалили комунікативні навички, розширили кругозір, використовували англійську мову для своїх досліджень та вираження міркувань з професійних тем. Цей експеримент сприяв мотивації до вивчення професійної термінології, розвитку мовленнєвих вмінь у професійному спілкуванні. Як зазначає К. Мельник, дуже цінним у викладанні є залучення студентів до професійної діяльності під час занять [1, с. 63]. Перед організацією круглого столу слід обрати тему для спілкування, запросити експертів, обговорити проблему, а в кінці дискусії - дійти висновків про можливі шляхи вирішення проблеми [3, с. 52]. Головне під час проведення круглого столу – дотримуватися рівноправної і доброзичливої атмосфери.

Викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей повинно обов'язково включати професійно-практичний підхід. Читання спеціальних журналів, біографій та автобіографій відомих спеціалістів, дослідження й презентації, дискусії та круглі столи з експертами, участь у науково-практичних конференціях є ефективними засобами збагачення професійної термінології та вдосконалення професійних комунікативних вмінь.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник, К. (2019) Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фінансового профілю в процесі навчально-виробничої практики. Вища школа, № 1, С. 57–64.

2. Сукаленко, Т. М. (2015) Формування комунікативних здібностей майбутніх фахівців фіскальної служби. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. №. 31.* С. 261-267.

3. Інтерактивні методи викладання. (2017) Практичні поради для суддів-викладачів. National School of Lawyers of Ukraine. Київ: ФОП Демчинський О. В., 64 с.

4. Dudley-Evans, T., St John, M. (1998) *Developments in ESP: A multidisciplinary approach.* Cambridge: Cambridge University Press, 301 с.

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ АБИТУРІЄНТІВ У СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Будянська Вікторія Анатоліївна

к.пед.н., доцент

Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Розв'язання складних економічних і соціально-політичних проблем, пов'язаних із євроінтеграційними процесами, значною мірою залежить від рівня культури людей, зокрема мовленнєвої культури. Тому питання, що пов'язані з формуванням мовленнєвої культури, є актуальними. Ефективність формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах закладів вищої освіти значно підвищиться за таких умов: створення в центрах культурного мовленнєвого середовища; організація системної роботи з оволодіння учнями старших класів упорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; забезпечення постійного вправлення старшокласників у красномовстві.

Ключові слова: мовленнєва культура, система позашкільної освіти, педагогічні умови, культурне мовленнєве середовище, нормативні мовленнєві засоби, красномовство.

Метою статті є визначення педагогічних умов ефективного формування мовленнєвої культури абітурієнтів у системі позашкільної освіти.

Ураховуючи високу значущість мовленнєвої культури в житті сучасної людини, зазначимо, що її формування в старшокласників є важливим завданням не тільки для школи, а й для системи позашкільної освіти. Як відзначають фахівці, позашкільна освіта становить «складову системи безперервної освіти, цілеспрямований процес і результат навчання, виховання,

розвитку й соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях» [5].

У Законі України «Про позашкільну освіту» також наголошується, що її реалізація передбачає вирішення багатьох різних завдань, зокрема таких: виховання молоді як гідних громадян України; виховання в школярів поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; вільний розвиток учня як особистості, формування його соціально-громадського досвіду; виховання у школярів патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів; створення умов для творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку кожної особистості; задоволення освітньо-культурних потреб учнів, які не забезпечуються іншими закладами освіти [5].

В освітніх документах, що регламентують функціонування системи позашкільної освіти, визначено також принципи реалізації освітнього процесу в межах цієї системи. Головними з них є такі: принцип *гуманізації* (виявляється в гуманному ставленні до кожного учня, у визнанні пріоритету завдань його творчої самореалізації як особистості, у формуванні людяності, доброзичливості, милосердя); принцип *єдності загальнолюдських і національних цінностей* (забезпечує відображення в змісті освітнього процесу органічного зв'язку української національної культури з іншими культурами народів світу, усвідомлення школярами пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими, клановими та класовими; визначає позашкільну освіту та виховання як важливий засіб національного розвитку й гармонізації національних і міжнаціональних відносин в Україні); принцип *демократизації* (передбачає автономію позашкільних закладів освіти різних типів та форм власності, інших центрів позашкільної освіти та виховання у вирішенні основних питань змісту їх діяльності, розвитку різноманітних форм співробітництва та партнерства всіх учасників педагогічної діяльності); принцип *науковості й системності* (полягає в забезпеченні оптимальних умов

для розширення й поглиблення засобами освіти важливих для кожного суб'єкта навчання наявних закономірностей, обґрунтованих понять і способів практичних дій у їхній майбутній трудовій діяльності, а також у реалізації інтегруючої функції процесів навчання й виховання в умовах досягнення основної мети позашкільної освіти); принцип *безперервності, наступності й інтегративності* (забезпечує єдність усіх ланок освіти України, об'єднання зусиль педагогів позашкільних та інших закладів освіти, різних дитячих та юнацьких організацій; цілісність і наступність позашкільної освіти й виховання, спрямованої на поглиблення та конкретизацію освітнього процесу; набуття освіти впродовж усього трудового життя); принцип *багатоукладності й варіативності* (створює можливість широкого вибору змісту, форм і засобів освіти та виховання у вільний від навчання час, альтернативність у задоволенні духовних запитів особистості, її пізнавальних та інтелектуальних можливостей та інтересів, диференціації та індивідуалізації освітнього процесу); принцип *добровільності й доступності* (передбачає право вибору та доступності в забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної та громадської діяльності); принцип *самостійності й активності* особистості (полягає в створенні сприятливої психологічної атмосфери, що забезпечує виявлення, розвиток і реалізацію учнями пізнавальної самостійності, творчої активності, прояв обдарованості й таланту в освітній діяльності); принцип *гармонізації родинної й суспільної освіти та виховання* (передбачає створення сприятливих умов для забезпечення добровільного партнерства та корисної співпраці суб'єктів навчання, їх родин, держави як рівноправних суб'єктів освітнього процесу в позашкільних закладах); принцип *практичної спрямованості позашкільної освіти та виховання* (спрямований на набуття учнями певних допрофесійних умінь і навичок, їх розширення та розвиток, а також упровадження в життя за умов інтеграції з наукою й виробництвом, розвиток в учнів орієнтації на трудову діяльність у ринкових умовах) [6].

Як підкреслює О. Биковська, важливими особливостями й водночас перевагами позашкільної освіти є те, що вона характеризується добровільною участю особистості в навчально-виховному процесі, відсутністю жорстких регламентацій у педагогічній взаємодії, вільним вибором занять та виховних заходів, диференціацією за інтересами до конкретної галузі науки, культури, техніки чи технологій, проведенням профорієнтаційної роботи, постановкою перед кожним суб'єктом реально досяжних завдань, різноманітністю видів діяльності та сфер спілкування, що сприяє набуттю досвіду соціальних відносин, нестандартним підходом до оцінювання результатів діяльності учнів [1,с.14-15].

У науковій літературі визначено також такі основні функції додаткової освіти: 1) *навчальна (освітня)* (забезпечує засвоєння учнями нових знань та вмінь за додатковими навчальними програмами); 2) *виховна* (передбачає збагачення й розширення культурного середовища школярів, здійснення їхнього гуманного виховання, формування в них моральних та важливих особистісних якостей); 3) *креативна* (пов'язана з розвитком індивідуальних творчих інтересів особистості); 4) *компенсаційна* (вимагає опанування учнями нових напрямів діяльності, які доповнюють зміст шкільної освіти та активізують розвиток відповідної пізнавальної й соціальної мотивації); 5) *рекреаційна* (забезпечує організацію змістовного дозвілля як царини відновлення психофізичних сил особистості); 6) *профорієнтаційна* (сприяє професійному самовизначенню молодих людей, активізує формування в них стійкого інтересу до різних видів діяльності) [7; 8; 10].

Серед різних освітніх закладів, що забезпечують позашкільну освіту для старшокласників, особливе місце посідають заклади вищої освіти, які традиційно є передовими науковими й освітніми центрами, осередками високої моральності й духовної культури. Визначаючи можливості закладів вищої освіти щодо навчання й виховання старшокласників, А. Головченко й О. Літвін зазначають, що майбутні абітурієнти на етапі навчання в старшій школі мають не тільки успішно завершити процес здобуття загальної середньої освіти, а й

адаптуватись до навчання в умовах вищої школи, бути готовими успішно опанувати спеціальні навчальні дисципліни та встигати змінюватися відповідно до постійно зростаючих вимог сьогодення. У такій ситуації вищі навчальні заклади мають забезпечувати цілеспрямовану інтеграцію педагогічних технологій середньої та вищої школи, організацію адаптивної освіти, розвиток відповідної соціальної й пізнавальної мотивації школярів, створювати оптимальні умови для здійснення безперервної освіти протягом усього життя людини, удосконалення її соціально значущих якостей. Це робить доцільною організацію у вишах ефективної довузівської освіти для старшокласників [3, с. 25].

Як відзначається в науковій літературі, довузівська освіта становить «процес і результат розвитку здібностей старшокласників, формування в них соціально необхідних особистісних якостей, оволодіння знаннями, уміннями, навичками, набуття досвіду діяльності, достатніх для освоєння освітніх програм вищої освіти, професійної орієнтації та самовизначення учнів» [4]. Науковці також підкреслюють, що довузівська освіта є більш широкою педагогічною категорією, ніж довузівське навчання, адже освіта включає не тільки оволодіння старшокласниками системою знань, умінь та навичок, а й формування на цій основі світогляду, соціально значущих особистісних якостей та властивостей, розвиток творчих сил і здібностей учнівської молоді [14, с. 9].

Як цілком справедливо підкреслює Д. Медведєва, у сучасних умовах правильно організована довузівська освіта дає змогу реалізовувати не тільки традиційну для неї функцію підвищення освітнього рівня старшокласників, а й низку важливих соціально-конструюючих функцій, а саме таких:

1. Забезпечення доступності подальшої професійної освіти для абітурієнтів, підвищення соціальної мобільності. Дійсно, довузівська підготовка за посильну для більшості сімей платню дає змогу представникам різних категорій абітурієнтів (у тому числі соціально-вразливих категорій: учням сільських шкіл, обдарованим школярам з малозабезпечених сімей та іншим) підвищити свій рівень знань, ліквідувати прогалини в освіті, а як

наслідок – успішно скласти ЗНО та вступити до бажаного закладу вищої освіти.

2. Соціально-безконфліктне подолання бар'єру «школа–виш». За результатами досліджень, більшість випускників відчують дистресовий стан перед складанням ЗНО. Крім того, значна кількість майбутніх абітурієнтів психологічно не готова до подолання адаптаційного бар'єру «школа–виш».

3. Соціалізація молоді. Довузівська освіта розширює коло спілкування учнів, сприяючи накопиченню ними важливого досвіду комунікативної взаємодії з іншими людьми й мотивуючи їх до подальшого навчання [9, с.15-16].

Як уважає Н. Шульгіна, характерними рисами правильно організованої з педагогічної точки зору довузівської підготовки майбутніх абітурієнтів є такі: індивідуалізація; диференціація; динамізм; варіативність; інтегративність; універсалізація; адаптивність; доступність; узгодженість освітніх програм і педагогічних технологій; зв'язок теорії з практикою; єдність загальної, додаткової та професійної освіти; узгодженість основних підходів до організації довузівської підготовки із загальними дидактичними принципами з метою структуризації й доповнення наукового знання в цьому напрямі.

Авторка також підкреслює, що про високу якість вищевказаної освіти можна говорити тільки в разі, якщо вона забезпечує формування в учнів старшої школи не тільки спеціальних знань, а й соціально важливих особистісних якостей та властивостей [16].

Аналогічні ідеї висловлює Т. Пронюшкіна, яка теж наголошує, що починати готувати молодь до професійної діяльності слід ще на етапі здійснення довузівської підготовки. Адже правильно обрана стратегія цієї підготовки, чітке визначення й реалізація її основних цілей і завдань сприяє формуванню в них потреби й вміння сумлінно навчатися у вищій школі, розвитку професійно значущих умінь, схильностей, здібностей. Авторка зазначає, що така підготовка є не тільки важливим ступенем на шляху здобуття вищої освіти, а й важливим етапом у професійному та особистісному становленні молоді юнацького віку.

Т. Пронюшкіна також підкреслює, що педагогічно доцільна організація довузівської підготовки майбутніх абітурієнтів забезпечує наступність між загальною середньою та вищою освітою, сприяє її фундаментальності й цілісності, активізує успішне вирішення завдань професійно орієнтованої підготовки майбутнього фахівця відповідно до профілю вишу й обраної спеціальності [12, с. 107].

Як відзначають науковці О. Биковська, І. Бичкова, Ю. Гришина, Г. Пустовіт, О. Резунова, В. Федяєва, перехід на багаторівневу систему освіти, декларування й реалізація принципу безперервності як провідної ідеї організації процесу освіти в умовах інформаційного суспільства вимагає збереження й розвитку наступності на всіх етапах навчання. Це актуалізує проблему забезпечення якості довузівської освіти як проміжного етапу між загальною середньою й вищою освітою. Тому в сучасних умовах декларується перехід позашкільної освіти на якісно новий рівень якості, що зумовлює потребу в переосмисленні ролі й місця цієї освіти в загальній освітній системі країни, розширенні її соціальних функцій, у тому числі виховання особистості, її професійного самовизначення та творчої самореалізації [1; 4; 12; 13; 15].

На думку Н. Шульгіної, якість професійної підготовки в закладі вищої освіти значною мірою залежить від якості освіти абітурієнтів (тобто якості довузівської освіти), що визначається багатьма факторами: якістю управління системою довузівської підготовки загалом, якістю (кваліфікованістю) педагогічного складу, якістю технологій навчання й виховання, якістю освітніх програм, якістю освітньо-особистісного потенціалу абітурієнтів, рівнем сформованості в них ключових та спеціальних компетенцій [16].

Також установлено, що однією з основних форм здійснення довузівської освіти є відповідні підготовчі (профорієнтаційні) центри, що функціонують у багатьох вітчизняних закладах вищої освіти. Як уважають фахівці, важливе місце вищевказаного центру в навчанні й вихованні учнів зумовлюється можливістю «не тільки більш повного використання його потужного наукового, освітнього та виховного потенціалу, а й забезпечення профорієнтації й

поступової адаптації учнівської молоді до навчально-виховного процесу у вищій школі» [14, с. 8], активізації подальшого розвитку індивідуальних задатків, професійно-освітніх інтересів та особистісних якостей кожного учня.

За Е. Фатєєвою, специфіку функціонування профорієнтаційного центру закладу вищої освіти визначають дві групи умов: *зовнішні*: соціальне замовлення на підготовку висококваліфікованих фахівців з урахуванням динамічних змін, потреб у спеціалістах на регіональному ринку праці; індивідуальних освітньо-професійних потреб старшокласників; *внутрішні*: організаційно-педагогічні (зміст ліцензії та статуту, організація освітнього процесу, рівень кваліфікації викладацького складу, правила прийому старшокласників до центру довузівської підготовки, перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка майбутніх абітурієнтів до вступу в заклади вищої освіти, науково-методичне забезпечення освітнього процесу); культурологічні (корпоративна культура); матеріальні (матеріально-технічна база закладу вищої освіти); часові темпоритмічні (регламент роботи, обсяг тижневого навантаження слухачів і викладачів, термін навчання) [14, с. 10].

На основі узагальнення викладених вище ідей різних науковців зроблено висновок про те, що завдання формування мовленнєвої культури учнів старшої школи повністю узгоджене з провідними завданнями, які постають перед системою довузівської освіти загалом та довузівськими центрами українських закладів вищої освіти зокрема.

Мовленнєва культура відіграє в житті кожної людини значущу роль, оскільки оволодіння уміннями й навичками спілкування, мистецтвом слова, культурою усного й письмового мовлення сьогодні необхідно для кожної людини незалежно від того, яким видом діяльності вона займається на даний момент чи буде займатися пізніше.

Аналіз праць багатьох авторів (Є. Адамов, А. Багмут, В. Бадер, І. Блинов, І. Борисюк, Л. Введенська, Г. Лабковська, О. Михайличенко, Г. Олійник, Л. Павлова, Л. Скворцов, І. Стіліану, С. Христові та інших) дозволив зробити висновок про те, що мовленнєва культура – це інтегративна особистісна якість,

що відбиває спроможність людини здійснювати ефективну мовленнєву діяльність на основі врахування поставленої мети й наявної мовленнєвої ситуації, а також норм літературної мови. Доцільно формувати цю інтегративну особистісну якість на будь-яких заняттях, особливо на заняттях з української мови та літератури.

Аналіз роботи різних українських закладів вищої освіти свідчить про те, що в багатьох із них функціонують профорієнтаційні центри або окремі підготовчі курси чи відділення, де майбутні абітурієнти можуть поглиблено вивчати українську мову та літературу. Однак під час проведення дослідження було з'ясовано, що робота викладачів названих центрів чи окремих підготовчих курсів закладів вищої освіти в окресленому напрямі не відрізняється системністю та не охоплює всіх слухачів зазначеного центру.

Також слід зазначити, що цікавий досвід у галузі формування мовленнєвої культури старшокласників накопичено в межах роботи різних структурних підрозділів малих академій наук, у роботі яких задіяні провідні викладачі відповідних закладів вищої освіти. Водночас слід зауважити, що такі гуртки чи секції зазвичай не відрізняються особливою масовістю слухачів. Їх відвідують зазвичай ті учні, які планують пов'язати своє майбутнє з різними видами філологічної діяльності.

На підставі вивчення досвіду роботи профорієнтаційних центрів закладів вищої освіти з формування мовленнєвої культури старшокласників можна зробити висновок про те, що педагоги, які працюють у цих центрах, проводять певну роботу з окресленого питання. Однак загалом педагогічний потенціал діяльності профорієнтаційних центрів закладів вищої освіти у визначеному напрямі достатньою мірою не використовується. Це зумовлює актуальну необхідність у визначенні педагогічних умов, які забезпечать ефективне формування мовленнєвої культури старшокласників у вищевказаних центрах.

З урахуванням різних точок зору в дослідженні визначено, що під педагогічними умовами розуміють деякі обставини, суб'єктивні й об'єктивні вимоги, передумови, реалізація яких сприяє досягненню поставленої

мети - ефективному формуванню мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах закладів вищої освіти.

На підставі врахування рекомендацій фахівців було визначено й теоретично обґрунтовано відповідні умови: створення в центрах культурного мовленнєвого середовища; організація системної роботи з оволодіння учнями старших класів упорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; забезпечення постійного вправлення старшокласників у красномовстві.

Отже, ураховуючи високу значущість мовленнєвої культури в житті сучасної людини, зазначимо, що її формування в старшокласників є важливим завданням не тільки для школи, а й для системи позашкільної освіти, яка покликана виховувати молодь як гідних громадян України, формувати в молоді багато якостей, створювати умови для ефективного розвитку кожної особистості. Нами було визначено педагогічні умови, що сприятимуть формуванню мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів: створення в центрах культурного мовленнєвого середовища; організація системної роботи з оволодіння учнями старших класів упорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; забезпечення постійного вправлення старшокласників у красномовстві.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшого вивчення потребує проблема вдосконалення готовності викладачів профорієнтаційних центрів закладів вищої освіти до формування мовленнєвої культури учнів старшої школи, а також організації процесу самовиховання учнів у напрямі підвищення культури мовлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти України : монографія / О. В. Биковська. – Київ : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 356 с.
2. Бичкова І. І. Організаційно-педагогічні засади навчання слухачів факультету довузівської підготовки (на матеріалі дисциплін природничого циклу) : автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / І. І. Бичкова. Київ, 1999. 20с.

3. Головченко А. С. Довузівська освіта : проблеми інтеграції педагогічних технологій та адаптації молоді / А. С. Головченко, О. В. Литвин // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наук. праць. – Київ : Політехніка, 2005. – С. 25–30.
4. Гришина Ю. В. Качество довузовского образования: сущностно-содержательная характеристика понятия [Электронный ресурс] / Ю. В. Гришина. – Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/pp/article_19049.
5. Закон України «Про позашкільну освіту» // Збірник документів з організації позашкільної освіти. – Київ, 2002. – С. 21–42.
6. Концепція позашкільної освіти й виховання (від 25 грудня 1996 р.) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 1996. – № 7. – С. 22–32.
7. Курільченко В. В. Формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / В. В. Курільченко. – Харків, 2016. – 215с.
8. Медведева Д.О. Трансформация социальных функций довузовской подготовки в современном российском обществе : социологический аспект : автореф. ... канд. социолог. наук : 22.00.04 / Д. О. Медведева. – Екатеринбург, 2013. – 22 с.
9. Медведева О. Р. Формування творчих умінь студентів у позааудиторній виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. Р. Медведева. – Харків, 2006. – 266 с.
10. Перехейда О. М. Додаткова освіта – фактор розвитку інтелектуального та творчого потенціалу особистості гімназиста / О. М. Перехейда // Виховна робота в школі. – 2013. – № 5. – С. 2–30.
11. Пронюшкина Т. Г. Социальная роль довузовского образования / Т. Г. Пронюшкина // Фундаментальные исследования. – 2005. № 3. С. 107–108.
12. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання в контексті основних напрямів реформування освіти в Україні / Г. П. Пустовіт // Вимірювальна та

обчислювальна техніка в технологічних процесах. – 2011. – № 1. – С. 293 – 296.

13. Резунова О. С. Довузівська підготовка – невід’ємна складова аграрної політики в Україні / О. С. Резунова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : зб. наук. праць. – К. : НУБПУ, 2010. – Вип. 155. Ч. 2. – С. 260–266.

14. Фатєєва Е. М. Організаційно-педагогічні засади управління центром довузівської підготовки вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01/ Е. М. Фатєєва. – К., 2005. – 21 с.

15. Федяєва В. Л. Довузівська підготовка абітурієнтів у системі неперервної педагогічної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. Л. Федяєва, Київ, 1996. – 25 с.

16. Шульгина Н. А. Качество довузовской подготовки : специфика современного этапа [Электронный ресурс] / Н. А. Шульгина // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2010. – № 4 (16). – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/kachestvo-dovuzovskoy-podgotovki-spetsifika-sovremennogo-etapa>.

УДК 378.11

УПРАВЛЕНИЕ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ, ИЗБРАННЫХ В СОВЕТЫ ВУЗА

Геворгян Паргев Оганесович

Доктор педагогических наук, профессор

Симонян Астхик Гмаяковна

Студент

Ванадзорский государственный университет

г. Ванадзор, Армения

Введение Для получения качественного, конкурентоспособного, соответствующего обществу и экономике высшего образования необходимо участие всех бенефициаров в процессе управления, в частности, студенчества в качестве основной целевой группы. Если студенчество будет вовлечено в систему управления, качество реформ высшего образования значительно улучшится. Целью данной статьи является многостороннее изучение проблемы участия студентов, а также их развитие в процессе управления вузом.

Ключевые слова: Высшее учебное заведение, органы управления, попечительский совет, научный совет, партисипативного (участвующего) управления, участие студентов.

Содержание Эффективное управление образовательной системы обусловлено участием в процессе всех субъектов-бенефициаров. Студенчество является ключевой и составной частью системы образования, а в наши дни их участие в системе управления является более чем важной, приоритетной и актуальной задачей. Процессы партисипативного (участвующего) управления являются основным залогом построения демократического и развитого общества. Механизмы, обеспечивающие участие студентов, все еще находятся на стадии формирования. Также в процессе реализации находится осуществление процедур избрания студентов в систему управления вузами.

Представленность интересов студентов - важнейшая проблема в процессах управления вузами.

Вовлеченность студентов в органы управления вузами является существенным ресурсом для озвучивания и решения их проблем, а эффективная деятельность этих студентов приведет к укреплению образовательной системы и связи между вузом и студентом.

В Армении был осуществлен ряд важных шагов по повышению роли студентов в управлении вузом.

В частности, в 2004г. был принят закон РА "О высшем и послевузовском профессиональном образовании". Законом установлено, что студент имеет право выбирать обязательные и необязательные курсы для обучения по данной специальности (специализации), участвовать в формировании содержания своего образования (выборе учебных курсов и специализации), **участвовать в работе соответствующих органов управления вуза**, опротестовывать приказы и распоряжения руководства высшего учебного заведения и др.[1]

Важность участия студентов закреплена не только в рамках Болонского процесса, в частности, в Пражском коммюнике, но и в работах многих авторов [3, стр. 2-3].

Участие студентов в управлении вузом - самый прямой и очевидный способ эффективной организации процессов участия и признания их образовательной значимости.

Необходимость вовлечения студентов в органы вузовского управления мы можем обосновать рядом причин:

1) студенты являются основными бенефициарами вуза, поэтому очень важно их участие в разработке и утверждении содержания образования, принятии стратегических и оперативных решений для вуза [2];

2) участие студентов в управлении вузом логично, поскольку большинство принятых решений напрямую влияет на студентов;

3) для демократизации управления характерно совместное управление, в которое вовлекаются все заинтересованные стороны.

С целью выявления особенностей участия студентов в системе управления вуза мы провели небольшое исследование. Хотя в настоящее время студенты включены в органы управления, существует ряд проблем, в основном связанных с форматами участия, осуществлением отбора и другими пунктами.

Мы провели опрос среди председателей студенческих советов (4) и членов советов (15 студентов).

Проанализировав анкеты, заполненные председателей советов, представляем обобщенные результаты:

1. Как вы выбираете членов правления?

На этот вопрос в основном ответили, что членов Совета избирают в соответствии с общественной активностью студентов и навыками управления.

2. Учитываете ли вы успеваемость кандидата, интеллектуальные способности?

Все респонденты дали положительный ответ.

3. Учитываете ли вы характер и темперамент кандидата?

70% респондентов дали положительный ответ, а остальные 30% выбрали вариант -частично.

4. Какую работу студенческий совет выполняет с членами совета?

На вопрос ответили следующим образом: студенческий совет должен сотрудничать с попечительским советом, культурным центром, пытаясь решить проблемы, поднятые студентами в университете.

5. Вы проводите встречи, обсуждения перед заседаниями?

70% респондентов дали положительный ответ, а остальные 30% выбрали вариант -частично.

6. Вы каким-либо образом ориентируете участников перед заседаниями?

На данный вопрос дали отрицательный ответ

Результаты опроса членов советов:

1. Как вы были избраны членом совета?

Ответ: получили предложение о вступлении в Совет от председателя

Студенческого совета вуза и факультета.

2. У вас было желание быть членом совета (обосновать ответ)?

На данный вопрос 80% респондентов дали положительный, а остальные 20% - отрицательный ответ, но ответы не были обоснованы.

3. Вы участвуете в обсуждениях?

75% респондентов ответили частично, 15% - да, 10% - нет.

4. Вы заранее знакомитесь с обсуждаемыми материалами?

70% указали да, 10% - нет, 20% - частично.

5. Как вы голосуете?

Все ответили, что голосуют самостоятельно.

6. Вы когда-нибудь выступали в Совете? Если да по какому вопросу?

80% респондентов ответили "нет", а остальные 20%- "да", но не было отмечено по каким вопросам.

7. Вы задавали какие-либо вопросы на заседании Совета? Если да то какие?

80% респондентов ответили "нет", а остальные 20%- "да", но не было отмечено какие вопросы.

8. Выступали ли вы с какой-либо инициативой?

80% респондентов ответили "нет", а остальные 20%- "да". А с какой? Ответов нет.

Из анализа полученных результатов мы пришли к выводу, что, несмотря на предоставленные студентам широкие возможности для участия в процессе управления вузом, они не полностью реализуют свои возможности и проявляют пассивность в процессе управления. Одной из ключевых проблем является также уровень заинтересованности студентов. Проблема есть не только в Республике Армения. Соотношение активных и пассивных участников опрошенных представим ниже: (рис. 1)

Рис. 1. Соотношение активных и пассивных участников

Приведенные выше данные свидетельствуют о том, что вопросами развития студентов, включенных в советы, никто не занимается. Мы считаем, что соответствующие органы, в основном студенческие советы, должны управлять их развитием:

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Программа расширения интеграции системы профессионального образования РА с европейским пространством высшего образования (протоком N 10 заседания правительств РА от 15. 03.2012г.)
2. Университетское самоуправление в Армении, Ереван, издательство ЕГУ, 36 с.
3. Anna Planas, Pere Soler, Judit Fullana, Maria Pallisera and Montserrat Vilà, “Student participation in university governance. The opinions of professors and students”, Studies in Higher Education, University of Girona, Catalonia, Spain 5.

**СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ
МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ**

Єфименко Наталія Романівна,
базовий методист
Дорогейко Любов Іванівна,
Коростиленко Людмила Петрівна
викладачі
Комунальний заклад освіти
Полтавський базовий медичний фаховий коледж
Полтавської обласної ради
м. Полтава, Україна

Анотація: У статті розкрито особливості використання сучасних методологічних підходів у підготовці медичних фахівців у Комунальному закладі освіти Полтавському базовому медичному фаховому коледжі Полтавської обласної ради. Підкреслено високу ефективність використання навчального діалогу як ефективного засобу формування критичного мислення у здобувачів освіти.

Ключові слова: освітній процес, методи і засоби навчання, заклад освіти медичного профілю, професійні компетентності, навчальний діалог, інтерактивне навчання.

Організація та проведення занять у Полтавському базовому медичному фаховому коледжі представлена багаторічним досвідом використання навчального діалогу як ефективного засобу формування критичного мислення здобувачів освіти. Ефективна переробка інформації та вміння використовувати її на практиці є саме тими чинниками, які дозволять здобувачам освіти гарно засвоїти навчальний матеріал та отримані знання. Вони мають стати тими, хто здатен критично мислити та навчатися. Проте оволодіти навичками критичного мислення вони можуть лише маючи досвід ознайомлення з інформацією, її

обробкою та створення власних ідей.

Усі аспекти формування критичного мислення відображені в працях вітчизняних та зарубіжних учених. Е. Де Боно, Дж. Мак-Пек, А. Тягло, Т. Воропай розробили загальні правила та деякі навчальні принципи розвитку навичок критичного мислення. За результатами дослідженої науково-педагогічної літератури та опираючись на власний педагогічний досвід, основним засобом створення середовища для активізації розумової діяльності здобувачів освіти є організація та проведення занять за принципами інтерактивного навчання. Саме технології інтерактивного навчання побудовані на цілеспрямованій, спеціально організованій груповій та міжгруповій діяльності суб'єктів, що забезпечує зворотній зв'язок між учасниками навчального процесу для досягнення взаєморозуміння і коригування його розвитку. Застосування навчального діалогу в освітньому процесі заслуговує на увагу точка зору С. Курганова про те, що під час діалогу з іншими здобувачами освіти та викладачем здобувач освіти наштовхується на різні заперечення. На підставі ситуації доказ-заперечення, припущення набувають аргументів, стають більш конкретними. Тому в діалозі істина не тільки народжена, але й виражена словами.

Дослідження Л. Гайдукової дали можливість виокремити її типи діалогів, які передбачені для оволодіння здобувачами вищої та фахової передвищої освіти: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обговорення, діалог-дискусія. Вона зазначає, що у процесі здобуття знань навчальний діалог у фаховій передвищій освіті представляється в основному двома видами: викладач – здобувач освіти, здобувач освіти – здобувач освіти.

Класифікацію діалогів за дидактичним завданням на різних стадіях заняття надає М. Кларін. Він виділяє навчальні діалоги – повідомлення нових знань, для закріплення, перевірки, повторення, ознайомлення із засобами діяльності, їхнє просте або переосмислене відтворення, включення в нову ситуацію тощо [1].

Власну класифікацію навчальних діалогів за їх функціональним

використанням надають В. Слободчиков і Є. Ісаєв:

- фактичний (обмін мовленнєвими висловлюваннями лише для підтримки розмови);
- інформаційний (обмін різною інформацією);
- дискусійний (зіткнення різних позицій);
- сповідувальний (довірливе спілкування, засноване на взаємсприйнятті партнерів і розділенні ними сенсів і цінностей життя).

Важливим чинником використання діалогу на заняттях є продуктивна пізнавальна діяльність, результатом якої є особистісно-цінне знання. В ньому, як компоненті особистісно-орієнтованого навчання, навчальні завдання даються у вигляді невирішених завдань, парадоксів. Такі проблеми вирішуються у вигляді дискусії. Спільна навчальна діяльність об'єднує здобувачів освіти у колектив дослідників для спільного вирішення завдання або проблеми. Діалог як форма засвоєння знань спрямований на вдосконалення діалогічного мислення. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що навчальний діалог є складною інтелектуально-емоційною взаємодією суб'єктів спілкування, носіїв різних наукових поглядів. Саме тоді, коли здобувач освіти шукає відповіді на поставлені питання і намагається дізнатися точку зору співрозмовників, виникає діалог. Саме тому діалог сприяє кращому пізнанню і розумінню не лише себе, але й співрозмовника.

За структурою навчальний діалог є комплексом запитань і відповідей, у якому фіксується логіко-мовленнєве втілення розвитку освітніх думок про оточуючий світ.

Розмова починається із запитання, яке ніби порушує закритість, цілісність, статичність відомого. Питання в розмові мають емоційний, особистий, риторичний характер порівняно з запитаннями, які викладач зазвичай використовує на занятті. Здебільшого автор питання намагається відповісти на поставлене запитання самостійно. Відмінність «діалогічної відповіді» на відповідь викладача в тому, що він за основу своєї відповіді бере тільки що висловлену кимось думку. Початок діалогу – запитання до себе та до

інших; а сам діалог – «перехрестя запитань», де кожна відповідь породжує нові й нові запитання.

Варто звернути увагу на те, що у роботі медичного працівника має цінність не тільки навчальний діалог, а і діалог (бесіда) з пацієнтом, колегами, родичами пацієнта. Тому навчальний діалог на заняття між здобувачами освіти та викладачем стає першою сходинкою до формування навички ведення продуктивного діалогу в робочих обставинах. Використання технології навчального діалогу на заняттях дозволить здобувачам освіти навчитися знаходити власні підходи до ведення діалогу у будь-якій клінічній ситуації, підтримуючи травмовану психіку хворої людини та її рідні. Вони зможуть раціонально використовувати час для формування контакту, аналізу та пошуку рішення проблеми, що стане для здобувачів освіти доцільним тренуванням перед початком власної трудової діяльності в якості кваліфікованого медичного фахівця.

Отже, інтерактивні заняття у навчально-виховному процесі здобувачів освіти закладів фахової передвищої освіти дозволяють забезпечити формування таких професійних компетенцій майбутніх фахівців медичної галузі: виділення головного, формулювання проблеми, узагальнення, класифікація, аргументація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бак С. Навчальний діалог як метод формування свідомого читача.// Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2018 – № 9 с.20.
2. Тягло О. В. Критичне мислення як освітня інновація // Вісник університету внутрішніх справ. – Харків, 2020. – Вип. 2. – С. 229-232.

УДК 780.3:7

**МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЧИСТОТИ ІНТОНАЦІЇ
МУЗИКАНТА-ДУХОВИКА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

Клевець Катерина

Ворончак Іван

Тишко Сергій

Магістранти кафедри
духових та ударних інструментів

Бритюк Богдан

Бакалавр кафедри
духових та ударних інструментів

Інституту мистецтв

Закопець Михайло

аспірант

Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна

Анотація Сьогоднішній рівень і умови роботи музикантів, ансамблів, а також педагогічна діяльність в культурно-освітніх закладах вимагає від майбутніх спеціалістів різносторонніх і глибоких методичних знань і навичок в процесі підготовки майбутніх фахівців. У статті проаналізовано роботу над виробленням чистоти інтонації музикантів-духовиків у процесі навчання гри на духових інструментах.

Ключові слова: інтонація, артикуляція, музиканти-духовики, навчання, підготовка.

Вступ. Майбутнє нашої нації більшою мірою залежить від підвищення інтелектуального, культурного й творчого потенціалу молодого покоління, яке формується під впливом навколишнього соціокультурного середовища. Вирішальна роль у формуванні творчої особистості належить педагогу і, відповідно, тим формам і методам навчання, які він застосовує в педагогічному процесі. Тому особливого значення набуває вирішення проблем вдосконалення

фахової підготовки учнів та студентів у музичних закладах як складової художньо-творчого розвитку підрастаючого покоління. Сьогоднішній рівень і умови роботи музикантів, ансамблів, а також педагогічна діяльність в культурно-освітніх закладах вимагає від майбутніх спеціалістів різносторонніх і глибоких методичних знань і навичок в процесі підготовки майбутніх фахівців. Метою викладання методики гри на духових інструментах є підготовка підлітків до сольного та оркестрового виконавства. Протягом навчального процесу музиканти набувають практичних навичок гри на спеціалізованому інструменті та в оркестрі, розвивають гармонічний і поліфонічний слух, відчуття ритму, відшліфовують навички точної настройки інструменту і оркестру, удосконалюють навички читки нот із листа, розвивають навички ансамблевої гри в складі оркестру. Враховуючи всі чинники підготовки майбутнього музиканта, **актуальною** є проблема вироблення методичних засад роботи над чистотою інтонації під час навчання гри на духових інструментах.

Мета дослідження – проаналізувати роботу над виробленням чистоти інтонації музикантів-духовиків у процесі навчання.

Матеріали і методи. Проблемам, пов'язаним з функціонуванням дихальної системи музиканта духовика в процесі гри на духових інструментах в педагогіці традиційно приділяється значна увага. У основі педагогічних досліджень функціонування дихальної системи музиканта духовика лежать роботи відомих педагогів: В. М. Апатського, Р. Вовка, Ю. Василевича, М. Волкова, Я. Сверлюка, О. Палаженка, С. Цюлюпи, М. Терлецького, П. Круля, В. Богданова та багатьох інших провідних науковців сучасності.

Велика кількість повітря в легенях в процесі гри перешкоджає повільному його видиху і здійснює підвищений тиск на губи виконавця, тим самим виникає зайва напруженість губних м'язів, стає дуже важко втримати звук від зриву і погіршностей в інтонуванні.

Результати і обговорення. Для досягнення всього цього виконавець повинен навчитися вільно керувати своїми дихальними м'язами, що зводиться до вміння виконавця надати “опору” диханню. При диханні на “опорі” м'язи,

які беруть участь у вдиху, не розслаблюються, а при видиху ніби протидіють роботі м'язів, які беруть участь у видиху, в результаті чого видих проходить плавно і стає більш протяжливий. В процесі гри виконавець дуже часто змушений робити вдих, не дочекавшись того, коли в цьому буде необхідність. В таких випадках бажано перед наступним вдихом робити попередній видих, щоб звільнити легені від відпрацьованого повітря.

Відчуття зручності вдиху і видиху завжди благодійно діє на нервову систему виконавця. Ці обставини необхідно враховувати насамперед виконавцям, у яких нестійка нервова система і які при виконанні відповідальних партій нерідко приводять до погіршення якості виконання. Практика показує, що виразний і інтонаційно чистий звук досягається тоді, коли видих проходить повільно, невимушено і разом з тим компактно. Вірно, що щільність видиху потребує і набагато більше затрат повітря, що зобов'язує виконавця частіше брати дихання під час гри.

З процесі виконавської практики гри на гобої склались наступні правила постановки:

Положення голови. Голову треба тримати прямо, не нахиляючи її до плеча, вперед або назад. Нахил голови вниз, вверху, в сторони може порушити взаємодію губ виконавця з тростиною, порушити функцію язика та змінити напрям повітряного потоку.

Положення корпусу (тулуба). Корпус при грі на інструменті повинен триматись рівно, невимушено, незалежно від того, як виконують: сидячи чи стоячи.

Плечі трохи розвернуті і опущені, лопатки прилягають до спини, грудну клітку дещо розпрямити, але не напружувати. Таке положення (корпусу) (тулуба) полегшить роботу легенів і діафрагми.

При грі сидячи бажано: не класти ногу на ногу, не сидіти глибоко, а лише на передній частині сидіння і не спиратися на спинку стільця. Нехтування цими правилами буде перешкоджати нормальній роботі діафрагми і м'язів черевного пресу.

Положення рук і пальців. Руки не слід притискати до тулуба, оскільки це буде перешкоджати вільному диханню. Але надто високе положення ліктів викликає підняття ключиць, прогинання кісткових суглобів і як наслідок, обмеження свободи дій рук і пальців. Пальці на інструменті повинні знаходитися вільно, трохи у зігнутому вигляді. Не рекомендується з процесі виконання піднімати пальці високо над інструментом або відводити їх в сторону.

Положення інструменту. Інструмент в процесі гри слід тримати так, щоб відчувалась зручність, не порушувалась вільність виконання. Особливу увагу потрібно приділити індивідуальним особливостям виконавця.

У процесі роботи виконавці-початківці повинні піклуватися не тільки про те, щоб знати способи раціональної постановки, але й розуміти значимість їх практичного використання.

Функції губ і язика виконавця. У залежності від способу звуковидобування духові інструменти поділяються на язичкові, свистячі (лабіальні) і мідні. Функції губ виконавця суттєво відрізняються у залежності від того, до якої групи належить духовий інструмент. При грі на флейті виконавець регулює губами струмінь вдутого повітря, направляє його в отвір головки флейти і надає їй таку форму, при якій повітряний струмінь набуває найбільшу ефективність при звуковидобуванні. При грі на гобої, кларнеті, саксофоні виконавець регулює коливальний процес трості діяльністю нижньої губи, на мідних інструментах роль видобування звуку виконують губи, які безпосередньо впливають на інтонаційні, темброві і динамічні особливості звучання. Особливо корисними вправами для розвитку техніки губ виконавця є систематичне виконання витриманих звуків. У практиці навчання гри на духових інструментах не завжди цим вправам приділяється належна увага, хоча вони є майже єдиним засобом, який дає можливість добитися чистоти інтонації при значній зміні сили звуку. Дуже корисні вправи у виконанні інтервалів, тяжких в інтонаційному відношенні, в тому числі інтервалів більше октави.

Для виконавців на валторні, кларнеті, трубі, тромбоні рекомендуються

вправи на губні трелі, які являють собою найбільш чистий вид техніки губ. На думку В.М. Блажевича, володіння виконанням губною треллю характеризує “вищу ступінь в розвитку амбушуру в цілому” [6, с. 45]. Вправи для губних трелей полягають у видобуванні звуків, які складають трель з поступовим скороченням їх тривалості (прискоренням).

Висновки. По впливу на інтонацію, склади можна розділити на дві групи. До однієї відносяться склади, вплив яких визначено в усіх випадках однаково; до другої – склади, які визивають протилежні зміни інтонації.

До першої групи відносяться склади – то, ту, та (понижуючі інтонацію); тя, ку (середні); ко, ки, ди, ти (підвищуючі). Решта складів відносяться до другої групи, вони дають протилежні результати.

Те ж саме стосується й інтонації. Аналіз показує, що пом'якшення артикуляційного складу викликає більше підвищення звуку в середньому, ніж у верхньому регістрах, інтонаційні зміни звуку залежать від того, яка голосна чергується в артикуляційному складі за приголосною. Вплив голосної можна охарактеризувати таким чином. Голосні, які потребують деякого розтягування губ – и, і, е, є – викликають підвищення звуку.

Таким чином, висвітлені у статті методичні рекомендації будуть досить корисними як гобоїстам так і всім музикантам-духовикам у процесі роботи над формуванням чистоти інтонації у процесі навчання гри на духових інструментах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діков В. Методика навчання гри на духових інструментах / В. Діков. – М. : Музика, 1973. – 116 с.
2. Левин С. Духовые инструменты в истории музыкальной культуры /С. Левин. – М. : Музыка, 1957.
3. Розанов С. Основы методики преподавания игры на духовых инструментах / С. Розанов. – М. : Музгиз, 1938.
4. Свечников Д. Духовий оркестр / Д. Свечников. – М. : Музика, 1974.

5. Платонов Н. Питання методики навчання гри на духових інструментах / Н. Платонов. – М. : Музыка, 1971.
6. Усов Ю. Питання музичної педагогіки / Ю. Усов. – М. : Музыка, 1983.
7. Burgess G. The Oboe / G. Burgess, B. Haynes. – New Haven and London : Yale University Press, 2004. – 418 p.

ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Колесниченко Ганна Іванівна,

викладач

ВСП «Козелецький фаховий коледж
ветеринарної медицини БНАУ»

смт. Козелець, Чернігівська область, Україна

Анотація: Інноваційні технології та інтерактивні методи навчання сприяють підвищенню рівня знань і якості засвоєння навчального матеріалу, підготовці конкурентоспроможних фахівців ветеринарної медицини.

У статті розкривається сутність та специфіка поняття «конкурентоспроможність», «інноваційні технології», «інтерактивні методи навчання»; аналізуються вимоги до особистих якостей фахівців - майбутніх спеціалістів; розглядаються інноваційні технології та інтерактивні методи навчання, як альтернатива ефективної підготовки конкурентоспроможних фахівців ветеринарної медицини.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інноваційні технології, інтерактивні методи навчання.

В сучасних трансформаційних умовах розвитку країни виникає потреба у розробці нового підходу до проблеми підготовки фахівців з високим рівнем професійної компетентності, конкурентоспроможності, особливо в системі професійної підготовки майбутніх фахівців ветеринарної медицини.

Реформа ветеринарної медицини України рухається у напрямку європейських стандартів, поступово відбувається переведення установ державної служби на приватну основу. В країнах ЄС у державних структурах працює лише 20 % спеціалістів ветеринарної медицини [1, с. 7], тому виникає

необхідність здійснення підприємницької діяльності у ветеринарній медицині. Сучасний етап розвитку ринкової економіки характеризується високим ступенем мінливості стану ринку, змін у технології виробництва, інноваційним пошуком форм і мотивації спрямування праці. У такій соціально – економічній ситуації головним у адаптації до нових економічних обставин є конкурентоздатність спеціаліста.

Система передвищої фахової освіти розвивається в даний час в контексті ринкових перетворень, внаслідок чого стає можливим все більш успішно враховувати вимоги економічних категорій до її функціонування. До таких категорій відносяться:

- попит і пропозиція;
- конкуренція;
- конкурентоспроможність.

Вітчизняна педагогіка висуває вимоги до особистих якостей фахівців – майбутніх спеціалістів:

- психологічні (здатність до співпереживання, терпимість, стресостійкість, розвиненість сприйняття і інтуїції);
- розумові (аналітичність, швидкість реакції, спостережливість, критичність і цілісність мислення);
- поведінкові (комунікабельність, здатність йти на ризик, відповідальність, здатність керувати і підкорятися) [2].

Японський досвід у формуванні навичок, вимог до фахівця – майбутнього спеціаліста:

- технологічні (освоєння конкретної професії);
- комунікативні (навички спілкування з людьми);
- концептуальні (мистецтво прогнозувати події, планувати діяльність великих груп людей, приймати відповідальні рішення на основі аналізу);
- цілісність мислення.

Американський досвід у формуванні навичок, вимог до фахівця - майбутнього спеціаліста:

➤ життєві позиції щодо якостей, а саме виконавської дисципліни, правил етикету, освіти, питань самоудосконалення.

Рівень конкурентоспроможності оцінюють:

- ✓ споживачі – з точки зору ступеня задоволення своїх потреб та рівня їх значимості;
- ✓ виробник оцінює товар з точки зору суми прибутку, його рентабельності, або збільшення оборотності товарів;
- ✓ інвестор оцінює ефективність своїх вкладень, тому найважливішими характеристиками фахівця з точки зору інвестора є його затребуваність на ринку праці та рівень рентабельності виконаних робіт;
- ✓ держава оцінює конкурентоспроможність фахівця з точки зору його затребуваності та соціальної значущості і може вплинути на ситуацію на ринку праці застосувавши квоти та різні види пільг (на законодавчому рівні) [3, Т.1].

Мета роботи – розкрити суть інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання, які сприятимуть підготовці конкурентоспроможних фахівців ветеринарної медицини.

Навчальні заклади ХХІ століття зумовлюють необхідність докорінного переосмислення освітніх завдань, актуалізації змісту навчання, створення проектно – життєвого простору, технологій становлення індивідуальності здобувача освіти як суб'єкта і проектувальника життя, спрямованого на розвиток конкурентоспроможної, компетентної особистості, яка творчо підходить до розв'язування проблем, прагне змінити на краще своє життя й життя своєї країни.

На даний момент основним завданням викладача є саме створення умов для формування творчої компетентної особистості, яка буде здатна реалізувати свій потенціал у суспільстві. Тому актуальним є перехід до особистісно – орієнтованого навчання й виховання, упровадження нових більш ефективних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання.

Пріоритетними методами навчання в системі підготовки конкурентоспроможних фахівців ветеринарної медицини стають інноваційні

технології та інтерактивні методи, які головну увагу приділяють практичному закріпленню набутих знань, умінь і навичок. Сьогодні найбільш поширеними є такі методи активного навчання, як навчальні групові дискусії, робота в парах і групах, ділові і рольові ігри, круглі столи, ситуаційні завдання, дослідження – аналіз, програмоване навчання. Вони сприяють формуванню ефективних навичок ділового спілкування, міжособистісної взаємодії і тим самим підвищують загальну компетентність майбутніх фахівців ветеринарної медицини.

До основних понять інноваційних технологій навчання відносять :

- ✓ мультимедійні технології (лекції з текстовими та фото презентаціями);
- ✓ технології колективно – групового і додаткове навчання;
- ✓ особистісне орієнтоване навчання;
- ✓ проблемний виклад навчального матеріалу;
- ✓ поточний та підсумковий тестовий контроль знань;
- ✓ нестандартні заняття;
- ✓ науковий експеримент при вивченні нового матеріалу [4, с. 7].

Інноваційні технології можливо втілювати в життя використовуючи інтерактивні методи навчання, а саме:

- ✓ практичні заняття – круглі столи;
- ✓ ситуаційні завдання;
- ✓ ділові ігри;
- ✓ проблемні ситуації;
- ✓ кейс – метод;
- ✓ рольові ігри;
- ✓ економічні вікторини;
- ✓ робота в парах;
- ✓ робота в групах;
- ✓ дослідження – аналіз.

У процесі вивчення економічних дисциплін, а саме навчальної

дисципліни “Менеджмент та маркетинг у ветеринарній медицині” при проведенні практичного заняття на тему: “Маркетингові дослідження у ветеринарній медицині на можливість відкриття ветеринарної аптеки” застосовую інтерактивний метод навчання - ділову гру.

Ділова гра навчає принципів раціональної організації праці у професії і дає простір для самовираження, стимулює самостійність і активність, потребу у набутті професійних знань, навичок, сприяє цілісному усвідомленню професії, розвитку логічного мислення, пізнавальної і творчої активності.

При вивченні тем: “Бюджет сім’ї”, планування та використання коштів сімейного бюджету”, “Захист прав споживачів” з навчальної дисципліни

“Сімейно – побутова культура та домашня економіка”, тем: “Конфлікти та методи їх вирішення”, “Управлінські рішення” з навчальної дисципліни “Менеджмент та маркетинг у ветеринарній медицині” застосовую інтерактивний метод навчання – рольові ігри.

Рольові ігри відрізняються від інших методів навчання тим, що дозволяють здобувачам освіти бути причетними до розробки теми, яку вивчають, дають можливість їм “прожити” деякий час у ролі когось іншого, спробувати свої сили в конкретних життєвих ситуаціях.

При виконанні завдань з навчальної практики дисципліни “Економіка сільського господарства” використовую інтерактивний метод навчання – кейс - метод, кейс – технології. Кейсова технологія навчання – це навчання дією. Термін “кейс - метод” означає:

- ✓ описання конкретної практичної ситуації, використовуючи дані річних звітів господарств певного регіону;
- ✓ добірка спеціально розроблених навчально – методичних матеріалів для самостійного вивчення.

Таким чином, підготовка конкурентоспроможного фахівця ветеринарної медицини на основі інноваційних технологій і інтерактивних методів навчання є цілісним і водночас динамічним процесом, оскільки передбачає адаптивність

у підходах до змісту та вибору форм і методів організації навчального процесу, зміщенні акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування і розвиток у здобувачів освіти здатності практично діяти, необхідності докорінного переосмислення освітніх знань, спрямованих на творчий підхід до розв'язування проблем, здатності реалізувати свій потенціал у суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Корнієнко Л. Є., Ярчук Б. М., Тирсін Р. В., Царенко Т. М., Сокольська Т. В. Менеджмент та маркетинг у ветеринарній медицині: навч. посіб. / -К.: Аграрна освіта. 2013. – 349 с.

2. Лобур М. С. Формування професійно значущих якостей майбутніх молодших спеціалістів: Дис...канд.. пед. наук. 13.00.04. / М. С. Лобур, - К., 2006. – 251 с.

3. Ступницький О. І. Конкуренентоспроможність // Українська дипломатична енциклопедія : У 2 – х т. / Редкол. : Л.В.Губерський (голова) та ін.. – К.: Знання України, 2004 – Т. 1 – 760 с. ISBN 966 – 316 – 039 – X.

4. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність /В. В. Химинець. – Ужгород: Інформаційно – видавничий центр. ЗІППО, 2007. – 364 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО
КЕРІВНИКА ХОРЕОГРАФІЧНОГО КОЛЕКТИВУ**

Косиченко Вікторія Анатоліївна,
старший викладач кафедри хореографії
Бабенко Олена Олександрівна,
студент
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація. У статті представлено особливості професійної підготовки майбутнього керівника хореографічного колективу. Розглянуто репродуктивний та творчий аспекти виконавської діяльності у творчому колективі. Визначено значення постановчої та репетиторської діяльності керівника хореографічного колективу, закономірності та етапи постановчої роботи. Охарактеризовано функції керівника хореографічного колективу, а саме: організаційно-управлінська, балетмейстерська, репетиторська, навчально-виховна, розвиваюча.

Ключові слова: професійна підготовка керівника хореографічного колективу, діяльність керівника хореографічного колективу, виконавська діяльність, балетмейстерська діяльність, постановча робота.

Навчання хореографічному мистецтву має особливу специфіку та передбачає спеціальні методи та форми навчання, специфічну мову спілкування, особливі засоби психологічного впливу. Питання професійного хореографічного навчання розглядали вітчизняні та закордонні дослідники хореографічного мистецтва (теоретики та практики), зокрема: К. Блазіс, А. Ваганова, С. Гребенщиков, Р. Захаров, А. Мессерер, Ж. Ж. Новерр, І. Смірнова, Н. Стуколкін, Н. Тарасова, Т. Ткаченко, А. Чекетті та ін.

Сформовані в хореографічній педагогіці стереотипи авторитарних

підходів до процесу навчання танцю, які традиційно використовуються педагогами сьогодні, суперечать вимогам особистісно-орієнтованого, гуманістичного виховання та принципам соціально-культурної діяльності, що домінують у роботі керівника хореографічного ансамблю, визначаючи тим самим процес професійної підготовки хореографа.

Сучасні запити у професійній діяльності балетмейстера вимагають від нього загальнокультурних, художніх, психолого-педагогічних знань, а також спеціальних умінь та навичок у виконавській, хореографічній та педагогічній сферах. Професійна підготовка керівників хореографічних колективів, діяльність яких спрямована на синтез усіх аспектів хореографічної професії, здійснюється у середніх та вищих навчальних закладах культури та мистецтва, педагогічних закладах вищої освіти шляхом комплексного вивчення професійних дисциплін та дисциплін блоку загальної підготовки з урахуванням специфіки соціально-культурної діяльності, в якій доводиться працювати хореографу [1].

Виконавську діяльність балетмейстера-хореографа зазвичай розглядають у двох аспектах – репродуктивному та творчому: у виконавському акті завжди присутнє творче самовираження танцівника, що визначає суб'єктність цього аспекту професійної діяльності. Таким чином, відносно репродуктивна виконавська діяльність балетмейстера є творчим процесом, який полягає в індивідуальній інтерпретації виконавцями хореографічного матеріалу, що відображає особистісно-індивідуальні художні особливості танцівника [4]. Навчально-виконавська діяльність студента-хореографа, яка домінує у процесі професійної хореографічної підготовки, здійснюється на дисциплінах циклу професійної підготовки, що реалізуються в систематичній репетиційній роботі в танцювальній залі з чітко розробленою системою розвитку психофізичного апарату, опановуванні та вдосконаленні техніки виконання, придбанні навичок відображення на сцені [2].

Підготовка студентів-хореографів до педагогічної діяльності здійснюється комплексно на психолого-педагогічних дисциплінах

(«Педагогіка», «Психологія» та ін.), дисциплінах професійного циклу та педагогічних практиках, що є обов'язковими для студентів спеціальності 024 Хореографія. Крім того, домінування педагогічного аспекту у роботі керівника хореографічного колективу визначає необхідність цілеспрямованої педагогічної підготовки хореографів з урахуванням специфіки соціокультурної діяльності.

Одним із найскладніших аспектів професійної діяльності хореографа є балетмейстерська діяльність, що вимагає від нього комунікативних та організаторських здібностей, педагогічних, виконавських, педагогічних, репетиційно-постановочних навичок, творчої уяви та образного мислення. Необхідно зазначити, що постановча та репетиторська діяльність має домінантне значення у роботі керівника хореографічного колективу [7].

Постановча робота – це процес створення хореографічного твору, що має певні закономірності та *етапи*:

- період початкових художніх накопичень (підбір музично-хореографічного матеріалу);
- стадія переробки накопиченого матеріалу;
- формування ідеї та задуму майбутнього хореографічного твору;
- стадія побудови драматургічної лінії хореографічного твору;
- робота з музичним матеріалом, створення пластичного мотиву композиції;
- розробка композиційного плану;
- репетиційно-постановча робота з виконавцями тощо [3].

Індивідуальне проходження балетмейстером перерахованих вище етапів, обумовлене індивідуальним балетмейстерським стилем, визначає різноманіття і багатогранність хореографічних творів і процесу їх створення.

Для створення хореографічної композиції хореограф-постановник повинен знати особливості різних жанрів та напрямів хореографії; на високому професійному рівні володіти виконавськими та педагогічними навичками (практична демонстрація та пояснення); досконало володіти балетмейстерськими прийомами, мати комунікативні та організаторські

здібності [6]. Підготовка студентів-хореографів до балетмейстерської діяльності, яка виступає основою роботи керівника хореографічного колективу, реалізується в рамках таких дисциплін: «Основи композиції та постановки танцю», «Мистецтво балетмейстера» та виконавської практики, що здійснюється на базі аматорських та професійних хореографічних колективів, у процесі якої виявляються здібності та схильності до цього аспекту хореографічної діяльності.

Слід зазначити, що багатоаспектність діяльності керівника хореографічного колективу визначає ряд *функцій*:

- 1) *організаційно-управлінська* (хореограф керує функціонуванням колективу та виступає організатором);
- 2) *балетмейстерська* (керівник – головний балетмейстер-постановник);
- 3) *репетиторська* (керівник виконує функцію головного педагога-репетитора);
- 4) *навчально-виховна* (духовно-естетичне виховання та виконавська майстерність танцівників);
- 5) *розвиваюча* (формування всебічно розвинених особистостей шляхом фізичного, емоційного, естетичного, інтелектуального, креативного розвитку виконавців) [5].

Отже, пріоритетною метою підготовки майбутнього керівника хореографічного колективу є становлення висококваліфікованого спеціаліста в галузі хореографічного мистецтва, який володіє спеціальними хореографічними, загальнокультурологічними, психолого-педагогічними, мистецтвознавчими та менеджерськими знаннями, готового до новаторства та творчості, що швидко реагує на діяльність відповідно до вищезазначених функцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Благова Т. О. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів-хореографів у системі педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету*, 2010. Вип. 50. Серія: Педагогічні науки. С. 72–76.
2. Бурля О. А. Формування професійних якостей хореографа як соціальний попит суспільства. Наукові праці: Збірник. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА. 2001. Т. 13: Педагогіка. С. 98–101.
3. Волчукова В. М., Бугаєць Н. А., Ліманська О. В., Тіщенко О. М. Методика роботи з хореографічним колективом: Основи курсу / Навчально-методичний посібник. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. 326 с.
4. Осипова Т. В. Подготовка будущих педагогов-хореографов к управлению творческим коллективом: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Челябинск, 2014.
5. Сердюк Т. І. Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів хореографії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2010. 20 с.
6. Тарасюк А. М. Професійна підготовка майбутніх учителів хореографії до роботи у позашкільних закладах освіти. *Педагогічний альманах*, 2012. Вип.13. С. 191-195
7. Фурманова Т. І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії. *Вісник Чернігівськ. нац. пед. ун-ту. Сер.: Педагогічні науки*. Чернігів, 2016. Вип. 135. С. 139-143.

**ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ
ЗОРУ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Купрас Віра Василівна,

к.п.н., доцент, директор

КЗО «Спеціальна школа №12» ДОР»,

Кіпрова Маргарита Сергіївна,

Студент

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація: в статті розкриті проблеми адаптації першокласників із порушеннями зору, особливості адаптаційного періоду, визначено основні етапи адаптації. Надано основні характеристики критерії адаптації до навчальної діяльності та основні показники психологічної готовності до шкільного навчання. Вказано шляхи для успішної реалізації освітньої програми в адаптаційний період.

Ключові слова: адаптація, учні з порушеннями зору, адаптаційний період, навчальна діяльність, критерії адаптації, психологічна готовність.

Вступ. Проблема адаптації першокласників із порушеннями зору до навчальної діяльності має комплексний (медичний, педагогічний, психологічний) характер. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом соціального становлення особистості дитини як повноцінного члена суспільства [2]. Вони мають звикнути до нового колективу, до нових вимог, до щоденних обов'язків. Формування навчальної діяльності у дітей початкових класів з порушеннями зору є тривалим і складним процесом. Основа цього процесу – формування готовності свідомо оволодівати знаннями [4]. Адаптаційний період на початку шкільного навчання супроводжується важким емоційним перенавантаженням, оскільки у дитини з порушеннями зору виникає

необхідність адаптуватися до нових умов. Цей процес супроводжується різноманітними зрушеннями у функціональному стані і значною мірою зачіпає психоемоційну сферу [3].

Мета роботи полягає в обґрунтуванні проблеми адаптації першокласників з порушеннями зору до навчальної діяльності.

Матеріали та методи. Термін «адаптація» міцно ввійшов у наукове та побутове використання, проте його зміст багатозначний [3].

Проблему адаптації першокласників до навчання в школі досліджували Л. Березовська, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Мухіна, Г. Хомич, Г. Чуткіна, а в спеціальній педагогіці – Л. Вавіна, І. Моргуліс, С. Покутнева, В. Ремажевська, Т. Свиридюк, Є. Синьова, С. Федоренко.

Результати та обговорення. Адаптація дитини, яка знаходиться в зоровій депривації, до навчання в школі обумовлюється багатьма факторами, а саме: умовами виховання дитини в родині, методами організації навчально-виховної роботи вчителя, особливостями психічного розвитку дитини, сформованістю необхідних умінь і навичок, емоційно-вольовим станом, глибиною пошкодження функцій зорового аналізатора тощо [1].

В психолого-педагогічній літературі виокремлюють три основні етапи адаптації.

Перший етап – орієнтувальний, коли у відповідь на всю сукупність нових дій та впливів, пов'язаних із початком систематичного навчання, бурхливо реагують усі системи організму. Ця «фізіологічна буря» триває два-три тижні. На цьому етапі організм дитини витрачає все, що в нього є, а іноді й «бере в борг», що свідчить про надзвичайно високу «ціну» плати за цей період.

Другий етап – відбувається помітне нестійке пристосування, коли організм шукає і знаходить певні оптимальні (або близькі до оптимальних) варіанти реакцій на ці дії та впливи.

Третій етап – це фаза відносно стійкого пристосування, коли організм знаходить найбільш оптимальні варіанти реагування на навантаження, які вимагають меншої напруги всіх систем [5].

Як зазначають М. Безрукіх, С. Єфімова [3], весь перший рік навчання в школі (якщо порівнювати показники на наступних періодах навчання) можна вважати періодом нестійкої і напруженої регуляції всіх систем організму.

Одним із головних критеріїв, що характеризують процес адаптації до систематичної навчальної діяльності, є стан здоров'я дитини з порушенням зору, і зміна його показників під впливом навчального навантаження. Легка і середньої важкості адаптація вважається закономірною реакцією організму дітей з порушенням зору на умови життя, що зазнали змін. Тяжкий перебіг адаптації свідчить про перебільшення навчальних навантажень і режиму навчання для організму здобувача освіти початкової школи з порушенням зору. В свою чергу, вираженість і тривалість самого процесу адаптації залежать від стану здоров'я дитини з порушенням зору до початку систематичної навчальної діяльності.

Легше перенесуть період вступу до школи і краще впораються із розумовим і фізичним навантаженням здорові діти, з нормальним рівнем функціонування. Будь-яке захворювання, як гостре, так і хронічне, затримка функціонування систем організму, загальна ослабленість погіршують стан центральної нервової системи і служать причиною більш тяжкого перебігу адаптації.

Основними показниками психологічної адаптації дитини до школи є формування адекватної поведінки, встановлення контактів з учнями, з учителем, оволодіння навичками навчальної діяльності.

Про дитину з порушеннями зору педагогу знадобиться більше інформації для побудови стратегії її освітнього супроводу, а також будуть потрібні підтримка і допомога команди фахівців (асистента вчителя, тифлопедагога, психолога) та батьків. У побудові цієї освітньої стратегії важливо враховувати потреби та очікування учнів з порушеннями зору, адже навчання в загальноосвітньому закладі – це не просто рівний доступ до якісної освіти, це кращі можливості для формування соціальної взаємодії з однолітками, дорослими, громадою та світом, частиною якого вони мають стати в

майбутньому. Це можливість рости і розвиватися, виявляти свої таланти та реалізовувати інтереси, дискутувати, здобувати досвід, розробляти цілі і проекти, мріяти і прагнути.

Для успішної реалізації освітнього шляху такому учневі потрібно:

- відчувати себе комфортно і в безпеці у класі та школі, на уроці, прогулянці, екскурсії;
- працювати з людьми, які розуміють наслідки зорового порушення для навчальних можливостей;
- отримувати відповідні навчальні ресурси та технології, матеріали та адаптивне обладнання для ефективного навчання;
- розвивати позитивну самооцінку, отримуючи щоденні можливості для успіху.

Успішність навчання, звичайно ж, залежатиме і від самого учня, і від його розуміння, що він має такі самі права та обов'язки, що й інші учні, що від нього очікують належної поведінки і старанності, комунікації, самостійності і відповідальності.

Основними труднощами у навчанні, пов'язаними з порушенням зору, є:

- зниження практичного досвіду навчання, бо діти не здатні безпосередньо засвоювати навички зі спостережень за об'єктами і взаємодій;
- формування узагальнених уявлень та пізнавальний розвиток;
- навички комунікації і взаємодії;
- навички самообслуговування;
- навички орієнтування і мобільності.

Особистісний розвиток учня з порушеннями зору також важливий, цьому сприятимуть: заохочення до позитивної самооцінки, поведінки; стимулювання самостійності, формування навичок самозахисту, хороша міжособистісна комунікація з учнями класу за виконання спільних завдань.

Входження дитини з порушенням зором в нове оточення освітнього закладу пов'язане із суттєвими адаптаційними труднощами для неї, а також для інших дітей цієї групи чи класу та вчителя. Полегшити процеси адаптації допоможе підготовча робота, здійснена командою підтримки, та дотримання основних рекомендацій щодо індивідуальної стратегії підтримки, вироблених за результатами оцінювання.

Період, що триває орієнтовно протягом першого півріччя навчання, можна позначити терміном «первинна адаптація». Саме на цей період доводиться основна робота педагогічного колективу, психолога, батьків школярів, котра направлена на швидке звикання дітей до школи, пристосування до неї як середовища свого розвитку і життєдіяльності.

Основними задачами цього періоду є [5]:

- створення умов для соціально-психологічної адаптації дітей в школі, а саме: створення згуртованого класного колективу; встановлення норм взаємовідносин з однолітками, педагогами, співробітниками школи; пред'явлення дітям єдиних і обґрунтованих вимог;
- підвищення рівня психологічної готовності дітей до успішного навчання, засвоєння знань, пізнавального розвитку;
- адаптація навчальної програми, навантаження, освітніх технологій до вікових та індивідуальних можливостей і потреб учнів з порушенням зору.

Висновки. Таким чином, в процесі організації навчальної діяльності молодших школярів з порушеннями зору важливо не стільки досягти певного результату, скільки створити такі умови, які сприяють загальному розвитку дитини з порушенням зору, за яких кожен учень повірить у свої можливості та відчує успіх, задоволення, емоційну піднесеність в процесі будь-якого заняття. Отже, можна зауважити, що організація навчальної діяльності вимагає від педагога особливої уваги, наполегливості, терпіння в сумісній роботі з молодшими школярами з порушеннями зору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вавіна Л. Корекційно-реабілітаційна модель специфічного компонента змісту освіти учнів з глибокими порушеннями зору // Дефектологія. – 2004. – №1. – С. 11-14.
2. Грись А., Марушевська В. Прояви адаптації дітей молодшого шкільного віку/ Психологічне здоров'я, (1(2), 2019. – с. 43-57.
3. Олексюк Ю., Жаркова І. Теоретичні основи адаптації першокласників до навчання в школі / Факультет педагогіки і психології, 2015. – с, 151-153.
4. Синьова Є. П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору : моногр. / Є. П. Синьова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П Драгоманова, 2012. – 442 с.
5. Фурдак О. О. кваліфікаційна робота «Психолого-педагогічні умови успішної адаптації першокласників в умовах нової української школи». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: file:///E:/3%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0/Furdak_ped_2020.pdf.

УДК 371.113.1

**ВПЛИВ УПРАВЛІНСЬКОГО ДОСВІДУ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА ОЧІКУВАННЯ ЗМІН ВІД
ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ШКІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ**

Лукіна Тетяна Олександрівна
доктор наук з державного управління, професор,
головний науковий співробітник
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Анотація. У статті подано результати емпіричного дослідження впливу стажу перебування керівників закладів загальної середньої освіти в Україні на їх оцінки власних очікувань позитивних змін у якості функціонуванні закладу від запровадження процедур оцінювання різних складових освітніх та управлінських процесів.

Ключові слова: очікування, досвід управління, оцінювання, зміни, відмінності, вплив.

Наш час характеризується підвищенням уваги науковців, педагогів-практиків та управлінців всіх рівнів до питань вимірювання та управління якості освіти, запровадження внутрішньо інституційних систем забезпечення якості освіти. Проявом конкретних дій на практиці стало намагання впровадити процедури самооцінювання закладом якості освітніх та управлінських процесів. Проте, деякі керівники закладів освіти і вчителі висловлюють певні сумніви щодо можливого помітного впливу таких змін на якість навчальної діяльності та ефективність розвитку закладу, мотивуючи тим, що систематичне проведення моніторингу та залучення всіх педагогів до такої діяльності буде створювати додаткове навантаження на вчителів та відволікати їх від безпосередніх посадових обов'язків, що врешті решт призведе до погіршення якості освіти.

На формування думки, ставлення людини до тих чи інших подій певною мірою впливають його особистісні (психологічні, демографічні) та професійні (ділові) якості. Серед останніх чималу роль відіграє професійний досвід, стаж професійної діяльності, у т.ч. й перебування на тій чи іншій посаді. Стосовно керівників (менеджерів) у сфері освіти, зокрема керівників закладів освіти, можна припустити, що стаж управлінської діяльності може впливати на оцінку якості освітніх процесів і доцільності та очікуваної результативності певних заходів, визначення ступеня готовності педагогічного персоналу закладу освіти до впровадження змін, тощо.

Важливим, з точки зору успішного запровадження змін, є вивчення ставлення учасників освітнього процесу до конкретних нововведень, а також очікувань ними ймовірного впливу на результати функціонування закладу освіти [1].

Мета дослідження полягала у виявленні відмінностей в оцінках керівниками закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), що мають різний стаж управління, вагомості очікуваного впливу на функціонування закладу від запровадження процедур оцінювання освітніх та управлінських процесів.

У дослідженні взяли участь 199 директорів і заступників директорів ЗЗСО з різних регіонів України, які проходили курси підвищення кваліфікації з проблеми забезпечення якості освіти. Учасникам опитування було запропоновано оцінити за 10-бальною шкалою (де більші значення балів відповідають більш високим оцінкам) очікуваний позитивний вплив на практику управління закладом від запровадження процедур оцінювання різних складових освітніх та управлінських процесів, зокрема: (а) ясність, прозорість і чіткість визначення проблеми, яку необхідно вирішити; (б) чіткість формулювання мети розвитку закладу; (с) адекватність ситуації і проблемі формулювання мети розвитку закладу; (d) раціональність методів управління закладом; (е) рівень свідомості персоналу щодо виконання поставлених завдань; (f) рівень наявних професійних вмінь і навичок персоналу; (g) якість результатів професійної діяльності персоналу; (h) ступінь вмотивованості

вчителів щодо підвищення кваліфікації та їх особистісного розвитку; (i) якість навчальної діяльності; (j) рівень справедливості системи оцінювання здобувачів освіти у закладі; (k) безпечність та комфортність умов в освітньому середовищі закладу; (L) якість та раціональність власного стилю управління закладом; (m) власний рівень володіння навичками та діями з управління персоналом закладу; (n) власний рівень компетентності як керівника закладу освіти; (o) дієвість Вашої практики управління закладом; (p) ступінь досягнення поставленої мети розвитку закладу; (q) ступінь впливу результатів самооцінювання закладом освітніх та управлінських процесів на якість освіти; (r) дієвість заходів з виявлення, реагування та запобігання різних видів насильства; (s) ступінь дієвості й корисності внутрішньо інституційної інформації щодо функціонування закладу, освітніх та управлінських процесів; (t) кооперація дій з місцевими органами влади; (u) відповідність закладу сподіванням батьків і місцевої громади; (v) ефективність реагування на запити батьків; (w) кооперація з бізнес-структурами.

Результати анкетування адміністраторів шкіл були розподілені на 5 груп відповідно до стажу їх перебування керівній посаді: до 3 років (44 особи); від 3 до 5 років (26 осіб); від 5 до 10 років (42 особи); від 10 до 20 років (39 осіб) та понад 20 років (48 осіб).

Для опрацювання результатів опитування було використано програму SPSS Statistics та програмний пакет «Аналіз даних» MS Excel.

Виявлення та аналіз відмінностей між групами керівників за стажем їх управлінської діяльності здійснювалося за допомогою Н-критерію Крускала-Уолліса [2] і U-критерію Манна-Уїтні [3].

Для п'яти груп респондентів кількість ступенів свободи $df = k - 1 = 4$, маємо: $\chi^2_{\text{крит}} (\alpha=0,01) = 13,277$ та $\chi^2_{\text{крит}} (\alpha=0,05) = 9,488$ [4, с. 10].

Статистично значущі відмінності в оцінках очікуваного впливу змін на якість функціонування закладу освіти між групами учасників опитування залежно від їх стажу перебування на посаді виявлено за 11 з 23 характеристик освітніх та управлінських процесів, (табл. 1, помічені курсивом).

Таблиця 1.

Порівняння очікувань керівників ЗЗСО залежно від їх стажу роботи на посаді за допомогою Н-критерію Крускала-Уолліса

Процес, що оцінюється	Середні значення оцінки очікувань керівника від запровадження змін за стажем роботи на посаді					Н -тест	р
	до 3 років	3-5 років	5-10 років	10-20 років	Понад 20 років		
a	7,114	7,231	7,405	6,718	5,813	15,079	,005
b	8,182	8,038	8,143	7,103	5,438	46,269	,000
c	5,932	7,654	7,381	6,795	7,667	13,918	,008
d	7,114	6,962	7,452	6,769	7,854	6,409	,171
e	6,568	6,846	7,095	7,154	7,250	1,765	,779
f	7,864	7,962	6,667	7,641	6,833	14,116	,007
g	8,909	8,308	8,071	8,128	8,083	10,206	,037
h	5,250	7,462	7,381	7,179	7,542	28,987	,000
i	6,864	7,038	6,976	7,590	7,333	2,095	,718
j	5,045	6,885	6,310	6,923	6,542	12,372	,015
k	7,205	7,654	7,667	7,821	7,667	,588	,964
l	7,455	7,538	7,810	7,769	7,292	1,510	,825
m	6,432	6,615	7,024	7,436	7,208	4,215	,378
n	8,432	7,731	8,238	7,385	7,688	8,670	,070
o	6,114	6,808	7,333	7,769	6,667	8,896	,064
p	8,182	7,923	7,857	7,256	6,854	11,229	,024
q	6,886	6,846	7,381	7,154	6,875	2,064	,724
r	5,182	6,654	7,405	7,359	7,271	21,221	,000
s	6,295	7,269	6,905	6,769	7,500	5,488	,241
t	8,159	7,731	7,571	7,821	7,375	3,179	,528
u	8,227	7,500	7,214	6,513	6,854	18,167	,001
v	7,750	5,615	6,214	5,692	6,167	14,260	,007
w	5,818	6,615	5,976	5,487	5,646	2,934	,569

Застосування U-критерію Манна-Уїтні дало можливість підтвердити наявність статистично значущих відмінностей в очікуваннях позитивних змін від запровадження самооцінювання якості шкільних процесів між окремими парами груп респондентів. Зокрема, найбільше думки керівників ЗЗСО зі стажем до трьох років відрізняються за більшістю позицій від думок всіх інших груп респондентів. Також виявлено відмінності між групами 4 та 5 найбільш досвідчених директорів шкіл, зокрема у питаннях цілепокладання та визначення рівня сформованості професійних вмінь і навичок педагогічного

персоналу.

У цілому спостерігається тенденція до більш помірних очікувань від запровадження процедур самооцінювання різних складових діяльності закладу освіти в групі молодих керівників зі стажем роботи на посаді до 3 років, ніж серед досвідчених менеджерів зі стажем управління понад 10 років. Виключення склали позиції: g) якість результатів професійної діяльності персоналу, (p) ступінь досягнення мети розвитку закладу, (u) відповідність закладу сподіванням батьків і місцевої громади, (v) ефективність реагування на запити батьків. Незважаючи на те, що молоді керівники покладають найвищі серед інших груп респондентів сподівання на поліпшення практики функціонування закладу від запровадження оцінювання власного рівня управлінської компетентності (n) та якості кооперації дій з місцевою владою (t), по цих позиціях статистично значущих відмінностей в оцінках між всіма категоріями учасників дослідження виявлено не було. Виявлені особливості та відмінності у поглядах керівників освітніх установ на запровадження змін можуть бути використані при модернізації системи підготовки управлінців для сфери освіти на всіх рівнях, у тому числі й менеджерів ЗЗСО, а також для визначення змісту освітніх програм [5].

Висновки. Проведене дослідження підтвердило припущення про наявність статистично значущих відмінностей в оцінках керівниками ЗЗСО, що мають різний стаж перебування на посаді, вагомості очікуваного позитивного впливу на результати функціонування закладу процедур оцінювання лише деяких освітніх та управлінських процесів. Очікування керівниками ЗЗСО позитивних змін від запровадження самооцінювання власної управлінської компетентності, а також ефективності та дієвості реалізації наявної практики управління закладом не залежать від управлінського досвіду і знаходяться на рівні вище середнього. Додатковим чинником, що сприяє появі відмінностей у сподіваннях очільників закладів освіти на можливі позитивні зміни від запровадження самооцінювання результатів функціонування шкіл, ймовірно може бути їхній вік, але таке перевірка такого припущення потребує окремого

дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Murakami, E., Tornsen, M., & Pollock, K. (2014). School Principals' Standards and Expectations in Three Educational Contexts. *Comparative and International Education*, 43(1). Retrieved from <https://doi.org/10.5206/CIE-ECI.V43I1.9242>
2. Kruskal, William H. & Wallis, W. Allen (1952). Use of Ranks in One-Criterion Variance Analysis. *Journal of the American Statistical Association*. 47(260), 583-621. <https://doi.org/10.1080/01621459.1952.10483441>
3. Nachar, N. (2008). The Mann-Whitney U: A test for assessing whether two independent samples come from the same distribution. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, vol. 4(1), p. 13-20. <https://doi.org/10.20982/tqmp.04.1.p013>
4. *Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика. Математичні методи в психології.* (2009). Харків: УЦЗУ.
5. Лукіна Т. О. (2006). Якість підготовки управлінських кадрів як основа поліпшення якості вищої освіти України. *Вища освіта України*. Т. 3, 136 -142.

МЕТОДИКА ВИПРАВЛЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОМИЛОК ЯК ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД В ОВОЛОДІННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Новоселецька Світлана Володимирівна

кандидат психологічних наук
доцент кафедри англійської мови та літератури

Івченко-Чехолка Юлія Вікторівна

Магістр, викладач кафедри міжнародної мовної комунікації
Національного університету «Острозька академія»

У даній статті розглядається техніка коригування усного мовлення та подаються рекомендації щодо виправлення допущених студентами помилок під час мовленнєвої діяльності на заняттях англійської мови. Відзначено актуальність даного дослідження, оскільки процес навчання неможливий без помилок. Але кожен здобувач освіти по різному сприймає виправлення і критичний відгук педагога.

Відомо, що основним підходом у вивченні іноземної мови є особистісно-орієнтований підхід, що ґрунтується на інтересі до людини, на доброзичливому і тактовному ставленні до співрозмовника, на знаннях індивідуально-психологічних особливостей характеру. Таке спілкування сприяє самовиявленню особистості. Основним завданням педагога є зробити здобувача освіти соратником у навчанні і вихованні, націлити на педагогічне співробітництво. Спілкування на уроках англійської мови здійснюється на основі значимої для студента інформації. Важливим фактором підвищення ефективності уроку є посилення комунікативної та пізнавальної спрямованості. У багатьох людей України існує фобія, пов'язана з вивченням іноземної мови. Завданням педагога є заохочувати сприймати помилки, як можливість вивчення чогось нового. Зазвичай вчені з різними поглядами та підходами викладання іноземної мови мають різні точки зору щодо виправлення помилок, від «помилки не слід допускати» до «виправлення помилок є корисним у процесі

оволодіння англійською мовою».

Завдання даної статті полягає у розкритті проблеми виправлення помилок та необхідності виправлення мовленнєвих помилок студентів. У своєму дослідженні ми ґрунтуємося на проведеному опитуванні та найдієвіших способах виправлення мовленнєвих помилок. Також, ми проаналізуємо методики коригування та способи корекції під час усної взаємодії студентів на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: навчальний процес, методика, аналіз, коригування, урок англійської мови, виправлення, помилка, вербальні/невербальні методи.

Постановка проблеми. У процесі вивчення англійської мови помилки є природною частиною навчання. Згідно з вимогами програми метою навчання у вищій школі є формування іншомовної комунікативної компетенції, яка передбачає володіння вміннями усного і писемного мовлення, теоретичними знаннями, навичками їх правильного використання у процесі навчання іноземної мови (Вітвицька, 2011).

Ми вважаємо, що коли викладач коригує помилку, не варто боятися цього. Це потрібно сприймати, як можливість зростати, вчитися і досягати кращих результатів. Допущення помилок в процесі навчання є абсолютно нормальним, логічною і просто невід'ємною частиною заняття, незалежно від предмету, що вивчається. Дане дослідження є досить актуальним, адже кожний здобувач освіти потребує індивідуального підходу. Робота над виправленням помилок у процесі навчальної діяльності є природною функцією вчителя. Іноді робота з виправлення помилок призводить до позитивних результатів, але іноді використовуються методи виправлення помилок, які є успішними в одному випадку, але не працюють в іншому.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями способів виправлення мовленнєвих помилок під час усного спілкування на заняттях іноземної мови займалися Бутенко Н. Ю., Вітвицька С., Дичківська І., Кузьмінський А., Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є., Тарнопольський О. Б.,

Кордер С. П., Ернст Т., Річардс Дж. Ми дотримуємося теорії С.П. Кордера (Національна доктрина розвитку освіти, 2010), заснованої на виборчому характері виправлення помилок і вважаємо, що даний процес в першу чергу повинен бути спрямований на формування у студента подальшого самоконтролю. На нашу думку, це призводить до зменшення зовнішнього контролю, оскільки формується самостійність здобувача освіти. Саме тому більша частина вправ повинна бути спрямована на розвиток самоконтролю та самостійної роботи.

Виклад основного матеріалу. Виправлення помилок є дуже важливим елементом процесу викладання/навчання, тому викладачі повинні приймати обґрунтовані рішення про те, що, коли і як виправляти у своїх студентів, щоб покращити їх мовленнєві навички і, водночас, не перебивати їх.

В основному виправлення помилок можна розділити на дві категорії: негайне виправлення (виправлення на місці, коли здобувачі освіти отримують негайне індивідуальне виправлення в контексті) і відкладена корекція (виправлення не перериває потоку на основі вільного мовлення) (Шерстюк, 2017: 33).

Численні дослідження, що вивчають проблему виправлення помилок, пропонують деякі рішення цієї проблеми. Але всі думки зводяться до того, що першочергово потрібно визначити тип помилки. Тобто, яка помилка була допущена? (це граматики, вибір лексики, вимова тощо).

Ми вважаємо, немає сенсу намагатися виправити будь-які помилки, які трапляються. Викладачі мають вирішити, над якими помилками вони збираються працювати, а які можна поки що проігнорувати.

Наприклад, зосереджуючи увагу на структурних помилках, надавачі освіти не повинні відволікатися на проблеми з вимовою. Якщо викладачі починають виправляти всілякі помилки, вони виявляють, що значна частина заняття була витрачена саме на цей процес.

На нашу думку, це серйозне рішення, яке має прийняти викладач: на які ж помилки слід реагувати негайно, а які варті відкладеного відгуку, який можна

розглянути на наступному занятті.

Крішнамурті у своїй роботі зазначає: «самокорекція вважається найкращою формою корекції» (Крішнамурті, 2019: 126). Викладачі повинні заохочувати студентів помічати власні помилки і намагатися їх виправити самостійно. Коригування студентами один одного заохочує співпрацю, що є основою для групової або парної роботи. Викладач має прийняти рішення, які вербальні та невербальні методи використовувати для виправлення помилок [див.таблицю].

Вербальні та невербальні методи (Бутенко, 2009).

Під час дослідження нами було проведене опитування вчителів про причини допущених помилок, прийоми та стратегії, які вони використовують для виправлення помилок та переваги кожного з цих методів.

Основний момент, на якому акцентують увагу респонденти – це те, що потрібно поговорити зі своїми студентами про виправлення помилок і дізнатися від них, які прийоми або стратегії їм імпонують. Часто студенти мають чіткі уявлення про те, яке виправлення для них є найбільш продуктивним. З великими групами доведеться працювати з більшістю, але якщо мова йде про невелику кількість студентів, викладач може задовільнити індивідуальні потреби.

Один із способів - дати студентам вибір, щодо того, наскільки вони хочуть бути виправленими на певному занятті. Як дієву методику «світлофор»

пропонує Дичківська І. (Дичківська, 2014: 106). Смужка картки з трьома кольорами складена у прямокутник робить свою справу. Студенти показують коло на вас, щоб вказати, чи хочуть вони виправлення. Червоний колір означає, що студент на даному занятті взагалі не хоче, щоб його мовлення коригували. Можливо, у нього сьогодні важкий день або він втомився. Помаранчеве коло вказує на те, що коригувати потрібно дійсно важливі речі, наприклад, граматичний час або пасивний стан. І зелений колір є можливістю виправляти всі помилки у мовленні, оскільки студент сьогодні хоче по максимуму зосередитися на вдосконаленні своїх комунікативних навичок.

Ми погоджуємося, що ця техніка є однією з найефективніших, оскільки викладач дає можливість своїм студентам завершити думку і ефективно вдосконалює навички усної комунікації. Ідея полягає в тому, що викладач контролює навчання під час мовленнєвої діяльності та збирає помилки (граматичні, лексичні, мовленнєві) і студенти можуть їх занотувати для того, щоб надалі не повторювати (Бутенко, 2009). Викладачу необхідно бути вибіркоким і акцентувати увагу на тих помилках, які тісно пов'язані з темою заняття, перешкоджають спілкуванню або є часто повторюваними. Помилки, які стосуються невивчених тем або дрібні помилки, які студент вперше використав у комунікації і не є часто повторюваними, не слід помічати.

Ернст зазначає, що при виправленні помилок першим пунктом можуть бути самі студенти. Вони часто можуть виправитися, коли усвідомлюють свої неточності у мовленні (Ернст, 2016). Іноді помилка – це просто «промах» і здобувач освіти знає правильну версію. Ернст дає рекомендації, що викладач повинен надати час на усвідомлення і виправлення. Часто це можливо за допомогою простого підняття брів або шляхом повторення. Студенти самі зрозуміють свою помилку і самостійно її виправлять. Деякі педагоги створюють всілякі сигнали руками, щоб вказати на тип помилки. Якщо це дає позитивний результат на ваших практичних заняттях і є дієвим для студентів, то дана методика передбачає створення власних індикаторів корекції.

Як зазначалося вище, студенти самі можуть виправляти один одного. Цей

процес часто допомагає створити позитивну атмосферу під час вивчення певної теми, оскільки дає зрозуміти, що викладач не є єдиним джерелом виправлення і студенти можуть багато чого навчитися один в одного.

Після виконання завдання або наприкінці заняття викладач самостійно може проаналізувати речення, у яких студенти допустилися неточностей або у групах чи попарно дати можливість зробити це самим студентам, лише коригуючи обговорення. Як зазначає Кузьмінський А. «один із способів зосередитися на помилках – це взяти «тайм-аут» у діяльності та поглянути на помилки, як група» (Кузьмінський, 2005: 445). Після цього правильні відповіді обговорюються на відкритому занятті. Таким чином, студенти не відчуватимуть сильного стресу від виправлення і фактично корекція помилок перетвориться на змагання. Крім того, це гарна можливість разом з одногрупниками відпрацювати правильні відповіді.

Коли студенти виконують мовленнєве завдання в парах або групах ми часто спостерігаємо за цим процесом і прислухаємося, що вони говорять. Студенти починають більше звикають до спостереження, хоча спершу можуть поцікавитися щодо такого стилю моніторингу.

Якщо у вас непарна кількість учасників навчального процесу, чому б не призначити студенту, який залишився без пари роль помічника? Він може записувати почуті помилки. У разі виконання цього завдання, студент може запустити корекційний слот з помилками замість вас.

Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. вказують на те, що у багатьох випадках, коли вчитель хоче відразу вказати на помилку, він/вона може використовувати вираз обличчя або мову тіла (Черниш, 2009).

Ми вважаємо, що найдоцільнішими рухами є нахил голови набік або злегка нахмуритися. Це дає можливість студенту зрозуміти, що він помиляється і потрібно самовиправитися. Бутенко Н. зазначає, що дієвим способом при помилках у граматичних часах є наведення великого пальця назад, показуючи, що речення має бути використано у формі минулого часу або що є помилка у використанні минулого часу (Бутенко, 2009).

Ми також пропонуємо використання плакатів або будь-якого іншого візуального матеріалу (в тому числі і інтернет джерела), який містить правильну відповідь або схематичну підказку. Під час дослідження, відвідуючи вчителів нами було побачено декілька чудових плакатів із ідіомами, використанням прийменників, використанням функціональної мови тощо. У випадку, коли вчителі-респонденти помічали помилку, вони вказували на один із тих плакатів, щоб студенти могли самостійно виправити і успішно помітити їхню помилку.

Іноді гарною ідеєю є проведення невеликих тестів на основі класичних помилок, які допускають студенти в аудиторії. Це заохочує переглядати свої нотатки і намагатися вчитися з них.

Проаналізувавши вищесказане, також вважаємо, що скоригована відповідь, яку дає вчитель студентові щодо помилки, є швидким і обнадійливим способом підкреслити недоліки у комунікації. Викладач ефективно повторює те, що сказав студент, але у виправленій формі. Наприклад: Teacher: “Where did you go yesterday?” Student: “I GOED to school” Teacher: “Oh, you WENT to school” (Філоненко, 2008).

Під час нашого дослідження ми відвідали заняття англійської мови, проаналізували можливі помилки під час різних видів роботи та поспілкувалися з вчителями-респондентами [див. діаграму].

З діаграми видно, що найпоширенішими помилками під час усного

мовлення є вимова та вживання часових форм та умовного способу. Далі йдуть проблеми з перекладом, вживання незлічуваних іменників, прийменники та артиклі.

Таким чином, проаналізувавши дослідження Ніколаєвої (Ніколаєва, 2017) та ґрунтуючись на власному аналізі поставленої проблеми, ми пропонуємо 15 способів виправити мовленнєві помилки.

1. Залиште помилки на потім. Пізніше ви можете виправити їх в тій же групі (за допомогою тестування, змагань, граматичного аукціону, написання парних робочих аркушів із диктантом помилок).

2. Вираз обличчя. Слід зазначити, що більшість людей зроблять це природно, але є невелика ймовірність того, що вираз обличчя вчителя буде занадто критичним, щоб ваші учні могли його зрозуміти. Слід бути уважними у цьому питанні.

3. Мова тіла. Іноді дана методика сприймається як дуже серйозна критика. Жестикуляція може полягати у використанні рук (перекочування руки з боку в бік, щоб позначати «так собі спроба»; зробити коло, рухаючи вказівним пальцем, щоб означати «ще раз»; або хрест з пальцями, відкритими долонями чи навіть передпліччями, щоб показати дуже чітке «ні» або «неправильну відповідь», рух головою (нахилена в один бік, щоб означати «я не впевнений, що це звучить правильно») або плечами (згорбившись, щоб підкріпити «я не розумію, що ви кажете») (Сисоєва, 2019: 365).

4. Покажіть правильну мову. Якщо на дошці, у підручнику чи плакаті є щось у правильному вигляді, то просто показувати на це може бути тонким, але зрозумілим способом спонукати учнів використовувати правильну мову. Те, на що ви вказуєте, може бути назвою часу або форми слова, яку студенти мають використовувати, таблицею форм дієслова або фактично правильною формою дієслова, граматичним поясненням або іншою граматичною підказкою. Корисні фрази під час цього способу виправлення помилок можна знайти у роботі Тарнопольського О: «Look at your workbooks/ the whiteboard»; «The correct word is somewhere in this list/ poster/ table»; «We've discussed this the previous lesson.

Look in your notebooks» (Тернопольський, 2016).

5. Повторіть те, що вони сказали. Це може означати повторення цілого речення, одного його розділу, включаючи неправильну частину, речення до неправильної частини, речення з неправильною частиною або просто неправильної частини. Ви можете проілюструвати, що вказуєте на помилку, використовуючи запитальний тон. Слід зазначити, що деякі педагоги надмірно використовують цей спосіб і часом коригування неточностей в усному мовленні може звучати зверхньо. Варто звертати увагу на тон голосу. Ми рекомендуємо поєднувати дану методику з іншими, щоб уникнути незрозумілих ситуацій під час заняття. Наприклад: «The pupil GOED to school» «The pupil GOED?» «GOED?» (Дичківська, 2014: 110).

6. Просто скажіть правильну версію. Після цього студенти можуть повторити правильний варіант або розповісти у чому полягала різниця між правильним варіантом і тим, де була допущена помилка. «Правильна версія може означати ціле речення або лише виправлення неправильної частини» (Черниш, 2009: 45). В останньому випадку ви можете попросити їх додати це в речення в потрібному місці і повторити все. Наприклад: «I understand what you are talking about , but you need to say...»; «We studied this rule last week, so you need to use...»; «The past form of the verb read is pronounced as /red/. So your sentence should be...?» (Тернопольський, 2016).

7. Скажіть скільки помилок. Цей метод найкраще підходить лише для контрольованого мовлення, але також може бути дуже простим способом надання зворотного зв'язку в такій ситуації. Варто переконатися, що ви використовуєте цей метод лише тоді, коли студенти можуть запам'ятати, що ви маєте на увазі, без зайвих підказок. Як приклад Шерстюк наводить у своїй праці наступне: «Very well, but you've made just one mistake with the article. Can you guess in which word? » (Шерстюк, 2017: 24).

8. Використовуйте граматичну термінологію, щоб визначити помилку. При цьому викладач повинен переконатися, що граматична термінологія не заплутає студентів ще більше: «Because that is the past simple, you need to add the

auxiliary (verb) 'did'», «Say the same sentence, but using the correct tense» (Шерстюк, 2017: 12).

9. Дайте правило. Наприклад, «Usually» зазвичай вживається у Present Simple» або «Багатоскладові прикметники утворюють порівняння за допомогою more, the most» (Дичківська, 2014: 39). Це працює найкраще, якщо студенти вже знають правило і вам потрібно переконатися, що вони швидко зрозуміють про що ви говорите, наприклад, використовуючи лише граматичну термінологію, яку ви використовували на попередніх заняттях.

10. Поставте кількість балів. Якщо ви не хочете, щоб студенти занадто зосереджувалися на точності, скажіть їм, що бали надаються за гарну вимову, плавність мовлення, ввічливість, переконливість або оригінальність ідеї: «Not bad fluency, but you had a few basic mistakes, so I'll give you 2 points. Practice your pronunciation again for 5 minutes and we'll try it one more time» (Річардс, 2011).

11. Просто скажіть їм, що вони не праві (але добре).

Позитивні способи бути негативними включають «nearly there», «getting closer», «just one mistake», «much better», «good idea, but...», «I understand what you mean but...», «you have made a mistake that almost everyone does/ that's a very common mistake», «we haven't studied this yet, but...» and «much better pronunciation, but...» (Шервуд, 2020: 57).

12. Скажіть їм, яку частину вони повинні змінити. Наприклад, «You need to change the title of your project» or «Try to delete the third slide out of your presentation» (Ернст, 2016).

13. Спробуй ще раз! Іноді студентам не потрібна допомога, а лише можливість зробити це знову. Це, швидше за все, виправдовує себе, якщо ви добре навчили студентів помічати власні помилки, якщо було якесь інше розумове навантаження, наприклад, головолітка, яка відволікала їх від мови, або якщо вони мали можливість почути, як хтось інший виконує те ж саме мовленнєве завдання в аудиторії або у записі: «One more time (but think about the endings this time / but concentrate on making less mistakes instead of speaking quickly)» (Сисоєва, 2019).

14. Нагадайте їм, коли ви вивчали цей пункт. Наприклад, “Almost correctly, but you forgot the grammar rules that we’ve studied the previous lesson” or “You’ve done the same mistake as in the last test” (Філоненко, 2018).

15. Ні! Іноді не варто давати студентам жодного зауваження про помилки: «We’re concentrating on grammar rules of Passive voice today, so we’ll leave the error correction until next week» (Сисоєва, 2019).

Отож, підсумовуючи вищесказане, ми зазначаємо, що не можна робити під час виправлення помилок:

- Не виправляйте надмірно кожен помилку, яку роблять ваші студенти;
- Слідкуйте за тим, щоб виправлення помилок було актуальним;
- Не перебивайте, коли студенти намагаються говорити вільно. Це може бути дуже непродуктивним і мовець може втратити мотивацію або вагатися використовувати нову мову;
- Ніколи не лайте своїх учнів, не ставайте голосними і не показуйте своє нетерпіння гнівними виразами обличчя.

Таким чином можна зробити висновок, що як би ви не виправляли помилок, намагайтеся зберегти позитивну атмосферу під час заняття. Методика усунення мовленнєвих помилок при вивченні будь-якої іноземної мови має обов’язково включати самоконтроль як з боку викладача, так і з боку студента. Постійне виправлення може бути справді демотивацією під час навчального процесу. Варто звертати увагу не лише на недоліки у комунікації, а й на вдале використання мовленнєвих структур і підкреслювати їх. У випадку вивчення іноземної мови ми підтримуємо класичний вислів «кожен вчиться на власних помилках» (Філоненко, 2018).

Педагог, налаштований позитивно в своїх методах виправлення помилок, переконує студентів у тому, що у них обов’язково все вийде, а не вказує кожен раз на недоліки. Лише в цьому випадку студенти будуть намагатися з усіх сил показати, на що вони здатні! Той, хто не ризикує, не розвивається! І вже з перших занять слід зазначити своїм студентам «не боятися наробити помилок, адже найбільша помилка - це позбавляти себе досвідченості». / Люк де

REFERENCES

1. Agawa K. «A bit line leakage compensation scheme for low voltage SRAMs.» IEEE J. Solid-State Circuits, pp. 726-733, May 2001.
2. Austin T., «Simple Scalar: An infrastructure for computer system modeling.» IEEE Computer, Feb. 2012. Citation Map1.R. K. Krishnamurthy, et. al, "High performance and low-power challenges for sub-70nm microprocessor circuits." IEEE Custom Integrated Circuits Conf., pp. 125-128, May 2002. Show in Context View Article Full Text: PDF (459KB) Google Scholar
3. A. Bhavagnarwala, et. al, "The impact of intrinsic device fluctuations on CMOS SRAM cell stability." IEEE J. Solid-State Circuits, pp. 658-665, Apr. 2001. Show in Context View Article Full Text: PDF (196KB) Google Scholar 3.D. Ernst, et al., "RAZOR: A low-power pipeline based on circuit-level timing speculation." MICRO Conf., 2003. Show in Context View Article Full Text: PDF (663KB) Google Scholar
4. A. Chrisanthopoulos, et al., "Comparative study of different current mode sense amplifiers in submicron CMOS technology." IEE Circuits, Devices and Systems, v. 149, iss. 3, 2002. Show in Context
5. K. Agawa, et al., "A bitline leakage compensation scheme for lowvoltage SRAMs." IEEE J. Solid-State Circuits, pp. 726-733, May 2001. Show in Context View Article Full Text: PDF (184KB) Google Scholar
6. T. Austin, et. al, "SimpleScalar: An infrastructure for computer system modeling." IEEE Computer, Feb. 2002. Show in Context View Article Full Text: PDF (389KB) Google Scholar
7. T. Sherwood, et. al, "Automatically characterizing large-scale program behavior." ASPLOS-X, Oct. 2002.
8. Butenko N. Yu. Komunikatyvna maysternist' vykladacha. – K. : KNEU, 2009. – 336 s.

9. Chernysh V. V. Correct English usage for everyday and professional life. Posibnyk / V. V. Chernysh // Bibliotechka zhurnalu «Inozemni movy». – Vyp. 2/ 2019. – K. : Lenvit, 2019. – 64 s.
10. Chris A. «Comparative study of different current mode sense amplifiers in submicron CMOS technology.» IEE Circuits, Devices and Systems, v. 149, iss. 3, 2018.
11. Corder S.P. The significance of learners' errors. – London and New York: Longman, 2013, P.1927.
12. Dychkivs'ka I. Innovatsiyini pedahohichni tekhnolohiyi: navchal'nyy posibnyk / I. M. Dychkivs'ka. – K.: Akademvydav, 2014. – 352 s.
13. Ernst T. «RAZOR: A low-power pipeline based on circuit-level timing speculation.» MICRO Conf., 2016.
14. Filonenko M. M. Psykholohiya spilkuvannya. – K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 2018. – 224 s.
15. Krishnamurthy R. «High performance and low-power challenges for sub-70nm microprocessor circuits.» IEEE Custom Integrated Circuits Conf., pp. 125-128, May 2019.
16. Kuz'mins'kyy A. Pedahohika vyshchoyi shkoly: navch. posibnyk / A. Kuz'mins'kyy. – K.: Znannya, 2005. – 486 s.
17. Metodyka formuvannya mizhkul'turnoyi inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompetentsiyi : kurs lektsiy : [navch.metod. posibnyk dlya stud. movnykh spets. osv.kvalif. rivnya «mahistr»] / Bihych O. B., Borysko N. F., Borets'ka H. E. ta in. / za red. S. Yu. Nikolayevoyi. – K. : Lenvit, 2015. – 344 s.
18. Natsional'na doktryna rozvytku osvity // Osvita Ukrayiny. – 2002. – № 33 Panova, I. F. Andriyko, S. 7. V. Tezikova ta in. – K. : VTs «Akademiya», 2010. – 328 s.
19. Nikolayeva S. Yu. Osnovy suchasnoyi metodyky vykladannya inozemnykh mov (skhemy i tablytsi): [navch. posibnyk]. – K. : Lenvit, 2017. – 235 s.
20. Richards J. S. The Context of Language Teaching. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2011. – 228 p.

21. Sherstyuk O. M., Arvanitopulo E. H. Kartky dlya samostiynoyi roboty uchniv z frantsuz'koyi ta anhliys'koyi mov // Bibliotechka zhurnalu «Inozemni movy». – Vyp. 1/ 2017. – K. : Lenvit, 2017. – 48 s.
22. Sherwood T. «Automatically characterizing large-scale program behavior.» ASPLOS-X, Oct. 2020.
23. Sysoyeva S. O., Krystopchuk T. Ye. Pedahohichnyy eksperyment u naukovykh doslidzhennyakh neperervnoyi profesiynoyi osvity: posib. – Luts'k, VAT «Volyns'ka oblasna drukarnya», 2019. – 460 s.
24. Stohniy I. V. Formuvannya fonetychnykh navychok u studentiv nemovnykh spetsial'nostey / I. V. Stohniy // Naukovyy visnyk NASOA. Seriya «Suspil'stvo.Svitohlyad.Nauka.Kul'tura». — 2013. — №1. — S. 87.
25. Tarnopol's'kyy O. B. Metodyka navchannya inshomovnoyi movlennyevoyi diyal'nosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity: [navch. posibnyk]. – K. : INKOS, 2016. – 248 s.
26. Tkachuk O. O. Formuvannya komunikatyvno-movlennyevykh umin' uchniv pochatkovykh klasiv / O. O. Tkachuk // Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrayinky. Seriya «Profesiyna osvita». — 2016. — № 2 (303). — S. 67.
27. Vitvyts'ka S. Osnovy pedahohiky vyshchoyi shkoly: pidruchnyk za modul'noreytnhovoyu systemoyu navchannya dlya studentiv mahistratury / S. S. Vitvyts'ka. – K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2011. – 384 s.

УДК: 371.132 : 37.03

ЕСТЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО

Павленко Ірина Григорівна,

к.п.н., доцент

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Полтава, Україна

Анотація. Формування екологічної культури майбутнього викладача є невід'ємною частиною його професіоналізму. У статті особлива увага приділяється значенню екологічної освіти майбутніх фахівців, визначається роль екологічної культури в процесі формування духовного світу особистості та суспільства. Аналіз поняття «екологічна культура», важливі особливості та педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх викладачів, які подано у статті, допоможуть у пошуку нових, ефективних шляхів удосконалення екологічної освіти вищої школи, у створенні сучасних технологій та прогнозуванні результатів екологічної освіти фахівців.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, екологічна культура майбутнього викладача, освітнє середовище, система вищої освіти, здобувачі вищої освіти, майбутні фахівці.

Динамічні соціальні процеси, зміни у життєдіяльності, свідомості, поведінці людей, які виникли у кінці ХХ – початку ХХІ ст., примушують по-новому поглянути на існування людства, функціонування соціальних інститутів, діяльності кожної конкретної людини. Рішення екологічних, як і інших глобальних проблем, які з'явилися до людської спільки, потребує формування нового світорозуміння. нових цінностей. сенсів, правил спілкування та поведінки. Це особливо важливо в наш час, коли вирішення екологічних питань неможливе без світоглядних позицій, переоцінки ставлення

людей до природи. Сьогодні має стверджуватися «екологічне, етичне та естетичне виховання й формування високої культури особистості, здатності протидіяти проявам бездуховності» (Проект Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті).

У науковій теорії світосприймання людини й природи як єдиної космічної цілісності, розробленій В.Вернадським та його послідовниками, особливо очевидна необхідність формування у підростаючого покоління екологічної культури, що сприяє успішному проведенню заходів з охорони навколишнього середовища та «благоговійному» ставленню людей до життя в усіх його проявах як найвищої цінності. Кожна людина повинна усвідомити, що природа – це джерело не тільки її фізичного, матеріального, але й духовного життя. Отже, формування екологічної культури повинно базуватися на пізнанні єдності концепцій екологічного та естетичного ставлення людини до природи.

Усталене у сучасному суспільстві утилітарно-прагматичне ставлення до природи можна змінити за допомогою формування у людей повноцінної екологічної культури, яка багато в чому визначає світогляд людини, духовно-моральні, естетичні, ціннісні орієнтири, її готовність до творчості. Екологічна культура базується на пізнавальному, емоційно-ціннісному, поведінковому та діяльнісному елементах. При цьому природознавство, етика, естетика виступають у екологічній культурі у безперервній єдності, що дозволяє виховувати у людей морально-естетичне ставлення до природи.

У зв'язку з цим зростає необхідність екологічного виховання населення України та створення єдиної безперервної системи екологічної освіти, яка охоплює всі вікові періоди людського життя. Процес екологічної освіти орієнтований, перш за все, на всебічний розвиток людини, зростання рівня її екологічної культури, формування у неї ціннісного сприйняття довкілля, пізнання природних взаємозв'язків, а також на оздоровлення міжособистісних відношень, виховання поваги до всього існуючого та усвідомлення людьми своєї відповідальності за стан природи.

Відповідно до цього актуалізується проблема професійної підготовки

майбутніх викладачів, формування їх духовної культури, у тому числі й екологічної, яке відбувається у стінах ЗВО. Саме це завдання стає особливо вагомим у процесі підготовки викладача, екологічна культура якого буде сприяти закріпленню відповідних духовних цінностей у свідомості його майбутніх учнів. Тому завдання формування екологічної культури повинні пронизувати весь цикл дисциплін, які вивчаються у ЗВО й не тільки гуманітарних, суспільних, але й природничих. Тим більше, що вузькопрофесійна підготовка вже не відповідає вимогам нашого часу, важливим компонентом професійної освіти повинна бути особиста культура випускника, а вища освіта повинна стати елементом загальної культури людини.

Можливі шляхи духовної взаємодії людини й природи, необхідність екологічної освіти кожної людини, роль екологічної культури у процесі формування духовної культури особистості та суспільства подані у роботах Н. Бібік, С. Бородавкіна, А. Букіна, О. Вербицького, О. Захлебного, І. Зверева, В. Ільченко, О. Плахотнік, І. Суравегіної, Г. Ткачук, В. Червонецького та ін. Але як показав аналіз літератури, формування екологічної культури майбутніх викладачів як педагогічна проблема потребує подальшого вивчення. Професійна кваліфікація викладача, як організатора освітньої роботи з формування екологічної культури учнів, має особливе значення, адже здійснення завдань екологічної освіти можливе лише за умови високої компетентності педагога у цих питаннях. На розкриття саме цього й спрямована наша стаття, основною метою якої є розгляд деяких особливостей та педагогічних умов формування екологічної культури особистості майбутнього викладача.

Екологічна трансформація свідомості особистості й суспільства повинна йти від придбання екологічної грамотності до засвоєння екологічної культури. Очевидно, що розвиток повноцінної екологічної культури повинен відбуватися у процесі екологічної освіти. Сучасна екологічна освіта та виховання орієнтовані на утворення системи безперервної екологічної освіти (БЕО), яка

спрямована на розвиток екологічної свідомості й мислення, екологічної культури особистості й суспільства, відповідного ставлення кожної людини до природи. Система безперервної екологічної освіти охоплює й навчально-виховний процес ЗВО.

Проблема формування екологічної культури майбутнього спеціаліста ускладнюється ще й тим, що немає єдиної наукової думки з приводу самого визначення поняття «екологічна культура». Так, екологічна культура з О. Вербицького. виступає як «сукупність досвіду взаємодії людей з природою, котра забезпечує виживання та розвиток людини, яка виявляється у вигляді теоретичних знань та способів практичних дій у природі й суспільстві, моральних норм, цінностей та культурних традицій» [3, с. 33]. О.Захлебний, І. Суравегіна під екологічною культурою розуміють відповідне ставлення людини до власних природних даних (власному організму), до природи (загальній передумові матеріальної праці, природному середовищу життєдіяльності людей), до діяльності, яка пов'язана з вивченням й охороною довкілля. М. Тарасенко вважає, що «екологічна культура включає визначений «зріз» суспільно виробленого способу самореалізації людини у природі, культурні традиції, життєвий досвід, моральні почуття та моральну оцінку ставлення людини до навколишнього середовища» [6, с. 232]. На думку С. Бородавкіна, при розвитку екологічної культури доцільно ураховувати як існуючі норми поведінки, так й спиратися на внутрішній контроль самої особистості: відповідальність, сумління, обов'язок та ін. [1]. А. Букін у екологічну культуру особистості включає: оволодіння людиною науковими знаннями; засвоєння норм поведінки; розвиток морально-естетичних почуттів у спілкуванні з природою; охорону довкілля [2]. Аналогічні компоненти екологічної культури виділяє Б. Ліхачев, який включає в екологічну культуру відповідні знання, глибоку зацікавленість у природоохоронній діяльності, грамотне її здійснення, багатство морально-естетичних почуттів та переживань, які породжуються від спілкування з природою. Екологічна культура, на думку І. Зверева, передбачає наявність у людини твердих знань, переконань,

готовність до діяльності, а також її практичні дії, які узгоджені з вимогами дбайливого ставлення до природи [7]. Н. Гнілуша складниками екологічної культури вважає екологічну свідомість, екологічні переконання, екологічний світогляд, готовність до екологічної діяльності, відповідне ставлення до навколишнього середовища [4].

У розглянутих та інших висловлюваннях дослідників існують схожі складові, аналіз яких дозволяє визначити «екологічну культуру» як поняття двоїсте. У широкому розумінні екологічна культура позначає невід'ємну частину світової культури, яка заснована на позитивному соціально-екологічному досвіді відношень «людина – природа», котра відділилась у результаті загострення екологічної обставини; у вузькому ж аспекті слід розглядати екологічну культуру особистості, яка включає наступні складові:

- оволодіння необхідною науково-екологічною базою знань культури;
- засвоєння відповідних норм поведінки;
- розвиток морально-естетичних почуттів;
- участь у природоохоронній діяльності.

Виходячи з вищевикладеного, ми під екологічною культурою розуміємо інтегративну якість особистості, що втілює духовно-моральні цінності й визначає екологічно-моральні вчинки, які спрямовані на збереження життя в усіх його проявах та на створення краси природного середовища. При цьому екологічна культура майбутнього викладача характеризується не тільки оволодінням технічними, науково-економічними знаннями, вміннями, навичками, але й естетичним ставленням до природи, розвитком емоційно-чуттєвої сфери людини, вихованням її естетичних потреб та інтересів, проявом творчої діяльності. Отже, одним з засобів формування екологічної культури повинно стати мистецтво, яке допоможе виховати та розвинути естетичне ставлення майбутніх викладачів до природи, примусить їх усвідомити неповторну різноманітність, цілісного оточуючого світу й розуміти необхідність його охорони. Використання творів мистецтва в навчально-виховному процесі вищої школи дозволить переорієнтувати традиційні

утилітарно-прагматичні погляди людини на естетико-екологічні, активно-творчі.

Мистецтво за допомогою художніх засобів проникає у різні сфери людської практики, діючи тим самим на формування картини світу, на змістовність, активність й спрямованість усіх уявлень, всієї свідомості індивіда. Основним значенням мистецтва у подоланні екологічних проблем залишається його спроможність безпосереднього залучання уваги людини до природи й до взаємовідношень людини з нею. Духовно вдосконалює особистість, воно формує творче та відповідальне ставлення до всього живого як до крихти своєї власної органічної природи.

Здатність мистецтва пробуджувати у людей людяність, добро, неповторність особистісного самовідчуття колориту й поетичної чуттєвості буття дозволяє гармонізувати життя людини. Це виявляється, перш за все, у руйнуванні стереотипів, зашкарубленості мислення, у подоланні шляху від загальнолюдського до особистісного досвіду, від емпіризму пережитого до художніх символів та духовних цінностей.

Об'єктивним джерелом відчуття краси у природі завжди виступає безпосереднє сприйняття людиною гармонійного взаємозв'язку природних явищ або їх художнього образу. Саме мистецтво сприяє формуванню у майбутніх спеціалістів морально-естетичного ставлення до природи, образу природи й світу, розвитку емоційної пам'яті, благородству думки та вчинку. Мистецтво як «магічний кристал» через накопичення естетичного досвіду сприйняття художніх образів природи пробуджує в людях почуття захопленості, піднесеності, натхнення, які зберігаються в них при спілкуванні з реальними природними об'єктами.

Формування екологічної культури майбутніх викладачів засобами мистецтва допомагає вихованню естетичного ставлення до природи, що дозволяє вирішити ряд екологічних проблем. З всього вищевисловленого виходить, що при організації процесу формування екологічної культури майбутніх викладачів необхідно дотримуватися таких педагогічних умов:

- реалізації мультидисциплінарного підходу при організації екологічної освіти майбутніх педагогів. При цьому під мультидисциплінарним підходом розуміється екологізація більшості існуючих навчальних предметів [5];
- використання творів мистецтва поряд із організацією безпосереднього сприйняття майбутніми спеціалістами природних об'єктів;
- здійснення на морально-естетичному рівні занурення до світу природи, переживання її художнього образу;
- застосування творів мистецтва як засобу «естетичного діалогу» з об'єктами природи.

Подане дослідження проблеми формування екологічної культури майбутніх викладачів допоможе у пошуку нових, ефективних шляхів удосконалення екологічної освіти вищої школи, у створенні сучасних технологій навчання, прогнозуванні результатів екологічної освіти. Подальшої розробки потребує більш детальне вивчення усіх об'єктивних та суб'єктивних факторів, які впливають на формування екологічної культури майбутніх викладачів, дослідження взаємозв'язку різних навчальних дисциплін у формуванні екологічної культури майбутніх освітян, та розгляд особливостей виховання екологічної культури майбутніх викладачів у зв'язку з географічними, історичними, культурними особливостями кожного конкретного регіону нашої країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бородавкин С. В. Этика и экологическое воспитание: монография. Ленинград : Ленингр. орг. о-ва «Знание» РСФСР, 1988. 15 с.
2. Букин А. П. В дружбе с людьми и природой : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1991. 156 с.
3. Вербицкий А. А. Основы концепции развития непрерывного экологического образования. *Педагогика*. 1997. № 6. С. 31–36.
4. Гнілуша Н. Екологічна освіта – складова культури майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 1999. № 7 – 8. С. 40 – 42.

5. Проект концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1995. № 14 (липень). С. 2 – 18.
6. Тарасенко Н. Ф. Природа, технологія, культура: філософсько-мировозренчеський аналіз : монографія. Київ : Наук. думка, 1985. 256 с.
7. Экологическое образование школьников : учебное пособие / под ред. И. Д. Зверева, И. Т. Суравегиной. Москва : Педагогика, 1983. 160 с.

УДК 796.015.84

**ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАВМАТИЗМА ДЗЮДОИСТОВ-ВETERАНОВ С
ЦЕЛЮ ПРАВИЛЬНОГО ПОСТРОЕНИЯ
ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА**

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, Заслуженный деятель науки и техники,
шестой ДАН дзюдо,

Спортивная школа Aad van Polanen, г. Лейден, Нидерланды

Пакулин Сергей Леонидович,

доктор экономических наук,
академик УАННП, шестой ДАН дзюдо,

Феклистова Инесса Сергеевна,

к.э.н., доцент,

Пакулина Анна Сергеевна,

аспирант

Харьковский национальный университет

строительства и архитектуры

г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами сделаны обобщения по исследованию травматизма дзюдоистов-ветеранов и представлены рекомендации по правильному построению их тренировочного процесса.

Ключевые слова: тренировочный процесс, дзюдо, дзюдоист-ветеран, спортивная подготовка, возрастные периоды дзюдоистов-ветеранов.

Исследование травматизма дзюдоистов-ветеранов с целью правильного построения тренировочного процесса является актуальным направлением спортивной науки. Основные исследования в дзюдо направлены на построение тренировочного процесса, который может повысить эффективность соревновательной деятельности дзюдоистов-ветеранов [1, с. 189].

Проведенные нами исследования выявили, что выход из спорта высших достижений связан с несколькими факторами (рис. 1): преждевременное

завершение спортивной карьеры (в связи с травмой; физической и психологической усталостью, накопившейся за годы тренировок); отсутствие мотивации выступлений в спорте высших достижений (недостаточное финансовое обеспечение подготовки; отсутствие должной материально-технической базы для занятий; невозможность повысить результаты соревновательной деятельности; отсутствие поддержки занятий со стороны семьи); ветераны, которые начали активно заниматься спортом или пришли из других видов спортивной деятельности.

Существенным препятствием является травматизм дзюдоистов-ветеранов. Это подтверждает и проведенный нами анализ травматизма, присущий дзюдоистам. На его основании нами были выработаны меры по его снижению. Практика единоборств давно доказала, что форсированная подготовка приводит к заболеваниям и травмам наиболее нагружаемых отделов опорно-двигательного аппарата. При спортивной специализации тренер и спортсмен стремятся развивать только мышцы, непосредственно участвующие в выполнении технического приема, необходимого для достижения высокого результата. Возникает функциональное несоответствие между сильными группами мышц и относительно слабыми, пассивно тренированными мышцами. Например, в единоборствах нередко большое внимание уделяется упражнениям, направленным на совершенствование скоростно-силовых качеств трицепса голени, и почти отсутствуют упражнения для укрепления мышц стопы, участвующих в реализации целостного движения. Слабым звеном в таком случае является стопа. Под влиянием постоянных и интенсивных физических нагрузок происходит нарушение ее амортизационных свойств. На этом фоне развивается патология в самой стопе или в расположенных выше отделах всей нижней конечности. Поэтому в процессе тренировочных занятий необходимо учитывать также то обстоятельство, что механическая прочность сухожилий и связок увеличивается медленнее, чем прочность мышц. При форсированной тренировке скоростно-силовых качеств может возникнуть несоответствие между увеличенными скоростно-силовыми возможностями

мышечного аппарата и недостаточной крепостью сухожилий и связок единоборца-ветерана.

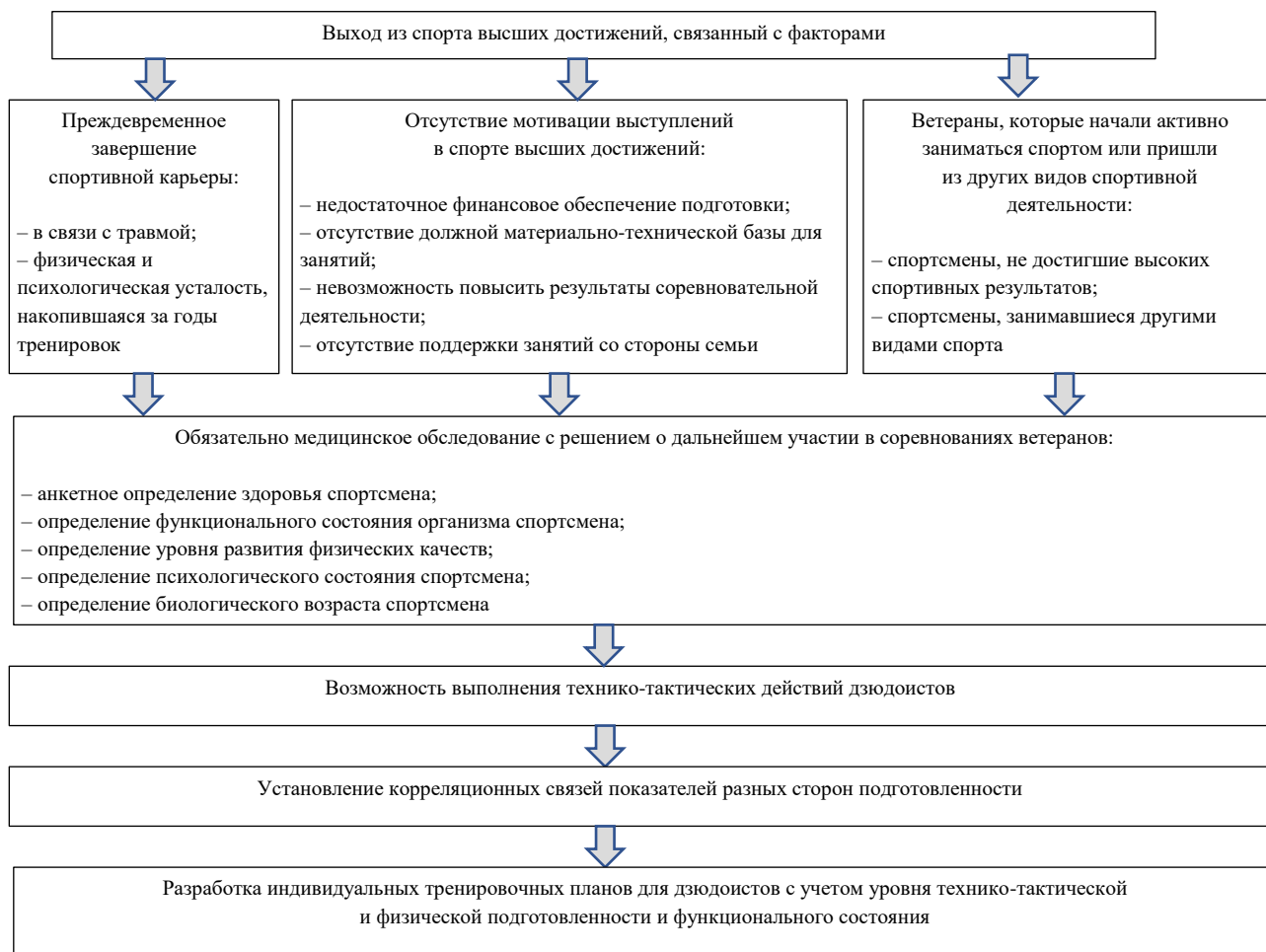

Рис. 1. Система мероприятий по осуществлению спортивно-оздоровительных занятий на этапе выхода из спорта высших достижений

При максимальных нагрузках это может привести к травмам. Изучение травматизма дзюдоистов-ветеранов на этапе выхода из спорта высших достижений необходимо для правильного построения тренировочного процесса и разработки эффективных профилактических мероприятий. Одной из важных задач нашего исследования было: разработать классификацию травм у дзюдоистов-ветеранов; выявить и ранжировать факторы риска как пускового механизма возникновения травмы; обосновать необходимость перспективной оценки уровня травм на соревнованиях и тренировках по единоборствам среди ветеранов и оценки эффективности профилактических мероприятий. Для

организации и проведения исследования мы использовали следующие методы получения ретроспективной информации: анализ литературных источников и других материалов; системный и функциональный подходы к организации тренировочного процесса дзюдоистов-ветеранов; эмпирические методы получения текущей информации: обобщение передового педагогического опыта в сфере подготовки дзюдоистов-ветеранов; наблюдение, анкетирование, количественный и качественный анализ эмпирических данных; педагогическое тестирование; медико-биологические исследования; статистическая обработка полученных материалов исследования. Нами было проведено исследование травм у ветеранов-дзюдоистов на основе контент-анализа результатов и видеоанализа поединков чемпионатов страны по единоборствам среди ветеранов и опросов 25 ветеранов-спортсменов на протяжении 2012-2021 гг., результаты которого приведены в табл. 1.

Таблица 1

**Травмы на чемпионатах Украины по единоборствам среди ветеранов
2012-2021 гг. (по отчетам соревнований)**

Травмы	Количество	Удельный вес %
Ссадины	163	39,7
Удары		
Сотрясение мозга		
Травмы позвоночника	79	20,8
Потертости	57	14,3
Вывихи и повреждения суставов	25	8,5
Повреждение мышц и сухожилий	11	4,2
Черепно-мозговые травмы	7	2,7
Другие повреждения	36	9,7
Всего	378	100,0

Как свидетельствуют полученные результаты, наибольший процент травм приходится на ссадины (39,7%) и сотрясение мозга (20,9%). В то же время менее значимы повреждения мышц и сухожилий (4,2%) и черепно-мозговые травмы (2,7%). Травма плеча является наиболее распространенным повреждением в ветеранском дзюдо из-за большой подвижности верхних конечностей и плечевого сустава, широкого диапазона движений, быстрого изменения направления движения и постоянного физического контакта. Среди травм плечевого сустава, имеющих серьезные последствия, следует отметить такие, как повреждение вращательной манжеты плеча, разрыв акромиально-

ключичного сочленения и вывих в плечевом суставе, что часто ведет к нестабильности плеча. В ветеранском дзюдо боли в спине возникают в результате повторных падений, подъемов противника за счет мышц спины, растяжений и скручиваний. Боль в спине, как правило, лечится с применением болеутоляющих препаратов и отдыха. Физиотерапия и остеопатия также могут принести определенную пользу. Повреждения мышц спины могут произойти как у бросающего, так и у бросаемого. Резкое движение при выполнении приема может быть особенно опасным и способным привести к растяжениям связок и мышц и даже к их разрыву. Травмы позвоночника у ветеранов встречаются относительно редко, хотя для дзюдо характерен постоянный физический контакт. Повторные тяжелые приземления и падения могут увеличить риск повреждения позвоночника. Травмы позвоночника, как правило, серьезны и могут быть потенциально опасны для жизни. Травмы позвоночника обычно обусловлены высокой скоростью удара о татами. Неправильное приземление после падения может иметь серьезные последствия для позвоночника.

Под травмами позвоночника подразумеваем степень повреждения спинного мозга, что может, в легких случаях, временно повлиять на ощущения и сознание. Более серьезные травмы могут привести к локализованному или полному параличу и даже смерти. Все травмы позвоночника должны быть проверены врачом. Однако такие симптомы, как потеря сознания и реакции на стимулы, следует оценить как можно скорее. Восстановление после травмы позвоночника может занять много времени и некоторые люди никогда не смогут восстановиться полностью. После травмы спина должна оставаться в покое в течение длительного периода времени выздоровления. Необходимо носить корсет, чтобы выровнять позвоночник и поддержать спину.

При подробном опросе получивших травму дзюдоистов-ветеранов выясняются совпадения, едва заметные на первый взгляд, Ряд неблагоприятных обстоятельств, сочетающих те или иные случайности, выстраиваются в закономерную логическую цепочку. И порой выходит, что, не изучив

внимательно эти обстоятельства, не исследовав их достаточно глубоко, за основную причину травмы принимают ту, которая к ней привела. Если же провести подробный анализ, то почти всегда можно найти какой-то отправной момент, являющийся пусковым механизмом возникновения травмы. Чаще всего такими отправными моментами являются разные факторы риска.

Факторы риска – это вредно действующие агенты, которые сами не в состоянии вызвать травму, но в определенных условиях способствуют ее возникновению и клиническому проявлению, особенно если одни факторы сочетаются с другими. К примеру, алкоголь, курение, недостаточная тренированность и тому подобное являются факторами риска возникновения перенапряжений опорно-двигательного аппарата у спортсменов. Каждый из них в определенной степени способствует перенапряжению. Но если эти факторы действуют в совокупности, вероятность возникновения травмы или заболевания возрастает в несколько раз. И не секрет, что спортсмены-ветераны, решившие возобновить спортивную деятельность, очень часто подвержены этим факторам риска. Компенсаторные возможности человеческого организма позволяют противодействовать этим факторам. В тех же случаях, когда сопротивляемость организма снижена по тем или иным причинам, возникают травмы. К общим факторам риска получения травм для дзюдоистов-ветеранов относятся: отклонения в состоянии здоровья, недостатки в общей физической подготовленности, усталость, нарушение весового режима, курение, употребление алкогольных напитков, применение стимуляторов, неблагоприятные погодные и климатические условия и слабый самоконтроль.

Врачебный контроль в ветеранском спорте должен дополняться самостоятельными наблюдениями спортсмена, то есть самоконтролем – системой контроля за своим здоровьем, за функциональным состоянием и переносом тренировочных нагрузок. С помощью самоконтроля спортсмен-ветеран анализирует используемую методику тренировки, дозировку физических нагрузок и оценивает их влияние на организм. Кроме того, самоконтроль помогает в профилактике травматизма. Наиболее сложным для

предупреждения травм является самоконтроль за состоянием опорно-двигательного аппарата при больших нагрузках. Неумение правильно оценить свои ощущения в начале развития патологического процесса, несвоевременные профилактические меры или их отсутствие приводят к возникновению травм. Выясняя причину возникновения большинства спортивных травм, можно услышать, что у единоборца-ветерана и раньше были незначительные болезненные ощущения, которым он не придавал значения, или перед поединком у него появилось предчувствие, что возможна травма, но он не прислушался к внутреннему голосу. Важны умение правильно корректировать величину напряжения и расслабления отдельных мышечных групп, изменить темп, амплитуду в процессе выполнения упражнения, а также тактическую установку в зависимости от действий соперника, связанную со степенью развития систем анализаторов единоборца-ветерана, его умением правильно оценивать сдвиги в своем организме во время тренировок и соревнований.

Проведенное нами исследование профилактики травматизма дзюдоистов-ветеранов на этапе выхода из спорта высших достижений позволило сделать следующие выводы.

1. Определенные виды травм в ветеранском единоборстве нуждаются в учете общих и специфических факторов риска их возникновения. Это позволило обосновать целесообразность применения в спортивной практике ветеранского спорта три группы средств восстановления: педагогические, медико-биологические и психологические.

2. Необходимо для предупреждения травматизма в ходе подготовки дзюдоистов-ветеранов создавать следующие условия: наличие научно обоснованной методики специальной физической подготовки для предупреждения травматизма; объединение в одной группе лиц с одинаковым уровнем физической и технической подготовленности; строгое соблюдение общих принципов тренировочного режима (частота и длительность, дозировка и разновидность нагрузки на разные части опорно-двигательного аппарата и т.п.); правильный подбор специальных упражнений для профилактики

травматизма, наиболее соответствующих физическим и нервно-психическим возможностям единоборца-ветерана; объединение в одной группе спортсменов одной возрастной и весовой категории; наличие хорошо оснащенной материально-технической базы для тренировок и соревнований; высокий уровень методической подготовленности тренеров по вопросам профилактики травматизма; повседневный медицинский контроль за тренировочным процессом дзюдоистов-ветеранов; тщательная разминка перед поединком на соревнованиях и во время тренировочных занятий; высокая дисциплина во время тренировок.

3. Для предотвращения травматизма дзюдоистов-ветеранов на этапе выхода из спорта высших достижений целесообразно применять следующие практические рекомендации: 1) тренерам при организации тренировочного процесса осуществлять постоянный контроль за функциональным состоянием ветеранов (измерять давление, пульс, выявлять внешние признаки переутомления и ухудшения самочувствия); 2) тренерам при допуске спортсменов к тренировкам и соревнованиям после травм и перенесенных заболеваний проводить тщательное исследование функционального состояния дзюдоистов-ветеранов; 3) после восстановления от перелома ребер на первых тренировках дзюдоистов-ветеранов избегать плотных захватов за туловище; 4) тренерам после окончания реабилитационного периода у ветеранов, связанного с вывихами локтевого и плечевого суставов, особое внимание следует уделять применению упражнений по укреплению связочного аппарата этих суставов. При этом постепенно включать дзюдоистов в спарринги; 5) тренерам для предупреждения травм, обусловленных недостатками в организации и методике проведения занятий, необходимо выбирать программу тренировки и методику занятий в соответствии с физическим состоянием, подготовленностью и тренированностью дзюдоистов-ветеранов; 6) контролировать соблюдение последовательности тренировочного процесса; осуществлять контроль за выбором правильной дозировки физической нагрузки с учетом индивидуальных особенностей возрастных спортсменов; 7) в

ходе тренировочного процесса тренерам следует исключить основные причины возникновения травматизма у дзюдоистов-ветеранов (недостаточный медицинский контроль за состоянием здоровья ветеранов; отсутствие самоконтроля за состоянием здоровья спортсменов; недостатки в организации и методике проведения занятий, тренировок и соревнований; неудовлетворительное материально-техническое оснащение мест занятий; неблагоприятные гигиенические условия) 8) тренерам в ходе тренировок не допускать: объединения в одной группе дзюдоистов-ветеранов с разной степенью физической подготовленности и разными весовыми категориями; выполнение бросков в местах, не приспособленных для этого; проведение тренировочных занятий в поздние часы и вскоре после еды; неподготовленности спортсменов к соревнованиям; проведение спортивных тренировок без предварительной разминки. Соревнования, конечно, нужны для поддержания интереса к занятиям и самоутверждениям дзюдоистов-ветеранов, но только в своих возрастных группах и весовых категориях.

Особое значение имеет сохранение здоровья дзюдоистов-ветеранов, которые в течение многих лет жизни тренировались с особо большими нагрузками. И очень важно, чтобы это не принесло неприятностей для здоровья в дальнейшем. Проведенный нами опрос 98 дзюдоистов выявил, что решающими факторами для их здоровья являются: 1) режим и методика тренировки в период их активной спортивной деятельности (в частности, отсутствие перетренированности, перенапряжений, выступлений в больном состоянии, образа жизни и др.); 2) режим двигательной деятельности после прекращения тренировок, направленных на достижение результата, и особенно в период выхода из большого спорта. Результаты опроса дзюдоистов-ветеранов на этапе выхода из спорта высших достижений по специфике их подготовки позволили выявить следующие особенности в их подготовке: 1) 93,6% ветеранов отметили уменьшение тренировочной нагрузки в своей подготовке, что проявляется в меньшем количестве тренировок и их пониженной интенсивности по сравнению с этапом высшего спортивного мастерства.

Тренировки, по их словам, проходят в щадящем режиме; 2) 78% дзюдоистов-ветеранов тренируются менее 3 раз в неделю. Остальные спортсмены уделяют тренировкам значительное время – 4 и более тренировок в неделю; 3) 72,6% опрошенных высказывается за необходимость тренерского сопровождения своей подготовки; 4) 81,4% дзюдоистов-ветеранов отметили изменения, связанные с их тактикой проведения приёмов и тактикой ведения поединка: больше внимания стали уделять планированию своих действий, борьбе за захват, снизился темп поединка; 5) у 85,1% спортсменов-ветеранов изменился технический арсенал, что обусловлено предыдущими травмами, нововведениями в правилах соревнований, переосмыслением технической подготовки с новых позиций, а также возрастными изменениями.

Как определили результаты опроса, главными средствами восстановления для ветеранов являются баня, дополнительными массаж, активный отдых (прогулки, плавание и др.), фармакология, здоровое питание.

Результаты опроса дзюдоистов-ветеранов по мотивации занятий спортом позволяют нам утверждать, что важным условием для дальнейшей тренировочной деятельности является признание невозможности достижения высоких спортивных результатов, в связи с чем возникает желание поддержания здоровья и хорошей физической подготовленности единоборца-ветерана. На снижения мотивации занятий также влияет отношение семьи к расходам семейных финансов для участия в соревнованиях и уменьшение времени проведения с семьей, особенно если это касается общения с детьми.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Pakulin S. L., Perebeynos V. B., Feklistova I. S., Pakulina H. S. (2022) Optimizaciya trenirovochnogo processa dzyudoistov-veteranov s uchetom fiziologicheskix osobennostej ix vozrasta [Optimization of the training process of veteran judokas taking into account the physiological characteristics of their age]. Proceedings of the *Innovations and prospects of world science. Abstracts of the 14th International scientific and practical* Vancouver: Perfect Publishing, pp. 186–196.

ЗАНЯТТЯ СПОРТОМ СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ПРОБЛЕМ ХХІ СТОЛІТТЯ

Пивоваров Андрій Анатолійович

старший викладач
кафедри фізичної культури і спорту

Бойко Максим Валерійович

студент 2 курсу, 20 групи
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Анотація: в умовах проблем ХХІ століття навчання у вищих навчальних закладах змінилося до невпізнаності. В першу чергу постало питання щодо організації освітнього процесу в умовах карантинних обмежень, а згодом, під час війни. Оскільки більшість студентів, з огляду на ці обставини, змінили місце проживання, єдиним дієвим способом організації освітнього процесу виявилось дистанційне навчання, але остаточно це проблему не вирішило, тому що дану форму навчання потрібно злагоджено організовувати, аби студенти могли отримувати якісну вищу освіту. Фізичне виховання - це важлива складова здобуття вищої освіти, тому організація дистанційного фізичного виховання є пріоритетом номер один як для викладачів, так і для студентів.

Ключові слова: спорт, студенти, викладачі, навчання, фізичне виховання, вищі навчальні заклади, несприятливі обставини

Більшість студентів вищих навчальних закладів займаються спортом, оскільки це для кожної особистості відіграє особливу роль у розвитку власних навичок. Але насправді, фізичне виховання це не просто щоденне виконання фізичних вправ у спортзалі або в домашніх умовах, це дещо більше для кожного студента, - це частина виховання, що сприяє справжньому вдосконаленню особистості майбутнього фахівця в процесі формування його професійної діяльності. Зміст фізичного виховання студентів включає цілеспрямовану дію на фізіологічні системи організму, вдосконалення

психофізичних, моральних і розумових якостей. Спорт відіграє величезну роль в емоційній сфері життя учнів, оскільки коли людина досягає успіхів, особливо при виконанні фізичних вправ, тоді відбувається емоційне піднесення, яке мотивує робити ще більше вдалих кроків у всіх сферах життєдіяльності студента.

Перешкодами для досягнення особистих цілей є зовнішні обставини, які виникають у світі з часом, відповідно, ХХІ століття не стало винятком. З огляду на всі події, які перешкоджають нормальній життєдіяльності, багато студентів втрачають бажання не просто займатися спортом, а й навчатися взагалі. Самостійне виконання фізичних вправ, навіть в домашніх умовах, є цілковитим вирішенням цілого ряду наслідків, які утворилися через несприятливі події у світі, тому що, як вже зазначалося вище, якщо людина має успіхи в певній сфері життя, в даному випадку – у спорті, це дає певний поштовх для більшої ефективності, наприклад в навчанні, спілкуванні, вирішенні особистих проблем тощо. Також заняття спортом є невід’ємною частиною боротьби зі стресом, а тому цей спосіб є надзвичайно актуальним в сучасності. Слід підкреслити, що в епоху інформаційних технологій самостійна фізкультурно-оздоровча діяльність є відносно актуальною, оскільки вона включає багато видів підтримки для самовдосконалення. Головне правильно підбирати навантаження для поліпшення фізичного стану і здоров’я, якщо все робити по індивідуально підібраній програмі, то заняття будуть підтримувати високий рівень фізичної та розумової працездатності. Інтернет-ресурси надають можливість займатися фізичною активністю в будь-який час і будь-де, пропонуючи комплекси вправ у вільному доступі, що робить заняття фізичними вправами досить ефективними.

Сучасні дослідники (Н. Апатова, Р. Вільямс, Б. Гершунський, С. Доманова, І. Захарова, Г. Клейман, А. Кузнєцов та ін.) довели, що використання інформаційних технологій надає можливості для незалежності творчості учнів, сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу та оволодіння навичками самостійного здобуття знань, у розумінні методів засвоєння навчального матеріалу, із самостійним вибором форм.

Крім того, слід зазначити, що систематизація самостійних занять виробляє важливі риси особистості, такі як працьовитість і цілеспрямованість, самоорганізованість, здатність здобувати знання, аналізувати та систематизувати отриману інформацію. Було показано, що робота студентів над їх фізичним удосконаленням позитивно впливають на функціональний стан тіла, значно покращує успішність, сприяє скороченню відсутності через хворобу і звичайно підіймає високий рівень фізичної підготовки. Також необхідно звернути увагу на можливість індивідуального вибору програми з фізичного виховання. У цьому можуть допомогти викладачі з фізичного виховання того закладу освіти, в якому навчається студент, для визначення найбільш раціональних способів виконання рухів і комплекси фізичних вправ.

Слід звернути увагу на контроль з боку вищого навчального закладу за виконанням фізичних вправ студентами. Якщо більшість учнів займаються індивідуально, не маючи можливості відвідувати спортивні приміщення навчальних закладів, то викладачам необхідно розробити загальну програму тренувань, яка буде розрахована на цю більшість студентів. По-перше, це зменшить ризики травм через неналежне самостійне тренування, по-друге, студентам не потрібно буде шукати способи та методи в загальнодоступній мережі, більш того, це спростить ситуацію тим учням, у яких відсутній належний постійний зв'язок та інтернет, оскільки не потрібно буде витратити час на пошук програми тренувань. Якщо ж студент виявить бажання більш індивідуально підібрати програму, він зможе відштовхуватись від тієї, яку надає навчальний заклад. Підсумовуючи, можна з впевненістю сказати, що навіть якщо несприятливі обставини супроводжують людину на протязі довгого періоду часу, спорт допоможе відволіктися та підняти особисту мотивацію робити будь-що, особливо це стосується студентів, на яких покладено обов'язок відновлення та забезпечення процвітання в Україні, спорт спонукає до навчання, у цьому немає сумнівів, а тому фізичне виховання має бути пріоритетом номер один в кожному вищому навчальному закладі.

**ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ТПМ**

Самойлова Ірина Володимирівна

к. п. н, доцент,

Карпенко Олена Сергіївна

студентка групи 611СО

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

Анотація: у статті висвітлюються теоретико-методологічні засади розвитку мовлення дітей із тяжкими порушеннями мовлення, розкриваються завдання, напрямки та прийоми роботи над словником. Наголошується, що робота по формуванню та розвитку лексичної сторони мовлення є найважливішою складовою корекційної логопедичної роботи, органічною частиною уроків вимови, грамоти, читання та граматики.

Ключові слова: розвиток мовлення, мовленнєва діяльність, мовна освіта, лексична семантика, словникова робота.

Одним із провідних напрямків оволодіння мовою є розробка системи мовленнєвого розвитку учнів з ТПМ. Розвиток усного та писемного мовлення учнів повинен спиратись на взаємозв'язок та взаємообумовленість генезу мовленнєвої діяльності дітей, його немовленнєвої сфери, закономірностей цілісного розвитку особистості та формування у дитини основ наукового світогляду.

Поняття «розвиток мовлення» розглядається як процес якісних і кількісних змін у мовленні молодшого школяра із ЗНМ, що обумовлене розвитком його свідомості та різних форм мислення. Показником розвитку мовлення виступає цілий ряд характеристик. Так, рівень розвитку зв'язного мовлення повинен, в першу чергу, відповідати комунікативним потребам

особистості та емоційному спілкуванню.

З точки зору педагогіки та психолінгвістики «мовленнєвий розвиток» розглядається як більш широке поняття. Це процес становлення особистості дитини як носія мови. Мовленнєвий розвиток має на увазі і творче засвоєння рідної мови, оволодіння культурою мовлення і набуття індивідуальних мовленнєвих особливостей (точності, виразності, образності). Отже, процес розвитку мовлення є умовою і засобом цілісного розвитку особистості учня як суб'єкта спілкування, пізнання оточуючої дійсності, а також діяльності.

Мовленнєва діяльність дітей із системними мовленнєвими вадами формується у всіх її аспектах: у плані сприймання, породження та продукування усної та писемної форм мовлення. Відбувається її становлення та здійснення корекції смислового, мовного та рівня моторної реалізації зовнішнього висловлювання.

Пріоритетним напрямком логопедичного впливу є робота над мовним рівнем продукування мовлення як найбільш значущим для засвоєння дітьми всього циклу «рідної мови» у початковій школі.

В учнів підготовчих-перших класів відмічається бідність словника, переважає конкретна лексика. Багато слів вживаються неправильно або неточно (високий – довгий, великий). У словнику дітей мало слів із переносним значенням, узагальнюючих понять. Тому їхні зв'язні висловлювання маловиразні, у них відмічаються порушення єдності стилю, відсутність під час художнього опису слів з образним значенням, відсутність оцінно-емоційної лексики. В мовленні молодших школярів із ЗНМ спостерігається велика кількість вербальних парафазій, невиправданих повторень, аграматизмів, лексичних помилок, неточностей та недоречностей. Тому робота над словом складає органічну частину комплексного підходу в корекції мовлення учнів молодших класів.

Перед вчителем-логопедом постають такі завдання:

1) збагачувати і розвивати кількісний і якісний словниковий запас як шляхом накопичення нових слів та словоформ, так і завдяки розвитку в них

уміння користуватись різними способами словозміни і словотворення;

2) формувати уявлення про слово як основну мовну одиницю;

3) здійснювати актуалізацію словника;

4) навчати дітей точному вживанню слів у мовленні;

5) уточнити значення знайомих слів у єдності їх лексичного, дериваційного та граматичного значень;

6) розвивати лексичну системність з урахуванням словникового запасу, що є в учнів (здійснювати групування слів за тематичною єдністю);

7) розширювати і закріплювати зв'язки між словами;

8) надати дітям елементарних теоретичних відомостей зі стилістики і лексикології;

9) розвивати «чуття мови», бажання говорити яскраво, образно, відповідно до комунікативної ситуації;

10) відбирати і використовувати лексичні засоби з урахуванням жанру і стилю висловлювання.

Збагачення словникового запасу засновується на розвитку пізнавальної сфери дитини в цілому, вивченні предметів і явищ оточуючої дійсності, умінні спостерігати і аналізувати їх, встановлювати взаємозв'язки і взаємовідношення і узагальнювати знання про них.

Формування і вдосконалення мисленневих операцій і мовних здібностей дозволяють свідомо на теоретичному рівні виховувати інтерес до мовних явищ. На початкових уроках увага приділяється конкретному значенню слова. Тісний зв'язок встановлюється між словом і предметом, словом і дією, словом і ознакою. Дітям пропонуються завдання, під час виконання яких потрібно співвіднести слово із зображенням предметних малюнків та назвати їх.

Уточнюється значення слів, проводиться диференціація родовидових понять, виділяються як узагальнюючі групу предметів слова, так і слова, що входять до їхнього складу.

Основними напрямками роботи по збагаченню та розвитку лексики є такі:

1. Розвиток обсягу та якості номінативного словника. При цьому

пропонуються завдання, спрямовані на актуалізацію словника, що є у дитини, а також на знайомство з новими словоформами, виділення спільних і відмінних ознак в серії зображених предметів. Наприклад, що спільне між сорочкою та футболкою. При цьому слова узагальнюються за одним поняттям (гарячий чай - холодний чай), розвивається навичка і подвійного узагальнення (сире (вологе) повітря - сирий (непропечений) хліб).

2. Формування умінь називати дію за пред'явленим предметом або зображенням (машина їде) або явищем природи (річка тече).

3. Розвиток уміння підбирати якісні ознаки до слів, що означають предмети. При цьому дітям пропонуються конкретні запитання (шафа яка? Помідор який?). Вживаються якісні, відносні та присвійні прикметники.

4. Розвиток уміння підбирати слова-антоніми: відбір антонімів серед слів; закінчення речення словом-антонімом; підбір антонімів до багатозначних слів; знаходження антонімів у віршах та текстах, а також підбір синонімічних груп антонімів.

5. Розвиток уміння відбирати слова – синоніми: відбір синонімів із ряду слів; знаходження синонімів у текстах; групування синонімів за змістом або за ступенем збільшення або зменшення однієї з ознак;

диференціація синонімів і антонімів; підбір синонімів до слів.

6. Виділення слів - омонімів в тексті, пояснення їх значень слів, підбір до кожного з омонімів синонімів та антонімів.

7. Розвиток умінь пізнавати та пояснювати значення слів під час виконання таких завдань: пізнавати слова за описом (слова-іменники); виділення іменників серед інших частин мови; узагальнення дії одним словом; пояснення значення дієслів. Поруч із цим діти вчаться описувати предмети та виділяти його ознаки, характеризувати за даними ознаками, співвідносити назви якості ознак із їх лексичним значенням.

8. Робота над багатозначними словами, розвиток уміння виділяти та пояснювати переносне значення слів, словосполучень, речень. Пояснення значень слова у словосполученні та реченні.

Одже, робота на словником носить практичну спрямованість. На уроках діти відбирають, систематизують та записують слова в тематичні словнички відповідно до лексичної теми уроку.

Досить широко на уроках використовуються наочно-ілюстративний та роздатковий матеріали. Вчитель на уроках демонструє предмети та дії; що можна виконувати з цим предметом. Засвоєння слів з абстрактним значенням супроводжується використанням словесних та наочних засобів навчання (розповідями, описом, аналізом структури слів та іншими прийомами).

Таким чином, робота по формуванню та розвитку лексичної сторони мовлення займає одне із провідних розділів корекційної роботи на уроках розвитку мовлення, а також є органічною частиною всіх уроків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. Київ: Видавничий дім «Слово», 2004. 346 с.

2. Грибань Г. Психологічні передумови оволодіння лексичною семантикою молодшими школярами із ТПМ. *Теорія та практика сучасної логопедії*: Зб. наукових праць: Вип. 4. Київ: Актуальна освіта, 2007. С. 24 -30.

3. Логопедія. Підручник / За ред. М.К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 384 с.

4. Програми загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення 2-4 класи. Українська мова. Київ: Богдана, 2006. 98 с.

5. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія та практика сучасної логопедії*: Зб. наукових праць: Вип.1. Київ: Актуальна освіта, 2007. – С. 48-52.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Стрижаков Артем Олегович
кандидат педагогічних наук
Директор ТОВ «Цифромаркет»

Анотація. У статті проаналізовано описові і нормативні визначення особистості, показуючи, що в першому випадку кожна людина є особистістю, у другому, окрім того що кожна людина є особистістю, вона є «мірою відповідності людини певному ідеалу». Системою відліку при визначенні особистості у другому випадку є певний ідеал. Безперечно, нормативне визначення особистості слугує орієнтиром для кожної людини, але ідеал людської особистості пов'язаний з проблемою її типологізації, з одного боку, а з іншого – він змінюється від епохи до епохи, має своє конкретно-історичне визначення і виправдання.

Ключові слова. Особистість, соціум, соціальний стан, діяльність, соціалізація, простір.

Згідно сучасної педагогічної науки, особистість є єдиним цілим, в якій поєднане біологічне й соціальне. Біологічні зміни особистості впливають на її діяльність, спосіб життя. Проте домінуючими є результати соціального життя – мотиви, цілі, інтереси, завдяки яким особистість долає власні фізичні недоліки (вади) і певні властивості особливостей характеру, наприклад, запальність, сором'язливість тощо).

Особистість, як продукт суспільного життя водночас є живим організмом. Відношення соціального і біологічного в формуванні і поведінці особистості надзвичайно складні та завдають неоднакового впливу на неї на різних етапах розвитку людини, в різних ситуаціях і видах спілкування з іншими людьми. Для того, щоб мати активний вплив на вихованців необхідно усвідомлено сприймати реальну ситуацію їх життєдіяльності й функціонування, намагатися

зрозуміти як і які зрушення відбуваються у їх свідомості, мисленні, які фактори впливають на кожного окремого вихованця.

Особистість, за визначенням Л. Виготського [1], це цілісна психічна система, яка виконує певні функції і виникає у людини, щоб обслуговувати ці функції. Основні функції особистості – творче освоєння суспільного досвіду і включення людини в систему суспільних відносин. Усі сторони особистості виявляються тільки в діяльності та відносинах з іншими людьми. Особистість існує, виявляється і формується в діяльності і спілкуванні. Звідси і найважливіша характеристика особистості – соціальний стан людини – всіма своїми виявами пов'язана з життям людей.

Своєрідним зразком стрибка із філогенезу й ембріогенезу в галузь вивчення типології особистості є конституційна концепція особистості. Поклавши за основу своєї концепції поняття «соматотонія» (тип статури), її автори з трьох шарів зародкових листків в ембріогенезі – ендодерми (із ендодерми утворюються внутрішні органи), мезодерми (із мезодерми утворюються внутрішні органи) і ектодерми (із ектодерми розвиваються шкіра й нервові тканини) виводить різні соматотипи, із них – типи темпераменту, із них – характер особистості, а потім і закономірності розвитку суспільства.

Спираючись на категорію діяльності при теоретичному аналізі особистості, не треба водночас перебільшувати її значення, а тим більше абсолютизувати. Дійсно, з того факту, що людина стає особистістю тільки в діяльності і через діяльність, ще не слідує, що поняття діяльності безпосередньо пояснює нам усі вияви особистості, всю систему індивідуальних відмінностей. Висновок подібного роду випливає з того простого міркування, що особистість є не тільки продуктом, а й умовою діяльності, а це означає, що, принаймні, у відомому значенні ми повинні і саму діяльність пояснювати через особистість.

Якщо раніше при вивченні особистості примат віддавався зовнішнім умовам, зовнішнім параметрам, то зараз переноситься акцент на інше: особистість розкривається через аналіз внутрішнього змісту, який в свою чергу виявляється зовні, і тим самим в певному значенні сама себе змінює. У основі

особистості, за О. Леонтьєвим, лежать відносини підпорядкованості людської діяльності, що породжується ходом їх розвитку [2].

Багато хто з дослідників в галузі психології цілком обґрунтовано стверджують, що взаємини особистості загалом і її здібності є одним з ключових у розкритті змісту особистості. Так, наприклад, звертається увага на діалектику здібностей і діяльності, коли внаслідок «незівпадань» змісту діяльності й змісту здібностей «стає можливим процес розвитку того і іншого». «Незівпадань» може не тільки розвивати, а й гальмувати розвиток цих структурних компонентів системи особистості. В існуючих класифікаціях здібностей виділяють переважно не тільки індивідуальні, а й загальні здібності. Цілком правомірним, на наш погляд, є визначення трьох основних груп здібностей: загальні, спеціальні та індивідуальні.

Важливого значення в багатьох дослідженнях проблеми структури особистості надається її психологічному змісту. Під психологічним розуміється один із аспектів соціальної діяльності людини і функціонування суспільства в цілому, а саме той, який характеризує ті аспекти, що виникають стихійно.

Соціалізація – це нелінійний процес саморозвитку людини під впливом соціуму, всього зовнішнього середовища. Визначальним фактором в соціалізації є не природні задатки людини самі по собі, а сформовані зовнішнім середовищем особистісні якості як продукт освіти й виховання. Звичайно, талант, творчі здібності ґрунтуються на природно-біологічних задатках, але їх розвиток вимагає відповідних соціальних умов.

Соціальне середовище зумовлює характер життєдіяльності людини й зі свого боку визначається умовами, які властиві історично певному суспільству. Складниками соціального середовища в найзагальнішому плані вважають державний лад, матеріальні й духовні цінності життя, систему правових і економічних взаємин.

Стан соціального середовища, як і рівень розвитку суспільства в цілому є основним критерієм оцінки добробуту й життєздатності будь-якої країни. В процесі розвитку цивілізації відбувається зміна пріоритетів людства. В даний

час символом прогресу й величі країни є передові технології, передусім комп'ютерні. Під соціальним ми розуміємо все те, що характеризує специфічні для людини і суспільства, на відміну від тваринного світу, умови. Тенденції щодо зниження ролі виховання як поняття і явища не мають жодних розумних основ. У педагогіці та психології з проблеми особистості і її розвитку мали місце три основних напрямки: біологічний, соціологічний і біосоціальний.

Представники біологічного напрямку, вважаючи особистість суто природною істотою, всю поведінку людини пояснюють дією властивих їй від народження потреб, потягів та інстинктів [3].

Людина вимушена підкорятися вимогам суспільства і при цьому постійно вгамовувати природні потреби. Щоб приховати цю постійну боротьбу саму з собою, вона «одягає маску» або незадоволення природних потреб замінює заняттями яким-небудь видом діяльності.

Представники соціологічного напрямку вважають, що хоч людина народжується як істота біологічна, однак у процесі свого життя вона поступово соціалізується завдяки впливу на неї тих соціальних груп, з якими вона спілкується. Чим нижча за рівнем розвитку особистість, тим яскравіше і виразніше виявляються у ній біологічні межі, передусім інстинкти володіння, руйнування, статеві тощо.

Представники біосоціального напрямку вважають, що психічні процеси (відчуття, сприйняття, мислення і інші) мають біологічну природу, а спрямованість, інтереси, здібності особистості формуються як явища соціальні. Такий розподіл особистості ніяк не може пояснити ні її поведінку, ні її розвиток.

Л. Виготський запропонував принцип аналізу «за елементами». Так він писав: «Суттєвою ознакою такого аналізу є те, що його наслідком є продукти, сторонні стосовно аналізованого цілого. Це елементи, які не містять у собі властивостей, що притаманні цілому як такому, і володіють рядом нових властивостей, які б це ціле ніколи не могли виявити» [1, с. 46].

Наступним чином розкриває взаємозв'язок біологічного і соціального в

рамках психологічної науки Б. Ломов: «Поняття «розвиток особистості», «розвиток організму» – це лише наукові абстракції, що охоплюють різні сторони єдиного, але водночас багатоякісного в своїх виявах процесу. Взаємне опосередкування біологічного і соціального виступає в цьому процесі, мабуть, у найбільш повній і розгорненій формі [4]. Це взаємне опосередкування здійснюється через систему психологічних властивостей людини.

Ще більш визначено пише з цього приводу А. Лурія: «Соціальне не просто «взаємодіє» з біологічним, воно утворює нові функціональні системи, використовуючи біологічні механізми, забезпечуючи їх нові форми роботи, і саме в формуванні таких «функціональних новоутворень» і лежить факт появи вищих форм свідомої діяльності, які виникають на межі природного і суспільного... і які дають підстави для виокремлення такої науки, як психологія, що вивчає ті нові закони, які народжуються при цій взаємодії» [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1991. 480 с.
2. Леонтьев А. Н. Философия психологии. М.: МГУ, 1994. 228 с.
3. Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ. М.: Наука, 1989. 455 с.
4. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984. 444 с.
5. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. М.: МГУ, 1978. 374 с.

**ТВОРЧИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ НА ОСНОВІ
НАРОДНОГО ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА**

Тіщенко Олена Миколаївна,

к.п.н., викладач

Чжан Чжиюань

здобувач

Харківський Національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація: Суб'єкт цивілізації та культури виступає інтегруючим початком соціокультурних процесів та одухотворює новітні технологічні досягнення духовною основою культури, у просторі якої він здійснює відтворення себе у творчості. Людина одночасно є суб'єктом домінуючих у світі процесів глобалізації та регіоналізації. Регіоналізація зберігає самобутність культури та потенціал творчого саморозвитку народів, які до неї належать.

Саморозвиток творчої особистості - це відкрита індивідуальність, яка володіє аналітичним, інтуїтивним і духовним інтелектом. Така особистість діалогічна, орієнтована на партнерство та досягнення сталого інтерсуб'єктивного співробітництва. Діалогічне мислення креативно, культууроутворююче і не є поширеним. Даний тип мислення формується у процесі творчого саморозвитку, результатом якого є когнітивна складність та посилення потенціалу міжкультурних комунікацій.

Ключові слова: творчість, саморозвиток, хореографічне мистецтво, народний танець, творчий саморозвиток, хореографічний колектив.

Хореографічне мистецтво належить до особистісно – креативного типу культури. У цьому вся типі є досить широкий нелінійний спектр, оскільки траєкторія розвитку культурного простору обумовлюється переважно вільним цілепокладанням суб'єктів, втіленому акті творчості. Дія цього фактора

множитися свободою творчого вибору та здатністю здійснювати цей вибір.

Народний танець, як феномен етнокультури, ініціює творчий саморозвиток учасників хореографічного колективу. Разом з тим, практика свідчить про недостатню увагу до питань творчого саморозвитку в хореографічних колективах, у художній діяльності яких домінують постановочні заняття та підготовка до виступів, що мають рекламно-звітний характер. Етнокультура інтегрує художню культуру, у тому числі народне танцювальне мистецтво, яке розцвічує палітру національної культурної спадщини власними фарбами та служить презентації досягнень народу у культурному будівництві. Народний танець відображає особливості життєвого укладу, пов'язаного з побутом, традиціями та віруваннями народу. Епос актуалізується в драматичних пантомімах та танцях. Значну роль розвитку художньої культури та мистецтва танцю зіграла обрядовість. Дидактичний характер фольклору та епічних традицій обумовлює формуючі можливості народного танцю [2, с. 15].

Творча значимість хореографії проявляється у танцювальних формах і жанрах та у присутності сюжету, заснованого на грі. Танець створювався за правилами сюжетно-рольової гри. Враховувалося, що гра належить до галузі абстрактних мистецтв і складається з власне гри, гри – дійства та лицедійства. Використовувалися ті види танцю, які за своєю сценічною та композиційною дією сягають гри. Такі композиції відрізняються різноманітним ігровим характером. Танець - гра виконується за певними умовами та правилами. У танці - грі основною умовою стає втілення гри через танець, де танцювальна композиція стає одним із засобів втілення правил гри. Народні танці мають структурну схожість із іграми [1, с. 11].

Творчість реалізується як процес, що має індивідуальну природу та діяльнісну основу. Розкривається зміст поняття "творчість" як інтегративної категорії науки. Суб'єктом творчості є особистість. Гуманістична цінність творчості у тому, що вона стимулює розвиток особистості різних етапах її становлення. Індивідуальна творчість є найвищою формою самоорганізації

людини. Творчість входить у контекст онтологічного поняття «діяльність». Системою, що охоплює творчість є система діяльності. Успішність творчої діяльності забезпечується здатністю суб'єкта до перенесення намічених способів мислення нові завдання. Ця здатність забезпечує креативність мислення.

Творчі здібності суб'єкта реалізуються внаслідок його діяльності. Виділяються рівні творчої діяльності: 1) рівень ефективності забезпечує взаємодію суб'єктів творчості та зворотний зв'язок. Є передумови для творчого саморозвитку; 2) рівень оптимальності передбачає взаємовідносини суб'єктів творчості та усвідомлення оригінальності прийомів для виходу із труднощів (вирішення протиріччя), створюються необхідні та достатні умови для творчого саморозвитку; 3) рівень інтенсивності передбачає співробітництво суб'єктів творчості та досягнення співтворчості, утворюються сприятливі умови для творчого саморозвитку.

На основі викладеного формулюється прийняте розуміння творчості. Творчість — це універсальна якість людини, яка реалізується в об'єктивному та усвідомленому протиріччі, а результат активності має оригінальність, новизну, значущість, цінність та спрямованість на саморозвиток. Суперечність дозволяється у вигляді творчого акта, об'єктивуєчись у якому особистість стає суб'єктом творчості і запускає механізм творчого саморозвитку. Творчість визначає вектор індивідуального розвитку (саморозвитку). Загальна теорія розвитку інтерпретує розвиток як саморозвиток. Результатом розвитку є організація (самоорганізація).

Результатом розвитку є нова якість особистості. Мета розвитку полягає у досягненні здатності до творчого саморозвитку. Творчий саморозвиток - це духовна діяльність людини, ініційована цивілізаційним та культурним простором та спрямована на зміну внутрішніх уявлень про себе, відтворення та формування себе як особистості певного типу, на пошук креативних форм діяльності та засвоєння базових компетенцій, на досягнення нової якості особистості (домінанту якої становить творча спрямованість) та результату

діяльності хореографічного колективу.

Хореографічний колектив - це група, яка відрізняється підготовленістю до танцювальної діяльності, організаційною єдністю, стабільністю структури та складу учасників, комунікативною спрямованістю та відносно стійкими відносинами. Колектив у руках педагога є інструментом творчого саморозвитку кожного танцюриста. Колективність у разі виступає рисою особистості. Згуртованість колективу дозволяє визначити її як сукупного суб'єкта творчості. У ході взаємодії ансамблю та солістів відбувається взаємозбагачення творчими прийомами та оригінальними знахідками, які ініціюють творчий саморозвиток учасників хореографічного колективу.

Творчий саморозвиток учасників хореографічного колективу - це діяльність з цілеорієнтованої зміни суб'єкта художнього процесу, яка має індивідуальну природу, яка спрямована на пошук творчого початку та досягнення майстерності на основі імпровізації; результат якої має ознаки новизни та створює основу для самовиховання творчих здібностей, що актуалізуються в мистецтві танцю та забезпечують співтворчість, забезпечується засобами засвоєння музично-ритмічної та імпровізаційної культури.

Танцювальні рухи - це фізичні рухи, що виражають емоційний стан виконавця. Звук, що супроводжує рух, робить його більш виразним та видовищним. Він змушує танців та глядачів зосередитися на конкретному русі чи епізоді танцю. Чергування звуків створює ритм. Ритм виховує дисципліну. Сприяє розподілу рухів у часі та просторі, що сприятливо впливає на сприйняття танцювальної композиції. Хореографічна лексика, вивчена з виконавцем ритмічно грамотно, міцно засвоюється та створює базу для творчого пошуку. Музика мобілізує внутрішній світ і включає творчі можливості в сюжетну канву танцю. Музично - ритмічне та хореографічне обдарування прийнято характеризувати як особливе поєднання музичних та танцювальних здібностей [3, с. 42].

Виконавець, танцюючи, створює імпровізаційний простір для творчості.

Імпровізація - це несподіваний, раптовий твір мелодій та танцювальних рухів не підготовлених заздалегідь і створюваних у момент виконання. Імпровізація в експериментальній роботі ґрунтувалася на розвитку пам'яті та системі підготовки імпровізуючого. Імпровізатор або складав композицію з готових рухів, комбінацій, або засновував свою імпровізацію на конкретній формі або вигляді танцю. Виконавцям пропонується багатий вибір засобів імпровізації.

Формуючі можливості народного танцювального мистецтва ґрунтуються на: збереженні та передачі танцювальних традицій як сукупності образів, зразків, знаків, кодів та символів; диференціації за статево-віковою ознакою; визначення вектора сприйняття навколишнього світу, відповідно до танцювальних зразків та специфіки хореографічних постановок; поєднання сольних, дуетних та хороводних танців, що поєднують установку на творчий саморозвиток, змагальність та співтворчість; емоційний вплив на глядачів, що сприяє розвитку емпатійної культури; збереження танців - наслідувань, що активізують включеність в образ та прагнення до досягнення зразка; пластичності та різноманітності мізансцен та танцювальних рухів, ігровому ритмі, що має імпровізаційний характер; синтетичному характері народної танцювальної культури; збереження у народному танці атрибутичного символізму; образності та імпровізаційної основи народного танцю.

Творчий саморозвиток на основі народного танцювального мистецтва має відмітні ознаки: єдність фізичного розвитку та розуміння духовної сутності танцювального мистецтва визначає культуротворчий простір танцювального ансамблю; домінантою творчого саморозвитку є народне танцювальне мистецтво; творчий саморозвиток здійснюється на основі імпровізації та обумовлюється присвоєнням національних образів (зразків) засобами освоєння виражених та осмислених у танці знаків, кодів та символів; Творче саморозвиток здійснюється через сюжетно - рольову гру, виражену мовою танцю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апостолова Г. В. Розвиток здібностей дітей за Вальдорфською педагогічною системою .Обдарована дитина, 2005. № 5.
2. Зайцев Є. В. Основи народно-сценічного танцю. Вінниця : Нова книга, 2009. 413 с
3. Кривохижа А. М. Гармонія танцю : навч.-метод. посіб. для студ. пед. навч. закл. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. 92 с

УДК 3781.13:17.022.1

**ЗДОРОВ'Я ЗБЕРІГАЮЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЦІЛІСНІСТЬ ЗДОРОВ'Я ЯК
СКЛАДНА ФІЗІОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ**

Федь Ігор Анатольєвич

д.ф.н, професор

Гордєєва Катерина Сергіївна

к.п.н., доцент

Поздняков Олексій Сергійович

Студент

Донбаський Державний педагогічний університет
м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Відповідальне ставлення до здоров'я є цілісним і нероздільним утворенням, однак умовно виділення в його структурі окремих компонентів дозволяє здійснити науковий аналіз. Особливості кожного з компонентів визначаються специфікою цього виду ставлення і вони мають умовний характер, оскільки в реальному навчально-виховному процесі вони формуються комплексно. Відповідальне ставлення до здоров'я охоплює як усі сфери функціонально цілісної сфери психіки особистості (інтелектуальну діяльність, перцепцію), так і мотиваційно-ціннісний, поведінковий і рефлексивний складники. Воно завжди має універсальний зміст та індивідуальне вираження і виявляється в здоров'язбережувальній діяльності.

Ключові слова: здоров'я, психіка, фізичний та психічний розвиток, активність, життєдіяльність, студент фізичного виховання.

Перша й найважливіша потреба людини, що визначає здатність його до праці й особистості, що забезпечує гармонійний розвиток, це здоров'я. Воно є найважливішою передумовою до пізнання навколишнього світу, до самоствердження й щастя людини. Активне довге життя – це важливий додаток людського фактора.

У понятті «здоров'я» відображається одна з фундаментальних характеристик існування людства, загальносуспільна та індивідуальна цінність людини, форма її існування. Тому стан здоров'я населення й особливо молоді є важливим показником благополуччя суспільства та запорукою його подальшого успішного розвитку та процвітання [6].

У зв'язку з динамічними змінами в суспільних відносинах та розвитку науки та техніки виникає актуальна необхідність у переосмисленні суті поняття здоров'я, а також пошуку нових ефективних шляхів забезпечення збереження та зміцнення здоров'я кожної особистості. Ураховуючи високу значущість цієї проблеми у світовому масштабі, на міжнародному рівні було обґрунтовано концептуальні засади розв'язання цієї проблеми, а також визначено стратегію й тактику реалізації спільних дій щодо забезпечення покращенню здоров'я людей в умовах глобалізованого світу. Ці положення знайшли відображення в таких важливих міжнародних документах, як Оттавська Хартія (1986), Всесвітня Декларація з охорони здоров'я «Здоров'я для всіх у XXI столітті» (1998), Бангкокська Хартія (2005) тощо [5;7].

Як свідчить аналіз наукової літератури, питання здоров'я традиційно знаходились в центрі уваги прогресивних представників людства. Причому їхні уявлення про цей феномен були тісно пов'язані із самим розуміннями людини як унікальної біологічної й соціальної істоти. У цьому контексті Е. Фромм писав, що здоров'я є необхідною умовою, щоб бути.

Як свідчить аналіз наукової літератури, вченими зроблено безліч спроб дати авторське визначення поняттю «здоров'я». Наприклад, П. І. Калью було виокремлено 79 визначень здоров'я людини, сформульованих представниками різних наукових галузей у різний час і в різних країнах світу.

Наведемо деякі визначення науковців щодо визначення зазначеного поняття:

- здоров'я – це кількість (резерви) енергетичного, пластичного і регуляторного забезпечення фізіологічних функцій (Г. Апанасенко [5], Г. Царегородцев та інші);

- здоров'я – це відповідність віку фізичного, психічного розвитку, рівня фізіологічних систем, легка адаптація до мінливих умов і, нарешті, відсутність захворювань (С. Громбах, Г. Сердюковська та інші);

- індивідуальне здоров'я (практичне здоров'я) є відсутність хвороби, повне фізичне і духовне благополуччя людини. Згідно з цим визначення, виділено за станом здоров'я три групи людей: 1) здорові; 2) нездорові; 3) група ризику – стан між здоров'ям і хворобою (Р. Бальскій, І. Брехман та інші) [6];

- здоров'я – це цілісний динамічний стан (включаючи його позитивні та негативні показники), що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального та екологічного середовища і дозволяє людині в різному ступені здійснювати його біологічні та соціальні функції (А. Щедріна та інші).

Б. Ананьєв стверджував, що здоров'я можна розглядати як оптимальні передумови (умови) для виконання людиною визначених життєвих цілей і завдань, її призначення, а в кінцевому рахунку – її самоздійснення на Землі. Тому головний принцип здоров'я полягає не в тому, щоб тільки мати міцне здоров'я, а в тому, щоб реалізувати за допомогою свого здоров'я свою місію. Тому, на думку автора, в поняття «здоров'я» слід включати й конкретні форми поведінки, що дозволяють поліпшити якість життя людини, зробити його більш благополучним, а також досягнути високого ступеня самореалізації [1].

Пов'язуючи поняття «здоров'я» із феноменом адаптації, В. Казначєєв трактує це поняття як динамічний стан (процес) збереження і розвитку біологічних, фізіологічних і психічних функцій, оптимальної соціально-трудової активності при максимальній тривалості життя. Він також підкреслює, що здоров'я є лише засобом у виконанні людиною її соціально-історичних цілей. Причому все, що має людина у своєму житті, визначається рівнем і якістю її здоров'я, і воно повинно займати в ієрархії цінностей найвищій щабель.

Відомий фахівець у галузі медицини А. Струков розкриє суть здоров'я через висвітлення його зв'язку з феноменом свободи людини. У світлі цього він

зазначає, що «в будь-якому випадку хвороба є порушенням нормального (оптимального) способу реалізації потреб. А оскільки свобода – це можливість реалізувати розумні потреби людини, остільки хвороба пов'язана з обмеженням цих свобод».

В інших наукових працях відзначається, що «здоров'я – це нормальний психосоматичний стан і здатність людини оптимально задовольняти систему матеріальних і духовних потреб», що, враховуючи, що людина є жива система, в основі якої лежать фізичні та духовні, природні та соціальні, спадкові та набуті якості, поняття здоров'я повинно визначати можливості виконання основних функцій людини.

На думку Н. Заводєвкіної, здоров'я – це «біосоціодуховна» система, це внутрішня узгодженість і оптимальне співвідношення елементів людської природи (триєдність тіла, душі і духу). А тому, на її думку, здоровою людиною можна вважати тільки ту особу, які цілеспрямовано прагне до гармонії всіх своїх біосоціодуховних складових (індивід – особистість – індивідуальність).

Зазначимо, що світова наука визначає цілісний погляд на здоров'я як на феномен, що інтегрує такі компоненти:

суб'єктивний – коли людина відчувається добре, але медичне обстеження показує наявність у неї відхилень від норми.

об'єктивний – за поганого самопочуття ніякі об'єктивні порушення не мають свого прояву. Отже, лише самопочуття не може бути показником дійсного стану здоров'я людини.

соціальний (суспільний, соціальне благополуччя) – це передусім сформована громадянська відповідальність за виконання соціальних ролей у суспільстві; позитивно спрямована комунікативність; доброзичливість у ставленні до людей, здатність до самоактуалізації у колективі, самовиховання.

“Психічне здоров'я - це такий стан психіки й індивіда, котрий характеризується цільністю та погодженістю усіх психічних функцій організму людини, які забезпечують почуття комфортності, здатності до цілеспрямованої та усвідомленої діяльності, адекватним, з урахуванням етіокультуральних

критеріїв форм поведінки [8]. Усі вищевказані складові феномену здоров'я є невід'ємними одна від одної та тісно взаємопов'язані між собою. Вони діють одночасно, а їх інтегрований вплив визначає стан здоров'я людини. Важливо також відзначити, що саме духовне здоров'я є визначальним у ставленні людини до себе, до інших, до суспільства та є пріоритетним в ієрархії всіх аспектів здоров'я.

Духовне здоров'я проявляється насамперед у прагненні людини до істини, добра, постійного самовдосконалення як частини вдосконалення світу, в здатності особистості діяти на основі любові до ближнього й усвідомлення своєї причетності до живої та неживої природи. Крім цього, цей феномен передбачає готовність особистості проявляти чесність і правдивість, співчуття й співпереживання оточуючим людям і наданні їм допомоги, наявність відповідального ставлення до самого себе та свого життя, бажання покращити навколишнє життя й активно сприяти цьому. Духовне здоров'я є також головним джерелом життєвої сили й енергії особистості [8].

Фізичне здоров'я – найважливіший компонент у структурі стану здоров'я людини. Він зумовлений властивостями організму як складної біологічної системи. Організм володіє здатністю зберігати індивідуальне існування за рахунок самоорганізації. До проявів самоорганізації відносяться здатність до самооновлення, саморегулювання та самовідновлення. Самооновлення пов'язане із постійним взаємним обміном організму із зовнішнім середовищем речовиною, енергією та інформацією.

Фізичне здоров'я обумовлюється здатністю організму до саморегулювання. Досконала координація усіх функцій – наслідок того, що живий організм є системою, що саморегулюється. Саморегуляція складає сутність життя. Ця загальна властивість біологічних систем дозволяє встановлювати й підтримувати на деякому, відносно постійному рівні фізіологічно-біохімічні чи інші біологічні показники, наприклад, постійність температури тіла, рівень артеріального тиску.

Також самоорганізація біологічної системи проявляється у здатності до

самовідновлення. Ця якість зумовлена регенерацією, а також наявністю множинності паралельних регулятивних впливів в організмі на всіх рівнях його організації. Компенсація недостатніх функцій за рахунок цих паралелей допомагає вижити організму в умовах пошкодження.

Фізичне здоров'я – це стан організму людини, який характеризується можливостями адаптуватися до різноманітних факторів життєвого середовища, рівнем фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовки організму до виконання фізичних навантажень. До основних факторів фізичного здоров'я людини відносяться:

- рівень фізичного розвитку;
- рівень фізичної підготовленості;
- рівень функціональної підготовленості організму до виконання фізичних навантажень;
- рівень та здатність до мобілізації адаптаційних резервів організму, які забезпечують його пристосування до впливу різних факторів навколишнього середовища.

Останній компонент найбільше цікавить нас у контексті нашого дослідження, адже фізичне здоров'я найважливіший елемент у структурі стану здоров'я студентів факультету фізичного виховання.

Сучасні науковці наголошують, що здоров'я людини є досить складним феноменом глобального значення, яке розглядається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, як індивідуальна і суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне утворення, що постійно взаємодіє з оточуючим середовищем, яке, у свою чергу, систематично змінюється.

Як встановлено, фахівці пропонують різні шляхи її розв'язання. Так, Г. Апанасенко [2] вважає, що зберегти і зміцнити здоров'я індивіда можливо за допомогою розширення його можливостей пристосовуватися до мінливих факторів середовища, вдосконалення механізмів здоров'я. На думку І. Брехман підкреслював, що головними чинниками формування здоров'я мають стати

свідомість, тобто виховання у кожної людини з дитинства розумного ставлення до свого здоров'я; рух, тобто фізичний розвиток людини, а також раціональне харчування і ліки для здорових, тобто профілактичне застосування деяких лікарських препаратів .

Важливу роль у формуванні здоров'я людини належить системи освіти. Причому основи здоров'я мають закладатися взагалі ще в ранньому дитинстві індивіда, а в подальші молоді роки очікується подальше зміцнення його здоров'я. Однак у реальній практиці це спостерігається далеко не завжди, а спроби внести духовний елемент у систему «здоров'я – через освіту» мають місце, але часто вони обмежуються більше деклараціями [9].

Крім того, під час реалізації педагогічної взаємодії важливо враховувати, що кожна людина різною мірою є носієм, суб'єктом, діячем, творцем (або, на жаль, руйнівником) свого здоров'я та здоров'я оточуючих людей. Тому з метою покращення здоров'я молоді важливо в закладах освіти забезпечувати цілеспрямоване переведення кожної особистості в активного творця подальшої траєкторії розвитку власного здоров'я. У руслі цього вчені акцентують свою увагу на тому, що для здоров'я насамперед потрібна віра в його необхідність. Адже віра як духовний і психічний феномен відіграє важливу роль у питаннях здоров'я людини, причому нерідко саме віра в одужання допомагає їй лікуватися без ліків, хірургічних операцій і лікарняних ліжок, а тільки за допомогою внутрішніх резервів власного організму.

Основний висновок цього дослідження був пов'язаний з інтенсивністю піклування людини про здоров'я, що визначалась не стільки об'єктивним станом здоров'я, скільки ставленням особистості до власного здоров'я. Зокрема, Д. Лоранський під ставленням до здоров'я розумів систему індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості з різними явищами навколишньої дійсності, що сприяють або загрожують здоров'ю людини, а також певна оцінка нею свого фізичного і психічного здоров'я. В. Грибан теж сверджує, що провідним фактором, який визначає здоров'я індивіда, є його ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих.

У працях соціолога І. Журавльової ставлення до здоров'я визначається як оцінка власного здоров'я на основі знань, що має особистість, усвідомлення значення здоров'я, а також дії, що спрямовані на зміни стану її здоров'я [3]. У дисертаційній роботі В. Кабаєвої суть ставлення до здоров'я доповнюється тим, що включає не тільки зв'язки особистості із явищами оточуючого світу та оцінку власного здоров'я, а ще й оптимально організовану самою людиною життєдіяльність, що сприяє збереженню здоров'я, її особистісному зростанню та творчому функціонуванню [4].

У праці О. Масалової ставлення до здоров'я визначається як системне і динамічне особистісне утворення, що зумовлене певним рівнем спеціальних знань, наявністю соціально-духовних цінностей, накопичених у процесі освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання, розвитку мотиваційно-ціннісних орієнтацій, що мають втілення у практичній життєдіяльності [3]. На думку С. Белової, ставлення до здоров'я – це складна, інтегративна якість особистості, сутність якої міститься у сприйнятті і розумінні здоров'я як стану рівноваги між біологічними, соціальними, фізичними, психоемоційними можливостями людини і постійно змінними умовами довкілля, видами діяльності, в емоційній виразності цього ставлення, в реалізації розуміння і сприйняття здоров'я в конкретних вчинках і діях.

Особливий інтерес у дослідженні викликали наукові праці, в яких було визначено структуру саме відповідального ставлення до здоров'я. Так, І. Дідук в своїй дисертаційній роботі визначила в ньому такі компоненти: когнітивний, емоційно-вольовий, аксіологічний і діяльнісний .

Н. Зимівець у структурі відповідального ставлення до здоров'я визначає такі складники: когнітивно-пізнавальний, емоційно-оцінний, потребнісно-ціннісний, мотиваційно-вольовий, практично-діяльнісний та рефлексивно-результативний компоненти. Суть цих компонентів автор розкриває через наведення відповідних тверджень: «Я знаю багато про здоров'я, суть відповідальності та як досягти благополуччя», «Я розумію, що таке здоров'я і позитивно оцінюю можливості його розвитку», «Я маю потребу в здоров'ї,

тому я знаю, що для мене цінно», «Я усвідомлюю свої мотиви і керовано дію на благо здоров'я», «Я володію життєвими навичками та вміннями і використовую їх, щоб бути здоровим», «Я осмислюю свою діяльність, щоб успішніше досягати благополуччя».

Як було з'ясовано раніше, відповідальне ставлення особистості до власного здоров'я являє собою різнобічне явище, що поєднує в собі уявлення про здоров'я, усвідомлення сутності здоров'я, його цінності та відповідальності за нього, емоційне оцінювання особистих можливостей і можливостей середовища з його розвитку, інтелектуальне втілення потреб людини в її цінностях, мотиви, які спонукають до здійснення оздоровчої діяльності, волю як свідоме управління цією діяльністю, реалізацію відповідальності в конкретних діях і вчинках, осмислення проведеної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Под ред. А. А. Бодалева.– М. Ин-т практической психологии / Б. Г. Ананьев.– Воронеж: НПО «Молодежь», 1996.– 386 с.
2. Апанасенко Г. А. Охорона здоров'я здорових/ Г. А .Апанасенко.- К.: 2009.
3. Герцик М. С., Вацеба О. М. Вступ до спеціальностей галузі «фізичне виховання і спорт»: Навчальний посібник.– Вид. 3-є, випр. і доп./ М. С. Герцик, О. М. Вацеба.– Харків: «ОВС», 2004.– 176 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник.– К.:«Либідь», 1997. – 357 с.
5. Демографічна криза в Україні. Проблеми, дослідження, витоки / За ред. В. Стещенко. — К., 2001. — 560 с
6. Зубалій М. Д. та ін. Концепції розвитку фізичного виховання у сфері освіти в Україні на 2006– 2010 роки / М. Д. Зубалій, Б. Ф. Ведмеденко, В. І. Мудрік, О. З. Леонов, І. В. Мудрік, О. І. Остапенко, А. І. Савченко.// Основи здоров'я та фізична культура.– №10, 2006.– С.2–3.

7. Общественные науки и здравоохранение. – М., 1987.
8. Психология здоровья: Учебник для вузов/ Под ред. Г. С. Никифорова.
9. Смакула О. І. Ставлення студентів до фізичної культури за традиційною організацією навчання //Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту.-Вип.8. - Львів: НВФ "Українські технології", 2004. - С.105-109.

**ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ГЛИБОКИХ І СТІЙКИХ
ІНТЕРЕСІВ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Шанаєва-Цимбал Людмила Олексіївна

к.н.з держ.упр, доцент

Ямнич Наталія Юріївна,

старший викладач кафедри

англійської філології

Величко Ірина Георгіївна,

старший викладач кафедри

англійської філології

Національний університет

біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

Анотація. Формування творчої особистості – нагальна потреба сьогодення. Ринкова економіка ставить людину в умови жорсткої конкуренції на ринку праці. В цих умовах конкурентоспроможним і успішним буде той, хто готовий до постійних змін, виявляє творчість, здатність до інноваційної діяльності. Слід відзначити, що чим більше в суспільстві буде людей, які будуть свій життєвий шлях згідно з цими цінностями, тим успішніше буде суспільство в цілому. Виховання творчої особистості вимагає реалізації в загальній системі виховання та навчання спеціальних педагогічних заходів у даному випадку – розкриття творчого потенціалу особистості, підготовку особистості до творчої праці, оволодіння нею спеціальними прийомами та методами вирішення творчих проблем. Безумовно, це буде можливо лише тоді, коли у закладах вищої освіти будуть створені умови для реалізації творчого потенціалу кожного студента. Важливо вчасно допомогти йому визначити свої здібності, нахили, інтереси, «накреслити» індивідуальну програму свого розвитку на більш чи менш віддалену перспективу з урахуванням індивідуальних особливостей з метою вдосконалення тих задатків, що дала йому природа.

Ключові слова: творча діяльність, особистість, потенціал особистості, творчий процес.

В наш час зростає потреба в особистостях, які мають високий рівень загальноосвітньої і професійної підготовки, спроможних творчо вирішувати питання, які виникають у процесі життєдіяльності у сучасних умовах. Тому надзвичайно важливим є підготовка студентської молоді до нестандартного, творчого вирішення проблем, які постають перед нею.

Які ж характеристики особистості можна розглядати як надійний орієнтир, що допоможе сформувати творчу особистість? Аналіз з точки зору потреб, нахилів і здібностей показує, що вони є своєрідним фундаментом, на якому будується система інтересів особистості. Суттєва особливість інтересів полягає в тому, що вони є важливим регулятором життєдіяльності людини, і, крім того, знаходяться в тісному взаємозв'язку з іншими підсистемами, які здійснюють регуляцію творчої поведінки особистості. Тому формування в студентської молоді глибоких і стійких інтересів до творчої діяльності є однією з основних передумов підготовки майбутніх фахівців будь-якого профілю, запорука запобігання невдач, які можуть виникнути у процесі діяльності.

Відомо, що інтерес є системо утворюючим фактором, тією першоосновою, опора на яку дозволяє своєчасно визначити ті чи інші потенційні можливості людини, спрямувати їх в потрібне русло з метою подальшого розвитку в стійке особистісне утворення. На думку вчених, інтерес виникає на основі пізнавального потягу до тієї або іншої діяльності і в процесі свого розвитку може перетворитися на стійку особистісну потребу в активному дійовому ставленні до предмету цього інтересу, в прагненні постійно накопичувати знання до цієї діяльності (О. Єгорова, Л. А. Гордон, М. Г. Чобітько, А. Г. Ковальов, Н. І Литвинова та ін.) Причому успішність діяльності, яка тісно пов'язана з інтересом, створює неначе «зону ближнього розвитку» (Л. С.Виготський), зону підвищеної сенситивності для всіх впливів, які сприяють зародженню та розвитку здібностей (А. Б. Орлов), тобто інтерес

завжди викликає позитивне ставлення до відповідної галузі пізнання і тим самим створює відповідні передумови для оволодіння предметом інтересу (К. К. Платонов, В. В. Чебишева та ін.).

У процесі свого розвитку інтерес проходить відповідні етапи: від ситуативного, епізодичного при відповідних умовах перетворюється на стійкий інтерес до певної сфери діяльності (С. П. Крягдже). Для обох стадій обов'язкова наявність таких рис як пізнавальне ставлення, забарвлене інтелектуальною емоцією, і безпосередній мотив, який іде від самої діяльності. У процесі перетворення ситуативного інтересу на особистісний емоційно-пізнавальне ставлення перетворюється на емоційно-пізнавальну спрямованість (М. Г. Морозова), тобто психологічну природу інтересу складає нерозривний комплекс життєво важливих для особистості процесів (інтелектуальних, емоційних та вольових). При цьому інтелектуальний компонент сприяє накопиченню знань і створює основу для подальшої успішної діяльності в актуальній для суб'єкта сфері. Далі він виступає як передумова і умова інтересу. Він створює позитивне ставлення до діяльності і регулює пізнавальну спрямованість особистості. Суттєво змінюються і вольові зусилля, які проявляються в подоланні труднощів у ході виникаючих проблемних ситуацій (О. В. Гузалова, А. В. Запорожец, А. Г. Ковальов, Чобітько, М. Г. Морозова, Н. І Литвинова, та ін.)

Таким чином, розвиток інтересу починається від елементарного стану (допитливості, зацікавленості, спостережливості) до вищого рівня, в якому виявляється особистість в цілому (О. В. Гузалова, М. Г. Давлетшин, А. Г. Ковальов, С. П. Крягдже, Н. Г. Морозова, Г. І. Щукіна та ін.)

За якими ж проявами можна судити про те, що індивід виявляє інтерес до творчої діяльності? Це, перш за все, допитливість у сфері творчості, стійкий нахил до творчої діяльності, зацікавленість нею, читання відповідної літератури, систематичний перегляд телепередач, які присвячені даному питанню, бажання пізнати і розібратися в різних видах творчої діяльності, ознайомитися з особливостями використання творчих прийомів і засобів при

вирішенні нестандартних проблем тощо. Тобто провідними структурними компонентами інтересу до творчої діяльності є [1, с.21]:

а) пізнавальна спрямованість, яка виражається в прагненні пізнати особливості творчої діяльності, проникнути в її сутність, пізнати основні творчі прийоми та методи вирішення складних нестандартних проблем тощо;

б) активно-вольові дії, які спрямовані на набуття знань, умінь та навичок в галузі творчої діяльності, досягнення позитивних результатів у творчих пошуках, в проблемних ситуаціях;

в) емоційна забарвленість (радість від досягнутої мети, задоволення наслідками своєї діяльності в обраному напрямку, набутими знаннями, вміннями і навичками в галузі творчості тощо).

Основними показниками, які свідчать про рівень сформованості в студентської молоді інтересу до творчої діяльності, є їх усвідомленість. Під усвідомленістю ми розуміємо осмислення особистістю значущості творчої діяльності для майбутнього, наявність потягу займатися нею. Саме показник усвідомленості демонструє рівень «зрілості» ставлення особистості до творчої діяльності, детермінує поведінку суб'єкта, є мотиваційним ядром особистості. Поряд з цим спрямування мотиву на те, на що спрямоване коло інтересів студентів, може бути різним. Отже, показник спрямованості інтересу до творчої діяльності є друга важлива складова рівня сформованості інтересу до творчої діяльності. Наступним показником сформованості в суб'єкта інтересу до творчої діяльності є яскраво виражений потяг займатися творчою діяльністю (активно-вольові дії, спрямовані на досягнення мети, яка ставиться). І, нарешті, четвертим показником прояву інтересу до творчості є емоційна захопленість у процесі творчого пошуку при вирішенні різних нестандартних ситуацій [5,с.215].

Отже, критеріями при визначенні дієвості інтересу є такі: а) усвідомлення предмету інтересу, яке детермінує поведінку студентів; б) чітко виражена потреба в занятті саме даною діяльністю (активно-вольові дії, які спрямовують на досягнення мети); в) емоційна зацікавленість у процесі творчого пошуку

шляхів вирішення різних проблем.

Які ж психологічні умови сприяють оптимізації процесу формування в студентській молоді інтересу до творчої діяльності? Дослідження свідчить, що найбільш ефективно це здійснюється при використанні спеціально розробленого творчого тренінгу, у процесі якого будуть створюватися умови, з одного боку, для розвитку провідних складових творчої особистості (вміння проявляти творчу активність у висуванні власних гіпотез; проявляти оригінальність, нестандартність у процесі розв'язання завдань, самостійність, ініціативність тощо), а з іншого – для становлення та розвитку інтересу до творчої діяльності. При розробці творчого тренінгу доцільно спиратися на концепцію формування творчої особистості та реалізації творчого потенціалу, яка запропонована В. О. Моляко. Сутність її полягає у систематичному розв'язуванні особистістю різноманітних творчих завдань з обов'язковою орієнтацією на досягнення оригінальних результатів при виконанні будь-якої діяльності, знаходження якомога більшої кількості варіантів розв'язання кожної нової задачі [4, с.24].

Що ж стосується управління творчою діяльністю, то, на думку Я. О. Пономарьова, воно можливе: а) на шляху алгоритмізації творчої діяльності, розробки «евристичних» прийомів, використання яких веде до відкриття нового в процесі розв'язання творчих завдань особистістю; б) шляхом створення умов, які сприяють творчості (ці умови досить відомі: це створення ситуацій, які сприяють інтуїтивному охопленню ідеї вирішення творчої проблеми, виховання якостей творчої особистості, формування творчого клімату у процесі розв'язання проблем). Саме з цим шляхом управління пов'язане формування евристичних прийомів розв'язання творчих задач, методів евристичної технології, прийомів стимулювання творчої активності людини. Як доведено вченими, саме управляти творчістю людини неможливо без урахування якостей творчої особистості, зокрема, її переконань, потреб, інтересів, нахилів, мотивів, здібностей, тобто провідних складових, які й визначають становлення та розвиток творчого потенціалу студентської

молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гузалова О. В. Педагогічні умови організації творчої діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі вивчення природничо-математичних дисциплін [Текст]: автореф. дис.канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Гузалова; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. - О., 2010. - 21 с.

2. Єгорова О. Дослідницькі уміння як складова творчої особистості // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск XXX / За ред. В. І. Сипченка. - Славянськ: Видавничий центр С ДНУ - 2006. - 19 с.

3. Литвинова Н. І. Деякі аспекти підготовки студентської молоді до творчої діяльності // Наук.мет.зб. Еколого-натуралістична творчість. – К., 2010. – С. 10-24.

4. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості . –К.,2001. 24с.

5. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч.посібник. 3-тє вид. - К.: Либідь, 2014. - 288 с.

6. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтоване професійне навчання: зміст і структура // Педагогіка і психологія. - 2005. - № 3 (48). - С.48-56.

УДК: 796.012.656:796.41.015.134

ХОРЕОГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА СПОРТСМЕНОК НА ЗАНЯТТЯХ З ГІМНАСТИКИ ХУДОЖНЬОЇ

Шевченко Ольга Володимирівна,

к.п.н., доцент

Сізова Ангеліна Данилівна,

Кучеренко Дар'я Миколаївна

Студенти

Центральноукраїнський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Анотація В статті обґрунтовується дієвий вплив засобів хореографії в заняттях гімнастикою художньою. Визначено, що під хореографічною підготовкою розуміється система вправ і методів, направлених на формування фундаментальної, базової підготовки спортсменки. Доведено, що засоби і методи навчання школи класичного танцю сприяють естетичному вихованню тих, що займаються, формуванню вольових якостей і рухових навичок.

Ключові слова: хореографія, гімнастика художня, рух, підготовка, навчання.

Важлива роль у підвищенні морального та художнього рівня студентської молоді, розвитку потреб висококультурної особистості яке в умовах сьогодення набуло статусу соціально-педагогічного чинника, засобу формування нової людини, її високої моральної та естетичної культури, громадянської свідомості належить хореографічному мистецтву [1].

Хореографія сформулювала цілу систему специфічних засобів і прийомів, свою художньо виразну мову, за допомогою чого створюється хореографічний образ, який виникає з музично-ритмічних рухів. Він має умовно-узагальнений характер і розкриває внутрішній стан і духовний світ людини [3].

Специфічною особливістю занять з ритміки і хореографії є її

безпосередній зв'язок з музикою, яка допомагає розкрити хореографічний образ у всій яскравості і повноті, впливає на його темпоритмічну побудову.

Хореографія – це мистецтво засноване на музично-організованих, умовних, образно-виразних рухах людського тіла. Хореографія як один з видів мистецтва є засобом ідейно-емоційного впливу. Досконалість танцювальних образів визначається їхнім змістом і формою [5].

Сучасний етап розвитку гімнастики художньої характеризується високим рівнем технічної і виконавської майстерності. Як і в інших, складно-координаційних видах спорту в гімнастиці має бути присутньою гармонія різних танцювальних комбінацій, висока якість, естетика виконання вмісту програм. Відповідностей даним вимогам можна досягти лише за наявності і методики, що враховує логічно обґрунтовану послідовність навчання [2].

Слід вказати, що цілий ряд авторів, таких як: Новерр Жан Жорж, Вірський Павло Павлович, Павлова Ганна Павлівна та інші, вважають за необхідне вживання засобів хореографії, як невід'ємної частини підготовки спортсменів в техніко-естетичних видах спорту.

Під хореографічною підготовкою в гімнастиці художній розуміється система вправ і методів, направлених на формування фундаментальної, базової підготовки спортсменки. Хореографія – важливий засіб естетичного виховання, а також розвитку творчих здібностей. Саме в процесі занять хореографією спортсмени щонайближче стикаються з мистецтвом. В тих, що займаються виховується правильне відчуття краси рухів, здатність передавати в них певні емоційні стани [4].

Крім того, при заняттях хореографією розвивається гнучкість, музично-ритмічна координація рухів, зміцнюється опорно-руховий апарат. Вивчаються багатообразні поєднання рухів ніг, рук, тулуба, голови. При цьому освоєння не повинне носити механічний характер.

Шляхом відповідного коректування кожного руху виховується його виразність, без якої неможливо добитися артистичності виконання, яка нерозривно пов'язана з красою рухів спортсменок і граціозністю.

Слід відзначити, що однією з актуальних проблем гімнастики художньої є розробка конкретних вправ і їх наборів, що дозволяють формувати методичні підходи до тренування спортсменів. У представленому дослідженні хореографічна підготовка розглядається в процесі розвитку її взаємодії і взаємовпливу з іншими формами і методами фізичної культури. Досліджувані питання тісним чином пов'язані з процесами удосконалення педагогічної, тренерської роботи, а також доповненням принципів роботи в навчально-методичному і творчому напрямках, що пояснює значущість і актуальність обраної теми.

Мета наукового дослідження полягає у науковому обґрунтуванні ефективності спеціально розробленої методики розвитку рухових і естетичних здібностей гімнасток засобами хореографії.

Засоби і методи навчання школи класичного танцю сприяють естетичному вихованню тих, що займаються, формуванню вольових якостей і рухових навичок. За допомогою цілеспрямованих вправ у них виховується музичність, виразність, танцювальність, їхнє тіло стає «дисциплінованим, рухливим і прекрасним». Структура уроку хореографії залишається класичною: підготовча, основна, завершальна частини.

У підготовчій частині уроку вирішуються завдання організації, що займаються, мобілізацією їх до майбутньої роботи, підготовка до виконання вправ основної частини заняття. Вказані завдання вирішуються наступними засобами: різновиди ходьби і бігу, різні танцювальні з'єднання, загально розвиваючі вправи. Дані вправи сприяють мобілізації уваги, готують суглобово-м'язовий апарат, серцево-судинну і дихальну системи для подальшої роботи. До засобів першої частини уроку належать наступні вправи: присідання, витягування ноги до торкання носком підлоги, витягування ноги кидком під кутом 45 градусів, рух витягнутою ногою по дузі, носком торкаючись підлоги, одночасні згинання і розгинання ніг, різкі згинання і випрямлення ноги гомілкою під кутом 45 градусів, обертання гомілки по дузі в повітрі під кутом 45 градусів, повільне піднімання витягнутої ноги під кутом 90

градусів, великі кидкові рухи витягнутою ногою, нахили тулуба з одночасними рухами рук і голови. При виконанні вправ на середині залу (обличчям до дзеркала) ті, що займаються не тільки освоюють танцювальну техніку і набувають вміння надавати позам правильного положення стосовно основного напрямку, а також оволодівають виразністю рухів, артистичністю, тобто елементами сценічного танцю.

У першій частині уроку спортсменкам необхідно оволодіти основами техніки руху, набуті певних навичок і якості. Інакше виконання вправ на середині залу викличе значні труднощі й може загальмувати подальший процес навчання.

У основній частині вирішуються завдання уроку за допомогою великого арсеналу різних рухів: елементів класичного танцю, історико-побутових і народних танців, елементів вільної пластики, загально розвиваючих вправ. До засобів другої частини уроку належать багато з тих вправ, які виконуються біля верстата, а також основні пози класичного танцю, обертання, стрибки (низькі, середні і високі), що зв'язні рухи. У завершальній частині уроку необхідно понизити навантаження за допомогою вправ на розслаблення, на розтягнення. У цій частині уроку підводяться підсумки. У завершальній частині уроку класичного танцю виконуються вправи, що знижують навантаження на організм тих, що займаються.

Урок класичного танцю починається з виконання вправ біля верстата, а потім проходить на середині залу. Верстат – опора, що полегшує виконання вправ. Мета вправ біля верстата полягає в розвитку і вдосконаленні узгоджених та ізольованих рухів, навчання техніки й прийомів класичного танцю, вихованні культури рухів, підготовці організму до майбутнього навантаження.

Урок хореографії будується на наступних 4 принципах:

- відповідність окремих частин уроку;
- підбір вправ і послідовність їх виконання;
- чергування навантаження і відпочинку;
- складання учбових комбінацій на урок.

Послідовність вправ у занятті з ритміки і хореографії суворо визначена. Спочатку підбираються вправи, що локально впливають на гомілковостопні, колінні і тазостегнові суглоби, потім з поступовим збільшенням амплітуди рухів, включаючи в роботу усе більш крупні групи м'язів.

Висновки. Методика проведення занять з хореографії перебуває в постійному розвитку, змінах, збагачується новими методами і прийомами відповідно до вимог часу. Педагог повинен постійно стежити за змінами в методиці і розвитком її, оскільки застосування шаблонних, застарілих прийомів може призвести до того, що у спортсменів буде знищено творчу основу її інтелектуального розвитку. Успіх викладання можливий тільки тоді, коли педагог у своїй роботі користується різноманітними прогресивними методичними прийомами, які спираються на науково-теоретичні положення, що підлягають єдиним принципам дидактики. Велику роль у формуванні культури рухів і створенні основи технічної підготовки гімнасток відіграє хореографічна підготовка, яку останнім часом широко використовують на заняттях з будь-яким контингентом, починаючи з новачків і закінчуючи провідними гімнастками, членами збірних команд України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вільчковський. Е., Денисенко Н., Шевченко Ю. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 128 с.
2. Морель Ф. Р. Хореография в спорте. М.: Физкультура и спорт, 1971. 110 с.
3. Пророков О. Танцювальні елементи на уроках фізкультури та в позаурочній роботі. Тернопіль: Підручники та посібники, 2009. 64 с.
4. Сосіна В. Ю., Наконечна А. В. Оздоровчі види гімнастики в системі фізичного виховання: метод. посібник для студентів. Л.: ЛДУФК, 2012. 55 с.
5. Шевченко О. В., Мельнік А. О. Ритміка і хореографія з основами гімнастики художньої: навчальний посібник. Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2012. 252 с.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.9

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я І ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Александров Ю. В.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри соціології та психології
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація. В статті розглянуто поняття психічного здоров'я людини, вплив його на успішність професійної діяльності. Розкривається аналіз проблеми психічного здоров'я населення планети. Звертається увага на те, що проблема психічного здоров'я привертає увагу дослідників та вчених багатьох країн світу.

Окремо розглядається питання психічного здоров'я працівників правоохоронних органів та окремі недоліки методів і способів психофізіологічної регуляції функціональних станів, що застосовуються однаково для всіх правоохоронців.

Ключові слова: психічне здоров'я, стрес, ПТСР, війна, готовність правоохоронця, психофізіологічна регуляції функціональних станів.

Психічне здоров'я - згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, протистояти звичайним життєвим стресам, продуктивно і плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

Ця проблема привертає увагу багатьох дослідників різних галузей науки і практики: філософів, медиків, педагогів, соціологів, психологів тощо. Але ми можемо стверджувати, що існують підстави про її недостатню дослідженість у

психології, що спричинено багатоаспектністю цього феномену. Проблема психосоматичних розладів залишається однією з найбільш складних та актуальних завдань сучасної психології.

На 10 жовтня припадає Всесвітній день психічного здоров'я. Всесвітня організація охорони здоров'я заявила, що в наші дні на планеті існують більше 450 мільйонів людей, які страждають психічними захворюваннями. Зростанню захворюваності сприяють інформаційні перевантаження, політичні й економічні катаклізми в країнах, а провісниками захворювань є стреси, а в нашій країні-війна. Сучасне життя само по собі сприяє стресам, і якщо людина починає з ними миритись, це загрожує депресією. Тому можна вважати, що проблема психічного здоров'я сьогодні стосується усіх країн світу. Особливо це важливо для нашої країни. Війна негативно впливає на психічний стан населення, практично кожна людина перебуває у стані стресу, а багато страждають на психічні розлади, ПТСР. Через війну психологічної підтримки потребуватимуть близько 15 млн українців.

Згідно з даними досліджень, в кожній окремій країні на певний момент часу у 5% людей працездатного віку спостерігається тяжкий розлад психічного здоров'я і ще у 15% – порушення здоров'я помірної тяжкості [1, с. 94].

Важливим напрямом підвищення ефективності функціонування Національної поліції України є проведення спеціальної роботи з персоналом, завданнями якої є усебічне забезпечення психологічного здоров'я працівників.

Важливою умовою підвищення ефективності діяльності керівника щодо збереження психологічного здоров'я поліцейських є наявність в нього почуття відповідальності за результати своєї діяльності. Знання і поведінка керівника істотно впливають на психіку підлеглих [2, с. 15].

Але перед працівниками правоохоронних органів стоїть задача продовжувати виконувати покладені на них обов'язки, в тому числі і брати участь у воєнних діях.

Професійне здоров'я є значущою умовою становлення професіоналізму й професійної компетентності фахівця.

Чи автоматично стрес в умовах війни трансформується в психічний розлад? На щастя, між цими поняттями не можна поставити знак рівності. За даними дослідників (Chantarujikarong S. I. et al., 2001), генетична схильність до виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) після війни, землетрусу, звалтування, втрати рідних, притаманна 40% осіб.

Потрібно враховувати, що стрес в мирний і воєнний час в умовах війни істотно відрізняються один від одного. В умовах війни стрес у 100% випадків поєднується з порушенням основних базових потреб людини. Наприклад, відсутність або дефіцит води та їжі. Діють інші дистресові фактори такі як тривала депривація, люди вимушені залишати домівки, розлучаючись із родинами, виїжджають за кордон й ін. Але еміграція зумовлює появу нових стресів через складність облаштування в іншій країні з іншими культурою, мовою, законодавством. Обставини складаються так, що жоден вибір людину не може задовольнити.

Стан людини – це своєрідна відповідь функціональної системи різних рівнів на зовнішні та внутрішні впливи, що виникають під час виконання значущої для людини діяльності.

Огляд основних психологічних особливостей і структурних елементів професійної діяльності поліцейського засвідчує складність і багатогранність його діяльності, що передбачає наявність розвинених професійно значущих якостей особистості.

Готовність до дій у напружених ситуаціях на етапі безпосередньої підготовки до виконання складного завдання досягається за рахунок цілеспрямованого та послідовного впливу на працівників за такими напрямками: 1) проведення виховних заходів; 2) обговорення змісту завдання, ознайомлення з обставинами й особливостями майбутніх дій; 3) проведення вправ і тренувань; 4) активізація на успішні дії [3, с. 46].

Готовність працівників національної поліції МВС України є цілісним, складним особистісним утворенням, інтегративною якістю особистості, що поєднує її професійні знання, вміння, навички та якості, які можуть бути

сформовані за умови поєднання загально правової, психологічної та професійної (спеціальної) підготовки.

На сучасному етапі розвитку держави проблема регуляції функціональних станів як напрям підтримки психічного і фізичного здоров'я та працездатності фахівців екстремальних професій є особливо актуальною. Це зумовлено війною, зростаючою можливістю терактів, напруженістю у соціальній сфері, складним політичним та економічним становищем у країні. Крім того, підвищились активність і професіоналізм кримінальних структур, що зумовлює у суспільстві відчуття небезпеки. Будь-яке емоційне напруження потребує від організму відповідних енергетичних витрат, рівень яких під час виконання роботи в екстремальних умовах може коливатися в досить широких межах. Наявні методи і способи психофізіологічної регуляції функціональних станів виконуються однаково для всіх правоохоронців і не враховують індивідуально-типологічних характеристик їхньої особистості. Вважаємо доцільним індивідуальний підбір комплексних профілактичних методів психофізіологічної регуляції функціональних станів після екстремальних ситуацій в процесі професійної діяльності і стресу у правоохоронців з урахуванням типологічних особливостей особистості, наприклад емоційної стійкості, тривожності і показників функціональних станів, наприклад, збудженості, загальмованості, врівноваженості. Вважається доцільним проведення подальших досліджень з метою удосконалення та впровадження комплексних експрес-методів психофізіологічної регуляції функціональних станів після стресу для правоохоронців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жданова І. В. Психічне здоров'я і професійна діяльність особистості // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року) / уклад. З. Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 312 с.

2. Барко В. І. Готовність керівника поліцейського підрозділу до збереження психологічного здоров'я працівників. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року) / уклад. З. Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 312 с.

3. Галич М. Ю. Особливості впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості. Психологічне забезпечення правоохоронної діяльності. *Юридична психологія*. № 2 (29) 2021.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ
ГІДНОСТІ У ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ СІМЕЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Афанасенко Валентина Іванівна,

доктор філос. наук, професор,

Бондаренко Валерія Олександрівна,

аспірантка,

Асасян Ніна Геворгівна,

Гринюк Дарія Сергіївна,

Гузар Ірина Сергіївна,

Магістранти,

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Анотація: У статті висвітлено результати наукової рефлексії психологічного значення гідності особистості. Людська гідність розуміється як безумовна цінність людини, найважливіший параметр її життєдіяльності; складним інтегративним особистісним утворенням, пов'язаним із саморозвитком людини. Сімейну взаємодію обґрунтовано простором первинної соціалізації, становлення і розвитку особистісної гідності.

Ключові слова: особистість, гідність, розвиток, становлення, сімейна взаємодія.

Сучасний стан буття людства дослідники часто характеризують як критичний, в тому сенсі, що людина, не знаходячи опори своєму існуванню, часто не має сил протистояти всім ризикам, загрозам і ризикам техніко-технологічної потужності сучасної цивілізації. Прогресуюча девіталізація людського існування, наростаючий дефіцит чуттєво-емоційного досвіду, загострюють проблему дослідження фундаментальних підвалин людського буття. Разом з тим, в цю «рубіжну» епоху особистісний, суб'єктивний фактор, «фактор людини» стає першорядним і значущим у руслі психологічних

досліджень актуальною є проблема розвитку гідності особистості. Тема гідності особистості порівняно мало розроблена у вітчизняній психології, зокрема аспект її розвитку в онтогенезі.

Параметр гідності торкається всіх аспектів людської практики, людської цивілізації та культури в цілому. Володіти гідністю означає бути гідним повноцінного буття, наповненого значимими для людського життя цінностями, без яких сенс життя перетворюється на мляве існування. Моральний аспект проблеми гідності людини, представлений в етичній літературі є важливим, але не єдиним. Феномен гідності виявляє себе повсюдно. Проблема гідності очевидна своєю гостротою і напруженістю не тільки в моральній сфері, вона актуальна і в соціальній, і в економічній сферах, у сфері цивільних прав, у духовному плані, мистецтві, політиці, повсякденному спілкуванні та взаємодії між людьми. Художня література наповнена метафорами, що створює вражаючий образ як гідного, так і негідного людського існування, оповідання та наративи, свідчать про значущі для людини цілі та цінності, про її здатність повноцінно проявляти себе, доповнюють і добудовують наукове розуміння гідності. У сучасній ситуації ціннісного плюралізму кожній людині надано право зробити свій вибір. Однак цінність людської гідності ніколи не девальвується, бо вона має безпосереднє відношення до сутності людини. За людиною конституційно закріплено право на захист честі та гідності. У «Конвенції про захист прав та гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень у біології та медицині» підкреслено, що інтереси та благо окремої людини переважають інтереси суспільства чи науки. Окрема людина, її гідність постають як незмінні цінності. Разом з тим, назріла і в критичних умовах реалізується потреба усвідомлення почуття національної гідності.

Гідність як особлива цінність існування завжди входила в соціокультурний цивілізаційний код. Честь та гідність виступали як базові, архетипні константи буття особистості. Специфіку філософського розуміння проблеми гідності можна виявити в спадщині Аристотеля, Епікура, античних стоїків [1]. Науково-філософська рефлексія змісту поняття показує, що гідність

ґрунтується на свободі, але нею не вичерпується. Гідність базується на розумі, але охоплює емоційну сферу. Гідність пов'язана з волею та вибором, проте все це має бути органічно особистості і не суперечити її натурі. Гідність - це характеристика людини духовної, і водночас є важливим аспектом тілесності, бо приниження плоті є також образою почуття власної гідності. Тому що лише безумовна повага і самоповага є основою стійкості духу, такого гідного статусу, яке породжує пошану з боку інших. Таким чином, гідність починається з прийняття себе, зміцнюється у розвитку та розумінні власної цінності та свого призначення. Гідність - фіксує цінність конкретної особистості, значимість індивіда, але водночас можна говорити про гідність покоління, нації, країни, народу та ін. гідність має іпостасі і родового та індивідуального проявів.

Особистісна гідність пов'язана із внутрішньою глибинною частиною «Я». Гідність як цінність душі, душевно-духовного стану одночасно відображає прагнення до збереження своєї внутрішньої «самості», поза всіма розладами зовнішнього світу. Поняття людської гідності зливається з самим людською життям і самим правом людини на існування.

Становлення особистості, зокрема її гідності має своїм природним витоком почуттєво - енергетичне єднання та співпереживанні батьків у сім'ї, у безумовності прийняття та любові матері та батька, в енергетичному, психоемоційному та інформаційному взаємозв'язку всіх членів сім'ї. З цієї причини сім'ю цілком обґрунтовано слід вважати генератором становлення і особистості і суспільства, простором первинної соціалізації.

Прикладні дослідження сім'ї як первинної групи, акцентували увагу на «місці існування» людини, значенні емоційної близькості членів сім'ї, ролі потреб і потягів у історії її становлення і розвитку. На думку З. Фрейда [2] найважливіша фаза процесу соціальної адаптації особистості - етап дитячої соціалізації - відбувається у сім'ї. Фрейд стверджує, що саме на цій стадії закладаються основи соціального життя людини, формуються і розвиваються моральні уявлення людини, розумові здібності, а соціальна адаптація ґрунтується на імітації та ідентифікації, що обумовлює величезну роль

безпосереднього соціального оточення дитини. Сім'я є первинним простором становлення особистості, її характеру, світогляду на основі способу життя близьких людей. Сім'я є однією з найбільш необхідних і основних ланок буття людини.

Відповідно до природного циклу самовідновлення, яке властиве людству, у духовно-моральному становленні особистості в ієрархічній складній цілісності освітнього простору сім'я з її природно обумовленими і традиційно встановленими базовими змістами: любов'ю та увагою, співпереживанням та співчуттям, вихованням та настановою в умовах життєвого супроводу та духовної підтримки відіграє найважливішу роль. Сім'я, на наше переконання закладає основи ціннісного становлення особистості в соціокультурному просторі. Сім'я була і тим вузловим елементом, який формує перспективу суспільства, безпосередньо забезпечує моральне і духовне становлення особистості.

Освітній простір сімейної системи в науково-психологічних дослідженнях [3] визначається метою, основними елементами взаємодії, порядком функціонування елементів системи, емоційної енергетики розвитку системи та взаємодії із зовнішнім світом як провідної стратегії забезпечення життєдіяльності. Відносини в сім'ї можуть бути дуже різноманітними, суперечливими, а часом і несумісними, оскільки виражають духовне та матеріальне, піднесене та буденне. Тому сім'я як складне соціокультурне явище містить у собі як чинники розвитку, так і джерела протиріч, конфліктів, криз. Водночас, чим повніше реалізується у сімейному просторі сукупність різноманітних відносин, тим тісніший їх взаємозв'язок і стійкіша і міцніша сім'я. Будь-яке послаблення, згортання, випадання однієї з підсистем цілісного комплексу зв'язків негативно позначається на стійкості сім'ї, робить її вразливішою для руйнівних тенденцій.

У кожній конкретній сім'ї емоційні особливості взаємозв'язків між її членами можуть відрізнятися силою, формами зовнішнього прояву, глибиною проникнення особистісних переживань. Водночас, глибина особистісного світу,

здатність до вияву почуттів значною мірою визначаються традиціями сімейних укладів попереднього покоління. Як базові і первинні еталони людських цінностей, вони насичують емоційною силою сім'ю, досвід соціального життя у сім'ї, своєрідність пізнання і виховання, сімейну взаємодію, готують особистість до входження у суспільний простір. Емоційно - моральний клімат в сім'ї визначає рівнем особистісного розвитку дорослих – батьків. Тільки батьки з свідомою власною гідністю, почуттям відповідальності, безумовною любов'ю, розвиненою емпатією можуть сприяти становленню особистості дитини.

Становлення особистості дитини ґрунтує вибір нею моделі поведінки емоційно значущого для неї дорослого . Вибраний дитиною дорослий (батько, мати) отримує статус значущого і тому відбувається зрушення в емоційному психологічному просторі формування поведінки в бік значущої для дитини батька. Емоційне тяжіння і вибір дитиною значущого батька посилює зв'язок і вплив особистості цього дорослого на розвиток дитини і цим зменшує слабке вплив інших дорослих.

Роль батьків чи осіб, що їх постійно замінюють, у становленні особистості важко переоцінити. Як значущі фігури дитинства, створюють умови для розвитку дитини, зокрема. Сприятлива ситуація розвитку, для якої характерне безумовне прийняття дитини, забезпечення її базових потреб, відсутність чи мінімізація ексквізитних ситуацій, що перешкоджають формуванню цілісної особистості, увага до дитини як до значущої особистості складають основу дитячого досвіду. Недостатня обізнаність батьків з дитячою психологією та особливостями виховного процесу, їх психологічна нестабільність відображається на сприйнятті дитиною оточення. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне проводити суспільну та соціальну роботу з батьками та майбутніми батьками, спрямовану на усвідомлення важливості ролі сім'ї та кожного з батьків особисто у розвитку дитини та її життєтворчої активності у майбутньому з метою підвищення рівня їх психолого-педагогічних знань

Зміст повсякденного сімейного досвіду визначається наявністю динамічних емоційно – когнітивних особливостей системи відносин до навколишнього світу і до самого кожного члена і складними мережами взаємодії між ними. Як жива система сім'я перебуває під впливом навколишнього світу і взаємодіє з ним на основі обміну. Простір освіти у сім'ї, як зазначають дослідники [3], створюється на основі:

- наявності певної інформації, сприйняття, переживання і засвоєння її;
- досвіду інтерсуб'єктивної взаємодії із членами сім'ї наслідування їм;
- набуття власного емоційно – когнітивного досвіду.

Досвід емоційно пережитої сімейної взаємодії особистості зумовлений

- суб'єктивним сприйняттям умов життя, життєвого простору, умов і порядку життєдіяльності; соціальних умов, зокрема, розміру сім'ї, наявності чи відсутності сіблінгів, членів розширеної сім'ї (дядьки, тітки, кузени, бабусі і дідусі), а також всіх інших людей, з якими дитина взаємодіє у домашньому просторі та в безпосередній близькості від нього;

- індивідуальним характером засвоєння характеру взаємодії, на основі прийнятих дорослими підходів є до специфічних питань виховного впливу на дітей, турботи і догляду за ними, що є нормативними для сімей і, в більшому масштабі, для культур; орієнтації на залежність чи незалежність від інших людей;

- своєрідністю відображення психологічних особливостей батьків або тих, хто піклується про дітей, що зумовлено культурою і системою переконань, характером реакцій на очікування дорослих щодо поведінки і розвитку дітей, а також на їх уявлення щодо цінностей, на які має орієнтуватися взаємодія.

Розвиток особистості передбачає переосмислення сімейного досвіду та розширення меж родинних установок, цінностей, традицій, однак, вплив на спрямування розвитку, здебільшого визначає сім'я. Тому досвід, набутий у сім'ї ми розглядаємо визначальною соціально-психологічною умовою більшості трансформаційних процесів впродовж життя особистості.

Ставлення до людини як до носія гідності передбачає повагу щодо неї,

визнання її прав, і навіть високу вимогливість. За умови збереження свободи волі, тобто усвідомленої вольової саморегуляції, що опосередковує як вплив ситуації, так і імпульсивні (афективні) спонукання і реакції організму, людина, яка усвідомлює свою гідність, реалізує себе у вільній творчій праці, схильна до саморозвитку, здійснення свого потенціалу у життєтворчій стратегії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лексический указатель основных понятий античной философии // Реали Дж, Антисери Д., Западная философия от истоков до наших дней. В 4 тт. Т.1 Античность. СПб: ТОО ТК "Петрополис", 1994 . – с. 270
2. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / З. Фрейд. – М. : Наука. 1989. – 456 с.
3. Коновальчук В. І. Творча особистість у просторі освіти : монографія / В. І. Коновальчук. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 393 с
4. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1997. – 430 с.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Даниленко Ольга Ігорівна

Студентка

Горлівський інститут іноземних мов
Державного вищого навчального закладу
Донбаський державний
педагогічний університет

Анотація: в тезі висвітлені актуальні завдання щодо збереження психічного здоров'я дітей шкільного віку в умовах сучасності.

Ключові слова: психічне здоров'я, стрес, особистість, стресостійкість, шкільний вік, стан людини.

Зміни, які відбуваються нині в українському суспільстві, мають складний і суперечливий характер, що не може не погіршувати стан психічного здоров'я як дорослого, так і дитячого населення.

У зв'язку з цим зрозуміло, що перед психологічною наукою, як у суто науковому, так і в практичному плані, постають першочерговими завдання зберегти психічне здоров'я населення, вирішення яких повинно починатися із покращення психічного здоров'я дітей, особливо шкільного віку.

Сучасне становище українського суспільства формує особливий запит до психологічної науки і практики. Внаслідок надзвичайних подій, які відбуваються в Україні впродовж останнього року, гостро постала потреба у соціально-психологічній підтримці і супроводі цілих соціальних груп, а також у психологічній допомозі окремим людям: як дорослим так і дітям.

Одночасно стала очевидною необхідність методологічного і методичного забезпечення цієї роботи: розроблення програм та методичного інструментарію для попередження та подолання стресів.

Питаннями з цієї теми цікавилися багато вчених психологів, фізіологів,

фахівців із психології праці, інженерної психології та менеджменту (Л. М. Аболін, В. А. Бодров, Н.Є. Водоп'янова, Р.М. Грановська, Л. А. Китаєв-Смик, Т. Кокс, Р. Лазарус, Р. А. Тигранян, О. Я. Чебикін, Ю. В. Щербатих та інші дослідники). Значна кількість досліджень присвячена вивченню особливостей різноманітних стресових станів (Е. В. Бистрицька, В. А. Бодров, М. Борневасер, Л. А. Китаєв-Смик, Л. Леві, Н. В. Самоукіна, В. А. Татенко, О. Я. Чебикін).

Розуміння природи стресу ще досить неоднозначне, у поглядах на його сутність є значні розбіжності. Тема стресостійкості є дуже актуальною та вимагає подальших досліджень, а також популяризації її в суспільстві.

У найбільш загальному значенні термін «стрес» (від англ. напруга) використовується для позначення станів людини, які характеризуються сильним напруженням і виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи.

Стрес є реакцією не стільки на фізичні подразники, скільки на психологічні, що виявляються в особливостях взаємодії між особистістю та оточуючим світом.

Він є продуктом когнітивних процесів, способу мислення та оцінки ситуації, усвідомлення власних можливостей чи ресурсів управління і стратегії поведінки.

Фізіолог Г. Сельє [2], який увів даний термін у науковий обіг, виходив із гомеостатичної моделі функціонування організму і розглядав стресори як стимули, що мобілізують його ресурси, викликаючи реакцію загального адаптаційного синдрому.

Першою стадією даного синдрому є реакція тривоги, тобто індивід входить у стан тривоги (фаза шоку), і, разом з тим, мобілізуються його захисні сили (фаза протишоку). Якщо стрес продовжується, організм переходить у стадію опору (резистентності), під час якої стійкість до різних впливів є підвищеною. Ця стадія або призводить до стабілізації стану і зцілення, або змінюється стадією виснаження, яка супроводжується порушенням соматичних

процесів, занепадом сил і може закінчитися загибеллю організму. Отже, переживання стресу, може мати як позитивне, мобілізуюче значення для організму людини, так і негативні, патологічні наслідки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми сучасної психології : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф., м. Одеса. 26–27 квіт. 2007 р. / [орг. ком. : О. Я. Чебикін та ін.]. — Одеса : СМІЛ, 2007. — 168 с

2. Сельє, Г. Стресс без дистресса [Текст] / Г. Сельє. – М. : Прогресс, 1979. 123 с.

**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІЛІНГВІЗМУ ЯК
ФАКТОРУ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ**

Карсканова Світлана Вікторівна

кандидат психол.н., старший викладач кафедри
спеціальної освіти МНУ

Гавриш Катерина Олександрівна

магістрант

МНУ імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Розкрито основні аспекти дослідження поняття білінгвізму в галузі психолінгвістики. Розглянуто основні складові компоненти мовної системи білінгвів, проаналізовано теорії двомовності, що окреслюють особливості впливу білінгвізму на перебіг у мовців когнітивних та ментальних процесів.

Ключові слова: білінгвізм, теорії двомовності, мовна особистість білінгва, мовний код, складові компоненти мовної системи білінгва, когнітивні процеси.

Сучасний етап становлення суспільства характеризується підвищенням наукового інтересу до проблеми формування мовної особистості дитини-білінгва. Актуальність досліджень присвячених вивченню феномену білінгвізму обумовлена соціальними, економічними та політичними змінами, що відбуваються нині в Україні, а також загальною тенденцією до євроінтеграції та високопродуктивної міжкультурної комунікативної взаємодії.

Статистичні дані свідчать, що нині чисельність у світі білінгвів суттєво перевищує монолігвів. Л. Перетятко та М. Тесленко зазначають, що: «за підрахунками лінгвістів, наприкінці ХХ ст., кількість людей, для яких англійська мова була рідною мовою, становила приблизно 400 млн., а кількість людей, для яких англійська мова була другою мовою – приблизно 350 млн.» [3, с. 158-159].

Проблемність феномену білінгвізму зумовлена багатоаспектним розглядом у межах різних наукових галузей. Психологічні та психолінгвістичні явища двомовності висвітлено в зарубіжних дослідженнях Д. Веркера, Д. Джонсона, Р. Дибольда, В. Ламберта, Ч. Осгуда, Е. Петерсона та інших науковців. Детальний опис центральних проблем білінгвізму розкрито у працях Б. Беляєва, Б. Котика, А. Шахнаровича, Л. Щерби та ін.

Значний вклад до вивчення питань двомовності належить К. Бейкеру, В. Беяніну, О. Залевській, В. Костомарову, О. Леонтєву, В. Маккею, Е. Хаугену та ін. У. Вайнрайхом, Є. Верещагіним, С. Ервіном, В. Ламбертом, Ч. Осгудом, Л. Щербою було виділено види білінгвізму та критерії їх класифікації. В роботах Б. Бейна, Л. Виготського, Л. Перетятко, Ж. Піаже, М. Тесленко та інших вчених розкрито вікові особливості розвитку двомовності. Концепції висунуті Д. Гріном, В. Беяніним, І. Горєловим, Л. Сахарним, К. Сєдовим, Д. Слобіним, А. Супруном відображають центральні підходи до дослідження феномену білінгвізму в контексті психолінгвістики. Однак, незважаючи на всебічний аналіз феномену білінгвізму в психологічному вимірі, недостатньо розкритим лишається питання формування мовної особистості дитини-білінгва.

Ф. Грожан наголошує, що характеризуючи двомовну особистість, не доречно розглядати її в якості користувача тільки однієї мови або двох мов. Вчений констатує, що поведінкові реакції білінгва (його мовленнєва поведінка) безпосередньо залежать від конкретної ситуації, розв'язання котрої передбачає користування відповідною рольовою моделлю та мовним кодом. Так, Ф. Грожаном було створено шкалу – «ситуаційний континуум», що індукує різноманітні мовні режими. Один кінець шкали відображає білінгва у одномовному режимі під час комунікативної взаємодії з монолінгвами, а інший – у двомовному режимі спілкуючись із білінгвами, що користуються двома мовами та постійно їх змішують. Початкова й кінцева позначки не єдині для даної шкали, двомовна особистість може перебувати й на проміжних позначках «ситуаційного континууму». Так, автор виділяє позицію білінгва на

шкалі двомовності незалежно від ступеня володіння навичками одночасного використання одного або двох мовних кодів, а в залежності від стану розвитку його мовлення в цілому та конкретної ситуації комунікативної взаємодії [2 с. 37].

Центральним аспектом дослідження психолінгвістичної галузі знань є процес вибору білінгвом певної мови для подальшого використання відповідно до конкретної комунікативної ситуації. Даний процес являє собою складний механізм, що є взаємозалежним від низки психологічних факторів. Вченим Д. Гріном було виділено три основні складові компоненти мовної системи білінгвів, які доцільно враховувати для обґрунтування особливостей регулювання. Перший складовий компонент являє собою «контроль», що підпорядковує діяльність усіх мовних систем. У випадку, якщо мовець не здатен диференціювати мовні системи, процес перемикання мовного коду провокуватиме виникнення порушення багатьох правил. Успішність здійснення контролю над двома мовами перш за все залежить від здатності уникати таких помилок, як змішувати лексеми з різних мов. Причинами виникнення труднощів щодо утримання повного контролю над мовними системами є: нестійка увага, стрес, перевтома тощо. Наявність такого пошкодження головного мозку, як афазія також негативно впливає на мовну поведінку особи: призводить до неспроможності здійснення контролю відносно обох мовних систем, навіть у стані спокою. Другим складовим компонентом у мовній системі білінгва є «активізація», що визначається здатністю логічно доречно добирати лексеми з відомих мов. Частота вживання лексем закономірно впливає на зростання ступеня активізації (прискорення) чи його зниження (гальмування) не тільки на семантичному, а й на фонологічному рівнях продукування лексем. Часто вживані лексеми – генеруватимуть використання більшої кількості лексичних одиниць певної мови, що зумовить ширше послуговування нею. Описаний Д. Гріном, третій складовий компонент передбачає ресурси особистості, пов'язані з процесами «контролю» та «регулювання». Вчений наголошує, що системи репрезентації мови потребують

механізмів збудження та гальмування процесу користування певними ресурсами під час відбору лексичних одиниць із кожної мови [2, с. 74].

Англійським вченим К. Бейкером на основі результатів аналізу досліджень минулого, що присвячені питанню особливостей впливу білінгвізму на перебіг у мовців когнітивних та ментальних процесів було сформовано загальний перелік теорій двомовності. Однією з перших є «наївна» теорія, відповідно до якої обидві мови співіснують у свідомості носія гармонійно і збалансовано. Дане вчення пов'язували із більш ранніми дослідженнями та припущеннями, що монолінгви мають одну добре наповнену мовну «кульку», а білінгви – дві менші мовні «кульки». Залежно від ступеня оволодіння мовою – варіюється й розмір даних «кульок»: якщо розмір однієї – збільшується, то іншої – зменшується. Протягом тривалого часу науковці підтримували дану теорію, вважаючи, що саме вона найбільш точно описує явище білінгвізму. Канадським лінгвістом Д. Камінсом на її основі було розроблено «Окрему базову модель володіння двомовністю», що передбачала відокремлене оперування індивідом двома мовами та обмежений обсяг «місця» для кожної із них. Теорія розроблена Д. Камінсом була швидко заперечена та спростована вченими у зв'язку із неправомірністю припущень щодо: 1) обмеженого обсягу «місця» для збереження мовних кодів в мозку індивіда; 2) відокремленого існування інформаційних даних двох різних мов (наприклад, засвоєні індивідом способи виконання певних математичних дій однією мовою супроводжувались повторним опануванням способу їх здійснення іншою мовою [1, с. 163 – 164].

Друга теорія, висунута Д. Камінсом – «Загальна базова модель володіння двомовністю». Автор описує її як «два айсберги, розміщені окремо над поверхнею, але об'єднані під водою»: дві мовні системи суттєво різняться зовні але глибинно вони поєднані в одне ціле таким чином, що не здатні до функціонування окремо одна від одної. Відповідно до даної теорії характерними для білінгвізму (мультилінгвізму) особливостями є: існування єдиного джерела думки (навіть у випадку володіння індивідом двома або більшою кількістю мов); здатність індивіда до опанування та користування

двома або більшою кількістю мов; володіння високоефективними навичками обробки нової інформації та здобуття знань не лише через один мовний канал, а й через два або більше мовних каналів; розвиток когнітивної системи індивіда в цілому шляхом здійснення різних видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання та письма) як першою так і другою мовами; негативний вплив порушень функціонування однієї або двох мовних систем на розвиток когнітивних процесів та інтелекту індивіда [1, с. 165 – 166].

За твердженням К. Бейкера, надалі дослідження білінгвізму були спрямовані на виявлення умов за яких двомовність дитини позитивно, негативно та нейтрально впливає на її когнітивні можливості. Однією з теорій, що частково узагальнюють погляди науковців на взаємозв'язок між розвитком пізнавальних процесів та ступенем білінгвізму є «Теорія порогів». Дана теорія була висунута Д. Камінсом, Т. Скотнабб-Кангасом та П. Тукому. Вченими пропонувалось розглядати співвідношення між ступенем білінгвізму та розвитком когнітивних процесів через ідею «двох порогів», в котрій кожен поріг відображав відповідний рівень мовної компетентності двомовної дитини. Так, перший поріг був рівнем, що може бути досягнутий дитиною з метою уникнення негативних наслідків білінгвізму, а другий вже передбачав випробовування можливих позитивних моментів впливу двомовності. Дана теорія – свідчення того, що білінгвізм не завжди є позитивним явищем, а й може впливати на деяких дітей негативним чином. Теорія порогів схематично зображувалась науковцями у вигляді трьох поверхового будинку, з правого й лівого боків якого розміщувались дві «мовні драбини», які були візуалізацією твердження: «двомовні діти завжди піднімаються вгору» (досягають успіху). Перший поверх будинку (низький рівень) призначений для дітей, мовна компетентність яких у обох мовах нижче вікової норми (негативні наслідки двомовності). Другий поверх (середній рівень) призначений для дітей, чия мовна компетентність хоча б у одній мові – в межах вікової норми (відповідно в іншій – вона нижча за вікову норму). Діти, що знаходяться на даному рівні є частково двомовними й мало відрізняються від монолінгвів, через відсутність

яскраво виражених позитивних або негативних особливостей розвитку (нейтральний ефект впливу двомовності). Третій поверх (високий рівень) призначений для дітей, білінгвізм котрих близький до збалансованого. Характерним для даної категорії дітей є наявність відповідної компетентності у двох мовах, що зумовлює швидке та ефективне оперування навчальними матеріалами будь-якою з цих мов (позитивні наслідки двомовності). Практична значущість даної теорії полягає в наявності можливості точного визначення рівня знань відповідно до обох мов, що допоможе не лише уникнути негативних наслідків двомовності, а й отримати позитивні [1, с. 166 – 169].

Проведений аналіз науково-методичної літератури, дозволяє дійти висновку, що серед наведених теорій двомовності найбільш доречними для сучасної науки є «Загальна базова модель володіння двомовністю» та «Теорія порогів», оскільки лише чітке встановлення наявного у дитини-білінгва рівня компетентності відносно володіння обома мовами сприятиме її інтелектуальному зростанню, легкому оперуванню двома мовними системами та зумовить інтегрованість когнітивних процесів. Отже, білінгвізм на індивідуальному рівні виступає в якості позитивного явища, що розширює загальний світогляд мовця та підвищує рівень розвитку його розумових здібностей в цілому. Водночас із цим, білінгвізм масового характеру становить для мовців загрозу, негативно впливаючи на їх мовленнєвий розвиток та спричиняючи розподіл суспільства за мовною ознакою, що є основою національної єдності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Baker C. Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. Multilingual Matters Ltd, 2001. 484 p.
2. The Handbook of Bilingualism and Multilingualism / edited by Tej K. Bhatia and William C. Ritchie. London: Wiley-Blackwell, 2013. 964 p.
3. Перетяцько Л., Тесленко М. Аналіз проблеми особистісних конструктів при білінгвізмі. Психологія і особистість, 2019. № 1 (15). С.158-170.

УДК: 159.95; 159.942

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧ ЗА ЗОБРАЖЕННЯМИ

Кузнєцов Марат Амiрович

д.пс.н., професор

Токар Карiна Олександрiвна

магістр

Національний педагогічний університет

iменi Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

Анотація Досліджуються психологічні чинники ефективності впізнавання облич людей за зображеннями (орієнтація зображення у просторі, місце портрета у низці стимулів, емоційне ставлення до зображення, наявність, чи відсутність установки на запам'ятовування). Доведено, що у впізнаванні облич виявляються ефекти, які раніше були виявлені при впізнаванні інших видів інформації.

Ключові слова: впізнавання облич, ефект краю, мимовільне та довільне запам'ятовування, емоційне ставлення до зображення обличчя, ефективність впізнавання облич, емоційний досвід.

Проблема. Гарна пам'ять на обличчя є важливою умовою ефективного спілкування людей. Швидке впізнавання партнера впливає на зміст і емоційний тон спілкування. Для представників багатьох професій здатність точно пам'ятати і правильно впізнавати людей за їх обличчям навіть є професійно важливою якістю, розвиток якої стає спеціальною метою [1, с. 41].

Наукові дані свідчать про існування особливої форми пам'яті (візуальної пам'яті), що забезпечує запам'ятовування, збереження і відтворення зорових картин і сцен. А. Беделі і М. Вудхед показали, що досліджувані, які добре пам'ятали обличчя, продемонструвати також високий рівень виконання завдань, пов'язаних із впізнанням художніх репродукцій, але вони не

відрізнялися високими показниками вербальної пам'яті (в тестах на впізнавання слів, надрукованих типографським шрифтом) [2, с. 198].

Деякі дослідники наполягають на «поелементному» підході до вивчення механізмів впізнавання людських облич. Однак при такому підході не враховується той факт, що сприйняття обличчя – це цілісний процес, що спирається на зорову переробку і з'єднання всіх елементів [1, С. 57]. Важливо те, яким чином окремі елементи обличчя співвідносяться один з одним. Вони запам'ятовуються не ізольовано одне від іншого. Кожне обличчя має визначену гештальт-якість, утворену визначеним єднанням його окремих елементів. Можливо, з'єднання елементів обличчя є для суб'єкта осмисленим, викликає визначений емоційний відгук. Інакше кажучи, можна припустити, що важливим механізмом запам'ятовування обличчя є емоційна пам'ять людини. Ще В. Вундт писав про асоціювання в пам'яті емоційних тонів окремих відчуттів як спосіб їхнього злиття в цілісний перцептивний образ [3, с. 98]. Щось подібне може відбуватися і при запам'ятовуванні облич. Як правило, люди сприймають обличчя не холодно і безпристрасно, а в емоційно насичених, значимих ситуаціях міжособистісного спілкування і спільної діяльності. Обличчя партнерів за спілкуванням здобувають відносно стійку емоційну значимість і одержують своєрідну «прописку» в емоційній сфері особистості суб'єкта. Це відбувається без скільки-небудь розгорнутої раціональної обробки інформації [4, с. 354].

Гіпотеза і методика дослідження. У нашому дослідженні перевірялося припущення про зв'язок ефективності впізнавання облич за портретами з: 1) розташуванням стимульного матеріалу при запам'ятовуванні (нормальне / перевернене «нагору ногами» щодо досліджуваного), 2) місцем портрета в ряді зображень, що пред'являлися для запам'ятовування (початок / середина / кінець ряду), 3) емоційним ставленням до зображення (рівень симпатії / антипатії до зображеного обличчя), 4) наявністю чи відсутністю установки на запам'ятовування (довільне / мимовільне запам'ятовування).

У якості стимульного матеріалу застосовувався набір знімків, що

складається з зображень 20 облич, що були створені на комп'ютері за допомогою пакета програм «Фоторобот» (Faces 3.0) за рахунок сполучення основних елементів обличчя (очі, ніс, рот, губи, брови, овал обличчя, зачіска, вуси, борода) у режимі генерування випадкових чисел. Портрети були роздруковані на окремих аркушах розміром 210 x 294 мм (A4). Як дистрактори використовувалися 60 зображень облич таких же розмірів. На зображеннях не було яких-небудь яскравих та незвичайних деталей, що добре запам'ятовуються, (окуляри, головні убори, прикраси, вуси чи борода незвичайної форми, дефекти зовнішності тощо). На всіх картках були зображені молоді чоловіки слов'янської, кавказької і семітської зовнішності, тобто такі, котрі часто зустрічаються в умовах нашого соціуму.

У перевірці *першої* гіпотези (оцінка значимості чинника орієнтації портретів у просторі при запам'ятовуванні для їх наступного впізнавання) брали участь дві групи досліджуваних (по 20 осіб у кожній) – студентки ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Перша група протягом 1,5 хвилин переглядала 20 тестових об'єктів послідовно по одному в чітко визначеному порядку й у нормальній орієнтації. Пропонувалося запам'ятати портрети як найкраще. Потім досліджуваним пред'являлися 80 портретів, серед яких у випадковому порядку знаходилися 20, переглянутих раніше. Було потрібно їх впізнати і вказати. Розширений набір портретів пред'являвся серіями по чотири, з яких один був тестовим, а три інших – дистракторами. Друга група досліджуваних вирішувала ті ж задачі. Однак, на відміну від першої групи, і другої групи на стадії запам'ятовування сприймали 20 тестових портретів у переверненому на 180 вигляді. Для перевірки *другої* гіпотези (визначення ролі чинника місця портрета в ряді зображень, що пред'являлися при запам'ятовуванні, для успішності впізнавання) для кожного з 20 портретів визначалась імовірність впізнавання (кількість випадків його правильного впізнавання, ділена на кількість досліджуваних).

При перевірці *третьої* гіпотези (вивчення впливу емоційного ставлення до зображення на його наступне впізнавання) досліджуваним першої групи

пропонувалося відразу ж після процедури впізнавання розкласти 20 портретів від самого приємного (симпатичного) – до самого неприємного (несимпатичного). Таким чином, портрет, що виявився на першому місці, викликав у досліджуваного найбільш позитивний емоційний відгук, а портрет, якому привласнювався 20-й ранг – сприймався найбільш негативно. Для кожного портрета визначався «коефіцієнт емоційної привабливості».

Для перевірки *четвертої* гіпотези (виявлення ролі установки на запам'ятовування) була притягнута ще одна – 3-я – група досліджуваних (14 студенток ХНПУ). Як відомо, мимовільне запам'ятовування виявляється найчастіше в умовах здійснення суб'єктом якої-небудь активної діяльності, що має пізнавальні, комунікативні чи які-небудь інші цілі [5, с. 397]. У нашому експерименті це була оцінна діяльність. Кожному досліджуваному пропонували виступити в ролі експерта – оцінити з естетичної точки зору 20 зображень людських облич. При цьому експериментатор повідомляв, що він підготовляє стимульний матеріал для наукового дослідження закономірностей міжособистісного сприйняття і потребує допомоги при підборі найбільш придатних зображень. Пропонувалося прорангувати портрети, розклавши їх від «самого приємного (симпатичного) до самого неприємного (несимпатичного)». Підкреслювалося, що процедуру ранжирування треба зробити швидко (за 1,5-2 хвилини), керуючись першим враженням. Потім, зовсім зненацька для досліджуваного, просили впізнати ці 20 портретів на фоні 60 дистракторів. Процедура впізнавання в 3-й групі будувалася точно так само, як і в перших двох групах (тобто серіями по чотири портрета). Усі досліджувані даної групи запам'ятовували портрети мимовільно. Про це свідчили їхній подив у відповідь на прохання впізнати портрети і відповідні репліки (наприклад, «Чому ви відразу мені не сказали, що потім треба буде згадувати обличчя!» тощо).

Досліджувані всіх трьох груп, впізнаючи зображення, щораз відзначали ступінь впевненості в правильності своєї відповіді, керуючись 5-бальною шкалою («1» – абсолютно не упевнений, вибираю наздогад, ...«5» – абсолютно упевнений). Таким чином, стосовно кожного портрета були розраховані

«показники впевненості його впізнавання» (у середньому на групу). Це було зроблено для впізнавання: 1) після довільного запам'ятовування нормально орієнтованих портретів, 2) після довільного запам'ятовування портретів, перевернених «догори ногами», і 3) після мимовільного запам'ятовування портретів.

Результати та їхнє обговорення.

1. *Вплив чинника орієнтації портрета при запам'ятовуванні на ефективність його наступного впізнавання.* Встановлено, що імовірність правильного впізнавання після довільного запам'ятовування в нормальному положенні фотознімків вище, ніж при переверненому. Це стосується практично всіх зображень. У середньому при нормальній орієнтації зображення досліджувані робили 5-6 помилок, при переверненому – 10-11. Якщо при нормальній орієнтації портрети упізнаються з імовірністю $P = 0,670$ (у середньому для всіх 20 портретів), то інвертування зображення на 180° знижує цю імовірність до $P = 0,463$. За критерієм Вілкоксона ці розходження досягають високого рівня значимості ($T = 13,5$; $p < 0,0006$). Людина в житті рідко зіштовхується із сприйняттям обличчя у переверненому вигляді. Виключення складають випадки, коли вона лежить (на ліжку, на землі) і над нею позаду хтось нахиляється. Тому людині досить складно уловити вираження і риси переверненого обличчя. При звичайному сприйнятті обличчя людина запам'ятовує його на підставі власних критеріїв (значимих структурних елементів і зв'язків між ними – зачіски, очей, носа, бороди, вусів тощо), які допомагають потім впізнати це обличчя. Середній бал впевненості у відповіді для нормальної орієнтації – 3,31, для переверненої – 3,18.

2. *Вплив на впізнавання зображень порядку їхнього пред'явлення (місця в ряді пред'явлення).* Отримані дані свідчать про наявність позиційного ефекту. Імовірність правильного впізнавання (при нормальній орієнтації зображень) виявилася більш високою для портретів, що при запам'ятовуванні пред'являли першими («ефект початку»). Цікаво те, що «ефект кінця» не виявлений: останні зображення впізнаються з найменшою імовірністю. Розраховувався коефіцієнт

лінійної кореляції за К. Пірсоном між імовірністю правильного впізнавання при нормальній орієнтації фотознімка і порядком пред'явлення. Цей зв'язок виявився зворотним і сягаючим рівня значимості: $r_{xy} = -0,536$ ($p < 0,05$). Імовірність правильного впізнавання портретів, що пред'являлися при нормальній орієнтації, виявилася тісно зв'язаною зі ступенем упевненості досліджуваних у своїх відповідях: $r_{xy} = 0,668$ ($p < 0,05$).

Короткочасна пам'ять людини включає одночасно 7 ± 2 одиниць інформації [6, с. 29]. Тому досліджувані добре запам'ятовували портрети, що знаходяться на початку ряду, а наступні зображення змішувалися з попередніми, тому вони погано запам'ятовувалися. У нашому експерименті чітко проявилася проактивна інтерференція. При переверненому пред'явленні значимих кореляцій показників впізнавання портретів ні з порядком їхнього пред'явлення, ні зі ступенем впевненості у відповідях не виявлена.

4. *Вплив емоційного ставлення до зображення на його наступне впізнавання.* Показники впізнавання зображень облич, пред'явлених при запам'ятовуванні в нормальній орієнтації, корелюють з рангами переваги позитивно ($r_{xy} = 0,400$). Однак, цей коефіцієнт кореляції не досягає рівня значимості. Можливо, зв'язок емоційного ставлення до зображення і здатність його впізнати має нелінійну природу. Люди краще впізнають привабливі і відразливі обличчя, але вагаються ідентифікувати людей, що не викликали явного емоційного відгуку. Для перевірки цього припущення всі зображення були розбиті на три групи – «привабливі», «нейтральні» і «відразливі». Розбивка здійснювалася за допомогою кластерного аналізу на комп'ютері методом k-середніх за допомогою пакета програм Statistica 12 (оброблялися середні ранги привабливості кожного портрета). Далі, для кожної з трьох груп зображень визначався середній коефіцієнт впізнавання. Результати відображені на гістограмі (рис. 1) і в цілому підтверджують наявність нелінійного зв'язку впізнавання зображень і емоційного відгуку на них.

Таким чином, нейтральне ставлення до обличчя приводить до зниження імовірності впізнавання, тоді як виражене емоційне ставлення (як симпатія так і

антипатія) допомагають краще впізнати обличчя на зображенні.

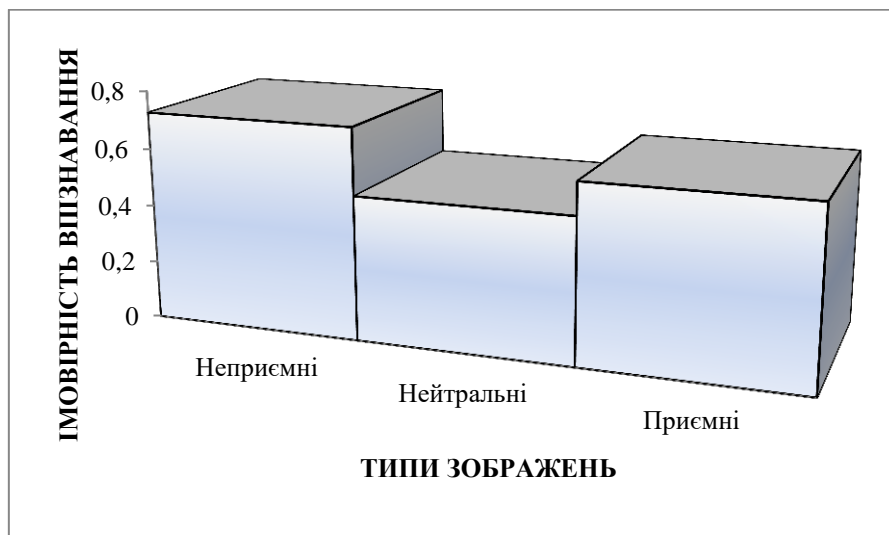

Рис. 1. Імовірності впізнавання зображень облич в залежності від ступеня їхньої емоційної привабливості (при нормальній орієнтації зображень).

4. *Роль установки на запам'ятовування у забезпеченні ефективного впізнавання облич.* Порівняння імовірності впізнавання зображень облич і ступені впевненості у відповідях у групах досліджуваних, що запам'ятовували портрети мимовільно і довільно переконливо свідчить на користь мимовільного запам'ятовування. Факти про те, що мимовільне запам'ятовування може не уступати за ефективністю довільному, а в деяких випадках навіть перевершує його, свідчать результати багатьох експериментів, у тому числі і класичних, проведених у свій час П.І. Зінченко [5; 7; 8]. Головною умовою ефективності мимовільного запам'ятовування є активна (пізнавальна, практична та ін.) діяльність суб'єкта. При цьому важливо, щоб об'єкт у структурі діяльності займав місце мети. Діяльність, яку виконували наші досліджувані (оцінювання зображень облич з точки зору їхньої привабливості / непривабливості) цілком відповідала цим двом критеріям. Актуалізація й активне формування соціальної емоції стосовно тест-об'єкта обумовило утворення міцних мнемічних слідів. Вони забезпечили ефективне впізнавання навіть у таких умовах, коли установка на довільне запам'ятовування не давалася. Внаслідок цього, до розв'язання завдання на впізнавання були притягнуті особистісні ресурси – емоційний досвід і ціннісна сфера. Цікаво те, що група, яка запам'ятовувала зображення

мимовільно, виявила велику впевненість у своїх відповідях у порівнянні з групою, яка запам'ятовувала довільно. Цей факт доводить емоційну природу почуття впевненості і його тісний зв'язок з активною позицією особистості в діяльності і спілкуванні.

Висновки. Ефективність впізнавання зображень обличчя обумовлена дією низки об'єктивних і суб'єктивних чинників (місця зображення в ряді, орієнтації портрета при запам'ятовуванні, емоційного ставлення до зображення, наявності чи відсутності наміру запам'ятовувати). У впізнаванні портретів виявляються мнемічні ефекти, що раніше були встановлені стосовно інших видів матеріалу («позиційний» ефект, зв'язок ефективності впізнавання з емоційною значимістю стимулів, залежність ефективності впізнавання від характеру діяльності). У функціонуванні психологічного механізму впізнавання зображень обличчя бере участь емоційний досвід особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барабанщиков В. А. Восприятие выражений лица. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. 448 с.
2. Бэддели А. Ваша память. Руководство по тренировке и развитию. М.: ЭКСМО – Пресс, 2001. 320 с.
3. Вундт В. Введение в психологию. СПб.: Питер, 2002. 128 с.
4. Кузнецов М. А. Эмоциональная память. Харьков: Крок, 2005. 568 с.
5. Зинченко П. И. Непроизвольное запоминание. М.: АПН РСФСР, 1961. 562 с.
6. Миллер Дж. Информация и память. *Восприятие. Механизмы и модели.* Под ред. Н. Ю. Алексеенко. М.: Мир, 1974, С. 28-36.
7. Серeda Г. К. Избранные психологические труды. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2010. 352 с.
8. Заика Е. В., Кузнецов М. А. Психология и педагогика памяти. Харьков: Изд-во «ПромАрт», 2018. 659 с.

ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ СТРАХУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Куракова Наталія Олександрівна

Студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом

м. Київ, Україна

Науковий керівник

Шопша Олена Леонідівна

Кандидат психологічних наук, доцент

Анотація. У статті розглянуто чинники проблематики виникнення страхів у дітей молодшого шкільного віку. Висвітлені напрямки сучасних психологічних дослідів проблеми. Емпірично розглянуті причини виникнення таких страхів, їх походження та різновиди. Обґрунтовано негативний вплив страхів на розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: особистісні детермінанти, тривога, дезадаптація, депресія, шкільна фобія.

Вступ. Питання виникнення страхів у дітей молодшого шкільного віку є складовою проблеми здоров'я особистості, яка є актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. Останнім часом у соціумі виникає дуже багато факторів що впливають на емоційні розлади. Діти, особливо молодшого шкільного віку мають високу чутливість до соціальних впливів, шкільні страхи стримують пізнавальні потреби дитини та стають перешкодою до гармонійного розвитку та перешкоджають набуттю нових знань, проявів нестандартного, креативного мислення, навчатися працювати з великим обсягом інформації.

Прояви страху у дітей молодшого шкільного віку різноманітні та численні. Це страх зробити помилку, страх не виправдати очікування рідних чи вчителів, страх не відповідати очікуванням однокласників, страх виглядати смішним в очах однолітків. Шкільні страхи можуть виступати серйозною перешкодою у гармонійному розвитку, заважати повноцінній соціалізації і

виступають передмовою невротизації дитини.

Мета дослідження. Виявлення особистісних детермінант шкільних страхів у дітей молодшого шкільного віку.

Матеріали та методи дослідження. Концептуальну основу дослідження склали підходи генетичної, педагогічної та вікової психології щодо закономірностей розвитку особистості в умовах навчальної діяльності. При дослідженні був використаний комплекс взаємодоповнюючих методів, які відповідають змісту проблематики, загальнонаукові методи емпіричного дослідження, зокрема такі, як спостереження, індивідуальне інтерв'ю, анкетування, тестування, психодіагностичні проєктивні методики, методи математичної статистики.

В дослідженні приймали участь 30 учнів 4 класу, віком 9-10 років, серед них 17 хлопчиків та 13 дівчат.

Для визначення кола методик емпіричного дослідження особистісних детермінант виникнення страхів у дітей молодшого шкільного віку було використано концепцію багаторівневої системи відношень особистості (таб.1)

Таблиця 1

Багаторівнева система особистісних конструктів

Особистісні детермінанти		
Суб'єктивні особистісні детермінанти	Об'єктивні особистісні детермінанти	
Інтра-індивідні відносини	Інтер-індивідні відносини	Мета-індивідні відносини
Страх самовираження, занижена самооцінка, проблема сприйняття власного «Я»	Страх ситуації перевірки знань, страхи в стосунках з вчителями, страх невідповідності очікуванням, очікування негативного оцінювання	

Дослідивши цю систему можна виділити такі особистісні детермінанти виникнення страху:

- *суб'єктивні особистісні детермінанти*, які формуються при становленні інтра-індивідних відносин та формують сприйняття дитиною власного «Я». Темперамент, характер та здібності дитини будуть грати провідну роль у формуванні цих відносин. Інтра-індивідні відносини можуть бути

гармонійними або деструктивними. Серед основних детермінант можна виділити такі - невпевненість, занижена самооцінка, проблема сприйняття власного «Я»;

- *об'єктивні особистісні детермінанти*, які формуються на тлі інтер-індивідних та мета-індивідних відносин. Соціальне середовище та нові соціальні новоутворення такі як школа, новий колектив, нові вчителі обумовлюють прояв таких особистісних детермінант як загальна тривожність у школі - загальний емоційний стан дитини, пов'язаний з різними формами її включення в життя школи, переживання соціального стресу, фрустрація потреби в досягненні успіху. Ці особистісні чинники призводять до появи таких страхів як страх самовираження — негативні емоційні переживання ситуацій; страх ситуації перевірки знань.

Проективний метод, використаний в дослідженні, представлений методиками вивчення продуктів творчості – проективних малюнків: “Моя сім'я”, “Я в школі”. Вивчення рівня та характеру тривожності та страхів, що пов'язані із школою у дітей молодшого шкільного віку, проводилось також за допомогою адаптованого тесту шкільної тривожності Б.Філліпса. Для вивчення самооцінки молодших школярів використовувалась методика “Сходінки” В. Г. Щура. Дослідження особистісних характеристик проводилось за допомогою тесту “Коло” Айзенка.

В результаті експерименту за допомогою стандартизованого тесту шкільної тривожності Б. Філліпса виявлено основні види шкільних страхів у молодших школярів (підвищений та високий рівень): страхи самовираження – 50%; страхи ситуацій перевірки знань – 46,6%; страхи не відповідати очікуванням оточуючих – 33,3%; страхи, що виникають у спілкуванні з вчителями – 36,6% (табл. 2).

В 83,3% загальний рівень тривожності відповідав низькому рівню, що може свідчити про те, що школа і шкільні вимоги, та труднощі у навчанні не є для цих дітей травмуючими, що створює умови для нормального функціонування, розвитку дитини в процесі навчання, встановлення дружніх

контактів і взаємин.

Таблиця 2

Результати тесту шкільної тривожності за методикою Б. Філліпса, %

Шкали тесту	Рівні тривожності		
	Низький	Підвищений	Високий
1. Загальна шкільна тривожність	83,3	10	6,7
2. Страхи самовираження	50	43,3	6,7
3. Переживання соціального стресу	93,3	6,7	0
4. Фрустрація потреби в досягненні успіху	93,3	6,7	0
5. Страхи ситуацій перевірки знань	53,3	33,3	13,3
6. Страхи не відповідати очікуванням оточуючих	66,7	20,0	13,3
7. Низька фізіологічна опірність стресу	90	6,7	3,3
8. Проблеми та страхи у стосунках із вчителями	63,3	33,3	3,3

Як видно з табл. 2 підвищений та високий рівень страху самовираження спостерігається у 43,3% та 6,7% піддослідних відповідно. Ґрунтуючись на цьому факті, можливо припустити, що в даному випадку страх самовираження присутній лише в певних ситуаціях або з певними людьми. Можливо також, що цей страх не виражений яскраво, і не є генералізованим, тобто, не домінує над іншими емоціями.

50% (15 осіб) школярів даної групи не мають психологічних та емоційних труднощів у самопред'явленні і саморозкритті. Ці діти легко знаходять контакт з оточуючими, швидко заводять нові знайомства.

Досить високий відсоток випробуваних, 93,3% (28 учнів), що не переживають соціального стресу. Це говорить про те, що їхні стосунки з соціумом можна охарактеризувати як задовільні, що не травмують та позитивно забарвлені. Також для 93,3% учнів фрустрація потреби у досягненні успіху була на низькому рівні.

13,3% (4 школярів) відчувають сильний, і 33% (11 школярів) – підвищений рівень страху у ситуації перевірки знань. Швидше за все, це пояснюється тим, що, на думку цих учнів, вчителі пред'являють до них

завищені вимоги.

66,7 % випробовуваних даної вибірки (20 осіб) не відчують страху не відповідати очікуванням оточуючих. Для цих дітей найбільш значима власна оцінка того, що відбувається, орієнтація на власні цінності і ідеали.

У 20% випробовуваних (6 осіб) дещо підвищений рівень страху не відповідати очікуванням оточуючих. Це, швидше за все, свідчить про те, що бажання соціального схвалення присутня у даної групи дітей, але воно не є провідним мотивом.

13,3 % школярів (4 особи) відчують високий рівень страху не відповідати очікуванням оточуючих. Тобто, діти бояться розкритися ще й тому, що тривожаться про те, наскільки «нормально» і «правильно» вони будуть виглядати в очах оточуючих.

Невелике число школярів (3 осіб, 10 %) мають високу тривожність внаслідок низької фізіологічної опірності стресу. Тобто, в поведінці цих школярів спостерігається знижена пристосовність до ситуацій стресогенного характеру,

90 % випробовуваних (27 школярів) мають нормальну фізіологічну опірність стресу, що свідчить про те, що можливі передумови для виникнення тривожності самовираження у них не фізіологічного, а соціального плану, тобто страх, боязнь оцінок і труднощі в міжособистісних контактах.

У 3,3% випробовуваних (1 школяр) сильне емоційне напруження з'являється ще й при взаємодії з вчителями, і трохи слабкіше, у 33,3% піддослідних (10 школярів).

63,3% випробовуваних (19 осіб) не відчують проблем і страхів у стосунках з вчителями.

Не дивлячись на те, що при анкетуванні отриманні дані про 100% приємність спілкування з вчителем, 36,6% дітей переживають страх у спілкуванні з вчителем.

Для з'ясування існування кореляційного зв'язку між рівнем загальної тривожності та рівнем прояву провідних шкільних страхів була проведена

статистична обробка та отримані наступні результати:

- існує прямий зв'язок на рівні слабкої кореляції ($r=0,374$) при статистичній значущості $p=0,033$ ($p<0,05$) між рівнем загальної тривожності та страхом самовираження;

- існують гендерні особливості цього зв'язку – у хлопців виявлена пряма сильна кореляція ($r=0,675$) при статистичній значущості $p=0,003$ ($p<0,05$);

- існує прямий зв'язок на рівні слабкої кореляції ($r = 0,455$) при статистичній значущості $p=0,011$ ($p<0,05$) між рівнем загальної тривожності та страхом перевірки знань;

- існують гендерні особливості цього зв'язку – у дівчат виявлена пряма середня кореляція ($r=0,608$) при статистичній значущості $p=0,028$ ($p< 0,05$);

- існують гендерні особливості зв'язку між рівнем загальної тривожності та страхом невідповідати очікуванням оточуючих – у хлопців цей зв'язок має пряму середню кореляцію ($r=0,616$) при статистичній значущості $p=0,005$;

- існує слабкий прямий зв'язок між рівнем загальної тривожності та страхом перед вчителем ($r=0,252$).

Базовою психологічною передумовою виникнення шкільних страхів у молодших школярів виступають такі індивідуально-особистісні властивості як особливості самооцінки, темпераменту, особливості негативного особистісного досвіду, особливості взаємодії з однолітками та значущими дорослими.

Таблиця 3

Рівень самооцінки

Рівень самооцінки	Дуже низька	Нижче середнього	Середня	Вище середнього	Дуже висока
Кількість дітей, %	3,3	13,3	3,3	76,7	3,3

За результатами дослідження особливостей самооцінки як психологічної детермінанти шкільних страхів молодших школярів були виділені наступні групи досліджуваних: з дуже низькою самооцінкою, нижче середнього, середньою, вище середнього, та дуже високою самооцінкою. Найбільша кількість дітей (76,7) спостерігалась в групі дітей з самооцінкою вище

середнього рівня.

При опрацюванні отриманих даних темпераменту за методикою “Коло” Айзенка” у 7 випадках неможливо було визначити тип темпераменту, оскільки діти відмічали або рівну кількість ознак в різних сегментах кола, або дуже незначну кількість ознак, що не дає можливості встановити провідний тип темпераменту. Такий тип темпераменту як меланхолік не був визначений взагалі. Таким чином, були сформовані наступні групи за темпераментом: флегматик, холерик, сангвінік, невизначений. Проте, відсоток невизначеного типу темпераменту (23,3%) може свідчити про певні труднощі визначення провідного типу темпераменту в молодшому шкільному віці.

Таблиця 4

Відсотковий розподіл типів темпераменту у молодших школярів

Тип темпераменту	Флегматик	Холерик	Сангвінік	Невизначений
Частота, %	26,7	13,3	36,7	23,3

При статистичній обробці не було виявлено статистично значущого зв'язку між статтю, темпераментом та самооцінкою ($p > 0,05$). В той самий час з'ясований прямий слабкий зв'язок ($r = 0,368$) між темпераментом та страхом перевірки знань при статистичній значущості ($p = 0,045$); та між самооцінкою та рівнем загальної тривожності ($r = 0,394$, $p = 0,031$). Найвища кількість дітей з високим рівнем страху перевірки знань спостерігалась в групі сангвініків, найнижчим рівнем страху - серед флегматиків. Між темпераментом та рівнем загальної тривожності статистично значущий зв'язок не встановлено. Прослідковується тенденція зворотнього зв'язку між самооцінкою та провідними шкільними страхами. За допомогою запропонованої анкети, отримані відповіді було розділено на наступні групи: мотивація йти до школи, шляхи подолання труднощів у навчанні, приємність спілкування з вчителем, отримання задоволення від навчання, які труднощі супроводжують у навчанні.

При статистичній обробці отриманих результатів з'ясували, що рівно половина дітей йдуть до школи за знаннями, а інша половина задля спілкування з друзями. Але для дівчат більшою мотивацією є навчання та отримання знань,

а для хлопців – спілкування з друзями.

Основними шляхами подолання труднощів у навчанні є звернення за допомогою до батьків та вчителів. Проте, дівчата частіше звертаються за допомогою до батьків (23,3%), в той час як хлопці воліють звертатися до вчителів (33,33%).

Також на рівні слабкої кореляції знаходиться зворотній зв'язок між статтю та задоволенням від навчання ($r = - 0,343$). Всі дівчата вказали на те що отримують задоволення від навчання, а 13,3% хлопців незадоволені навчанням.

Всі без виключення діти визначили приємність спілкування з вчителями, мотивуючи це тим, що вчитель їм завжди допомагає, уважно слухає та більше за них має знань. Серед найбільших труднощів у школі діти виділили погану пам'ять (46,7%), в той же час 30% дітей не мають проблем із навчанням. Проблеми з пам'яттю можуть свідчити про занадто велике шкільне навантаження та неможливість вчасно та якісно засвоювати учбовий матеріал.

Таким чином, можна зробити наступні проміжні висновки:

- темперамент, як особистісну детермінанту, можна виділити як таку що впливає на рівень страху перевірки знань;
- низький рівень загальної тривожності сприяє занадто високій самооцінці школярів;
- прослідковується тенденція зворотнього зв'язку рівня самооцінки з рівнем провідних шкільних страхів;
- показники мотивації йти до школи показали, що в цьому віці у дітей співіснують два види провідної діяльності – навчання та гра;
- батьки та вчителі є саме тим оточенням, яке допомагає дітям долати труднощі у навчанні.

Використані проєктивні методики дозволили більш глибоко дослідити та вивчити особистісні детермінанти, які грають провідну роль у спілкуванні дітей з батьками, друзями в школі, з вчителями.

Під час спостереження за дітьми, які малювали свою родину, були відмічені такі особливості проявів своїх особистісних якостей: більшість дітей

довго розмірковували перед початком малювання, часто перепитували “Кого саме малювати?”, дуже хвилювались за якість свого малюнку, та за те як відреагують на їх малюнок однокласники. Одна дівчинка взагалі відмовилась малювати родину, інша – батька.

Отримані результати були класифіковані за наступними критеріями: дитина знаходиться між батьками, дитина знаходиться на відстані від родини, відстань між членами родини, відсутність на малюнку себе, відсутність на малюнку члена родини, наявність тварин.

Аналіз малюнків за зазначеними критеріями показав, що 73,3% дітей не намалювали себе між батьками, що свідчить про певну відстороненість від одного з батьків. Проте, 66,6% дітей намалювали маленьку відстань між членами родини, що може відображувати невелику міру відсторонення. Четверо дітей (13,3%) не намалювали себе на малюнку родини, 10% (всі дівчата) намалювали домашніх тварин, що свідчить про певну емоційну потребу.

Для проведення проєктивної методики “Я в школі” дітям було запропоновано намалювати малюнок на тему «Я в школі». Найважливіше на що треба було звернути увагу, це те, як саме дитина малює фігури однолітків та себе, а також як вона почуває себе серед них. Аналізуючи малюнки було виявлено, що більшість дітей, які намалювали тільки себе в класі або в школі - 70%; себе разом з другом намалювали - 16,67 %, 10% намалювали себе разом з вчителькою, та одна дівчина (3,33%) взагалі не намалювала нічого. Також, звертає увагу той факт, що на деяких малюнках існують різні пропорції розміру школи та фігури учня. У 4 випадках (13,3%) значно переважав розмір школи, що може свідчити про тиск, який дитина відчуває у школі; у 2 випадках (6,6%) розмір фігури учня займав майже увесь простір на аркуші, що може свідчити про високий рівень егоцентричності дитини. Таким чином, можна зробити висновок, що проєктивні методики дозволяють побачити суто індивідуальні особливості взаємовідносин дітей з родиною, друзями, вчителями. Це додає можливості в комплексі оцінити стан учня як особистості.

Висновки. Поняття “шкільні страхи” визначається нами як негативні емоційні стани дитини, що виникають в школі або у зв’язку із згадуванням про школу, які пов’язані із відображенням у свідомості конкретної загрози емоційному благополуччю і проявляються у очікуванні й передбаченні дитиною невдачі при здійсненні конкретної дії, що має бути виконана на уроці або у позаурочній ситуації. Найбільш інтенсивний прояв щодо фізіологічного, поведінкового та когнітивного аспектів у дітей молодшого шкільного віку мають страхи самовираження (страхи виглядати безглуздо, виявитись об’єктом насмішок, публічних виступів, виявлення ініціативи, вступу в суперечку та ін.) та страхи ситуацій перевірки знань (страхи тестування, контрольних та самостійних робіт, “відкритих” уроків, поганих оцінок та ін.). Ці дві групи шкільних страхів є провідними у дітей молодшого шкільного віку.

Попередження та подолання шкільних страхів є успішним через впровадження трьох напрямків роботи психолога: із вчителями (психокорекційна програма щодо подолання шкільних страхів повинна бути орієнтована на сумісну роботу вчителя та психолога), сім’єю (отримання інформації від батьків про особливості розвитку дитини, зворотній зв’язок від батьків щодо ефективності проведеної психокорекційної роботи) та учнями (психокорекційна програма має включати в себе ряд етапів, кожен із яких обумовлений особливостями адаптації дитини до взаємодії з соціальним оточенням, а також тими труднощами, які відчувають діти в процесі шкільного навчання). Найбільш сприятливою для попередження та подолання шкільних страхів у молодших школярів є сімейна психотерапія, яка виступає важливою ланкою роботи психолога освіти через допомогу у гармонізації сімейних взаємовідносин, подолання труднощів міжособистісної взаємодії, коли сім’я здійснює безпосередній психокорекційний вплив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діагностика та корекція психічного розвитку дошкільника / [під ред. Я. Л. Коломинського, Е. А. Панько]. - Мінськ.: Університет, 1997. – 237с.
2. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология: учебное пособие / В.Н. Дружинин. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 256 с.
Емоційний розвиток дитини / [упоряд.: С. Максименко, К.
3. Барташева Н. П. Не треба боятися Бармалея!// Н. П. Барташева // Дошкільне виховання. - 1994. - № 9. - С. 66 - 68.
4. Бреслав Г. М. Емоційні особливості формування особистості в дитинстві / Г.М. Бреслав. - М.: Педагогіка, 1995. – 181с.
5. Вайзман Н. Реабилитационная педагогика / Н. Вайзман. - М.: Педагогіка, 1996. – 247 с.
6. Варга А. Я. Системна сімейна психотерапія. Короткий лекційний курс / А. Я. Варга. - СПб.: Питер, 2001. – 278 с.
7. Варга А. Я. Психологічна корекція порушень спілкування молодших школярів в ігровій групі. Сім'я в психологічній консультації

УДК 159.9

РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кучма Марія Володимирівна

Студентка

Шопша Олена Леонідівна

Науковий керівник

к.п.н., доцент

Міжрегіональна Академія управління персоналом

м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто розвиток комунікативних здібностей у дітей дошкільного віку, емпірично виявлено рівні сформованості комунікативних умінь дітей за допомогою бесіди, спостереження та технік малювання при залученні 28 дітей дошкільного віку.

Ключові слова: комунікативні здібності, діти дошкільного віку, бесіда, спостереження, арт-терапія.

Вступ. У дошкільному віці створюються найсприятливіші умови для формування особистості. У цей період формуються перші вміння, навички і звички, початкові моральні судження й оцінки, соціальна поведінка [5, с. 1-101].

В психологічній літературі чимало наукових праць присвячених дослідженню комунікативних здібностей дітей дошкільного віку, а саме: з позицій соціального існування індивіда (Г. М. Андрєєва; Л. С. Виготський; Л. М. Галігузова; І. С. Кон; О. М. Леонтєв); в аспекті впливу на психічний розвиток індивіда на різних вікових етапах (О. О. Смірнова; В. С. Мухіна; А. Г. Рузьська; М. І. Лісіна; Д. Б. Ельконін); взаємозв'язку з особистістю (О. О. Бодальов; Є. П. Ільїн; Я. Л. Коломінський; Г. С. Костюк; С. Д. Максименко); з формування комунікативної готовності до шкільного навчання й подальшої її соціалізації (Ю. Бистрова, К. Островська,

Ю. Приходько, Л. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Фомічова).

Мета дослідження. Теоретично дослідити і емпірично виявити особливості розвитку комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку. Мета нашого дослідження зумовила необхідність використання комплексу методів емпіричного дослідження.

Для проведення експерименту було залучено 28 дітей дошкільного віку.

Виявлення діяльнісного критерію сформованості комунікативних умінь дітей дошкільного віку. Для вирішення цього завдання проводилися спостереження за кожною дитиною в процесі взаємодії її з іншими дітьми в різних життєвих ситуаціях. Метою спостереження було виявити взаємозв'язок комунікативних умінь, що склалися у дітей, з одного боку, і їх реальною поведінкою і проявом комунікативних умінь – з іншого.

При проведенні спостережень враховувалося:

- як дитина ставиться до однолітків (байдуже, рівно, негативно); чи віддає комусь перевагу і чому;
- чи помічає емоційний стан інших, у яких ситуаціях, як на це реагує;
- як реагує на успіх і невдачі інших (байдуже, реагує адекватно, реагує неадекватно – заздрить успіху іншого, радіє його невдачі);
- чи надає допомогу, проявляє турботу, співчуття, чуйність щодо однолітків [4, с. 35-46].

При спостереженні ми фіксували ситуації, що вимагають прояву гуманності, і реакції дітей на них. Гуманними вважали прояви, які мали користь для інших, негуманними – відповідно ті, які завдавали їм неприємностей, а також окремо виділяли і байдуже ставлення дитини – бездіяльність. Терміни «гуманний», «негуманний» застосовувалися нами як умовні.

Аналіз результатів спостереження засвідчив, що гуманне ставлення до своїх однолітків демонструє лише незначна кількість дітей старшого дошкільного віку. Для цих дітей негуманні прояви є нетиповими, однак у окремих випадках вони можуть виявляти байдуже ставлення до того, що відбувається, навіть коли ситуація вимагає вияву комунікативних умінь та

гуманного ставлення до однолітків, надання їм допомоги. Ймовірно це пов'язано з тим, що гуманне ставлення до однолітків ще не є щоденною нормою поведінки дітей молодшого дошкільного віку.

Рис. 1. Результати за Бесідою

Таким чином, по 16% дошкільників в обох групах виявили високий рівень комунікативних умінь. Це свідчить про те, що діти завжди проявляють співчуття, співпереживання по відношенню до однолітків. У спілкуванні з іншими дітьми переважають позитивні емоції, отримують задоволення від надання допомоги, співчуття, співпереживання. Готові завжди прийти на допомогу.

Середній рівень комунікативних умінь виявився: 39% – у контрольній та 42% – у експериментальній групі. Відповіді які ми отримали показали, що прояв співчуття, співпереживання до однолітків носить ситуативний характер. У спілкуванні присутні негативні емоції, не завжди проявляють бажання допомогти товаришам. Спостерігається розходження між уявленнями про гуманність і реальною поведінкою дітей.

Низький рівень сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників визначили у 45% дітей старшого дошкільного віку контрольної групи та 42% дошкільників експериментальної групи, що свідчить про те, що діти не проявляють позитивних емоцій до однолітків, які потрапили в складну ситуацію. Інколи відчувають радість від неблагополуччя іншої дитини. Діти цього рівня характеризуються невмінням допомагати товаришам.

Для діагностики комунікативних навичок дошкільників нами були

проведені певні завдання із застосуванням засобів арт-терапії із старшими дошкільниками [3, с. 160].

Техніка «Акватуш» Техніка проста, незвичайна і близька дитячим іграм з водою. За допомогою акватуші діти з дефіцитом уваги набувають можливість отримати радість від поетапної діяльності з відсутнім результатом, а ті діти, які відчувають негативізм, отримують спонукальний мотив для включення в творчу діяльність.

Хід роботи: першим шаром на аркуш паперу великими мазками наноситься гуашевий малюнок. Після його підсихання другим шаром весь лист покривається чорною тушшю (остання сохне швидко, якщо її шар не занадто товстий). Потім малюнок опускається в воду. У воді гуаш майже змивається, а туш – лише частково. В результаті на чорному тлі залишається тонований малюнок з розмитими контурами.

Прагнення до задоволення від контакту з водою та брудом природним чином розкривається, коли дитина відчуває психологічну безпеку та розслабляється.

Техніка «Монотипія» «Монотипія» – це малювання на гладкій спеціально призначеній поверхні, наприклад, склі, пластмасовій дошці, шматочках лінолеуму, плівці, товстому глянцевою папері з подальшим відтискуванням на звичайному папері, потім домальовування будь-якими матеріалами, надання об'єму, доповнення колажем, виготовлення рамки.

В роботі використовується чорнило, туш, акварельні фарби, розведена гуаш. При використанні скла його краї необхідно добре обробити з метою безпеки. Рекомендується використовувати оргскло.

Зображення, яке отримується, завжди відрізняється від того, що зображувалося на першій формі. Воно може бути менш чітким порівняно з оригіналом, більш розпливчастим, можуть стертися кордони між різними фарбами. В процесі виконання роботи відбувається спонтанне самовираження, актуалізація почуттів і емоцій, зняття напруги, розвиток варіативності мислення, сприйняття, креативності.

Висновки. Проаналізувавши розвиток комунікативних здібностей у дітей дошкільного віку, ми зробили наступні висновки:

Як видно з досліджень термін комунікативний розвиток включає в себе мовленнєве виховання, мовленнєвий розвиток тощо. Дитину дошкільного віку слід визнати активним суб'єктом розвитку спілкування, що реалізується через різні види мовленнєвої діяльності, мовленнєві дії. Розвиток спілкування відбувається в цілісній особистості дитини. Цей розвиток відбувається за трьома лініями – особистісною, інтелектуальною, діяльнісною. Розвиток спілкування – етап розвитку пізнавальних процесів дитини (відчуттів і сприйняття, мислення і мовлення, пам'яті та уваги), формування вміння мислити, обґрунтовувати свої думки, діяти відповідно до запитів старших, виявляти інтерес до навчання, здатність швидко і правильно розуміти сказане, власне судження, використання понять і узагальнень [2, с. 33-44].

Розвиток комунікативних і мовленнєвих навичок є досить складним процесом. Моделювання навчально-виховного процесу на занятті має передбачати різноманітні технології навчання, діалогічні та монологічні форми спілкування. Це дозволить створити середовище для соціалізації особистості. При первинній патології мовлення у дітей суттєво порушується тісний взаємозв'язок мовлення і спілкування, що має місце в процесі формування і розвитку особистості. Відсутність або значне недорозвинення мовлення негативно впливає на розвиток спілкування, призводить до затримки формування комунікативних навичок, що в свою чергу обмежує можливості подальшої стимуляції мовленнєвого розвитку та оволодіння особистістю мовою. Проблема вивчення спілкування дітей дошкільного віку набуває особливого значення у зв'язку з винятковим значенням розвитку спілкування і мовлення у формуванні кожної особистості. Недостатнє засвоєння особистістю мовленнєвих і комунікативних навичок завдає надзвичайної шкоди всьому психічному розвитку і часто є причиною її соціальної дезадаптації [1, с. 472].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація: підруч. К, Центр навчальної літератури / С. Д. Абрамович, М.Ю Чічкарьова – 2004. – 472 с.
2. Богуш А. М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників / А.М Богуш. Київ, – Наука і освіта. – 1998. – №1. – С. 33-44.
3. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / А. М. Гончаренко. Київ, Світич, – 2009. – 160 с.
4. Crichton S. Understanding, identifying and supporting speech, language and communication needs in children / S. Crichton // Community Pract. — 2013. — V. 2. — P. 35—46.
5. Maccoby E. E., Martin J. A. Socialization in the context of the family: Parent-child interaction // In Manual of child psychology, Vol. 4: Social development. - New York: John Wiley and Sons. - P. 1–101.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я ТЮТЮНОВИХ АДИКТИВ ЗРІЛОГО ВІКУ

Носатенко Янічка Ігорівна,
магістрантка

Меднікова Ганна Ігорівна,

к. психол. н., доцент

Харківський національний педагогічний

університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

Вступ. Проблема паління є достатньо гострою в багатьох країнах світу. Не обійшла ця проблема і Україну, де за даними статистики активні курці складають третину всього працездатного населення. Важливим є і те, що від паління потерпає організм як самого курця, так і оточуючих його людей. Згідно Міжнародній класифікації хвороб (МКХ-10) тютюнопаління входить у рубрику психічних розладів і розладів поведінки, викликаних уживанням психоактивних речовин. Водночас тютюнопаління розглядається як складний поведінковий акт, у виникненні й розвитку якого бере участь цілий комплекс соціальних і психологічних чинників [1; 4]. Виходячи з того, що початок паління переважно пов'язують із підлітковим і юнацьким віком, більшість досліджень психологічних особливостей тютюнових адиктів проводиться саме з досліджуваними даних вікових груп. Водночас важливим видається вивчення психологічних особливостей курців зрілого віку, що дозволить краще зрозуміти роль особистісних чинників у формуванні тютюнової адикції в попередні вікові періоди.

Ціль роботи: визначити особливості ціннісних орієнтацій і ставлення до здоров'я тютюнових адиктів зрілого віку із різним рівнем ніотинової залежності.

Матеріали та методи. Збір емпіричних даних здійснювався із використанням «Методики вивчення ціннісних орієнтацій» М. Рокіча у адаптації Д. О. Леонтьєва, методики «Індекс ставлення до здоров'я»

С. Д. Дерябо та В. А. Ясвіна. Математико-статистична обробка даних проводилася із використанням Н-критерію Краскела-Волліса.

У дослідженні брали участь 96 осіб віком від 35 до 45 років (другий період зрілого віку за віковою періодизацією, прийнятою на Міжнародному симпозіумі з вікової періодизації). За результатами використання методики Фагестрома низький рівень ніотинової залежності визначений у 26 досліджуваних (27,08% вибірки), середній рівень у 48 досліджуваних (50% вибірки), високий рівень у 22 досліджуваних (22,92% вибірки).

Результати та обговорення. Ціннісні орієнтації визнаються центральним і домінуючим компонентом особистості, що відображає відносно стійке вибіркоче ставлення суб'єкта до світу цінностей і має значний вплив на вибір форм поведінки. Ціннісні орієнтації справляють вплив на функції цілепокладання, прогнозування, планування, самоорганізації, контролю і корекції, цілеспрямованості поведінки на життєві цілі, виступають як специфічний результат, якого можна досягти у майбутньому [5; 6; 8].

Порівняння показників ціннісних орієнтацій за групами досліджуваних зрілого віку з різним рівнем тютюнового узалежнення показало наявність відмінностей за такими термінальними цінностями, як здоров'я, цікава робота, суспільне визнання, пізнання, щасливе сімейне життя, творчість.

Визначено, що досліджувані з низьким рівнем ніотинової залежності порівняно з представниками інших двох груп найбільше цінують здоров'я ($p < 0,01$), щасливе сімейне життя ($p < 0,05$), але найменше цінують пізнання ($p < 0,01$). Досліджувані зрілого віку з високим рівнем ніотинової залежності значно більше порівняно з представниками інших двох груп цінують пізнання ($p < 0,01$) і творчість ($p < 0,05$), але менше цінують цікаву роботу ($p < 0,001$) і суспільне визнання ($p < 0,05$), яке найбільш цінують досліджувані з середнім рівнем ніотинової залежності.

Порівняння рангів інструментальних цінностей по групах досліджуваних зрілого віку з різним рівнем ніотинової залежності показало наявність суттєвих відмінностей за цінностями ретельності, непримиримості до недоліків

у себе та інших, самоконтроля. Визначено, що досліджувані з низьким рівнем нікотинової залежності порівняно з представниками інших двох груп найменше цінують ретельність, а найбільше її цінують досліджувані з середнім рівнем нікотинової залежності ($p < 0,05$). Досліджувані зрілого віку з низьким рівнем нікотинової залежності порівняно з досліджуваними інших двох груп найменше цінують непримиримість до недоліків у себе та інших ($p < 0,01$). При високому рівні нікотинової залежності визначено найвищий показник цінності самоконтролю, а найнижчим цей показник виявився по групі досліджуваних із середнім рівнем нікотинової залежності ($p < 0,01$). Важливим з нашої точки зору видається результат щодо більш низької цінності здоров'я осіб із високим і середнім рівнем нікотинової залежності порівняно з особами, що характеризуються низьким рівнем нікотинової залежності. У дослідженнях психологів-науковців, що вивчають закономірності вікової динаміки ставлення до здоров'я зазначається, що воно зазнає змін в процесі життєдіяльності особи. У деяких дослідженнях встановлена пряма вікова динаміка значущості здоров'я [2]. Водночас зазначається, що з віком знижується відповідальність за збереження свого здоров'я [3]. Отже, з віком ставлення до здоров'я набуває суперечливого характеру: цінність здоров'я зростає, а рівень поведінкової активності, спрямованої на його підтримку і зміцнення знижується.

Дослідження ставлення до здоров'я осіб зрілого віку з різним рівнем нікотинової залежності показало суттєві відмінності за практичним ($p < 0,01$) і вчинковим ($p < 0,01$) його компонентом. Найвищий показник за практичним компонентом визначений за групою досліджуваних із низьким рівнем нікотинової залежності. Передбачувано найменш виражений практичний компонент ставлення до здоров'я в осіб зрілого віку з високим рівнем нікотинової залежності. Досліджувані з середнім рівнем нікотинової залежності займають за цим показником проміжну позицію між досліджуваними з високим і низьким рівнем нікотинової залежності. Отже, досліджувані зрілого віку з високим рівнем нікотинової залежності значно менш схильні до вчинення певних спеціальних дій щодо збереження власного здоров'я порівняно з

досліджуваними з середнім і тим більше низьким рівнем ніотинової залежності. За вчинковим компонентом ставлення до здоров'я найвищий показник визначений за групою досліджуваних із середнім рівнем ніотинової залежності. Найнижчий показник за вчинковим компонентом ставлення до здоров'я отриманий по групі осіб зрілого віку з високим рівнем ніотинової залежності. Отже, особи з високим рівнем ніотинової залежності менше за представників інших груп турбуються про стан свого здоров'я, а також найменш схильні до спроб впливати на ставлення до здоров'я навколишніх. Досліджувані з середнім рівнем ніотинової залежності при досить посередніх спробах піклуватися про власне здоров'я схильні до стимулювати свого оточення до дотримання здорового способу життя, що відображає певну суперечність між спробами налаштувати на здоровий спосіб життя своє оточення і відносною пасивністю в реалізації заходів щодо збереження власного здоров'я.

Слід зазначити, що подібна суперечливість у виразності компонентів ставлення до здоров'я визначена І. Г. Табачник щодо курців юнацького віку, яких вона порівнювала з юнаками з алкогольним узалежненням і юнаками, для яких узалежнень визначено не було [7]. Але за результатами нашого дослідження дана суперечність визначена лише для курців із середнім рівнем ніотинової залежності.

Висновки. Виявлені відмінності в ієрархії термінальних і інструментальних цінностей осіб зрілого віку з різним рівнем ніотинової залежності. При порівнянні груп осіб зрілого віку з різним рівнем ніотинової залежності визначено більшу значущість цінностей щасливого сімейного життя, але меншу значущість цінностей суспільного визнання, пізнання, непримиримість до недоліків у себе та інших для осіб із низьким рівнем тютюнового узалежнення. При середньому рівні ніотинової залежності більш значущими виявилися цінності суспільного визнання та ретельності, а при високому рівні ніотинової залежності – цінності пізнання, творчості і самоконтролю. Найвищі показники практичного компоненту ставлення до

здоров'я визначені у осіб зрілого віку з низьким рівнем ніотинової залежності, а найнижчі – у осіб з високим рівнем ніотинової залежності. Осіб зрілого віку з середнім рівнем ніотинової залежності характеризує суперечність між спробами налаштувати на здоровий спосіб життя своє оточення і відносною пасивністю в реалізації заходів щодо збереження власного здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агулова О. О. Особистісні особливості молодих жінок із ніотиновою залежністю. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 44 (1). С. 12–19.

2. Волошко Н. І. Детермінанти ставлення до здоров'я і здорового способу життя. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2011. Вип. 11. С. 115–124.

3. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.

4. Крамченкова В. О. Наукові підходи до дослідження тютюнової адиктивної поведінки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2015. Вип. 5. С. 175–180.

5. Меднікова Г. І. Характеристика ціннісних орієнтацій студентів з різними особливостями ставлення до себе. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Вип. 47. Харків, 2014. С. 121–130.

6. Сосніхіна С. Є. Структура ціннісно-сміслової сфери студентів з різним сімейним статусом : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2017. 22 с.

7. Табачник І. Г. Ставлення до здоров'я юнацтва з узалеженою поведінкою в системі базових відношень : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2016. 219 с.

8. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу. *Соціальна психологія*. 2010. № 1 (39). С. 94–106.

ПСИХОЛОГІЯ САМОРОЗВИТКУ ОФІЦЕРА-ЛІДЕРА

П'янківська Людмила Володимирівна

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Державний науково-дослідний інститут МВС України
м. Київ, Україна

Саморозвиток створює найкращого солдата,
лідера та людину, якими ми можемо бути.

Капітан Майкл Еверетт

В умовах сьогодення лідерство демонструє нові запити та вимоги до офіцера-лідера. Окрім авторитету серед підлеглих, навчання власним прикладом, надійності у колективі, максимальністю наближення до підлеглих, здатності підтримувати, надихати і вести у бій, лідер повинен постійно інтенсивно розвиватися, постійно обмірковувати власні дії та формулювати шляхи самовдосконалення... Саме тому саморозвиток лідера набуває актуальності й виникає потреба низки наукових досліджень з питань саморозвитку офіцера-лідера.

Капітан 3 рангу Олександр Сидоренко зазначає, що справжній командир-лідер повинен працювати над собою та самовдосконаленням. Він вважає обов'язковою фізичну підготовку, роботу над собою, як професіоналом так і власними особистісними якостями [1, с. 75]. Морський піхотинець ЗС США Brent Глінсон до семи корисних звичок офіцера-лідера відносить правило «Ви знаєте не все». Він вказує на те, що тільки той лідер, який розвивається здатний дати поштовх своїй команді [1, с. 71].

У армійській доктрині США визначено, що розвиток лідера є безперервним і протягом усього життя в межах інституційної бази на кожному етапі та в межах робочих сил [3]. Цим документом чітко окреслено три основні сфери розвитку лідера: інституційну, особистісну та набуття досвіду.

Інституційний розвиток базується на бойовій підготовці, що забезпечує формування і підтримання професійних компетентностей офіцера. Набуття досвіду сприяє розвитку його індивідуальних і колективних навичок у процесі фактичного виконання ролі командира взводу або старшого офіцера і розвиває особистість, яку потім оцінюють за допомогою звітності офіцера. Ці дві сфери є відповідальністю армії та її лідерів, а третя сфера – саморозвиток безпосередньо вимагає постійних зусиль від кожного військового [3].

У цьому контексті варто звернути увагу на Інструмент саморозвитку лідера *Project Athena*, що допомагає військовим армії США оцінювати власні лідерські навички та здібності. Кожен отримує уявлення про три ключові сфери: лідерство, когнітивні та особистісні властивості. Цей проєкт допомагає військовому усвідомити свої сильні і слабкі сторони у кожній із цих сфер, сприяє управлінню власним саморозвитком і підвищенню готовності бути лідером [5; 6].

Дослідження психологів демонструють необхідність комплексного підходу до саморозвитку особистості лідера, що вимагає інтеграції чотирьох ключових компонентів діяльності: постановка цілей та досягнення, пошук зворотного зв'язку, постійне розширення та поповнення знань, удосконалення навичок і рефлексія. Спробуємо окреслити модель саморозвитку офіцера-лідера, що продемонстровані на рис. 1.

Самоусвідомлення та саморегуляція можуть бути визначені як дієві механізми, що допомагають контролювати та управляти енергією, емоціями, думками та поведінкою офіцера-лідера. Вони допомагають отримувати позитивні професійні результати які здатні підвищувати ефективність лідера.

Постановка та досягнення цілей відображає підготовку та безпосередню реалізацію необхідних потреб задля покращення впливу лідерства шляхом встановлення чітких реалістичних цілей, розробки дієвих стратегій, визначення завдань та механізмів їх реалізації у чітко визначеному часовому проміжку. Важливими частинами процесу є розуміння важливості поставлених цілей, збалансування недоліків та переваг, які впливають на досягнення мети,

поетапність виконання дій, визначення інструментів та ресурсів, що здатні допомогти наблизитися до реалізації [4].

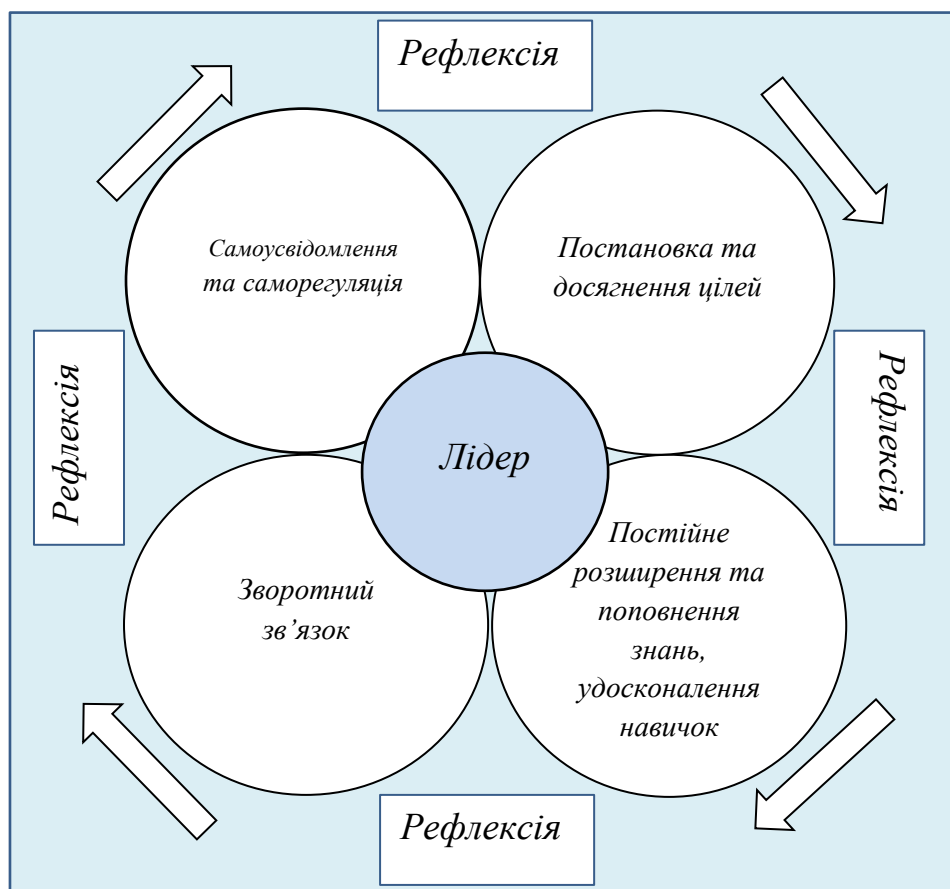

Рис. 1. Модель саморозвитку лідера

Зворотний зв'язок виступає дієвим інструментом для самоусвідомлення та самосприйняття себе офіцером-лідером зі сприйняттям іншими. Цей зв'язок також допомагає зменшити дистанцію між ними та збалансувати їх взаємодію. Зворотній зв'язок надає змогу офіцеру-лідеру зібрати інформацію, реакції на дії, вчинки, поведінку та результати власної діяльності, що слугує основою для самоудосконалення та саморозвитку. У роботі офіцера-лідера відіграє важливу роль налагоджений цикл зворотного зв'язку, зокрема ефективною є система наставництва.

Постійне розширення та поповнення знань, удосконалення навичок. Цей напрям допомагає офіцеру-лідеру отримувати нову інформацію і переймати досвід. Сам процес навчає лідера аналізувати, синтезувати, конкретизувати, удосконалювати певні життєві та професійні аспекти. Безпосередньо читання

книг, статей, відвідування майстер-класів, вебінарів, спортивних заходів є чудовим прикладом розширення можливостей для саморозвитку. Це сприяє підготовці офіцера-лідера до кращого виконання ним військових завдань, удосконаленню практичних навичок, отриманню нової інформації, якої не було раніше.

Рефлексія. Це важливий процес, що сприяє об'єднанню, уточненню та осмисленню нових знань і досвіду задля досягнення нового, чіткого розуміння їх необхідності. Вона підвищує ефективність життя та діяльності офіцера-лідера, а також допомагає удосконалювати інші три напрями саморозвитку. Рефлексія може реалізовуватись різними способами: у роздумах, у письмовій формі або у розмові з іншими. Вона є не тільки унікальною здатністю людської свідомості сприймати саму себе, але і допомагає зануренню у власний світ думок та переосмисленню власних знань, досвіду, можливостей. Рефлексія уможлиблює представлення нових ідей у поєднанні із давно засвоєним досвідом і знаннями.

Уважаємо, що запропонована модель саморозвитку лідера-офіцера демонструє комплексний підхід до розуміння цього феномену та сприяє його переосмисленню.

«Саморозвиток – це те, чим ми жертвуємо, коли наш графік перенасичений, а ми виснажені щоденною сутою. Розвиток особистого, професійного, емоційного та духовного «я» дозволить нам бути кращими братами чи сестрами, чоловіками чи дружинами та лідерами для наших людей. Тому, якщо ми відмовляємося приділяти час саморозвитку, ми ненадамо підтримку, на яку справді заслуговують люди у нашому житті», – відзначив капітан Майкл Еверетт [2]. Тому кропітка і постійна робота «над собою» лідера-офіцера виступає важливою запорукою його лідерства та професіоналізму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Концепція лідерства за стандартами армій НАТО (Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries) : навчальний посібник / М. Цюрупа, С. Поздишев, О. Хміляр, І. Москальов, С. Іллющенко, А. Вітченко, С. Черевичний, Л. П'янківська, О. Сидоренко, Л. Кримець, В. Чорний. 3-тє вид. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 252 с.
2. Everett M. Efficient Self-Development How Leaders Can Develop the Best Version of Themselves. *The Company Leader*. 2022. October 15, URL: <http://companyleader.themilitaryleader.com/>
3. FM 7-0 i Field Manual No. 7-0 Headquarters Department of the Army Washington, DC, 14 June 2021. 116 p. URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/ARN32648-FM_7-0-000-WEB-1.pdf
4. 4 Self-Development Activities We Should Be Doing. <https://3x5leadership.com/2021/10/31/4-self-development-activities-we-should-be-doing/>. 3x5 leadership. URL: <https://3x5leadership.com/2021/10/31/4-self-development-activities-we-should-be-doing/>
5. Tishman J. Self-development in the army: we're doing it wrong. *Modern War Institute*. 01.29.20. URL: <https://mwi.usma.edu/self-development-army-wrong/>
6. Project Athena Leader Self-Development Tool. Center for the Army Profession and Leadership. URL: <https://capl.army.mil/Project-Athena/sd-tool/#/>

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНО ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ

Шопша Олена Леонідівна

к.п.н., доцент

Мілоданова Наталія Миколаївна

Студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто особливості адаптації вимушено тимчасово переміщених осіб до життя за кордоном. Емпірично визначено соціально-психічний стан вимушених мігрантів. Розглянуто критерії, які впливають на показник адаптації.

Ключові слова: адаптація, вимушено переміщені особи, допомога собі в нових умовах, соціально-психологічна адаптація.

Вступ. З моменту початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну велика кількість українців вимушено шукають захист не тільки всередині країни, але і за кордоном, тобто відбувається масова зовнішня міграція населення. Представники ООН стверджують, що станом на 16 Червня 2022 року понад 5,2 млн осіб виїхали з України, ще 7,1 млн стали внутрішньо переміщеними особами.

Люди, які вимушено мали шукати прихисток в іншому місці залишили свої домівки, свою роботу, що забезпечувала стабільний рівень життя, часто вони їхали «в нікуди», розлучаючись зі своїми рідними, які лишилися в Україні без змоги виїхати за кордон. Навіть ті люди, які мали підтримку знайомих або пересічних людей, не могли розраховувати на нескінченну тривалу допомогу. Тобто у осіб, які змушені були шукати прихисток в інших країнах, постає необхідність вирішувати питання проживання, працевлаштування, влаштування дітей до шкіл та дитячих садочків, лікування хворих тощо. А також додатково

постають питання взаємодії з корінним населенням, складності професійного визначення та реалізації, вивчення мови, прийняття нових цінностей та норм поведінки тощо. Всі ці проблеми є наслідком неадаптованості людей до нових для них життєвих умов. Все це безпосередньо чинить величезний тиск на осіб, які вимушені шукати тимчасовий захист в інших країнах, переживаючи невизначеність, стрес, втрати, і можливо часткову або повну недовіру до власної країни. Нові виклики потребують від людини гнучкості й різнобічності, вимагають активно опановувати зміни, творчо підходити до нових викликів, будувати своє життя в нових умовах, знаходити особисті сенси, формувати нові цілі в пошуку нового місця в житті.

Мета дослідження. Емпірично виявити особливості адаптації вимушено тимчасово переміщених осіб до життя за кордоном.

Матеріали та методи дослідження. Вивчення адаптації тимчасово вимушено переміщених осіб проводилося за допомогою наступних методик: методика діагностика соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд), опитувальник "Шкала тривожності" (Шкала Тейлора, адаптація М. М. Пейсахова), тест «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк), тест агресивності (Опитувальник Л.Г. Почебут), Експрес-діагностика рівня соціальної ізольованості особистості (Д. Рассел і М. Фергюссон), Методика діагностики загальної комунікативної толерантності (В.Бойко), Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Автори: Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова) та Типи етнічної ідентичності (Г. Солдатова, С. Рижова).

В дослідженні приймали участь 40 осіб: 20 осіб в експериментальній групі і 20 осіб в контрольній групі. Учасники дослідження переважно жінки 27-63 років, які були вимушені виїхати з України після 24 Лютого 2022 року у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України. Учасники на момент дослідження проживають за кордоном 2-3 місяці, а саме: в Австрії, Чехії, Німеччині, Польщі, Швейцарії та Нідерландах.

Згідно отриманих даних за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд) експериментальної групи можна дати таку характеристику: за інтегральним показником «Адаптація» група характеризується як така, що має нормальні адаптивні здібності. Більшість респондентів цієї групи мають високий інтегральний показник самоприйняття, прийняття інших та інтернальність, в учасників спостерігається високий рівень показників внутрішнього контролю, прийняття себе та низький рівень показника ескапізм (ухиляння від проблем). Отримані результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Описання статистики розподілу значень соціально психологічної адаптації

№ п/п	Показники	Середнє	
		Емпір.	Норма
1.	Адаптивність	133	68-136
2.	Дезадаптивність	65	68-136
3.	Обман	28	18-36
4.	Прийняття себе	45	22-42
5.	Неприйняття себе	13	14-28
6.	Прийняття інших	22	12-24
7.	Неприйняття інших	13	14-28
8.	Емоційний комфорт	20	14-28
9.	Емоційний дискомфорт	16	14-28
10.	Внутрішній контроль (інтернальність)	55	26-52
11.	Зовнішній контроль (екстернальність)	15	14-28
12.	Домінування	8	6-12
13.	Відомість	17	14-24
14.	Ескапізм (ухиляння від проблем)	10	10-20

Рівень тривожності в дослідженні вимірювався за допомогою двох тестів: шкала тривожності Тейлора та тест «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк)

(Таблиця 2). При аналізі результатів опитування учасників за шкалою тривожності Тейлора виявилось, що тривожність учасників варіюється від нижче середнього рівні до високого рівня тривожності. Методика «Самооцінка психічних станів» також дозволяє оцінити такі стани респондентів, як фрустрація, агресивність і ригідність.

В учасників опитування рівень ригідності визначений як низький або середній, тобто для успішної адаптації учасники в достатній мірі відкриті до змін поведінки, переконань чи поглядів. Результати дослідження виявили в учасників низький та середній рівень фрустрації, що вказує на те, що в них відсутня схильність уникати труднощів та існує стійкість до невдач.

Таблиця 2

Описання статистики розподілу самооцінки психічних станів

№ п/п	Показники	Середнє	
		Емпір.	Норма
1.	Тривожність	8,4	8 – 14
2.	Фрустрація	8	8 – 14
3.	Агресивність	8	8 – 14
4.	Ригідність	9,2	8 – 14

Агресивність респондентів не перевищує середній рівень, що свідчить про стриманість і відсутність значних труднощів у спілкуванні та про наявність деякої підтримки ззовні.

Середній рівень агресії може перейти або в низький рівень, або в високий рівень агресивності. Оскільки, підвищення рівня агресивності може привести до дезадаптація, додатково було проведено аналіз форм прояву агресивності учасників за допомогою тесту агресивності за опитувальником Л. Г. Почебут (Таблиця 3).

**Описання статистики розподілу форм прояву агресивності за
опитувальником Л. Г. Почебут**

№ п/п	Показники	Середнє	
		Емпір.	Норма
1.	Вербальна агресія	3,9	3-4
2.	Фізична агресія	2	3-4
3.	Предметна агресія	1,9	3-4
4.	Емоційна агресія	1,8	3-4
5	Самоагресія	3,6	3-4
6	Загальна оцінка агресивності	12,6	11-24

Результати тесту показали, що у більшості учасників присутня або вербальна агресія та самоагресія. У однієї особи було виявлено високий рівень емоційної агресії. Проявлення фізичної агресії та предметної агресії виявлено не було.

Вплив рівня соціальної ізоляції учасників в новому соціальному оточенні на адаптацію було оцінено за допомогою експрес-діагностики рівня соціальної ізоляції особистості (Д. Рассел і М. Фергюссон). У респондентів переважає низький або середній рівень соціальної ізоляції. Разом з цим результатами діагностики комунікаційної установки В. В. Бойка встановлено, що у всіх учасників толерантний або середній рівень показника комунікаційної установки. Толерантний рівень комунікаційних установок знижує рівень соціальної ізоляції особи та підвищує показники адаптації.

За результатами експрес-опитувальника «Індекс толерантності» (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаев, Л. А. Шайгерова) робимо висновки, що учасникам дослідження характерне поєднання як толерантних, так і інтолерантних рис (Таблиця 4). Це твердження вірне для всіх шкал толерантності. Тобто у респондентів середній рівень толерантності як у відношенні до представників інших етнічних груп і установки в сфері міжкультурної взаємодії, у відношенні до різних соціальних груп (меншин,

злочинців, психічно хворих людей), та до деяких соціальних процесів, так і у відношенні до навколишнього світу.

Таблиця 4

Описання статистики розподілу субшкал толерантності за результатами проведення експрес-опитувальника «індекс толерантності» (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаев, Л. А. Шайгерова)

№ п/п	Показники	Середнє	
		Емпір.	Максимальне значення
1.	Етнічна толерантність	30	42
2.	Соціальна толерантність	29,7	48
3.	Толерантність, як риса особистості	28,8	42
4.	Середнє значення індексу	88,8	61-99 (сер. значення)

За методикою Типи етнічної ідентичності (Г. Солдатова, С. Рижова) було визначено, що у домінуючій більшості респондентів виявлено тип етнічної ідентичності, відповідний нормі, тобто позитивна етнічна ідентичність. У деяких учасників дослідження характерне розмивання етнічної ідентичності, виражене в невизначеності етнічної приналежності, неактуальність етнічності. Можна припустити, що респонденти схильні проявляти толерантне ставлення щодо іноетнічного оточення. Незначно виражений етнофанатизм. Даний тип етнічної ідентичності міг актуалізувати саме зараз під час повномасштабної війни РФ в Україні, як відповідь на агресію та намагання іншої країни знищити українську культуру та ідентифікацію, реакція на так звану денацифікацію українців, а деякі українці сприймають події як геноцид українського народу. Таким чином, ми можемо говорити, що в цілому в групах низько виражений рівень «негативізму» щодо власної нації, в той же час немає і яскравого виділення своєї етнічної групи над іншими, що може позитивно впливати на успішну адаптацію респондентів.

В цілому учасники дослідження мають всі шанси успішно адаптуватися до проживання за кордоном та з метою підвищення показника адаптивності ми рекомендуємо тимчасово вимушено переміщеним особам проходження

групового тренінгу, який дозволить розширити межі власних можливостей, сформуванати нове бачення власної життєвої, сімейної або виробничої ситуації, визначити пріоритети і почати рух у бік досягнень власних цілей, зробити вибір, спрямований на поліпшення якості свого життя.

Висновки. Таким чином, ситуація вимушеного переселення зумовлює прояв низки чинників травматичного характеру, що ушкоджують нервово-психічне функціонування індивідів: втрата житла і роботи; втрата соціального статусу й рівня життя в цілому; розрив родинних зв'язків або тимчасове розлучення з членами родини; зміна кола оточення – друзів, колег, сусідів тощо; незнання мови країни, в якій вимушено тимчасово проживають тощо. Проте найгострішою проблемою слід визнати те, що більшість з цієї категорії людей не має уявлення про своє майбутнє. Адаптація - це такий соціально-психологічний процес, який при сприятливій взаємодії особистості та соціального середовища приводить особистість до стану адаптованості.

У процесі адаптації особистість має усвідомити, що існують обставини, в яких людина безсила, наприклад змінити глобальні процеси; зупинити кровопролиття; втрату близьких; каліцтво тощо. Проте, в наших силах змінити себе, своє ставлення до того, що відбувається, організувати свій внутрішній і зовнішній простір, виконувати свої професійні й громадянські обов'язки, турбуватися про своїх близьких. Усвідомлення відповідальності за себе, за своє життя, за свій життєвий шлях на наш погляд є головним показником успішної адаптації людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. УВКБ ООН в Україні// Режим доступу до <https://www.unhcr.org/ua/>
2. Баранова С. В. Види прояву психологічних реакцій осіб, постраждалих у наслідок травмуючих подій в Україні // Психологічна допомога особистості в кризових соціокультурних умовах: тези Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29-30 Жовтня 215 року) / за науковою редакцією С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. – К.: Логос. – с. 5-7.

3. Солдатова Г. У. Психологическая помощь мигрантам. Москва: Изд. Смысл 2002

4. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. Л., 1987.-270 с.

5. Кузнецов П. В. Адаптация как функция развития личности. Саратов, 1991.

6. Габдрахманова Г. Ф. Социокультурная адаптация беженцев и вынужденных переселенцев в республике Татарстан, Казань, Институт истории АН РТ, 2003, 148 с.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ
БРЕХНІ ПРИ СЛУЖБОВИХ РОЗСЛІДУВАННЯХ**

Шопша Олена Леонідівна

к.п.н., доцент

Савкін Олександр Сергійович

Студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом

м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти дослідження соціально-психологічних особливостей феномену брехні. Емпірично визначено методи та технології дослідження з об'єктивації брехні. Обґрунтовано підтверджено теорію «детекції брехні», а саме, як теорію «пам'яті».

Ключові слова: поліграф, фізіологічні реакції, поліграми, стимул, артефакти, детекція «брехні».

Вступ. Психологія, розуміння і розпізнавання неправди, брехливості і прихованої інформації все більше стає предметом конкретних психологічних досліджень в Україні. Психологія генези (походження), розуміння і виявлення прихованої інформації і психології брехні вивчається, як на рівні фундаментальних так і прикладних досліджень. Зокрема досліджуються психологічні причини, мотиви брехні і приховуваної інформації. Дослідження соціально-психологічних особливостей об'єктивації брехні суб'єктів майбутньої діяльності на основі її детекції затребувані підрозділами підбору персоналу різних підприємств.

Мета дослідження. Систематизація та моделювання особливостей використання поліграфа під час кадрових тестувань пов'язаних зі службовими розслідуваннями та об'єктивації брехні.

Матеріали та методи дослідження. Досягнення поставленої мети,

розв'язання завдань та апробації засадничих положень дослідницької концепції зумовило необхідність використання комплексу теоретичних, емпіричних методів дослідження та системного підходу.

В дослідженні приймали участь працівники однієї з Українських приватних компаній в сфері освіти.

Теоретичні основи дослідження брехні, дозволяють стверджувати, що в соціально-психологічній науці виділяються такі ознаки об'єктивації брехні: фактична істинність / хибність твердження, віра того, хто говорить в істинність / хибність твердження, наявність / відсутність у мовця наміру ввести в оману слухача. У сучасній науці подібних поглядів дотримуються: А. Ф. Стріхартц і Р. В. Бартон, Л. Коулман і П. Кей, П. Юнацкевіч та інші.

У психології «неправда» розглядається в різних аспектах.

Облудність — індивідуально-психологічна риса особистості, або сукупність рис, що проявляються у будь-яких ситуаціях і не мають певних ситуаційних ознак. Облудність визначається як: «індивідуально-психологічна особливість, що виражається у свідомому перекручуванні дійсного стану речей з метою створення хибного уявлення щодо фактів та подій».

Свідома неправда — вольова дія, спрямована на досягнення певної мети в суб'єктивно важливих ситуаціях. Неправда психічно здорових людей розглядається як феномен спілкування та засіб досягнення мети. Вона віднесена до вольових дій, що зумовлені певними мотивами та ситуаційними факторами. Це — феномен спілкування, що полягає в навмисному перекручуванні дійсного стану речей; найчастіше виражається у змісті мовних повідомлень, негайна перевірка яких ускладнена або неможлива. Це визначення підтверджується психологічною теорією О. Ліпмана про неправду, як «вольову дію, спрямовану на результат».

В ході проведення службових розслідувань у комерційних структурах поліграфологу буває вкрай складно схилити виявленого їм зловмисника до дачі свідчень, в той час як в службових колективах органів виконавчої влади зробити це значно простіше. Як правило, виявлена причетна особа демонструє

вперте заперечування.

Таким чином, завдання фахівця полягає в тому, щоб виправдати однозначно непричетних до встановлюваної події осіб, виявити причетну особу або визнати результати невизначеними і повідомити про це ініціатора перевірки.

Під час дослідження були проведені лабораторні тестування по темі службових розслідувань (Рис.1). Для перевірки даних використовувалась методика запитань порівняння з контрольними і перевірочними запитаннями.

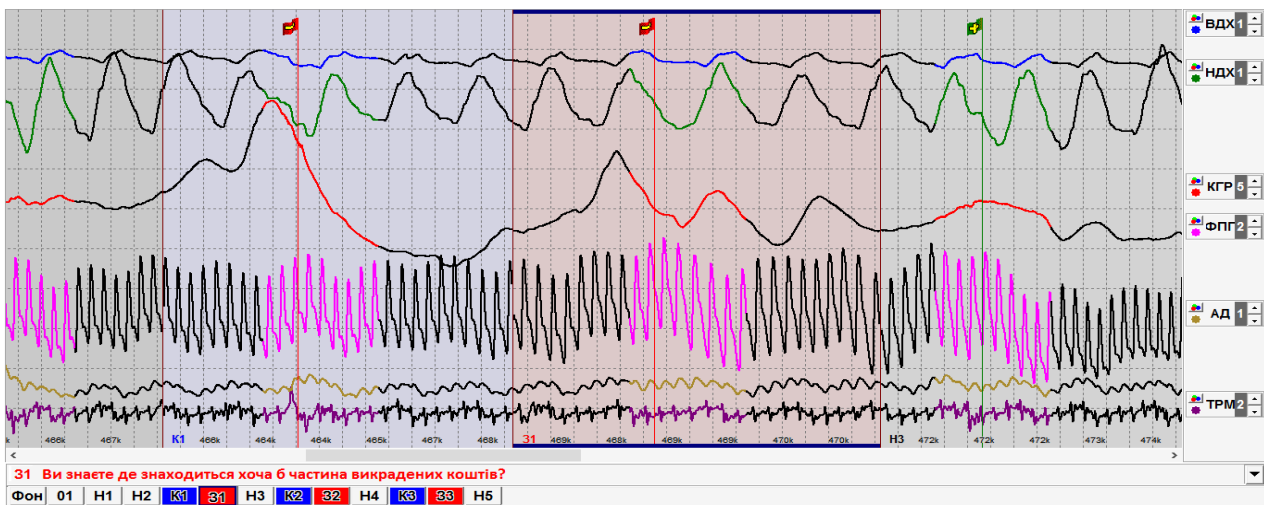

Рис.1. Поліграма при проведенні лабораторного тестування

Отримані поліграми показали, що в 45% перевірок картина висновків не відповідає дійсній ситуації. 55% піддослідних, яким за завданням слід бути винними в службових розслідуваннях, показали більш виражену реакцію на контрольні стимули, ніж на перевірочні, що вказує на необхідність надання виправдовувального висновку.

Ми розрубили соціально-психологічний тренінг та методику для проведення стислої передтестової бесіди, що приводила б до необхідного стану опитуваного. Дана методика побудована на використанні певного алгоритму та ґрунтується на психології сприйняття особою перевірочного стимула та фону. Пропонуємо вводити перемінні здатні посилити перевірочний стимул для причетної особи, або звести на нівець значимість перевірочного стимулу для непричетної особи. Ми спробували ввести перемінні, згідно теорії поля американського психолога Курта Левіна. Все, що потрапляє в психологічне

поле, показує свою появу у свідомості.

Розглянемо побудову передтестової бесіди в контексті запропонованої методики. Передтестова бесіда є найважливішим етапом поліграфної перевірки. Практично вона і визначає її результат.

Предтестова бесіда сприяє:

- Переконавню опитуваної особи в непохибності поліграфного тестування;
- Мобілізації пам'яті особи;
- Актуалізації у опитуваного особистих смислів, пов'язаних з перевіркою або контрольною тематиками;
- Формування у опитуваного високої суб'єктивного значущості ситуації перевірки;
- Введення опитуваного в оптимальний психологічний коридор;

Предтестова бесіда має обов'язковий набір пунктів, які категорично заборонено обходити. До них відносяться: підтвердження добровільної згоди на проходження поліграфного тестування, короткий виклад суті майбутньої процедури.

У результаті грамотно проведеної даної частини передтестової бесіди в особи, не причетної до розслідуваної події, повинна бути сформована впевненість у тому, що поліграф цю непричетність підтвердить. У причетної ж особи має бути сформоване розуміння марності приховування будь-якої «винної» інформації.

В межах даної роботи, вперше, апробіювався метод використання механізмів екстраполяції та інтрополяції під час передтестової бесіди. Якщо стимул можна було екстраполіювати під час пред'явлення в тесті, то реакції набирали своє значення для опитуваного. Такі реакції, тому вважалися дійсними та якісними. В разі недійсності та неважливості стимулу, реакція на нього та сам стимул інтрополіювалися. Тобто стимул у свідомості, зливався та поглинався психологічним полем Левіна.

Таким чином, проведена за нашою методикою передтестова бесіда

сприяла:

- переконанню опитуваної особи в непогрішності поліграфної перевірки;
- мобілізації пам'яті опитуваного особи;
- актуалізації у свідомості опитуваного особистісних смислів, пов'язаних з перевіркою або контрольною тематиками;
- формування у опитуваного високої суб'єктивної значущості ситуації перевірки;
- введенню опитуваного в оптимальне психологічне поле Левіна.

Після проведення передтестової бесіди фахівець приступав до наступного етапу перевірки – тестуванню на поліграфі. Після тестування проводився аналіз поліграм та підрахунки.

Одночасно із вищевикладеним механізмом швидкої підготовки опитуваної особи до тестування, нами в дослідженнях, використовувались методи адаптації та стимуляції опитуваних. Під час цих заходів, у опитуваних відбувалась додаткова актуалізація перевіркової тематики та довіра до самої процедури тестування.

Нагадаємо, що однією з цілей дослідження, було створення методики, що дозволяє ефективно та швидко вводити опитувану особу в необхідний психологічний коридор із одночасною актуалізацією перевіркової тематики.

Під час досліджень, використовувалась активна методика адаптації, яка полягала у використанні стимуляційно-адаптуючого тесту (САТ), з якого починали тестування. САТ виконував, в нашому випадку такі основні функції: він призначений для переконання обстежуваної особи в непогрішності поліграфної перевірки, та адаптує обстежуваного до процедури безпосереднього тестування.

Грамотне проведення САТ заспокоювало обстежуваного, який непричетний до розслідуваної події, вселяло в нього впевненість в об'єктивності результатів перевірки. У той же час кваліфіковане проведення САТ переконувало причетну до розслідуваної події особу в тому, що за малозначними питаннями в САТ обдурити поліграф не вдалося, так і по

«гарячих» значимих питаннях, які пов'язані з розслідуваною подією, вести в оману поліграфолога не вдасться.

Одночасно із вказаним, нами запровадилась методика включення двох психологічних механізмів: екстраполяції та інтрополяції. Ці механізми використовувались для стимуляції опитуваного на так званих контрастах та на образах. Це дозволяло швидко акцентувати, у свідомості причетного до розслідуваної події, перевірочну тематику та, пов'язані з нею образи. Непричетний, навпаки, переставав перейматися, заспокоювався та розчиняв в психологічному полі перевірочну тематику, дозволяючи нам переводити його увагу на контрольні стимули.

Даний підхід показав більш вірогідні результати, дозволив викрити причетних до розслідуваних подій осіб. Це відбувалось при повторних тестуваннях одних і тих самих опитуваних осіб, які виправдовувались при перших опитуваннях. Результати виразились у відповідних поліграмах, зазначених нижче (Рис.2., Рис.3.).

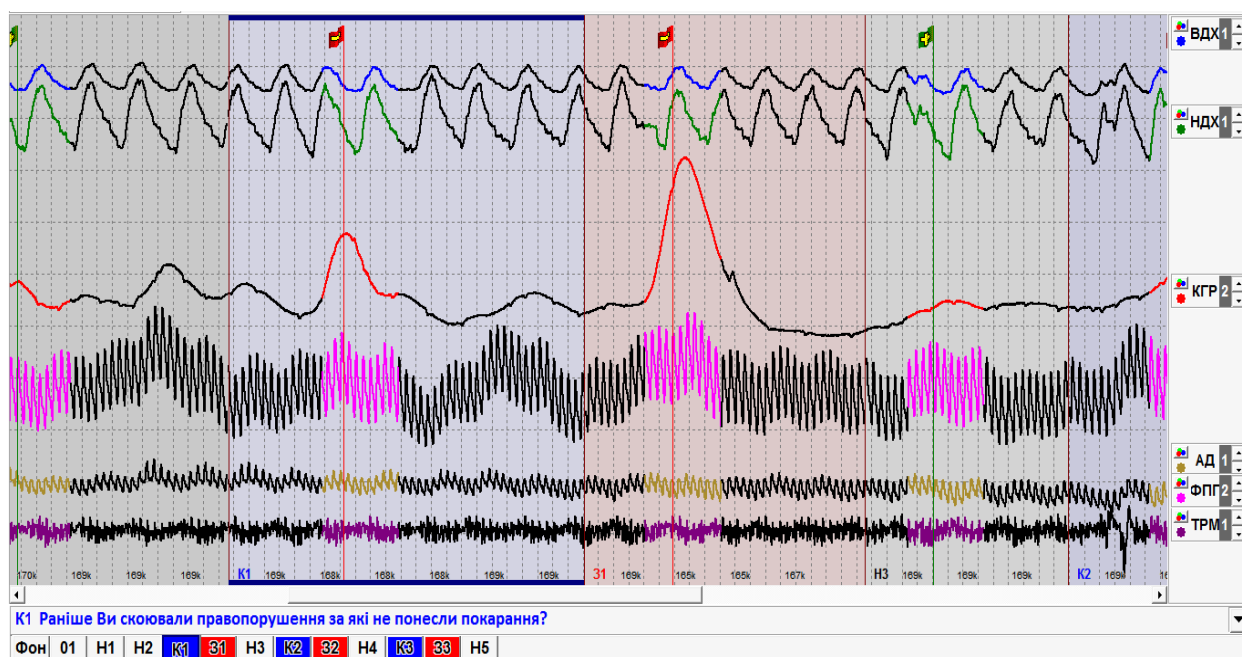

Рис.2. Виражена реакція на перевірочний стимул

Стимуляційно-адаптуючі тести (САТ) відігравали стимулююче значення для скорішої адаптації опитуваного перед самим тестуванням. Вірогідність отримання правдивого висновку після тестування значно збільшилась. Це в загальному підсумку склало близько 97% отримання правдивого результату від

опитувань.

Рис.3. Виражені реакції на всіх трьох каналах, диханні, кардіо-каналі та на каналі ШГР.

Поліграми мали виражений вигляд на всіх каналах, що дозволяло робити безсумнівні висновки.

Для проведення досліджень, використовувались поліграфи українського виробництва Рубікон, російського виробництва Кріс та американського виробництва Аксітон. Реакції на всіх перелічених поліграфах були, завжди аналогічними, особливо після застосування запропонованої нами методики.

Проведення САТ на вказаних поліграфах мало аналогічний характер не залежно від віку та статі опитуваного. Зазначимо, що в дослідженнях використано близько ста п'ятдесяти тестувань осіб різної статі.

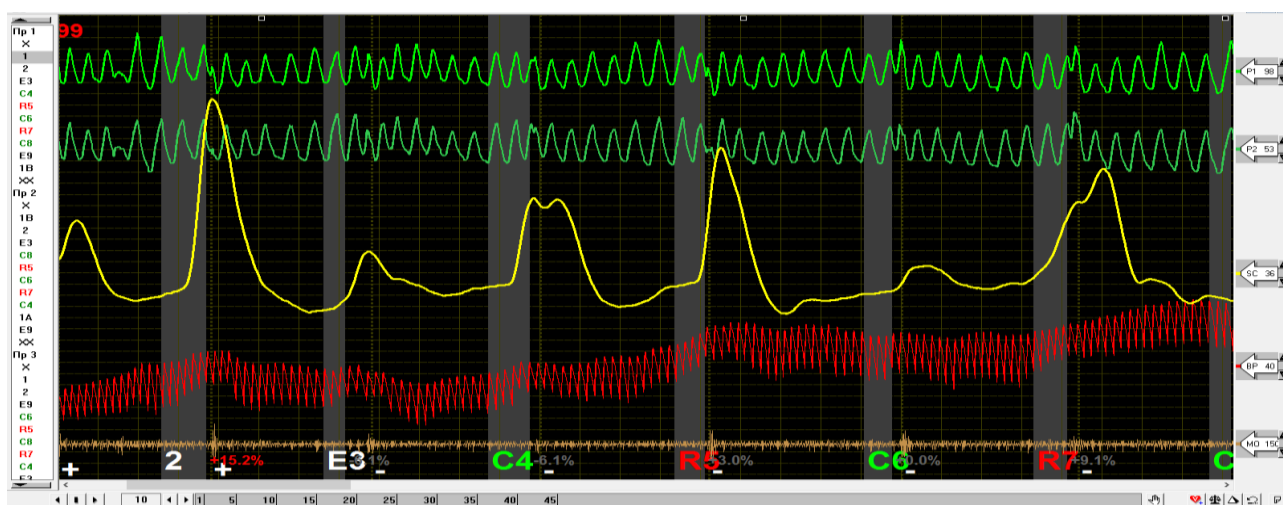

Рис.4. Поліграми із поліграфа Аксітон.

Висновки. За результатами теоретичного аналізу психологія брехні представлена багатограним феноменом, який у своєму підґрунті має психологічні чинники, оскільки людина приймає рішення повідомити правдиву чи хибну інформацію цілком свідомо, враховуючи ситуативні, морально-етичні та інші складові.

Таким чином, можна стверджувати, що запропонована нами методика, поєднана із психологічними засобами актуалізації уваги людини та її пам'яті, з одночасним застосуванням практичних заходів організаційно-адаптивного сенсу. Стимуляція та адаптація опитуваного дуже важлива складова психофізіологічного тестування із використанням комп'ютерного поліграфа. Наведений досвід повинен використовуватись практикуючими поліграфологами.

Плануючи та організовуючи заходи з оцінки достовірності інформації, перш за все, необхідно усвідомлювати індивідуально-психологічні особливості людини, відносно якої плануються певні заходи. Сучасні психологічні, психодіагностичні та психофізіологічні методи дозволяють з досить високим відсотком достовірності не лише виявити ознаки неправди, а й пояснити природу її походження, і що є найбільш важливим — визначити заходи, спрямовані на нейтралізацію наслідків хибної інформації та профілактики її попередження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cleve Bakster, Primary Perception: Biocommunication with Plants, Living Foods, and Human Cells, White Rose Millennium Press, 2003. - p.168.
2. Що вибереш ти? Рішення, від яких залежить твоє життя. Т. Бен-Шахар, Дж. Фьореді, Вид.: Манн, Іванов, Фербер, М. 2016, с.208.
3. Mark Handler, Raymond Nelson, Brent Smitley. Practical Polygraph: FAQ on Electrodermal Activity and the Electrodermal Sensor. The Magazine for the Polygraph Professional May/June 2017 Volume 50,3.
4. Мітіо Каку, Майбутнє розуму. 2016р. М. с.354.

5. Карл Саган, Дракони Едему. 2015р. М. с.203.
6. S. Freud, Group psychology and the analysis of the ego. 1921, S.E., 18:65-143.
7. Paul Ekman, Emotions revealed. 2013, New York, Henry holt and company, p.314.
8. Handler, M. Geddes, L.A., & Reicherter, J. (2007). A Discussion of Two Diagnostic Features of the Polygraph Cardiovascular Channel. Polygraph, 36, (2), 70-85.
9. S. Lysenko, The Influence of Three Biological Rhythms on the Psychophysiological Reactions of a Person, APA Magazin, nov/des 2017, volume 50(6) p.45-51.
10. Nelson, R., Handler, M., Shaw, P., Gougler, M., Blalock, B., Russell, C., Cushman, B. & Oelrich, M. (2011). Using the Empirical Scoring System. Polygraph, 40, 67-78.
11. Klimenko VV, Psychophysiological mechanisms of human praxis, monograph, K-2013, "Slovo", 635p.
12. Варламов Ю. В. Різновиди Тестів для поліграфних перевірок.
13. Оглобин В. М. Інструментальна детекція брехні.
14. К. Бакстер, Тести контрольних та перевірочних запитаннь.
15. Ken Wilber (1997) "An integral theory of consciousness", Journal of Consciousness Studies, 4;
16. Matte J. A. (2012) "Forensic Psychophysiology Using the Polygraph", GAM Publications, Wiliamsville;
17. Frank E. Poletti (2002) " Plato's vowels: how the alphabet Influenced the evolution of consciousness", World futures, 58: 101–116.

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ЖІНОК

Шопша Олена Леонідівна

к.п.н., доцент

Єрмоленко Олена Костянтинівна

Студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто чинники впливу на формування Я-концепції незаміжніх жінок та розкрито психологічні особливості жінок. Теоретично обґрунтовано психологічні відмінності прояву особливостей Я-концепції жінок.

Ключові слова: Я-концепція, самосвідомість, жінка, стать, самооцінка.

Вступ. Принципом демократичного суспільства є забезпечення сприятливих умов для реалізації потенціалу кожної особистості. У цьому контексті особливої актуальності набуває проведення ряду соціально-психологічних досліджень, метою яких є виявлення особливостей Я-концепції особистості. На нашу думку, найбільш корисним є дослідження Я-концепції, як компонента самосвідомості. Проблема Я-концепції залишається однією з найбільш актуальних проблем психології через її надзвичайну важливість при вивченні процесів становлення особистості, а також через відсутність методологічно цілісної концепції даного поняття. Внесок у дослідження цього феномену внесли безліч різних вчених, що так чи інакше стосуються питань особистості, і вивчають її з різних позицій, таких, як: У. Джемс, Ч.Х. Кулі, Дж. Мід, Р. Бернс, К. Роджерс, Е. Еріксон. Однак, на нашу думку, особливості Я-концепції незаміжніх жінок на сьогоднішній день досліджені недостатньо.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати психологічні відмінності Я-концепції у жінок.

Матеріали та методи дослідження. Розробкою питань, пов'язаних з

вивченням Я-концепції, займалися різні вітчизняні та зарубіжні вчені (Р. Бернс, що спирався у свою чергу на теорії Е. Еріксона і К. Роджерса; Ч. Кулі – розробка концепції дзеркального «Я»; Дж. Мід – концепція «узагальненого іншого», яка певною мірою доповнює та розвиває теорію дзеркального «Я» [3], У. Джеймс – перші розробки в галузі вивчення Я-концепції; В. С. Агапов – займався питаннями емпіричного вивчення Я-концепції; А. К. Маркова описувала закономірності становлення Я-концепції; В. Г. Зазикін займався вивченням питань співвідношення та розробки критеріїв та показників становлення Я-концепції [5]. Загалом, у вітчизняній психології «Я-концепція» розглядалася в основному в руслі вивчення самосвідомості. Цією проблемою займалися В. В. Столін, Н. І. Сарджвеладзе, А. А. Налчаджян, Є. Т. Соколова, С. Р. Пантелєєв, І. С. Кон. Українські психологи (І. Бех, М. Боришевський, В. Васютинський, С. Васьківська, Я. Гошовський, В. Роменець, Т. Титаренко, П. Чамата, О. Шевченко та ін.) у своїх наукових працях розглядають різноманітні аспекти проблеми самосвідомості та Я-концепції, її структурних компонентів та факторів розвитку.

Аналізуючи наукові підходи вітчизняних учених до феноменів, що вивчаються, можна сказати, що «Я-концепція» – це система психологічних процесів, що володіє різними аспектами соціальної взаємодії; що до стійка та усвідомлена система уявлень, життєвих установок. Я-концепція формується та змінюється під впливом різних зовнішніх ситуацій, які відчуває особистість. У Я-концепції виділено два інтегральні компоненти, які характеризують особистість: розвиток когнітивного компонента; розвиток емоційного компонента. Виділяють такі сфери Я-концепції: психологічне Я – уявлення людини про свій внутрішній світ; соціальне Я – уявлення людини про міжособистісні відносини, про норми поведінки в суспільстві; фізичне Я – уявлення людини про своє власне тіло, здоров'я, фізичні здібності та зовнішні дані; сексуальне Я – уявлення людини про взаємини статей у сфері сексуальних відносин, сімейне Я – уявлення людини про сімейні відносини, про успішність своєї ролі в сім'ї; творче Я – уявлення людини про свої творчі здібності,

враховуючи здатність до творчості як людську діяльність. Основним фактором Я-концепції є внутрішня узгодженість того, що людина думає про саму себе та про оточуючих. Я-концепція залежить від соціального оточення та від мінливих життєвих обставин.

У розгляді Я-концепції як сукупності установок на себе вчені висувають три основні модальності самоустановок: реальне Я, ідеальне Я, дзеркальне Я, в яких виступають такі аспекти, як: фізичне Я, емоційне Я, соціальне Я та розумове Я. Складовими Я-концепції є самооцінка і феномен Я. Самооцінка в структурі Я-концепції є формою пізнання людиною самого себе як окремого об'єкта і носить суб'єктивний характер. Позитивна самооцінка відбивається у самоповазі, негативна самооцінка – у самозапереченні. Я-концепція пов'язана з поняттям «самосвідомість», де самосвідомість одночасно виступає суб'єктом та об'єктом власного пізнання. Я-концепція включає рамки індивідуального самосвідомості, критеріями самосвідомості виступають: усвідомлення себе як суб'єкта, усвідомлення своєї активності, усвідомлення себе чужими очима, усвідомлення свого внутрішнього «Я».

Жіноча психіка хоч і набагато слабша, але має набагато потужнішу кінетичну енергію. Психіка у жінок влаштована таким чином, що вся енергія ніби рівномірно поширена по площині, розподілена у просторі та часі. Вона подібна до широкої річки, яка неспішно тече у руслі та омиває береги. Енергія річки не виробляє таких ментальних сильних руйнувань як вузькоспрямований струмінь води. Однак вона здатна повільно та впевнено розмивати береги, перетворювати незграбні камені на гладку гальку і виходити з берегів, затоплюючи навколишні села. Вода у річці постійно тече, постійно змінюється, змішуючи теплі та холодні потоки. Цей образ найчастіше відображає жіночу поведінку: її невпевненість у виборі, її «нелогічні» розмови тощо.

Жінки більш ніж чоловіки здатні до швидкого переключення уваги, вони можуть практично одночасно вести розмову на кілька тем. Щойно вона говорила з чоловіком про те, що йому приготувати на вечерю. І вже наступної

секунди запитує його про те, куди б він хотів поїхати у відпустку. Чоловічі думки, як правило, мають чіткий напрямок. Якщо він розмовляє з друзями про футбол, то наступна тема для розмови знайдеться лише тоді, коли попередня себе вже вичерпає. Думки жінки постійно фокусуються на дрібницях, які не допомагають змінити ситуацію, а швидше навпаки, заважають. Мобілізація, зміна світовідчуття під конкретні життєві ситуації їй дається нелегко та займає значний час.

Дослідники за сутнісним властивостями поділили Я-концепцію на позитивну та негативну. Зокрема, Р. Бернс вказує, що позитивна Я-концепція характеризується «твердою переконаністю в імпонування іншим людям, впевненістю у здатності здійснювати певний вид діяльності та почуттям власної значущості». Загалом її емпірично можна прирівняти до позитивного ставлення до самої себе, до самоповаги, прийняття себе, відчуття власної цінності та непересічності, віри в успіх, оптимізм. Негативна Я-концепція - негативне ставлення себе, внутрішнє неприйняття себе, відчуття власної неповноцінності, песимізм.

Я-концепція формується під впливом минулого досвіду, успіхів та невдач, ставлення до нас людей, особливо у дитячі роки, власної зовнішності. Образ власного Я визначає діапазон можливостей людини – те, що вона може або не в змозі здійснити. Численні експерименти абсолютно чітко продемонстрували, що як тільки змінювалася Я-концепція, проблеми та завдання, пов'язані з нею, вирішувалися швидко та без надмірних зусиль. Позитивна Я-концепція позначається трьома чинниками: міцною впевненістю у імпонуванні іншим, впевненістю у наявності здатність до певного виду діяльності і почуттям власної значимості. Усі зазначені характеристики досить неоднозначні, тому й виділення точних критеріїв позитивної Я-концепції здійснюється із різних наукових позицій.

Е. Еріксон як критерій позитивності Я-концепції пропонує розглядати прагнення людини до перетворення самого себе. В. Г. Маралов вважає, що позитивний полюс Я-концепції проявляється у діях людини, вкладених у

самоствердження, саморозвиток і самореалізацію та виділяє три критерії розвитку позитивної Я-концепції: повнота – фрагментарність; глибина – поверховість знань та уявлень про свою особистість; адекватність – неадекватність знань про себе [6].

Самооцінка завжди суб'єктивна. У зв'язку з цим індивід здатний до створення психічного образу свого Я, який може бути далеким від дійсності. Впевненість у істинності свого образу Я може у певних ситуаціях призвести до виникнення конфліктів з реальністю. Тому одним із критеріїв позитивності Я-концепції є адекватність психічного образу особистості Я.

Самооцінка проявляється в судженнях індивіда, в яких він намагається сформулювати свою значущість у процесі самоописання та відображає ступінь розвитку у індивіда почуття самоповаги, відчуття власної цінності та позитивного ставлення до всього того, що входить у сферу його Я.

Вченими були виділені фактори, що впливають на формування самооцінки: зіставлення образу «реального Я» з образом «ідеального Я»; реакція соціуму на даного індивіда; оцінка успішності своїх дій та проявів через призму ідентичності.

Висновки. Адекватна Я-концепція – умова успішної адаптації особистості до навколишньої дійсності, соціального оточення. Людина з адекватною самооцінкою є самодостатньою, переживає почуття морального задоволення від своєї поведінки та діяльності, відрізняється хорошим психічним здоров'ям. Вченими були виділені фактори, що впливають на формування самооцінки: зіставлення образу «реального Я» з образом «ідеального Я»; реакція соціуму на даного індивіда; оцінка успішності своїх дій та проявів через призму ідентичності.

Дослідження вченими різних наук проблеми різниці між чоловіками і жінками показує, що відмінні особливості чоловіків і жінок пов'язані з біологією, психологією статі, рівнем соціалізації та культурними аспектами, включають наступні блоки факторів: біологічні фактори (біологічні ознаки; генетичні ознаки; психофізіологічні ознаки (статеві гормони); соціальні

та психологічні фактори: розподіл праці відповідно до статевої належності; присвоєння статевої ролі: наслідування дитиною поведінки батьків своєї ж статі; наслідування дитиною поведінки дорослих релевантної групи; ідентифікація дитиною з власною статтю, її прийняття та відповідність поведінки; засвоєння соціальних норм, суспільних установок, гендерних стереотипів, що визначаються суспільством; оцінювання поведінки дітей залежно від статі; культурні чинники: розподіл праці залежно від культури; присвоєння гендерних установок, звичаїв та особливостей поведінки відповідно до культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова И. Г. Поведение женщины в условиях социально-экономической неопределенности // Женщина в российском обществе, 1998. – № 4. – 1. – С. 14-16.
2. Батлер Дж. Гендерное беспокойство // Антология тендерной теории. – Минск : ПроPILEI, 2000. – С . 297-347.
3. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – М .: Прайм-Еврознак, 2004. – 320 с.
4. Болотова А. К. Развитие самосознания личности: временной аспект / А. К. Болотова // Вопросы психологии. – 2006. – №2. – С.117-125.
5. Джанерьян С. Т. Профессиональная Я – концепция: системный анализ / С. Т. Джанерьян. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. Ун-та, 2004. – 480 с.
6. Мохова Ю. А. К вопросу о структуре самосознания личности / Ю. А. Мохова // Омские научные вестн. – 2012. – № 1 (105). – С. 157-160.
7. Торгаева И. Н. Психолого-акмеологические факторы формирования личностно-профессиональной Я-концепции военнослужащих по контракту: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Ульяновск, 2006. – С. 16.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКІВ

Шпилякова Олександра Володимирівна

Студентка факультету іноземних мов
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Україна

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій змінює оточуючий світ. На перше місце виходить роль Інтернету, у якому стрімко розгалужуються соціальні мережі. Інтернет взагалі вважають одним з найбільш видатних досягнень ХХ століття. Задуманий спочатку як технічна інновація, він почав змінювати людину, її поведінку, а в першу чергу - спосіб мислення, впливаючи на свідомість через когнітивну сферу, а через неї на інші компоненти Я-образу (емоційний, поведінковий). На думку багатьох науковців (О.Оніщенко, В.Горового, Е.Горошко тощо) [1] за силою впливу Інтернет, як результат розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, можна віднести до істотних чинників впливу на психіку з часів появи писемності. Особливо вплив позначається на розвитку людини у підлітковому віці. Дослідження механізмів впливу та шляхів запобігання його деструктивності проводилися як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, але це не знижує актуальності проблеми.

Мета роботи: представити основні результати дослідження впливу Інтернету, соціальних мереж на людину у підлітковому віці.

Результати та обговорення. Проблему різноманітних видів впливу Інтернету на особистість досліджували досить ретельно. Соціальні мережі як інструмент впливу на свідомість людини, можливості його використання у навчанні вивчали такі дослідники як Д. Губанов, Д. Новиков, В. Сазонов, Р. Гуревич [2]. Науковці досліджували всі позитивні та негативні наслідки користування соціальними мережами, їх розвивальний чи руйнівний вплив на

особистість. Феномен соціальних мереж у контексті становлення та розвитку суспільства вивчав Ю.Данько [3].

К. Янг вивчала проблему Інтернет-залежності, що формується у результаті перевантаження інформацією, захопленістю іграми, онлайн аукціонами, електронними купівлями. Під впливом соціальних мереж відбуваються зміни у всіх сферах особистості: когнітивній, поведінковій, мотиваційній, емоційній. З'являється зниження здатності керувати емоціями, емоційна відчуженість, нестійкість емоційних проявів, низька стресостійкість, почуття провини, залежність від думки групи. У користувача виникають неприємні емоції, коли хтось з користувачів видаляє з групи контактів, або не приймає у групу [4]. Проблеми, які виникають у результаті неконтрольованого користування соціальними мережами у підлітковому віці, вивчала Н. Макаренко [5]. Важливе пояснення алгоритму користування соціальними мережами як можливості переживати ті чи інші емоції, які не знаходять підкріплення у реальності, досліджував В. Малигін. Втрачаючи відчуття часу, користувач відволікається від потенціальних труднощів. Знижується гострота переживань, емоційної напруги, тривоги, страху. Мережа стає удаваним засобом «втечі» від депресії [6].

Ми провели власне дослідження проблеми впливу соціальних мереж на підлітків, результати якого представили на рис. 1. З цією метою нами був розроблений власний питальник (на основі питальника К. Янг), який висвітлював проблему залежності підлітка від соціальних мереж. Досліджуваним пропонувалося за 5-бальною шкалою визначитися з відповідями на 5 питань. У опитуванні взяло участь 47 підлітків у віці від 14-19 років. Дослідження проводилося у Instagram.

Аналізуючи отримані результати, можна зазначити, що підлітки не зловживають часом проведеним у мережі, якщо мова йде про перебування у сімейному колі. Так, тільки 3,2 % опитаних роблять це (зловживають) часто. А практично 60,1% обирають живе спілкування з родиною, а не перебування у соціальних мережах. Майже 57% досліджуваних часто, дуже часто та завжди

перевіряють електронну пошту, а 50,2% рідко грають у комп'ютерні ігри, залишаючись у своїй кімнаті. Практично не спостерігається (у 58,7%) роздратованість, у випадку, коли підлітків відривали, відволікали від соціальних мереж (тільки 16,3% зафіксували у себе таку реакцію). Також незначний показник (22,4%) тих, хто проявляє агресивність у ситуації, коли їх перебування у мережі обмежується штучно.

Рис.1. Результати онлайн опитування впливу соціальних мереж на підлітків.

Висновки. Співставляючи результати опрацьованої науково-психологічної літератури, власний досвід та результати опитування, можна зазначити:

1. Опитані продемонстрували соціальну бажаність, коли удаваний, позитивний результат видається за реальний, негативний. Про це свідчать відповіді на перше питання, яке демонструє надзвичайну прихильність підлітків сімейному колу. Це входить у протиріччя зі специфікою покоління префігуративної культури, яке спілкуванню з однолітками та соціальними мережами надає явну перевагу ніж спілкуванню з батьками.

2. Підлітки не рефлексують та не можуть проаналізувати свій емоційний

стан, реакцію на оточуючих у випадках, пов'язаних з обмеженням їх перебування у соціальних мережах, не контролюють час перебування у мережі.

3. Вибірка, яка прийняла участь у опитуванні перенасичена результатами подібних досліджень, тому прагнула дати відповіді протилежні до тих, які відображають реальну ситуацію. Тільки відповіді на питання 2, на нашу думку, відображають реальну картину - підлітки постійно, навіть серед ночі перевіряють свою електронну пошту та реакцію на розміщені матеріали.

На жаль, межі статті не дають нам можливості повністю розкрити тему, що ми плануємо зробити у подальших дослідженнях та публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2013. 220 с.

2. Гуревич Р. Інтернет і його соціальні мережі в сфері освіти: напрями використання / Зб. наук. пр. III Міжнар. наук.-практ. конф. «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» – С. 52-56. URL: http://ubgd.lviv.ua/konferenc- /kon_ikt/plen_zasid/Gurevuch.pdf. (дата звернення 12.10.2022).

3. Данько Ю. А. Феномен соціальних мереж у контексті становлення та розвитку мережевого суспільства. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету*. Харків. Серія «Соціологічні науки». Том XV. № 1, 2. 2016. стор. 53–59.

4. Янг К. С. Інтернет залежність. Київ. Світ Інтернету. 2000.№2.С.24-29

5. Макаренко Н. М. Сучасний погляд на основні проблеми українських та американських підлітків. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». Кам'янець-Подільський. 2019. Випуск 27.

6. Малигін В. Л. Інтернет-залежна поведінка. Журнал неврології та психіатрії. 2011.№8.С.86-92.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

УДК 004.77:159.922.2

ПРОБЛЕМА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Щетиніна Світлана Володимирівна,

Викладач

Урсакі Тетяна Анатоліївна,

Студентка

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

Анотація: статтю присвячено аналізу нового виду комунікації, як Інтернет-спілкування. Представлено дані соціологічного дослідження залежності від соціальних мереж. Вивчено позитивні й негативні сторони віртуальної реальності. Досліджено наслідки надмірного використання Інтернет-технологій та їх вплив на стан людей.

Ключові слова: Інтернет, спілкування, залежність, соціальна мережа, комп'ютерні технології, інформація.

Виникнення та розвиток нової форми комунікації, як Інтернет, призвело до кардинальних змін у суспільних устоях та дало поштовх до нових напрямків наукових досліджень. Особливий вплив на повсякденне життя людей спричинило поява соціальних мереж, що стали невід'ємним атрибутом нашого життя. Зараз неможливо уявити сучасну людину, яка б не використовувала можливості соціальних мереж: комунікація, пошук друзів та інформації, прослуховування музики, переглядання фото та відео тощо. Але не все так чудово, як може показатися з першого погляду. Одна з найбільш розповсюджених проблем, що виникає для сучасної людини, є комп'ютерна залежність (Інтернет-залежність, залежність від соціальних мереж). Надмірне

занурення у віртуальний світ призводить до ряду негативних наслідків, як-от: хронічна втома, безсоння, агресивність та інші ризики, і це навіть не найжахливіші. В цьому і виявляється актуальність дослідження.

Інтернет-залежність можна визначити як психічне захворювання, що виявляється в постійному нав'язливому бажанні зайти у мережу та нездатності користувача вчасно закінчити сеанс [1]. К. Янг визначає термін «Інтернет-залежність» як сукупність проблем у поведінці та слабкий контроль над потягами, до яких відносять надмірну пристрасть до віртуальних знайомств. Особливо це стосується саме соціальних мереж [2].

Данько Ю. А. дає своє визначення соціальної мережі: «це веб-сервіс, віртуальне співтовариство, що складається з людей з однаковими інтересами, нахилами, діяльністю, однокласниками» [3, с. 180]. За визначенням Сазонова В. М. під терміном «соціальна мережа» слід розуміти безліч користувачів (акторів), що можуть здійснювати взаємодію один з одним, вступати у соціальні зв'язки, наприклад, дружба, обмінюванні інформацією тощо [4].

Комп'ютерна залежність з'явилася відносно недавно. Спочатку вона охопила закордонні держави, а потім дійшла й до пострадянських країн, куди входила і Україна. Завдяки Інтернету люди налагоджували контакт один з одним, знаходили далеких родичів та друзів. Однак у процесі активного пошуку та занурення у віртуальне життя людина може не помітити, як воно виходить на перший план, наполегливо переплітаючись з реальним [3]. Проте в умовах інформаційного суспільства певна залежність від відвідування соціальних мереж, постійне перебування у віртуальній спільноті та віддання переваги віртуальному спілкуванню для сучасної людини є нормальним культурно обумовленим станом та результатом адаптації до нових реалій [5].

Адикція є станом особистості, який проявляється як невтримний потяг залежної особи до певної активності, що може тривати постійно або з певною періодичністю і призводить до руйнівних та деструктивних наслідків [6]. В цьому випадку Інтернет-залежність можна визначити як «вид адикції (стан

особистості), що має характер нав'язливого прагнення до маніпулювання власними даними та взаємодії в соціальній мережі з іншими користувачами та невміння контролювати інтенсивність і тривалість даної активності й узгоджувати її з іншою життєво важливою діяльністю, незважаючи на виникнення можливих негативних наслідків» [5].

Дослідницька компанія GradusResearch здійснила опитування серед українців щодо залежності від соціальних мереж (рис. 1).

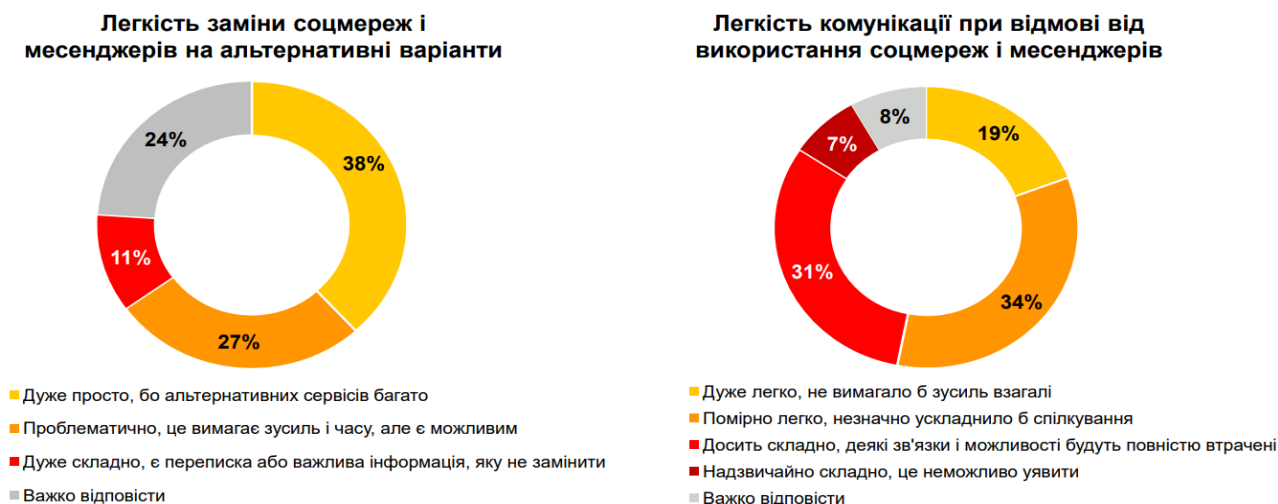

Рис. 1. Легкість заміни та відмови від соціальних мереж та месенджерів

Щодо питання заміни месенджерів та соціальних мереж, то 38% готові знайти альтернативу, бо існують багато заміників, 27% вважають це проблематичним, бо витрачаються сили та час, але є цілком можливим, 24% не визначилися з відповіддю, 11% – не зможуть замінити через важливу переписку або інформацію.

Що стосується питання повної відмови від соціальних мереж, то результати виглядають наступним чином: для 34% комунікація не значно ускладниться, 31% відповіли, що легкість спілкування доволі ускладниться, деякі можливості та зв'язки повністю втратяться, для 19% легко поставляться до цього та не витратять ніяких зусиль, 8% не визначилися з відповіддю, 7% не можуть собі уявити такий сценарій, для них це надзвичайно складно [7].

Як бачимо, результати неоднозначні. З одного боку, більшість респондентів готові повністю або частково відмовитися від соціальних мереж та месенджерів. З іншого, великий відсоток тих, хто аж ніяк цього не уявляють

з тієї чи іншої причини. Як свідчать результати, більшість респондентів не мають залежності від соціальних мереж і легко зможуть знайти альтернативу для спілкування. Це говорить про те, що месенджери та соціальні мережі є дійсно зручними інструментами для спілкування, проте не можна стверджувати, що сьогодні майже всі люди від них залежні.

Наведемо кількао знак, що визначають людей, які дійсно залежні від комп'ютера [8]:

1. «Інформаційний вампіризм». Виявляється в надмірній захопленості пошуком інформації. Людина весь свій час витрачає на пошук цікавої інформації та все глибше занурюється у віртуальний світ. Особливо небезпечною стає така залежність, коли основним засобом для комунікації зі світом стає комп'ютерна мережа.

2. Понаднормова «онлайн» комунікація з друзями в соціальних мережах. Спочатку залежність важко помітити, до того часу, поки людина задовольняє цю потребу. Але як тільки відбувається ситуація, що спричиняє втрату доступу до соціальної мережі, то відразу можна помітити виникнення таких симптомів, як відчуття страху та тривоги, проблеми зі сном, перепади настрою, роздратованість тощо. Від цього дуже складно позбавитися. В такому випадку важливо переключитись на щось інше: спілкування з друзями, хобі, що не пов'язані з комп'ютером та Інтернетом.

3. Комп'ютерна ігроманія – нездорова жага людини, яка виявляється в постійному проведенні часу за певними видами комп'ютерних ігор. Умовно поділяється на два види: азартні та неазартні. До азартних відносять ігри, в яких, більшою мірою, програш або виграш залежать від випадку й удачі та меншою мірою від умінь гравця. В багатьох таких іграх велику роль відіграють гроші. Небезпека виявляється в наступному: 1) матеріальні витрати та ризик програшу; 2) підміна реального життя на віртуальне; 3) виникнення реальних психічних розладів; 4) формується установка на «халяву» тощо.

До основних переваг, безумовно, можна віднести можливість зв'язатися з будь-якою людиною, навіть якщо вона знаходиться за тисячі кілометрів від нас,

конфіденційність, що дозволяє людині проявити глибинні сторони характеру, які не проявляються в реальному житті. Для людей, що мають обмежені можливості, спілкування в Інтернеті є безцінним. Інтернет дозволяє їм отримувати всі недоступні для них можливості, зокрема повноцінна освіта, робота тощо.

Попри все, проблема Інтернет-залежності існує, тому перелічимо декілька рекомендацій від психологів, що можуть допомогти послабити її вплив [9]:

- дозування часу проведення за комп'ютером. За потребою можна завести будильник, щоб не втратити рахунок часу;
- запис до спортивних секцій або заняття своїм хобі, яке не пов'язане з комп'ютерними технологіями;
- прогулянки з друзями, відпочинок на природі та інші активності, що допоможуть зрозуміти, як багато важливого, цікавого і нового можна побачити у своєму оточенні, не використовуючи комп'ютер;
- читання цікавих книжок та поповнення нових знань замість слідкування за соціальними мережами.

Отже, в сучасному світі спілкування значно спростилося, якщо порівнювати з минулими роками. В наші часи навіть велика відстань не є перешкодою для комунікації завдяки розвитку комп'ютерних технологій. Інтернет став рушійною силою в новому світі та центром сучасних наукових досліджень. Розвиток Інтернет-мережі призвів до появи нових видів комунікації, як-от: соціальні мережі, електронна пошта, месенджери тощо. Проте з появою Інтернету з'явилась і нова форма залежності. Все частіше можна побачити людей, які весь свій час проводять у віртуальній реальності. Це призвело до виникнення у людей ряду проблем, особливо психологічних. Проте, незважаючи на всі недоліки Інтернет-мережі, зараз ми аж ніяк не можемо відмовитися від усіх її можливостей. Особливо це стосується соціальних мереж. Вони є дуже зручними, практичними та економічними. Щоб мінімізувати шкоду, слід дотримуватися рекомендацій, особливо тих, що стосуються дозування часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Егоров А., Кузнецова Н., Петрова Е. Особенности личности подростков с интернет-зависимостью. *Вопросы психического здоровья детей и подростков*. 2005. Т. 5. № 2. С. 20–27.
2. Янг К. С. Диагноз интернетзависимость. *Мир Интернет*. 2000. № 2. С. 24–29.
3. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2012. С. 179–184.
4. Сазанов В. М. Социальные сети – анализ и перспективы. URL: <http://spkurdyumov.ru/biology/socialnye-seti-analiz-i-perspektivy/>
5. Лютий В. П., Коломієць К. С. Залежність від соціальних мереж як проблема сучасних студентів. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 3–4. С. 6–12.
6. Лютий В. П. Нехімічні адикції як предмет соціальної роботи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. № 11 (270), червень 2013 р. С. 158–166.
7. Залежність від соціальних мереж, жовтень 2021. URL: https://gradus.app/documents/97/Gradus_Report_SocialNetworks_08102021.pdf
8. Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Комп'ютерна залежність підлітків. URL: <http://web.kpi.kharkov.ua/sp/guzman-o-a-lyashenko-n-o-komp-yuterna-zalezhnist-pidlitkiv/>
9. Як позбутися від комп'ютерної та інтернет-залежності. URL: <http://www.ztec.com.ua/ztec/psychologist/computer-dependence/>

JOURNALISM

УДК 655 (075)

МАНГА В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЇЇ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНЕ ВТІЛЕННЯ

Вишневська Галина Богданівна

к.філол.н., викладач

Яржемська Катерина Русланівна

студентка

Галицький фаховий коледж

імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Роботу присвячено дослідженню манги як новітньої літератури у контексті світової. Прослідковано джерела походження манги. Здійснено тематичний аналіз видів манг та виділено найпопулярніші тайтли. Виокремлено зарубіжні та вітчизняні видавництва, які випускають японські комікси. Проаналізовано художньо-поліграфічне втілення та засоби, які роблять мангу особливим видом національної літератури.

Ключові слова: манга, японський комікс, сьонен, сейнен, видавництво, манхва, маньхуа, автура, авдиторія.

Графічний роман є новітньою літературою для України. Комікси як одні із видів графічного стилю оповіді, складаються одночасно з вербальних та графічних компонентів, що допомагає швидко й ефективно передавати інформацію. Такі твори дедалі більше зміцнюють свої позиції на книжковому ринку та серед читачів, тому тепер їх можна оцінювати як окремий жанр літератури та вид мистецтва. Найбільшого розквіту комікс зазнав у Америці. З часом комікс розподілили на жанри, і одним із них стала манга. Це – приклад

національної літератури, яка виникла в Японії. На сьогодні вона є практично підґрунтям нинішньої японської поп-індустрії з усією її багатошаровою структурою. Вона вважається новітнім явищем в культурі сучасного світу, так як початок її швидкого розвитку та надзвичайної популярності, як в Японії, так і далеко за її межами, припадає на другу половину минулого століття.

Мета роботи. Аналіз обізнаності серед вітчизняних читачів такого жанру літератури як манга, поширеності його в контексті світової літератури; дослідженні видавничо-поліграфічного втілення манги на сучасному книговидавничому ринку України та світу.

Матеріали та методи. *Метод суцільної вибірки* – для відбору історичних джерел, *інформаційно-пошуковий метод* – для пошуку та вибірки знайденої інформації, *метод узагальнення* – для виокремлення найсуттєвіших моментів щодо японських коміксів, *метод класифікації* – для визначення типів та підтипів манги як літературного жанру, *описовий метод* – для аналізу графічного роману в історичному аспекті. Матеріалом для роботи стали дослідження вітчизняних та іноземних науковців, зокрема В. Айснера, Я. Бетенса, Р. Бреннера, П. Граута, У. Еко, Ю. Магери, Х. Фрейя та ін.; Д. Белова, А. Білика, О. Колесник, Л. Мильченко, Л. Олійника, Л. Татарінова, Б. Філоненка.

Результати. Манга почала розвиватись паралельно до коміксу. Вчені досі не можуть виокремити єдиний стародавній прототип манги, оскільки в Азії існувало багато подібних текстів з картинками. Одні із них це укійо-е та тоба-е. Останні створив Табо Сьоджо, якого й вважають творцем тієї манги, яка була схожа на сучасну [4].

Мал. 1. Укійо-е (зліва), тоба-е (справа)

Ще одним видатним історичним творцем манги вважають Кацушіка

Хокусая, який у 19 столітті створив 15-томне видання картинок і ескізів.

Мал. 2. «Хокусай манга»

Творцем манги, тієї, яку ми бачимо сьогодні, вважають Осаму Тедзука. Він є автором манги «Могутній атом» та «Новий острів скарбів». Вони були популярні після Другої світової війни, і саме цей період можна назвати початком розквіту манги як в Японії, так і за її межами з часом [4].

Не тільки Японія стала центром друку манги. Південна Корея та Китай мають свої комікси – манхву та маньхуу відповідно. Вони мають подібні риси, але й багато чим відрізняються. Одна з найбільших відмінностей – кольоровий друк, в той час коли манга виконується лише чорно-білим.

Над японським коміксом часто працює лише одна людина – мангака. Здебільшого він є і автором сценарію й ілюстратором. Але якщо манга стане популярною, він може найняти працівників, які б допомагали. Автор, який тільки починає свій шлях в мангаіндустрії називається додзінсі. Часто він за власні кошти видає свій твір [3].

Японські комікси мають свої смислові та символічні знаки, які започаткував Осаму Тедзука. Вони допомагають читачам перейнятися історією ще більше і перебувати «в моменті» разом із героєм. Все у фреймі манги наповнене сенсом і символами, що характерно для азіатської культури.

Манга є однією з найосновніших видів літератури в Японії. Тому в неї багатий тематичний спектр. Манга поділяється за цільовою аудиторією, за сетингом, за особливостями національної культури та історії та на кінематографічні жанри.

Цікавий є поділ за цільовою аудиторією:

- *Комодо* – для дітей до 12 років.
- *Сьонен* – для підлітків від 12 до 18 років. Основна тематика: спорт, суперництво в житті, бойові мистецтва та ін. Здебільшого в основу оповіді покладена історія про сильного взірцевого головного героя; має свої підвиди:
 - *сентай* – історія про команду героїв, які борються зі злом;
 - *спокон* – розповідь про суперництво в спорті;
 - *гарем* – головний герой часто знаходиться в кругу осіб протилежної статі;
- *Сьодзьо* – для дівчат 12-18 років. Головний герой – молода дівчина, яка бореться з труднощами буденності та кохання.
- *Сейнен* – для чоловіків від 18 років і старше. Характерне глибоке розкриття персонажів, складні сюжети, підняття соціальних проблем і тонкий психологізм. Цей вид манги часто екранізується.
- *Дзьосей* – для жінок старше 18 років. В центрі сюжету – молода дівчина, яка справляється з своєю буденною роботою, і любовна лінія, на відмінну від сьодзьо, яка є фундаментальною в розкритті внутрішнього світу персонажів, часто буває трагічною. Аналогом у кінематографі є драма, мелодрама [2].

Спостерігаємо, як чітко поділені категорії за статтю і віком. Але читачі часто не слідують цим поділом і читають те, що їх зацікавило незалежно від жанру.

Свої класифікації мають манхва і маньхуа. Вони традиційно поділяються за тематикою та за цільовою аудиторією. Як вже говорилося, манги мають свої особливості. Це стосується тематичного спектру і друку загалом. Японці у своїй буденності звикли показувати життя таким, яке воно є, не прикрашаючи дійсність ідеалами та зразковістю. Ніхто не є ідеальним, немає «злих і добрих». «Правильних» персонажів мангаки наділяють притаманними людям брудними думками та діями [1].

І саме через те, що японці показують життя як є, існує багато назв манг,

які цілком заслуговують на рейтинг 21+ через відвертість сцен як еротичних, так і жорстоких. Автори часто звертаються до еротики в своїх творах, бо це стає популярним не тільки в Японії, але й у західному світі. Це стало причиною численних рухів проти манги та її друкування.

Важливо згадати про аніме, яке є нероздільним із мангою. Кожне аніме опирається на мангу, але не всі манги є анімованими. Це залежить від популярності манги і можливостей мангак. Крім того, багато фанатів персонажів манги перевтілюються в них, що ми називаємо косплеєм; багато пишуть фанфіки за мотивами манги та малюють фанарти. Це розвиває творчість багатьох молодих людей.

Для кращого розуміння ринку японського коміксу та потреб читачів ми виокремили тайтли, які стали популярними в усьому світі. Це твір Ейїчіро Ода «One Piece», Кубо Тайто «Бліч», «Берсерк» Міури Кентаро, «Nana» створена Язавою Ай, «Атака титанів» Хаджіме Ісаями та дуже багато інших. Всі вони різняться за тематикою та жанром. «One Piece», наприклад, один із найвідоміших представників жанру сьонену, а «Nana» – дзьосою.

В Україні тільки розгортається видавництво манг. На полицях вітчизняних книгарень можна побачити мангу Конамі Каната «Чі. Життя однієї киці», Шірахами Камоме «Ательє чаклунських капелюхів», «Інша» (автор Аяцуджі Юкіто та ілюстратор Кійохара Хіро). Із відоміших назв: манхва «Хочу з'їсти твою підшлункову» автора Мілча, манги «Токійські месники» Вакуї Кен, «Ганібал» Масаакі Ніномія і «Сага про Вінланд» Макото Юкімура. Видавали та перекладали ці тайтли українські видавництва «Nasha Idea», «Molfar Comics» та «Northern Lights».

Манга як видавничий продукт вимагає від особливого друкування. Читається вона справа наліво, так як це особливість японського письма. Видається або окремими томами, або в журналах-збірниках, які виходять періодично.

Висновки. Манга є підвидом коміксу та, що важливіше, національною літературою. Вона має свою історію створення та становлення як літжанру. Цей

японський комікс уже укріпив свої позиції як виду графічного роману в західному світі, а український читач лише розпочинає з ним своє ознайомлення. Манга має свою класифікацію і підвиди, які відрізняються між собою малюванням та загальним настроєм. Також японські комікси наділені унікальними символічними знаками, які й відрізняють її від інших графічних жанрів. Друк манг є особливим, це потрібно враховувати, щоб не паплюжити культуру і звичаї азіатських країн.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Деркач Ф. Манга. Отличительные особенности. *Вестник Иркутского государственного университета*. Иркутск, 2003. №3. URL: <https://www.susi.ru/manga/> (дата звернення: 23.09.2022).

2. Жанры манги – значение и описание жанров : веб-сайт. URL: <https://woody-comics.ru/blog/zhanry-mangi/> (дата звернення: 10.10.2022).

3. Манга : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D2%91%D0%B0> (дата звернення: 12.10.2022).

4. Олійник Л. Особливості мови японських манга як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2020. 11 с.

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВИДАВНИЧОГО РИНКУ
(НА ПРИКЛАДІ «BOOKCHEF»)**

Подаряща Оксана Іванівна

к.н.із соц.комунік., викладач

Путькалець Людмила Анатоліївна

к.н.із соц.комунік., викладач

Дроздовська Вікторія Миколаївна

студентка Галицького коледжу

імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Роботу присвячено дослідженню концепції діяльності видавництва «BookChef». Здійснено аналіз видавництва та його типологічну характеристику. Досліджено структуру та основні напрями роботи.

Ключові слова: книговидання, «BookChef», книжкова продукція, видання, видавництво.

Книговидання в Україні є однією із складових культурно-політичної держави, спрямоване на збагачення духовного та культурно-освітнього аспекту суспільства. Ознайомившись із сучасними тенденціями українського видавничого ринку, можна з оптимізмом сказати, що найгірші часи для нього минули. Різноманітна за своєю структурою видавнича система стає самодостатнім двигуном розвитку культурної, зокрема літературної, сфери суспільства.

Мета роботи. Виявити і теоретично обґрунтувати дидактичні умови концепції діяльності видавництва «BookChef».

Методи роботи. Під час виконання роботи були використані такі засоби, як: опис, класифікація, синтез, аналіз.

Результати та обговорення. «Український книжковий ринок розвивається швидкими темпами, і нам потрібна експрес-швидкість», – сказав

президент Української асоціації видавців і книготоргівців Олександр Афонін на прес-конференції учасників та організаторів 24 Форуму видавців у Львові.

Дослідники відзначають, що країні помітно не вистачає читачів (точніше, їх відсоток від загальної кількості населення невеликий), тираж, на жаль, невеликий, але перспективи зрозумілі. Якщо проаналізувати основні положення статистичного обліку книжкових видань України у 2018 році за номенклатурою видавничої продукції, її мовними та територіальними особливостями, то статистика Книжкової палати України щодо виробництва книг та брошур вітчизняними видавництвами свідчить про зростання назв – 102,5%, але зменшення тиражів – 92,9% [4].

Український книговидавчий ринок має великий потенціал. Навіть, не зважаючи на ситуацію, важливим досягненням книговидавничої справи в Україні став перехід читацьких інтересів на україномовну книгу.

Перевагою книгарень є індивідуальний підхід до кожного клієнта, можливість отримати професійну консультацію, дізнатися про новинки та взяти участь у культурно-освітніх заходах, які тут проходять. «Нині це привілей жителів великих міст України – Києва, Львова та Харкова. Найгірші рейтинги у книгарень Луганської та Житомирської областей» [2]. Книгопродавцям важко конкурувати за торгові площі з іншими більш прибутковими гравцями ринку. Крім того, розвиток книжкової мережі гальмує фактична відсутність в Україні оптової системи. Це ускладнює роботу як ритейлерів, так і видавців, які змушені доставляти свою продукцію в регіони.

Проблема, з якою стикаються видавці, полягає в тому, що купівельна спроможність українців падає, а вартість книг зростає (на 5-30%) [3]. Це збільшення пов'язане, головним чином, із зростанням вартості паперу та інших поліграфічних матеріалів, що імпортуються з-за кордону, зростанням цін на поліграфічні послуги, збільшенням штату та підвищенням заробітної плати, конкуренцією на ринку прав. Ще одним несприятливим фактором є зниження тиражів із збільшенням витрат на підготовку книги, що закономірно збільшує кінцеву вартість. В Україні ціна книги, порівняно з сусідніми країнами,

помірна, але за економічною ситуацією та платоспроможністю українці поступаються їм, що робить книгу не дуже конкурентоспроможною з іншими товарами та послугами на ринку. Видавець, засновник видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» Іван Малкович сказав в інтерв'ю, що в Україні вартість друку книги надзвичайно висока, а купівельна спроможність покупців низька: «В Україні зараз книги дешевші, ніж в Індії та Китаї. Англійці, коли ми сказали їм, скільки коштує середня українська книга, не повірили, що книга може коштувати 2,5 євро. При цьому вартість книги вище, ніж у Європі» [2]. Тому заробітки видавців дуже низькі. Видавці почали активніше боротися за читача, використовуючи інструменти та технології PR [5].

«**BookChef**» – є одним із найбільших видавництв в Україні. Його портфоліо налічує більше 450 найменувань, серед яких світові бестселери Юваль Ноа Харарі, Мішель і Барак Обама, Метью МакКонахі, Вілл Сміт, Джордж Оруелл, Чарльз Буковскі, Лю Цісінь та багато інших відомих письменників. Видавництво приділяє увагу всім найпопулярнішим жанрам літератури і видає художню, ділову, дитячу, навчальну. Книги із психології, медицини та дозвілля.

Також окрім перекладеної літератури, воно співпрацює з провідними українськими авторами, серед яких є підприємці, художники, провідні експерти та лідери думок. Їхні книги займають перше місце в рейтингах продажів, мотивують, надихають, розвивають та навчають.

Особливістю структури видавництва «BookChef» є те, що чисельність штатних одиниць не визначена чітко. За трудовими договорами працює певна категорія спеціалістів, залучених до видавничого процесу конкретного підрозділу. Зручність такої форми співпраці полягає в тому, що видавець не прив'язаний до певних правил, наявних можливостей штатних працівників, оскільки трудові договори з «фрілансерами» за взаємною згодою обумовлюють терміни роботи та заробітну плату. Це вигідно як тоді, коли до друку готується одночасно кілька оригінальних макетів, так і коли в редакційно-видавничому процесі виникає пауза з об'єктивних і суб'єктивних причин.

Стратегування на видавництві. При його формулюванні визначаються довгострокові та короткострокові цілі, які можуть бути загальними або індивідуальними. Стратегічні орієнтири видавничої галузі мають передусім визначити напрям бізнес-процесів, виділити пріоритети, сконцентрувати зусилля у відповідних секторах видавничого процесу.

Ефективне функціонування та розвиток видавничої галузі потребує чіткого планування видавничих процесів для забезпечення досягнення певних цілей і завдань, незважаючи на діючі ринкові механізми та вплив внутрішніх і зовнішніх факторів.

Вченими розроблено ряд методичних прийомів планування, які успішно апробовані та використовуються в макроекономічному середовищі промислових підприємств країни. Проте існуючі методи планування постійно змінюються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів [1].

Висновки. Пріоритети та сучасні тенденції українського книговидання свідчать про новий етап його розвитку, інтенсивний розвиток нових можливостей. Тому формування перспективної моделі книговидання забезпечує дослідження її сучасного стану, що дозволяє визначити як актуальні проблеми, так і стратегічні концепції галузі, відповідно відображені на рівні державної політики. Основними проблемами українського книжкового ринку сучасні вчені та книгознавці називають проблеми книговидавництва як повноцінного бізнесу, налагодження системи книгорозповсюдження, відсутність якісної статистичної та аналітичної інформації про ринкову кон'юнктуру, необхідність заповнення всього ринку. ніші української книги та забезпечення конкурентоспроможності. вітчизняної книги, її вихід на світовий ринок. Особливої уваги потребують науковці та практики, щоб популяризувати читання в Україні. Актуальною для теоретичного осмислення є проблема активізації комунікаційної діяльності видавництв з метою популяризації книги до потенційних читачів.

Отож, у сфері видавничої справи відбуваються зміни через появу та стрімкий розвиток новітніх видавничих технологій. У зв'язку з цим необхідно

розробити методологію формування змісту освіти з журналістики, у тому числі освітню програму підготовки фахівців з видавничої справи та редагування. Необхідно враховувати тенденції розвитку галузі, орієнтуватися на передовий досвід успішних підприємств, стежити за інноваціями у видавничій справі. Пріоритетним є встановлення змісту освіти відповідно до потреб суспільства. Вивчення попиту сучасних спеціалістів дозволить з'ясувати, які професійні компетенції потрібні майбутньому спеціалісту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антоник О. В., Жолдак О. О. Книжкові конкурси як засіб активізації попиту на книжкову продукцію. *Поліграфія і видавнича справа*. 2019. № 3. С. 73–81.
2. Грем Г. Книжковий бізнес: практика книговидання та книжкової торгівлі / Г. Грем, М. Дьяченков. 2018. 282 с.
3. Дурняк Б. В., Штангрет А. М., Мельников О. В., Угрин Я. М. *Видавнича справа в Україні та поліграфічна діяльність в Україні*. Львів, 2019, 200 с.
4. Зелінська Н. *Наукове книговидання в Україні: Історія та сучасний стан*. Львів : Світ, 2011.
5. Іванченко Р. Г. *Літературне редагування*. 2-е видання доп. І перев. К. : Вища школа. Головне видавництво, 2015. 274 с.

ART

УДК 5527

HISTORICAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL POSTERS

Afonin Viktor Andriyovych

Honored Artist of Ukraine,
Associate Professor of the Department of Fine and Decorative Arts

Older Erika Olexandrivna

the 1st year student of master`s degree program
Department of Fine and Decorative Arts
Cherkasy Bohdan Khmelnytskiy National University
Cherkasy, Ukraine

Annotation: In the era of information overload and active rhythms of life, a person needs to distinguish the necessary information out for oneself from the general flow of news and be able to concentrate only on the necessary things. In the visual arts, there is a separate type of creative works that combines concise information presented with taste and style to the viewer. This is a poster.

Keywords: social posters, art, illustrations, poster history, art influence, psychological posters.

Nowadays, many components of all types of culture help each person and society to form consciousness and their own opinion as a whole, in particular, such kind of art as posters. It is one of the ways of transmitting information and therefore is widely used in large cities where information and cultural oversaturation takes place.

It's no secret that an individual perceives visual images better and faster, that's why it helps to remember ones, and a poster in this sense is one of the best options to

convey information of a social, propaganda or advertising nature. Just looking at the poster, a person quickly catches the necessary information, that's why its quality and content play an important role in shaping individual's consciousness and their attitude to life and society. Communicative and visual processes of today's information society determine the study of the social poster as an important visual communicator from the standpoint of the development of its impact on the public.

The social poster points to the moral values of society and reveals its problems. Its main social and informational tasks are to exhort, warn, report and inform. And, as it known, through the visualization of the problem you can quickly pay attention to it and find ways to solve it.

The poster has been known since ancient times. Ancient Egypt was ruled by a slave-holding regime, and sometimes slaves ran away from their masters. As a result, special reports were created about the fugitives. Such announcements could be considered the foundation of posters. Later, when culture and art were flourishing, so-called posters started to be used in Rome and ancient Greece, announcing upcoming performances and trade offers. And 1482 is considered the official year of the poster's creation: English bookseller Butdold used posters to attract customers while advertising a new edition of Euclid's Geometry. In 1796, the German Alois Zenefelder invented a new method of printing with a special stone and chemical composition, which allowed to reproduce the image much cheaper. Until 1860, posters were monochromatic: printed in black on a white or colored background.

In 1832 the Ukrainian artist Konstantin Alexandrovich Trutovsky printed illustrations for the book about Prince Svyatoslav by chromolithography, although the discovery of this technique is for some reason ascribed to the Parisian Godfrey Engelmann in 1838. And already in 1865 the Austrian Baron von Ransonet invented and founded the method of photochromolithography, which allowed to obtain any image based on three colors – red, yellow and blue – using a photographic image [1,p. 132].

The year 1866 is considered to be the real poster's "birthday" and the history of its beginning. At that time, the French graphic artist and stage decorator Jules Scheret

founded a small lithograph in Paris. He also formulated the basic principles of modern poster – fast perception of images and text, concentration on one figure, the use of contrasting and bright colors, conciseness of the plot and visibility. Sherry created a large number of posters, which usually advertised exhibitions, masquerades and performances.

One of the recognized masters of poster art is considered to be Henri de Toulouse-Lautrec, whose posters cabaret Paris in the 90s of the 19th century caused a furor and raised the advertising art of the poster to unattainable heights [2, p. 42].

At the end of the 19th century the poster received official recognition, and Ukraine became the initiator and organizer of this important event in the history of the poster. In 1897 the World Exhibition of Posters and Placards was opened in Lviv. It brought together a large number of talented advertising artists who brought their best works to the show. The exhibition was a great success.

The poster played a significant role during the First World and Civil War. The propaganda poster, which was used to call for service and help the wounded became popular. And the history of the social poster goes back to that time. [3, p. 31].

Social advertising has economic, marketing, communicative and social functions. The economic function reveals the formation of demand for a certain category of goods, which affects the development of new ideas. The main task of the marketing function is to spread certain information that can increase interest. The essence of the communicative function is to inform a large number of people about future events or data. Advertising in the poster conveys not only the information, but also transforms the content into a visual image. The social function enshrines behavioral norms and interests, the values of human consciousness, which are reflected in the behavior of society.

Topics that unite the ideas of the social poster: the declaration of values, combating bad habits and threats, negative traits, psychotherapy of society, creation and prevention of disasters or undesirable consequences [4, p. 54].

It should be noted, that only Ukraine uses the “social poster” term. It is usually as called non-commercial billboard or public propaganda all over the world. Social

advertising can be any kind information and can be disseminated in any form that will be aimed at achieving social goals and spreading universal values.

REFERENCES:

1. Baburina N. I. From the pedigree of the poster. [4th ed.]. K.: Reklama, 1993. 221 s.
2. Litvinov V. V. History of the genre: Visual agitation. [3rd ed.] M.: Poster, 1987. 85 p.
3. Ivanov B. C. How to create a poster. [2nd ed.]. M.: Published by the Academy of Arts, 1980. 64 p.
4. Litvinov V. V. The art of agitation: Visual agitation. [23rd ed.] M.: Poster, 1987. 78 p.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Савінкіна Мар'яна Андріївна
Студентка II курсу СО(ММ)м-21

Молодій Ольга Романівна

засл. арт. України, доцент

Прикарпатського національного університету

ім. В Стефаніка

м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: Формування музично-естетичних смаків та принципів гармонійно розвиненої особистості у школярів є надзвичайно важливими компонентами розвитку підростаючого покоління. В статті представлена порівняльна характеристика сучасних принципів музичного виховання у шкільних закладах України, Західної Європи та Америки.

Ключові слова: музичне мистецтво, класична музика, методи, педагогічні прийоми, імпровізація.

Музично-естетичне виховання у сучасних українських загальноосвітніх закладах спрямоване на формування та збереження як усталених, апробованих і утверджених форм та методів роботи з учнями з одного боку, так і постійного пошуку та впровадження різноманітних інноваційних форм, методів, педагогічних шкіл та технологій змісту та видів музичної діяльності. Адже виховний вплив музики дозволяє впливати на формування естетично-емоційного світосприйняття підростаючого покоління, з можливістю розмаїтих трансформацій цього напрямку виховання.

Музичне мистецтво завжди було невід'ємним елементом духовної культури людства, впливаючи на розвиток особистості завдяки образно-художнім формам здатним розширити світогляд дитини наповнивши його красою мелодій, тембрів, почуттів.

У наукових дослідженнях С. Соломахи, присвячених впливу музичного мистецтва на особистість зазначається, що: «...музичне мистецтво дозволяє нам пережити історичний досвід людства і глибину почуттів інших, які ми переживаємо як власні, оскільки кращі зразки мистецтва містять у собі й виражають символічні риси, притаманні, як вчить герменевтика, всьому суцільному – минулому і сучасному. Інтерпретуючи музично-мистецький твір, як художнє явище, людина формує власний художньо-естетичний світогляд – міфологію своєї особистості: виявлення, вираження людини, її енергійно-особистісного начала або духу, що по суті і є культурою» [1, с. 76].

Можна погодитися, що у самій природі музичного мистецтва закладений його величезний виховний потенціал. Вчителі використовують арсенал художніх творів, які відображаючи життя людини в цілому, оточуючий нас світ, формують в учнів ціннісне ставлення до довкілля. Саме завдяки могутності емоційного впливу музики можна розширити світосприйняття учня, збагатити інтелект, розвинути ініціативу, творчість, естетичні смаки, спрямувати дитину на шлях пізнання та самопізнання.

На сьогодні музично-естетичне виховання учнів в Україні великою мірою ґрунтується на національному мистецтві. Важливість цього підкреслює у своїх працях С. Русова: «Слід якнайбільше використовувати скарбницю національної творчості в навчанні, вести учнів до розуміння краси світового мистецтва через ознайомлення з тим, що найближче. Національне мистецтво є найпершим фактором пробудження художнього почуття у дітей. Використовуючи національне мистецтво, цей могутній фактор художньо-естетичного виховання, фактор який створює у школі атмосферу ідеалізму, піднесеного настрою і пошуку вічно прекрасного, наша школа віднайшла б нові засоби благородного впливу» [2, с. 20].

Для принципів музично-естетичного виховання в українських школах «генетично» близька вокально-хорова діяльність, завдяки давнім і живим хоровим традиціям, притаманним нашому народу. Сучасна культура сприяє поступовому засвоєнню думки, що традиції хорового мистецтва стають

провідниками прекрасного у почуття та думки виконавців. Разом з тим, педагоги враховують той факт, що соціально-культурні потреби сучасних школярів вимагають певної гнучкості в питаннях використання репертуару як класичних, так і сучасних творів.

Важливим моментом в українських школах є врахування того, що тільки активна концертно-виконавська практика учнів, тобто можливість, з одного боку, презентувати свою творчість у якості виконавців, і з іншого, оцінити її у якості слухачів найкраще сприяє формуванню морально-естетичної культури дітей.

Якщо порівнювати музично-естетичне виховання учнів українських шкіл та шкіл Європи і Америки, прослідковується ряд відмінностей. Перш за все, це відсутність у закордонних школах єдиних планів і програм, що призводить до того, що музиці у різних країнах надають різну ступінь важливості, а відповідно предмет має різну кількість годин у різних, структурно однотипних, навчальних закладах навіть однієї країни. Іноді уроки музики є у списку вільно-вибіркових для самих учнів. Для американських шкіл характерно сприймання уроків музики як таких, де можна частково абстрагуватися від більш складних предметів, котрі, на думку педагогів, вимагають значно більших розумових зусиль, крім цього класична музика досить часто сприймається як надто складний вид художньої культури, тому в основу навчання лягають твори сучасного музичного мистецтва.

Багато західноєвропейських та американських шкіл використовують сучасну методику запропоновану канадським композитором та педагогом М. Шефером. В основі його педагогічних технологій музичного виховання лежать заняття вільного експериментування зі звуками, ритмами та мелодіями, щоб дозволити учням уповні відчувати радість власної творчості, одночасно формуючи бажання до музичного розвитку та пізнання. Таке «музикотворення» базується на імпровізаціях за допомогою різноманітних музичних інструментів, включаючи і дитячі, у формі гри-діалогу у колі. Окрім імпровізацій широку популярність завоювали співи, опанування нотної грамоти, ази більш

професійного оволодіння інструментами, тощо [3].

Аналізуючи досвід музично-естетичного виховання європейських країн, зокрема, Австралії, Англії, Угорщини, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швеції та ін., стає зрозумілим, що більшість зарубіжних шкіл використовують діяльно-практичний компонент для засвоєння учнями музичного мистецтва, тобто велика увага приділяється перш за все виконавським умінням та навичкам для різноманітних форм та видів музикування.

Цікавою є сучасна система музичного виховання, за К. Орфом, що використовується у навчальних закладах Австрії. Там популярні школи з музичним ухилом, в яких передбачено по чотири заняття музикою на тиждень для дітей з шестирічного віку, а зацікавлюють їх різноманітними методиками, серед яких є заняття які передбачають творчу діяльність для всього класу, інші – гру на музичних інструментах окремих груп учнів, ансамблевий та хоровий спів тощо. Окремою вимогою загальношкільної системи є те, що для навчання у подібних школах не вимагають спеціального відбору для дітей чи демонстрації видатних музичних здібностей [4].

На початку ХХ століття в Німеччині, у містечку Вальдорф, з'явилася перша школа виховний процес у якій базувався на педагогічних принципах Р. Штайнера – антропософії. Саме поняття антропософія, з грецької *ανθρωπος* – людина та *σοφία* – мудрість, релігійно-містичне світобачення теорії пізнання особистістю себе. Людське єство, згідно антропософії, поєднує триєдиність тіла, душі та духу, даючи можливість людині творити власну долю розвиваючи себе [5]. Через століття вальдорфська педагогіка, ще відома як Штайнерівська педагогіка, розповсюдилася на всю європейську територію, майже у семидесяти країнах налічували понад тисячу сто навчальних закладів, так званих вальдорфських шкіл, що пропагували принципи об'єднання інтелектуального, практичного та художнього розвитку дитини на основі її уяви, тісної співпраці школи з батьками, відсутності оцінок та більшості підручників у молодших класах, максимальна підтримка проявів учнівської творчості.

В Україні діють чотири вальдорфські школи, зокрема у Києві, Одесі,

Дніпропетровську та Кривому Розі, а після десятирічної діяльності дана програма отримала статус офіційної освітньої програми. Найцікавішою, у порівнянні з іншими, є система музичного виховання у молодших класах яка пов'язана з оздоровленням дітей за рахунок «ритмічного початку» процесу навчання методом евритмії – злиття музики та руху, за рахунок якого музика набирає зриму образну форму. Власне, такі ритмічні вправи у супроводі музики тривають до півгодини і поєднуються зі співом учнів хором у супроводі сопілки чи дзвіночків, приплескуваннями, притопуваннями, спільною декламацією віршів, тощо.

У Фінляндії музично-естетичне виховання теж розпочинають з першого класу знайомлячи дітей з музикою, проте, у середній школі водяться додаткові предмети, серед яких гра на музичних інструментах, хоровий чи ансамблевий спів. Зауважимо, що гра на музичних інструментах є обов'язковою умовою для всіх учнів, але протягом навчання вони можуть випробувати свої вміння на всіх існуючих у школі музичних інструментах, щоб знайти найкращий і найцікавіший для себе.

В Італії система музично-естетичного виховання школярів спрямована на розвиток у учня проявів музикальної індивідуальності з комплексом притаманних їй музичних обдарувань, здатністю сприймати і насолоджуватися музикою, проявляти власну творчість. Дж. Тафурі, досліджуючи дане питання, акцентує на тому, що італійська система опирається на три основні і нерозривні поняття: виховання-освіта-навчання, причому: «...виховання і освіта розглядаються як формування системи цінностей педагогом або батьками, становлення особистості засобами музичного мистецтва, а навчання або підготовка – це насамперед, здобуття знань, умінь, навичок з музики засобами музики» [6, с. 56].

Сучасна шкільна освіта передбачає активне використання новітніх інформаційно-комунікативних технологій, які стають обов'язковими елементами програм і в Україні і в зарубіжжі. Використання авторських презентацій, мультимедійних навчальних програм дозволяють значно

підвищити якість учбових програм та збільшити зацікавленість дітей до них. У Польщі використовують спеціальні комп'ютерні ігри-програми для засвоєння нотної грамоти, читання з листа, гри на синтезаторі, які в свою чергу значно покращують процес розвитку музичних здібностей, активізують імпровізаційні навички, допомагають обрати серед великого розмаїття сучасних популярних творів музичного мистецтва найбільш цінні у художньому та змістовному плані.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується появою великої кількості нових цікавих методик та музично-педагогічних систем у шкільній освіті, які використовуються і західноєвропейськими і українськими навчальними закладами, зокрема, «Музикування як діяльність спілкування» Л. Виноградової, «Аудіація» Е. Гордона, «Виховання талантів» Ш.Сузукі та ін. Крім цього великою популярністю користуються і вже усталені педагогічні концепції швейцарського композитора та педагога Е. Далькроза, німецького композитора та педагога К. Орфа, угорського композитора та педагога З. Кодаї які допомогли здійснити новаторський підхід до удосконалення музично-естетичного виховання учнів.

Отже, порівняльний аналіз шкільних систем музично-естетичного виховання України, Західної Європи та Америки доводить, що практична більшість шкіл спільно використовує загальний принцип спрямованості музичного виховання на розвиток особистості учня.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Етика і естетика педагогічної дії. *Ін-т. пед. освіти й освіти дорослих НАПН України; Полтавський нац. пед.ун-т. ім. В. Г. Короленка*, 2017. № 7. 197 с.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори. К. : Освіта, 1996. 304 с.
3. Масол Л. Зарубіжні музично-педагогічні системи : концепції. К.: Педагогічна думка, 2001. 201 с.
4. Хлебнікова Л. О. Музичне виховання – творчість – діти.

Мистецтво та освіта. 1996. № 1. С. 48-52.

5. Антропософія. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F>.

6. Тафури Дж. Італія. Как учат музике за рубежом. / сост. Д. Дж. Харгривз, А. К. Норт. М., 2009. 208 с.

**ЗОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

Стеф'юк Роман Григорович,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

директор,

Гнатчук Сергій Андрійович,

викладач-методист,

циклова комісія професійно-орієнтованих дисциплін

Косівський фаховий коледж

прикладного та декоративного мистецтва

м. Косів, Україна

Анотація: у статті висвітлено основні зміни, які відбулися в зображенні постаті людини у різні періоди розвитку образотворчого мистецтва: від кам'яного віку до яскравого та ефектного модернізму.

Ключові слова: образотворче мистецтво, епоха, стиль, постать, твір мистецтва.

Вступ. Зображення фігури людини є давньою художньою традицією у творчості різних жанрів та видів мистецтв. Це була «одвічна потреба» в мистецтві будь-якої епохи, адже майстри різних стилів та періодів розвитку завжди прагнули зобразити постать людини. Саме ж зображення людської фігури пройшло чималий тисячолітній шлях: від примітивного наскельного до самотнього й вишуканого рисунка в наш час високого технічного прогресу.

Мета роботи – з'ясувати, якими шляхами та засобами зображення людини перетворилось від примітивного, формального силуету на цілісний ідеал з досконалими пропорціями, глибоко-емоційним психологічним станом.

Матеріали та методи. Тисячоліття тому, у період палеоліту, постать людини зображували меншою за тварин. Пояснюється це тим, що людина, яка для свого виживання багато полювала, здобич свою розглядала як неабияку

цінність. Зображення людини того періоду: наскельне, примітивне, абстрактне, плоске.

Згодом, в епоху неоліту, людська фігура була як певний ідол. Люди того періоду починають розуміти сутність Бога, хоча в їхній культурі побутовували культ магії, всюди були присутні духи предків. Тогочасна людина починає займати місце дещо більше, ніж художній символ чи образ. Проте її зображення – дуже умовне, симетричне та безлике, носить характер оберегу від різноманітних бід та стихії [2].

Дещо пізніше, в епоху бронзового віку, змінюється світогляд того чи іншого поселення. Люди почали жити за календарем, з'явилися племенні ознаки суспільства. В їхній релігії боги природи замінили духів предків, на зміну ритуалам прийшов культ. Зображення постаті людини почали візуалізуватись у вигляді статуєток, що були виготовлені з металу, створюючи мистецький образ безсмертя.

Тема жреців має характерні перегуки і в часи єгипетської культури. Людина того періоду жила та формувалася в рабовласницькому середовищі, її зображення підпорядковане суворим канонам. У той час з'являється скульптурний портрет, а їх більшість – це є зображеннями царів у гробницях.

У період грецької та пізніше римської імперій фігура людини поступово ставала ідеалом та еталоном досконалих пропорцій у різних видів мистецтв. Зображення постаті людини побутовувало у скульптурних та багатофігурних тематичних композиціях фресок на стінах храмів та речах побуту. Центральне місце займає ідея людської досконалості, постать людини зображують у вигляді богів та богинь. Характерні риси фігуративних зображень тих періодів: енергійність, емоційність, певна пропорційність, проте переважає двовимірність.

Період Середньовіччя характерний першими релігійними вченнями. Церква була місцем, де можна сховатися від спокус життя, у його основі – мораль та порядок. Образ людини того періоду повний аскетизму, домінує духовність у різних аспектах життя. Зображення фігури людини на малюнках –

плоске та декоративне, їхні тіла, здається, пливуть у просторі, а не стоять на поверхні. Людська постать на малюнках тієї доби глибоко емоційна, зображується на фресках та у нішах храмів. Живописні роботи виконувалися темперними, власноруч виготовленими, фарбами переважно у візантійському стилі. Їм притаманна пишність та багатство позолоченого тла. Згодом, із появою олійних фарб, у живописі фігури людини з'являються деталі та нюанси, твори образотворчого мистецтва набувають зовсім іншого вигляду, що зумовлено особливістю фарб та технологій виконання.

Ренесанс або період Відродження – це «епоха наук», час, коли наука та релігія працюють для вдосконалення людства. Поруч із духовністю та мораллю з'являються такі науки, як перспектива та анатомія. Майстри того часу вміли досконало зображувати об'єми, складні форми набувають трьохвимірності. Відроджується дух класичного мистецтва, яке підносить людську незалежність та благородство на вищий рівень. У мистецтві цей період характерний багатофігурними динамічними композиціями. Малярські роботи цікаві ефектами світлотіні, кольорова палітра стає багатшою на відтінки, більшість майстрів працюють у своїй особливій манері. Серед сюжетів, окрім релігійних сцен та міфології, з'являються сцени з повсякденного життя людей.

Постаті людей періоду Відродження зображуються художниками в різноманітному оточенні. Їх зображення чіткі та деталізовані, емоції виразні та зрозумілі, пропорції фігури досконалі. Скульптурні зображення людей цієї епохи ідеальні за конструкцією та формою на відміну від робіт середньовіччя, об'єм проглядається з усіх сторін, пластика та контур деталей обличчя чи торсу вдосконалені відповідно до грецького класичного ідеалу.

Епоха бароко характерна у своїй історії кризою королівської влади, зростанням впливів ортодоксальних релігій на суспільні погляди, збагаченням буржуазії та науковим прогресом, людина як особистість, індивід, який впливає та може змінювати ситуацію. У той період виразно сформувалися ідеали свободи [4].

У мистецтві на зміну образу людини героїчної прийшов образ людини

звичайної, витонченої та безпосередньої. То був період розквіту такого жанру, як портрет. Художники того часу навчилися фіксувати в роботах мить, глибоко передавати міміку та емоції. Ефекти світлотіні виконані на кожному клаптику одягу, експресія присутня на всіх ділянках тіла чи складках одягу. Чіткий та пластичний контур фігури стає розмитим, сама фігура зображена дещо в театральній позі, емоційна, пишна та натхненна.

Образ людини як вольової особистості постає перед нами в період романтизму. Саме тоді домінує культ почуттів людини, виникає невідповідність між ідеалами та гнітючою реальністю. Художники того часу відмовляються від норм та канонів при зображенні постаті, ними керують емоції та відчуття. Силует фігури висвітлений, палітра кольорів яскрава, настрої піднесений та ліричний. Образ людини у творах майстрів того періоду сповнений пристрасті, драматизму, навіть трагічності. Зображення фігури людини як одягненої, так і оголеної, витісняє портрет. Вона подається на тлі природи, іноді як героїчний образ у батальних сценах.

Згодом, у період реалізму концепція та глибинний зміст змінюються. На противагу романтизму, зображення людини періоду реалізму як історично правдиве та академічно правильне показує середовище її існування, приналежність до соціальної сфери, фіксує притаманні натурнику тієї доби риси та якості. У поле зору художників попадають прості, нічим не прославлені люди: трудівники заводів, убогі, військові, клоуни, різноробочі. Майстри того часу роблять ставку на красу людини як такої, на її внутрішні переживання. Фігура на картинах переважно одягнена, тематична, фотографічно схожа. Вона не подається не на тлі пейзажу, а, переважно, в інтер'єрі, з яким пов'язана за сюжетом твору.

Людина-бунтівник – так можна описати зображення фігури в пору найяскравішого та непередбачуваного періоду в мистецтві. Мова піде про модернізм чи як про «прорив несвідомого в мистецтві» [1]. Стиль модерн виник у час розвитку великих індустріальних центрів і суспільств, у вік науково-технічного прогресу, у середовищі протестів, революцій та світових війн. Один

із найбурхливіших періодів розвитку світового мистецтва, це була доба бунтарства як в історичному проміжку, так і у творчості загалом. Це був час «мистецтва заради мистецтва».

Зображення постаті фігури у той час досягло певного піку в багатій палітрі варіацій та інтерпретацій форми. Усі канони та ідеали були відкинуті, акцент ставився на співвідношення кольорових плям, ліній та тонів. Деякою мірою фантастичне, наповнене кольорами, відтінками, ефектами, фактурами зображення людської фігури – яскраве, особливе та загадкове. Поруч із якісним колоритним живописним твором можна побачити зображення фігури на межі незрозумілості художнього образу. Серед елементів та складових подачі: мазки, плями, точки, лінії, різні площини, фактури та заливки. Багато творів малярства тієї пори не були прийняті суспільством через новизну та незрозумілість зображень, проте згодом визнані як світові шедеври багатьма критиками та фахівцями, адже модернізм проголошував самоцінність своїх творів мистецтва поза будь-яким зв'язком із життям, за Кантом, «поза будь-яким практичним інтересом», суто художньо [3].

Загалом, ураховуючи тенденції розвитку та зміни інтересів суспільства тієї чи іншої епохи, можна вважати, що зображення фігури людини (у вигляді скульптури, фрески, зображення графічного чи живописного твору) чітко відображало їхній настрій, традиції, побут, проблеми розвитку, культурні пориви та духовні цінності.

Висновки. Аналізуючи мистецтво усіх періодів творчості, можемо підсумувати, що час від часу норми та канони в зображенні фігури порушувалися в силу тих чи інших обставин і тенденцій, зумовлених вимогами часу, модою у творчості. Весь процес та зміни в ньому можна порівняти з розвитком інших видів мистецтва, таких як література чи музика. Тут теж є класика, а буває рок, поп, джаз та блюз... і все звучить по-своєму, красиво та гармонійно, тут лише постає питання вподобання. Тому, в яку б епоху та в якому б стилі не виконувався твір мистецтва, він буде мати свою аудиторію, бо так каже історія, так велить життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Модернізм. Рух мистецтва, культури та філософії. Вилучено з <https://uk.m.wikipedia.org>.
2. Розвиток мистецтва від первісної людини до сьогодення. Вилучено з <https://osvita.ua>
3. Поняття модернізму. Течії модернізму, їхня характеристика. Вилучено з <https://pidru4niki.com>
4. Характерні риси стилю Бароко. Вилучено з <https://art-noist.com.ua>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Щигло Н. І.
магістрантка кафедри
образотворчого мистецтва
музикознавства та культурології

Анотація. У статті досліджено поняття "цифрового мистецтва" , проблеми розвитку цифрового мистецтва та перспективи його розвитку в Україні. Крім того, запропоновані шляхи подолання таких проблем. Проаналізовано сучасні фактори впливу на цифрове мистецтво.

Ключові слова: цифрове мистецтво; цифрове мистецтво в Україні; перспективи розвитку цифрового мистецтва в Україні.

Постановка проблеми. Враховуючи сучасні виклики, які зачіпають всі сфери людського життя не виключенням є цифрове мистецтво. Слід наголосити, що цифрове мистецтво не зводиться до його просування виключно в мережі Інтернет, однак реалії сьогодення та обмеження, які були накладені карантинними заходами, воєнним станом в Україні, економічними процесами, що відбулись в наслідок таких обмежень та відповідні події наклали відбиток на цифрове мистецтво. Це насамперед виявляється в значно більшому просуванні його засобами мережі Інтернет, зокрема соціальними мережами, адже значна кількість "культурних" закладів наразі не працює або взагалі зруйновані в деяких регіонах, що унеможлиблює трансляцію цифрового мистецтва в таких місцях. Крім того, цифрове мистецтво все більше набирає обертів та заповнює простір, саме тому варто зупинити увагу і на перспективах розвитку цифрового мистецтва та його основних проблемах, щоб відшукати шляхи їх розв'язання та поширювати і надалі цю інноваційну складову мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, питання цифрового мистецтва в Україні досліджували такі автори, як: Н. Борщевська, І. Братусь,

А. Галенко, В. Городецький, Н. Ілляшенко, С. Ілляшенко, В. Михалевич, О. Нос, А. Сімонова, К. Хіцька, О. Храмова-Баранова, А. Шерстюк, Ю. Шипуліна та ін..

Метою статті є аналіз цифрового мистецтва та виявлення проблем, а також перспектив розвитку цифрового мистецтва в Україні в сучасних умовах.

Виклад матеріалу дослідження. Цифрове мистецтво виступає одним із напрямків прогресивного розвитку людства, адже поєднує надбання людини, її культуру, відтворення творчості в об'єктах матеріального світу та глобальні процеси цифровізації, які в поєднанні дають інноваційне відтворення мистецтва за допомогою цифрових засобів створення та відображення. Саме тому наразі дуже розповсюджене використання терміну "Digital Art" [11]. Якщо звернутись до звичного визначення мистецтва, яке законодавчо закріплено в Законі України "Про культуру", відповідно до якого мистецтво визначається, як творча художня діяльність у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інші види діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах [6].

Відповідно до звичного визначення мистецтва, слід зазначити, що цифрове мистецтво можна визначити, як поєднання мистецтва в цілому та комп'ютерних досягнень, які в результаті надають відмінне від звичного уявлення живопису результат, який транслюється за допомогою цифрового відображення. В свою чергу, Городецький зазначає, що під цифровими мистецтвом розуміється такий вид художньої діяльності, концептуальна і продуктивна база якого визначається цифровим середовищем. Вона полягає в творчій діяльності та заснована на використанні інформаційних технологій, результатом якої є художні твори в цифровій формі [3, с.9].

До прикладу, цифровий живопис виступає магнітом який притягує до себе, адже дозволяє побачити тонкощі, деталі, лінії та взагалі певну фігуру чи образ в дійсності, що іноді суперечить всім законам уяви. Такі картини, зазвичай виконані у "3D", форматі, а іноді і навіть більше. Серед відомих представників цифрового живопису визначають: Сарела Терона, Флавіо Болла, Кріса Базеллі, Йонаса Де Ро, Парк Йонг Вон, Джона Фостер, Керола Каваларіс,

Ед Лопес [2, с. 12].

Так, Ед Лопес створює різноманітні роботи цифрового живопису, які є популярними у всьому світі та мають безліч нагород (Рис. 1.). Цифрове мистецтво є відкритою системою, яка дозволяє розвиватись в полі всього мистецтва, що в свою чергу активно взаємодіє з аналоговим мистецтвом, маючи вплив на нього. В процесі трансформації та розвитку цифрового мистецтва найбільших змін зазнали живопис, графіка, скульптура, адже вони були задіяні першочергово. В подальшому розвиток затонув і інші види мистецтва.

Однак не зважаючи на таку перевагу та революційність змін, які поповнюють мистецтво новими витворами, наразі існує низка проблем щодо цифрового мистецтва як з боку його регулювання так із боку його розповсюдження, що в деяких випадках впливає із правового регулювання цифрового мистецтва. В першу чергу варто зауважити, що будь-яке мистецтво, є авторським правом певної особи, яка створила цей витвір мистецтва, він наділений певними індивідуальними особливостями, підкреслює індивідуальність автора та несе відповідне творче наповнення автора, не виключення становить і цифрове мистецтво. Однак, варто наголосити, що в деяких випадках, наявні і порушення авторських прав, що в свою чергу постає першою проблемою цифрового мистецтва та і мистецтва загалом.

Відповідно регулювання авторських прав відбувається в межах деяких положень Цивільного кодексу України та спеціальних законів, серед яких Закон України "Про авторське право і суміжні права" [5]. Проблеми регулювання авторських прав наразі є все ще актуальними, про що свідчить судова статистика та кількість справ, які розглядаються з цього питання. Складність встановити авторське право за певною особою, торкається і цифрового мистецтва, але враховуючи цифрові технології таку ідентифікацію автора можливо визначити за допомогою інформаційних слідів. Але, копіювання та власне плагіат є відкритою темою і до тепер, яка значною мірою має регулюватись за рахунок законодавства та в більшості випадків має виходити з добросовісності кожного митця, який має відтворювати власне уявлення,

переживання, а не здійснювати відображення чужого.

Слід наголосити, що цифрове мистецтво можна вважати одним із способів стимулювання економіки в Україні, це власне пов'язано з ІТ-технологіями, які набирають обертів, а також законодавством, власне Закон України "Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні", передбачає види діяльності, здійснення яких стимулює економіку України, шляхом створення правового режиму "Дія Сіті" через комп'ютерне програмування індивідуальну мистецьку діяльність із створення елементів комп'ютерних ігор, послуги з художнього оформлення елементів комп'ютерних ігор [7]. З цього вбачається, що мистецтво виходить і за рамки звичного музею, театру, опери та ін. та захоплює нову нишу цифрової реальності, через відображення творчості в ігровому просторі, що в свою чергу є значним плюсом для розвитку держави та в подальшому може вилитись в розвиток як мистецтва в цілому, так і цифрового мистецтва.

Враховуючи особливості, які продиктовані воєнним станом в Україні і частко дією карантинних обмежень варто розглянути питання розвитку цифрового мистецтва за таких умов. Слід наголосити, що демонстрація та створення цифрового мистецтва зазнала значних змін та коливань за останні десять місяців, що власне зумовлено зазначеними факторами, та наслідками до яких вони призвели. Однак, збільшується тенденція популяризації цифрового мистецтва в мережі Інтернет, через соціальні мережі, до прикладу "Instagram" в якій останнім часом набирає популярність відео-контент, в якому деякі автори відображають своє цифрове мистецтво будь-то нові українські пісні, витвори живопису чи то мистецтво ігрових програм.

Крім того, з розвитком криптоактивів, цифрове мистецтво стало розглядатись, як виключно щось віртуальне. Так, одним із видів криптоактивів виступає – "NFT", яке в свою чергу можна визначити, як твори сучасного мистецтва, які створенні з використанням цифрових технологій [8]. Відповідно за такого явища відбувається витіснення звичних форм мистецтва з перевагою віртуального, адже воно стає засобом заробітку. Хоча, власне мистецтво

зазвичай розглядається з боку духовного наповнення, а не як можливість отримати грошову винагороду. Але даний розвиток крипто активів свідчить про подальший розвиток мистецтва, через засоби цифровізації, комп'ютерних систем та мереж, що в свою чергу свідчить про новий підхід та трансформацію творчого потенціалу в Україні. Явище цифрового мистецтва, за сучасних умов, підкріплюється принципами удосконалення цифрового простору в цілому та перспективною технологією "NFT" [1, с. 322].

При цьому слід зауважити, що можливість демонстрації цифрового мистецтва в стінах установ, які наповненні духом, історією, культурою мистецтва наразі не є можливою через обмеження, які введені законодавством, що в свою чергу є проблемним аспектом у якості подальшої популяризації для тих, хто ще не ввійшов в цифрову реальність, а звикли наповнювати себе через матерію та сприйняття в дійсності в певних закладах. Для того щоб уникнути даної проблеми необхідно власне стабілізувати становище в державі та покращити економічну складову, що в подальшому призведе до відновлення роботи більшості закладів мистецтв. Крім того, цифрові комп'ютерні технології докорінно змінили структуру мистецтва та дизайну, що в свою чергу передбачає необхідність для переосмислення його, як дещо нового явища та зумовлює пошук нових способів і засобів комп'ютерної графіки для відображення та проектування візуального художнього образу [9, с. 83].

В рамках статті варто також наголосити і на перспективах розвитку цифрового мистецтва в Україні. Як не дивно, але враховуючи ті обставини, які склались в державі, виявилось, що значна кількість творчої молоді, які володіють навичками та знаннями в ІТ знаходяться в Україні, що дає поштовх для подальшого розвитку і цифрового мистецтва. Крім того, враховуючи запроваджену Президентом України цифровізацію, яка власне передбачає використання ІТ технологій свідчить про те що в подальшому не залишиться ні однієї людини, яка б не мала доступу до цифрових ресурсів та власне цифрового мистецтва. Крім того, враховуючи вже наявні роботи вітчизняних авторів, які вже встигли заповнити серця в усіх куточках світу, можна сказати,

що цифрове мистецтво в Україні не відстає від світових творців цифрового мистецтва. Як приклад можна навести роботи Івана Хвіренко, який створює ілюстрації для ігор (Рис.2.) та відбиває сучасні реалії в Україні (Рис.3.).

Рис. 1. Ед Лопес.
«Серце»

Рис. 2.. І.
Хвіренко.
«STALKER»

Рис. 3. І.Хвіренко. «Київ»

Отже, в рамках перспективного розвитку, слід наголосити, що необхідне подальше вдосконалення нормативно-правового регулювання, яке б закріплювало цифрове мистецтво на ряду з звичним нам мистецтвом.

Висновки: Узагальнюючи вище сказане, можна дійти висновків, що цифрове мистецтво виступає одним із напрямків прогресивного розвитку людства, адже поєднує надбання людини, її культуру, відтворення творчості в об'єктах матеріального світу та глобальні процеси цифровізації, які в поєднанні дають інноваційне відтворення мистецтва за допомогою цифрових засобів створення та відображення. Поняття цифрового мистецтва законодавчо не закріплене, однак спирається на наукові надбання та статті. Відповідно, цифрове мистецтво можна визначити, як поєднання мистецтва в цілому та комп'ютерних досягнень, які в результаті надають відмінне від звичного уявлення живопису результат, який транслюється за допомогою цифрового відображення. Сучасне цифрове мистецтво не обмежене музикою, живописом, культурою, воно охоплює і інші сфери мистецтва, які переплітаються с інформаційними технологіями, відповідно цифрове мистецтво наразі відображається в певних застосунках, веб-сайтах, іграх, навчально-

методичному матеріалі для вчинення певних видів мистецтва та ін. Тобто сфера застосування цифрового мистецтва трансформується разом з трансформацією ІТ сфери. Проблеми розвитку цифрового мистецтва в Україні зумовлені рядом чинників, серед яких: карантинні обмеження; введення воєнного стану; наявність прогалин в законодавчому регулюванні щодо основ регулювання авторського права в Інтернет середовищі, а також проблем з регулюванням освітньої діяльності – надання базових знань в сфері ІТ для реалізації цифрового мистецтва; неякісна освіта щодо створення проектів в цифровому просторі, в першу чергу це зумовлено великою кількістю курсів, які буцімто надають знання для освоєння ІТ технологій та використання в подальшому використанні цифрового мистецтва; наявність застарілого розуміння мистецтва в суспільстві, хоча Нова українська школа передбачає реформування системи освіти, в тому числі галузі мистецтво, що свідчить про формування нового уявлення у молодого покоління. Перспективи розвитку цифрового мистецтва в Україні мають всі шанси на подальше вдосконалення та розвиток, адже ІТ сфера розвивається та створює нові ниші для творчого підходу та відображення мистецтва в цифровому просторі, що дозволяє стверджувати про розвиток мистецтва в цілому та формуванні нового уявлення про мистецтва. Крім того, перспективи розвитку залежать від значних впливань в освіту громадян, які будуть в подальшому розвивати цифрове мистецтво та створювати імідж України на світовій арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борщевська Н., Нос О. Розвиток цифрового мистецтва як сучасного способу монетизації мистецтва та захисту авторських прав. «Актуальні проблеми сучасного дизайну». Київ, КНУТД. 2021. С. 320 – 323.
2. Братусь І. В., Михалевич В. В., Хіцька К. О. Комп'ютерне мистецтво в сучасному живописі. Інноваційні пріоритети розвитку наукових знань. 2019. С. 12 – 13.
3. Городецький В. Комп'ютерні технології в мистецтві: методичні.

Івано–Франкіськ: Симфонія форте. 2018. 52 с.

4. Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С., Ілляшенко Н. С. Проблеми і перспективи розвитку в Україні цифрової економіки в контексті забезпечення економічної безпеки держави. Київ, 2021. С. 194 –201.

5. Про авторське право і суміжні права від 23.12.1993 № 3792-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 13.10.2022).

6. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#top> (дата звернення: 13.10.2022).

7. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#top> (дата звернення: 13.10.2022).

8. Ринок цифрового мистецтва: як працює NFT і чи зможуть на ньому розбагатіти українські художники. Суспільне новини: веб-сайт. URL: <https://susplne.media/112941-rinok-cifrovogo> (дата звернення: 13.10.2022).

9. Храмова-Баранова О. Л., Галенко А. В. Розвиток цифрових комп'ютерних технологій, їх вплив на мистецтво і дизайн України. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1937/1/11.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.10.2022).

11. Шерстюк А. А., Сімонова А. В. Що таке цифрове мистецтво?. 2021. С. 264 – 265.

CULTUROLOGY

УДК 394.9

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АКУЛЬТУРАЦІЇ

Леонідова Владислава Вікторівна

магістрантка

Єпик Лариса Іванівна

к.і.н., доцент

Сумський державний університет
імені А. С. Макаренка

Анотація. У статті розглядаються теоретичні питання проблеми акультурації як процесу що супроводжує процес культурної адаптації. Наводяться стратегії акультурації, розглядаються наслідки цих стратегій у культурно-історичному аспекті. Автори торкаються проблеми культурного шоку, пов'язуючи його із сучасними проблемами українських біженців.

Ключові слова. Українські біженці, акультурація, російсько-українська війна 2022 року, культурний шок.

Дослідження процесів акультурації саме з культурологічної точки зору стали провадитися на початку ХХ ст. відомими культурними антропологами Р. Редфілдом, Р. Лінтоном, М. Херсковіцем. На їхню думку акультурація є наслідком досить довгого контактування груп які представляють різні культури. В результаті цього процесу відбувалися зміни у початкових культурних моделях у одній, або у всіх групах, що контактували в залежності від удільної ваги цих груп.

Тим не менше акультурація не є груповим феноменом. Вона торкається змін у ціннісній орієнтації, рольової поведінки, соціальних настанов окремого індивіда. Зауважимо, що акультурація не відбувається і не може відбуватися із

однаковою інтенсивністю навіть серед представників однієї культурної групи. На сьогодні акультурацією вважають процес і наслідок впливу різних культур при якому представники однієї культури переймають норми, цінності та традиції чужої культури. Можна сказати, що для однієї людини акультурація є процесом засвоєння знань та навичок які необхідні для життя у чужому культурному середовищі [1].

Акультурація змушує особу вирішувати одночасно дві проблеми – зберігати свою культурну ідентичність і максимально включатися у чужу культуру. В залежності від варіантів можна виділити кілька стратегій акультурації:

- асиміляція – варіант акультурації при якому людина повністю приймає цінності та норми іншої культури при цьому повністю відмовляючись від норм і цінностей своєї.

- сепарація – заперечення чужої культури при збереженні ідентифікації із своєю культурою. У цьому випадку представники недомінантної культури надають перевагу у більшій або меншій мірі ізолюватися від доміантної культури. Стратегія ізоляції називається сегрегацією. Принагідно зауважимо, що сегрегація іноді використовувалася не як бажання окремих груп населення щодо збереження своєї культурної і релігійної ідентичності (наприклад, аміші у США), а як державна політика – ставлення до афроамериканського населення у США після Другої світової війни, або режим апартеїду у ПАР [2].

- маргіналізація – це один із варіантів акультурації який виявляється у втраті ідентичності із власною культурою і одночасна відсутність ідентифікації із культурою більшості. Ця ситуація виникає коли особа не може із різних причин підтримувати власну ідентичність і відсутність причин для отримання нової ідентифікації через дискримінацію або сегрегацію з боку цієї культури.

- інтеграція – ідентифікація особи як із власною так із новою культурою [3].

Одним із наслідком, або супроводжуваним фактором акультурації є культурний шок.

Дослідження культурного шоку на сучасному етапі мають кілька загальноприйнятних особливостей. По-перше – культурний шок не є хворобою. Він трактується як процес збагачення особистості, хоч іноді і доволі хворобливий. Вже наслідками цього процесу можуть бути і дійсно фізичні і ментальні захворювання – від психічних розладів до погіршення загального фізичного стану. По-друге, стан культурного шоку можуть відчувати люди, які переживають доволі стрімкі перетворення у своєму житті і це не завжди, а, іноді, і зовсім не пов'язано із процесом міграції чи-то еміграції. Тим більше, що процес розвитку культурного шоку неможливо виміряти кількісними показниками і всі гіпотези із приводу фаз розвитку культурного шоку залишаються недоведеними.

Найбільше поширення отримала гіпотеза К. Оберга який вважав, що проходження культурного шоку триває протягом п'яти фаз. Перша із них - попередній контакт, або «медовий місяць», відбувається під час потрапляння людини до нового середовища, коли людина відчуває зацікавленість стосовно нової культури, але при цьому не втрачає свою культурну базисну ідентичність. Друга стадія пов'язана із тим, що людина починає відчувати сильні розбіжності між собою і новою культурою і поступово це призводить до відчуття власної загубленості і пригніченості новими нормами нової культури. Третя стадія, з точки зору К. Оберга, є саме реінтеграція у новій культурі і одночасне зростання рівня адаптованості. На цій стадії може з'являтися яскрава депресія у формі гніву, образи і, навіть, ненависті до нової культури. На четвертій стадії продовжується процес адаптації, але при ньому людина починає помічати як позитивні так і негативні явища як у новій, так і у старій культурі. На п'ятій стадії людина досягає бікультурності, а саме стає здатною нормально функціонувати і в старій і в новій культурі не виявляючи незадоволення і агресії [4].

Російсько-українська війна яка розпочалася 24 лютого 2022 року призвела

до виникнення великої кількості біженців які спрямувалися разом із родинами до країн Європи та США. Значно зросла і кількість внутрішньо переміщених осіб. Якщо останні знаходилися у стані більше психологічного шоку і морального пригнічення, то біженці відчули психологічний шок набагато раніше ніж культурний. Військові дії, втрата рідних, знаходження на тимчасово окупованих територіях, відчуття небезпеки і близькість смерті - все це наклало негативний відбиток на психологічний стан українських біженців. Тому можливість евакуюватися, переміщення до Європи до певної міри на початку викликали почуття безпеки, певного заспокоєння. Надалі українці зіштовхнулися із матеріальними проблемами які змушені були вирішувати за допомогою волонтерів і місцевих органів влади. Звичайно, що всі країни, які прийняли українських біженців надали і надають максимальну допомогу. Тим не менше, незнання мови, нові культурні реалії, непевність у завтрашньому дні і неймовірна туга за вітчизною сформували те, що ми б могли назвати сучасним культурним шоком.

Існує багато стратегій поведінки які допомагають подолати культурний шок. Звичайно, що біженцям допомагають зрозуміти, що їх шоківий стан нормальна реакція на травмуючі події війни і вимушене переселення. При цьому наголошується, що збереження власної ідентичності, власної особистості є в пріоритеті для тих держав, які приймають українських біженців.

Адаптація до нового середовища має відбуватися у певні реальні терміни, тому що поспіх може привести до негативних наслідків. Щодо до сучасної ситуації, то певна кількість українців, що в результаті війни опинилася за кордоном не планує там залишатися. Тому підтримання надії на повернення додому є тим фактором, який применшить культурний і психологічний шок.

Біженці змушені у новій країні опановувати нові навички і зрозуміти ситуацію в якій опинилися. Ці моменти можуть викликати відчуття депресії, що є нормально, але повинно контролюватися із боку психологічних служб, або ж знаходити підтримку від тих людей, які знаходяться в аналогічному становищі, але менше піддані негативним впливам психологічного і культурного шоку і

можуть реально підбадьорювати оточення. Одним із важливих моментів є те що в Україні більшість біженців жили набагато краще матеріально, вони багато втратили і це викликає депресивні настрої. Налаштування на усвідомлення цінності саме життя, залучення до волонтерської діяльності, вивчення місцевої мови, працевлаштування сприятиме кращій адаптації.

Процес адаптації людини в іншому культурному середовищі залежить від низки факторів. Культурний шок легше переживають молоді, впевнені у собі особи, комунікабельні із достатнім освітнім рівнем. Цьому сприяє також і наявний досвід перебування за кордоном, знання мови і традицій країни у яку потрапили. Тим не менше, навіть такий досвід не позбавляє від культурного і психологічного шоку. Травмуючий досвід війни практично для кожного українця став шоком і до цього додався ще й культурний шок. Тому для успішної моральної і культурної реабілітації українських біженців має значення політика держави у яку вони потрапили і підтримка місцевого населення [5].

Таким чином, одним із негативних аспектів акультурації є культурний шок. Це процес соціальної ізоляції, депресії та тривоги які супроводжують особу під час зміни середовища перебування і необхідності пристосовуватися до нових умов життя звичаїв та традицій. Через наявність певних особливостей у кожній культурі, процес адаптації є індивідуальним і неповторним для кожної людини. При цьому наголосимо, що впливи культурного шоку можуть бути мінімальними якщо людина змінює середовище перебування із власної волі маючи на меті поліпшення свого морального і матеріального становища. І, звичайно, культурний шок може бути і є додатковою травмуючою обставиною якщо людина втікає від війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Redfield R. The social organization of tradition. Peasant society and culture: An anthropological approach to civilization. Chicago (il): Univ. Of Chicago press, 1956. – p. 67-104. URL: <http://surl.li/dfyox> (дата звернення 5.10.2022).
2. Линтон Р. Статус и роль. Человек и общество : хрестоматия / Под. ред.

С. А. Макеева. К. : Ин,т социологии НАН Украины, 1999. 272 с.

3. Гиоргадзе Г. Культурний релятивізм та його наслідки для національної самобутності народів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_4 (дата звернення 5.10.2022).

4. Культурні відмінності та культурний шок. URL: <https://migranciwielkopolska.caritas.pl/uk/01-07-2020/> (дата звернення 5.10.2022).

5. Де краще – за кордоном чи вдома: українські біженці дали оцінку різним сферам життя. URL: <http://surl.li/dfyрv> (дата звернення 5.10.2022).

LITERATURE

УДК 82-2

СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

Атаманчук Катерина Миколаївна
Викладач суспільно-гуманітарних дисциплін,
Фаховий коледжу бізнесу та аналітики
при Національній академії статистики, обліку та аудиту,
м. Київ, Україна

Анотація: У статті досліджено стан українській драматургії кінця ХХ - початку ХХІ ст., можливі форми та фіксовані механізми драми під тиском стильової еkleктики, жанрової гібридизації, потужної гіпертекстуальності, різних європейських театральних практик ХХ ст. Окремі аспекти розглянуто на порівняльному синхронному зрізі драми. У науковий контекст введено чисельні розпорошені тексти українських драматургів досліджуваного періоду, обґрунтовано, через що вони вартують на повноцінну наукову рефлексію, і таким чином змодельовано потенційне академічне поле для подальших студіювань новітньої української драматургії. Проаналізовано різні рівні засвоєння новітніми драматургами художніх та культурних “претекстів”, визначено провідні критерії активного відбору, завдяки якому певні тексти попередніх епох, прочитані на інтертекстуальному чи інтермедіальному рівні, набувають статусу естетичних міфів для драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століть. Обґрунтовано специфіку авторського неоміфологічного дефініювання жанрів, що на сучасному етапі є загальноприйнятою практикою, встановлено кореляції між “традиційними” і “авторськими” жанрами у досліджуваних драматургічних текстах.

Хоча сучасна драматургія є невід’ємною складовою літературного

процесу, впродовж останніх десятиліть питання “наявності”, “репрезентативності” новітньої української драматургічної літератури неодноразово ставилось під сумнів. Систематизації потребує і досвід сучасних дослідників новітньої драматургії, позначений аналізом п’єс 1980-х рр. (Л. Дем’янівська, Ю. Корзов, Т. Свербілова, Г. Семенюк, С. Хороб), поколіннятворчою градацією новітньої драми (Н. Мірошніченко, С. Гончарова-Грабовська, Л. Залеська-Онишкевич, М. Шаповал), рефлектуванням родовидової специфіки п’єс (В. Фьодоров), розглядом драматургії як партитури театрального тексту (Г. Веселовська, В. Даниленко, О. Клековкін, Н. Корнієнко, О. Красильникова, Н. Прозорова) або з позицій лінгвокомунікативних стратегій (Н. Висоцька, І. Зайцева).

Актуальність представленого дослідження полягає у відсутності наукових розвідок, у яких узагальнено досвід еволюції, у тому числі жанрової, української драматургічної літератури 70-90-х років ХХ ст. й сучасної драматургії в Україні; невивченістю драматургічного матеріалу через розпорошеність необхідних текстів (значною частиною це драматургія “журнальна”, “антологічна” або видана обмеженим накладом, у тому числі “самвидав”), їх художню неоднозначність і малодоступність читачеві/глядачеві; невизначеністю жанрової парадигми драматургії, зорієнтованої на історичний, міфологічний, естетичний матеріал різного ґатунку; симультанністю родовидового парадигмального реєстру драматургії (класична, некласична та постнекласична драма); необхідністю теоретичного обґрунтування взаємодії жанрових кліше міфу і драми, різновекторних шляхів та наслідків їхньої процесуальної контамінації, що вилилися у нові сталі й рухомі жанроутворення, а також у дифузні жанри, жанрові мутації та деформації, зрештою – в “антижанри”; розмитістю уявлень про динамічність та поліваріативність картин світу в новітній драмі; потребою фундаментального незаангажованого наукового дослідження української драматургії останніх десятиліть, спроможного подолати фрагментарність уявлень про цей родовидовий різновид сучасної літератури, наділеного високим коефіцієнтом

концентрації актуальної інформації, оздобленого оптимальним бібліографічним апаратом, позначеного достатньо вираженою аналітикою найсуттєвіших проблем сучасної драматургії. У роботі проаналізовано об'ємний текстовий матеріал, представлений п'єсами українських драматургів різних творчих генерацій у межах досліджуваної доби у метропольній та діаспорній традиціях (понад 100 персоналій). Об'єктом дослідження виступає український драматургічний процес з кінця 70-х рр. ХХ ст. до останніх сьогоденних публікацій, розглянутий в аспекті жанрово-міфологічних інтенцій та пріоритетів, предметом – можливі форми та фіксовані механізми процесуальної взаємодії міфу і драми під тиском стильової еkleктики, жанрової гібридизації, потужної інтертекстуальності та різних європейських театральних практик ХХ століття.

Саме тому, мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати стан української драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття, з'ясувати умови її розвитку й функціонування в контексті сучасної культури. Для досягнення поставленої мети використовувались генетичний, типологічний, історико-порівняльний та філологічний методи.

Реалізація цієї мети передбачає послідовне розв'язання наступних завдань:

1) прослідкувати закономірності переходу української драматургії до постмодерних засад при збереженні полістильового тяжіння, співвіднести ці процеси в діаспоровій та материковій драмі; 2) ввести у науковий контекст чисельні розпорошені тексти новітніх українських драматургів, обґрунтувати, через що вони вартують на повноцінну наукову рефлексію, і таким чином змодельовати потенційне академічне поле для подальших студіювань новітньої української драматургії; 3) з'ясувати, яким чином на специфіку драматургічного твору останніх десятиліть впливають міфотворення, деміфологізація, реміфологізація і чи є підстави розглядати міфопоетику як продуктивну драматургічну стратегію новітньої літератури для театру; 4) окреслити жанрову специфіку, проаналізувати проблемні моменти динаміки

новітньої української драматургії, причини і механізми оформлення нових жанрових пріоритетів, обґрунтувати критерії сучасної внутридраматургічної типології; 5) дослідити різнорівневі тенденції моделювання сценічного простору, персонажів, драматургічного мовлення в аналізованих текстах, розглянути опозицію міметичної/неміметичної п'єси, розкрити потенційність міфологічних структур для жанрово-стильової динаміки драматургії останньої третини ХХ – початку ХХІ століття; 6) пояснити причини креації та окреслити специфіку авторського неоміфологічного дефініювання жанрів, що на сучасному етапі є загальноприйнятою практикою, встановити кореляції між “традиційними” і “авторськими” жанрами у досліджуваних драматургічних текстах; піддати аналізу різні рівні засвоєння драматургами означеної доби художніх та культурних “претекстів”, визначити критерії активного відбору, завдяки якому тексти попередніх епох, прочитані на інтертекстуальному чи інтермедіальному рівні, набувають статусу естетичних міфів для драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століть; довести зв'язок сучасних інтертекстуальних стратегій з драматургічним документалізмом межі 70-80-х рр., порівняти специфіку інтерпретації “соціального міфу” та “культурної міфології” в поколіннєтворчих експериментах українських драматургів; 7) простудіювати колізії національної міфології в рецепції драматургів української діаспори і метрополії, показати симультанність її інтерпретації при радикальному оновленні жанрового змісту традиційних форм драматургії; 8) прояснити передумови інтенсивного сплеску біографічної драми у досліджувану добу та визначити стратегії комплікування різних біографічних канонів/“рихлонів” у драматургічному тексті постмодерної епохи; 9) виявити, які моделі світу продуктивно розвиває сучасна національна драматургія, обґрунтувати неоміфологічну природу цих моделей, дослідити їх витоки, з'ясувати семантику їхніх міфопоетичних констант у контексті драматургічної жанрової динаміки; висвітлити своєрідність застосування принципів “театру в театрі”, охарактеризувати функції та різновиди цієї моделі в індивідуальній авторській стилістиці драматургів різних поколінь та представників української діаспорної

драматургії, прослідкувати, наскільки цей театральний код впливає на сучасне жанрове продукування драми; 10) пов'язати тенденції активізації жанрових категорій драми з оформленням сучасного “міфа театру” як одного з метаміфів українського постмодернізму, який, безумовно, впливатиме на подальший розвиток драматургії – як автономної від театального кону, так і зорієнтованої на нього.

Ключові слова: драма, драмоміфологія, жанрове моделювання, зміст і кордони жанру, жанрові дифузії, комплікативні жанротворчі стратегії.

Драма – це один із літературних жанрів, хоча водночас набагато більше, ніж жанр. Дослідник сучасного театру Б. Беннет пише, що “...драма – це пам’ять і совість літератури, <...> це церква літератури, це складне церемоніальне думання [2, с. 353]”. Через відсутність наукових розвідок, у яких було б узагальнено досвід еволюції української драматургії 80-90-х років ХХ століття й 10-х років ХХІ століття, в Україні виникла потреба у фундаментальному незаангажованому науковому дослідженні української драматургії останніх трьох десятиліть, спроможному освітити сучасну ситуацію навколо цього родового різновиду літератури. Це зумовило актуальність роботи.

Сучасна українська драматургія – досить суперечливе явище як з боку літератури, так і театру. Українська драматургія, починаючи із здобуття країною незалежності, переживає непрості часи, тому категоричні та скептичні висловлювання деяких песимістично налаштованих критиків про смерть драми є вочевидь перебільшенням. Певні позитивні зрушення у напрямку розвитку та популяризації української драми вже відбулися. Наприклад, минулого року українські драми вперше потрапили до каталогу європейських п’єс, який видають щороку, деякі твори перекладено за кордоном (здебільшого у Польщі, Росії та Білорусі) та поставлено у театрах, зокрема, п’єси Н. Нежданої й О. Ірванця ставили в Познані (переклав Є. Чех).

Сьогодні український театр, перебуваючи в напружених пошуках,

лишається, за висловом Н. Корнієнко, “діагностичною моделлю суспільства”. Якщо у царині театру зараз ще відбувається броунівський рух, реконструкція, то “в українській драматургії вже можемо спостерігати тенденції конструктивні, естетично потужні, з більшим тяжінням до синтезу, ніж до розтину та мозаїчного препарування [1, с. 7]”.

Проблема драматургії – це проблема культури в цілому, її креативності. Адже п’єси можна розглядати як художні проєкції нашого світу, які не просто передають інформацію про сучасність наступним поколінням і народам, а можуть входити в іншу культуру як дієві ігрові моделі, впливаючи на свідомість. Від діалогу сучасної драми й театру залежить, чи сприйматиметься наш період як некреативний і вторинний, чи він передасть нащадкам цікаві переплетіння драматичних ігор і нові ідеї про вічний світ.

Водночас драматургія кінця 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. вже наділена рисами певного синтезу, “підсумковості”, демонструє доволі високий естетичний рівень і вповні може бути кваліфікована як якісно новий етап розвитку української літератури для театру. Від кінця 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. система драматургічних жанрів в українському контексті зазнає суттєвих змін і трансформацій, а подальші десятиліття стають лабораторією інтенсивних пошуків та накопичення об’ємного фактичного матеріалу з нетрадиційними підходами до організації текстового і паратекстового рівнів драми, різнофокусними стильовими пріоритетами, поліморфними неоміфологічними “ін’єкціями” на образному, сюжетному, мотивному, жанровому та структурному рівнях. Зона інтенсивного перетину різних міфологічних складових з принципами організації драматургічного тексту суттєво розширила поле експериментування для новітніх драматургів і зумовила очевидну жанрову динаміку, фіксовану в моделях переходу від класичної до некласичної, від некласичної до постнекласичної драми. Відносно нові жанрово-стильові комплекси, сформовані у “драматургії переходу”, акумулюють потенційні можливості для подальшої жанрової динаміки: оновлення національної моделі драми, ревізію етнодраматургічних жанрових

кліше і матриць (вертепу, літургійного дійства, шкільної драми, інтермедії, ігрових форм театральності козацької доби, драматичної поеми, жорсткої інтелектуальної драми експресіонізму); відкритість національно продуктивних жанрових форм для інокультурних драматургічних кодів та впливу європейських театральних практик ХХ ст.; помітну семантичну регіоналізацію міфопоетичного жанрового і мотивного потенціалу української драматургії з відчутною інтенцією на певну покордонність, пов'язану з можливістю інтегрувати впливи різних культурних парадигм – географічних, ментальних, стильових; очевидний перехід з деконструктивної фази до конструктивної пошукової з оновленням реміологізаційного потенціалу драматургічних жанрів, причому українська пострадянська драма, розрахована на елітарного і камерного реципієнта, у підходах до пошуків нової формальнозмістової якості зберігає множинність міфопоетичних стратегій, їх високий інтелектуалізм і акцентовану комбінаторність, літературоцентризм, горизонтальновертикальну відкритість для впливів; “деевгемеризацію” протагоніста, його полеміку з “масовими” і “традиційними” цінностями; переключення уваги на локальні аспекти міфа, скомпліковані за несистемним принципом, згідно з яким міф у драматургічній рецепції вже не обсервується як цілісність.

Українська драматургія останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ ст. радикально переосмислює християнську драмоміфологію, страдницьку версію міфу козацтва, модерністські міфи про людину-творця; також є всі підстави говорити про поступове оформлення нових для української драми наскрізних міфів (абсурд, Чорнобиль, українська мова, сегментація людини і простору, симулятивний світ, невписаність українства в систему світових координат, двійництво, лицедійство).

Надіндивідуальними факторами розбалансування традиційних жанрових норм в українській драматургії кінця ХХ – початку ХХІ ст. можна вважати її одночасне тяжіння до модерністських і барокових естетичних координат, уніфікацію художніх процесів, заданих у різних стильових параметрах, переміщення на далеку периферію національно-романтичної, етнографічної, а в

останні роки – і психологічної компоненти драматургічного тексту, карнавальні-ігрові уподобання драматургів, відкритість національної версії драми постмодерної доби для інонаціональних та прозових, поетичних, есеїстичних впливів, активізацію комплікативної жанрології. У зв'язку з цим неправомірно говорити про сучасну драматургічну систему як сукупність “чистих” традиційних жанрів.

У новітній українській драматургії очевидним інтегративним потенціалом наділений різнорівневий міф, який у багатьох випадках може правити за жанрову доміную при окресленні кордонів та рефлектуванні багатоярусної структури новітньої жанрової системи драми. Подеколи для новітніх авторів така “нежанровість” художнього мислення межує з шахрайством, адже соціокультурна маргіналізація драматургічного дискурсу на гребені формального експериментаторства відкриває його для непрофесіоналів. Однією з наріжних, так само як за доби бароко, є проблема кордонів художнього тексту через постійний вихід жанрів, навіть комплікативних, за власні межі, автодеконструктивні пошуки та високу сейсмичну активність жанрових кордонів. Субстанціонально-смісловий центр у більшості перехідних жанрів драми пересувається з проблемно-тематичної, у найпізніших текстах навіть з жанрово-стильової доміную на вегетативну периферію структури художнього тексту, тобто на контекстуальний, інтертекстуальний, асоціативний, інтуїтивний рівні. Розхитування традиційних жанрових пріоритетів в українській драматургії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. проявляється на глибинному рівні перегляду категорії “драматичного цілого” з чітко прописаними нормами організації тексту, причому ревізуються різні попередні шаблони організації жанрово-видової цілісності драми: а) драматичне ціле розглядається як міф або міфологічний цикл, внаслідок чого відбувається циклізація мікротекстів; б) драматичне ціле виступає як пов'язаний прихованими принципами комплект дециклізованих драматургічних мікроодиниць, написаних у стильовій парадигмі “таетра абсурду”; в) драма витлумачується як не-діалог, що сприяє жанровому конституюванню

монодрами; г) драма програмується як фрагментарний ігровий діалог текстів різної природи, організований за принципом поетичного жанру глоси, тобто як виключно філологічна гра; д) драма, запрограмована як не-спектакль, реалізується в жанровому різновиді “драми для читання”; е) за рахунок редукції “основного” тексту і його поглинання розширеним паратекстом драма перетворюється на глобалізовану ремарку; ж) белетризації драми і рухомості її родо-видових кордонів сприяє її позиціонування як прози.

Формування нового жанрово-стильового контексту української драматургії відбувається також під тиском “антидраматургії”, представленої великим масивом кіч-продукції сучасного самвидаву і мережових “архівів”: основною стратегією подібних текстів стають мовно-концептуальні ігри в “низькому” мовно-семантичному реєстрі. “Низькому” реєстру формально-змістових деконструкцій в українській драматургії протистоїть “високий” реєстр – одним із ключових метаміфів для драматургії постмодерної доби виступає Театр (міфологемами стають його простір, стратегії, практики, магічна сила впливу, приховані естетичні резерви, багаторівневі коди).

Висновки. Отже, не дивно, що на межі ХХ-ХХІ століть цей пошук не припинено, навпаки, активізовано насамперед через засвоєння ресурсів модерністської драми у постмодерному прочитанні. Драматургічний процес 1980-х років ХХ століття – 10-х років ХХІ століття – це цілісна картина, а не механічна сума різновекторних тенденцій, адже поняття “процес” передбачає логічну закономірність, вибудовану у параметрах “перцептивної перспективи”. Послідовний аналіз творів української драматургії означеної доби доводить їх репрезентативність, системність, високий рівень міфопоетичності, сформованість жанромодулятивних процесів і таким чином спростовує міф про її одвічну “кризу”. Вписуваність досліджуваного матеріалу в парадигму “перехідних епох” обумовлена банкрутством ідентичності сучасного українського суспільства, покордонним характером новітньої української літератури, інтенсивним субкультурним сплеском всередині драматургії, раніше відсутньою жанровою еkleктикою, активізацією ігрових естетичних

практик, концентрованими імпульсами нетрадиційного жанрового моделювання, виразною національною стильовою специфікою (комплексною рецепцією барокових, модерністських і постмодерністських текстових стратегій).

У драматургії сьогодні, попри надмір різновекторних тенденцій, спостерігається прагнення до конструктивного синтезу, міфопоетичність світосприйняття драматургів нового покоління сприяє оформленню розмаїтих і художньо самостійних ідіостилістик. Новітня українська драма, переставши бути офіційним засобом впливу на масову аудиторію, знову наділена культурологічним статусом і літературною продуктивністю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарева О. Сучасна українська драматургія – “діагностична модель суспільства” / О. Бондарева // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць. – Вип. XXXI. – Херсон : Айлопт, 2005. – С. 5-10.
2. Залеська-Онишкевич Л. Українська драма сьогодні (1992–2002) / Л. Залеська-Онишкевич // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців : Літературознавство / упор. В. Антофійчук. – Чернівці : Рута, 2003. – Кн. 2. – С. 353-357.
3. Український театр XX століття / упор. Н. Корнієнко. – К., 2003. – 317 с.

**КЛЮЧОВІ РИСИ МОВНО-ХУДОЖНЬОГО ПОРТРЕТУ СОФІЇ
АНДРУХОВИЧ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)**

Каліч Дарія Сергіївна
студентка 1 курсу, магістр
Загнітко А. П.
д. філол. наук, професор
ДонНУ імені Василя Стуса
м. Вінниця

Анотація: на основі аналізу твору «Фелікс Австрія» виявлено ключові риси мовно-художнього портрета Софії Андрухович, а також специфіку та її індивідуального стилю. Прослідковано репрезентацію власного досвіду та переживань письменниці в описі персонажів романів та зокрема її аналізу проблеми особистісної самоідентифікації способом опису тілесності.

Ключові слова: мовно-художній портрет, інтертекстуальність, ідентифікація особистості, неретроспективність подій, роман-щоденник, хронологічність.

Чимало дослідників постмодерністської літератури в своїх працях демонструють прагнення поглибити філософські уявлення про людину, особливості її світогляду, почуттів, емоцій, поведінки тощо, які представлені в художніх творах сучасних авторів задля розкриття ключових рис мовно-художнього портрета останніх. Відповідно до цієї актуальної тенденції у статті розглянуті ключові риси мовно-художнього портрета Софії Андрухович.

Аналіз джерельної бази показав, що ключовою особливістю творчості Софії Андрухович є інтертекстуальність. Вдало репрезентує мовно-художній портрет авторки її твір «Фелікс Австрія» (2014. р.) [1].

Аналізований роман вказує на один із важливих компонентів мовно-художнього портрета Софії Андрухович – емоційно-емотивний. Вважаємо, що

особливо яскраво він заявлений у художньому творі «Фелікс Австрія» [1]. Зокрема авторка розкриває цілісний зміст створених художніх образів (персонажів) через зосередження уваги на таких аспектах [5, с. 329]:

- духовне єство особистостей;
- ціннісна система;
- ідеали та цілі (репрезентовані у рисах характеру, поведінкових стереотипах, методах мислення) та способи їх досягнення;
- способи вираження мовленнєвої поведінки.

Важливо, що на сторінках роману «Фелікс Австрія» авторка сформувала цілісну характеристику його героїв як індивідуальну мовленнєву особистість, визначивши співвідносність мовлення роману та особливих форм репрезентації зовнішнього та внутрішнього стану у формі поведінкових реакцій, систематизації й аналізу вираження форм внутрішніх станів через експресивні мовні засоби всього комплексу реплік окремих персонажів [5, с. 329].

У межах роману «Фелікс Австрія» емоційно-емотивний компонент мовно-художнього портрета Софії Андрухович має вагоме значення для створення взаємодії персонажів з навколишнім світом, оскільки за посередництвом емоцій героїв художнього твору подано їх ставлення одне до одного, до самих себе, до явищ і предметів довкілля [4, с. 56].

Для аргументованого тлумачення емоційно-емотивного складника «Фелікс Австрія» Софії Андрухович як компонента її мовно-художнього портрета важливо вказати на трактування понять «емоція» та «емотив», котрі віднесені дослідником В. Шаховським до психології та лінгвістики відповідно (див. рис. 1).

У психологічній науці поняття «емоції» має низку тлумачень. Ключові з них подані на схемі (рис. 1). З трактування, наведеного на цій схемі, видно, що емотивність постає властивістю за посередництвом мовних і мовленнєвих засобів виявляти емоційні стани й оцінювати їх.

Отже, з опертям на запропоновані трактування понять «емоція» та «емотив» (рис. 1) емоційно-емотивний складник «Фелікс Австрія» Софії

Андрухович вважаємо компонентом її мовно-художнього портрета, адже мовні особистості персонажів роману заявлені системою наявних у тексті мовленнєвих виявів. Вони репрезентують не лише персонажне, а й авторське мовлення в художньому дискурсі. Емоційно-емотивний компонент мовно-художнього портрета Софії Андрухович відображений також в іменах персонажів. Зокрема сама письменниця говорить про те, що імена їм добирала, керуючись інтуїцією.

Трактування понять «емоція» в психології та «емотив» в мовознавстві

Поняття «емоція»

- стан людини, обумовлений ситуаційним характером, що проявляється у зовнішніх проявах (короткочасний і минулий стан, як такий, що руйнує та дезорганізує поведінку людини, або відіграє позитивну роль в організації, мотивації і підкріпленні поведінки);
- процес оцінювання інформації про зовнішній і внутрішній світ, що надходить до мозку, яка через відчуття або сприйняття кодується в образи;
- суб'єктивне утворення, яке виникає у відповідь на нервові збудження;
- емоція керує фізичною та мисленнєвою активністю індивіда, супроводжує всі вчинки, дії, відчуття людини і характеризується тримірним вираженням (фізіологічним, суб'єктивним, експресивним)

Поняття «емотив»

вираження емоційного світовідчуття автора худож. тексту, його ставлення до зображ. подій, ймовірність емоцій реального чи модел-го авторською свідомістю гіпотетичного читача відносно описув. подій, явищ, персонажів, їх поведінки й аналіз-ся за доп. емоціогенних маркерів

Рис. 1. Трактування понять «емоція» в психології та «емотив» у мовознавстві

Отже, авторка, уявляючи персонажа з його характером, специфічною психологією, манерами поведінки, його історією, прагнула відчувати його ім'я, тобто письменниця керувалася власним світовідчуттям та особливим ставленням до певного персонажа, Софія Андрухович підбрала ім'я для служниці – Аделя. Ключовими передумовами такого вибору стали – простота, благородність, популярність в описуваному часі, акцентуація на походженні персонажу [6]. У романі «Фелікс Австрія» авторка концентрує увагу читачів на сприйнятті складного та сповненого протиріч образу Стефи. Представлення

персонажу здійснене передусім із використанням фокалізації, в т. ч. в аспекті перцепції (сприйняття Стефою самої себе, інших героїв і подій). Індивідуальність цього персонажу загалом розкрита авторкою через застосування емоціогенних маркерів на тлі її стосунків з Аделюю. Емоціогенними маркерами, емоційно значущими компонентами (в т. ч. елементами емоційного мислення та емоційної пам'яті) авторка демонструє власний мовно-художній портрет, акцентуючи на таких аспектах образу Стефи: ілюзійна природа ставлення до неї доктора; любов отця Йосифа [5, с. 330].

Властивим для мовно-художнього портрета є демонстрація образу персонажу на основі його «ядерних» емоцій – тих, які персонаж переживає найчастіше. До прикладу, героїня Стефа в романі «Фелікс Австрія» частіше переживає емоції зі знаком негативу. Останні в комбінації з первинними враженнями, наступними міркуваннями, роздумами й аналізом трансформувались у синтезовану рефлексію Стефи. Завдяки такому прийому читачі можуть стати спостерігачами внутрішньої трансформації героїні. Таким чином мовно-художній портрет Софії Андрухович охоплює опис внутрішніх перетворень персонажів її творів із рефлексією. У межах емоційно-емотивного компонента мовно-художнього портрета Софії Андрухович спектр негативних емоцій описуваних персонажів охоплює огиду, відразу, образу, самотність, низьку самооцінку, сум, ненависть, гнів, роздратування, приклади яких наведені в таблиці 1.

Табл. 1.

Компоненти мовно-художнього портрета Софії Андрухович на прикладах опису негативних емоцій її персонажів

Пережиті емоції	Приклади з контексту роману
1	2
огиди	«<...> я проковтнула це, як зіпсований харч. Мені стало зле <...> мене так замлоїло, що я ледве втрималась, аби не вивернути <...> те, на що перетворились шницлі»
відчуття самотності	«<...> кілька годин, які я провела там наодинці, були найпорожнішим і найтягучішим часом мого життя»; «Я озиралась навколо, оглядала цей химерний дім, Петрове дитя, наш прихисток – і образа знову і знову заливала мене по вінця. Вони мають одне одного: Аделя має Петра і має спогади про свого рідного батька, про доктора Ангера, який належав тільки їй. Має спогади про Терезу. <...> Петро має Аделю і Фелікса. Має своє каміння і свій цвинтар. <...> Фелікс має тепер їх обох. І тільки я не маю нікого. Халупа, в якій я народилась, згоріла. <...> Я сама на весь світ. Самісінька»

1	2
ненависть, відраза	«Я вилетіла сходами на гору <...>. Яку палочу ненависть відчувала я до цієї жінки, яку відразу <...>; що за глупа безголова коза, що за набита дрантям манірна вертихвістка! <...> ніколи не чула щирості, чи вдячності, чи любові. Усе тільки мною витирати болото й урину, усе тільки принижувати та їздити верхи»
роздратування, гнів	«засліплена, самотня, розірвана на частини своїми жалями,...»

З контексту аналізованого роману «Фелікс Австрія» чітко прослідковується ще одна риса мовно-художнього портрета авторки – демонстрація контрастності та комбінації різних емоцій, які переживають персонажі. Часто Софія Андрухович описує складні моменти з життя героїв, у яких вони різко переходять від одного емоційного стану до іншого. Завдяки такому прийому персонажі сприймаються як живі та приковують до себе увагу читачів. Контрастність емоцій та психологічних станів як важлива риса мовно-художнього портрета чітко виявляється в описі образу Стефи. Для кращого розуміння така контрастність візуалізована схематично (див. рис. 2).

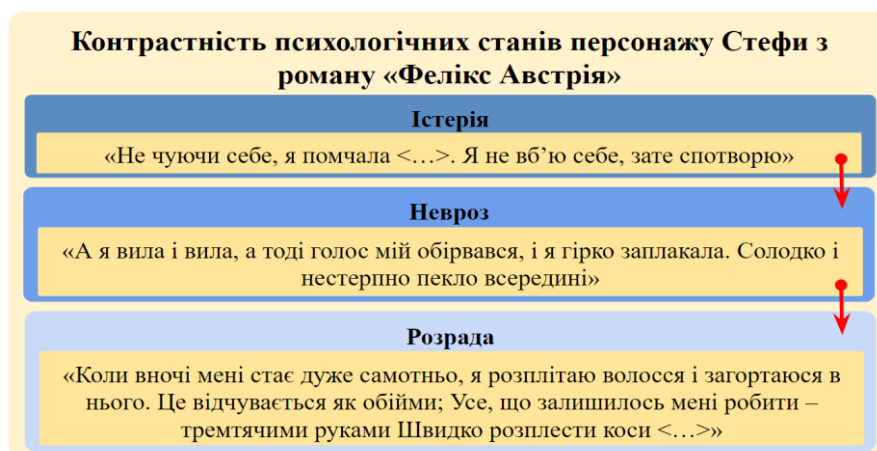

Рис. 2. Контрастність психологічних станів персонажу Софії Андрухович

знервована, плачу навіть крізь сон. То злюсь, то лаюсь, а то слова з мене не витягнеш» [5, с. 28].

Враховуючи повторюваність подібних формулювань авторки (рис. 2), приходимо до висновку, що героїня Стефа впродовж усього роману «Фелікс Австрія» переходить від одного стану до іншого і так по колу. Таким чином виявляється ще один компонент мовно-художнього портрета Софії Андрухович – психологічна розповідь як різновид авторського психологічного зображення з

характерними динамікою думок, емоцій, відчуттів. Наприклад, персонаж Стефи в романі «Фелікс Австрія» пригадує власний психоемоційний стан із часів дитинства таким формулюванням: «<...> я криклива і

Домінування сприйняття персонажами в контексті аналізованих творів вказує на відчуття існування в персонажів. Комбінуючи контрастність психолого-емоційних станів та психологічну розповідь, Софії Андрухович доповнює власний мовно-художній портрет.

Завдяки інтроспекції розмірковування персонажів Софія Андрухович здійснює психологічний аналіз у формі оповіді про їхній внутрішній світ, настрої, емоційний стан. Емоційного навантаження контексту письменниці вдалось досягти через застосування емотивів, що характерно для її мовно-художнього портрета.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрухович Софія. Фелікс Австрія: роман. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 288 с.
2. Гладь С. В. Лексико-семантичні особливості емоціогенних маркерів текстового простору (досвід інтерпретації англійськомовного художнього тексту). [Електронний ресурс]. URL : <https://naub.oa.edu.ua/2014/leksyko-semantychni-osoblyvosti-emotsioghennyh-markeriv-tekstovoho-prostoru-dosvid-interpretatsiji-anhlyskomovnoho-hudozhnoho-tekstu/>.
3. Левченко Г. Утопічний хронотоп «щасливої Австрії» в сучасному українському романі (на матеріалі творів Ю. Винничука, С. Андрухович, Н. Гурницької). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2016. Вип. 9. С. 126 – 135.
4. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: [навч. посіб.]. К.: Каравелла, 2012. 328 с. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.psyh.kiev.ua>.
5. Скляр І. О. Специфіка вираження емоційно-емотивного компонента

в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія». *Мова і культура*. 2018. Вип. 21, Т. IV (193). С. 328 – 334.

6. Софія Андрухович: Я ніколи не напишу досконалої книжки. Але я писатиму. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.theinsider.ua/art/sofiya-andrukhovich-ya-nikoli-ne-napishu-doskonaloyiknizhki-ale-ya-pisatimu/>.

7. Стельмах Х. Феномен жіночого письма: теорія та практика. *Studia methodologica*. 2004. Вип. 14. С. 16 – 19.

8. Kristela Julia. *La revolution langage poetique: l'avantgarde a la fin du XIX-e siecle*. Париж, 1974. 443 р.

PHILOLOGICAL SCIENCES

UDC: 81.1

CURRENT ISSUES OF TEACHING ENGLISH IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

Ananiychuk Bohdana Olehivna

cadet of Educational and Scientific Institute
for the Training of Specialists for the National Police Units,

Dekusar Ganna Gennadiivna,

Senior Lecturer of Ukrainian Studies
and Foreign Languages Department,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Dnipro, Ukraine

Abstract: The current stage of the development of science and education in Ukraine is characterized by the incompleteness of reforms in the field of the educational process in higher education institutions. The full implementation of these changes requires the formation of such a level of training and education in the state that would meet the requirements of developed European countries. In the process of such modernization, the system of teaching a foreign language, in particular, English, should be improved. During the training of law enforcement officers, knowledge of the English language plays a very important role, because thanks to this, they get the opportunity to interact not only with citizens of Ukraine, but also with citizens of foreign countries.

Key words: foreign language, English language, training, employees of the National Police, cadets, policemen, institutions of higher education with specific study conditions.

Formulation of the problem. Despite the obvious advantages of knowing

several languages, and contrary to the fact that Ukraine has taken a course towards European integration, which involves the exchange of work experience, in particular, in the field of the National Police, it is possible to state an increase in the number of people who claim: "Ukrainians should know and study their native language ". Studying foreign languages by cadets improves their ability to learn the material, and also increases the level of culture and tolerance to the traditions of other peoples, and therefore to the citizens of their own country.

Analysis of recent research and publications. The above topic is at a sufficient level of scientific research, the following scientists were engaged in its study: Koryakovtseva N. F., Protasova N. G., Aloshina O. M., Polishchuk Y. V., Yevdokimov D., Zgurska V. G., Kalyuzhna V., Chernysheva V. and others. In view of this, it can be argued that the analysis and evaluation of scientific sources will fully help specific areas of studying English as a foreign language, primarily in higher education institutions with specific learning conditions.

Presentation of the main research material. One of the most urgent problems of the modern methodology of learning foreign languages is the reorientation of the educational process to the independent work of students, the creation of conditions for their self-expression and self-development, and the provision of an appropriate educational environment for personal activity [1, c. 151]. Cadets have many opportunities to learn the language by participating in various international conferences, writing papers and completing tasks aimed at independent mastery of a foreign language and awareness of its importance in later life.

Among the principles that modern police officers and cadets should be guided by when learning a foreign language, we can note: the priority of self-study; the principle of joint activity; based on the experience of the learner; individualization; systematicity; contextuality; update of results; effectiveness of training; development of educational needs; conscious learning [2, c. 37].

Communicative, constructivist, and cognitive-communicative methods are considered the main methods of learning foreign languages.

Teaching a foreign language using the communicative method is based on the

creation of conditions characteristic of real communication. Even from the name of the method, its essence follows: the focus is on mastering language competence, the use of free communication during training. During the processing of texts and exercises, cadets should express their opinions on this or that issue, discuss.

When applying the constructivist method of learning English, teachers direct the learning process to an action that is close to the realities of life. Cadets get closer to real life situations, experience them independently, while using the English language, thus developing English communication skills in similar situations in the future.

The cognitive-communicative method of learning a foreign language involves ensuring the principle of awareness. According to this method, cadets, studying a linguistic phenomenon, rely on understanding its occurrence and use in free language. Such exercises capture the attention of cadets, form their searching interest in further learning the English language, teach them to analyze, generalize, compare, and find relationships [3, p. 242–247].

The role-playing method is an active learning method that develops the cadet's communication skills. Using interesting role-playing games, students get motivation to learn a foreign language. With the help of this interactive teaching method, it is possible to overcome the language barrier and significantly improve the communicative practice of cadets. Each role play has its own tasks, performing which partners interact with each other. Thus, they form social-role relations, the level of which depends on the quality of performance of certain tasks [4].

It is also an important point that in 2016, with the support of the British Council, English language courses for police officers were created together with the US Embassy in Ukraine. Thanks to this project, police officers have the opportunity to learn English for free. With the help of the course, patrol officers will be able to communicate better in English and provide assistance to foreign guests of Kyiv. The curriculum includes 120 hours of classroom work and tasks to be completed independently at home. The course is aimed not only to improve the level of English in general, but also to develop the ability to use specialized professional vocabulary

in life situations [5].

Learning the English legal language combines the methodology of teaching a foreign language and knowledge of the legal system of the country whose language is being studied. Students are involved in the process of learning a foreign legal language through the language of law. Since a foreign language in the field of jurisprudence requires special, conceptual and linguistic knowledge, the teaching method is focused on mastering vocabulary, syntax and oral speech [6].

Peculiarities of assimilation of international terms during the study of foreign languages by future police officers will contribute to the more effective formation of their communication skills and abilities, as well as to the professional performance of duties related to the protection and protection of civil rights and public order in further professional activities. It should also be noted that knowledge of a foreign language not only significantly increases the status of a police officer, his self-esteem and professional competence, but also allows establishing more trusting relationships in the process of communication with foreign tourists, which will also contribute to the formation of a positive image of our state [6].

In order to teach students to use a foreign language both as a means of obtaining new information and as a means of communication in the professional sphere, language teachers and education experts of many countries are developing new, more effective teaching methods that can be used in the development of communication skills and abilities. One of these methods is a personal conversation - informal communication between a student and a teacher on a special or everyday topic in the language being studied, which allows the student to get the necessary practice in listening and speaking skills [7].

Conclusions. Language in the modern world serves not only as a communication tool, but also as a means of cognition. At the university, a foreign language is primarily an organic and mandatory component of the professional training of future specialists. English language training of cadets should include a complex of practical, general educational, developmental, professional and educational components. In our opinion, one of the most effective ways to increase

the motivation to learn English is to create conditions in which cadets could apply their knowledge of a foreign language in practice, so that they are focused on specific areas of application. The teacher needs to take into account the interests of the cadets and select means and forms to meet their language needs within the limits of their future professional activities. Language learning in the conditions of a non-speaking university can be effective if it has a professional focus. The practice of carrying out any activity, learning a foreign language in particular, shows that it is possible on the basis of creating motivation as a desire to perform a certain task. Therefore, we consider it promising to further research all factors and conditions that contribute to the creation of sustainable motivation for cadets to learn a foreign language in connection with law enforcement specialties.

REFERENCES:

1. Koryakovtseva N. F. Modern method of organizing independent work of foreign language learners. M.: ARCTY, 2002. 176 p. (date of application: 16.10.2022).

2. Protasova N. G. Theoretical foundations of training of civil servants in the system of professional development. K.: UADU, 2000. 158 p. (date of application: 16.10.2022).

3. Alyoshina O. M. Modern methods and technologies of teaching foreign languages in universities. Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite: coll. of science pr. ed. L.L. Tovazhnyanskyi, O. H. Romanovsky. Kharkiv: NTU "KhPI", 2012. Issue 30–31 (34–35). P. 242–247. (date of application: 16.10.2022).

4. Polishchuk Yu.V. Role playing as a communicative and interactive method of learning English at school. Mariupol Youth Scientific Forum: traditional and new aspects of research and teaching of foreign languages and Latin languages: Materials I All-Ukrainian. 2015. P. 184 (date of application: 10.16.2022).

5. Evdokimov D. The English course for the patrol police is the most successful project for spreading the language among public servants. British council.

URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/about/british-council-ukraine/25-years/yevdokymov> (date of application: 10.16.2022).

6. Zgurska V. G. Structural and semantic characteristics of legal terminology of the English language within the framework of Ukrainian translation. Actual problems of Slavic philology. Series: Linguistics and literary studies. 2010 (date of application: 16.10.2022).

7. Kalyuzhna V., Chernysheva V. About the significance of the foreign experience of training future law enforcement officers for the spiritual development of cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in foreign language classes. Actual problems of spirituality. 2000. № 3. p. 300-306. (date of application: 16.10.2022).

CLASSIFICATION OF VARIETIES OF ELLIPTICAL SENTENCES

Babak Daria

6th year student,

Sydoruk Galina,

associate professor,

National University

of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

An elliptical sentence is the result of a simplification of the sentence structure, which is carried out on the basis of the operation of removing one or another constructive element, provided that the meaning of the sentence is not lost. Such a tendency to simplify is motivated by the need to express thoughts in a compact form.

1. Currently, there are three types of simplification, which can be attributed to:
2. Elimination of a certain element of the sentence structure
3. Eliminating the relative clause from its structure;
4. Reconstruction of the syntactic unit.

Collapsing information is carried out not only by using an ellipsis, there are also other methods of collapsing information. In such conditions, there is a need to distinguish and carry out a comparative analysis of the characteristic features of ellipsis and other compression phenomena, the basis of which is the simplification of sentences. Such phenomena include contamination, substitution, compression, reduction, which have common features with the phenomenon of ellipsis.

V. Aleksandrova includes the following structural-semantic and functional-communicative parameters as the main criteria for distinguishing contamination, substitution, compression, reduction, and ellipsis:

- logical-semantic (linguistic-cognitive) operation;
- teleology of information resource use;
- the number of involved constructive parts – predicative units;
- scope - word combination, simple sentence, complex sentence.

The different understanding of elliptical constructions and sentences by

scientists leads to the allocation of different bases for their classifications. Thus, N.Klenova made a classification of elliptical constructions based on the English-language newspaper and journalistic style. This classification includes the following elliptical designs:

1. Elliptical constructions with the conjunctions although, though, if, once (if), when, while (in these constructions, the verb conjunction to be is usually omitted): The woman could not undergo the necessary surgical procedure, while in jail.

2. Elliptical constructions with the conjunctions whatever, no matter how, however (these constructions are characterized by the omission of the predicate and, in some cases, the subject): Whatever the consequences of the recession, they are to be eliminated.

3. Elliptical constructions with the conjunctions if, where, when + adjective, participle II or adverb (in such phrases, the subject and variable part of the predicate are often missing): The elections, if crucial, are to take place immediately.

4. Elliptical constructions with inflections if any, if anything, if at all, if ever, if only (these constructions have an expressive and reinforcing meaning, while they are often characterized by the omission of the inflection there is (are)); similar constructions, as a rule, stand or after the noun to which they refer, or between the noun and its definition): If anything, the decision to be taken will never depend on the national government alone.

5. Elliptical constructions with words like admittedly, ironically, paradoxically, allegedly (in these constructions, the subject and predicate are represented by zero variants).

O. Varlamova, analyzing elliptical sentences, notes that they arise mainly on the basis of the absence of the main members in the composition of the sentence:

1. subject;
2. predicate;
3. subject and predicate.

O. Obraztsova proposes the division of elliptical constructions by the nature of

filling the missing components. The researcher singles out contextual ellipsis, situational ellipsis, phraseological ellipsis and actually elliptical constructions.

V. Lipatov classifies elliptical constructions without associating them with incomplete ones. According to the scientist, the communicative basis of "elliptical monorhems" is formed by means of such components as "agent, patient and adverbializer". The linguist singles out the model types of "elliptical monorhems" - structural-semantic models that have the same structure, but differ in the number of components in it: - single component; - two-component; - three-component model types.

Lipatov singles out models of elliptical constructions based on the presence of materially expressed components - the subject (agent) and the distributor of the elliptic component (patient, adverbializer). So, a grammatical feature of ellipsis should be considered the presence of three components in the statement:

- of a subject performing an action or characterized by a state;
- ellipted verb component;
- spreader of the verb component.

In such conditions, the material expression is obligatory only for the propagator, without which the elliptical sentence cannot function.

S.Illenko classifies two-component sentences with the absence of a predicate according to semantic features:

1. a sentence with the meaning of a person's action in relation to an object or another person;
2. a sentence with the meaning of the movement of a person or an object in space;
3. sentences denoting the physical action of one person in relation to another person or object;
4. sentences with the meaning of speech/thought

The semantic groups of simple elliptical sentences listed by the scientist do not exhaust all their meanings. S.Illenko notes that the peculiarity of elliptical sentences lies in their semantic incompleteness, since in them a specific action is not identified

in the presence of circumstances and the addition of a predicate group.

O. Obraztsova also cites the opinion of P. Lekant, who discovered special groups of constructions that become elliptical when the verb is "omitted". These are designs:

1. with verbs of motion;
2. with verbs of speech – thoughts;
3. with verbs denoting intense physical actions;
4. with verbs meaning "grab", "take".

Each of the listed constructions corresponds to a productive model of an elliptical sentence.

Ambiguous views on the nature of the elliptical sentence and on the classification of elliptical constructions given in this part of the work allow us to conclude that the problem is not sufficiently studied and is relevant.

REFERENCES

1. Aleksandrova V. G. Cognitive-communicative potential of the elliptical sentence in modern English. Diss. can. Phil. of Science.... Spec. 10.02.04 – Germanic Languages. Odesa, 2008. 238 p.
2. Lipatov V. M., Gladush N. F. Elliptical sentences in English and Ukrainian languages in English-language scientific and technical texts. "Young scientist", 2020. 11 (87). P. 416–419
3. Obraztsova O. M. Linear organization of utterances in English, Russian and Ukrainian languages. Kh.: BURUN KNYGA, 2012. 384 p

**INTRODUCTION OF THE SCIENTIFIC RESEARCH RESULTS
INTO THE EDUCATIONAL PROCESS
(ON THE EXAMPLE OF FREQUENCY DICTIONARIES)**

Grodskaya Elina Borisovna,
c.cultural.s., associate professor
Odessa National Polytechnic University
Odessa. Ukraine

A characteristic feature of modern linguistic science is a growing demand for the results of theoretical research with a view to their immediate implementation in applied linguistics. The consequence of such a synthesis manifested in the improvement of English language teaching methods for foreign language students, and, in particular, in a radical change in the content of instructional lexicographical resources. An example is the use of the results of the analysis of combinatory ties within word-phrases that make it possible to record for memorizing the whole phrases rather than individual words [1], [2], which contributes to more rapid development of oral speech. It is safe to say that the listed books are based on real linguistic analysis of the relevant texts, since they provide statistics on the frequency of using word-combinations intended for acquisition.

It appears that the subject of colloquial English has already been provided well enough with methodologically reliable literature, the number of which keeps growing. Besides the above-mentioned textbooks, one can specify the works aimed at improving the compatibility dictionaries on the basis of the selection of the existing ones. However, as regards such a side of society as the scientific, technical and industrial activity of man and, therefore, the training of future engineers in English for Specific Purposes, it is covered in the existing publications to a much lesser extent. The reason for this is, above all, an insufficient number of generalising linguistic facts, which would help to create the necessary basis for methodological literature for teaching English at Technical Universities. Therefore, there is now a definite rise in the theoretical studies dealing with patterns of compatibility of

linguistic units in the texts of scientific functional style [3], [4], [5] and providing their findings for problem solving in the areas of applied linguistics.

It is from these positions that the theoretical linguistics research of the authors of the present paper is being carried out. Working at the department of foreign languages in non-linguistic (technical) higher educational Institution where the main purpose of the curriculum is to teach students, residents of Ukraine, English for Specific Purposes (i.e. reading, translation, listening and speaking skills in technical areas of knowledge), the authors believe that only the results of the independent theoretical research of the units operating in authentic scientific and technical texts should be used in the English teaching process.

Since, as it was mentioned, training dictionaries, containing word-phrases but not individual words, are becoming more and more popular, the study of combinability (combinatorics), i.e. the realization of the potential of different speech units to obligatorily attach other elements of the text, is topical and timely.

So we can say that this paper is at the intersection of the two different disciplines, namely methodology of English teaching and theoretical linguistics that interact on the basis of mutual exchange of problems and results.

The goal of the paper is to describe the results of the initial research, which is devoted to the formation of the statistically reliable frequency dictionary (list). The further aim is to extract the list of the word-phrases which will be presented in the educational process for training. So the first task is to create the text corpus "Radio-Electronics" in order to make the base material for the research.

As the material of the study we have chosen the sublanguage "Radio-Electronics", which is an integral part of the scientific discourse. When choosing this exact area of knowledge, we were guided by the fact that the industry "Radio-Electronics" is one of the most promising and rapidly developing fields of science and engineering, with an enormous amount of information being published on its achievements in English. For example, there is hardly a sphere in modern society that can do without electronics, including such an important for everyone sector as domestic appliances as well. For the future engineers to get the access to the most

important collections of the world scientific and technical literature, to timely receive the necessary information, as well as be able to communicate with foreign colleagues at conferences and workshops, we need to use accurate and proven linguistic facts in the instructional work, which are reflected in the scientific texts on specialty “Radio-Electronics”. Thus, the results of research on the material of “Radio-Electronics” text corpus described in this paper create the necessary prerequisites for the further improvement of a technique for English teaching the future specialists in Electronics.

The text corpus was formed by the method of continuous sampling. The basis of the text corpora were scientific and technical journals “Radio-Electronics” published in the United States. The total volume of the corpus is 200 thousand tokens, which generally meets the representativeness requirements for text corpora.

The frequency dictionary has been presented in two types – alphabetical and frequency, i.e. words stand either alphabetically (indicating the frequency of use), or in frequency (decreasing frequency) order.

In the course of forming the “Radio-Electronics” text corpus the texts, titles and abstracts to the papers composed and written by different authors were subjected to quantitative processing. In addition, the captions to drawings, diagrams and graphs were examined. The survey did not cover advertisements and commercials; neither equations nor formulas were taken into account. The author has recorded all autonomous verbs in any form and syntactic function (other than *to be* and *to have*, and verbs with postpositions such as “put up”).

The next stage of work with the obtained frequency list is to distinguish the most frequently used units. They are usually concentrated in the high frequency zone of the dictionary. It turns out that the group of the most frequently used units contains, in general, the articles, prepositions, conjunctions, proverbs and 5-10 most popular terms. The statistical linguistics demonstrates that such kind of elements occupy almost 75-80 percent of the text of any field belonging to the scientific and technical discourse.

The obtained results have confirmed the ones of the other linguists-scientists who deal with the investigations in the area of statistical linguistics and which can

contribute to the total conclusions.

The author suppose that the presented results can be applied to the course of “English for the Special Purposes” at the first stage of study.

BIBLIOGRAPHY

1. The Course of the English Language. Grammar in Constructions. Hollywood Vocabulary., available at: hollywoodvocabulary.com/grammar.php

2. Benson M., Benson E., Ilson R. The BBI combinatory dictionary of English: a guide to word combinations /Morton Benson, Evellyn Benson, Robert Ilson. Amsterdam-Philadelphia. – 1997. (a companion volume to the Lexicographic Description of English).

3. Dantsevich L. G. Structural peculiarities of the models of grammar ties in verbal word-groups (on the material of the English sublanguage “Radio electronics”) / Dantsevich L. G., Tsapenko L. E., Popovich E. S. – Odessa, Proceedings of Odessa Polytechnic University. – № 1 (38). – P. 321-325.

4. Yorkey R. Which Desk Dictionary Is Best for Foreign Students of English?// TESOL Quarterly. 1969. N. 3.

5. Kjellmer G. A Dictionary of English Collocations (in 3 volumes). Oxford, 1994. (KDEC)

UDC - 378

**IMPROVEMENT OF DOCTORS IN THE AZERBAIJAN SSR IN THE 70S
AND 80S OF THE XX CENTURY**

Hasanov İlham

PhD, senior researcher of the Institute of
History named after A. A. Bakikhanov ANAS
Baku, Azerbaijan

Abstract: Among the research institutions established in Soviet times, a special place is occupied by the Azerbaijan State Institute of Advanced Medical Training. The Azerbaijan State Institute of Advanced Training of Doctors, functioning in the Republic of Azerbaijan as an educational and scientific center, in the 70-80s did important work to improve the professionalism of medical workers. In the academic work, special attention was paid to lectures, seminars, the testing method was used to check the level of knowledge of graduates. In order to improve teaching, various technical means were used, methodological studies were conducted at the departments. The teaching staff of the Institute carried out particularly important research work, solved topical medical issues.

Keywords: Azerbaijani healthcare, Azerbaijani science, history of medicine, medical education, research institutions

Introductions: The study of the history of medicine, which is part of the history of Azerbaijan, is of great importance and relevant for study at all times. During the years of Soviet power, important research institutions were established in the Republic of Azerbaijan, outstanding scientists were educated, and a number of important research papers were written. Among the research institutions established in Soviet times, a special place is occupied by the Azerbaijan State Institute of Advanced Medical Training. The Azerbaijan State Institute of Advanced Training of Doctors, functioning in the Republic of Azerbaijan as an educational and scientific center, in the 70-80s did important work to improve the professionalism of medical

workers.

Results and discussion: The Azerbaijan State Institute of Advanced Medical Training was established in 1935 as an institution for advanced training and retraining of doctors and pharmacists at a modern level, in accordance with international standards. The history of the establishment of the Institute is associated with the name of Aziz Aliyev, rector of the Azerbaijan State Medical Institute. During the work of A. Aliyev as director of the Azerbaijan State Institute of Advanced Medical Training, the number of departments and laboratories has been increased, the material and technical base of the Institute has been strengthened. After the death of A. Aliyev, the institute was named after him. In subsequent years, Professors Buyukkishi Agayev and Heybat Abdullayev became directors of the institute. Founder of the Azerbaijan School of Urology akad. M.C. Javadzadeh started managing the Institute from 1975. The founder of the Azerbaijani School of Urology, Academician M.K. JavadZadeh, began to lead the institute in 1975. He paid special attention to young talented doctors studying at the Azerbaijan State Institute of Advanced Medical Training.

In order to eliminate the shortcomings in the activities of the Institute in the 70s, the management carried out positive serious reforms in the scientific and educational activities of the Azerbaijan state doctors improvement Institute [1, p. 7-8]. In order to improve the quality and efficiency of the educational process, new advanced methods were widely used at the Institute, modernized practical direction of educational programs was strengthened, and materials were mastered through tests.

The main principle of the guide was "research, teaching and application". Since the mid-70s, this has required an increase in the number of scientific research at departments and the construction of the educational process based on personal experience [4, p. 96]. During the leadership of Academician M. Javadzadeh, the material and technical base of the institute expanded even more, one of the buildings of the Republican Clinical Hospital was transferred to the Institute. It houses the library, the Central Research Laboratory, the Department of Organization and

Hygiene of Healthcare, the Department of Rentology, Genetics and Immunology, II Therapy, Neurology, Clinical Laboratory Diagnostics [1, p.10]. In 1980, a multi-storey dormitory was built and put into operation [2, p.36]. In 1983, the Scientific and Information Patent Group and the Central Research Laboratory were established, and in 1988 - the medical and advisory diagnostic surgical center.

The teaching staff of the Institute carried out particularly important research work, solved topical medical issues. The Institute had 30 departments, a central research laboratory, a library, a dormitory for doctors with 450 beds and a medical advisory diagnostic surgical center with 130 beds. In addition, large hospitals of the Republic: Republican Urological Hospital, Republican Clinical Hospital named after Academician M. Mirkasymov, Republican Cancer Center, Republican Diagnostic Center, Baku City Clinical Hospital No. 3, several dispensaries, children's hospitals and polyclinics complemented the educational base of the Institute [3,p.181;5,p.99-109]. Advanced training in more than 50 specialties was carried out at the faculties of Surgery, Therapy and medical prevention, on average, more than three thousand doctors qualified annually.

Seminars were held annually for doctors and pharmacists of health authorities and departments [3, p.11]. In order to train high-level specialists for practical healthcare, a two-year residency was established at the Institute in 1972, 160 doctors have been trained in clinical residency for 30 years [3, p.123]. In the academic work, special attention was paid to lectures, seminars, the testing method was used to check the level of knowledge of graduates. In order to improve teaching, various technical means were used, methodological studies were conducted at the departments (thematic programs, methodological lectures, practical classes and seminars).

The Institute provided training for doctors and pharmacists in internship, internship, residency, postgraduate and doctoral studies. In the 70s, the institute trained more than 60 graduate students, 23 foreign specialists were trained here. The dissertation Council on the specialties of urology, anesthesiology and resuscitation has been established and operates at the Institute.

Among the teaching staff of the Institute were full and honorary members of

the Academies of Sciences of Azerbaijan, Russia and other foreign countries, 32 doctors of sciences, 112 candidates of sciences. Of these, 4 honored scientists of the republic and 6 honored doctors. The Institute has trained 92 doctors of sciences, 495 candidates of sciences. The training of scientific and scientific-pedagogical personnel was improved, much attention was paid to the training of scientific-pedagogical personnel in postgraduate studies. From the 70s to the 90s, 40 doctoral and 130 candidate dissertations were defended at the Institute for 30 years.

Over the years, the Institute's staff has published 90 monographs, 21 textbooks, 280 methodological recommendations. Employees received copyrights for 68 inventions, made 210 effective proposals [1, p. 11]. Several scientific and experimental conferences were held annually at the Institute, of which the materials of 35 conferences were published. About 150 scientific articles of the Institute's scientists were published annually in various journals and periodicals. The Institute's staff made presentations in Moscow, St. Petersburg, Almaty, Kiev, Australia, Germany, the Islamic Republic of Iran, Turkey, Israel and the United States of America [4, p.92].

The research conducted at the Institute and the training of researchers (residency, postgraduate studies, doctoral studies) was carried out under the strict supervision of the Vice-rector for Scientific Work. Honored Doctor of Azerbaijan, Associate Professor has been working in this field for more than ten years Z.Pashabeyli. After that, for several years, the scientific part of the institute was headed by Professor N.Tagizadeh.

Successful research work and experience in the field of education at the Azerbaijan State Institute of Advanced Medical Training allowed to hold a number of international conferences and symposiums. Among these scientific events were the 3rd All-Union Plenum of Nephrologists (1976), the All-Union Conference of Transplantologists (1979), the 2nd All-Union Congress of Nephrologists (1980), the All-Union Meeting of Doctors and Pharmacists (1982), the event of the All-Union Expert Commission (1983-1984) and the All-Union meetings of the Presidium of the Academy of Medical Sciences held in 1985 [1, s.15].

Conclusions: Highly qualified specialists of the Institute took an active part in the work of health authorities, certification commissions, examination of patients, organization of seminars, conducting methodological and organizational meetings. Every year, the Institute's specialists examined more than 20 thousand patients and gave the necessary medical advice.

For the purpose of practical application of scientific research conducted at the Institute, doctors regularly got acquainted with modern achievements of science. The main scientific direction of the Institute is disease prevention. Scientific research was conducted in the direction of "regional problems of strengthening the health of the population of Azerbaijan". The Institute's staff carried out work to improve the epidemiology, diagnosis and treatment of chronic diseases, studied the ecology of large industrial cities, carried out epidemiological monitoring.

REFERENCES

1. Əziz Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə institutunun 70 illik tarixi, Bakı, Çəşoğlu, 2005
2. Ахмедов А. А., Труман Г. Л., Мехтиева С. А. Организаторы медицинской науки и образования Азербайджана. //Советское здравоохранение, 1987, №11
3. Мехтиева С. А. Некоторые особенности подготовки и усовершенствования врачей высшей медицинской школы Азербайджана. Материалы первого съезда гигиенистов и санитарных врачей Азербайджанской ССР. Баку, 1988, т. 2
4. Развитие медицинской науки в Азербайджане за 25 лет. Баку, Известия АН Азербайджанской ССР., 1980
5. Фель И. И, Алиев А. М. Организатор здравоохранения и медицинской науки в советском Азербайджане // Советское здравоохранение, 1982. № 9, с. 99-109

**VERBALIZATION OF GENDER STEREOTYPES IN THE ENGLISH
PROVERBS AND SAYING**

Safonova Nataliia Anatolyiivna

ph.d. of philological sciences,

associate professor of the

Department of English Philology

Kalinina Maria Andriivna

student

Oles Honchar Dnipro National University

Dnipro, Ukraine

Annotation: Since the beginning of the 20th century, the issue of androcentricity and gender asymmetry in the English language has become one of the most debated in the society. Androcentrism can be understood as cultural features of perception of the surrounding world, where a man is usually considered the norm of humanity, the center of this conditional world. Proverbs and sayings well illustrate androcentrism and the presence of gender stereotypes not only in language, but also in the way of life of people who speak this language. It is through the study of proverbs and sayings that one can trace the development of English culture and draw conclusions about its life of people before.

Key words: proverbs, sayings, gender, gender stereotypes, verbalization, linguistic features.

The term "stereotype" comes from the ancient Greek words στερεό - "solid, voluminous" and τύπο - "imprint". In psychology, it means an established pattern of thinking, a superstition, which, as a rule, has no direct relation to reality. The place of creation of the word can be considered a printing business, where monolithic printing forms were once used, which were used more than once for printing machines. We consider the "stereotype" as a specific form of thinking [1, c. 103].

A stereotype is a specific cognitive structure, and according to the specificity

point, is a combination of cognitive and affective factors, that means it get a pragmatic structure. Thus, stereotypes have three dimensions: cognitive, affective and pragmatic. The last dimension also has several functions: integrative, ideological, political.

Each proverb has the most typical features that allow us to reveal its linguistic distinctive features in one or another culture. An analysis of the definitions of a proverb allows us to distinguish four approaches to its definition:

- 1) folklore;
- 2) linguistic;
- 3) linguistic and cultural;
- 4) cognitive [2, c. 62].

The majority of modern linguists believe that proverbs are valuable folklore material, as they allow us to penetrate into the depth of language symbolism and are able to generate norms of human behavior in society. The definition of a proverb given by representatives of the folkloristic approach allows us to highlight its main features as folksiness, imagery, brevity, and instructiveness. A proverb is perceived as a result of collective experience, a synthesis of collective thinking, a mythopoetic element, an archetype.

In sociolinguistics and other social sciences, gender refers to sexual identity in relation to culture and society.

The performance of actions in accordance with social norms leads to the phenomenon of gender speech. Since femininity and masculinity are not fixed concepts, their style of speaking can also be the result of power relations in society that regulate social standards.

In every society, the concept of gender is learned from early childhood through conversation, humor, parenting, institutions, mass media, and other ways of imparting knowledge. Therefore, gender seems to be a natural and even scientific concept for all individuals of society.

Verbalization is a process by which a person puts various psychological events into a verbal form, that is, begins to describe them "in his own words". There are

many different origins of proverbs, but the main sources are the language of the common people, ancient legends and myths, historical events, classical works, religions, etc. An analysis of proverbs with the component "man", meaning "person", revealed that very few proverbs describe biological characteristics such as appearance and age. It should be noted that proverbs with the component "man" in the meaning "person" make up only about 1% of the selected material. This situation seems understandable, since the approaches to male and female appearance and assessment of the attractiveness of men and women are completely different. Therefore, the standard of beauty is not established in proverbs. The same situation applies to age estimation:

The handsomest flower is not the sweetest [3, c.835]

There is no person component in this proverb, but a metaphor is used. In a proverb, as in a riddle, a person is meant.

Men's years and their faults are always more than they are willing to own [4, c. 452].

In this proverb, we can note the obvious comparison between defects and age, so it proves that age is evaluated negatively in English proverbs. In proverbs describing moral and psychological characteristics, such qualities as intelligence, diligence, honesty, and willpower are highly valued. Society criticizes such qualities as envy, laziness, selfishness, cowardice, despair and anger:

An honest man is the noblest work of God [5, c.504].

Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise [5, c.73].

An angry man opens his mouth and shuts his eyes [4, c.310].

An envious man waxes lean with the fatness of his neighbor [6, c. 175].

Social features are reflected in proverbs that conceptualize the roles of people in the family and society. Women and men were assigned different social roles because they occupied different positions in society. An analysis of English proverbs shows that they reflect a male picture of the world and male authority. Focusing on paremiological units with gender components, it should be stated that, in general, the stereotype of a man in language includes such qualities that are highly valued in

patriarchal cultures, for example: physical strength, intellectual superiority, rationality, aggressiveness, sexual activity, independence and power over others. The stereotypical image of a woman is represented by qualities that are negatively evaluated in the patriarchal world: dependence, sexual attractiveness, emotionality, sensitivity. As for physical and biological characteristics, it can be noted that the attitude towards appearance is different. For men, appearance is not as important as for women. Male appearance is relatively rarely described in proverbs, and at the same time, the number of proverbs giving positive characteristics to female appearance is also small.

A man is a man if he has but a nose on his face [7, c.235].

A fair face is half a portion (wedding - portion) [4, c.285].

However, even physical attractiveness can be evaluated negatively:

Three things breed jealousy: a mighty state, a rich treasury and a fair wife.

As well as appearance, society also treats the age of men and women differently: an old man is a wise man, but such proverbs are almost never found with women. There are a few proverbs that criticize a man for his lack of power and his needlessness in society, but they are few. Instead, the stereotypical image of the old woman is negative, as no proverbs with positive characteristics of old women have been found. Moreover, negative character traits increase when a woman grows up:

Men grow weaker and wiser [3, c.2139].

A woman is an angel at ten, a saint at fifteen, a devil at forty, and a witch at fourscore [3, c.2569]

If we talk about moral characteristics, there are more proverbs with gender components in the meaning of "woman" than proverbs about men. In addition, it should be noted that compared to women, men are less evil and dangerous:

Man, woman, and devil are the three degrees of comparison [4, c.448].

A bad woman is worse than a bad man [8, c.75].

English proverbs emphasize such features of the female character as unpredictability and treachery. Moreover, the image of a woman is closely related to the image of the devil and hell.

Women are the snares of Satan [5, c.445].

A wicked woman and an evil are three halfpence worse than the devil [4, c.45].

According to some proverbs, women are not smart:

Women have long hair and short brains [5, c.441].

However, women are respected for their intuition, but not for their logical thinking:

A man thinks he knows, but a woman knows better [8, c.152].

Women's instinct is often truer than men's reasoning [9, c.184].

It should be noted that the number of proverbs about women's stupidity is not much greater than the number of men's.

Men talk wisely but live foolishly [3, c.508].

If men talked about what they understood, the silence would be unbearable [5, c.679].

However, it should be taken into account that often stupidity is seen as a universal vice, and intelligence as a predominantly male trait.

As it was mentioned above, in the picture of the world presented by proverbs, the positive image of men prevails. Such characteristics of men as courage, loyalty, strength of character, perseverance are highly valued by society.

A man without purpose is like a ship without a rudder [5, c.674].

Man is a lion in his own cause [3, c.304].

It cannot be claimed that people are completely free from vices, but most of these vices characterize humanity as a whole:

A man wrapped in himself makes a very small bundle [5, c.674].

A man can smile and smile and still be a villain [5, c.872].

Among purely male vices, drunkenness and debauchery occupy a special place:

A man takes a drink and then the drink takes the man [5, c.238].

Gaming, women and wine make men pine [6, c.226].

At the same time, there are many proverbs that give a negative assessment of women. A woman has such traits as a weak and illogical mind, immaturity, extreme emotionality, unpredictability, danger, treachery, talkativeness.

Women are as wavering as the wind [9, c.183].

Swine, women, and bees cannot be turned [8, c.71].

A woman's tongue is the last thing about her that dies [3, c.2580].

The analysis of proverbs reflecting social characteristics shows that there was a clear division of labor in society: men supported the family, and women were engaged in housekeeping:

When Adam delved and Eve span who was then a gentleman? [6, c.12].

It is interesting to note that professional achievements are not always evaluated positively from a female point of view:

The worse the husband, the better the soldier [3, c.2157].

The better workman, the worse husband [6, c.53].

Regarding women, it should be noted that the analysis of proverbs showed that the only sphere of activity available to women and reflected in paremia is household management. A woman is a mother, a wife, a housewife in the kitchen, a sexually attractive object. According to traditional ideas, a woman is the keeper of the hearth, who should ensure comfort in the home, and this is one of the most important roles of a woman. This opinion is confirmed by proverbs:

A woman's place is in the home [5, c.856].

Men build houses, women build homes [5, c.525].

Since the main goal of a woman was to get married, there are many proverbs that show what qualities an ideal wife should possess. Such qualities as kindness, conscientiousness, management, loyalty, etc. are positively evaluated. A good wife is a pride for her husband. The atmosphere in the house and the life of the husband depend on the wife. Proverbs prove the importance of a wife:

A good wife and health is a man's best wealth [8, c. 21].

A cheerful wife is the joy of life [9, c.110].

It is interesting to note that there are no proverbs that would give any recommendations to men. This fact proves that the English language is androcentric. In the English proverbs, women, unlike men, are characterized mostly negatively. The value asymmetry of gender concepts can be traced in most aphorisms and

reflects the general tendency of patriarchal culture to value men more than women. In terms of the representativeness of negative evaluations of women, psychological quality is the leading one. The vast majority of proverbs forming this layer attribute negative moral and physiological qualities and low intelligence to women. Such qualities as attractiveness also include youth, motherhood. Both positive and negative moral and personal qualities are attributed to men: courage, honesty, decency, cunning, hot temper, etc., but positive characteristics prevail. The assessment reflects either a male or a universal point of view. However, evaluation from a female perspective is rare.

REFERENCES

1. Bartmiński, J., 1985. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Warszawa: Z problemów frezeologii polskiej i słowiańskiej.
2. Freed, A. F., 2016. Women, men, and type of talk: What makes the difference? *Language in Society*, vol. 25. pp.1–26.
3. Stevenson B., 1948. The Macmillan Book of Proverbs, Maxims and Familiar Phrases. N. Y., USA: The MacMillan Company.
4. Bohn H. G. and Ray, J., 1855. A Hand-book of Proverbs: Comprising Ray's Collection of English Proverbs. London, GB: H.G. Bohn.
5. Mieder W., 1989. American proverbs: A study of texts and contexts. Bern, Switzerland: Peter Lang.
6. Apperson, G. L., 1993. Wordsworth Dictionary of Proverbs. Ware, Hertfordshire, GB: Wordsworth Editions Ltd.
7. Fergusson R. and Law J., 2001. The Penguin dictionary of proverbs. London, GB: Penguin Books.
8. Kershen L., 1998. American proverbs about women: A reference guide. Westport, CT: Greenwood publishing group
9. Gratian V., 1998. The sterling book of proverbs. New Delhi, India: Sterling Publishers Pvt. Ltd.

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРІЧЧЯ ЯК
СОЦІОЛЕКТУ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ**

Глазова Світлана Миколаївна,
к.філол.н., доцентка,
Скуратовська Дарина Василівна,
здобувачка магістерського рівня вищої освіти,
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

Анотація: ХХІ сторіччя характеризується глобальним технологічним розвитком, а разом із ним і мовленнєвим середовищем. Мова розвивається, змінюється лексика та лінгвістика і це дає поштовх для нових досліджень та пошуку мовних закономірностей.

Сленг, жаргон, аргі, просторіччя – це соціолекти, що входять до складу ненормативної та стилістично зниженої лексики.

Просторіччя – це народна говірка, яка дуже легко поглинає в себе іншомовні слова й пристосовує під свої уподобання, не дотримуючись жодних правил. Використання просторіччя в мовленні сприяє створенню атмосфери простоти та невимушеності, наближує спілкування до дружньої розмови.

Ключові слова: ненормативна лексика, розмовна лексика, просторіччя, соціолекти, розмовно-побутовий стиль.

Актуальність обраної теми роботи визначається функціонуванням у мові ненормативної лексики, зокрема соціолектів та обценної лексики, просторіччя та особливістю ідейно-стилістичного навантаження позалітературних елементів.

У системі сучасної української літературної мови відбуваються значні лексичні зміни. Це зумовлено «не лише появою нових термінів, а й переходом лексеми однієї мовної підсистеми в іншу. У зв'язку із цим особливої уваги

потребує просторічна лексика, що межує, з одного боку, із діалектами, арго, жаргоном, сленгом, а з іншого – з літературною мовою» [6, с. 25].

Ступінь досліджуваності проблеми. Щодо функціонування просторічної лексики у лінгвістичних наукових розвідках, то цієї теми торкалися такі науковці як І. Брага, С. Бузько, Н. Дзюбишина-Мельник, Я. Думашівський, Н. Єльнікова, О. Зайцева, Т. Кондратюк, Л. Коробчинська, І. Корнієнко, Л. Масенко, В. Нестерович, О. Остроушко, Я. Рибалка, О. Сербенська, Л. Ставицька, Т. Ткаченко, В. Труб, Н. Шульжук. Проте це питання ще й сьогодні є недостатньо вивченими й дискусійними.

Мета нашої роботи полягає в дослідженні специфічних рис просторіччя.

Відповідно до мети дослідженні нами застосовувалися **методи** аналізу, систематизації, прийоми порівняльно-історичного методу та класифікації науково-соціологічних джерел інформації, що дозволило узагальнити та систематизувати погляди вчених на поставлену проблему.

Сутність дослідження. В українській лінгвістиці термін «просторіччя» з'явився на початку ХХ сторіччя. Дослідниця Л. Коробчинська зазначає, що під цим терміном «розуміють слова зі зниженим експресивно-емоційним забарвленням, тобто слова з відтінком згрубілості, у тому числі й вульгаризми (літературне просторіччя) і слова з неправильними граматичними чи фонетичними формами та з неправильним слововжитком (власне нелітературне просторіччя)» [11, с. 45].

В Академічному тлумачному словнику української мови термін «просторіччя» визначається як «граматична форма, зворот, що не є нормою літературної мови, але вживається в побутовому мовленні, а в художніх творах використовується як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого, грубуватого та ін. відтінку» [1].

Проте в українській стилістиці й лексикології спостерігаються суперечності у визначенні терміну «просторіччя». Ряд учених (І. Чередниченко [18, с. 87–88], А. Коваль [9, с. 81–82], О. Пономарів [12, с. 104–109] та інші) послуговуються термінами «просторіччя», «просторічна лексика»,

відмежовуючи цей клас слів від літературної розмовної лексики й зараховуючи до його складу мовні одиниці, що в основній своїй масі перебувають на межі літературного вжитку, а то й виходять за цю межу і часом надають мовленню зневажливо іронічного забарвлення – це слова з різко зниженим експресивним забарвленням, слова, перекручені з погляду граматичних норм тощо [3]. Мовознавець М. Жовтобрюх [7], об'єднує поняття розмовної та просторічної лексики в одне термінологічне сполучення «розмовно-просторічні слова», до яких відносять лексеми з додатковим стилістичним навантаженням, що надає їх значенню іронічних, жартівливих, фамільярних та інших відтінків [3].

На противагу їм дослідниця Т. Ткаченко розмежовує поняття просторіччя та розмовної лексики. На її думку, просторічна лексика відрізняється від розмовної насамперед тим, що знаходиться за межами літературної мови (не міститься в словнику української літературної мови), але це не значить, що її не можна використовувати в художньому, зокрема прозовому, тексті, адже вона має значний стилістичний потенціал. Здебільшого просторічну лексику використовують для передачі мови персонажів, де вона виступає засобом їх індивідуальної і соціальної характеристики, а в мові автора вона допомагає охарактеризувати середовище, у якому відбуваються зображувані події [17, с. 97].

Ми ж погоджуємося з твердженням Т. Ткаченко і вважаємо, що до розмовної лексики варто віднести спрощені, короткі форми слів (*ма* замість *мама*, *ба* замість *бачиш* тощо), літературні новоутворення, трансформації слів (*щось ти засумувався*, *мені холодноувасто*); також схилиємося до думки, що просторічними вважаються ті слова, що перебувають за межами літературної мови (уживаються без дотримання лексичних, граматичних, орфоепічних норм), наприклад: *шо*, *тута*, *осьо*, *тудою*, *сюдою*; забарвлені експресивно, що мають відтінок згрубілості чи спрощеності, наприклад: *базікати*, *варнякати*, *пертися*, *чимчикувати*, *рюмсати*, *врубитися*, *тринькати*, *хамло*, *тип*, *достобіса* [6, с. 25]. Нерідко така лексика перетинається з діалектами та іншою ненормативною лексикою.

Також, маючи за основу дослідження науковців, як різновид просторіччя виділяємо явище суржику – суміш фонетичних та граматичних особливостей різних мов в одному слові, словосполученні. Підсумовуючи висновки науковців щодо специфічних рис просторіччя, дослідниця О. Зайцева вважає, що «у ситуації масового українсько-російського білінгвізму суржик можна розглядати як форму просторіччя» [8, с. 201].

Щодо емоційного навантаження просторічної лексики, думки дослідників також різняться. Так, наприклад, мовознавець О. Тараненко зазначає, що «не можна сприймати (ідучи слідом за російською лексикографічною традицією) просторічну лексику як обов'язково або переважно грубу в емоційному плані» [15, с. 118]. До просторічної лексики лінгвіст відносить тільки такі синтаксеми, які розповсюджені по переважній території україномовного середовища, вони не входять до складу літературної мови, однак їх не можна обмежувати й ознаками діалекту. Але в той же час такі слова можуть передавати як позитивні, так і негативні емоції.

Ставлення дослідників до явища просторіччя переважно негативне. Науковець Я. Думашівський до просторіччя відносить лексику розмовно-побутового стилю, зокрема знижених емоційних характеристик, а також жаргонізми кримінального походження і росіянізми, полонізми тощо (йдеться про розмовну лексику), які, впливаючи на активний сегмент лексичного запасу мовної системи, одночасно задовільняють запити різних верств і середовищ комунікантів. Він вважає просторіччя «стилістично зниженим шаром розмовної літературної мови і літературно ненормативним елементом, вживання й використання якого в мовленні не відповідає нормам літературної мови, засмічує її та ускладнює розуміння мовця» [5, с. 108–110].

Дослідник В. Русанівський ототожнює просторіччя як прояв хвороби в мові: «У нас ще й до сьогодні досить убогі знання про українське просторіччя... Але ж за всіх обставин він (такий лексичний шар) існує, і відводити від нього погляд – це все одно що лишати на поталу хворих людей, не подаючи їм медичної допомоги» [13, с. 280]. Таке ставлення, очевидно, було

зумовлене низьким рівнем досліджуваності явища просторіччя та, на цьому фоні, суб'єктивними поглядами на проблеми.

Варто зауважити, що, хоч науковці й тлумачать просторіччя як некодифікований різновид загальнонародної мови, не обмежений територіальними рамками, наголошують «помітну наявність елементів територіальної диференціації просторіччя – на східноукраїнський, галицький та ін. типи» [16, с. 536].

До того ж, дослідниця Н. Єльнікова наголошує, що «лексичний склад сучасного просторіччя може поповнюватися різними джерелами: розмовно-просторічна лексика, діалектно-просторічна й жаргонно-просторічна лексика, яка вирізняється функційно-стилістичною кваліфікацією» [6, с. 25]. Отже, у сучасному суспільстві склад просторічної лексики значно розширюється й оновлюється, крім того ці слова як складова розмовного мовлення, що має свої нормативні обмеження, функціують у мові представники різних соціальних і вікових верств українців.

Як стверджує С. Бузько, «порівняно з іншими типами нелітературного мовлення (соціальними й територіальними діалектами, а також суржиковими елементами) частотність уживання розмовно-просторічної лексики в текстах української постмодерної прози складає близько 32%. У багатьох випадках розмовно-просторічні слова функціують майже на одному рівні з нейтральними компонентами, не знижуючи стилю оповіді, а лише створюючи своєрідний колорит простоти й невимушеності» [3, с. 73]. Таким чином подібна лексика не знижує, а навпаки підвищує цінність художнього твору.

Бачимо, що, чим більше досліджується проблема просторіччя, тим об'єктивнішими стають погляди на неї. І поступово науковці знаходять все більше підтверджень тому, що воно відіграє значну роль не лише в українському мовному середовищі, а й у художній літературі.

Так, наприклад, дослідниця І. Корнієнко, аналізуючи творчість В. Винниченка, характерною рисою вживання просторічних слів письменником вважає «їх виражену експресивність, незважаючи на те, що різні просторічні

лексеми можуть бути не однаковою мірою виразні. Емоційно-оцінні слова негативного плану, що стоять за межами літературної мови, використовуються автором для реалістичного зображення дійсності, для характеристики й самохарактеристики персонажів і надання художньому твору особливого емоційно-експресивного тону» [10, с. 125].

Інші дослідники, такі як С. Бибик, С. Бузько, Л. Скворцова також виокремлюють важливі функційні особливості просторіччя в художніх творах. Як зауважує С. Бибик, «стилізація мови персонажів із використанням позалітературних елементів поєднує в собі три функції: етнографічну (соціолінгвістичну) функцію, прийоми індивідуалізації мови персонажів та їх морально-духовної оцінки, опосередкованої через мову» [2, с. 17]. Лінгвостилістичний аналіз мови прози визначних представників художнього слова дає змогу лінгвістам-дослідникам простежити традиційні та оригінальні, індивідуально-авторські аспекти використання (для створення відповідно до теми художнього тексту колоритної народної говірки) стилістичного потенціалу просторічних елементів [17; 3; 10]. Саме прагнення створити жартівливий, комічний або іронічний ефект спонукає відомих митців художнього слова уживати ненормативну, а саме розмовно-просторічну лексику, яка не обов'язково протиставляється лексиці літературній. З цією метою, як зазначає С. Бузько, «розмовно-просторічна лексика активно використовується не лише в мовленні персонажів, але й в авторському; причому частотність описуваного типу лексики в мовленні персонажів і в мові автора приблизно однакова, що є характерною особливістю постмодерністських текстів» [3, с. 75]. Дуже часто у художніх творах просторіччя може функціонувати поряд з соціальними діалектизмами (жаргоном, сленгом), що й надає мові особливого народного колориту. Спостерігаємо, що жаргонні слова й вирази вільно проникають у розмовне мовлення, переміщуючись із одного жаргону в інший. Найсприятливішою базою для цього є саме просторічна лексика. Поєднання просторіч із жаргоном чи сленгом свідчить про зближення різних соціальних різновидів мовлення та надає розмові чи художньому тексту потужної експресії.

Основні висновки. У зв'язку зі збільшенням зацікавленості розмовно-просторічною лексикою лінгвісти змінюють і своє ставлення до її ролі у суспільстві. А в сучасній українській літературі вона стає невід'ємною складовою художнього тексту, оскільки допомагає повноцінно та яскраво зобразити реальність буття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічний тлумачний словник (1970-1980) : *онлайн-версія “Словника української мови” в 11 томах*. URL: <http://www.sum.in.ua/> (дата зверення: 15.10.2022).
2. Бибик С. Явища українсько-російської мовної взаємодії в історії української прози. Наукові записки Тернопільського ун-ту. Серія : Мовознавство. Тернопіль, 2004. С. 15–18.
3. Бузько С. А. Розмовно-просторічна лексика в текстах української постмодерної прози. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. пр.. Філологічні студії*. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. Вип. 2. С. 72–77.
4. Глазова С. М. Сленгізми в сучасній художній літературі. *The 8 th International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (February 16-18, 2022)*. Manchester : Cognum Publishing House United Kingdom, 2022. P. 492–496.
5. Думашівський Я. Місце і роль розмовно-просторічної лексики в системі сучасної української літературної мови: життєва потреба чи засіб її засмічення. *ЛЮГОΣ. Мистецтво наукової думки*. 2019. № 8. С. 108–110.
6. Єльнікова Н. І. Просторічна лексика у системі сучасної української мови. Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 22 трав. 2019. Харків, 2019. С. 25–26.
7. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ : Наукова думка, 1984. 191 с.
8. Зайцева О. В. До питання про «просторічну» лексику. *Наукові*

записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. 2013. Книга 1. С. 199-205.

9. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови : 3-тє вид., допов. і перероб. Київ : Вища школа, 1987. 351 с.

10. Корнієнко І. Просторічні слова як стилістичні засоби мовотворчості ранніх прозових творів В. Винниченка. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки.* Миколаїв, 2016. № 1. С. 124–129.

11. Коробчинська Л. А. Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках. Лексикографічний бюлетень. Київ, 1963. Вип. ІХ. С. 41–54.

12. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови. Київ : Либiдь, 1993. 248 с.

13. Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.

14. Сучасна українська літературна мова : підручник, 3-тє вид., допов. / за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

15. Тараненко О. О. Новий словник української мови (Концепція та принципи укладання словника). Київ; Кам'янець-Подільський, 1996. 172 с.

16. Тараненко О. О. Просторіччя. *Українська мова : енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. С. 536–537.

17. Ткаченко Т. В. Елементи просторіччя в мові прози Михайла Стельмаха. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): зб. наук. праць.* Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Вип. 1. Книга 1. С. 96–101

18. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ : Радянська школа, 1962. 495 с.

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ І СПРИЙНЯТТЯ СЛІВ- НОВОТВОРІВ В АНГЛОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ореховська Анастасія Ігорівна
студентка філологічного факультету
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: У статті аналізується проблематика сприйняття неологізмів в англomовному середовищі. Формування слів-новотворів має декілька причин: прагнення до оригінальності висловлення, вираження емоцій та почуттів, вплив на реципієнта. В результаті при інтерпретації спостерігаються три основні функції неологізмів: інформативна, експресивна та апелятивна.

Ключові слова: неологізм, новотвір, реципієнт, англomовне середовище, лексична система, видозміна, інновація, науково-технічний прогрес, семантична контингентність, номінація.

Поповнення лексичного складу англійської мови, як і будь якої іншої, є безперервним явищем. Мова – складний соціокультурний феномен, який є важливим інструментом для нашої комунікації.

Потужний розвиток сучасного світу, культурні, політичні, соціальні зв'язки з іншими державами, зміни в економічній сфері, а також вплив науково-технічного прогресу призводять до постійних видозмін лексичного складу сучасної англійської мови.

Слова, які більше в мові не вживаються, зникають з активного лексикону, стаючи застарілими й неактуальними. Водночас словниковий запас сучасної людини збагачується великою кількістю нових слів на позначення нових понять та явищ.

Людина, створюючи нове слово, прагне до винятковості й оригінальності. Далі слово проходить кілька етапів становлення і закріплення в суспільстві та

лексичній системі. Якби нове слово вживалося кожного разу при номінації нових понять та реалій, то об'єм словникового складу мови перевищував би можливості нашої пам'яті. Завдяки такій "економності" мовних засобів та аналітичності людського мислення часто використовувалися б вже відомі слова й усталені вирази.

Значну кількість слів-новотворів у лексиці сучасної англійської мови мовознавці пояснюють існуванням різних її варіантів. З історії нам відомо, що ще кілька століть тому існував тільки один різновид англійської мови, яким спілкувалися в Британії. Нові діалекти англійської почали активно з'являтися тоді, коли британці почали загарбувати нові території.

Таким чином, спілкуючись із корінними жителями, носіями місцевих говірок, відбувалась мовна асиміляція, в результаті якої виникла низка варіантів сучасної англійської мови: британський; американський; індійський; австралійський; ірландський; канадський; африканський; новозеландський.

Основні відмінності між різними діалектами сучасної англійської мови простежуються у фонетиці, фонології, лексиці, граматиці, орфографії. Водночас ці розбіжності не становлять перешкоди для англомовних носіїв розуміти один одного.

В часи «Шекспіра» кількість носіїв англійської мови в світі досягало семи мільйонів. В період між правліннями королеви Єлизавети I (1603) та початком правління королеви Єлизавети II їх кількість досягла 250 мільйонів [1, с. 210]. Проте в кінці 19 сторіччя Британія створила такі передумови для англійської як світової мови, за рахунок своєї політичної та економічної могутності, детермінованої індустріальною та науковою революціями. Проте її (мови) позиції могли б похитнутися з розвалом імперії, як власне сталося з голландською та португальською мовами після послаблення колоніальної могутності відповідних держав, якби не різке зростання економічної потужності США в 20 столітті [1, с. 215].

Щоб збагнути глобальність поширення англійської мови звернемося до статистичних даних, які, на нашу думку, підтверджують той факт, що в історії

ще ніколи не існувало мови, якою б розмовляла така велика кількість людей. Нині англійською вільно володіють близько 670 млн. людей. Ще 1,2-1,5 млрд. осіб спілкуються цією мовою на початковому рівні. 760 наукових публікацій із 1000 виходять англійською. 80% інформації в мережі Інтернет подається на англійській мові, хоча вона не є ані рідною, ані першою для 40% користувачів [2, с. 135].

Тенденція до глобального поширення англійської мови – це політична, економічна та культурна дійсність 21 століття.

На думку багатьох мовознавців, для отримання статусу глобальної, мова має відповідати наступним критеріям: велика кількість носіїв мови, для яких вона є рідною; широка географія застосування; статус державної, офіційної чи регіональної; використання мови як засобу спілкування в таких сферах діяльності, як державне управління, судочинство, засоби масової інформації, освіта [3, с. 21].

Через планетарний масштаб поширення англійська мова переважно сама є джерелом для неологічних запозичень. Однак нові слова все ж фіксуються, і основним майданчиком для їхнього виникнення, сприйняття і функціонування є Інтернет, а насамперед, віртуальний простір соцмереж. Без сумніву, інші сфери суспільного життя, такі як: наука, політика, економіка, культура – теж становлять собою осередки неологічних збагачень для англійської мови. Але соціальним мережам, які виконують інформаційно-комунікативну функцію, вони значно поступаються. Основна причина такої тенденції – глобальність соцмереж, інформаційне поле яких спрямоване на широке коло користувачів - людей різного віку, професій, звичок, фінансового становища.

Особливістю слів-новотворів є те, що їх складно зафіксувати, адже з'являються вони ситуативно, існують певний період часу, відображаючи емоційну реакцію соціуму на зміни. Такі новотвори можуть залишатися в статусі okazionalizmів і згодом піти в небуття через втрату інтересу до певної теми в суспільстві.

Нове слово проходить кілька етапів сприйняття в соціумі і закріплення в

мові. Якщо його тематика є популярною для носіїв мови, неологізм швидко проходить стадію закріплення, адже використовується в щоденному спілкуванні. Особливо коли це стосується важливих тем для обговорення світової спільноти. Такими "гарячими" темами були, наприклад, скандальні інтерв'ю представників королівської родини Гаррі й Меган Маркл. Відповідно, маємо неологізми, які відображають сучасне сприйняття дійсності мовців: *to megan markle* – дієслово, похідне від імені герцогині Сасекської, яке перекладають як "меганмарклити", що означає цінувати себе та своє психічне здоров'я настільки, щоб дозволити собі покинути середовище, у якому не сприймають твою істинну особистість [4, с. 29].

У зв'язку з пандемією коронавірусу, з'явився неологізм *covidiot*, який вживається на позначення людини, яка під час пандемії не дотримується вимог соціального дистанціювання. Цим же словом називають людину, яка, піддаючись загальній паніці, скуповує в супермаркетах продукти, позбавляючи інших людей можливості купити необхідне, та поширює серед них паніку. З вищенаведених прикладів бачимо, що не так легко перекласти, підшукати правильний відповідник, не вдаючись до описового перекладу.

Неологізми, або іншими словами – нові слова багаті змістом і мають чітке та прагматичне ставлення. Акт номінації передбачає прагматичну спрямованість – бажання щось пояснити співрозмовнику, пов'язуючи свої наміри зі знаннями реципієнта, його характеристиками та емоціями. "*Officially, the report met with a stunning silence*", says Ivan Oelrich, one of the report's authors, now at the Federation of American scientists (*U.S. News and World Report, March 17, 2003, P. 18*). Тут доречно було б використати пасивний стан – *the report was met with...*, проте автором було спрощено структуру речення і цим самим наблизивши її до розмовного варіанту мови. Як результат, прагне приблизити себе до читача, зацікавити та привернути його увагу до даної події [5, с. 23].

До новотворів ми також належать лексико-графічні утворення, що віддзеркалюють фонетичні особливості вимови мовців. Наприклад: *that's siiiiick*

(*U.S. News and World Report, January 28 / February 4, 2002, P. 63*); *sloooooow* (*U.S. News and World Report, March 25, 2002, P. 55*). *That's siiiick! Gushes an admiring fan. Shaun White hurtles down a huge jump and pirouettes 40 feet overhead, a streak of orange jacket in the dark and snow-filled sky* (*U.S. News and World Report, January 28 / February 4, 2002, P. 63*) [5, с. 23]. Поданий приклад свідчить про емоційний стан мовця, його захоплення піруетами та стрибком сноубордиста. Графічна форма відображає особливості вимови даного словосполучення із емоційним навантаженням.

Окрім незвичності змісту або форми, новотвори мають чітку функціональну спрямованість. Ми поділяємо думку М. С. Ретунської про те, що новотвори виконують низку функцій, зокрема: інформативну, експресивну та апелятивну [2, с. 135].

Інформативна, виконує функції повідомлення адресатам нової, несподіваної інформації про предмети та явища. Експресивна функція виявляється в прагненні творця епізоду виразити свої почуття, своє особисте ставлення до того, що передає епізод. З обома вище наведеними функціями пов'язана апелятивна функція — функціями впливу на реципієнтів. Її мета - створити певні умови сприйняття. Реципієнт оказіонального слова впливає на реципієнта, оскільки вживання такого слова змушує його напружувати свою уяву [6, с. 9]. Виявлені та описані у творі новаторські приклади виконують зазначені вище функції, інформують читачів про певні події, є виразними за формою та змістом, привертають увагу та неординарно впливають на читачів.

Тому роль і сприйняття інновацій ЗМІ відображає явища суспільного життя, пов'язані з політикою, правоохоронною діяльністю, розвагами тощо. У більшості випадків знайденим інноваційним прикладом є семантична контингентність, де простежуються семантичні зв'язки між вихідним і новонабутих значеннями.

Новотвори є функціонально орієнтованими лексичними одиницями, оскільки вони виконують багато функцій — від інформаційної до апеляційної

тощо. Інновація, як відображення соціальних змін, не тільки допомагає ораторам висловлювати тексти чи висловлювані ідеї, але й, точніше, висловлювати власні ідеї.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хоменко О. Роль англійської мови в умовах глобалізації. / О. Хоменко // Вища школа. Гуманізація навчального процесу : збірник наукових праць. – 2020. – Вип. LXI. – С. 203 – 217.
2. Ковальова Т. В. Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації / Т. В. Ковальова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 132 – 138.
3. Андрусак І.В. Людина й суспільство: фрагмент концептуального аналізу англійських неологізмів кінця ХХ століття // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород: Мистецька лінія, 2001. – С. 9 – 22.
4. Пелагеша Н. Є. Мовна політика як інструмент розвитку комунікативного простору Європейського Союзу / Н. Є. Пелагеша // Стратегічні пріоритети – 2010. – № 3 (16). – С. 28 – 39.
5. Бережна О.В. Роль оказіональних дериваційних утворень у формуванні мовної картини світу автора // Діахронічне, типологічне і контрастивне дослідження германських, романських і слов'янських мов (семантика й словотвір): Матеріали Міжнародної наукової конференції. - Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2001. – С. 21 – 24.
6. Ніколаєнко А. Г. Лексикологія англійської мови – теорія і практика. Вінниця : Нова книга, 2007. С. 528.

**ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОГО ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ
АБРЕВІАТУР (НА МАТЕРІАЛІ БЮЛЕТЕНЯ «БІЛА КНИГА»)**

Смакота Анна Олександрівна,
студентка факультету лінгвістики
та соціальних комунікацій
Семигінівська Тетяна Григорівна
к.п.н., доцент факультету лінгвістики
та соціальних комунікацій
Національний Авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Військова література багата на велику кількість аббревіатур та скорочень. Тому слід бути уважними, підбираючи спосіб їхнього відтворення, для того щоб не викривити зміст первинного повідомлення. У нашому дослідженні наведено чотири найкращі способи для передачі військових аббревіатур під час перекладу з української на англійську мову на матеріалі бюлетеня «Біла книга».

Ключові слова: аббревіатура, еквівалентний переклад, військовий переклад, скорочення, класифікації, перекладацька трансформація.

Проблеми та специфіку перекладу військових аббревіатур розглядало багато лінгвістів, з-поміж яких: В. Комісаров, Я. Рецкер, В. Карабан, Ю. Піввуєва, Є. Двойнина, А. Федоров та інші [1].

Абревіатури – це іменники, що складаються з усічених відрізків слів, що входять в синонімічне словосполучення, опорний компонент з яких може бути цілим, неусіченим словом [1].

У військовій літературі зустрічається велика кількість аббревіатур та скорочень, що широко використовуються у найменуваннях техніки та озброєння. Як правило, аббревіатури, що зустрічаються у технічних текстах, мають словниковий відповідник у термінологічній системі мови перекладу.

Проте у нашому дослідженні розглядаються назви українського військового озброєння та техніки, що, як правило, не мають перекладних відповідників в англійській термінологічній системі. У таких випадках, щоб досягнути еквівалентного та адекватного перекладу військових аббревіатур, краще брати за основу класифікацію В. Карабана.

За В. І. Карабаном аббревіатури та скорочення можна перекладати у такий спосіб:

1. відповідним скороченням[2]:

ЗАТ “Трансімпекс” [3] – *“Transimpex” LTD* [6];

ЗЗМУ (захист від зброї масового ураження) [4] – *CBRNE defence (chemical, biological, radiological and nuclear defence)* [5];

9К35 «Стріла-10» [4] – *SA-13 “Gopher”* [5];

ДПСУ (Державна прикордонна служба України) [4] – *SBGS (State Border Guard Service of Ukraine)* [5];

МАГАТЕ (Міжнародне агентство атомної енергії) [4] – *IAEA (International Atomic Energy Agency)* [5];

ППОС (процес планування та оцінки сил) [4] – *PARP (Planning and Review Process)* [5];

РСЗВ (реактивна система залпового вогню) [4] – *MLRS (Multiple Launch Rocket System)* [5].

2. відповідною повною формою слова або словосполучення у цільовій мові[2]:

ПВО (протиповітряна оборона) [4] – *Anti-aircraft warfare* [5];

НБТ (навчально-бойова тривога) [4] – *Test Combat Alert* [5];

ЗРБР (зенітна ракетна бригада) [4] – *Air Defence Missile Brigade* [5];

ОВТ [4] – *Weapons and Equipment* [5];

ПКВС [4] – *portable videobroadcasting set* [5];

НГУ (Національна Гвардія України) [4] – *Ukrainian National Guard* [5];

ЗРК «Бук-М1» – *“Buk-M1”* [3] – *Surface-to-Air Missile System* [6];

БМЗРК «Оса-АКМ» [3] – *Combat vehicles for Osa-AKM Air Defence*

Missile System[6];

Такий спосіб використовується, якщо у мові перекладу не існує аббревіатури-відповідника, а для збереження змісту повідомлення необхідно точно передати значення вихідного елемента [2].

3. транскодування аббревіатури чи скорочення вище [2]:

проект модернізації БТР-70 [3] – *BTR-70 modernization project* [6].

комплексні динамічні тренажери екіпажу танка Т-64Б, БМП-2 та автомобілів [3] – *T-64B, BMP-2 and vehicle crew complex simulators* [6].

окуляри нічного бачення ОНБ [4] – *night vision ONB goggles* [5].

вертоліт Мі-8 МТВ [3] – *Mi-8 MTV Helicopter* [6].

учбово-тренувальний комплекс УТКВ [3] – *UTKV Training Complex* [6].

Як бачимо, разом із такими аббревіатурами, як правило, застосовуються пояснювальні слова, що перекладаються англійською мовою для ясності повідомлення. Такий спосіб відтворення допомагає зберегти первинну назву української військової техніки у тексті перекладу, а пояснювальні слова допомагають читачу цільового тексту зрозуміти, про що йдеться [2].

4. Також транскодуванням/транслітеруванням повної форми відповідного скорочення [2]:

ПЗРК «Ігла» [4] – *MANPADS “Iгла”*[5];

АК-47 (Автомат Калашникова) [4] – *AK-47 (Avtomat Kalashnikova)* [5];

протитанковий ракетний комплекс FGM-148 «Джавелін» [4] – *anti-Tank Guided Missile FGM-148 “Javelin”*[5];

СШ-40 (сталевий шолом зразка 1940 року) [4] – *SSh-40 (stalevyu sholom – lit. steel helmet)* [5];

БМ-21 «Град» [4] – *BM-21 “Grad”* [3];

FIM-92 «Стінгер» [4] – *FIM-92 Stinger*[5];

Для відтворення назв військової техніки та озброєння цей спосіб використовується не дуже часто, здебільшого, в таких випадках, як наведено у прикладах, тобто коли в українському тексті скорочення назви техніки – це скорочена форма або аббревіатура компанії-виробника [2].

Отже, проаналізувавши приклади передачі аббревіатур, що позначають найменування української військової техніки та озброєння, можна сказати, що такі лексичні елементи є досить поширеними у військовій літературі. Розуміючи кожну з класифікацій В. Карабана, можна вдало передати сенс кожної з аббревіатур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабін В. В. Основи військового перекладу: (англ. мова): підручник / В. В. Балабін, В.М. Лісовський, О. О. Чернишов; за ред. В. В. Балабіна. – К.: Логос, 2008. – 587 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
3. “Біла книга 2014. Збройні Сили України” (підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2014.pdf
4. “Біла книга 2019-2020. Збройні Сили України” (підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2020_FINAL.pdf
5. Ukraine: White Book 2019-2020. Armed Forces of Ukraine (Ministry of Defence of Ukraine). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2019_2020_eng.pdf
6. Ukraine: White Book 2014. Armed Forces of Ukraine (Ministry of Defence of Ukraine). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2011_eng.pdf

**ВІДТВОРЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ У
ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Шпак Лілія Романівна

магістрант

Пасічник Наталія Іванівна

кандидат філологічних наук

ТНПУ ім. В. Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

Анотація: Зроблено огляд сучасних підходів до перекладу метафори. Запропоновано гіпотезу когнітивного перекладу комплексної концептуальної метафори у поетичному дискурсі.

Ключові слова: комплексна концептуальна метафора, поетичний дискурс, гіпотеза когнітивного перекладу, структурний аналіз, аналіз метафоричного сценарію, аналіз комунікативної інтенції.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що відтворення концептуальної метафори, яке містить комплекс проектувань зі сфери джерела у сферу цілі, у вимірі поетичного дискурсу – це завдання, вирішення якого передбачає вироблення відповідного комплексного підходу, створеного з урахуванням усіх аспектів її структури, а також смислових, функційних та комунікативних параметрів.

Мета розвідки – проаналізувати особливості відтворення комплексної концептуальної метафори у поетичному дискурсі.

У роботі використано описовий, гіпотетичний та аналітичний **методи**.

Комплексна концептуальна метафора у контексті поетичного дискурсу - це складна структура, дослідження якої доцільно здійснювати з урахуванням не лише когнітивних характеристик (імідж-схема та концептуальні проектування), але й характеристик комунікативного плану

(нарративні, аргументативні та евалюативні аспекти) у поєднанні з характеристиками фреймових диспозицій. Відтак для обґрунтування гіпотези когнітивного перекладу комплексної концептуальної метафори у вимірі поетичного дискурсу варто орієнтуватися як на висновки, зроблені у контексті досліджень, націлених на відтворення смислів, пов'язаних з її структурними характеристиками (З. Кьовечеш [4], К. Шеффнер [9], Н. Мендельбліт [6], М. Шаттлворт [10], А. Аль-Харрасі [1]), так і на висновки, зроблені в рамках сценарної та комунікативної гілок концептуальної теорії метафори, а саме на висновки дослідників, які, відштовхуючись від ідеї фреймів та сценаріїв Ч. Філлмора [3], Дж. Лакоффа [5], Дж. Р. Тейлора [12], розглядають метафору як сценарне утворення – взаємно пов'язаний комплекс структурних чинників та чинників інтенціональності, що включають евалюативно-сміслові й мотиваційні, у т. ч. культурного плану, у поєднанні з чинниками сценарних очікувань та комунікативних інтенцій (А. Мусольфф [7], Дж. Стін [11], А. Дейгнан [2], Е. Семіно [8]). З огляду на окреслені орієнтири, ця гіпотеза повинна містити два теоретичних блоки: структурний та комунікативний. Структурний, зокрема, передбачає висвітлення основ всестороннього структурного аналізу, що включає дослідження можливостей відтворення комплексної концептуальної метафори на двох рівнях: по-перше, на рівні усієї сукупності концептуальних проектувань – з урахуванням застосованих автором когнітивних механізмів їх розширення, розробки та смислового розвитку – і, по-друге, на рівні усіх трансформацій традиційної імідж-схеми в цілому та її окремих елементів, а також пов'язаних з ними елементів образного домену. Що ж до комунікативного блоку, то він відповідно передбачає висвітлення основ аналізу метафоричного сценарію та аналізу закладеної в метафору комунікативної інтенції, тобто з'ясування можливостей донесення до читача таких аспектів комплексної концептуальної метафори, як, з одного боку, відтворення авторських сценарних очікувань і, з другого, реконструкцію смислових та мотиваційних комплексів, які визначають її потенційний вплив на читача.

Висновки. Отож, для дослідження особливостей когнітивного перекладу комплексної концептуальної метафори у поетичному дискурсі варто орієнтуватися не лише на структурний аналіз, запропонований у рамках концептуальної гілки, але й на аналіз метафоричного сценарію та комунікативної інтенції, принципи якого розробляються в рамках новітніх - сценарної та комунікативної – гілок когнітивної теорії метафори.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Al-Harassi A. Metaphor in (Arabic-into-English) Translation with Specific Reference to Metaphorical Concepts and Expressions in Political Discourse / A. Al-Harassi. – Unpublished PhD thesis. – Aston University, 2001. – 343 p.
2. Deignan A. The evaluative properties of metaphors / A. Deignan // Researching and Applying Metaphor in the Real World / [eds. G. Low / Z. Todd / A. Deignan / L. Cameron]. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2010. – P. 357-373.
3. Fillmore Ch. An Alternative to Checklist Theories of Meaning / Ch. Fillmore // Proceedings of the Berkeley Linguistics Society. – 1975. – P. 123-131.
4. Kövecses Z. Conceptual metaphor theory and the nature of difficulties in metaphor translation / Z. Kövecses // Tradurre Figure / Translating Figurative Language / [ed. D. R. Miller & E. Monti]. – Bologna: Quaderni del CeSLiC, 2014. - P. 25-39.
5. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago & London: University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
6. Mandelblit N. The Cognitive View of Metaphor and Its Implications for Theory / N. Mandelblit // Translation and Meaning. Part 3. – Maastricht: Universitaire Press, 1995. – P. 483–495.
7. Musolff A. Metaphor scenario analysis as part of cultural linguistics / A. Musolff // Tekst i diskurs – text und diskurs. – 2016. – № 9. – P. 47-69.

8. Semino E. *Metaphor in Discourse* / E. Semino. – Cambridge: University Press, 2008. – 245 p.
9. Schäffner Ch. *Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach* / Ch. Schäffner // *Journal of Pragmatics*. – 2004. – № 36. – P. 1253-1269.
10. Shuttleworth M. *Translation studies and metaphor studies: Possible paths of interaction between two well-established disciplines* / M. Shuttleworth // *Tradurre Figure / Translating Figurative Language* / [ed. D. R. Miller & E. Monti]. – Bologna: Quaderni del CeSLiC, 2014. – P. 53-65.
11. Steen G. *Translating metaphor: What's the problem?* / G. Steen // *Tradurre Figure / Translating Figurative Language* / [ed. D. R. Miller & E. Monti]. – Bologna: Quaderni del CeSLiC, 2014. – P. 11-24.
12. Taylor J. R. (1995). *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory* / J. R. Taylor. – Oxford: Clarendon Press, 1995. – 312 p.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 327(470+571:477)

УКРАЇНОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ НАСЛІДКІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Воропасва Тетяна Сергіївна,
к.психол.н., доцент,
Авер'янова Ніна Миколаївна,
к.філос.н.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглядається українознавча компетентність у контексті подолання деструктивних наслідків інформаційної війни, яка ведеться проти України. Аналізується інформаційна складова української версії стратегії «розумної сили», яка може стати ключовою передумовою Перемоги України в російсько-українській неоімперській війні. Методологічною основою дослідження є інтегративний підхід на основі взаємодії інформаціології, комунікативістики та українознавства.

Ключові слова: українознавча компетентність, російсько-українська війна, стратегія, «розумна сила», «жорстка сила», «м'яка сила», інформаційна складова, інтегративний підхід.

Відомо, що збройні конфлікти та війни – це величезна небезпека, оскільки вони не тільки затримують поступальний розвиток суспільства, але й можуть призвести до загибелі усього людства. В історії людської цивілізації війни виступали найістотнішим чинником дестабілізації людського соціуму, а кількість людських жертв постійно зростала. Так, наприклад, якщо у війнах у

XVII ст. загинуло 3 млн осіб, у війнах у XVIII ст. – більше 5 млн осіб, у війнах XIX ст. – 6 млн осіб, то під час Першої світової війни кількість вбитих досягла 10 млн осіб, а у Другій світовій війні – більше 50 млн осіб.

В. Сліпченко, М. Требін і Д. Райський та інші вчені виділяють **шість поколінь війн** [1; 2; 3]. **Шосте покоління війн** називають війнами XXI ст. Таку війну визначають як безконтактну без'ядерну війну стратегічного масштабу. Головною метою протиборчих сторін є розгром військового, економічного, геополітичного, геоекологічного, соціогуманітарного, культурного, наукового, демографічного потенціалу противника, а також зміна політичного устрою його держави. Якщо в основу концепції війн **п'ятого покоління** було закладено масове застосування ракетно-ядерної зброї, то концепція війн шостого покоління базується на принципі широкомасштабного використання високоточної зброї, основними бойовими характеристиками якої є вибірковість і точність ураження противника. Руйнування єдиного інформаційного поля противника, так само як і успішний захист свого власного інформаційного поля може мати **вирішальне значення** в війнах шостого покоління. У збройних конфліктах нового типу значно зростає роль **інформаційно-психологічної боротьби**. Будь-яка розвинена країна, що має достатній потенціал для ведення війн шостого покоління, може безкарно змінити політичний режим в іншій країні (яка ще не досягла успіхів у розбудові «мережевої армії»), поставити під власний контроль її природні ресурси, вивести з ладу промисловість тощо.

Особливості війн нового покоління вивчали як українські [4; 5; 6; 7], так і зарубіжні науковці [8; 9; 10; 11; 12]. У дослідженнях багатьох сучасних вчених аналізувались дотичні до теми даної статті проблеми: 1) наступ Росії на Україну та європейську безпеку, глобальний вплив війни в Україні на продовольчу, енергетичну та фінансову системи (Луїджі Скаццієрі), 2) стратегії перемоги над Росією у війні майбутнього (В. Горбулін), 3) токсичність інфопростору (Г. Почепцов), 4) вплив війни Путіна проти України на поширення глобальних шокових хвиль (Фріда Гітіс), 5) стратегічна політика

Ізраїлю у 2022 році (Д. Шалом і А. Курц), 6) політика Східного партнерства, посилення національної стійкості європейських держав, розширення можливостей європейської оборони (Н. Дженнінгс, К. Какачія, Б. Лебанідзе та В. Дубовик), 7) оновлена стратегія національної безпеки Росії (Купер Джуліан), 8) європейські глобальні наративні стратегії (Нідерландський інститут міжнародних відносин), 9) розвиток концептуальних і науково-практичних поглядів на сутність неконвенційної («гібридної») конфліктності (Д. Веденєєв, О. Семенюк), 10) Безпека і Стратегія в контексті онтології війни і миру (Б. Парахонський), 11) політика Європейського Союзу щодо східних сусідів (Т. Шабан), 12) неоголошені війни Росії проти України у ХХ – ХХІ ст. (М. Дорошко) [13; 14; 15].

Упродовж 2015–2022 років ми розробляємо **українську версію стратегії «розумної сили»** на основі інтегративного підходу, який охоплює взаємодію інформаціології, комунікативістики та українознавства, що передбачало створення цілої системи **«концептуальних мостів»** між інформаціологією, комунікативістикою та українознавством. Інтегративні можливості сучасної інформаціології, комунікативістики та українознавства дозволяють **поєднати концептуальний інструментарій і дослідницькі принципи** не тільки цих наук, але й соціальної філософії, історії, політології, когнітології, соціології, культурології, психології, антропології, імперіології, військової науки та постколоніальних досліджень у рамках вивчення процесів деконфліктизації українського соціуму, деокупації та реінтеграції населення тимчасово окупованих теренів України, а також для подолання негативних наслідків тривалої інформаційної війни Росії проти України. Саме взаємодія інформаціології, комунікативістики та українознавства дозволить найоптимальніше вивчити **інформаційний вимір стратегії «розумної сили» в російсько-українській неоімперській війні.**

Відомо, що концепцію «розумної сили» («smart power») розробляли та досліджували такі зарубіжні вчені, як Джозеф Най, Сюзанна Носсель, Тед Гален Карпентер, Вільям Коен, Моріс Грінберг, Карол Макгіфферт, Крістіан

Вітон, Еван Резнік, Алан Чонг, Сабріна Медейрос, Даніель Пінто та інші [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23]. Поняття «розумної сили» не можна розглядати без розуміння та аналізу «м'якої сили». Термін «м'яка сила» («soft power») у науковий обіг увів американський політолог Джозеф Най-молодший, доктор філософії Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді. Концепція «soft power» Дж. Ная стала відповіддю на низку проблем, які виникли перед США після завершення Холодної війни у світі. Найперше, йшлося про збереження США свого іміджу й авторитету як наддержави на міжнародній арені. «М'яка сила», за Джозефом Наем, означає здатність країни переконувати інших робити те, що необхідно цій державі, але без сили та примусу, тобто формувати пріоритети інших так, як вигідно даній країні. Водночас Дж. Най підкреслював, що успішним країнам при формуванні зовнішньої політики потрібна і «жорстка», і «м'яка» сили. При цьому «жорстка сила» включає в себе військові інтервенції, примусову дипломатію (coercive diplomacy), економічні санкції, спирається на збройні сили та економічні засоби, застосовує погрози і зброю. У подальшому проблеми взаємозв'язку та взаємодоповнення «м'якої» і «жорсткої» сил Джозеф Най представив у концепції «розумної сили» («smart power»), яку розглядав як можливість поєднання «м'якої» і «жорсткої» сил для створення виграшних стратегій. Хронологічно зазначена концепція в наукових колах почала осмислюватися з 2004 р., з часу публікації роботи Ная «Soft Power: The Means To Success In World Politics» (книга перевидавалася кілька разів). Фактично одночасно з зазначеною працею з'явилася робота Сюзанни Носсель «Smart Power». Най підкреслював, що концепція «розумної сили» може бути застосована не лише для США, а й для будь-якої іншої держави. Завдання влади полягає в тому, щоб за певних обставин правильно комбінувати ці дві сили [24].

У своїх публікаціях Дж. Най дав більш повне пояснення «м'якої», «жорсткої» та «розумної» сили. «М'яка» сила визначається ним через спокусу, привабливість, м'яку аргументацію тощо. «Жорстка» сила використовує агресію, насильство, шантаж, погрози, санкції тощо. «Розумна» сила є

комплексним поєднанням «м'якої» та «жорсткої» сили. Особливістю «розумної» сили є чітка мета, спрямування всіх ресурсів на отримання ефективного результату, чітка стратегія досягнення мети й досвідчене та компетентне керівництво. Обидві сили є важливими, але викликати симпатію і привабити когось набагато дешевше, ніж змусити щось робити силою.

Для того, щоб поєднувати ресурси «жорсткої» і «м'якої» сили, необхідно мати розвинуте контекстуальне мислення [24]. Дж. Най підкреслював, що контекстуальне мислення – це здатність мислити глобально і передбачити тривалу перспективу, це здатність розуміти зміни у навколишньому середовищі та вміння інтуїтивно діагностувати ситуацію, що допомагає з'єднати тактику з цілями і створювати розумні стратегії в різних ситуаціях. Одним із засобів вирішення поставленої проблеми є також **використання знань комплексного типу**, що поєднують **наукові** (зокрема, теоретичні, емпіричні, прикладні наукові дослідження) та **експертні знання** (експертні висновки, доповіді, аналітичні записки, експертизи законопроектів, рекомендації експертних рад, експертні відгуки тощо) в процесі вивчення специфіки управління конфліктами та практик припинення збройних конфліктів [25]. Ми розробляємо українську версію стратегії «розумної сили» упродовж 2015–2022 років у контексті деокупації, деконфліктизації та реінтеграції населення окупованих територій України. Ми запропонували поєднати в рамках цієї стратегії не тільки «жорстку» та «м'яку сили», але й інтелектуальний потенціал науковців та експертів України.

Нинішня російсько-українська неоімперська війна (2014–2022(?) рр.) розпочалась у результаті ескалації гібридної війни РФ проти України, яка тривала з 1991 року (виявляючись у газових, економічних, інформаційних та інших війнах). Якщо агресію РФ проти України у 2014–2021 рр. можна було називати **російсько-українським збройним конфліктом неоколоніального типу**, то після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р., цю війну слід назвати **російсько-українською неоімперською війною з проявами нацизму, шовінізму та геноциду**.

У рамках української версії стратегії «розумної сили» **українознавство** виступає стратегічним ресурсом держави у контексті подолання деструктивних інформаційно-психологічних наслідків російсько-української неоімперської війни. Проведені нами багаторічні дослідження (1991–2022 рр.) показали, що респонденти з розвинутою національною та європейською цивілізаційною ідентичністю мають високий рівень українознавчої компетентності. На основі проведених досліджень ми розробили **концепцію українознавчої компетентності** як інструмента деколонізації українського соціуму та нівеляції деструктивних інформаційно-психологічних впливів на громадян України.

Після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. у ЗМІ все частіше звучать неадекватні фрази про **«руський корабель», «руський мир», «руські війська», «руську армію», «хороших руських»** тощо. Особи, у яких повністю відсутня українознавча компетентність, лінуються подивитись у словники, **перекладаючи слово «русский» як «руський», а не як «росіянин»**. Путінська спецоперація щодо «вкидання» в український соціум неправильного перекладу російського прикметника **«русский» як «руський», а не як «російський»** почалась у 2002 році під час реєстрації партії «Русский Блок», яку зареєстрували як **«Руський Блок»** (а не як **«Російський Блок»**). Ця спецоперація продовжилась у середовищі і на сайтах УПЦ МП, яка вважає себе **«Руською церквою»** (а не **«Російською церквою»**). На превеликий жаль, у 2022 році цю спецоперацію підтримали і журналісти, і аналітики, і експерти, і багато громадян України, які зовсім не усвідомлюють того, що **вони руйнують ідентифікаційну матрицю українського народу** (який просто змінив свій етнонім в рамках націєтворчих процесів, як і багато інших народів світу). Виходить так, що громадяни України власними руками віддають **спадщину Київської Русі** (історичною назвою цієї держави є термін **«Руська Земля»**) державі-агресору, паралельно формуючи у громадян України відторгнення від етнонімів **«русини», «руський», «Русь»**.

У цьому контексті постає завдання **обов'язкового формування українознавчої компетентності** у представників української політичної еліти,

управлінського апарату, депутатського корпусу, керівників українських ЗМІ, журналістів тощо. Необхідно також розвивати українознавчу компетентність у дипломатів, які представляють різні держави в Україні, що допоможе **нівелювати деструктивний вплив російської пропаганди у різних країнах світу**. Отже, українознавча компетентність є одним з найдієвіших чинників подолання деструктивних наслідків інформаційної війни, яка ведеться проти України.

Сучасні дослідники виокремлюють **сміслові, ідеологічні та когнітивні війни**. Інтегративний підхід дозволяє розглядати всі ці війни як **цілісне інформаційно-психологічне явище, що** має кілька рівнів деструктивного впливу на людей: **емоційний, когнітивний, смисловий**. Адже людина як особистість є вищою системною цілісністю, **ядром** якої виступає саме смислова сфера. Саме тому російська пропаганда та ПСО стають найефективнішими тоді, **коли вони орієнтовані на смисловий рівень** деструктивного впливу на людину (трансляція відповідних цінностей, ідеалів, ідеологем, метанаративів, стратегем тощо). Це пов'язано з тим, що **смислова** сфера особистості тісно пов'язана з **мотиваційною, вольовою та ціннісною** сферами.

Наші багаторічні дослідження довели, що **українознавча компетентність може стати ключовим чинником подолання деструктивних наслідків інформаційної війни**. Проведені емпіричні дослідження (2000–2022 рр.) дозволили з'ясувати, що курс українознавства суттєво впливає на формування у студентів, учнів та слухачів не тільки **української ідентичності й українознавчої компетентності**, але й **критичного мислення, патріотизму, суб'єктності, навичок інформаційної гігієни та медіаграмотності** [26; 27; 28; 29; 30].

Отже, **українознавча компетентність** (яка має величезний **ціннісно-смисловий потенціал** і стала своєрідною «вакциною» від ідеології «русского мира») є: 1) одним з найдієвіших чинників подолання деструктивних наслідків інформаційної війни РФ проти України; 2) основою національно-патріотичного виховання молоді; 3) однією з фундаментальних складових **української версії**

стратегії «розумної сили», яка, у свою чергу, може стати **ключовою передумовою Перемоги України** в російсько-українській неоімперській війні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Слипченко В. И. Войны шестого поколения: оружие и военное искусство будущего. М., 2002. 384 с.
2. Требин М. П. Войны XXI века. М., 2005. 608 с.
3. Райский Д. А. Концепция войн шестого поколения в контексте международной безопасности. *Вестник Санкт -Петербургского университета*. Серия 6. 2009. Вып. 3. С. 342–349.
4. Батрименко О. В. *Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів*. К., 2006. 18 с.
5. Воротнюк М.О. Особливості міжнародних конфліктів пост-біполярного періоду. *Стратегічна панорама*. 2009. № 4. С. 41–44.
6. Гай-Нижник П. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. К.: МП Леся, 2016. 586 с.
7. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrumentrosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>.
8. Bērziņš J. *Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy*. Center for Security and Strategic Research: National Defence Academy of Latvia, 2014. 240 p.
9. Chambers J. *Countering Gray-Zone Hybrid Threats. An Analysis of Russia's 'New Generation Warfare' and implications for the US Army*. Modern War Institute at West Point. 18 October, 2016.
10. Fedyk N. Russian “New Generation” Warfare: Theory, Practice, and Lessons for U.S. Strategists. *Small Wars Journal*. 2016. 25.08.
11. Karber P., Thibeault J. Russia's New-Generation Warfare. *ARMY Magazine*. 2016. Т. 66. № 6.
12. Sinclair N. Old Generation Warfare: The Evolution – Not Revolution – of the Russian Way of Warfare. *Military Review*. 2016. №5-6. С. 8–15.

13. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. К.: Брайт Букс, 2021. 248 с.
14. Luigi Scazzieri (2022). Russia's assault on Ukraine and European security. Centre for European Reform, March 30, 2022. URL: <https://www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2022/russias-assault-ukraine-and-european-security>.
15. Shalom D., Kurz A. (eds.) (2022). Strategic Survey for Israel 2022: A time for Decisions. Institute for National Security Studies. URL: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2022/02/StrategicAssessment21-22_ENG_5.pdf
16. Nye Joseph S., Jr. (2009). Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*. Vol. 88, № 4 (July/August 2009), pp. 160–163.
17. Nossel Suzanne (2004). Smart Power. *Foreign Affairs*. Vol. 83. № 2 (March-April). Pp. 131–142.
18. Carpenter Ted Galen (2008). *Smart Power: Toward a Prudent Foreign Policy for America*. Cato Institute. 264 p.
19. Cohen William S., Greenberg Maurice R., McGiffert Carola (2009). *Smart Power in U.S.-China Relations: A Report of the CSIS Commission on China*. Center for Strategic and International Studies (CSIS), March 2009. 31 p.
20. Whiton Christian (2013). *Smart Power: Between Diplomacy and War*. Dulles, United States: Potomac Books. 240 p.
21. Resnick Evan (2015). I Will Follow: Smart Power and the Management of Wartime Alliances. *Journal of Strategic Studies*. Volume 38. Issue 3. Pages 383-409.
22. Chong Alan (2015). Smart Power and Military Force: An Introduction. *Journal of Strategic Studies*. Volume 38. Issue 3. Pages 233-244.
23. Medeiros Sabrina E., Pinto Danielle J. A. (2015). International Reputation and Smart Power: How Brazil is building its international insertion in XXI century. In *ISA's 56th Annual Convention*. New Orleans, Louisiana.
24. Nye Joseph S., Jr. (2005). *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York: PublicAffairs.

25. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т.С. (2019). Стратегія «розумної сили» як основа для припинення збройного конфлікту в Україні та реінтеграції окупованих територій. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 147 (№ 8). Ч.2. Філософські науки. С. 7–13. URL: <http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=202>
26. Воропаєва Т.С. Вплив українознавства на формування національної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі. *Українознавство*. 2010. № 4. С. 45–52;
27. Воропаєва Т.С. Українознавча компетентність як основний чинник подолання наслідків інформаційної війни. «Дні науки філософського факультету – 2018». *Міжн. наук. конф. (26–27 квітня 2018). Матеріали доповідей та виступів*. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. Ч. 3. С. 175–178. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Dny%20nauky/2018/%D0%94%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D02018.pdf>
28. Averianova N., Voropayeva T. Information security of Ukraine: social and humanitarian aspects. *2020 IEEE International Conference on Problems of Infocommunications. Science and Technology (PIC S&T)*. Kharkiv, 2020. P. 511-514.
29. Voropayeva T., Averianova N. Information and Economic Security as Priority Directions of the State Policy of Ukraine in the Context of the Strategy of «Smart Power». *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T)* URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9772130>
30. Voropayeva T.S., Averianova N.M. Information security as key direction of the state policy of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict. *Global science and education in the modern realities '2021. Conference proceedings, August 17–18, 2021*. Seattle, Washington, USA: «ISE&E» & SWorld in conjunction with KindleDP, 2021. 215 p. P. 179–182. URL: <https://www.sworld.com.ua/konferus07/sbor-us7.pdf>

**АУРОЛОГИЯ КАК ОДНА ИЗ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ НАУК
БУДУЩЕГО – РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ИМПУЛЬС В РАЗВИТИИ
ЧЕЛОВЕЧЕСТВА И НОВОГО, СОВЕРШЕННО ИНОГО,
МИРОВОЗЗРЕНИЯ В ФИЛОСОФИИ И РЕЛИГИОВЕДЕНИИ**

Кмит Ярослав Михайлович,

доктор философии, ректор, профессор,
Университет «Львовский Ставропигион»
г. Львов, Украина

Сергеев Вячеслав Михайлович,

к.м.н., доцент кафедры клинической медицины
Волынского национального университета
им. Леси Украинки
г. Луцк, Украина,
профессор, директор
«Институт здоровья и долголетия»
Университет «Львовский Ставропигион»
г. Львов, Украина

Бланк София Михайловна,

почетный профессор,
Университет «Львовский Ставропигион»,
г. Львов, Украина,
координатор Ноосферной,
Духовно-Экологической
Ассамблеи Мира (НДЭАМ)
Член Международного союза писателей,
Автор 60-ти книг,
г. Нью-Йорк, США

Анотация. Религия и Наука – две Великие Сестры. Когда-то наука вышла из религии. Теперь же настало время двум Великим Сёстрам объединиться в едином порыве с огромным благом для всего человечества. Исследования на кирлиановском аппарате и на биорезонансном приборе «Лидомэт» объективно показывают реальность позитивных изменений в поле и теле человека при вознесении молитв, обращённых к Высшим. Документальные подтверждения

находятся в прикрепленных в конце статьи кирлианографиях и аурограммах. Комментарии к ним дают возможность проследить многогранность воздействия молитв, увеличение свечения и плотности энергии поля, наличия Божественных Потокaв по христианским, иудейским и исламским молитвам. Множественные кирлианографии подтверждают различные аспекты позитивного воздействия молитв на состояние поля и физиологию человека.

Ключевые слова: Ключевые слова: ауриология, Эффект Кирлиана, кирлиановские фотоснимки, кирлиановский прибор, биорезонансный прибор.

Исторически сложилось так, что духовность в людях в настоящее время мало раскрыта. Большинство людей по своему мировоззрению являются материалистами и прагматиками. Для того, чтобы такой человек обратился к молитвам, он должен понимать, что получит в результате. Кирлиановские снимки №1, №2, №7, №57, №23, №68, №72, №212 (из альбома кирлианографий Софии Бланк «Увидеть невозможное» – СПб, издательство «Вектор», 2012 год) и аурограммы №1, №2, №3, №4, полученные доктором Галиной Ярославовной Деревицкой на биорезонансном приборе «Лидомэт» при тестировании дают возможность фотодокументально убедиться в том, насколько позитивны и значимы изменения аурической – защитной – оболочки человека. Аурическое кольцо отражает те изменения, которые происходят по молитвам в поле и теле человека.

Если люди обретут Знания о том, какое благо и какие преимущества обретает молящийся человек, получающий по молитвам божественные потоки, то такой осведомленный и понимающий человек, даже не из духовных соображений, а с пониманием полезности того, что происходит по молитвам для себя, детей и его окружения, прибегнет к ним. Люди, освоившие ауриологию, поймут, насколько важно для жизни защищенное, без разрывов, поле с широкой и плотной аурой. Эти Знания непременно обратят людей к молитвам. Они поймут и то, как важно научить ребенка быть в контакте с

Богом и Высшими Силами через молитвы. Даже те, кто вначале будут молиться исходя из прагматических соображений, постепенно, получая Божественные Потоки, станут более осознанными так, как будет расширяться их мировоззрение. Человек, получивший Знания о том, что Невидимые Существа реальны, поймёт важность и полезность от общения с Богом, Ангелами и Святыми через молитвы, которые являются Мостами Связи с Небесами.

Что происходит в настоящее время? В прошлом религиоведение базировалось в основном на теософских канонах. Теперь же, с развитием ауриологии, объективизирующей невидимую картину Мира и содержащую научные факты, подтверждающие реальность этого Мира, человек приходит к другому миропониманию. Предложенные в конце статьи фотодокументы отражают позитивные изменения в состоянии полей происходящие по молитвам. Пришло время дополнить содержание религиоведения многочисленными доказательствами, проявленными и отражёнными на кирлианографиях. Наличие этих фактов требует пересмотра и дополнений теории религии. Научные факты должны стать частью религиоведения, а в будущем – и теософии.

Запечатлённые приборами реалии, отразившие результаты исследований, фотодокументальны и потому создают у людей уверенность в том, насколько благотворно воздействие энергий молитв, мысленных посылов Любви, благословений и, освящённых молитвами, атрибутов.

Доклад на Международной Барселонской конференции, по нашему мнению, может (скорее должен) стать прологом к совместной работе с религиозными деятелями и учёными, у которых есть желание сотрудничать в исследованиях по данной теме. Мы считаем, что доведение новых научных реалий, объективизирующих Невидимый Мир, важно как в кругах религиозных деятелей, так и среди прихожан. Новые Знания и доказательства приведут к значительному расширению круга верующих, уверенных теперь в реальности Высших Сил и Их Помощников, в результативности молитв. Это станет

причиной позитивных изменений в потоках, излучаемых Землёй и её населением в Высший Мир. Такие изменения создадут более благоприятные климат и обстановку на Земле.

К сожалению, множество людей допускает неэтичное поведение. Грубость, нецензурная брань, агрессивное и часто криминальное поведение, создают мощнейшие излучения негативных энергий. Эти потоки уходят в Космос и вызывают адекватные ответы в виде катаклизмов, противостояний и прямых военных конфликтов. Слияние Религии и Науки, создание совместных пособий и учебников для людей разного возраста, станет мощным позитивным шагом в просвещении и просветлении людей. Понимание строения Мира и множественных взаимодействий в нем, станет более понятным и прозрачным. В первую очередь следует просветить педагогов, медиков, психологов, социологов, а также представителей всех профессий. Новые Знания и осознанность, связь с Высшим Миром, приведут к более содержательной, продолжительной и плодотворной жизни людей. Приобщение детей к вере и общению с Существами Света с ранних лет, даст им возможность более полно и качественно развивать свои способности и таланты, выражать себя как в учёбе, так в последующем в творчестве и работе.

Понимание того, что происходит в Пространстве и в ауре человека, творящего добрые дела, молящегося о себе и других, излучающего Любовь, проявляющего милосердие и дружелюбие, подвигнет людей к более нравственному и гуманному поведению. Убежденность в том, что связь с Отцом Небесным и Небесными Существами реальна, даст возможность каждому человеку ощущать себя сыном/дочерью Творца.

Очень важно раскрыть людям как важны молитвы благодарности Невидимым Существам за их опеку и постоянную подвижническую помощь, за постоянное участие их в жизни каждого из нас. Люди узнают о реальности и взаимодействии с молящимся человеком Архангелов, Ангелов, Святых,

Владык, а также Духов Природы. Важно научить общению с ними детей с трёх-четырёх лет. Для этого среди книг Софии Бланк есть книги, написанные для родителей и детей. Имеется и целый ряд видеопрограмм для людей разных возрастов и уровней подготовки.

При соответствующих решениях органов образования Новые Знания уже готовы для того, чтобы влиться в умы и сознание людей. Очень хорошо, если в этот процесс включатся служители разных религиозных конфессий.

Аурология открывает совершенно новые Знания и о Мире, и о жизни животных, растений и минералов, их взаимосвязях, что существенно дополняет картину Мира. Какие же возможности открываются человеку через познание новой науки? Какое значение она имеет для плавильного котла различных знаний, для формирования расширенного сознания человека? Оказывается, это значение очень велико. Потому, что на основе документальной фактологии, которая вольётся, надеемся, в систему образования, произойдёт значительное расширение познания иных Миров в их взаимодействии с человеком и между собой.

Пора снять шоры с глаз людей, воспитанных материалистически. Отсутствие Новых Знаний в системе мирового образования приведёт к тому, что человечество и в будущем будет обречено на слепоту и страдания.

Фактология новой науки базируется на экспериментах и наблюдениях, проведенных с помощью следующих исследовательских инструментов:

1. Кирлиановский аппарат.
2. Прибор «Лидомэт» – биорезонансный компьютерный аппарат.

Кирлианография – это способ получения документальных снимков на фотопленке чувствительностью в 3000 единиц. Особенность конструкции прибора дает возможность во время энергоразряда осуществлять съёмку и регистрировать невидимые, неизвестные ранее, формы энергетической жизни, а также световые потоки. С помощью кирлианографий фотодокументально

зарегистрированы те грани Бытия, которые сотни лет были скрыты от человеческих глаз.

Различные формы жизни, нормальная аура и ее деформации, проявляются на снимках именно таковыми, каковыми они оказались в момент съёмки. Длительность самого процесса съёмки не превышает сотые доли секунды. Невидимая жизнь, ранее описанная в мифах и сказках, разговоры о параллельных Мирах, стали объектами кирлиановской фотодокументалистики. Теперь они являются научными фактами. Именно они дают возможность анализа и синтеза с последующим применением Новых Знаний в жизни. История науки знает – вначале новое отторгается, но затем становится понятным и привычным.

Кирлианография – стык многих знаний, перекресток большого количества наук. Наш Мир создан в симбиозе и неразрывной связи видимого и невидимого. Исследования, продолжающиеся 27 лет, проводились при самых разных обстоятельствах и на многие темы. Известно: любое устранение устаревших догм начинается с просвещения. Сотни лет люди жили, не зная того, как устроен Мир. У них были ограниченные, во многом искажённые, данные о Невидимом Мире, который вне зависимости от осведомленности людей, жил и живет внутри и вокруг каждого из нас.

Кирлиановские снимки дают возможность глубже и шире понять как, с кем и для чего входит во взаимодействия человек в каждый момент его жизни. Даже не видя, но правильно ориентируясь в том, к чему приведет тот или иной поступок, человек сумеет выбрать решение в соответствии с его осведомлённостью и приоритетами. Новые Знания дадут возможность наладить взаимодействия человека со Светлыми Существами Тонкого Мира.

Просвещенное человечество приобретет осознанную помощь и опору в лице Сил Света, вступив с ними в осмысленный и осознанный контакт.

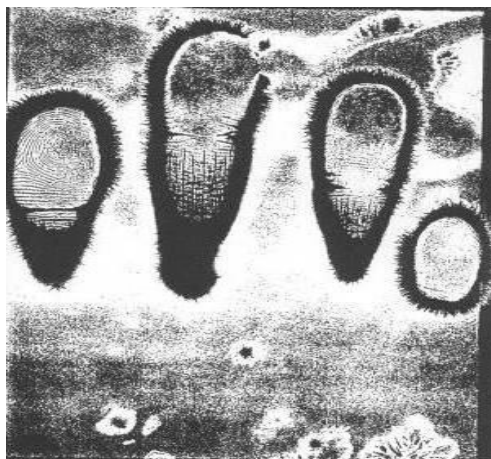

Рис.1. Кирлиановский снимок №1

Комментарий: аура Жанны. 50 лет. Жалобы на депрессию, хроническую усталость. Исходное поле Жанны контурное, чуть заметное. Этот снимок сделан после первого сеанса лечения у Софии. Комплекс лечения включает:

Очищение поля от негативных энергий огнем освященной свечи, очищение поля минералами и кристаллами, мануальную терапию (хиропракторское воздействие). Массаж классический и точечный, молитвы, обращенные к Богу, Божьей Матери, ангелам, пророкам и святым, которые произносят пациент (если он знает их) и целитель, рефлексотерапию, в том числе с помощью полынной сигары. Исходное поле Жанны было контурное, чуть заметное. На представленном негативе – снимок сделан после лечения – сверху над замкнутой аурой появилась птица, похожая на чайку; справа вверху – абрис женского лица, внизу – ажурные образования (имеющие сходство с цветами) позитивной энергии. Вокруг пальцев яркое свечение ауры, внутри светятся дактилоскопические линии.

Рис.2. Кирлиановский снимок №2

Комментарий: Лидия, 48 лет. Внутри ауры, в кадре II после трёх молитв «Шма, Исраэл», появилась фигура женщины в короне.

Рис.3. Кирлиановский снимок №7

Комментарий: Лена, 7 лет. В кадре I – исходно. В слабой ауре большой круглый плазмод, состоящий из крупинки света. Кадр II – после молитв. Внутри ауры одного из пальцев появилась верхняя часть неизвестного лица.

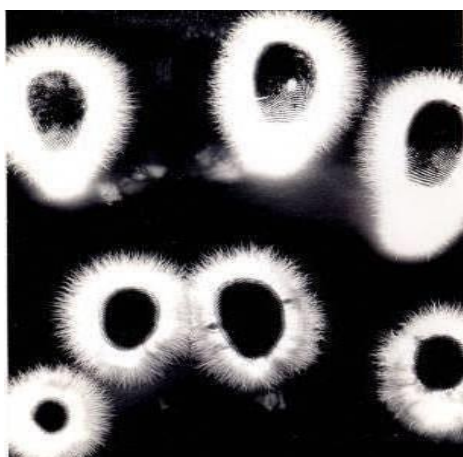

Рис.5. Кирлиановский снимок №23

Комментарий: Жанна, 24 г. Медсестра по уходу за престарелыми людьми. Кадр I – внизу, после трех молитв о себе. Кадр II –верху, после четырех молитв о своих подопечных. Аура значительно расширилась. Когда человек возносит молитвы о других, его аурическое поле усиливается гораздо интенсивнее, чем после молитв о собственном благополучии. Гуманизм и сострадательность высоко оцениваются Силами Света. Награда таким людям – благодатные потоки Света свыше,

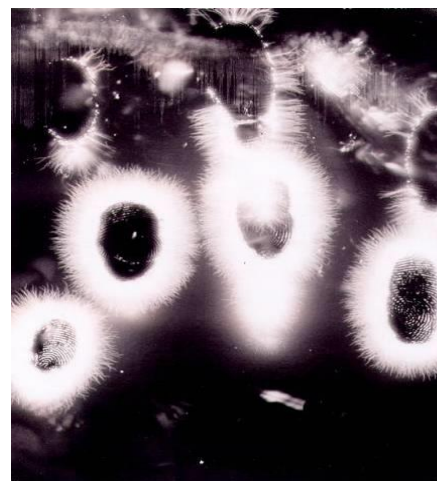

Рис.4. Кирлиановский снимок №57

Комментарий: Линда, 7 лет. Испуг. Кадр I. Разомкнутое, деформированное поле. Кадр II. Идеальное поле Линды после сеанса лечения у целителя и молитв родителей.

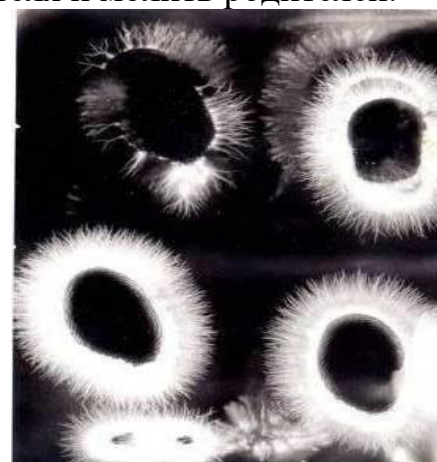

Рис.6. Кирлиановский снимок №68

Комментарий: на снимке кадр I – исходный, кадры II, III и IV сняты после молитв разных религий. Крупные позитивные энергетические образования появились между кадрами после молитв.

усиливающие ауру. Подтверждением тому может служить этот снимок.

Рис.7. Кирлиановский снимок №72
 Комментарий: на снимке — ангелические структуры в виде птиц, появившиеся после молитв.

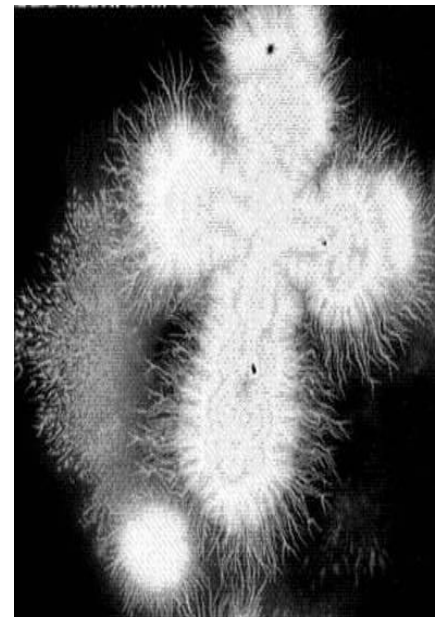

Рис.8. Кирлиановский снимок 212
 Комментарий: намоленный металлический крестик.

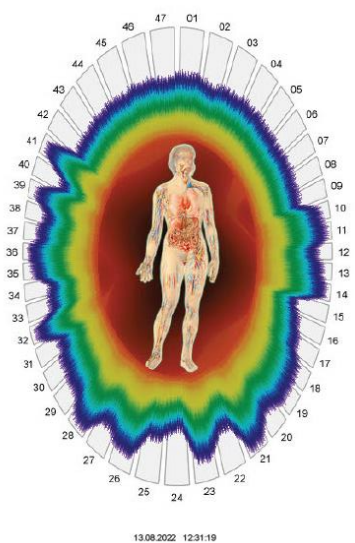

Рис.9. Аурограмма №1 до прочтения молитвы «Отче Наш»

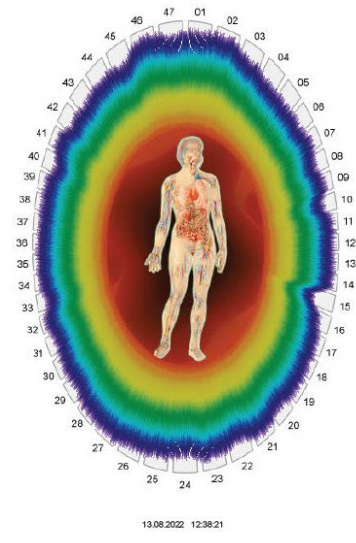

Рис.10. Аурограмма №2 после прочтения молитвы «Отче Наш»

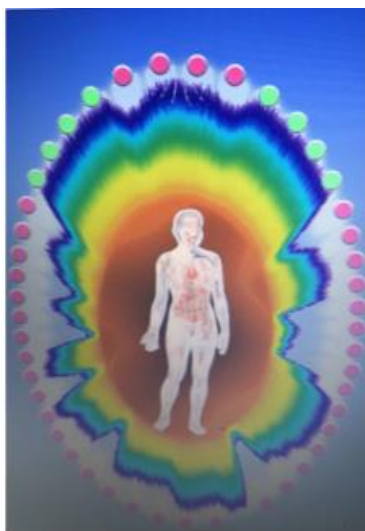

Рис.11. Аурограмма №3 до прочтения молитвы обращения к Святой Матроне

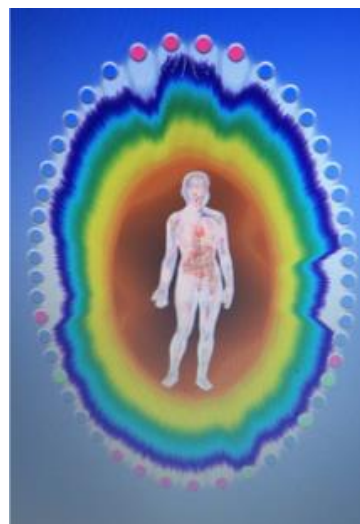

Рис.12. Аурограмма №4 после прочтения молитвы обращения к Святой Матроне

Итоги. Прделанная работа и исследования описаны в литературе: книга Софии Бланк – «Аурология и кирлианография как основа познания Невидимых Миров. Новые знания – в жизнь!» (Амрита-Русь – 2020г. – 172с.) и Альбом кирлианографий С.М. Бланк, «Увидеть невозможное» (Вектор – Санкт-Петербург – 2012).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. София Бланк. Аурология и кирлианография как основа познания невидимых миров. Новые знания – в жизнь! – Амрита-Русь – 2020г. – 172с.
2. София Бланк. Невидимый мир вокруг и внутри нас. – США, г.Нью-Йорк –39с.
3. София Бланк. Знания, изменяющие жизнь. – США, г.Нью-Йорк – Октябрь, 2019г. –124с.
4. София Бланк. Зов к равнодушным: познать, убедиться и передать факел! – США, г. Нью-Йорк – г.Львов. – СПОЛОМ – 2019г.–144 с.
5. София Бланк, Белявская О. В. Обреченные в любви на спасение. Тайны исцеления. – Споллом – 2019г. – 80 с.
6. София Бланк, Вячеслав Сергеев. Небесная и земная медицина. Начало

синтеза. – г. Львов – г. Нью-Йорк – Папуга – 2020р. – 268 с.

7. София Бланк. Вячеслав Сергеев. Невидимый Щит. Пути Обретения (сборник). – г. Нью-Йорк – г. Львов – 2021р. – 235с.

8. София Бланк. Энергия молитвы, свечи и кристалла. Исцеление на тонких планах. – Вектор – 2011г. – 192с.

9. София Бланк, Елена Смирнова. Ангелы в нашей жизни. – Свет – 2019г. – 136с.

10. София Бланк. Ангелы с нами и среди нас. – Феникс – 2006г. – 224с.

11. София Бланк. Увидеть невидимое. Ангелы вокруг нас. – Амрита-Русь 2011г. – 160с.

12. София Бланк, Роман Доля. Уроки волшебства. Прикосновение к душе. – Амрита – 2008-2015г. – 240с.

13. София Бланк. Как очистить свою ауру и стать здоровым. Кирлианография в помощь каждому. – Амрита – 2018г. – 112с.

14. София Бланк. Увидеть невозможное. – Вектор – 2012г. – 160с.

15. София Бланк. Исцеляющая магия камня. – 2008г. – 224с.

16. София Бланк. Слово исцеляет биополе. – Вектор – 2004г. – 160с.

ECONOMIC SCIENCES

UDK 332.2:332.3 (08)

FEATURES OF THE LAND USE SYSTEM RECOVERY IN UKRAINE

Lazarieva Olena,

Doctor of Economic Science,

Professor, Professor of

Department of Land Management

Mas Andriy,

Senior Lecturer,

Senior Lecturer of Department of Land Management

Petro Mohyla Black Sea National University,

Mykolaiv. Ukraine

Annotation: During the research, the decisions aimed at restoring land use were substantiated. Adherence to these decisions will serve as both a prerequisite and a guarantee for ensuring stable economic growth of the ecological and economic space, which will contribute to the gradual qualitative and quantitative breakthrough of the national economy.

Key words: martial law, land use, restoration of land use, anti-crisis measures, land management decisions.

In the current conditions of the functioning of the economic system, the amount of losses caused to the agricultural industry in Ukraine, according to the calculations of the Center for Food and Land Use Research KSE Institute together with the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, amounts to 4.29 billion dollars [1].

Therefore, today it is necessary to substantiate the main tasks and priorities aimed at restoring land use in the existing conditions.

In the current conditions, the policy of conducting production on land as a

result of military operations in Ukraine does not meet the interests of the national economy, which necessitates the constant search for an optimal combination of promising solutions and anti-crisis measures that would meet the interests aimed at the recovery of the national economy.

Today, some of the principles of post-war life have been adopted at the national level, such as transparency, participation of communities and the public in decision-making, making directly sustainable and systemic decisions, using the best available technologies and practices, sustainable and sustainable development of cities and regions, decarbonization and decentralization of energy, development sustainable and decentralized agro-food systems, ensuring the preservation of ecosystems and natural wealth of Ukraine [2].

In our opinion, the mentioned aspects should be supplemented directly by land management decisions, which should be aimed at restoring Ukrainian land use.

So, in matters related to food safety, the logistics corridors from the producer to the consumer should be shortened, the food system should be supported at all levels, and efforts should be made to reduce the costs of transportation and storage of products.

In matters aimed at diversification of production, the reconstruction of production capacities should be carried out, the diversity of the production system should be restored, and additional jobs should be created for local residents.

In matters related to the development of rural areas, it is necessary to improve the conditions for conducting one's own business in the countryside, increase the economic stability of rural areas, try to solve the environmental problems of rural areas as much as possible, promote the development of competition aimed at new challenges of today and generally improve the quality of life in the countryside.

In matters of human resources, one should focus on establishing scientific and informational support for the Ukrainian space, making effective management decisions, and creating new institutions aimed at modernization.

Relations with stakeholders should be focused on solving such issues as providing stakeholders with high-quality analytics for making optimal decisions,

consulting support, providing stakeholders with the most powerful equipment for land use reconstruction, conducting joint community reconstruction projects, conducting activities on mutually beneficial terms.

Innovative aspects that should be managed in order to restore land use should be based on directing resources to the introduction of innovations, implementing approaches aimed at optimizing the use of means of production, free access to digital solutions, harmonizing Ukrainian land use with land use in European countries.

The specified systemic solutions will contribute to revitalizing the infrastructure of Ukraine, as well as simplify a number of procedures aimed at ensuring the functioning of the economic space and the restoration of the destroyed infrastructure in our country.

Adherence to these solutions will contribute to the reconstruction of business activity, will serve as both a prerequisite and a guarantee for ensuring stable economic growth of the ecological and economic space, which will contribute to the gradual qualitative and quantitative breakthrough of the national economy.

Further research should be aimed at studying the peculiarities of land use planning in the land management system of European countries.

LITERATURE:

1. Farmers lost \$4.3 billion during the war - KSE Agrocentr. Available at: <https://landlord.ua/news/ahrarii-vtratyly-za-chas-viiny-4-3-mlrd-kse-ahrotsentr/> (Accessed 11 Okt 2022).
2. Principles of green post-war reconstruction of Ukraine, available at: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ua.html> (Accessed 11 Okt 2022).

EVALUATION OF THE ORGANIC POTENTIAL OF UKRAINE USING THE METHOD OF TAXONOMIC ANALYSIS

Senyshyn Oksana Stepanivna
Doctor of Economic Science, Professor,
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Annotation. It is described in detail in the article the organic potential of European countries and Ukraine through the prism of specific indicators that characterize it. It is determined that the fullest organic potential of any state is revealed through a system of such indicators: land use in organic farming; number of producers of certified organic products; volumes of retail trade in organic products; volumes of exports and imports of organic products; cost of consumption of organic products per person; the largest importers of state organic products, etc. The analysis allows us to conclude that Ukrainian exporters of organic products are forced to solve a number of problems that hinder the intensification of supply of products from our country to the markets of other countries.

Key words: areas of organic lands, organic potential, consumption of organic products per person, organic products.

To assess the effectiveness of domestic organic potential, we propose the use of taxonomic analysis, which will allow a comprehensive and systematic selection of indices that form the organic potential of the country and, based on these indices, to calculate taxonomy coefficient, which will permit qualitative assessment and characterization of organic potential of Ukraine.

The development of organic sector of Ukraine in our opinion is characterized by the following generalizing indices: the use land in organic farming; the number of producers of certified organic products; volumes of retail trade in organic products; volumes of exports and imports of organic products; value-based volumes of consumption of organic products per capita; the largest importers of domestic organic

products, etc.

We propose to determine the overall efficiency of domestic organic potential with the aid of the integrated index - the taxonomy coefficient, calculated using the method of taxonomic analysis developed by Vyacheslav Plyuta [3]. The argument in favor of using this method, in our opinion, is that it works with multidimensional economic concepts, described by a considerable number of indices. We are convinced that application of the taxonomy method to assess effectiveness of domestic organic potential is a new method in scientific studies of this problem.

We shall present the systematized indices of 2012-2019 in Table 1, that we shall use to calculate taxonomic efficiency index of domestic organic potential. Taxonomic index is calculated by the classical algorithm of taxonomic analysis: formation of the matrix of observations, standardization of values of elements of the of the matrix of observations, formation of the reference vector, determination of distance between separate observations and the reference vector, taxonomic coefficient calculation.

Table 1

**Indices-characteristics of organic potential of Ukraine
in 2012-2019**

Years	Area of organic farming land, thou. hectares	Number of certified organic products producers	Volumes of retail trade in organic products, million euros	Volumes of organic products exports, million euros	Volumes of organic products imports, million euros	Increase of retail sales of organic products in % per year, %
2012	272,85	164	7	0	0	54
2013	393,40	175	12	36	0	54
2014	400,76	182	14	70	0	18
2015	410,55	210	17	50	4	20
2016	381,17	294	21	59	4	21
2017	289,00	304	29	99	4	38
2018	309,10	501	33	104	4	22
2019	467,98	470	36	272	4	30

**Source: constructed by the authors based on the [1-2]*

We form the matrix of observations (X):

$$X = \begin{pmatrix} 272,85 & 164 & 7 & 0 & 0 & 54 \\ 393,40 & 175 & 12 & 36 & 0 & 54 \\ 400,76 & 182 & 14 & 70 & 0 & 18 \\ 410,55 & 210 & 17 & 50 & 4 & 20 \\ 381,17 & 294 & 21 & 59 & 4 & 21 \\ 289,00 & 304 & 29 & 99 & 4 & 38 \\ 309,10 & 501 & 33 & 104 & 4 & 22 \\ 467,98 & 470 & 36 & 272 & 4 & 30 \end{pmatrix} \quad (1)$$

Having determined the mean values of indices, we standardize values of the matrix elements by the following formula:

$$Z_i = \frac{X_i}{\bar{X}_i}, \quad (2)$$

Where Z_i – standardized value of index i ;

X_i – value of index i in the matrix of observations;

\bar{X}_i – mean value of index i .

The matrix of observations (Z) shall have the following look:

$$Z = \begin{pmatrix} 0,7463 & 0,5704 & 0,3314 & 0 & 0 & 1,6809 \\ 1,0760 & 0,6087 & 0,5680 & 0,4174 & 0 & 1,6809 \\ 1,0962 & 0,6330 & 0,6627 & 0,8116 & 0 & 0,5603 \\ 1,1229 & 0,7304 & 0,8047 & 0,5797 & 1,60 & 0,6226 \\ 1,0426 & 1,0226 & 0,9941 & 0,6841 & 1,60 & 0,6537 \\ 0,7905 & 1,0574 & 1,3728 & 1,1478 & 1,60 & 1,1829 \\ 0,8455 & 1,7426 & 1,5621 & 1,2058 & 1,60 & 0,6848 \\ 1,2800 & 1,6348 & 1,7041 & 3,1536 & 1,60 & 0,9339 \end{pmatrix} \quad (3)$$

The next step of the above algorithm is formation of the reference vector, which involves division of all variables into stimulators and destimulators. The basis of such division is the characteristic impact of each index on the level of the object under study. Stimulators are indices whose increase improves the overall performance of the object under study, and destimulators, on the contrary, cause a deterioration in performance.

We shall attribute the area of organic farming land, the number of certified organic products producers, volumes of retail trade in organic products, volumes of organic products exports and Share of the increase of retail sales of organic products per year, that is indices whose growth has a positive impact on the overall efficiency

of organic potential of Ukraine, to the *stimulators*. We shall attribute volumes of imports of organic products to the *destimulators*.

The division of these attributes into stimulators and destimulators is the basis for constructing a reference vector. To do this, it is necessary to choose from the matrix attributes the highest values of stimulators and the lowest values of destimulators respectively for the entire period of the study. The elements of this vector have coordinates and are formed by the values of indices using the formula:

$$\begin{aligned} Z_{oi} &= \max Z_{ij} \text{ (stimulator)} \\ Z_{oi} &= \min Z_{ij} \text{ (destimulator)} \end{aligned} \quad (4)$$

Accordingly, reference vector (P_0) shall have the following coordinates:

$$P_0 = (1,280;1,743;1,704;3,154;0,000;1,681) \quad (5)$$

The next step of the algorithm for determination of taxonomic index is determination of distance between separate observations and the reference vector. This distance is calculated using the formula:

$$C_{i/o} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{oj})^2} \quad (6)$$

where Z_{ij} – standardized value of j -th index in the period i ;

Z_{oj} – standardized value of j -th index in reference vector.

Having determined the above said distance we shall calculate the following necessary indices, namely mean square deviation of this distance and norm setting of distances (remoteness) of each unit of the aggregate from the «reference» point using the following formulas:

$$\bar{C}_o = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{io} \quad (7)$$

$$S_o = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{io} - \bar{C}_o)^2} \quad (8)$$

$$C_o = \bar{C}_o + 2S_o \quad (9)$$

The obtained distances serve as initial values that are used for calculation of the taxonomy index:

$$d_i = \frac{C_{io}}{C_o} \quad (10)$$

The taxonomic index (K_i) is determined using the formula:

$$K_i = 1 - d_i, (11)$$

Let us show the pattern of changes of the taxonomy index that characterizes overall efficiency of organic potential of Ukraine in 2012-2019 in Fig. 1.

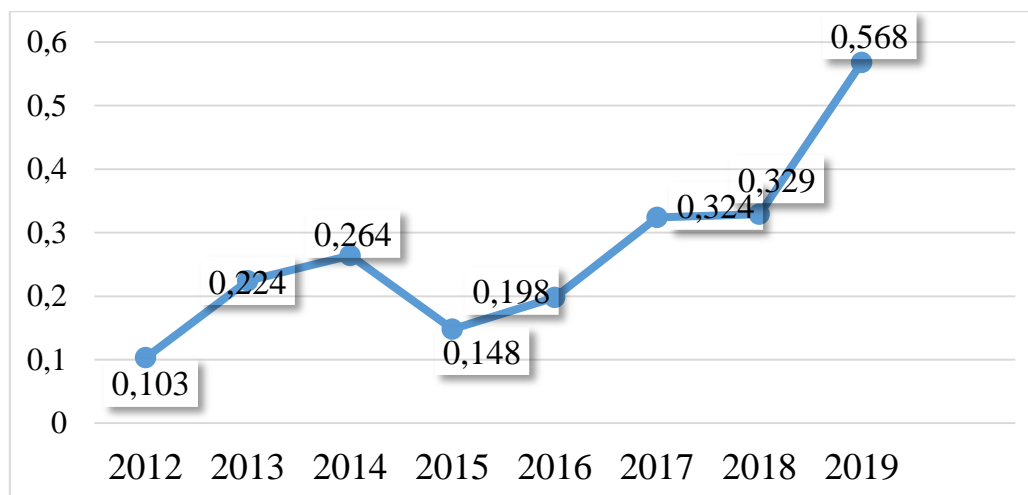

Figure 1. Pattern of changes of taxonomy index of the efficiency of organic potential of Ukraine in 2012-2019

The analysis allows us to conclude that the Ukrainian exporters of organic products have to resolve a whole range of problems that hinder stepping up supplies of these products from our country to the markets of other countries. Thus, in particular, under conditions of the formation of ecological culture, consumers prefer mostly local products because their transport costs are lower and reduce the price of food products considerably.

REFERENCES

1. Key indicators on organic agriculture worldwide. Statistics. FiBL (2019). Retrieved from <https://statistics.fibl.org> [2021 07 26].
2. Organic market in Ukraine (2020). Retrieved from <http://organicInfo.ua> [2021 04 10].
3. Plyuta, V. (1989). Comparative Multivariate Analysis in Economic Research. Moskva: *Finansyi i statistika*. 176 p.

ЕЛЕМЕНТИ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ «ТУРИСТИЧНО-ГОТЕЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО» ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЙОГО В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Альбещенко Олексій Станіславович,
к. е. н, докторант
Миколаївський національний аграрний університет
м. Миколаїв, Україна

Вступ. В умовах розвитку світової економіки та глобалізації, особливості управління у сфері туристично-готельного підприємництва в територіальних громадах є необхідною складовою успішної діяльності підприємств будь якої галузі. Сфера готельного підприємництва є дуже специфічною, вона побудована на взаємозв'язках виробничої і невиробничої сфери діяльності. В умовах реформ та інших трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, особливої уваги потребує питання управління розвитком туристично-готельних підприємств у новостворених територіальних громадах. Адже це потребує побудови нових ефективних принципів співпраці органів державної влади та приватного підприємництва.

Мета роботи. Мета дослідження полягає у спробі проаналізувати деякі елементи понятійного апарату «туристично-готельного підприємництва», який використовується при вивченні підприємств туристично-готельної сфери які утворюються в територіальних громадах за умов сучасної адміністративної реформи України.

Матеріали та методи. Різні аспекти управління у туристично-готельному підприємстві досліджується багатьма зарубіжними і вітчизняними науковцями. Серед них теоретичні і прикладні дослідження таких авторів, як Л. Агафонова, І. Волошин, З. Герасимчук, О. Єрмоленко, О. Лозова, Д. Мамотенко, О. Новосад, А. Мазаракі, Т. Ткаченко. та ін.

Для побудови ефективної системи управління, необхідно використовувати ефективну методологію системи менеджменту до якої можемо

віднести такі методи: статистичний, розрахунково-конструктивний, математичний та метод математичного моделювання а також застосування системного підходу. На наш погляд в системі управлінні підприємствами тільки після комплексного аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, визначення позиції, яку підприємство посідає на момент діагностики, сильних та слабких характеристик, можливостей та загроз для подальшого розвитку.

В сучасних умовах постають нові виклики для подальшого розвитку досліджень , зокрема стає актуальним дослідження формування і управління підприємствами туристично-готельного підприємництва які утворюються в територіальних громадах.

Основу понятійного апарату дослідження складає законодавство України, а саме: Конституції України, Закон «Про туризм», Закон «Про курорти», Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Закон «Про співробітництво територіальних громад», Закон «Про засади державної регіональної політики». Державні стандарти України «Послуги туристичні, класифікація готелів», «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги», а також «Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг» та інші нормативно-правові акти, видані відповідно до них.

Туристично-готельне підприємництво - це діяльність суб'єктів економічних відносин, що надають товари та послуги у сфері туризму та готельного підприємництва.

Отже офіційні документи надають нам таке визначення туризму - тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає. А «туристичний продукт» - попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням [1].

Готельна послуга - дії (операції) підприємства з розміщення споживача шляхом надання номера (місця) для тимчасового проживання в готелі, а також інша діяльність, пов'язана з розміщенням та тимчасовим проживанням. Готельна послуга складається з основних та додаткових послуг, що надаються споживачу відповідно до категорії готелю [1].

Таблиця 1

Визначення поняття готель та аналогічні засоби розміщення

Закон «Про туризм»	ДСТУ 9268:2003 Послуги туристичні
<p>Готель - підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається з шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням. Порядок встановлення категорій готелям визначається Кабінетом Міністрів України. Готелю встановлюється категорія на 5 років. Аналогічні засоби розміщення - підприємства будь-якої організаційно-правової форми власності, що складаються з номерів і надають обмежені готельні послуги, включно з щоденним заправлінням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів.</p>	<p>Готелі та аналогічні засоби розміщування - такі установи, що складаються більше ніж з семи номерів: мають єдине керівництво; надають готельні послуги, зокрема обслуговування в номерах, щоденне заправління ліжок та прибирання кімнат і санвузлів; згруповані в класи і категорії відповідно до переліку надаваних послуг та наявного устаткування і не входять до категорії спеціалізованих закладів.</p>

Складено автором на основі джерел [1]

Як показано у таб. 1 зміст терміну «готель» та «аналогічні засоби розміщення» у різних документах має дещо різне трактування, що свідчить про необхідність його більш чіткого визначення. Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ), що реалізує державну політику в сфері туризму і забезпечує сталий розвиток галузі, веде реєстри свідоцтв про встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) в Україні, станом на 02.08.2021 у реєстрі знаходиться 492 готеля різної категорії[2]. Наступне важливе поняття

поряд з «готелем», це «курорт». У документах наведено таке визначення «курорт» - освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні. А «курортна справа» це - сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів[3].

Завданням законодавства про курорти є регулювання суспільних відносин у сфері організації і розвитку курортів, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального видобутку, використання і охорони з метою створення сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей. Велике значення для розвитку готельного підприємництва мають центральні та місцеві органи влади які здійснюють управління цією галуззю. На жаль, в Україні за останні роки відбулось багато реорганізацій на різних рівнях управління, що негативно відобразилось на розвитку туристично-готельної сфери. Система дій та заходів держави щодо вибору і застосування сукупності інструментів, за допомогою яких здійснюється прямий або опосередкований вплив на об'єкти і суб'єктів туристичної діяльності та створюється сприятливе середовище для розвитку цього виду діяльності - є державним регулюванням туристичної діяльності [4]. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» створив умови для розвитку підприємництва на регіональному рівні, зокрема 12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей [5]. Низка законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування надала можливість територіальним громадам у 2015-2019 роках реалізувати більше 12 тисяч проектів. В сфері туристично-готельного підприємництва, органи місцевого самоврядування отримали

повноваження по розробці і затвердженню програм розвитку туристично-готельного підприємництва; визначають кошти місцевих бюджетів для фінансового забезпечення місцевих програм управління та розвитку туристично-готельного підприємництва; залучають на договірних засадах підприємства, установи і організації, розташовані на відповідній території, до розв'язання проблем розвитку місцевого туризму та туристично-готельного підприємництва, підтримки туристичних ресурсів; вживають заходів для стимулювання суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з надання сфери туристично-готельного підприємництва; залучають місцеве населення до туристично-готельного підприємництва, створюючи нові робочі місця; сприяють розвитку на відповідній території різних видів туризму. Станом на початок 2021 року на Півдні України утворено 259 територіальних громад (таб.1).

Таблиця 1

Чисельність ТГ Півдня України станом на 2020 рік

Область	ОТГ
Миколаївська	52
Одеська	91
Херсонська	49
Запорізька	67

Складено автором на основі джерела [5].

Проаналізувавши базу законодавства, можна зробити висновок що державою було створено сприятливі умови для початку створення і розвитку туристично-готельного підприємництва на основі територіальних громад. Для територіальних громад, які мають туристично-готельний потенціал, відкриваються можливості для його використання та соціально-економічного розвитку. Ефективне управління туристично-готельного підприємництва потребує об'єднання зусилля органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників туристичного бізнесу та інших галузей економіки для популяризації України у світі. А це в свою чергу потребує вдосконалення системи та механізмів державного регулювання туристичної

сфери з урахуванням позитивного досвіду інших країн, для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національного туристичного продукту

Результати та обговорення. У всьому вищезазначеному нами досліджено елементи понятійного апарату «туристично-туристично-готельне підприємництво» особливості управління його в територіальних громадах в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні.

Висновки. Зважаючи на специфіку та основні проблеми управління розвитком туризму в Україні, можемо виокремити такі основні напрямки подальшого удосконалення сфери гостинності: гармонізація вітчизняного законодавства згідно зі стандартами Європейського Союзу; створення державних стандартів для спрощення діяльності окремих видів туризму, зокрема таких, як сільський, гірський, релігійний, мисливський; запровадження фінансування з державного та місцевих бюджетів заходів для розвитку готельно-ресторанної сфери; надання державних позик на започаткування туристичної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України “Про туризм” 15.09.1995 № 324/95-VR URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.10.2021).

2. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) веб-сайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 13.10.2021).

3. Закону України “Про курорти” від 5 жовтня 2000 року № 2026-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 13.10.2021)

4. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції / За заг. ред. В. Г. Герасименко, О. Л. Михайлюк. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. 332 с.

5. Децентралізація. веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada> (дата звернення: 13.10.2021).

**КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ
ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ**

Альошина Тетяна Валеріївна,

к.е.н., доцент

Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ

Козенков Дмитро Євгенович,

к.е.н., професор

Сало Микола Дмитрович,

студент

Навчально-науковий інститут

«Інститут промислових та бізнес технологій»

м. Дніпро, Україна

Анотація: У статті розглянуто сутність поняття контент-маркетингу, визначені основні види, принципи побудови та тенденції розвитку контенту як складової просування бізнесу. Проаналізовані канали розповсюдження контенту та причини його популярності. Визначено етапи створення та розробки контент-маркетингової стратегії. Визначено переваги контент-маркетингу у порівнянні з іншими видами рекламування.

Ключові слова: контент, контент-маркетинг, стратегія, комунікація, просування

Сучасні тенденції розвитку української економіки вимагають від суб'єктів господарювання усіх форм власності впровадження ефективного інструментарію щодо взаємодії із факторами зовнішнього середовища. Одним з інструментів, який координує взаємодію внутрішніх аспектів діяльності із зовнішніми факторами є маркетингова стратегія підприємства.

Розробка та впровадження ефективної маркетингової стратегії дозволяє сучасним підприємствам реалізувати маркетингові цілі з урахуванням власних конкурентних переваг та відповідно до потреб споживачів.

Останнім часом у світі передові позиції займає інтернет-маркетинг, який вже не один рік послаблює так званий "паперовий маркетинг". Стрімкий розвиток технологій, ноу-хау, інноваційні форми комунікації за допомогою гаджетів та месенджерів, сприяло створенню та поширенню різноманітних технологій Інтернет-маркетингу [1,с.11].

Однією з провідних технологій сучасного інтернет-маркетингу є контент-маркетинг, яка забезпечує привернення уваги цільової аудиторії до бренду чи продукції за допомогою створення та поширення пов'язаної з ними актуальної та цінної інформації. Технології контент-маркетингу широко застосовується не тільки найуспішнішими світовими компаніями, але й підприємствами малого та середнього бізнесу.

Отже, контент-маркетинг – це стратегічний маркетинговий підхід, який передбачає створення та поширення змістовного, цінного та релевантного контенту, основна мета якого є залучення й утримання певної аудиторії споживачів та стимулювання останніх до прибуткових дій [2].

Створення унікального та якісного контенту дотримання основних принципів щодо його створення.

- відображення у контенті бренду або товару;
- перманентне створення контенту;
- використання різноманітних медіа-каналів;
- стимулююча функція контенту;
- взаємозв'язок контенту з повсякденним досвідом аудиторії.

Перший принцип базується на взаємозв'язку контенту та товарів, що рекламуються. Контент повинен відповідати маркетинговим цілям та стратегії підприємства, пояснювати місію і висвітлювати повсякденну діяльність останнього, мати безпосередній зв'язок з брендом або торгівельною маркою і допомагати реалізовувати повсякденний зв'язок з цільовою аудиторією.

Другим принципом створення контенту є перманентне його створення. Якісний рекламний контент має бути створений та розміщений на постійній платформі, яка є актуальною, постійно доповнюватися, розвивається та

оновлюється.

Третій принцип полягає у використанні різноманітних медіа-каналів. Сучасний інтернет-простір дає практично необмежені можливості для поширення контенту. Треба використовувати різні платформи і способи подачі інформації, щоб залучити аудиторію до соціальної взаємодії.

Четвертий принцип реалізується через стимулюючу функцію контенту, адже контент має бути розроблений таким чином, щоб викликати певні емоції у споживачів, зацікавлювати та надихати, підвищуючи тим самим ефективність рекламних компаній за рахунок використання взаємозв'язку бренду зі значущими і важливими для людей цінностями.

П'ятий принцип базується на повсякденному досвіді споживачів, тому будь-які маркетингові ідеї для конверсійного контенту необхідно розробляти на основі реального досвіду потенційних клієнтів [3].

До найбільш розповсюджених видів контенту належать статті, інтерв'ю, соціальні опитування, новини, результати досліджень, відеозаписи, фотозвіти тощо.

До найбільш розповсюджених каналів та способів просування контенту належать: соціальні мережі; сайт або блог компанії; освітні і розважальні заходи; e-mail-розсилка; вебінари і конференції; інструкції та додаткові до товарів матеріали; тематичні майданчики: ЗМІ, форуми, портали; друковані видання, книги.

Розробка та просування якісного контенту є основним принципом контент-маркетингової стратегії. В свою чергу, контент-маркетингова стратегія – це застосування системного підходу щодо створення, розміщення та розповсюдження індивідуального контенту, змістовно-сміслового наповнення якого має забезпечувати залучення споживачів та формування закріпленості останніх до товарів підприємства.

Планування стратегії контент-маркетингу складається з послідовних етапів, серед яких:

- генерація бізнес-цілей та трансляція останніх у форму контент-

маркетингу;

- побудова карти подорожі споживача, яка містить визначення цільової аудиторії, сегментування відповідно до визначених цілей, опис ключових трендів споживчої поведінки та місце локації в онлайн-просторі;

- визначення тригерів поведінки цільової аудиторії, а саме драйверів, що стимулюють споживачів до придбання продукту та бар'єрів, які стримують від цього споживання [4];

- розробка контент-плану, який деталізує періоди використання різноманітних інструментів та платформ контент-маркетингу;

- створення контенту та визначення маркетингових сервісів для його поширення;

- оцінка результативності й ефективності використовуваних інструментів або метрик контент-маркетингу шляхом відстеження оберненого зв'язку з цільовою аудиторією;

- співставлення цілей та метрик для визначення необхідності коригування попередніх етапів стратегії.

Основними перевагами контент-маркетингу порівняно з традиційними способами реклами є:

- популяризація товарів та брендів, що викликають унікальні та позитивні емоції у цільової аудиторії; підвищення рейтингу сайту компанії у пошукових систем;

- збільшення показників відвідуваності сайту компанії за рахунок поповнення останнього цікавим та корисним контентом, насиченого широкою лінійкою ключових і супутніх запитів;

- підвищення та зміцнення іміджу компанії-продавця за рахунок постійно оновлюваної та достовірної інформації про товари;

- більш лояльна вартість у порівнянні з розцінками популярних методів інтернет-рекламування [5].

Таким чином, контент-маркетинг є ефективним та перспективним елементом маркетингових комунікацій, за допомогою якого сучасні суб'єкти

господарювання мають змогу створити свій унікальний та неповторний стиль, використовуючи такі тригери, які забезпечать впізнавання бренду навіть без його згадування у рекламі. Контент-маркетинг дозволяє збільшити потік органічного трафіку на інтернет-сторінку компанії, отримати більш високі позиції у пошукових системах, створити унікальний імідж за рахунок «створення емоцій» та забезпечити маркетингову комунікацію компанії із зовнішнім середовищем шляхом завоювання довіри споживачів і залучення потенційних клієнтів через ефективний контент.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Двудіт З. П., Наумчук С. І. Контент-маркетинг як інструмент успішного функціонування вітчизняних компаній // Економіка та держава. – 2018. - №10. С. 10-14. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.10

2. Радченко Г. А. Саїдова Г. О. Контент-маркетинг як дієва складова просування бізнесу // Проблеми системного підходу: зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2019. – Випуск 2 (70) / 2019 (Част. 1). – С. 144-149

3. Оксентюк Б. А. Поняття контент-маркетингу // Маркетингові технології підприємств в сучасному науково-технічному середовищі. – Матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів. – Тернопіль, ТНТУ, 2016. – С. 132-133

4. Савицька Н. Л. Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку B2C // Маркетинг і цифрові технології. – 2017. – Т.1. – №1. – С. 20-33.

5. Черевко В. Контент-маркетинг и его роль для бизнеса [Електронний ресурс] / В. Черевко // Forbes. - 2014. - № 6. – с. 48-49. – Режим доступу: http://forbes.ua/explain/startup_and_business/1373524-kontent-marketing-i-ego-rol-dlya-biznesa

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ В
МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Бєлова Тетяна Геннадіївна,

к.е.н., доцент

Крайнюченко Ольга Феодосіївна,

к.е.н., доцент

Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена концептуальним засадам наукової творчості, зокрема, у маркетингових дослідженнях. Доводиться необхідність концептуального підходу до здійснення маркетингової діяльності. Обґрунтовується необхідність застосування сучасних маркетингових концепцій у функціонуванні підприємства. Особлива увага приділяється впровадженню концепції взаємовідносин. Наводяться чинники, які сприяють зміцненню зв'язків підприємства з клієнтами. Пропонуються основні шляхи покращення роботи компанії із споживачами задля встановлення стійких стосунків.

Ключові слова: наукова творчість, маркетингові дослідження, маркетингові концепції, стосунки з клієнтами, концепція взаємовідносин.

Наукова творчість сприяє всім процесам, які відбуваються в державі та на підприємстві. Вона дає можливість з наукової точки зору підходити до можливостей розвитку підприємства, організації та вдосконаленню маркетингової діяльності, проведенню маркетингових досліджень [1]. Функціонування сучасних підприємств базується на використанні маркетингових концепцій. Прояви застосування традиційних концепцій управління маркетингом в діяльності підприємства (до яких відносяться: вдосконалення виробництва, вдосконалення товару, інтенсифікація комерційних зусиль, сучасного маркетингу, соціально-етичного маркетингу)

зустрічаються як у підходах до визначення асортименту продукції, так і до встановлення цін на неї, організації збутової діяльності та комунікацій тощо.

Останнім часом виникла необхідність використання елементів інших концепцій, які з'явилися. Особливо це стосується концепції взаємовідносин, яка дозволяє залучити більшу кількість клієнтів до споживання своєї продукції, встановити з ними партнерські відносини [2]. Маркетингові дослідження дозволяють виявити зв'язок, який існує між виробником та споживачами його продукції, застосувати результати досліджень у розробленні заходів щодо його посилення.

Дослідження довели, що на покращення зв'язків підприємства з клієнтами позитивно впливають наступні чинники:

- підтримання постійного контакту з клієнтами. Підтримка контакту з клієнтами не лише зміцнює побудовані зв'язки, а й позитивно впливає на діяльність підприємства в цілому;

- знання потреб своїх клієнтів. При постійних комунікаціях з клієнтами можна отримати необхідну інформацію стосовно їхніх потреб, рівня задоволеності та подальшого наміру стосовно співпраці;

- нагадування про переваги підприємства. У зв'язку з посиленням конкуренції на ринку, клієнту необхідно розуміти, чому саме йдеться про цю компанію та які додаткові вигоди він отримає від співпраці з нею;

- прозорість у діяльності компанії. Довіра – це основа будь-яких відносин і це найголовніше у побудові стійких стосунків з клієнтами. Довіра завжди була важливою частиною відносин компанії зі споживачем. Без довіри клієнти не можуть бути впевненими у якості продукту або навіть можуть обрати більш надійну торгову марку конкурента.

Розглянемо основні шляхи покращення зв'язків підприємства з клієнтами.

1. Важливим є аналіз потреб споживачів. Діяльність компанії напряму залежить від розуміння потреб її споживача. Проте розуміння загальних потреб ринку не гарантує ефективність роботи та покращення зв'язку з клієнтом. Виявлення реальних потреб своїх споживачів допоможе компанії краще

вибудувати свою роботу. Необхідно з'ясувати ключові точки незадоволеності та реальних потреб клієнтів компанії. Провівши аналіз даних показників, компанія зможе визначити свої недоліки та швидко їх усунути. Важливо отримати від клієнтів інформацію стосовно їх не задоволення та проаналізувавши отриману інформацію, прийняти відповідні міри.

2. Настіпний шлях – вдосконалення інструментів, які забезпечують контакти з підприємством. Одним з таких інструментів є сайт. У сучасних умовах вся інформація про будь-яку потрібну клієнтові послугу чи товар шукається ним в Інтернеті. При неякісному оформленні сайту, не релевантному контенті клієнт не захоче користуватися продукцією такої компанії. Існуючі клієнти за допомогою сайту прагнуть отримати необхідну для них інформацію і якщо її не буде, споживач почне шукати іншу компанію. Саме тому на сторінці підприємства має міститись лише релевантний контент, який повинен бути максимально зручним та зрозумілим для клієнта. Має надаватися інформація про розташування компанії, вид її діяльності та контакти.

Наступним інструментом є журнали та каталоги. Компанія повинна співпрацювати з відомими видавництвами у своїй сфері діяльності. Необхідно також контролювати інформацію, що розміщується в журналах. В каталогах компанії повинна міститись лише актуальна інформація та їх оновлення повинно бути регулярним.

Проведення заходів масового характеру також належить до інструментів забезпечення комунікацій із споживачем. Доведено, що люди підсвідомо прив'язуються до того, що викликає в них позитивні емоції. Змусивши своїх клієнтів зв'язати позитивні емоції з компанією, підприємство значно покращує зв'язки з клієнтами. Зв'язати позитивні емоції з компанією допоможе проведення фестивалів, ярмарок, виставок чи свят від компанії для їх існуючих та потенційних клієнтів.

Участь компанії у майстер-класах чи семінарах також значно покращить репутацію компанії та її зв'язки з клієнтами. Проведення свят чи фестивалів допоможе їм відчувати себе частиною життя підприємства, що також позитивно

впливатиме на побудови стійких взаємовідносин.

3. Створення більш тісного контакту з клієнтом. Постійне інформування покупців про переваги компанії та її досягнення, знайомство клієнта з останніми тенденціями розвитку сфери діяльності, максимальне спрощення процесу укладання угоди та проведення оплати за послугу/товар, створення спеціальних пропозицій для постійних клієнтів – все це сприятиме побудові більш тісного контакту із споживачами.

4. До шляхів покращення зв'язків із споживачами відноситься підвищення якості обслуговування. Клієнт повинен бути задоволений не лише придбаним товаром, а й рівнем обслуговування протягом усього процесу придбання товару. У випадку з продажем послуги, високий рівень обслуговування стає першочерговою задачею підприємства. Підвищення кваліфікації співробітників, покращення їх навичок спілкування, підбір контактного персоналу – все це значно покращує конкурентоспроможність компанії та значним чином підвищує її репутацію.

5. Використання зовнішньої реклами. Завдяки зовнішній рекламі підприємство має можливість не лише нагадувати про себе своїм постійним клієнтам, а й привабити нових. За допомогою зовнішньої реклами можна підняти рейтинг компанії на доволі високий рівень.

6. Управління зворотнім зв'язком. Зворотній зв'язок є необхідною складовою у контакті з клієнтом. Споживач повинен мати можливість зв'язатися з компанією та отримати відповідь на питання щодо того, що його цікавить, а також відповідь на подану скаргу чи пропозицію. Під управлінням зворотнім зв'язком розуміється побудова ефективної роботи з відгуками, створення самої можливості залишати клієнтам відгуки. Також важливим є оперативність в усуненні недоліків у спілкуванні з клієнтами. Застосування всіх цих заходів буде сприяти більш міцним контактам з клієнтами.

Були проведені дослідження та виконано оцінювання комплексу інструментів просування товару при формуванні концепції маркетингу взаємовідносин. Охарактеризуємо основні інструменти просування: пряма

реклама, сучасні засоби надходження інформації, заходи подієвого маркетингу, наявність гарячої лінії, контрольні дзвінки, особисті контакти, стимулювання збуту та контакти зі ЗМІ [3].

- Пряма реклама. З засобів прямої реклами підприємство може застосовувати, насамперед, фірмові сувеніри. Компанія може виготовляти ручки та блокноти з емблемою фірми та її контактними даними, які розповсюджуються серед робітників компанії та компаній-партнерів.

До прямої реклами відносяться поштові та електронні розсилки. Листи містять інформацію про основні послуги фірми та розсилаються потенційним клієнтам з метою створення більш стійких стосунків. Для розширення клієнтської бази здійснюється пошук нових клієнтів, яким теж розсилається інформація про можливості фірми.

Спеціальні пропозиції, які відносяться до прямої реклами, є інструментом, який використовується виключно для вже існуючих клієнтів. Фірма надає партнерам певні привілеї, такі як ексклюзивні права на деякі види робіт.

- Сучасні засоби надходження інформації. Інформацію про підприємство можна знайти як на сайті компанії, так і на теренах Інтернету.

- Подієвий маркетинг. Підприємство приймає участь у виставках та ярмарках, які стосуються напрямів його діяльності. Це можуть бути як вітчизняні, так і закордонні виставки. На них проводиться ознайомлення споживачів з діяльністю підприємства та з технічною базою, яку воно використовує.

Аграрні підприємства, наприклад, щорічно проводять «День ланів», на яких роблять презентації щодо технологій вирощування різноманітних зернових культур, демонструють технології підживлення і захисту. Також для відвідувачів свята проводяться концерти за участю різноманітних гуртів. Місце проведення завжди оформлюється з використанням фігур та персонажів, виготовлених з пшениці чи інших зернових культур. Відвідувачі можуть скуштувати різноманітні хлібобулочні вироби та напої.

Також можна організувати семінари для клієнтів, ділитися своїм досвідом щодо технологій виробництва продукції. На семінарах та конференціях проходять обговорення тих трендів, які існують у маркетингу, розглядаються можливості позиціонування бренду, пошуку нових та оптимізації існуючих каналів залучення клієнтів, ефективної комунікації із споживачем та роботою зі ЗМІ. На таких семінарах під час презентації обговорюється ціла низка тем – від макроекономічних показників розвитку галузі до можливостей використання різних стратегій.

Задля покращення стосунків з вже існуючими та задля залучення нових клієнтів або співробітників, компанії можуть влаштувати день відкритих дверей, щоб показати, як працює підприємство, де зберігається чи переробляється продукція.

- **Гаряча лінія.** Для спілкування з менеджерами та отримання більш детальної інформації або ж для подання скарг чи пропозиції, використовується «гаряча лінія». Кожен клієнт може зателефонувати та розповісти про свої проблеми.

- **Контрольні дзвінки.** Даний захід здійснюється перед початком та в кінці надання кожної послуги. Під час контрольних дзвінків клієнт отримує більш точні дані стосовно послуги, яку він збирається придбати, а також може оцінити якість наданих послуг та надати свої побажання стосовно їхнього покращення в майбутньому.

- **Особисті контакти.** До особистих контактів відносяться консультації клієнтів та робота з рекамаціями та скаргами. Консультації клієнтів проводяться безпосередньо перед укладанням угоди, коли представник підприємства пояснює всі нюанси виконання тієї чи іншої послуги. Також клієнти консультуються з приводу питань, що їх цікавлять, заздалегідь обговоривши час зустрічі.

- **Стимулювання збуту.** Стимулювання збуту здійснюється шляхом надання знижок на деякі види продукції чи послуги. Максимальна сума знижок може сягати 15%.

▪ Контакти зі ЗМІ. Підприємство безпосередньо контактує зі ЗМІ, надаючи їм необхідну інформацію або консультуючи їх з питань, що стосуються роботи галузі або підприємства.

Дані інструменти значно спрощують пошук інформації для потенційних клієнтів, а також допомагають отримати відповіді саме на ті питання, що найбільше їх турбують.

Таким чином, наукова творчість у маркетингових дослідженнях дозволяє підприємству креативно підходити до існуючих проблем, використовувати сучасні методи та інструменти аналізу, відповідально ставитися до питань, які розглядаються.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Красовська О. Ю. Алгоритм процесу маркетингового дослідження. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 34-39.

2. Болотна О. В. Маркетинг взаємовідносин як сучасна концепція маркетингу. *Траєкторія науки*. 2015. № 2-3. С. 241-244. URL: <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/16> (дата звернення: 10.07.2022).

3. Мороз Л. А., Князик Ю. М. Маркетинг відносин: проблеми понятійного апарату. URL: http://vlp.com.ua/files/17_31.pdf (дата звернення: 10.07.2022).

**ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ
АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Горячова Наталія Володимирівна
phd

Шипілов Андрій Олексійович

студент

ВСП «МФК ДВНЗ

Приазовський державний технічний університет

м. Дніпро, Україна

Анотація: під час війни в Україні в даний період є сенс планувати стратегічний розвиток автотранспортної галузі, яка буде функціонувати після війни. Автотранспортна галузь має велике значення та перспективи в подальшому розвитку в Україні, тому планування довогострокових планів з мінімальними ризиками є актуальним та доцільним для дослідження на даному періоді.

Ключові слова: інноваційна стратегія, моделювання інноваційної стратегії, світові системи транспортних мереж, специфіка автотранспортної галузі, мінімальність ризиків.

Активізація інвестиційної діяльності підприємства неможлива без конкурентоспроможності та прогресивних проектів, а також забезпеченням соціального економічного розвитку.

Приєднанням до європейської та світової системи транспортних мереж є ефективне функціонування транспортної системи, що сприяє вирішенню важливих завдань та збільшення перевезення обсягів вантажу. Нажаль, потрібно відмітити значну фізичну та моральну зношеність автотранспортних підприємств.

Інвестиційній діяльності присвятили свої праці такі вчені, як: М. Альберт, О. М. Вовк, А. П. Гречан, М. Е. Портер, А. Дж. Стрікленд, А. А. Томпсон,

Д. М. Черваньов, В. П. Яновська та інші. Науковці внесли вагомий внесок в розвиток даного напрямку, але деякі питання залишаються відкритими для подальшого дослідження.

На функціонування автотранспортного підприємства, як мікроекономічної системи впливають фактори зовнішнього середовища. Інвестиційна стратегія має ґрунтуватися на таких принципах, які мають довгострокові плани: гнучкість, субординація, стимулювання інноваційних розробок, відкрита взаємодія із зовнішнім середовищем, мінімальність ризиків.

Інвестиційна стратегія автотранспортного підприємства здійснюється в такі етапи: оцінка внутрішнього та зовнішнього середовища, визначення мети, стратегічних цілей, розробка інвестиційної стратегії, реалізація інвестиційної стратегії, оцінювання економічних та технологічних можливостей підприємства.

Специфіка автотранспортних підприємств має свою специфіку та відрізняється від інших галузей. Потрібно враховувати чинники, які впливають на роботу автотранспортних підприємств, наприклад: запчастини, устаткування, мастильні та паливні матеріали і т.д. Потрібно відмітити, що важливим чинником на процес розробки інвестиційної стратегії автотранспортного підприємства є законодавство, що регулює виконання логістичних послуг. Протягом останніх років спостерігається зростання обсягів перевезення автотранспортними підприємствами, видно з табл. 1.

Таблиця 1.

**Вантажні перевезення різними видами транспорту в
Україні за 2015-2020 рр. [1]**

Рік	Залізн.	%	Морськ.	%	Річк.	%	Автомоб	%	Авіа	%	Всього
2015	349 994.8	23.74	3 291.6	0.22	3 155.5	0.21	1 020 604.0	69.2	69.1	0.005	1 474 346.5
2016	343 433.5	22.26	3 032.5	0.20	3 641.8	0.24	1 085 663.4	70.4	74.3	0.005	1 542 574.7
2017	339 550.5	21.46	2 253.1	0.14	3 640.2	0.23	1 121 673.6	70.9	82.8	0.005	1 582 010.6
2018	322 342.1	19.62	1 892.0	0.12	3 698.0	0.23	1 205 530.8	73.4	99.1	0.006	1 642 980.2
2019	312 938.9	19.82	2 120.3	0.13	3 990.2	0.25	1 147 049.6	72.7	92.6	0.006	1 578 848.0
2020	305 480.4	18.62	1 812.2	0.11	3 788.4	0.23	1 232 391.9	75.1	88.3	0.005	1 641 025.9

Із таблиці 1 видно, що найбільші обсяги перевезень із усіх видів

транспорту є автомобільний транспорт та з кожним роком обсяг перевезень автотранспортом збільшується. В останні роки в Україні спостерігається тенденція розвитку автомобільних перевезень так як залізничний транспорт піднімає ціну на перевезення, що є не вигідним для великих підприємств, а автомобільний транспорт має переваги в мобільності. Після закінчення війни в Україні автотранспорт має великі перспективи розвитку. Також потрібно відмітити, що компанія Scania переходить на виробництво вантажівок із нульовим рівнем викидів. В 2024 році планується випуск електровантажівок далекого прямування, адаптованих для швидкого заряджання. Поступово до 2030 р. більше 50 % від загального обсягу продажів вантажівок Scania має бути електрифіковано. Так це буде вигідно не тільки відсутністю шкідливих викидів в атмосферу але й низьким витратам на електроенергію та зменшенню дорожніх зборів.

При формуванні інвестиційної стратегії підприємства важливим є визначення ризиків та шляхів їх мінімізації. Для того, щоб визначити ризики та шляхи їх мінімізації доцільно проводити моделювання інвестиційної стратегії. Механізм дозволить оцінити вплив різних чинників на кінцеві результати інвестиційної діяльності, проаналізувати різні варіанти, обґрунтувати вибір та забезпечити розвиток автотранспортного підприємства. Пропонуємо етапи формування для автотранспортних підприємств.

Завершальний етап розроблення інвестиційної стратегії полягає в її оцінюванні, визначенні можливих наслідків її реалізації.

Вчений Р. Румельт із Гарварда запропонував найкращу на даний час оцінку стратегії. Вимоги до стратегії: 1) узгодженість - стратегія пропонує адаптивну реакцію на зміни в зовнішньому середовищі; 2) послідовність - відсутність суперечливих цілей та програм; 3) переваги – забезпечення можливостей для творчості та підтримка конкурентних переваг; 4) здійснення - розроблена стратегія не повинна приводити до ускладнення або непотрібних витрат [2].

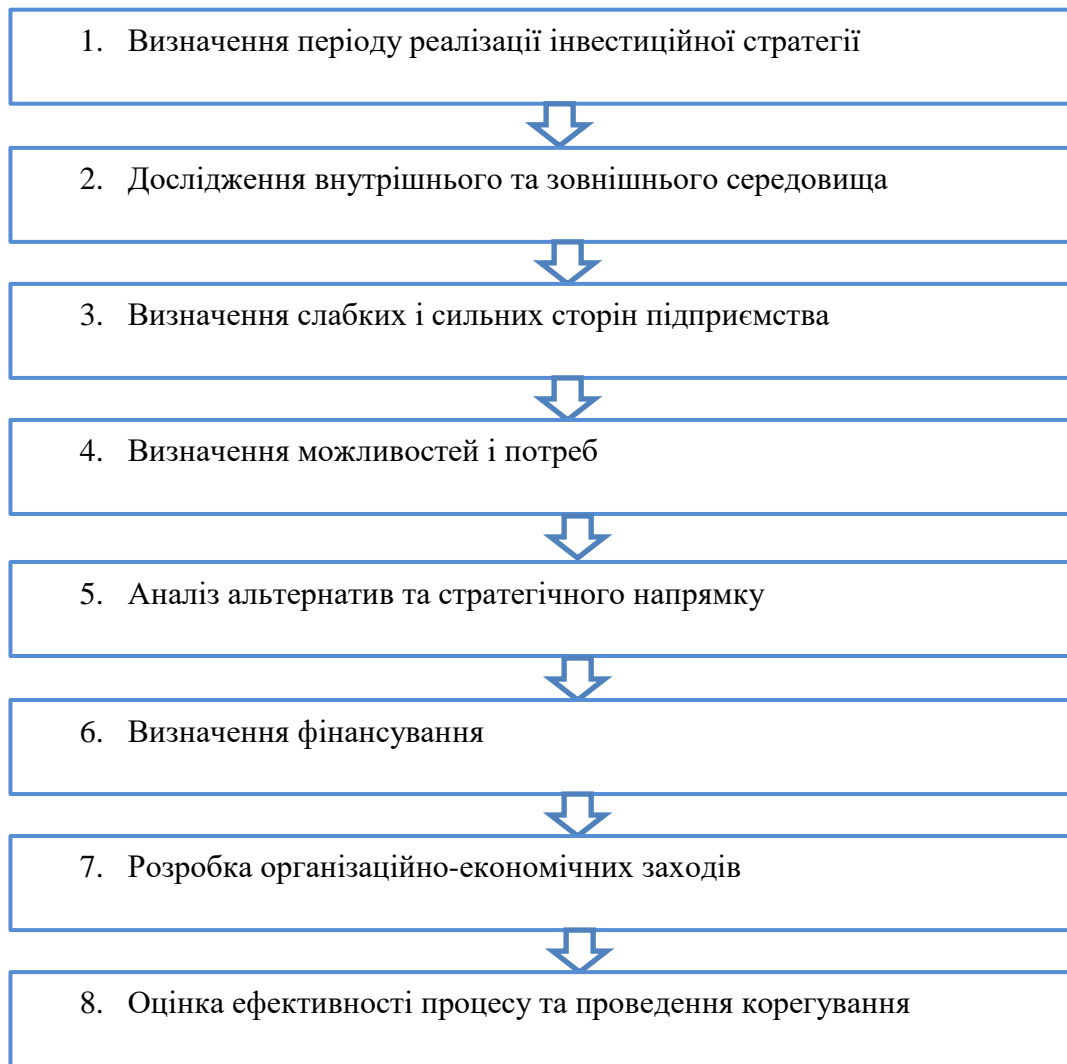

Рис. 1. Етапи формування інвестиційної стратегії автотранспортного підприємства

При розробці інноваційної стратегії потрібно обов'язково враховувати наскільки вона пов'язана з іншими стратегіями, враховувати кадровий потенціал та організацію роботи на підприємстві.

При розробці стратегії слід проаналізувати, наскільки вона взаємопов'язана з іншими стратегіями, чи враховує показники кадрового потенціалу, організаційної культури підприємства, а також часові характеристики.

Висновок: Не зважаючи на війну, що триває в даний час в Україні та розбиті дороги, мости галузь автотранспорту в майбутньому після закінчення війни має перспективи розвитку для забезпечення населення потрібними товарами. Планування стратегії розвитку та відновлення автотранспорту

покращити якість доріг, шляхом залучення інвестицій, побудувати та покращити пункти дорожнього сервісу для забезпечення проведення перевірки з дотримання вимог режимів праці та відпочинку водіїв; впровадження довгострокових контрактів з експлуатаційного утримання доріг; збільшення кількості пересувних габаритно-вагових комплексів та забезпечення контролю за перевищенням габаритно-вагових параметрів транспортних засобів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Румельт Р. Гарна стратегія, погана стратегія : Вид. Фабула, 2019 – 324с.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗЕД ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ
ВОЄННИХ ПОДІЙ В УКРАЇНІ**

Гринів Л. В.

к.е.н., доц. кафедри менеджменту і маркетингу,

Лесів Ю. С.

магістрантка кафедри менеджменту і маркетингу
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Анотація. У роботі проаналізовано аспекти регулювання ЗЕД під час COVID-19 та війни в Україні. Досліджено показники ЗЕД у воєнний період та період карантину. Досліджено актуальні механізми управління ЗЕД та проаналізовано перспективи розвитку.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність підприємств, експорт, воєнний стан, карантин.

Порядок регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану має певну специфіку, джерелом якої є обмеженість можливостей держави як фінансових, так і фізичних. Визначено, що складність новостворених обставин в Україні зумовлює необхідність пошуку нових механізмів впливу на зовнішньоекономічну діяльність, а також шляхів раціонального поєднання інструментів стимулювання та стримування зовнішньоторговельної діяльності держави. Такий баланс є важливим для впорядкування доходів і видатків країни в умовах війни.

Безпрецедентне за роки незалежності України запровадження воєнного стану та складність підтримки економічного розвитку в умовах жорстокої війни зумовлюють пошук нових механізмів організації державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які будуть не лише адаптивними до реалій сьогодення, а й ефективними в контексті підтримки міжнародних торговельних

відносин, максимізації доходів держави, збереження ділової активності, а також пошуку нових ринків збуту вітчизняних товарів та послуг.

Аналізуючи події, які відбуваються в Україні, мають не локальний, а глобальний характер, що спричиняє дестимулюючий вплив на динаміку, характер та прибутковість зовнішньоекономічної діяльності. Сучасна практика торгівлі довела, що інтернаціоналізація господарських систем економічних систем є рушійним фактором (чинником), який стимулює зростання економіки. Часто в кризових ситуаціях посилюється національне валютне регулювання (державне регулювання поведінки учасників валютного ринку), а ринкове відходить на другий план. Валютне регулювання може бути прямим і непрямим. Пряме валютне регулювання полягає у корегуванні поведінки учасників ринку шляхом застосування обмежувального законодавства та втручання органів виконавчої влади. Непряме валютне регулювання орієнтоване на використання економічних, зокрема монетарних, методів впливу на поведінку економічних агентів ринку.

Основними засобами управління зовнішньоекономічною діяльністю є регуляторні механізми та інструменти, але їх побудова неможлива без урахування динаміки експортно-імпортних побудова неможлива без урахування динаміки експортно-імпортової діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, а також держави як самостійного суб'єкта економічних відносин [2].

Пандемія COVID-19 вже суттєво вплинула на ЗЕД-операції за участю українських сторін. На тлі спалаху Covid-19 на початку 2020 року уряди країн світу активно впроваджували заходи, пов'язані з торгівлею, що безпосередньо вплинуло на глобальні міжнародні поставки. Реагуючи на пандемію, багато країн, з одного боку, знизили або повністю скасували ввізні мита на низку товарів, а з іншого - обмежили або заборонили експорт "критичних" товарів.

22 квітня 2020 р. 23 члени СОТ, включаючи Україну, підписали Спільну заяву щодо забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією у відповідь на пандемію

COVID-19 [1].

Згідно за даними НБУ, Україна могла у час карантину зіткнутися з падінням експорту (–10%) та імпорту (–14,5%). Слід зазначити, що 27 травня 2020 р. на засіданні уряду України була затверджена програма стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. Згідно цієї програми, зокрема, впроваджувалося:

- просування експорту та полегшення доступу для підприємств до ключової сировини, стимулювання промислового виробництва шляхом нарощування внутрішнього попиту через державні закупівлі та захисту локального виробника;

- забезпечення безперервного збуту сільськогосподарської продукції і доступу виробників до ринків [1].

Війна проти України приносить багато змін для підприємств, які займаються зовнішньою торгівлею – при цьому не має значення чи перебувають вони в Україні, чи то ведуть бізнес з партнерами в Україні. Проблематика є достатньо важливою в контексті відновлення економіки країни та з теоретичного аспекту переходить у практичний [4].

У березні 2022 року експорт українських товарів скоротився вдвічі, а імпорт – більш як утричі. Особливо постраждав експорт металів і сільськогосподарської продукції, в той же час обсяги експорту ряду товарів глибокої переробки практично не змінилися в порівнянні з довоєнним періодом.

Обсяг українського експорту в березні склав 5,97 млн тонн на суму 2,7 млрд доларів. У лютому держава експортувала 13,1 млн тонн товарів на 5,3 млрд доларів. Нині основними експортними товарами є руди, зерно, феросплави та нафта.

Значно впав експорт металу. Зокрема, експорт плоского прокату скоротився майже вдесятеро - з 437 тис. тонн у лютому до 47 тис. тонн у березні. Деякі металургійні товари взагалі не експортувалися. В основному це пов'язано з фізичним знищенням металургійних заводів та припиненням

виробництва.

У березні Україна експортувала 1,1 млн тонн кукурудзи, 309 тис. тонн пшениці, 118 тис. тонн соняшникової олії та 40 тис. тонн сої. Це в чотири рази менше, ніж у лютому.

Водночас український імпорту зазнав значних втрат через російське вторгнення. Якщо в лютому держава імпортувала 5 млн тонн товарів на 5,9 млрд доларів, то в березні – 1,6 млн тонн на 1,8 млрд доларів. Сьогодні основними статтями імпорту в Україну є газ, нафта, нафтопродукти та вугілля.

При цьому обсяги експорту за багатьма товарами з глибокою переробкою залишилися на рівні попереднього місяця і навіть зросли. Це, наприклад, кабельна продукція, експорт якої склав \$111 млн (\$130 млн у лютому), або дерев'яна вагонка - \$32 млн проти \$26 млн у лютому.

На початку повномасштабної війни суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зіткнулися з певними нововведеннями. Одним із них є необхідність розрахуватись за отримані товари, послуги, які не відносяться до «критичного імпорту» до дати завершення воєнного стану у підприємств фактично немає можливості, оскільки, відповідно до п.12, п.14 Постанови Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022р. №18 з 24.02.2022р. [2]. встановлено цілу низку обмежень на розрахунки у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Юридичні особи можуть іноземну валюту продати, обміняти, придбати. Але придбану іноземну валюту можна витратити виключно для здійснення операцій.

Отже, українським підприємцям складно утримати бізнес за таких обставин. Не додає впевненості часте внесення змін у нормативне регулювання ЗЕД. Тож підприємцям потрібно мати на постійному зв'язку досвідченого юриста зі спеціалізацією саме у цьому напрямі.

Кожен учасник зовнішньоекономічної діяльності повинен розуміти важливість високої якості експортованих товарів та послуг, їх інноваційності та технологічності для можливості конкурувати з провідними виробниками

світового ринку [1].

Саме якість продукції впливає на рівень довіри, який наразі є недостатньо високим до українських виробників з боку споживачів на європейських ринках. Проте саме зараз, в умовах воєнних подій, коли Україна має шанс змінити своє майбутнє та переорієнтуватися на нові ринки, важливо не втратити прихильність потенційних споживачів. потенційних споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ісаханова Н.І. Обмеження міжнародної торгівлі на фоні COVID-19: світові тенденції // «Юридична газета Online». – 2020. – Випуск № 16 (722) - URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/obmezhennya-mizhnarodnoyi-torgivli-na-foni-covid19-svitovi-tendenciyi.html> (дата звернення: 19.10.2022)

2. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Національного банку України від 24.02.2022 № 18 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0018500-22> (дата звернення: 19.10.2022)

3. Романькова О. М. Зовнішньоекономічна діяльність: особливості валютного регулювання експортних та імпортних операцій в сучасних умовах в Україні // Економіка та суспільство. – 2022. – Випуск № 39 – С.2-4.

4. Скрипник С. В. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану // Економіка та суспільство. – 2022. – Випуск № 38 – С.2-9.

**РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Гудзь Тетяна Павлівна,

д.е.н., професор

Брусов Ніколас Олександрович

аспірант

Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»

м. Полтава, Україна

Вступ. Посилення євроінтеграційних процесів, активним учасником яких є Україна, позначаються на діяльності вітчизняних підприємств, особливо тих, які мають зовнішні зв'язки. Вихід на зовнішні ринки дає їм не лише доступ до нових джерел ресурсів та технологій, а й можливість розширення своєї діяльності, що є передумовою їх сталого економічного розвитку. Зміна інтеграційних векторів держави зумовлює потребу підприємств обирати нові напрями, форми і види зовнішньої діяльності, потребу пошуку нових ринків і споживачів; при цьому важливо, щоб їх продукція користувалась попитом. Тому при виході на зовнішні ринки для вітчизняних підприємств важливим є забезпечення таких переваг, які б гарантували можливість їх закріплення та розвитку в міжнародному конкурентному середовищі. За значного рівня глобалізації економічних процесів саме конкурентоспроможність підприємств на зовнішньому ринку забезпечує передумови для його подальшого функціонування.

Метою роботи є висвітлення проблем формування конкурентоспроможності підприємств в умовах розвитку євроінтеграційних відносин.

Матеріали та методи. Дослідження проведене на основі наукових праць українських та зарубіжних учених з приводу пошуку ефективних заходів та інструментів підвищення конкурентоспроможності продукції українських

підприємств. В процесі дослідження використані методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняльний аналіз.

Результати та обговорення. Враховуючи динамічні процеси інтеграції нашої країни до світового економічного простору, необхідною умовою є формування господарських одиниць, які б мали можливості виробляти конкурентоспроможну продукцію відповідно до міжнародних стандартів і бути конкурентоспроможними на світовому ринку. За даними всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) Україна залишається найменш конкурентоздатною в регіоні Західної та Східної Європи. Індекс її конкурентоспроможності у 2020 році погіршився проти 85 місця із 141 країни в 2019 році [1].

Такі тенденції є загрозливими для економіки країни і потребують виявлення проблемних моментів. Україна продовжує суттєво відставати від провідних економік світу, що здебільшого спричинено низкою макроекономічних факторів. До цього часу не знайшли практичного втілення ефективні комплексні заходи та дієві реформи, відсутня платформа для структурної перебудови економіки та стабільного розвитку промислових підприємств [2, с. 138]. Крім того, недосконалість інституційного забезпечення, економічна та політична нестабільність, критично високий рівень інфляції унеможливили ведення ефективного та конкурентного бізнесу на території країни. За оцінками науковців коло факторів, які тривалий час вкрай негативно впливають на діяльність та конкурентоспроможність вітчизняних підприємств охоплює: процеси деіндустріалізації в Україні, відсутність промислової політики, інфляційні процеси, дефіцит самофінансування [3, с. 338].

З огляду на зазначене, найбільшу відповідальність за конкурентну діяльність вітчизняних виробників несе держава, забезпечуючи на макроекономічному рівні стабільність та створюючи сприятливі умови для розвитку бізнесу. Так, за даними Державної служби статистики України, протягом останніх п'яти років (2016–2021 рр.) обсяг реалізації промислової продукції вітчизняними підприємствами зріс майже вдвічі (від 1765600 до

3584300 млн. грн.), в т.ч. від продажу за кордон (від 466600 до 1018600млн.грн.) [4]. Незважаючи на вплив низки негативних чинників обсяг промислового виробництва у вартісному вимірі в 2021 р. також суттєво зріс. Це свідчить про інтенсивну діяльність виробників, спрямовану на утримання конкурентної позиції та місця на ринку.

Однак відомо, що сьогодні для досягнення конкурентоспроможності недостатньо просто нарощувати обсяги виробництва. Науковці зазначають, що XXI ст. базується на знаннях, інформації та інноваційній економіці. Успіх підприємства залежить від знань, досвіду, креативної діяльності та кваліфікації працівників. При цьому акцент робиться на безперервному навчанні, розвитку та дослідженнях. Наукові дослідження показують, що за сучасних умов саме освіта працівників та інноваційний потенціал лежать в основі економічного розвитку. Людський капітал уможливорює адаптацію економіки та окремих підприємств до умов глобалізації, здійснення інновацій та досягнення високого рівня конкурентоспроможності, визначає темп та рівень розвитку національної економіки [5, с. 13].

У сучасному міжнародному оточенні здатність компаній до технологічних нововведень, інновацій стає основним джерелом конкурентоспроможності. Результати міжнародної оцінки інноваційних індикаторів України свідчать, що результативність інноваційної діяльності у 2019–2020 рр. знизилась за двома індексами (за Індексом інновацій Bloomberg (66 місце відносно 63 місця) та за Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів (56 місце відносно 53 місця)), незначно покращилася – за Глобальним інноваційним індексом (45 місце серед 131 економіки світу порівняно із 47 місцем у 2019 р.), та залишилася на рівні попереднього року – за індексом Європейського інноваційного табло (36 місце) [6, с. 5]. Хоч це і свідчить про позитивні зрушення в інноваційній діяльності країни, проте в промисловості інноваційне середовище залишається несприятливим.

За останні роки зменшилась кількість організацій, які виконують наукові

дослідження та розробки. Разом із тим спостерігається скорочення питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, та питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової. Аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності показує, що основним джерелом є власні кошти, частка яких у структурі джерел фінансування в 2020 р. становила 85%, тоді як частка фінансування з державного бюджету становить 1,9% [4].

Інертне ставлення держави до запровадження інновацій негативно позначається на конкурентоспроможності українських підприємств. Через дефіцит власних коштів, які виступають основним джерелом фінансування інновацій, інноваційна політика фірм носить короткостроковий характер і не має стратегічної перспективи, яка б визначала основи даної політики зі встановленням конкретних напрямів розвитку інноваційної діяльності підприємства.

Державна участь у створенні сприятливого інноваційного клімату може полягати в прямому фінансуванні різних ініціатив, чи у застосуванні непрямих інструментів регулювання. Проблема полягає в тому, що сьогодні активною фінансовою підтримкою держави не користуються заходи з розвитку інноваційної інфраструктури або стимулювання інноваційної діяльності на мікрорівні. Важливим також є те, що в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом прописано зобов'язання України здійснювати підтримку малого та середнього бізнесу, а також інноваційних компаній, які на даний момент на вітчизняному ринку майже не представлені. Українським підприємствам важливо вчасно використати можливості для завоювання європейських ринків та відстоювання своїх позицій на національному.

Україні конче необхідно перейти до інноваційно-проривного або випереджального сценарію розвитку, за якого головною рушійною силою у боротьбі за ринки збуту визнаються інновації, а конкурентоспроможність економіки забезпечується здатністю основної маси суб'єктів господарювання створювати продукти із високою споживчою цінністю. За цих умов вона буде задовольняти потреби споживачів як на внутрішньому, так і на зовнішньому

ринку [7, с. 95].

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах суспільної та економічної інтеграції перед промисловими підприємствами України виникає чимало проблем, які перешкоджають успішному їх функціонуванню на світовому ринку. На макрорівні – недосконалість інституційного забезпечення, політична та економічна нестабільність, корупція, складна податкова політика тощо. На мікрорівні – низький рівень інноваційного потенціалу.

Дослідження позиціонування України у світових рейтингах показало, що українські товаровиробники не готові конкурувати з європейськими – ні на ринку ЄС, ні на власному. Це ускладнюється рядом проблем, що впливають на реалізацію експортного потенціалу України. Українським підприємствам, які бажають втримати існуючі позиції та сподіваються на ефективний розвиток, необхідно перейти до інноваційно-активної моделі господарювання, яка забезпечить нарощування їх інтелектуального капіталу і, як результат, випуск продуктів із високою споживчою цінністю, що і є основою конкурентоспроможності.

Основним джерелом забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародному ринку повинен стати комплекс заходів, спрямованих на підвищення інноваційної активності, впровадження сучасних моделей управління виробництвом, розвиток кадрового потенціалу, сприяння розгортанню новітніх інформаційно-комунікативних технологій, які є рушійною силою глобалізаційних трансформацій, стимулювання виробництва нової наукоємної високотехнологічної продукції, здатної витримати жорсткі умови конкуренції на європейському ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. World Economic Forum Annual Meeting 2022, Davos. URL: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2022>
2. Дикань В. Л. Розвиток промислового потенціалу українських підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 46.

С. 136-142.

3. Гудзь Т. П. Сучасні проблеми розвитку промисловості України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 2 (45). С. 332–339.

4. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Сverdlova Ю. О. Вплив розвитку людського капіталу на конкурентоспроможність економіки Європейського Союзу. *Економічний часопис-XXI*. 2014. №7-8(2). С. 12-15.

6. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науковоаналітична записка / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда, Т. К. Кваша та ін. – Київ: УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.

7. Стадник В. В., Йохна М. А., Соколюк Г. О. *Стратегія диверсифікації в управлінні міжнародною конкурентоспроможністю підприємства*: монографія. Хмельницький : ХНУ, 2013. 202 с.

**КОНСАЛТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-
ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Гузар Богдан Степанович

к.е.н., доцент, заслужений економіст України

Бондаренко Віталій Сергійович

здобувач вищої освіти третього ступеня

Гузар Денис Русланович

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

Уманський національний університет садівництва

м.Умань, Україна

Анотація: У статті розглянуто сучасний стан та узагальнено проблемні аспекти консалтингового забезпечення інноваційно - інвестиційного розвитку аграрного сектору в Україні. Обґрунтовано сутність, доцільність та особливості запровадження інновацій у вітчизняне аграрне виробництво та залучення вітчизняних та іноземних інвесторів та консультантів з метою запровадження консалтингових послуг для інноваційно - інвестиційного розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: консалтингове забезпечення, аграрний сектор, інновації, інвестиції, складові сегменти консалтингових послуг.

За сучасних низки глобальних проблем вітчизняної економіки, пов'язаних забезпеченням продовольчої безпеки, існує необхідність підвищення продуктивності аграрного потенціалу України за рахунок найкращих практичних рішень в галузі надання послуг суб'єктам аграрного виробництва.

Здійснення господарської діяльності, ведення аграрного бізнесу пов'язане з невирішеними проблемами щодо отримання аграріями кваліфікованої допомоги у вигляді консалтингу, спрямованого на підвищення ефективності виробництва. Таку допомогу може надати тільки професійний консультант.

Суттєве збільшення інтересу власників аграрного бізнесу до проблеми створення інформаційно-консультаційної служби для агропромислового комплексу України відбулося в умовах переходу до ринкової економіки. До передумов даного збільшення належить перебування агропромислового виробництва країни в глибокій тривалій ресурсній і управлінській кризах. Це не випадково, оскільки історія зародження інформаційно-консультаційних служб практично у всіх країнах світу свідчить про те, що цей процес завжди починався в періоди економічних спадів і депресій, коли застосування консалтингу могло стабілізувати аграрну економіку.

Сьогоднішні вітчизняні менеджери чітко усвідомлюють необхідність такого консультування, при якому консультант здійснює не лише локальне виправлення вузьких проблем, а, поглиблено вивчаючи специфіку клієнтської організації, займається комплексними питаннями стратегічного розвитку підприємства. Усе це неможливо здійснити без грамотної організації спілкування консультанта і клієнта, юридичного та фінансового визначення їх стосунків, а також відповідного супроводу процесу надання управлінської допомоги.

В сучасних умовах господарювання вітчизняного агропромислового комплексу існує необхідність шукати альтернативні способи ведення діяльності шляхом впровадження інновацій. Необхідність у впровадженні змін виникає під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, які водночас є рушійними елементами, що спонукають до змін, а також основними перешкодами у реалізації новацій. Сучасний динамічний розвиток аграрного комплексу потребує впровадження інновацій і їхнього фінансування, що передуватиме підвищенню конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Сучасний стан розвитку інноваційної діяльності аграрного сектору економіки України занепадає внаслідок військових дій, втрати ринків збуту продукції, динамічного законодавства, недостатнього державного стимулювання інноваційної діяльності та обмеженість джерел фінансування за рахунок низького рівня інвестиційної привабливості галузі.

Залучення консалтингових компаній забезпечить доступ об'єктам агропромислового сектору до передових технологій, що сприятиме підвищенню їх інвестиційної привабливості і залучення додаткового фінансування.

Теоретичні питання організації й розвитку консалтингової діяльності знайшли відображення в наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених: В. А. Верби, В. Г. Герасимчука, М. Кубри, Д. Майстера, К. Мекхема, Т. І. Решетняк, Е. Шейна, Е. Бейч, М. Кубр, Ф. Уїкхем, М. Іванова, С. Козаченка, та інших.

Проблема консалтингового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки України є достатньо актуальною і проаналізована в працях таких авторів як П. Саблук, В. Савчук, М. Кисіль, Й. Шумпетер. Проте незважаючи на численні дослідження питання консалтингового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислового комплексу України потребує подальшого аналізу та впровадження.

Розвиток агропромислового комплексу значною мірою залежить від ефективного впровадження інноваційних знань і технологій у виробництво, що сприятиме зниженню собівартості, збільшенню кількості виробленої продукції, а саме головне підвищення якісних показників, що надасть можливість виходити на нові ринки. Сьогодні найефективнішим способом пошуку і впровадження нових технологій в аграрний сектор є залучення консалтингових компаній враховуючи свідому відсталість в менеджменті виробництвом вітчизняних керівників порівняно з європейськими. Вітчизняний ринок консалтингових послуг значною мірою залежить від іноземного капіталу Міжнародних фінансових організацій. Нині міжнародні консультативні компанії контролюють 60 % вітчизняного консалтингового ринку. Найбільш платоспроможними замовниками є банки, які виявляють високий рівень компетентності і професіоналізму у сфері консалтингу.

Сьогодні на ринку України діють як вітчизняні, так і зарубіжні

консалтингові фірми (понад 300). Є також невелика кількість приватних консультантів. Що стосується внутрішніх консультантів, які є штатними працівниками організації і обслуговують тільки її, то їх звісно більше, але численність таких робітників важко піддається обліку. Сьогодні можна чітко виділити основних постачальників консалтингового продукту в Україні. Це

- філіали великих іноземних багатофункціональних фірм, що мають консультаційні проекти з вітчизняними державними структурами з питань оподаткування, бюджетного регулювання, удосконалення нормативно-правової бази, а також обслуговуючі спільні та іноземні компанії в Україні банківські структури;

- представництва іноземних консультаційних фірм, які здійснюють стратегію завоювання нових ринків та досліджують привабливість вітчизняного ринку;

- іноземні консультаційні фірми, що працюють за програмами донорських організацій та надають технічну допомогу з питань управлінського консультування в пріоритетних галузях економіки (енергетика, транспорт, зв'язок, сільське господарство тощо);

- вітчизняні консультаційні фірми, які спеціалізуються на наданні послуг з питань приватизації підприємств, включаючи оцінку майна, підготовку документального супроводження процесу приватизації тощо;

- спеціалізовані консалтингові фірми, які надають консультаційні послуги по окремих напрямках управлінського консультування (бізнес-планування, фінансова оцінка, маркетинг, податкове планування, митне регулювання та ін.) [1; 2, с.49-54].

Стимулювання розвитку вітчизняного консультаційного бізнесу пов'язане з необхідністю зменшити залежність вітчизняної економіки від іноземних експертів та знизити витрати на іноземних високооплачуваних спеціалістів.

До переваг вітчизняних консультантів безперечно відносяться знання ними глибинних причин (пов'язаних з менталітетом, національними

особливостями) існуючих управлінських проблем та з огляду на це оптимального їх вирішення, а також можливість адаптації сучасних методів управління до особливостей вітчизняних підприємств.

Існують такі варіанти залучення консалтингових послуг:

1. Укласти договір з іноземними консультантами, що дозволить імпортувати знання з управління сучасним виробництвом.

2. Запросити вітчизняних консультантів, що мають практичний досвід і ознайомлені з передовими технологіями управління виробництвом.

3. Створити на підприємстві структуру внутрішніх консультантів, яким делегувати повноваження з вивчення і впровадження передових технологій виробництва продукції та управління цим виробництвом.

Доцільність залучення консультантів для впровадження інновацій в аграрний сектор полягає у великій кількості напрямів: технічні, технологічні, екологічні, біологічні та інші. Впровадження інновацій в агропромисловий комплекс не можливо на застарілій виробничій базі, зношеному устаткуванні аграрних підприємств і наукових центрах, все це потребує переоснащення, тобто пошуку додаткових джерел фінансування для розвитку аграрного сектору та запровадження консультативних послуг [3].

За умов ринкової економіки у діяльності консультаційних фірм України намічаються якісні зміни, пов'язані зі зміною спеціалізації послуг, що надаються.

Основними видами послуг консультаційного обслуговування є: постприватизаційна підтримка аграрних підприємств, маркетингові дослідження, організація маркетингу на підприємствах, розробка ділових стратегій їх розвитку, пошук партнерів та інвесторів, формування public relations, проведення рекламної кампанії. Однак, незважаючи на те, що значна кількість компаній відчуває необхідність консультаційної допомоги з питань управління, попит на консалтингові послуги в Україні залишається низьким

Розвиток аграрного сектора економіки на новому інноваційному рівні неможливий без активного залучення та раціонального використання

інвестицій. Інвестиційні ресурси - рушійний фактор розвитку будь-якого економічного процесу. Інвестиції у поєднанні з інноваціями дають мультиплікативний ефект, не лише збільшуючи кількість робочих місць і обсяги виробленої продукції, а й знижуючи вартість одиниці продукції, покращуючи її якість, підвищуючи рентабельність виробництва, умови праці та її продуктивність [4].

.Серед усіх напрямів інвестування провідне місце займають капітальні інвестиції. За допомогою капітальних інвестицій відтворюються на простій і розширеній основі основні засоби виробництва, тобто створюється матеріальна основа для підвищення продуктивності живої праці на базі впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва. Саме детально розроблений механізм інвестиційної політики в агропромисловому комплексі сприяє підвищенню інноваційної конкурентоспроможності галузі.

На стан інвестиційної діяльності в аграрній сфері впливає фактор часу, термін окупності капіталу. Це проявляється через сезонність виробництва отримання прибутку та період вкладення у наступний цикл виробничого процесу це є достатньо ризиковим і зумовлює інвестиційну непривабливість галузі.

Тобто, інвестиційна привабливість аграрного сектору формується в комплексі показників, що передбачають вивчення макроекономічних факторів впливу.

Одним із проблемних факторів є непослідовна та неефективна інвестиційна політика держави в сільському господарстві, якій є характерно: залишкове виділення коштів на потреби розвитку сектору, пряма підтримка проектів недержавних інвесторів, неефективний механізм використання бюджетних коштів, нерозвиненість інноваційної інфраструктури, несприятливі умови та низька мотивація для розвитку малого бізнесу на селі, низька ліквідність інвестицій, проблема економічних відносин між галузями, що призводить до низької рентабельності капіталу та інвестиційної привабливості. Крім цього, існує недостатність прямої державної інвестиційної підтримки

(3,1% загального обсягу інвестицій, тоді як в галузі виробляється 17,4% ВВП України). Проте за 2021 рік інвестиції збільшилися і склали 49127,4 млн грн, з них, 97,9% вкладень спрямовано у сільське, 2,0% – у лісове і 0,1% – у рибне господарство. Інвестиційна активність в аграрному секторі економіки була майже удвічі вищою, ніж в середньому по економіці, Якщо капітальні інвестиції в середньому по економіці у 2021 році порівняно з попереднім роком зросли на 13,0%, то по аграрному сектору – на 23,9%, зокрема, по сільському господарству – на 23,5%, лісовому – на 145,0% і рибному господарству – на 47,4%.

За прогнозними оцінками науковців Інституту аграрної економіки, сприятлива для сільського господарства фаза інвестиційного циклу Саймона Кузнеця триватиме до 2024-2025 років. До цього часу триматиметься підвищений попит на продукцію сільського господарства, який і зумовлюватиме його інвестиційну пріоритетність. За попереднім прогнозом науковців Інституту аграрної економіки, обсяг залучення капітальних інвестицій у сільське господарство у 2022 році за реалістичним варіантом сценарію мав би скласти 72 млрд. грн. [2,с.49-54].

Втім, додаткові ризики для інвесторів, що виникли після розв'язання Росією війни проти України 24 лютого 2022 року, змушують орієнтуватися на песимістичні варіанти прогнозу капітальних інвестицій у сільське господарство. Хоча порівняно з харчовою промисловістю воно буде зберігати свою інвестиційну пріоритетність. В умовах особливо високого для національних агроінвесторів рівня ризиків слід очікувати, що у 2022 році вони на підконтрольних територіях будуть спрямовувати свої інвестиційні ресурси переважно на просте відтворення основного капіталу, збереження наявних потужностей і вкладення у приріст оборотного капіталу. Якщо ж ризики інвесторів, викликані війною, суттєво зменшаться або й зникнуть повністю, інвестиційні процеси в сільському господарстві швидко активізуються. У цьому разі, додаткові вигоди агровиробників від зростання цін на їх продукцію перевищуватимуть впливи негативних чинників, що прискорюватиме окупність

інвестицій. За прийнятних безпекових умов це буде викликати зацікавленість агроінвесторів щодо реалізації своїх інвестиційних проектів і задумів.

Разом з інвестиціями в країну надходять нові технології, прогресивні форми організації виробництва, новітні засоби праці, що дають можливість провести певні зміни та удосконалити галузі національної економіки. Окрім цього, спостерігається соціальний ефект від залучення іноземного капіталу та трансферу технологій, оскільки зростає зайнятість населення, з'являється можливість оновлення та модернізації виробництва, передача та удосконалення управлінських процесів та навичок, створення консультативних компаній та груп за відповідними аграрними спрямуваннями. В більшості інвестори надають перевагу промисловості, хоча, інтерес до сільського господарства, на сьогодні, зростає. Тут потрібно враховувати не тільки ті ризики, які характерні для самого аграрного сектора, а й загальнонаціональні, наприклад, війна з Росією, наслідки економічної кризи, механізми оподаткування, страхування та кредитування. Якщо в країнах світу, іноземні інвестори захищені законом та існує чіткий механізм інвестиційного процесу, то в Україні для них існує проблема суперечливості нормативних актів, високого рівня бюрократизації, корупції, захисту прав власності, слабкості судової системи, недосконалості законодавчого забезпечення процесу інвестування, зміни умов залучення іноземних інвестицій тощо. Дані проблеми відображають недосконалість законодавчої бази, що впливає на стійкий розвиток аграрного сектора.

Інвестиційна діяльність впливає на інноваційний розвиток сільського господарства, оскільки виробники самостійно обмежені у можливостях зростання технічного забезпечення та оснащення аграрного виробництва, впровадження ресурсозберігаючих та очисних технологій, введення системи консультування як із іноземними, так і з внутрішніми інвесторами.

В Україні сільськогосподарська діяльність не достатньо чутлива до інновацій, оскільки, до сьогоднішнього часу, не спостерігаються усвідомленість та прийняття інновацій суб'єктами господарювання. У сільському господарстві розроблення інновацій та їх впровадження пов'язані, перш за все, з новими

сортами рослин, виведенням нових порід тварин, нової техніки, новими ресурсозберігаючими технологіями, застосування яких у більшості випадків змінює характерні властивості сільськогосподарської продукції, що виробляється, але не призводить до появи нових видів продукції [5,с.87-92].

Дефіцит високотехнологічної техніки та новітнього обладнання забезпечується шляхом імпорту, проте для виробників це вимагає додаткових витрат та залучення коштів.

Крім технічних інновацій, для підвищення привабливості аграрного сектору існує необхідність останніх і в інших аспектах:

- організаційно-економічні, які полягають в зміні чи удосконаленні організації системи зберігання, переробки та реалізації продукції, покращення умов, підвищення безпеки праці;

- біологічні інновацій, які спрямовані на удосконалення процесу виробництва вже існуючих видів рослинницької та тваринницької продукції, результатом чого є покращення якості, зменшення собівартості, здешевлення тощо;

- технологічні, що ґрунтуються на дотриманні рекомендованих пропорцій та вимог у структурі посівів, раціональне поєднання галузей сільського господарства з метою раціонального використання земельних ресурсів;

- екологічні інновації, що сприятимуть зменшенню негативного впливу на земельні ресурси добрив, шкідливих речовин, що синтетично впливають на ріст рослин і тварин, виснажують ґрунти, що, в свою чергу, впливає на їх родючість.

Однак, впровадження даних інновацій неможливе без чітко сформованої інвестиційної діяльності, це і пояснює їх тісний взаємозв'язок з наданням відповідних консультацій та їх забезпеченням [6].

Таким чином, перехід України на інноваційну основу вкрай важливий, оскільки саме інноваційний розвиток може створити високі показники виробництва, вирішити соціальні, екологічні проблеми. Перехід

сільськогосподарського виробництва на інноваційну основу та інтенсивний шлях розвитку - закономірний процес, який, в першу чергу, притаманний країнам з високим ступенем розвитку економічного, наукового та технологічного потенціалу[7].

На ринку України у середньостроковій перспективі буде спостерігатися попит на консультаційні послуги, пов'язані з поліпшенням фінансового стану клієнтів, реструктуризацією, обслуговуванням процесів залучення інвестицій і великих проектів державного значення.

У довгостроковій перспективі будуть розвиватися послуги, що забезпечують стратегічну конкурентоспроможність клієнтів консалтингових компаній, що базуються на інноваційних управлінських концепціях і інструментах у всіх сферах і сегментах консалтингового ринку.

Окремим сегментом консалтингової діяльності, який буде розвиватися, по аналогії з європейським і світовим ринком, є аутсорсинг бізнес-функцій в області управління персоналом, інформаційних технологій і фінансового консалтингу та аудиту [8].

Впровадження новітніх досягнень науки й техніки, прогресивних технологій, випуск якісних і еколого-безпечних продуктів харчування, дадуть змогу створити високоефективне сільське господарство й отримати потрібні кошти для вирішення проблем соціального розвитку й інфраструктури. Досягти це можливо за рахунок залучення фахівців консультантів.

Можливий успіх консультаційних організацій в Україні багато в чому залежить від їх готовності до нововведень, адаптованості набору послуг до потреб клієнтів, пошуку нових продуктів і ринків, застосування нових методів втручання та внесення змін під час реалізації консультаційних пропозицій. Майбутнє консалтингу нерозривно пов'язане з підвищенням професіоналізму консультантів, високою якістю виконання замовлень, дотриманням етичних стандартів, здатних задовольнити потреби клієнтів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вєрба В., Рєшєтняк Т. Ринок консультацiйних послуг [Management.com.ua - Інтернет-портал для управлiнцiв.URL: <http://www.management.com.ua/consulting/cons002.html> (дата звернення: 5.10.22).
2. Вєрба В.А. Структурна конфiгурацiя вiтчизняного ринку консалтингових послуг. *Вiсник Нацiонального унiверситету "Львiвська полiтехнiка"*. Сер.: Проблеми економiки та управлiння. Львiв : Вид-во НУ "Львiвська полiтехнiка". 2010. № 683. С. 49-54.
3. Гонтарева І. В. Консалтингові послуги в сфері підприємництва. Харків : Вид. ХНЕУ, 2016. 136 с.
4. Бутко М. П., Повна С. В. Консалтингове забезпечення процесів інновацiйно-iнвестицiйного розвитку. Нiжин : ТОВ "Видавництво Аспект-Полiграф", 2010. 252 с.
5. Марченко О. С. Консалтингові ресурси нацiональних iнновацiйних систем. Економiко-теоретичний аналіз. Харків: Право. 2015.С 87-92.
6. Ринок консалтингових послуг в Україні, дослідження консалтингової групи «Астарта-Танiт» на замовлення ЄБРР. URL: www.astarta.com.ua/.../101115%20consulting.pdf (дата звернення: 5.10.22).
7. Питуляк Н. С. Особливості розвитку консалтингових послуг в Україні. *Науковий вiсник Мукачiвського державного унiверситету*, 2015 (1). С115-119.
8. Офiцiйний iнтернет-ресурс Української асоцiацiї менеджмент-консультантiв Iсторiя розвитку консалтингу URL: <http://www.uamc.com.ua> (дата звернення: 5.10.22).

КОРПОРАТИЗАЦІЯ АГРАРНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Гуторов Андрій Олександрович,
д.е.н., професор,
головний науковий співробітник відділу
організації менеджменту,
публічного управління та адміністрування
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
м. Київ, Україна

Анотація: Показано місце і роль агрохолдингів в корпоратизації аграрного устрою України. Встановлено, що за умов державного регулювання монополій та надмірної корпоратизації аграрного сектора, агропродовольчі корпорації мають становити стрижень продовольчої безпеки України, а також формувати її конкурентоспроможність на зовнішніх аграрних ринках.

Ключові слова: корпоратизація, корпорація, корпоратизм, агрохолдинг, аграрний устрій.

Корпоративний сектор є домінуючим в аграрній структурі не тільки завдяки концентрації й інтеграції виробництва, а й монополізації економічної влади на внутрішньому і зовнішньому агропродовольчому просторі та в політиці. Центральною ланкою відтворення в системі аграрного корпоративізму є агропродовольча корпорація з розвиненою системою інтеграційних зв'язків.

Проведені нами дослідження показують, що внаслідок невваженої державної політики розвиток сільського господарства в Україні відбувається в умовах монополістичної конкуренції, ринковими лідерами в якій є корпоративні інтегровані суб'єкти господарювання [1].

Мотивами транснаціональної корпоратизації аграрного сектора економіки України є розширення ринків збуту для міжнародних агропродовольчих корпорацій, відносно низька вартість робочої сили, землі та інших природних ресурсів, мінімізація трансакційних витрат компаній, зниження транспортних

витрат і митних зборів, доступ до державної підтримки розвитку АПК, оптимізація податкового навантаження, диверсифікація ризиків, управління корпоративною репутацією [2]. В основі економічного механізму агропродовольчих корпорацій аграрного сектора економіки України лежать рентоорієнтована поведінка та закон вертикальної інтеграції.

Розміри землекористування окремих корпоративних інтегрованих суб'єктів господарювання в сільському господарстві України нині перевищують площі чотирьох областей, сформовані за рахунок механізму орендних відносин. Самі компанії побудовані за принципами реалізації інтеграційних відносин, охоплюють всі або більшість стадій ланцюга створення додаткової вартості.

Розвиток матеріально-технічної бази корпоративних інтегрованих суб'єктів господарювання значно кращий за аналогічний в сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах, створює підґрунтя для впровадження інноваційних агротехнологій, що позначається на натуральних і вартісних показниках ефективності виробництва.

Для вирішення проблем, пов'язаних із наслідками монопольної діяльності корпоративних інтегрованих суб'єктів господарювання в сільському господарстві України нагальною є потреба нормативної ідентифікації цих економічних агентів як системи пов'язаних осіб, розробка й реалізація концепції розвитку інтеграційних відносин, оптимізація рентної політики, зміни в системах оподаткування сільгосптоваровиробників та механізмів розподілу коштів державної підтримки. При цьому стратегічне управління корпоратизацією має бути прерогативою держави. Його механізм має охоплювати мотиви, чинники та цілі корпоратизації, обумовлені інтересами стейкхолдерів, стратегічний добір персоналу, організацію корпоративних відносин і контроль за її здійсненням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуторов А. О. Корпоратизація в системі секторального економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 57–65.
2. Hutorov A. O., Lupenko Y. O., Yermolenko O. A., Dorokhov O. V. Strategic Management of the Agrarian Sector of Economy based on the Analysis of Value Chains. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series II : Forestry, Wood Industry, Agricultural food Engineering*. 2018. Vol. 11(60). No. 2. Pp. 101-114.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОМБАРДІВ

Зоря Олександра Павлівна

к.с.н., доцент

Никоненко Тетяна Андріївна

студентка

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Розглянуто перелік видів діяльності ломбарду, вимоги до ломбарду для надання фінансових послуг, вимоги до облікової та реєструючої системи ломбарду, згідно Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», який визначає правовий статус ломбардів, організаційно-правові засади їх створення, діяльності, реорганізації та припинення діяльності з надання фінансових послуг, а також повноваження Регулятора щодо державного регулювання та нагляду за такими установами.

Ключові слова: ліцензія, ломбард, майно, реєструюча система, страхування предмета застави, фінансові послуги, фінансова установа.

Ломбард - це фінансова установа, яка на підставі ліцензії на діяльність ломбарду має право надавати фізичним особам фінансові послуги з надання коштів та банківських металів у кредит у вигляді ломбардних кредитів [1].

Ломбардний кредит - кредит, що надається виключно ломбардами виключно фізичним особам виключно під заставу рухомого майна з урахуванням вимог, встановлених Законом «Про фінансові послуги та фінансові компанії» до договору про надання ломбардного кредиту та виконання зобов'язань за таким договором, а також інших вимог, встановлених до діяльності ломбардів.

Перелік видів діяльності ломбарду, вимоги до ломбарду для надання фінансових послуг, вимоги до облікової та реєструючої системи ломбарду

визначає Закон України № 5065 «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р., який визначає правовий статус ломбардів, організаційно-правові засади їх створення, діяльності, реорганізації та припинення діяльності з надання фінансових послуг, а також повноваження Регулятора щодо державного регулювання та нагляду за такими установами.

Відносини, що виникають на ринку фінансових послуг, регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Законом «Про фінансові послуги та фінансові компанії», спеціальними законами та нормативно-правовими актами Регулятора.

Ломбард має право надавати фізичним особам також такі фінансові послуги:

- 1) фінансові платіжні послуги з переказу коштів без відкриття рахунку та/або із здійснення еквайрингу платіжних інструментів;
- 2) торгівля валютними цінностями в готівковій формі.

Ломбард має право надавати фізичним особам фінансову платіжну послугу з переказу коштів без відкриття рахунку та/або із здійснення еквайрингу платіжних інструментів на підставі ліцензії на діяльність ломбарду лише за умови, що така фінансова послуга поєднується з основною діяльністю ломбарду.

Ломбард має право надавати фінансову послугу з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі та фінансові платіжні послуги, якщо вони є валютними операціями, за умови отримання ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій згідно з вимогами, встановленими Законом України «Про валюту і валютні операції».

Для включення до ліцензії на діяльність ломбарду фінансової послуги такий ломбард повинен відповідати вимогам, встановленим законом та нормативно-правовими актами Регулятора, до діяльності з надання відповідної

фінансової послуги.

Зобов'язання позичальника за ломбардним кредитом при зверненні стягнення на предмет застави обмежуються вартістю предмета застави, визначеною в договорі про надання такого кредиту.

Предметом застави (закладу) за ломбардним кредитом може бути будь-яке рухоме майно, яке має індивідуальні ознаки та належить позичальнику на праві власності. Предмет застави (закладу) підлягає передачі його власником (співвласником) у володіння та/або на збереження кредиту. Забороняється передача предметів застави (закладу) поштою (експрес-поштою).

У межах договору про надання ломбардного кредиту:

- 1) ломбард зобов'язаний здійснити ідентифікацію фізичної особи, яка бажає стати позичальником, відповідно до законодавства;
- 2) предмет застави (закладу) позичальника може бути продано або передано у володіння третій особі без згоди позичальника виключно після спливу строку, встановленого договором.

Не можуть бути предметом застави в межах договору про надання ломбардного кредиту:

- 1) нерухоме майно (включаючи землю), фінансові інструменти, корпоративні права, а також пов'язані з ними майнові права позичальника;
- 2) кошти в національній або іноземних валютах (крім готівкових банкнот та монет, що мають нумізматичну цінність та вилучені з обігу в Україні);
- 3) електронні гроші, віртуальні активи;
- 4) культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання; пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації. [2].

Крім діяльності з надання фінансових послуг, ломбард має право:

- 1) оплачувати за дорученням своїх клієнтів вартість товарів, робіт і послуг у межах наданих їм кредитів, якщо це передбачено кредитним договором;

2) здійснювати посередницьку діяльність із страхування предмета застави, яким забезпечено зобов'язання за кредитним договором;

3) здійснювати управління предметом застави в період до його реалізації в порядку звернення стягнення;

4) здійснювати продаж предмета застави, на який ломбардом звернено стягнення;

5) здійснювати передпродажну підготовку, ремонт, переробку майна, яке було предметом застави за кредитним договором та на яке ломбардом звернено стягнення;

6) надавати послуги із зберігання майна;

7) виключно з метою надання кредиту надавати послуги оцінки майна, що передається в заставу, з урахуванням встановлених законодавством України вимог щодо проведення оцінки окремих видів майна;

8) здійснювати діяльність з надання в оренду (суборенду) майна, яке належить ломбарду на праві власності та/або користування та не використовується для здійснення діяльності ломбарду;

9) інвестувати власні кошти.

Ломбарди зобов'язані подавати до Регулятора:

1) фінансову звітність, звіт про управління (консолідовану фінансову звітність, консолідований звіт про управління - у разі якщо ломбард є материнською компанією);

2) консолідовану та субконсолідовану звітність фінансової групи (у разі якщо ломбард є відповідальною особою фінансової групи);

3) регуляторну звітність;

4) іншу інформацію про діяльність ломбарду, яка є необхідною для цілей нагляду за діяльністю ломбарду, а також перевірки ломбарду з питань дотримання вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» № 5065 від 14.12.2021 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 24.10.2022).
2. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 24.10.2022).

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ВИНИКНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Клюшнікова Е. Д.

Студентка

Київський національний університет

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: Розкрито поняття ризику та невизначеності. Викладено причини, що можуть призвести до виникнення ризикових ситуацій. Систематизовані найбільш важливі чинники, що цікавлять різні групи інвесторів та чинники ризику, що безпосередньо впливають на інвестиційну діяльність суб'єкта господарювання. Визначені можливі наслідки настання

Ключові слова: інвестиції, невизначеність, ризик, групи інвесторів, причини, наслідки.

Інвестиція в будь-який проєкт сполучена з ризиком, що відбивається у величині процентної ставки: проєкт може завершитися невдачею, тобто виявитися нереалізованим, неефективним або менш ефективним, ніж очікувалося. Ризик пов'язаний з тим, що дохід від проєкту є передбачуваною, а не детермінованою величиною, так само як і величина збитків. Тому при аналізі інвестиційного проєкту варто врахувати чинники ризику і прагнути мінімізувати загальний ризик проєкту.

Ризик складає об'єктивно неминучий елемент прийняття будь-якого господарського рішення в силу того, що невизначеність – неминуча характеристика умов господарювання. Причини виникнення невизначеності та зумовленою нею ризику можна поділити на три групи [1]:

1. Більшість пов'язаних з економікою процесів є принципово індетермінованими – важко передбачити природні явища, зміни клімату, розвиток смаків споживачів, розвиток інновацій тощо.

2. Це економічно оптимальна неповнота інформації, бо іноді більш доцільно працювати з неповною інформацією, ніж збирати вкрай високоякісну практично повну інформацію.

3. Існує, так би мовити «організована» невизначеність чи асиметрія інформації. Вона спричинена тим, що іноді деякі економічні агенти вважають доцільним приховувати деяку частину інформації з економічних, політичних чи з інших причин.

Існування невизначеності сприяє виникненню чинника ризику. Під чинниками (причинами) ризику в інвестиційній діяльності розуміють такі незаплановані події, що можуть потенційно відбуватися і спричиняти вплив на хід реалізації проекту, або умови, що викликають невизначеність результату ситуації. При цьому деякі із вказаних подій є можливість передбачити, а деякі не є можливим передбачити.

Таблиця 1

Класифікація чинників в процесі прийняття інвестиційних рішень

Групи (типи) інвесторів	Основні (визначаючі) чинники
1	2
Експортно-орієнтовані підприємства	- наявність і вартість трудових ресурсів - експортні стимули - реальний курс національної валюти - можливості будівництва і власного розвитку
Місцеві ринково-орієнтовані підприємства	- розміри ринку товарів і можливого його зростання - захищеність місцевого ринку від імпорту - наявність конкуренції - ставка рефінансування
Транснаціональні корпорації	- внутрішньокорпоративні глобальні інтереси - можливість виходу на внутрішній ринок - відсутність політичних ризиків і передбаченість дій керівництва країни - стабільність економічної політики - достатній рівень розвитку інфраструктурних галузей
Малі підприємства	- наявність інвестиційних можливостей - стабільність економічної політики - відсутність обмежень на діяльність на місцевому ринку
Іноземні інвестори	- можливість виходу на місцевий ринок - політична стабільність і передбаченість дій керівництва країни - стабільність економічної політики - історичний інвестиційний досвід і можливості
Місцеві інвестори	- доступність кредитної системи - стабільність економічної політики - рівень розвитку ринку (сировина та матеріали) - наявність інвестиційних стимулів

При прийнятті інвестиційних рішень ті чи інші чинники виходять на перше місце, тобто набувають більшої значимості.

При цьому набір чинників багато в чому залежить від групи інвесторів, що приймають інвестиційні рішення. Найбільш важливі фактори в процесі прийняття інвестиційних рішень для різних груп інвесторів наведено в табл. 1.

Першим кроком у проведенні аналізу проектних ризиків є чітке визначення усіх можливих ризиків. Аналіз ризиків може проводитися за видами діяльності: політичні, екологічні, інноваційні, фінансові, маркетингові, інвестиційні, юридичні, обставини нездоланної сили або форс-мажорні тощо.

Причини виникнення ризиків та можливі наслідки, викликані можливою реалізацією певних ризиків наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Причини та наслідки виникнення інвестиційних ризиків

Види ризиків	Причини виникнення ризиків	Наслідки, викликані реалізацією даного ризику
1	2	3
Політичні ризики	<ul style="list-style-type: none"> - зміна торгово-політичного режиму і митної політики; - зміни в податковій системі, у валютному регулюванні, регулюванні зовнішньополітичної діяльності країни; - зміна в системах експортного фінансування; - нестабільність країни; - зміни законодавства; - геополітичні ризики; - соціальні ризики 	<ul style="list-style-type: none"> - залучення до розробки і реалізації проекту найбільших фірм із великим досвідом ведення проектування; - участь уряду держави як страхувальника інвестицій, одержання гарантій уряду на кредити, надані західними інвесторами; - ретельна розробка сценаріїв розвитку несприятливих ситуацій; - ретельна розробка і підготовка документів по взаємодії сторін, що приймають особисту участь у реалізації проекту
Екологічні ризики	<ul style="list-style-type: none"> - нестабільне законодавство в частині вимог до навколишнього середовища; - техногенні аварії 	<ul style="list-style-type: none"> - зрив термінів реалізації проекту і неповернення вкладених коштів

Продовж. табл. 2

1	2	3
Інноваційні та інвестиційні ризики	<ul style="list-style-type: none"> - помилки в проектуванні; - недоліки технології і неправильний вибір устаткування; - помилкове визначення потужності; - недоліки у керуванні; - нестача кваліфікованої робочої сили; - підвищення цін на сировину, енергію та комплектуючі будматеріали; - збільшення вартості устаткування; ріст витрат на зарплату 	<ul style="list-style-type: none"> - нестійкий фінансовий стан інвестора; - підвищення розрахункової вартості проекту
Фінансові ризики	<ul style="list-style-type: none"> - політичні фактори (економічна нестабільність у країні, дефіцит бюджетних засобів тощо); - коливання валютних курсів; - державне регулювання облікової банківської ставки; - ріст вартості ресурсів на ринку капіталу; - підвищення витрат виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> - ріст процентної ставки; - подорожчання фінансування; - зростання вартості реалізації проекту
Маркетингові ризики	<ul style="list-style-type: none"> - неправильний вибір ринків збуту; - невірне визначення стратегії операцій на ринку; - неточний розрахунок місткості ринку; - неправильне визначення потужності виробництва; - непродуманість, неналагодженість або відсутність збутової мережі на передбачуваних ринках збуту; - затримка у виході на ринок - відсутність необхідних доходів, достатніх для погашення кредитів; - неможливість реалізувати (збути) продукцію в потрібному вартісному виразі й у намічений термін 	<ul style="list-style-type: none"> - невихід на проекту потужність; - робота не на повну потужність; - випуск продукції низької якості
Юридичні ризики	<ul style="list-style-type: none"> - неналагоджене законодавство; - нечітко оформлені документи, що підтверджують право власності, оренди тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - проблеми забезпечення реалізації проекту
Обставини нездоланної сили або форс-мажорні	<ul style="list-style-type: none"> - землетруси, повені, посухи тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - зрив термінів реалізації проекту і неповернення вкладених коштів

Розрахунок чистої приведенної вартості інвестицій з урахуванням ризику

Власюк Т. М. пропонує розраховувати за формулою [2]:

$$NPV = \sum_{i=1}^n [\sum_{j=1}^t (\frac{NPV_{ij} + A_{ij}}{(1+r)^t})] - \frac{R}{(1+r)^t} - IC \quad (1)$$

де, NPV – чиста приведена вартість інвестицій;

NPV ij - чистий прибуток від експлуатації об'єктів інвестування, що передбачений в інвестиційній стратегії;

- Aij - амортизаційні відрахування;
- R – вартість управління ризиком;
- IC – величина первісних інвестицій;
- n – кількість інвестиційних проектів;
- r- коефіцієнт дисконтування;
- j – індекс року;
- індекс інвестиційного проекту;
- t- термін реалізації інвестиційного проекту.

Отже, основними результатами аналізу ризиків є: виявлення конкретних ризиків проекту і чинників, що їх породжують, аналізу гіпотетичних наслідків можливої реалізації відзначених ризиків, пропозиції заходів щодо мінімізації збитку і, нарешті, їхня вартісна оцінка. До додаткового, але також досить значного результату якісного аналізу, варто віднести визначення граничних значень можливої зміни усіх чинників (змінних) проекту, що перевіряються на ризик. Використання якісної оцінки ризиків ще на проектній стадії дозволить обґрунтувати характеристики управлінського рішення, а потім обрати оптимальний варіант розвитку для конкретних умов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітлінський В. В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті. Київ: ТОВ «Борисфен-М». 1996. 326 с.
2. Власюк Т. М. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств легкої промисловості (територіально-галузевий підхід): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07. 01. КНУТД Київ. 2016. 16 с.

НАУКА ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ**Кукушка Ірина Василівна**Національний транспортний університет
м. Київ, Україна

У статті зазначено проблеми інноваційної сфери країни та окреслено заходи щодо їх вирішення. Вказані характерні тенденції науково-технічної сфери України. Також описано способи розвитку науково-технічного потенціалу з позиції інноваційної безпеки країни.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, науково-технічний потенціал, економічна система, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність.

На протязі багатьох років в економічній науці розростається інтерес до проблем, що пов'язані з науково-технічною діяльністю. Розвиток науки і техніки завжди був провідним чинником економічного зростання суспільства, підвищення рівня добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального розвитку.

Міжнародна практика свідчить, що науково-технічний прогрес лишався сталим чинником акумуляції фінансових ресурсів для розширеного відтворення, подальшого розвитку інновацій та найбільш вигідною, хоча і дуже ризикованою, сферою розміщення капіталу. У розвинених країнах асигнування в науку не знижувались навіть у періоди економічних спадів і відзначались більш високими темпами зростання, ніж виробництво [1, с. 235].

Не дивлячись на те, що в Україні зберігся масштабний науковий комплекс, спроможний результативно продукувати результати міжнародного рівня, науково-технічна та інноваційна сфера не виконує відповідним чином роль джерела економічного росту, а тому, існують головні проблеми:

швидкість розвитку й структура науково-технічної та інноваційної галузі

не відповідають попиту на передові технології зі сторони економіки;

пропоновані наукові доробки міжнародного рівня не реалізуються в економіці у зв'язку з низьким рівнем сприйнятливості підприємницького сектору до інновацій;

в науково-технічній та інноваційній галузі прослідковується втрата кадрів та скорочення матеріально-технічних засобів [2, с. 133].

Проте, згідно даних Глобального інноваційного індексу (GII) у 2020 році Україна посіла 45 місце із 131 економіки у світі та показала кращі результати у галузі знань та технологій, порівняно з попереднім роком. Наша країна також є світовим лідером в галузі експорту послуг в галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що складає 4,5% від загального обсягу торгівлі [3, с. 97].

З метою покращення стану інноваційної діяльності в нашій державі потрібно вжити таких заходів:

- посилення конкурентоспроможності сектору наукових досліджень і розробок;

- підвищення рівня результативності бюджетного фінансування науково-інноваційної галузі;

- направлення національного науково-технічного потенціалу на забезпечення потреб інноваційного розвитку економіки країни та організацію виробництва високотехнологічної продукції;

- підвищення рівня результативності національної інноваційної системи [2, с. 134].

З ціллю активізації інноваційної діяльності підприємства мають розуміти, що інновації реалізуються у вигляді інноваційних проєктів, котрі вимагають нових підходів до їх управління. Також інноваційні проєкти передбачають активне генерування та використання знань. Тому підприємствам необхідно оптимально поєднувати управління знаннями та управління проєктами для покращення показників інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності та збільшення ринкової вартості підприємства. Для

цього слід враховувати наступні області знань з управління проєктами: управління інтеграцією, вмістом, термінами, вартістю, ресурсами, якістю, ризиками, комунікаціями, закупівлями, стейкхолдерами проєкту, а також враховувати фази управління знаннями: формування - накопичення, отримання - генерування - обмін - збереження та документування використання - результат управління знаннями [4, с. 159].

На думку національних економістів для науково-технічної сфери країни характерні такі тенденції:

- зменшення числа науково-технічних організацій;
- застаріле лабораторне устаткування;
- низький рівень попиту на український науковий продукт;
- зниження інтересу до наукових установ зі сторони країни та приватного сектора;
- відтік наукових кадрів за кордон.

Інноваційна діяльність – це головний елемент науково-технічної діяльності, і вирішення проблем фінансування інноваційної діяльності забезпечить необхідний розвиток науково-технологічного прогресу в національній економіці.

Розвиток науково-технічного потенціалу повинен розглядатися з позиції інноваційної безпеки країни. Ключовою задачею інноваційної безпеки повинен бути перехід до формування конкурентних переваг у високотехнологічних галузях. Тож варто втілити в життя серйозні заходи стосовно оновлення системи організації наукових досліджень, кадрового забезпечення, збереження наукового потенціалу України та підвищення престижності науково-технічної праці [1, с. 238].

Отже, стале соціально-економічне зростання в Україні може бути досягнуте тільки інноваційним шляхом при активному використанні актуальних науково-інноваційних розробок. Від того, наскільки суттєвим буде інноваційний сегмент економічного розвитку держави, залежать її роль та місце у міжнародній економічній системі, стабільність і рівень розвитку національної

економіки на даному етапі та в перспективному майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Климович Н. І. Особливості та специфіка розвитку науково-технічної діяльності в Україні. *Економічний нобелівський вісник*. № 1 (7). 2014. С. 235-239.
2. Колеватова А. В., Коваленко А. С. Проблеми розвитку наукової та інноваційної діяльності в Україні, основні шляхи їх подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип. 23(1). 2019. С. 130-134.
3. Орленко О. М., Іваненко І. К. Динаміка інноваційної діяльності в Україні та шляхи її розвитку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. Одеса: ОНЕУ, 2021. № 5-6 (282-283). С. 96-99.
4. Чайковська І. І. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств України в контексті успішної реалізації інноваційних проектів. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2022. № 1. С. 154-160.

ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Мостова Анастасія Дмитрівна

доктор економічних наук,
доцент кафедри міжнародного маркетингу,
Університет імені Альфреда Нобеля
Дніпро

Анотація: У статті розглянуто основні тенденції соціальних мереж як інструменту просування сучасного бізнесу. Показано переваги соціальних мереж для компаній. Доведено, що соціальні мережі є необхідним елементом цифрової маркетингової стратегії підприємств.

Ключові слова: соціальні медіа, просування бізнесу, цільові аудиторії

Стрімке зростання популярності соціальних мереж стало драйвером просування товарів та послуг та зростання прибутковості бізнесу. В сучасних умовах функціонування бізнесу Social Media Marketing (далі – SMM) має бути елементом маркетингової цифрової стратегії, адже соціальні мережі мають великий спектр функціональних можливостей для досягнення поставлених бізнес-цілей.

Просування бізнесу в соціальних медіа надає компаніям ряд конкурентних переваг. В першу чергу, це широке охоплення цільової аудиторії. За даними глобальної статистики, кількість користувачів Інтернет зростає як в Україні, так і в усьому світі. За 2021 рік кількість користувачів соціальних медіа зросла на 10,1%, та на початок липня 2022 року досягла 4,62 млрд. осіб [1]. Глобальна база користувачів соціальних медіа становить 58,4% від загального населення планети [1].

Facebook є лідером ринку: станом на початок 2022 платформа налічує понад 2,91 мільярда активних користувачів на місяць. Компанія Meta володіє

чотирма найбільшими платформами соціальних мереж, кожна з яких має понад мільярд активних користувачів на місяць: Facebook (основна платформа), WhatsApp, Facebook Messenger і Instagram [2]. Найвищі темпи зростання у 2021 році продемонструвала соціальна мережа TikTok, приріст кількості користувачів склав 18,3% на рік [2]. Темпи зростання використання соціальних мереж у 2021–2022 роках значно вище, що пов'язано з пандемією та зміною поведінки споживачів, при цьому нові платформи та інновації сприяли зростаючій тенденції.

В Україні зросла кількість користувачів соціальних мереж. Станом на липень 2022 року близько 76,6% українців використовують соціальні медіа. В YouTube зареєстровано понад 28 млн. українських користувачів, в Instagram – понад 16,1 млн., у Facebook – 15,45 млн. TikTok має більше ніж 10,55 млн українських користувачів, 3,6 млн. зареєстровані в LinkedIn [3].

Соціальні мережі мають колосальний потенціал для просування бізнесу. Це багатомільйонні аудиторії потенційних клієнтів, які готові здійснювати покупки. Користувачі віддають перевагу соціальним медіа за їх зручний інтерфейс у користуванні та швидкий механізм комунікації, можливість отримати необхідну консультацію, здійснити покупку чи залишити відгуки. Якісний сервіс є запорукою високої лояльності клієнтів та відмінної репутації.

Соціальні мережі є ефективним інструментом для збільшення трафіку сайту. Темпи зростання користувачів соціальних мереж свідчать про перспективи для бізнесу. Статистика використання соціальних мереж та дослідження цільової аудиторії сприяє підвищенню рівня залученості та вдосконаленню цифрової маркетингової стратегії розвитку бренду в Інтернет [4].

Інструменти для таргетингу реклами, доступні у соціальних медіа, дозволяють з високою точністю налаштувати показ рекламних оголошень конкретній аудиторії. Це дозволяє досягти низьких витрат на рекламу та високих конверсій.

Соціальні медіа надають широкий вибір інструментів для просування

бренду, товарів або послуг: публікація постів з цікавим контентом, анонсування заходів, проведення подарункових конкурсів і акцій, розміщення реклами з показами аудиторії, яка не перебуває в групі компанії та інші.

Невисокий порівняно з іншими цифровими інструментами стартовий бюджет є важливим аргументом на користь використання соціальних медіа компаніями малого та середнього бізнесу.

Створення бізнес-акаунту та публікація контенту потребує оплати лише послуг контент-менеджера. Таргетована реклама, що є основою платного просування у соціальних мережах, дозволяє за прийнятний бюджет отримати високі конверсії, зокрема, у соціальних мережах Instagram, Facebook.

Постійний контакт з цільовою аудиторією та ефективна комунікаційна політика дозволяють компаніям підвищити лояльність клієнтів, збирати дані про вподобання та настрої аудиторії, оперативно реагувати на негатив. Для деяких ринків пряме спілкування замінює сервіс, call-центр, Інтернет-магазин.

Використання вражаючого контенту може мати вірусний характер, коли публікацію починають коментувати та ділитися нею. Це розширює охоплення аудиторії та не потребує фінансових витрат з боку компанії.

Соціальні мережі сьогодні є невід'ємною сферою життя людей та роботи компаній, і відсутність у компанії сторінки в соціальних мережах сприймається споживачами досить негативно. Іміджевий ефект, лояльність клієнтів, широкі маркетингові можливості сприяють збільшенню рівня використання соціальних мереж компаніями. Просування бренду у соціальних мережах сьогодні є необхідністю, яку розуміють як маркетологи, так і керівники бізнесу. За даними дослідження, 80% керівників компаній вважають, що необхідно збільшити фінансування маркетингу у соціальних мережах. А 91% керівників збільшать маркетингові бюджети соціальних мереж у наступні 3 роки [4].

Необхідно побудувати SMM-стратегію просування бізнесу, основою якої є дослідження маркетингової діяльності конкурентів у соціальних мережах. При розробці стратегії просування бренду в соціальних мережах необхідно проаналізувати цільову аудиторію, дослідити конкурентів, встановити цілі та

метрики ефективності. Врахування діяльності конкурентів у соціальних медіа, особливостей та інтересів цільової аудиторії необхідно для створення стратегії, побудови контент-плану, комунікаційної політики та інших важливих елементів SMM-стратегії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. January 2022 global overview. *Datareportal*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-october-global-statshot> (accessed September 30, 2022).

2. Sprout Social Media's 2022 report. *Sprout Social: official web-site*. URL: <https://sproutsocial.com/insights/new-social-media-demographics/> (accessed 30 September 2022).

3. Скільки українців використовують соцмережі та які саме? *Pingvin Pro*. URL: <https://pingvin.pro/gadgets/news-gadgets/skilky-ukrayincziv-vykorystovuyut-soczmerzhi-ta-yaki-same.html> (дата звернення 30.09.2022).

4. The State of Social Media: After a Year of Transformation, Executives Are All-In on Social. *Sprout Social: official web-site*. URL: <https://sproutsocial.com/insights/data/social-media-future-of-business-intelligence/> (accessed 30 September 2022).

**РОЗВИТОК РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Омельчак Ганна Володимирівна

ст. викладач кафедри менеджменту та туризму
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

Анотація. В роботі розкрито сутність понять «потенціал» та «ресурсний потенціал». Досліджено фактори розвитку ресурсного потенціалу залізничного транспорту в умовах війни. Визначено елементи ресурсного потенціалу залізничного транспорту. Визначено безпосередні фактори впливу на складові ресурсного потенціалу залізничного транспорту в умовах бойових дій. Удосконалено перелік класифікаційних ознак впливу факторів на ресурсний потенціал залізничного транспорту.

Ключові слова: потенціал, ресурси, розвиток потенціалу, ресурсний потенціал, фактори, чинники потенціалу, ефективність.

З 24 лютого 2022 року Україна щодня виборює не лише свої землі, а й показує світу перехід до сталого розвитку. В умовах війни, відбулися зміни в усіх сферах України. Зміни відбулися й у наявному ресурсному потенціалі залізничної галузі. Ресурсний потенціал залізничної галузі є важливим чинником, що впливає на ефективність діяльності країни в цілому. За період бойових дій відбулися зміни у конкурентному середовищі країни, тому актуальним стає дослідження, формування, аналіз й оцінка наявних і перспективних можливостей залізничної галузі та її ресурсного потенціалу.

В економічному сенсі потенціал залізничної галузі характеризує сукупність її можливостей та потенційних можливостей. Під потенціалом загалом зазвичай розуміють сукупність наявних та схованих чинників, які характеризують силу, спроможність, капітал, запаси, ресурси та інші резерви,

які перспективно можуть бути використані в діяльності. Потенціал залізничної галузі в умовах війни можна визначити за якістю наявних ресурсів, кількістю ресурсів, які є в розпорядженні залізничної галузі на даний момент часу, також за фінансовими можливостями, кваліфікацією особового складу, інноваційними та інформаційними ресурсами.

Отже, ресурсний потенціал залізничної галузі – це сукупність матеріальних ресурсів, нематеріальних ресурсів, фінансових ресурсів, робочих ресурсів (необхідно враховувати спроможність персоналу максимально використовувати ресурси для виконання поставленої мети та задач). Проблемам ресурсного потенціалу підприємства приділяли і приділяють значну увагу світові та українські науковці. Їхні дослідження сконцентровано на дослідженні та визначенні сутності поняття ресурсного потенціалу як економічної категорії, його структурі, впливі на діяльність та перспективний розвиток, поліпшенні та вдосконаленні методики оцінки ресурсного потенціалу.

Поняття «потенціал» (лат. – сила) – можливість, здатність, сила, що існує у прихованій формі та може виявлятися за певних умов. Зазвичай у загальнонауковому контексті поняття «потенціал» пов'язується із поняттями «сила» або «міцність». Традиційно цей термін використовується для характеристики засобів, запасів і джерел, які можуть бути використані для вирішення певного завдання або досягнення певної цілі, а також для можливостей окремої особи, суспільства, держави [5, с. 32].

Поняття «ресурсний потенціал» становить загальне уявлення про ресурси, яке означає запас чогось або джерело. До ресурсів у загальному, широкому розуміння відносять запаси й джерела сировини, матеріалів, труд, власність (нерухомість та рухомість) та грошові кошти. Ресурсами залізничної галузі є комплекс та сполучення матеріальних і нематеріальних складових, що прямо або опосередковано задіяні в процесі діяльності галузі. Винятковістю категорії ресурсів є їх відтворність.

Процес функціонування залізничної галузі в умовах війни в Україні потребує залучення нових ресурсів (нематеріальних, кваліфікаційних,

інвестиційних тощо). Потенціал залізничної галузі - це змоги держави та галузі що існують в прихованій формі та проявляються внаслідок певних умов. Тому, потенціалом досліджуваної галузі за умов війни є комплекс та сполучення певних можливостей та ресурсів залізничної, що можуть бути залучені та використані для досягнення поставленої задачі та мети .

Таким чином, до ресурсів залізничної галузі відносимо спорядження, запаси та реальні потоки всіх видів технічних та технологічних чинників, які можна застосовувати у процесі діяльності, та які забезпечують отримання визначеного результату згідно поставленої мети. Ресурсний потенціал залізничної галузі в умовах широкомасштабного вторгнення рф в Україну – це невикористані можливості потужностей галузі, фінансових, людських та інтелектуальних ресурсів. Ресурсний потенціал є складовою частиною потенціалу залізничної галузі. Структура ресурсного потенціалу подано на рис.1.

Зазначимо що ресурсний потенціал залізничної галузі є не просто підсумком та результатом, а системою ресурсів, що застосовуються сукупно, тобто передбачають неодмінну взаємодоповнюваність окремих видів ресурсів (або всіх гуртом) в процесі діяльності галузі. Збільшення в системі одного з видів ресурсу припускає одночасне збільшення (прямопропорційно або ні) кількості іншого ресурсу.

Рис. 1. Структура ресурсного потенціалу

Елементами ресурсного потенціалу залізничної галузі є наступні види ресурсів (рис. 2):

- трудові ресурси залізничної галузі (до них відносять частину працездатного населення, що володіють фізичними й інтелектуальними вміннями, хистом, здібностями і знаннями, потрібними для здійснення діяльності. Трудовий ресурс окреслюється такими поняттями як персонал, кадри, робоча сила, трудові та людські ресурси);

- ресурси фінансові (капітал та кошти, що утворилися й накопилися у результаті господарської діяльності за рахунок ведення господарської діяльності, наданні послуг, й при залученні зовнішніх джерел фінансування);

- матеріальні ресурси залізничної галузі (до них відносять основні фонди та оборотні активи галузі);

- ресурси нематеріальні (до них рахують частину потенціалу залізничної галузі, що надає економічну користь впродовж тривалого часу та має нематеріальну основу отримання доходу, до яких відносять об'єкти інтелектуальної власності, та інші ресурси нематеріального утворення);

- інформаційні ресурси галузі (розкривають можливості та здатності системи інформаційних ресурсів залізничної галузі створювати умови для оптимального прийняття необхідного обґрунтованого рішення).

Підсумуємо, ресурсний потенціал залізничної галузі – це не проста сукупність, сума, комплекс, а система ресурсів, які вся залізнична галузь застосовує системно та комплексно, та передбачає конкретну взаємодоповнюваність певних ресурсів. Зростання в цій системі одного окремого ресурсу веде до одночасного збільшення кількості іншого ресурсу.

В умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, саме залізничні шляхи стали тими шляхами, що єднають Україну з Європою та сприяють якось мірою стале функціонування української економіки.

Сьогодні українська ринкова сфера знаходиться у жорстких та невизначених умовах для функціонування й, тим паче, зростання ефективності існуючих ресурсів та напрямку побудови й підвищення ресурсного потенціалу

залізничної галузі.

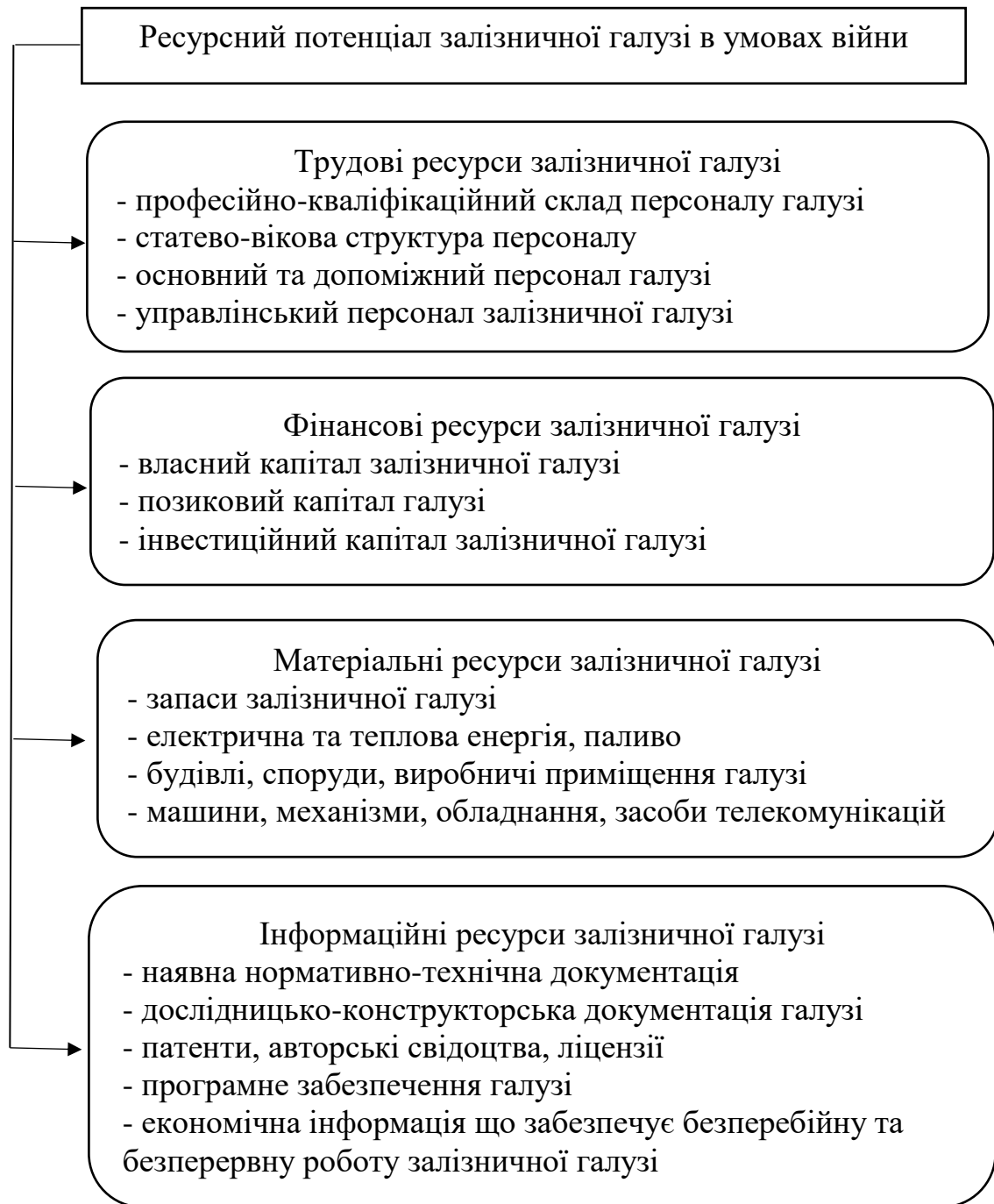

Рис. 2. Елементи ресурсного потенціалу Укрзалізниці

Зауважимо, що ресурсний потенціал залізничної галузі в умовах війни – це цілісність та сполучення ресурсів, які є в розпорядженні досліджуваної галузі, а також здатність трудового колективу та управлінського персоналу використовувати ресурси з метою продовження надання послуг з метою підтримання економічної ефективності галузі та забезпечення безперебійної роботи задля переміщення людей по Україні та за кордон. Ресурсний потенціал

залізничної галузі в умовах активної фази війни з РФ, характеризує не весь запас конкретного ресурсу, а лише частку, яка залучена до праці та враховує економічну раціональність й надобутки НТП, містить не лише наявну систему ресурсів, а й нові альтернативні ресурси та їхні джерела.

Процес розвитку ресурсного потенціалу Укрзалізниці в умовах війни з РФ можна розглядати у двох напрямках: у напрямку кількісних змін та напрямку якісних змін, які стосуються процесів, їх параметрів, характеристик, структури. Ці зміни мають бути спрямовані на формування набору ключових факторів, які забезпечують той чи інший напрямок розвитку ресурсного потенціалу Укрзалізниці в умовах нестабільності.

Фактори, що впливають на ресурсний потенціал залізничної галузі можна умовно розділити на наступні: фінансово-економічні, техніко-технологічні, менеджменту персоналу та організаційно-управлінського менеджменту, фактор активності маркетингової діяльності, фактор інформаційних ресурсів, інвестиційний фактор (в умовах активних бойових дій цей фактор нестабільний), фактор екологічного стану ресурсів та засобів (в умовах євроінтеграції цей фактор стає більш актуальним).

Безумовно, на ресурсний потенціал залізничної галузі впливають фактори зовнішнього середовища та фактори внутрішнього середовища галузі. До чинників, що безпосередньо впливають на рівень ресурсного потенціалу залізничної галузі умовно можна віднести наступні: глобальний, національний, галузевий і безпосередньо фактор стану залізничної галузі за умов активної фази війни. Зауважимо, що прямий вплив на процес зростання ресурсного потенціалу залізничної галузі здійснюють внутрішні чинники залізничної галузі (матеріальні, трудові, фінансові й інформаційні).

Фактори галузевого рівня здійснюють важливий вплив на розвиток ресурсного потенціалу залізничної галузі та визначають вагомі напрями розвитку галузі за умов ведення активних бойових дій в Україні.

Фактори національного рівня характеризують напрями та тенденції прямування національної політики, економіки, культури українського

суспільства в цілому, здійснюючи вагомий вплив на розвиток залізничної галузі в цілому.

Фактори та чинники глобального рівня визначають сталі тенденції розвитку світової економіки та політики, розвитку суспільства в цілому, розвитку науки та сталого розвитку світової культури. Це чинники найбільш дистанційного впливу на розвиток ресурсного потенціалу залізничної галузі. Але через глобальні зміни в світовій політиці та світовій економіці, навіть відділений вплив матиме вплив на залізничну галузь. На глобальному рівні були визначені наступні чинники: економічні, соціокультурні та демографічні, політичні, техніко-технологічні [3, с.81].

На національному рівні виділимо наступні чинники: економічні (методи регулювання зайнятості в умовах війни з РФ); політико-правові (зразковість нормативно-правової бази; впровадження антимонопольного законодавства); соціальні (шляхи та напрями зниження або подолання бідності, сталий розвиток системи освіти, основні тенденції охорони здоров'я, розвиток національної культури, науки, мистецтва, відпочинку та спорту); природно-кліматичні; науково-технічні.

На галузевому рівні були виділені наступні чинники: вдосконалення та розвиток системи підготовки персоналу та кадрів для залізничної галузі; ступінь наукової та виробничої співпраці в галузі; стимулювання соціального й економічного розвитку депресивних регіонів, а перспективі відбудова знищеного на деокупованих територіях та розвиток цих регіонів; державна галузева політика у сфері залізничного транспорту; інвестиційна привабливість галузі (необхідно буде оцінити після війни) [3, с.82].

Як видно, безліч факторів впливають на використання та розвиток ресурсного потенціалу залізничної галузі, деякі з них мають позитивний вплив на залізничну галузь, а деякі вкрай негативно. При цьому не завжди є змога вплинути на той чи інший фактор, особливо на фактори зовнішнього середовища (наприклад, активні бойові дії, світову економічну кризу, пандемію або зміни законодавства, тощо).

Схематично фактори розвитку ресурсного потенціалу залізничного транспорту представлено на рис. 3.

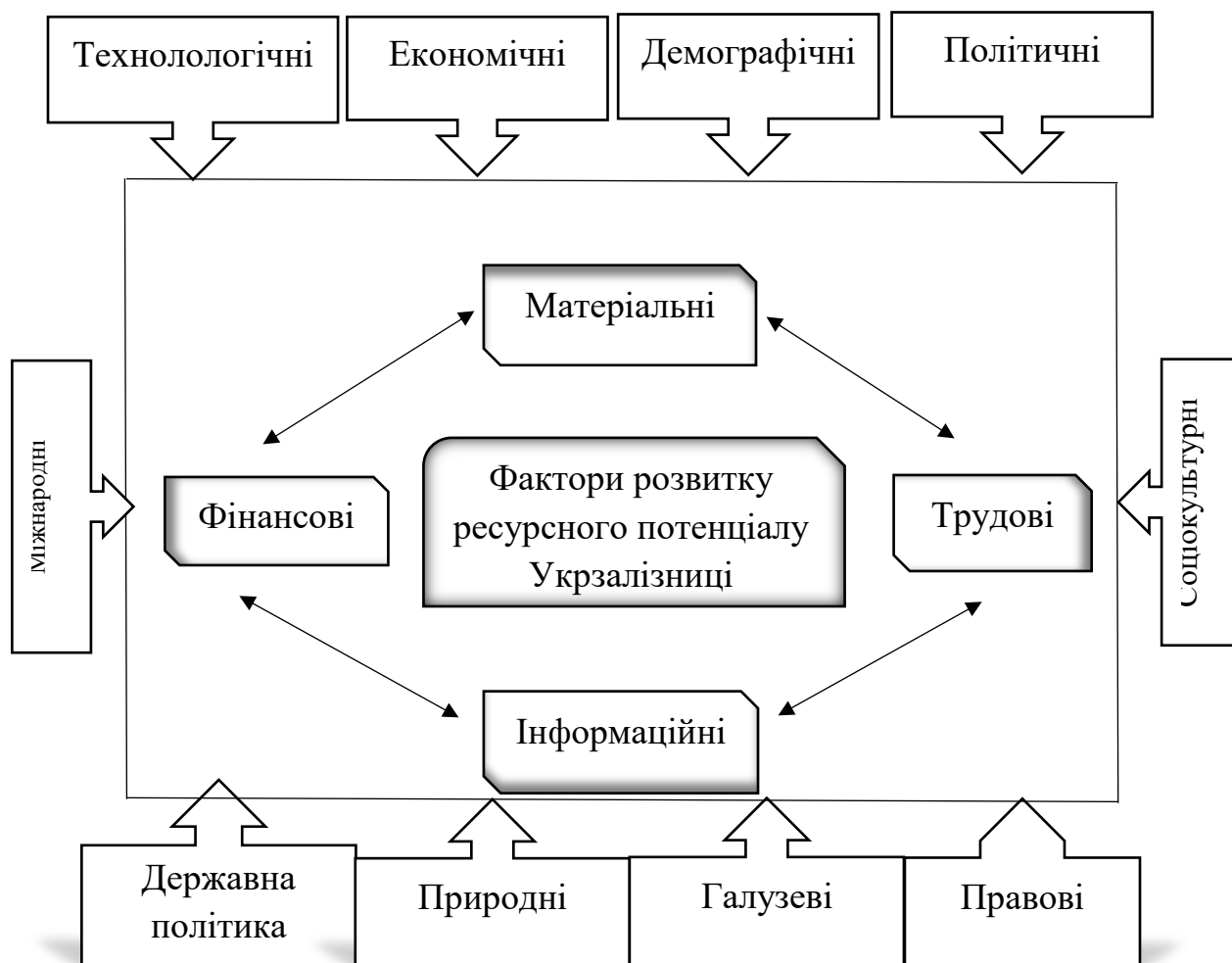

Рис. 3. Фактори розвитку ресурсного потенціалу залізничного транспорту

Зауважимо, що ресурсний потенціал залізничної галузі складається багатьох видів ресурсів: матеріально-технічні, кадрові, фінансові й інформаційно - управлінські, що при взаємодії утворюють синергійний ефект, який призводить до розширення можливостей залізничної галузі. В сьогоденнішніх реаліях стан залізничної галузі окреслюється високим рівнем невизначеності та високим рівнем нестабільності, саме тому виникає потреба у створенні ефективної системи управління розвитком залізничної галузі України, де одним з провідних місць має належати управлінню розвитком ресурсного потенціалу.

Функціонування та розвиток залізничної галузі в умовах війни з рф можна забезпечити різними шляхами, але всі вони різним чином пов'язані з

підвищенням ефективності використання наявних ресурсів, розбудовою та зміцненням ресурсного потенціалу галузі. Виявлення невикористаних резервів матеріалів, потужностей виробництва, фінансових, людських та інтелектуальних ресурсів галузі дозволить зменшити витрати.

Ресурсний потенціалу залізничної галузі протягом багатьох років залишається одним з найбільш важливих питань ефективного управління розвитком досліджуваної галузі. В умовах війни постає питання забезпечення ефективного, якісного та результативного використання ресурсного потенціалу залізничної галузі та його розвитку. Ефективність управління розвитком ресурсного потенціалу галузі залежить від багатьох факторів.

Сьогодні Україна знаходиться в умовах, в яких ніколи до цього не перебувала. Після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну на початку 2022 р., важливість залізничного транспорту лише посилилася. Саме залізницею здійснюється перевезення основних обсягів українського експорту, забезпечується перевезення вантажів для потреб фронту, здійснюється більшість контрольованих евакуаційних рейсів, проводиться доставка гуманітарних вантажів з країн – союзників та внутрішні гуманітарні перевезення між областями України, обслуговуються потреби виробничих підприємств та здійснюється їхня релокація.

Війна з росією вимагає від України та українського суспільства активізації всього наявного ресурсного потенціалу держави та мобілізації фінансових, економічних та соціальних сил. Наслідки війни в Україні відчуються у всіх сферах життєдіяльності, функціонуванні залізничної галузі, діяльності суспільства і держави в цілому. Ресурсний потенціал є основою функціонування залізничної галузі й саме дослідження ресурсного потенціалу та визначення чинників, що на нього впливають є важливим завданням для підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу.

В статті досліджено та проаналізовано фактори та систему факторів, які впливають на розвиток ресурсного потенціалу підприємств залізничного транспорту. Дана класифікація факторів впливу цих факторів на залізничну

галузь. Також досліджено взаємний вплив чинників що впливають на ресурсний потенціал залізничного транспорту в умовах війни один на одного. Врахування чинників впливу дозволить розробляти більш ефективні заходи щодо розвитку ресурсного потенціалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Артем'єв Б. В. Аналіз сучасних підходів до визначення сутності економічного потенціалу / Б. В. Артем'єв // Управління розвитком. - 2010. - № 2. - 105 с.
2. Герасимчук З. В. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми його нарощування / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк: ЛДТУ, 2003. – 244 с.
3. Килинчук Г. П. Управління розвитком ресурсного потенціалу як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємств залізничного транспорту. <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/14495>
4. Смолич Д. В., Тимощук І. В. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, складові та модель управління в сучасних умовах господарювання. Економічний простір. 2020. №153. С. 75-82.
5. Татар М. С. Дослідження проблем розвитку ресурсного потенціалу будівельних підприємств України в умовах активізації факторів зовнішнього середовища. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип.6, Ч.3. С.81-86.
6. Широкова М. С. Роль соціального капіталу організації у формуванні її публіцитного капіталу. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2009/04/84-90_no-2_vol-29_2009_UKR.pdf
7. Хвостіна І. М. Механізм управління розвитком підприємства. Інвестиції: практика та досвід, 2015, № 1. С.30-33.

**СИНЕРГІЯ РОЗВИТКУ ТА ВІДБУДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Орловська Олександра Володимирівна,

к.е.н., доцент,

Вознюк Оксана Миколаївна,

к.пед.н., доцент,

Львівський інститут

Українського державного університету

науки та технологій

Анотація Розглянуто питання взаємодії складових виробничого комплексу регіонів України, визначено роль державного сектора в активізації процесу децентралізації територіальних громад регіонів. Зазначено вплив інноваційно-інвестиційного розвитку на відновлення виробничих потужностей інфраструктури регіонів, а також роль розбудови індустріальних парків у відбудові інноваційно-виробничого потенціалу регіонів у повоєнний період.

Ключові слова: синергія, регіони, індустріальні парки, інноваційно-інвестиційна політика, децентралізація.

Однією з гострих сучасних проблем країн світу є питання інноваційного розвитку їх територій, який зазнає сьогодні значних змін через процес децентралізації, що дозволяє регіонам самостійно вирішувати питання розподілу коштів у територіальних громадах. Завдяки децентралізації бюджет регіону створюється і перерозподіляється за потребами, що сприяє подальшому перспективному розвитку складових господарського комплексу.

Процес децентралізації посилив місцеве самоврядування, дав громадам більше можливостей і відповідальності, отже став стимулом і основою відбудови влади громад. *Асоціацією міст України була створена мережа взаємодії та синергії громад регіонів, що в свою чергу дозволяє їм разом, а також кожній окремо, виступати з єдиною позицією свого стратегічного*

розвитку і вести діалог з державною владою на всіх рівнях. Самостійність у прийнятті рішень для регіонів країни буде перевагою у повоєнний період з причин скорочення часу на розробку та узгодження перспектив розвитку. Це пришвидшить процес прийняття важливих для громади рішень, а також знизить корупційну складову даних процесів[1].

Основним фактором при формуванні інноваційно-інвестиційної політики регіонів є питання впровадження досягнень науки і технологій у господарських комплекс, а також залучення інвестицій підприємствами у виробничих сектор.

Головним питанням при розгляді соціально-економічного розвитку є планування роботи складових виробничого комплексу, розробка стратегій вирішення зовнішньоекономічних інтеграційних проблем, які пов'язані із активним зростанням глобальної конкуренції, що також впливає регіони. При вирішенні даного питання, насамперед необхідно дати оцінку актуальності запроваджених програм розвитку, а також їх доцільності у даний час. Для цього необхідно посилити синергічні зв'язки регіону, що дозволить регіонам стати самодостатніми і спроможними з комфортним середовищем для проживання громадян.

У зв'язку з цим, перед регіонами України сьогодні поставлені ряд завдань, що пов'язані із перспективою розвитку територій країни у повоєнний період. Важливим заходом на цьому етапі повинно стати приватно-державно-регіональне партнерство, яке буде повноцінно здійснювати інноваційно-інвестиційну діяльність. Дана політика стане дієвим інструментом в сфері подальшого залучення інвестицій для розвитку галузей, відповідно до спеціалізації кожного регіону. Розроблені стратегії обумовлюють активізацію продуктивних сил регіонів України, територіальних громад стосовно відбудови об'єктів енергетики, доріг, об'єктів соціальної інфраструктури, що були нещадно і жорстоко зруйновані ворогом. Залучення інвестиційного та приватного капіталу дозволить швидко вирішувати ці питання за короткий термін.

Основною стратегією інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів

України повинно стати створення індустріальних парків, які дають можливість до розвитку науково-технічної сфери країни [2]. Це приводить до розробки, впровадження та удосконалення виробництва на основі активізації інноваційної діяльності регіонів.

Для мотивації місцевих громад, керівництвом країни запроваджено програму розвитку, що передбачає отримання права на проведення самостійної пільгової програми, яка буде встановлювати розмір пільг, суму рентної сплати тощо [3]. Ще до початку повномасштабного вторгнення в Україну російських військ, в Україні повинні були запрацювати перші 25 індустріальних парків, які стали б першою чергою розбудови. Із початком війни, розвиток і будівництво індустріальних парків було припинено і більшість з них зруйнована.

За таких умов, основним завданням для відновлення виробничих потужностей є реалізація науково-технічних досягнень та новітніх технологій, що дозволять Україні швидко відновити свій промисловий потенціал, підвищити конкурентоспроможність продукції, а також ефективно використовувати ресурсний потенціал регіонів України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Полянська А. С. Методологічні засади дослідження синергії взаємодії суб'єктів управління в умовах ситуаційного управління [Текст] : зб. наук. праць / А. С. Полянська // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. — Вип. 22.7. — Львів, 2012. — С. 258—265.

2. Орловська О. В., Белова А. І. Інноваційно-інвестиційна політика регіонів у розвитку промислових підприємств України. Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». Одеса, 2017, С. 144-149

3. Л. Коваль. Синергія держави, регіонів та бізнесу. «Урядовий кур'єр», 15.10.2022р. [Електронний ресурс]: Режим доступу <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sinergiya-derzhavi-regioniv-ta-biznesu/>

**МОДЕЛЮВАННЯ АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ ЗА УМОВ
ВИБІРКОВОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ
НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ**

Польова Тетяна Володимирівна,

к.е.н, доцент,
доцент кафедри
маркетингу та торговельного підприємництва
Українська інженерно-педагогічна академія
м. Харків, Україна

Анотація: Здійснюючи господарську діяльність, підприємство прагне оптимізації усіх поточних процесів та максимізації прибутку. Одним з шляхів підвищення ефективності бізнесу є використання у господарському обороті нематеріальних активів, внесок яких у загальний фінансовий результат є досить вагомим. Гарантією достеменності облікової інформації для прийняття управлінських рішень та аналізу за сучасних умов є аудит. Проте, зважаючи на значні обсяги документообороту підприємств та складність окремих операцій з нематеріальними активами, вибіркоче обстеження їх руху під час аудиту породжує значний елемент аудиторського ризику. Застосування методів теорії ймовірностей та спеціальних таблиць, для оцінки надійності системи внутрішнього контролю, дозволяє значно зменшити аудиторський ризик при вибіркового обстеженні, оптимізувати роботу аудитора. Відповідно це сприятиме приверненню уваги до інтелектуального потенціалу вітчизняних підприємств та залученню додаткових інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: аудиторський ризик, нематеріальні активи, властивий ризик, ризик контролю, вибіркоче спостереження.

Здійснення аудиторського контролю фінансової звітності господарюючих суб'єктів повинно відбуватись на засадах максимальної сумлінності та

професіоналізму. Це дає користувачам аудиторської інформації впевненість, що рішення, які базуються на даних цієї звітності не будуть хибними.

Після проведення аудиторської перевірки аудитор повинен бути впевненим, що виконав два основних завдання:

– знизив аудиторський ризик до прийняттого, тобто впевнений у відсутності в перевірній звітності суттєвих помилок (при невиконанні цього завдання будуть невиконані сподівання замовника);

– знизив інформаційний ризик (без досягнення цього завдання будуть невиконані сподівання користувачів фінансової звітності).

Зазначимо, що рівнозначне виконання на практиці цих цілей аудитором ускладнено.

Аудитор повинен знайти «золоту середину», що задовольнила б обидві сторони. А, отже, важливим є ретельне планування перевірки та грамотне обрання відповідних процедур.

В той же час, будь-яка аудиторська перевірка відбувається в умовах обмеженості часового та матеріального ресурсів, що визначає необхідність звуження обсягу вибірки, із подальшою екстраполяцією її тенденцій на генеральну сукупність.

Застосування вибіркового спостереження в аудиті сприяє підвищенню ризику. Цей ризик тісно пов'язаний із інформаційним ризиком, тобто ризиком того, що користувачі інформації ухвалюють невірні рішення на підставі отриманої в результаті аудиту інформації та зроблених аудитором висновків. Отже, виникає необхідність вивчення в ході перевірки та висвітлення в аудиторському звіті тих аспектів діяльності підприємства, які найсуттєвіше впливатимуть на управлінські рішення. Водночас, аудиторська перевірка відбувається у тих межах, які обумовлені терміном перевірки та оплатою за надані послуги. Це породжує ймовірність неврахування перевіряючим тих аспектів у роботі підприємства, які містять суттєві помилки та невисвітлення їх у аудиторському звіті.

Вирішальним моментом є поєднання цих двох обмежень під час

перевірки та задоволення максимальної кількості користувачів інформації разом із замовниками аудиторської перевірки. Тому необхідним кроком під час планування та організації аудиторської перевірки є моделювання величини аудиторського ризику та його складових.

У зарубіжній практиці розроблено різні підходи до оцінки та зниження аудиторського ризику. Вважається, що ризик індивідуальний, тобто різні аудитори можуть встановити для себе різні величини аудиторського ризику при перевірці одного й того ж підприємства. Це залежить, в першу чергу, від професіоналізму та практичного досвіду самого перевіряючого.

Традиційно методологія аудиту виділяє три елементи аудиторського ризику: властивий ризик, ризик контролю та ризик невиявлення. Перші два елементи властиві самому підприємству і лише третій регулюється самим аудитором при моделюванні загального ризику перевірки.

Властивий ризик у США називають невід'ємним; у Франції – загальним [1-2]. Він зумовлений специфікою діяльності підприємства, її обсягами, а також тими його внутрішніми характеристиками та умовами зовнішнього середовища, які іноді не контролюються – це ризик того, що система бухгалтерського обліку здатна допустити суттєві помилки, а система внутрішнього контролю не зможе своєчасно їм запобігти або виявити. У США цей елемент ризику аудитора називають ризиком управління [3].

Оцінка аудитором цього елемента ризику виконується на стадії планування аудиту і впливає на обсяг перевірки на завершальному етапі.

Під час вибіркового спостереження аудитори часто стикаються з необхідністю детальної перевірки операцій з нематеріальними активами. Оскільки цей вид ресурсів є особливим, на багатьох підприємствах взяття на облік та відображення операцій з ними проводиться із значними порушеннями законодавства. Разом з тим, аудитор не у змозі перевірити усю наявну на підприємстві патентну документацію, щоб впевнитися у законності операцій з нематеріальними активами та достеменності звітності за рядком «Нематеріальні активи». Тому важливим є встановлення величини

аудиторського ризику, що виникає під час вибіркового спостереження документації щодо нематеріальних активів. Вивчення властивого ризику та складності операцій з нематеріальними активами дозволяє аудитору за допомогою тестування, ще до початку перевірки, формувати власну думку про можливість якісної перевірки даних операцій на конкретному підприємстві у визначений термін. Ризик контролю визначається для оцінки ступеня надійності системи внутрішнього контролю за рухом нематеріальних активів на підприємстві, визначення інформаційної бази перевірки та кількості аудиторських доказів, які потрібно зібрати для ознайомлення. Аудиторські докази повинні бути вірогідними та релевантними. Оскільки кількість зібраних аудитором доказів прямо впливає на вартість перевірки, то достеменне її визначення може стати резервом підвищення ефективності діяльності аудиторської фірми.

Як перший, так і другий елементи ризику суттєво впливають на результати перевірки та можливі наслідки для користувачів та аудиторської фірми. Тому їх обґрунтоване визначення, за допомогою спеціальних моделей, може стати запорукою мінімізації ризику.

Деякі вітчизняні вчені вже робили спроби моделювання величини властивого ризику на підприємствах окремих галузей, проте вони не враховували комплексний вплив чинників [4-5].

Тому, перш за все необхідно визначити ті фактори, які суттєво впливають на величину властивого ризику та ризику контролю.

1. Властивий ризик:

- специфіка діяльності підприємства, кількість видів діяльності, організаційно-правова форма господарювання;
- наявність філій, дочірніх підприємств;
- особливість податкової політики;
- кількість контрагентів;
- наявність нестандартних господарських операцій;

– обсяги діяльності та кількість посадових осіб, які мають право укладати угоди тощо.

2. Ризик контролю:

- кваліфікація головного бухгалтера, його професійні якості, попередній досвід роботи;
- штат бухгалтерії;
- кількість матеріально-відповідальних осіб;
- кількість попередніх перевірок та інвентаризацій, що викрили порушення у системі внутрішнього контролю;
- загальна сума втрат підприємства через недбалість посадових осіб;
- розподіл обов'язків та ступінь взаємного контролю персоналу;
- наявність системи внутрішнього аудиту, кількість перевірок за рік;
- ефективність комп'ютеризації облікового процесу.

Вважаємо, що моделювання величини ризику може відбуватись шляхом побудови економіко-математичних моделей, кількість змінних в яких, повинна дорівнювати кількості чинників, що впливають на результативний показник. Зазначимо, що зв'язок між чинником та результативним показником необов'язково буде лінійним.

У загальному вигляді моделі матимуть вигляд:

$$P_i = f(x_1, x_2, \dots, x_n),$$

де P_i - елемент аудиторського ризику.

Побудова моделей для визначення величини складових аудиторського ризику повинна не лише дозволити визначати можливість проведення перевірки, але й її строки та вартість аудиторських послуг при перевірці певного підприємства-замовника.

Крім моделювання величин властивого ризику та ризику контролю за допомогою зазначених моделей, тестування внутрішнього контролю та оцінювання викривлення генеральної сукупності може відбуватися за методикою оцінки контролю при вибірці за якісними ознаками.

Цей метод оцінки надійності генеральної сукупності базується на перевірці статистичної гіпотези про задані параметри аудиторського ризику за допомогою спеціальних таблиць. Він передбачає встановлення аудитором прийняттого ступеня відхилення, тобто того ступеня відхилення у генеральній сукупності. Окрім того, визначенню підлягає величина припустимого ризику надто низької оцінки ризику контролю, тобто ризику того, що аудитор вважає процедури контролю ефективними, коли фактична величина відхилення генеральної сукупності перевищує прийнятну. Аудитор визначає очікувану величину викривлення генеральної сукупності, і за допомогою таблиці 1, визначає розмір вибірки за якісними ознаками, як елемент на перетині рядку із заданим ступенем викривлення даних у генеральній сукупності та стовпцю із встановленим прийнятним ступенем відхилення даних, при заданій величині ризику надто низької оцінки ризику контролю.

Попереднє визначення обсягів вибірки при більш високих рівнях ризику проводиться за допомогою таблиці 2.

Встановлені під час вибіркової перевірки порушення у здійсненні господарських операцій прямо впливають на подальшу оцінку надійності системи контролю.

За допомогою таблиці 3 аудитор визначає верхню межу розрахункового ступеня відхилення, як елемент на перетині рядку із зазначеною кількістю перевірених документів та стовпцю із кількістю викритих порушень, для заданого ступеня надійності системи контролю.

Визначена величина верхньої межі розрахункового ступеня відхилення підлягає порівнянню із прийнятним ступенем, що визначався аудитором при формуванні обсягу вибірки.

Перевищення показника верхньої межі ступеня відхилень над прийнятним його ступенем характеризує, що аудитор із заданою надійністю впевнений, що для усієї генеральної сукупності ступень відхилення не перевищує заданого.

Таблиця 1

Визначення обсягу вибірки за якісними ознаками

Припустимий ризик надто низької оцінки ризику контролю 5%											
Очікуваний ступень викривлення, %	Прийнятний ступень відхилення, %										
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	15	20
0,00	149	99	74	59	49	42	36	32	29	19	14
0,25	236	157	117	93	78	66	58	51	46	30	22
0,50	*	157	117	93	78	66	58	51	46	30	22
0,75	*	208	117	93	78	66	58	51	46	30	22
1,00	*	*	156	93	78	66	58	51	46	30	22
1,25	*	*	156	124	78	66	58	51	46	30	22
1,50	*	*	192	124	103	66	58	51	46	30	22
1,75	*	*	227	153	103	88	77	51	46	30	22
2,00	*	*	*	181	127	88	77	68	46	30	22
2,25	*	*	*	208	127	88	77	68	61	30	22
2,50	*	*	*	*	150	109	77	68	61	30	22
2,75	*	*	*	*	173	109	95	68	61	30	22
3,00	*	*	*	*	195	129	95	84	61	3	22
3,25	*	*	*	*	*	148	112	84	61	30	22
3,50	*	*	*	*	*	167	112	84	76	40	22
3,75	*	*	*	*	*	185	129	100	76	40	22
4,00	*	*	*	*	*	*	146	100	89	40	22
5,00	*	*	*	*	*	*	*	158	116	40	30
6,00	*	*	*	*	*	*	*	*	179	50	30
7,00	*	*	*	*	*	*	*	*	*	68	37

Якщо ж верхня межа виявляється нижчою за встановлений прийнятний ступінь відхилення, то підтверджується гіпотеза про низьку надійність системи внутрішнього контролю та виконання контрольних процедур. Розглянутий метод базується на вибірці за якісними ознаками, що активно застосовується у практичному аудиті США.

Використання цього методу під час аудиту вітчизняних підприємств обмежується відсутністю на багатьох з них системи внутрішнього контролю, що запобігає прийняттю необґрунтованих управлінських рішень, зловживанню посадовим становищем та допомагає своєчасно виявляти помилки в обліку та звітності.

Таблиця 2

Визначення обсягу вибірки для заданого ризику контролю під час аудиту

Припустимий ризик надто низької оцінки ризику контролю 10%											
Очікуваний ступінь викривлення	2	3	4	5	6	7	8	9	10	15	20
0,00	114	76	57	45	38	32	28	25	22	15	11
0,25	194	129	96	77	64	55	48	42	38	25	18
0,50	194	129	96	77	64	55	48	42	38	25	18
0,75	265	129	96	77	64	55	48	42	38	25	18
1,00	*	176	96	77	64	55	48	42	38	25	18
1,25	*	221	132	77	64	55	48	42	38	25	18
1,50	*	*	132	105	64	55	48	42	38	25	18
1,75	*	*	166	105	88	55	48	42	38	25	18
2,00	*	*	198	132	88	75	48	42	38	25	18
2,25	*	*	*	132	88	75	65	42	38	25	18
2,50	*	*	*	158	110	75	65	58	38	25	18
2,75	*	*	*	209	132	94	65	58	52	25	18
3,00	*	*	*	*	132	94	65	58	52	25	18
3,25	*	*	*	*	153	113	82	58	52	25	18
3,50	*	*	*	*	194	113	82	73	52	25	18
3,75	*	*	*	*	*	131	98	73	52	25	18
4,00	*	*	*	*	*	149	98	73	65	25	18
4,50	*	*	*	*	*	218	130	87	65	34	18
5,00	*	*	*	*	*	*	160	115	78	34	18
5,50	*	*	*	*	*	*	*	142	103	34	18
6,00	*	*	*	*	*	*	*	182	116	45	25
7,00	*	*	*	*	*	*	*	*	199	52	25
7,50	*	*	*	*	*	*	*	*	*	52	25
8,00	*	*	*	*	*	*	*	*	*	60	25
8,50	*	*	*	*	*	*	*	*	*	68	32

Послідовність дій аудитора передбачає, насамперед, оцінку ефективності систем управління та контролю на підприємстві. І залежно від ступеня оцінки аудитор встановлює прийнятний для себе рівень ризику невиявлення помилок.

Визначення результатів вибірки за якісними ознаками

Припустимий ризик надто низької оцінки ризику контролю 5%											
Обсяг вибірки	Кількість викритих порушень										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
25	11.3	17.6	*	*	*	*	*	*	*	*	*
30	9.5	14.9	19.5	*	*	*	*	*	*	*	*
35	8.2	12.9	16.9	*	*	*	*	*	*	*	*
40	7.2	11.3	14.9	18.3	*	*	*	*	*	*	*
45	6.4	10.1	13.3	16.3	19.2	*	*	*	*	*	*
50	5.8	9.1	12.1	14.8	17.4	19.9	*	*	*	*	*
55	5.3	8.3	11.0	13.5	15.9	18.1	*	*	*	*	*
60	4.9	7.7	10.1	12.4	14.6	16.7	18.8	*	*	*	*
65	4.5	7.1	9.4	11.5	13.5	15.5	17.4	19.3	*	*	*
70	4.2	6.6	8.7	10.7	12.6	14.4	16.2	18.0	19.7	*	*
75	3.9	6.2	8.2	10.0	11.8	13.5	15.2	16.9	18.4	20.0	*
80	3.7	5.8	7.7	9.4	11.1	12.7	14.3	15.8	17.3	18.8	*
90	3.3	5.2	6.8	8.4	9.9	11.3	12.7	14.1	15.5	16.8	18.1
100	3.0	4.7	6.2	7.6	8.9	10.2	11.5	12.7	14.0	15.2	16.4
125	2.4	3.7	4.9	6.1	7.2	8.2	9.3	10.3	11.3	12.2	13.2
150	2.0	3.1	4.1	5.1	6.0	6.9	7.7	8.6	9.4	10.2	11.0
200	1.5	2.3	3.1	3.8	4.5	5.2	5.8	6.5	7.1	7.7	8.3

Таким чином, удосконалення перевірки нематеріальних активів з урахуванням світового практичного досвіду дозволить гарантувати вірогідність даних фінансової звітності підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Проскуріна Н. М. Сутність дефініції «аудиторський ризик» і її роль при формуванні аудиторських процедур. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 19. С. 27–30.
2. Каменська Т. О. Ризики в аудиті та їх оцінка. *Статистика України*. 2015. № 2. С. 43–45.
3. Бережний Є. Б. Теоретичні та емпіричні підходи до визначення аудиторського ризику. *Бізнес Інформ*. 2017. № 12. С. 365–369.
4. Бардаш С. В., Шерстюк О. Л. Ідентифікація чинників, що впливають на рівень аудиторського ризику. *Международный научный журнал «Интернаука»*. 2017. № 2 (24). С. 54–60.
5. Дорош Н. І. Оцінювання ризиків при проведенні аудиту. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2017. № 4. С. 40–46.

КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ У ПРИЙНЯТТІ БІЗНЕС-РІШЕНЬ

Тищенко Світлана Іванівна,
к. пед. н., доцент
Миколаївський національний
аграрний університет
м. Миколаїв, Україна

Анотація: проаналізовано сутність понять «кореляційний аналіз» та «регресійний аналіз», визначено роль кореляційно-регресійного аналізу у процесі прийняття бізнес-рішень. Виокремлено сутнісні характеристики різних бізнес-сценаріїв, в процесі яких використовують кореляційно-регресійний аналіз, та зазначені переваги використання даного аналізу в управлінні.

Ключові слова: кореляційний аналіз, регресійний аналіз, бізнес, управлінські рішення, прийняття рішень.

Кореляція використовується для визначення зв'язку між сукупностями даних у бізнесі, широко використовується у фінансовому аналізі та для підтримки прийняття рішень. Регресійний аналіз стосується не лише зв'язку між сукупностями даних, але й того, що якщо один набір даних змінюється, це спричинить відповідні зміни в іншій сукупності даних. Регресійний аналіз часто використовується для прогнозування продажів, розробки продуктів і послуг, прогнозування майбутніх ринкових тенденцій та інших випадків використання. Кореляційно-регресійний аналіз допомагає бізнес-лідерам робити ефективніші прогнози на основі визначення закономірностей у досліджуваних об'єктах. Кореляційно-регресійний аналіз займає значне місце у менеджменті та надає значну допомогу у керуванні бізнес-процесами, напрямками та ефективністю, що, як свідчить практика, призводить до покращеного управління, кращих стратегій взаємодії з клієнтами та оптимізації

операцій.

Кореляційно-регресійний аналіз у поєднанні створює сучасні підходи до успіху бізнесу шляхом підвищення прибутковості, зменшення складності та невизначеності прийняття рішень і підвищення гнучкості бізнесу в бізнес-середовищі, що постійно змінюється та розвивається.

Кореляційний аналіз – це форма статистики, яка допомагає визначити зв'язок між двома змінними, де кореляція вказує на рівень тісноти зв'язку між досліджуваними показниками. Основні приклади кореляції можна побачити, коли ми кажемо, що попит і ціна на товар корелюють, або кількість опадів і врожайність на території корелюються. Важливим аспектом є те, що коли ціна товару зростає, попит на нього падає; вони негативно корелюють. З іншого боку, коли в регіоні випадає велика кількість опадів, урожайність рослинництва зростає; кажуть, що вони позитивно корелюють [1].

Регресійний аналіз також використовується для визначення того, які змінні мають певний вплив. Залежна змінна – це головне, а незалежна змінна – це елементи, які можуть впливати на залежну змінну. Поєднання кореляційного і регресійного аналізів допомагає краще зрозуміти, як передбачити тенденції, щоб скорегувати економічні процеси, рекламні та маркетингові кампанії, а потім застосувати найкращі підходи на основі даних.

Кореляційно-регресійний аналіз використовуються в бізнесі для прогнозування потенційних результатів, щоб компанії могли приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Приведемо приклади кількох різних бізнес-сценаріїв, у яких ці методи аналітики, на нашу думку, є корисними [2;3]:

1. *Прогнозна аналітика.* Прогнозування ризиків і можливостей є одним із найважливіших аспектів кореляційно-регресійного аналізу, який використовується сьогодні в бізнесі, часто використовується фахівцями з аналізу даних і бізнес-аналітиками для прогнозування майбутніх результатів.

2. *Покращення процесу прийняття рішень.* Керівники компаній покладаються на аналітику даних, щоб допомогти приймати рішення з більшим

рівнем точності та достовірності, а також допомогти керівництву перевірити гіпотези та розробити успішніші бізнес-стратегії.

3. *Розкриття нових бізнес-можливостей.* Кореляційно-регресійний аналіз допомагає виявити нові бізнес-можливості, які не були б доступні або залишилися б непоміченими менеджерами, відкриваючи нові ідеї у стратегічному менеджменті.

4. *Зменшення помилок і ризиків.* Можна перевірити нові теорії, стратегії, гіпотези та визначити, чи будуть вони успішними та прикладними, що, в свою чергу, зумовить меншу кількість помилок і знизить відповідні ризики. У даному випадку кореляційно-регресійний аналіз сприяє підтримці прийняття рішень на основі фактичних даних замість того, щоб покладатися виключно на минулий досвід і бізнес-інтуїцію.

5. *Покращене управління.* Кореляційний та регресійний аналіз допомагають краще розподілити ресурси, представити нові маркетингові та рекламні можливості, адаптувати продукти та послуги, підвищити продуктивність працівників, знаходячи нові можливості для вдосконалення процесів управління.

Можна виділити наступні переваги кореляції та регресії [4]:

- ✓ покращення операцій – підвищення ефективності бізнесу, вплив на операційну ефективність, наприклад, відкриття інноваційної заміни матеріалів для зниження виробничих витрат;

- ✓ прогнозування продажів – збільшення прибутку шляхом коригування ресурсів і маркетингових стратегій на основі прогнозованих ринкових тенденцій;

- ✓ аналіз результатів – точна перевірка результатів прийняття рішень;

- ✓ підвищення ефективності роботи співробітників – є можливість пов'язати поведінку співробітників із конкретним програмним забезпеченням або технологіями, щоб підвищити ефективність.

- ✓ розробка нових стратегій – висвітлення зв'язків між даними, які раніше не були виявлені.

✓ виправлення помилок – аналіз висновків щодо прийняття управлінських рішень і виявлення точних причин результатів;

✓ оптимізація ефективності бізнесу та ефективне використання своїх даних.

Таким чином, завдяки кореляційно-регресійному аналізу, широкому каталогу досліджень ринку, фінансових досліджень і спеціалізованих звітів про дослідження, менеджер ефективно управляє компанією, виявляє ринкові тенденції, покращує фінансові показники та вдосконалює можливості прийняття рішень. Такий перевірений підхід до аналітики дає змогу застосувати досвід для вирішення ключових проблемних моментів бізнесу за допомогою корисної, зрозумілої інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Yoon, D. (2018). The expected effect analysis for the government R&D investment of research equipment. *Polish Journal of Management Studies*, 17
2. Spescha, A., & Woerter, M. (2019). Innovation and firm growth over the businesscycle. *Industry and Innovation*, 26(3), 321-347.
3. Novikov S., Amirova E., Kosykh E., Chudinovskikh M., & Nikolaevskaya O. (2019). Strategic planning and management of high-tech developments and innovative technical solutions. *Research in World Economy*, 10(3), 309-314. doi:10.5430/rwe. v10n3p309
4. (PDF) Analysis of the correlation between the companies' investment in research, development and profitability, and the countries' competitiveness and innovation capability. Available from: https://www.researchgate.net/publication/344243592_Analysis_of_the_correlation_between_the_companies%27_investment_in_research_development_and_profitability_and_the_countries%27_competitiveness_and_innovation_capability [accessed Oct 23 2022].

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ

Фурман Діана Григорівна

канд. екон. наук,

в.о. директора

ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий коледж

харчової промисловості НУХТ»,

м. Кам'янець-Подільський

Вступ. В умовах, коли Україна набула статусу країни з ринковою економікою, докорінно змінюється концепція управління персоналом, вибір засобів і методів практичної реалізації завдань управління персоналом. Очевидно, що ефективне використання персоналу підприємства є найважливішим чинником підвищення конкурентоспроможності.

Поняття мотивації тісно зв'язано з проблемою управління персоналом. Нові економічні відносини висувають і нові вимоги до персоналу. Це не тільки підбір, навчання і влаштування кадрів, але і формування нової свідомості, менталітету, а отже, і методів мотивації.

Необхідною умовою існування й розвитку суспільства є праця, як доцільна діяльність людей, що спрямована на задоволення їхніх життєвих потреб. Однією з складових праці є її мотивування на рівні учасників трудових відносин.

В умовах, що склалися в Україні на нинішньому етапі її розвитку, проблема мотивації персоналу набула важливого значення, оскільки вирішення завдань, які стоять перед суспільством, можливе лише за умови створення належної мотиваційної основи, здатної спонукати працівників підприємств до ефективної діяльності. Мова йде про застосування таких форм і методів стимулювання особистості, які б сприяли високій результативності її роботи.

Мета роботи. У статті розглянутий процес управління персоналом в умовах раціонального використання трудових ресурсів, виявлення необхідності

проведення організаційних змін і рекомендації з удосконалення управління персоналом, дослідження економічних основ управління персоналом на підприємстві. [7]

Метою статті є теоретичне обґрунтування мотиваційного механізму на підприємстві, системи засобів мотивації праці персоналу, вдосконалення процесу роботи з персоналом та формування раціональної системи мотивації персоналу з впровадженням ефективних програм сучасної кадрової політики.

Матеріали і методи. Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних економістів, присвячених проблемі вдосконалення управління персоналом підприємств та використання сучасних методів управління.

Для вирішення поставлених завдань були застосовані методи монографічного дослідження, спостереження, порівняння, наукової абстракції, системно-структурного аналізу .

Результати і обговорення. На сучасному етапі розвитку економіки України основним ресурсом підприємства стає персонал, який впливає на зростання продуктивності праці та ефективність діяльності. Ефективне використання та розвиток персоналу на кожному підприємстві суттєво залежить від мотивації праці як спонукання людини до продуктивної діяльності. Мотивація є головним елементом в активізації людського фактору, який не тільки створює матеріальні передумови виробництва, але і забезпечує їх ефективне функціонування [8].

Навіть досконало складені плани та найсучасніша структура підприємства не ефективні, якщо мотивація праці персоналу не направлена на підвищення результатів діяльності. Жодна система управління не буде функціонувати, якщо в масштабі країни, регіону або окремого підприємства не буде розроблено ефективну систему мотивації праці персоналу, яка буде спонукати кожного працівника працювати продуктивно для досягнення особистих цілей та цілей підприємства. Висока віддача працівників можлива лише у випадку, якщо вони зацікавлені у високому результаті, який дозволить

працівникові отримати задоволення його найважливіших потреб [4].

Одним з головних завдань сучасних компаній є формування ефективної системи управління, в реалізації якої величезну роль відіграє налагоджена система мотивації персоналу.

Трудова мотивація – процес спонукання працівника до ефективної праці, в якому формується трудова поведінка індивіда, працівника відповідно до цілей його роботи, особливостям та умовам праці в організації.

Відповідно до словника Фролова: «Система – сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність». Так і система мотивації є сукупністю безлічі теорій і моделей, типів, методів і підходів, які надають їй цілісність.

Ефективність тієї чи іншої системи мотивації у практичному плані багато в чому залежить від керівництва підприємства, де грамотна система мотивації дозволяє втілювати в життя цілі, що стоять перед організацією. При цьому важливо розробити ту систему мотивації, яка підходить саме даному підприємству, і підібрати відповідні способи мотивування окремо для кожного працівника. По суті, менеджмент організації повинен намагатися сам вибирати, яким чином мотивувати кожного працівника для виконання основного завдання. Головне здійснити правильний вибір, в управлінському плані «вгадати» спосіб орієнтування співробітників, спрямувавши їх на досягнення цілей організації.

Для цього необхідно проаналізувати структуру інтересів та особливості характеру кожного з членів трудового колективу і, на підставі цього, побудувати таку систему мотивації, яка викликала б гранично конструктивну організаційну поведінку і забезпечувала б досягнення організаційного результату.

Не існує якоїсь однієї «правильної» системи мотивації, дотримуючись якої, організація може максимізувати працездатність і віддачу кожного співробітника для досягнення цілей організації. Будь-яка система мотивації має свій термін придатності, лише з тієї причини, що у кожної людини з часом

змінюються вподобання і потреби, які могли б задовольнити, за внесеною ними працюю для досягнення цілей організації.

Процес мотивації складний і неоднозначний, існує досить значна кількість різних теорій, що пояснюють зацікавленість співробітників у своїй роботі різними потребами індивідуума й умовами його існування. Численні дослідження трудової мотивації тривають і сьогодні, вони сприяють появі нових і розвитку існуючих концепцій мотивації персоналу. До сих пір жодна теорія трудової мотивації не може повністю охопити і пояснити трудову поведінку людини, але кожна з них дає можливість оцінити і впливати на окремі ситуації, розглядаючи поведінку працівника з різних точок зору. Тому розглядаючи різні моделі і теорії можна отримати більш повне розуміння управління людською поведінкою.

Знання і аналіз структури трудової мотивації працівників допомагає службі персоналу компанії більш обґрунтовано вирішувати ряд ключових завдань в рамках виконання наступних функцій управління персоналом: формування кадрового складу; організація праці; навчання і розвиток; комунікації.

Мотивація покликана спонукати співробітників до виконання доручених завдань відповідно до плану. Щоб мотивувати працівників і дати їм можливість задовольнити їх потреби в обмін на ефективну працю, необхідно знати, що являє для них найбільшу значимість.

При детальному аналізі можна побачити безліч способів спонукання працівників у трудовій діяльності. Спочатку слід визначити систему по розподілу всіляких благ усередині найманих працівників в країні, в якій слід врахувати об'єктивну ситуацію в економіці. Сюди відносять механізми попиту та пропозиції в межах ринку праці, забезпечення яких-небудь гарантій в оплаті праці та прийоми захисту від негативних явищ ринкової кон'юнктури, система податкового регулювання в оплаті праці, визначення частки зарплати працівника в ВВП і багато інших [10].

Стимулювання – це методи впливу на працівника з метою задоволення певних потреб. Ці методи спрямовані на спонукання працівника до поліпшення його трудової діяльності.

Якщо провести більш поглиблений аналіз різних методів стимулювання, то стає можливим виділення інших аспектів класифікації. Тут варто почати з основної, а також додаткової заробітної плати за працю. У світі основна заробітна плата визначається виробленою роботою за тарифними ставками. Однак додаткова зарплата є заохоченням за досягнуті позитивні результати, які перевершують очікуваний результат від діяльності працівника, що дозволяє поліпшити загальний результат виробництва.

Під механізмом мотивації розуміється комплексна система взаємопов'язаних форм і методів, застосовуваних інструментів і схем впливу на працівників, які забезпечують зацікавленість працівника в підсумкових результатах діяльності компанії через надання впливу на його трудову діяльність [12].

В цілому, побудова механізму мотивації персоналу в організації представляє із себе процес визначення основних форм і методів взаємодії об'єкта мотивації (співробітника) і організації.

Показником результативності мотиваційного механізму є рівень задоволеності працею, що досягається працівником, який являє собою оцінку якості трудової діяльності за критеріями задоволення значущих та актуальних потреб працівника.

Головним фактором в процесі стимулювання є заробітна плата та організація оплати праці. Головними функціями заробітної плати є відтворювальна і стимулююча функції. Варто приділити увагу тому факту, що деякі автори згадують ще про регулюючі функції.

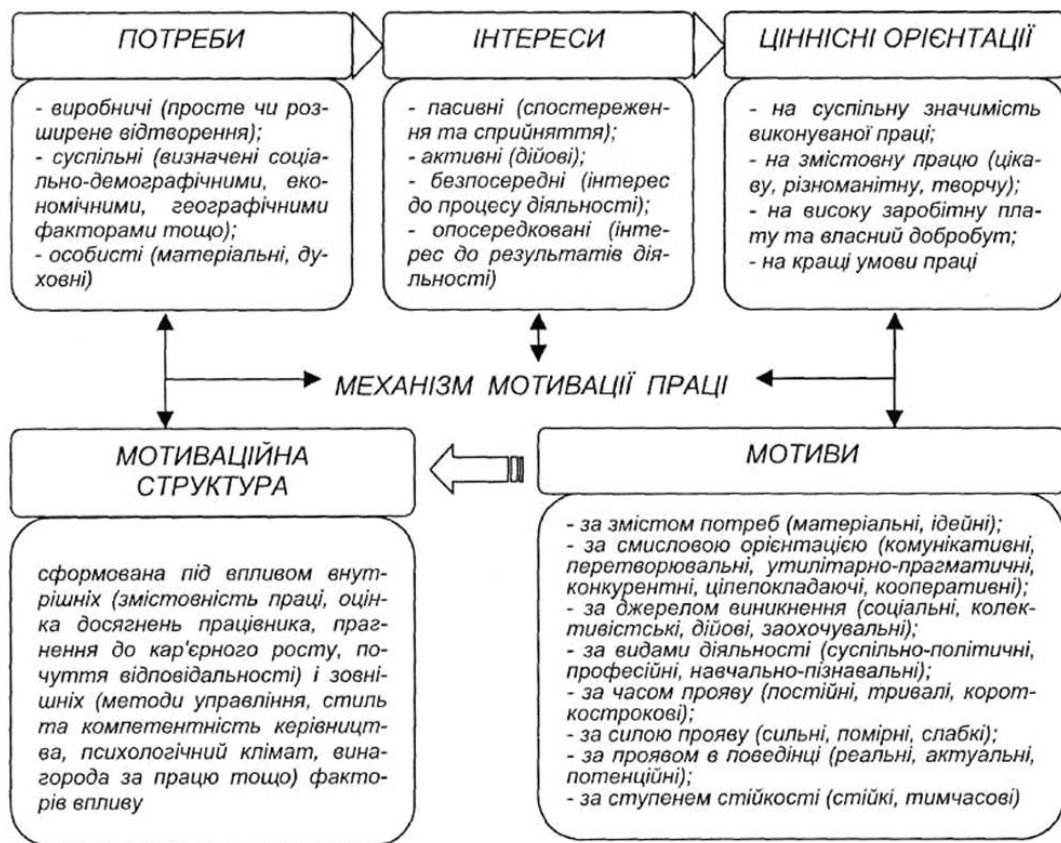

Рисунок 1.1 – Формування механізму мотивації праці

Джерело: побудовано автором на основі [3]

В останні роки фахівці у галузі управління персоналом освоюють все нові способи стимулювання працівників. Використовується не тільки класичне економічне мотивування в вигляді грошових бонусів й високих зарплат, а та неекономічні способи стимулювання. До таких можна віднести організаційні та морально-психологічні способи.

Методи мотивації праці аналогічні методам, що застосовуються у управлінні персоналом у цілому. Серед даних методів виділяють загальні, що широко використовуються у управлінні іншими об'єктами (виробництвом, народним господарством у цілому), це такі як: адміністративні, економічні, соціальні та велика кількість певних приватних методів. Управління персоналом, включаючи мотивацію праці, має формуватися на принципах системного підходу та аналізу, аби торкнутися весь кадровий склад компанії, ув'язку певних рішень у межах підсистеми з урахуванням впливу їх на всю систему в цілому, аналіз й прийняття рішень по відношенню до співробітників з урахуванням факторів зовнішнього й внутрішнього середовища в всій

повноті взаємозв'язків.

Загострення конкуренції в різних сферах економічної діяльності вітчизняної економіки ставить за необхідне раціональне управління ресурсною базою підприємств. Одним з найважливіших ресурсів будь-якого підприємства незалежно від масштабу і сфери діяльності є працівники (персонал), оскільки саме їх знання, досвід і навички є основним фактором та джерелом ефективності і конкурентоспроможності сучасного підприємства.

Тому одним з основних завдань сучасного підприємства є пошук ефективних способів управління персоналом, що забезпечують підвищення ефективності всієї діяльності. У цих умовах найважливішим фактором результативності трудової діяльності персоналу є ефективна система мотивації персоналу підприємства.

Основною винагородою за трудову діяльність персоналу є оплата праці, а саме грошовий еквівалент частини вартості створеного продукту або наданої послуги, який отримують ті, хто створив цей продукт або послугу. Загальна система мотивації включає і нематеріальні стимули, значимість яких також досить висока. Мотивація має на увазі спонукання персоналу до успішної і плідної діяльності. Для того щоб успішно здійснювати процес мотивації, важливо мати уявлення про потреби людей (як матеріальних, так і нематеріальних) і очікуваної винагороди за трудову діяльність.

На сьогоднішній день в умовах сучасної ринкової економіки комерційна діяльність підприємств зобов'язана найбільшу увагу приділяти питанню управління персоналом. Роль і значення людських ресурсів посилюється, під впливом відбувалися постійні зміни умов зовнішнього середовища висуваються вимоги до формування та використання персоналу організації на тривалу перспективу, що вимагає ретельного аналізу і оцінки ефективності трудової діяльності персоналу [1]. Необхідність переходу підприємств на нову систему управління персоналом обумовлена поточною ситуацією на ринку праці. Все більше ускладнюється конкурентна боротьба за якісні трудові ресурси.

Висновки. Для успішної діяльності компанії існує необхідність використання методів матеріального і нематеріального заохочення працівників. Матеріальна мотивація розраховується за результатами виконаної роботи і може змінюватися у працівників, які займають ті ж самі позиції у компанії. Тому потрібна якась звичайна моральна компенсація чи посередник для збалансування оцінки роботи персоналу. Такими факторами врівноваження являються методи нематеріального заохочення. Для ефективної роботи компанії показники матеріальної мотивації слід зіставляти із цілями бізнесу, передбачаючи системи заохочень за реалізацію конкретних завдань та за виконання загальних планів організації.

В цілому, побудова механізму мотивації персоналу в організації представляє із себе процес визначення основних форм і методів взаємодії об'єкта мотивації (співробітника) і організації.

Розроблення системи мотивації персоналу та на її основі використання різноманітних методів матеріальної та нематеріальної мотивації залежить від багатьох факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства: економічної ситуації в регіоні, країні, світі, характеру виробництва та особливостей галузі, фінансового стану підприємства, умов праці, освітнього, професіонального, вікового, статевого складу працівників, їх посади, характеру, життєвих потреб тощо.

Отже, суть системи мотивації та стимулювання праці полягає у розробці системи мотивації та стимулювання праці, яка найкраще відповідає б усім потребам працівника та зацікавила його для досягнення кращих результатів. Ця система включає оплату праці, створення нормальних умов для відтворення енергії праці, праці, тобто забезпечення працівника медичними послугами, освітою тощо. Реалізація запропонованих заходів у поєднанні з удосконаленням інших методів управління підвищить інтерес працівників до їх праці та ефективності всієї системи мотивації та стимулювання праці та управління підприємством в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базалійська Н. П. Стан системи мотивації персоналу на вітчизняних підприємствах. Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». 2013. № 5(43) С. 103-105.
2. Богацька Н.М. Мотивація як основний чинник підвищення ефективності праці на підприємстві. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 3. С. 210–214.
3. Галайда Т. О. Європейський досвід застосування ефективних систем оплати праці та мотивації працівників підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2017. Вип. 16(1). С. 65-68.
4. Герасимчук В. Г. Діагностика системи управління підприємством : Навч. Посібник. К. : ІСДО. 1995. 120 с.
5. Гринько І. М. Вдосконалення матеріальної мотивації праці в системі управління промисловими підприємствами. URL : <http://www.nbu.gov.ua>
6. Данюк В. Мотивування як чинник активізації трудової поведінки. Україна: аспекти праці. 2008. №4. С.32-36.
7. Дрогомирецька М. І. Мотивація праці як інструмент ефективного управління персоналом сучасної організації. Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2013. Т. 18, Вип. 1(1). С.97-101.
8. Ігнатенко О. О. Вплив мотивації праці управлінського персоналу на ефективність діяльності підприємства. Вісник НУ ДПС України. 2010. № 2. URL : http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/EcoEconomics/6_56683.doc.htm.
9. Ільченко В. М. Підвищення ефективності управління мотивацією праці управлінського персоналу. Економіка і регіон ПолтНТУ. 2012. № 5. 36с.
10. Клименко М.П. Мотивація управлінського персоналу в реалізації загальної стратегії підприємства. Сталий розвиток економіки. 2011. №5. с.81-85.
11. Клочков А. Р. Мотивація персоналу на стратегію компанії. Управління персоналом. Економіст. 2010. № 9. С. 32-36.

12. Процик І. С. Теоретичні аспекти мотивування управлінських працівників на вітчизняних підприємствах. Науковий вісник ОНМА : зб. наук.-техн. праць. Одеса :Центр "Видавінформ. 2006. № 14(34). С. 29-35.

13. Урманов Ф. Ш., Касімова А. А. Мотивація – основний чинник ефективності управлінської праці. ВІСНИК ЖДТУ. 2018. № 4 (82). С. 98-102.

**ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ ТА РОЗВИТОК
СВІТОВОЇ ШЕРИНГОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Чала Вероніка Сергіївна

к.е.н., доцент

Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

Наголошується на глобальній тенденції переходу від індивідуального до спільного (колективного) споживання благ, до відповідальної споживчої поведінки. Охарактеризовані тенденції відповідального споживання в шеринговій економіці. Доведено, що завдяки шеринговій економіці досягається одна з ключових цілей сталого розвитку – значне зниження екологічного сліду. Наведено авторську кваліфікація шерингової економіки в інституціональному вимірі. Проаналізовані основні прояви розвитку шерингової економіки.

Ключові слова: відповідальне споживання; індивідуальне споживання; спільне споживання; шерингова економіка.

Потужним імпульсом обмеження індивідуального споживання та його екологізації стала пандемія Covid – 19, яка суттєво обмежила фізичні можливості споживачів робити покупки у карантинному режимі. У результаті багато з них сповна усвідомили помилковість й екологічну загрозовість пануючої у «доковідний» період моделі споживчої поведінки. На тлі ж одночасного запровадження обмежень на використання громадського транспорту та значного розширення масштабів використання діджитал-технологій екологічний («відповідальний») тип споживання остаточно утвердився у свідомості світових споживачів. При проявляється тенденція більшої орієнтації сукупного світового споживача на спільне (колективне) споживання благ.

Даний феномен, що здобув у західній науковій літературі кваліфікацію «шерингова економіка» (*англ. – sharing economy*) (чи її синонімів «економіка

участі» (англ. – *participatory economy*), «економіка за вимогою» (англ. – *on-demand economy*), «економіка загального доступу» (англ. – *access economy*), «колабораційна економіка» (англ. – *collaborative economy*) та ін.), базується на інституті довіри між учасниками обмінних процесів та репрезентує високоефективну й базовану на цифрових технологіях комунікаційну платформу взаємодії між економічними акторами з приводу безкоштовного надання у користування ресурсів чи спільного споживання різного роду матеріальних благ на основі їх обміну чи оренди. На цій основі відбувається реалізація доволі специфічних прав власності у шеринговій економіці, що базуються на міжособистісних поведінкових відносинах з приводу володіння рідкісними економічними благами та спрямовані на максимізацію загальної споживчої корисності через надання доступу до них іншим економічним суб'єктам. Зазначимо, що в організаційному режимі економіки спільного споживання вже сьогодні функціонує 28% компаній сфери медіа і розваг, 20% – розміщення й індустрії гостинності, 19% – транспортного сектору, 19% – роздрібною торгівлі і споживчих товарів, 14% – сфери послуг, 11% – фінансового сектору і 10% – оренди техніки [1].

Тож завдяки шеринговій економіці досягається одна з ключових цілей сталого розвитку – значне зниження екологічного сліду у результаті обмеження участі людини у споживчих відносинах, переходу економічних суб'єктів до раціональних моделей споживання, подовження життєвого циклу споживчих товарів, зменшення обсягів викидів і відходів, а також переведення процесу споживання на засади циркулярної економіки. Так, згідно результатів дослідження агентства Zero Empty Seats, у 2018 р. завдяки використанню сервісу BlaBlaCar глобальний обсяг емісії CO₂ було зменшено на 1,6 млн тон, а до 2023 р. даний показник досягне відмітки у 6,4 млн тон [2].

Інакше кажучи, формування моделі відповідального споживання у форматі шерингової економіки відбувається не за рахунок скорочення його обсягів та специфікації прав власності, а завдяки споживчій мобільності, максимізації корисності товарів і послуг, їх споживанню у міру виникнення

потреби, розширенню доступу зовнішніх споживачів до невикористовуваних активів, а також оптимізації масштабів споживання. У такий спосіб у споживачів втрачається орієнтація на постійну купівлю усе нових і нових товарів, а отже – не нагромаджуються непотрібні надлишки товарної маси способом надання до них доступу усім зацікавленим суб'єктам.

Цілком природно, що визначальну роль у даному процесі відіграє система глибоких колабораційних і соціальних взаємодій усіх учасників шерингової економіки, каналами яких здійснюється консолідація їх зусиль у царині реалізації стратегічних цілей глобального сталого розвитку, боротьби зі світовою бідністю і зубожінням населення, а також подолання глибоких асиметрій світового соціально-економічного розвитку. На цій основі кваліфікуємо шерингову економіку як важливий інституційний майданчик розбудови у глобальних координатах моделі відповідального споживання, яка змінює саму споживчу парадигму, руйнує пануючі у різних секторах економіки бізнес-моделі і виробничі процеси та генерує величезну для глобального суспільства соціальну, фінансову і споживчо-культурологічну цінність. Достатньо сказати, що такі платформи як *Airbnb* (розміщення), *Uber* і *Didi Chuxing* (поїздки) вже сьогодні докорінно трансформували глобальну індустрію гостинності та автомобільного транспорту для 100 млн мандрівників по усьому світу. І навіть незважаючи на те, що сервіс *Airbnb* дотепер так і не перейшов на механізми акціонерного фінансування каналами глобального фінансового ринку, капіталізація його приватної інвестиційної компанії ще у 2019 р. становила 38 млрд дол. США [3]. З огляду на це, цілком закономірно, що журнал «*Time*» включив шеринговий сегмент світового господарства до десятки найбільш значущих глобальних ідей, здатних вже найближчим часом докорінно змінити світ [4].

Підтвердженням високої динаміки розвитку шерингової економіки та зростаючої популярності споживчих товарів і послуг, що реалізуються її каналами, є і той факт, що до 2025 р. її загальна капіталізація зросте до 335 млрд дол. США, тоді як у 2014 р. не перевищувала 15 млрд. [5]. Підприємства

шерингового сегменту за дванадцять років (з 2013 р. до 2025 р.) зростуть, за оцінками експертів, на 2133% (рис. 1), що зрівняє економіку спільного користування за показниками доходів компаній з традиційною економікою відповідних секторів. На сьогодні 72% американців вже упродовж наступних двох років планують скористатись послугами шерингової економіки. Водночас Національний статистичний офіс Великобританії на основі узагальнення цілої системи показників – від сукупної вартості здійснених онлайн-покупок до сум оплати за надані маркетингові послуги – виявив, що ще у 2015 р. на території цієї країни функціонували 275 європейських платформ для співпраці у форматі економіки спільного користування, котрі згенерували сукупного доходу на суму 4 млрд фунтів стерлінгів та забезпечили реалізацію трансакцій на суму 28 млрд [6, с. 6].

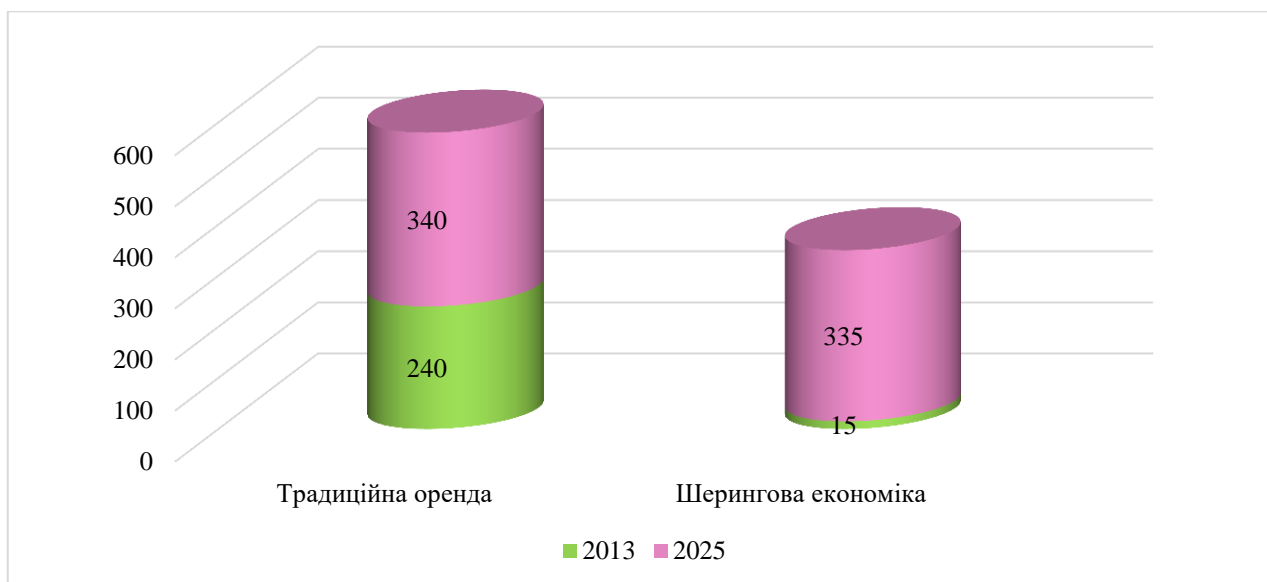

Рис. 1. Прогнозовані доходи традиційної оренди і шерингової економіки у 2013-2025 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [6, с. 7].

Сукупний же дохід операторів шерингової економіки в силу активної розбудови її глобальної інфраструктури збільшиться з 18,6 млрд дол. США у 2017р. до 40,2 млрд у 2022 р. [7]. Зазначимо також, що наведені цифри не охоплюють усіх господарських операцій у шеринговій економіці, а відбивають лише прибуток компаній у таких її провідних секторах як: кредитування, оренда житла, спільні поїздки, трансляція музики та відео, а також віддалена

робота [8]. І хоча станом на тепер у світовій економіці все ще дуже незначною є кількість публічних компаній сектору економіки спільного користування, однак в останні роки спостерігається значна активізація їх діяльності у царині публічного розміщення акцій. Це відкриває для них доволі обнадійливі перспективи щодо розширення доступу до дешевого інвестиційного капіталу для фінансування поточної діяльності і стратегічного розвитку компаній.

Найпоширенішими формами відповідального споживання у форматі шерингової економіки, що мають найбільші перспективи подальшого зростання, є, як показують дані рис. 2, краудфандинг, онлайн-підбір персоналу, каршеринг, а також оренда обладнання, автомобілів та DVD. Так, тільки упродовж 2017-2021 р. сукупний річний дохід каршерингових компаній збільшився з 8,4 до 11,2 млрд дол. США з прогнозом зростання до 16,5 млрд до 2026 р.

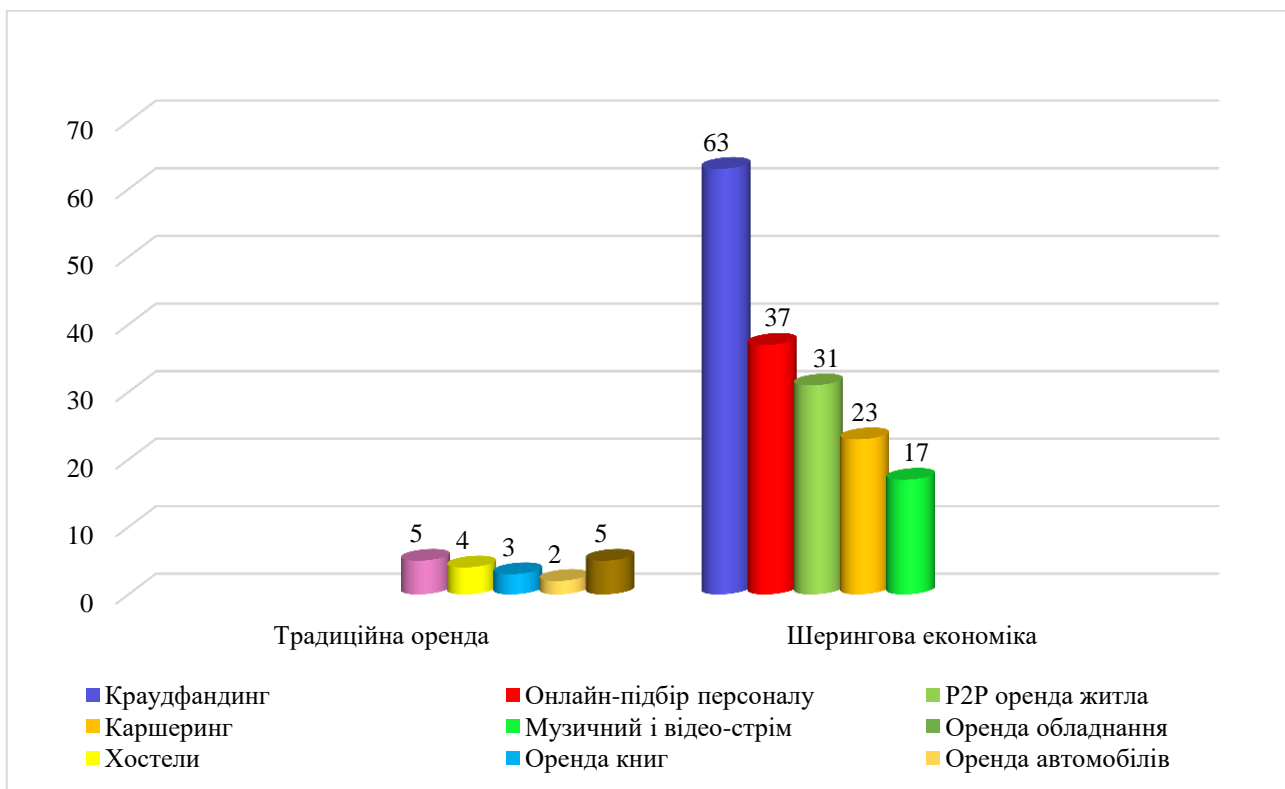

Рис. 2. Прогнозоване зростання операцій у сегментах традиційної оренди та шерингової економіки за окремими видами економічної діяльності у 2013-2025 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [5].

На кінець періоду загальна кількість користувачів каршеринговими сервісами становитиме 60,7 млн осіб із середнім рівнем згенерованого одним користувачем доходу на рівні 255,2 дол. США [9]. Стрімка динаміка характерна і для показника загальної відстані, яку проїжджають інтегровані у каршерингову індустрію автомобілі: якщо у 2015 р. вона становила біля 4% пройденої усіма автомобілями світу відстані, то у 2030 р., за даними експертів *Morgan Stanley*, досягне відмітки у 26% [10].

Комплексний аналіз діяльності компаній шерингового сектору дає підстави виокремити цілу низку «вузьких місць» їх функціонування, які вже сьогодні викликають неабиякі нарікання з боку компаній і фірм традиційного бізнесу. Йдеться насамперед про доволі чітку орієнтацію бізнес-моделей шерингових компаній на закріплення своїх монополістичних та олігополістичних позицій на глобальному ринку, що певною мірою деформує конкурентні відносини у цілій низці секторів світової економіки та призводить до зменшення доходів традиційних компаній. Особливої уваги заслуговує також податковий компонент діяльності онлайн-платформ шерингових фірм, механізм якої дає їм широкі можливості уникати сплати податків, ліцензійних та страхових зборів, а також економити значні кошти на організаційних й управлінських витратах. Це спричиняє поширення практик несумлінної конкуренції з компаніями традиційних секторів економіки та відкриває перед шеринговими фірмами можливість ігнорувати багато питань, пов'язаних, зокрема, з умовами праці та її оплатою, виконанням вимог соціального захисту працівників і страхування з безробіття. Однак, навіть зазначені недоліки роботи шерингових компаній не здатні знівелювати усіх вагомих їх конкурентних переваг, пов'язаних утвердження у світових координатах моделі відповідального споживання, а отже й розбудови глобальної зеленої екосистеми.

Висновки. Саме в шеринговій економіці успішно розвивається модель відповідального споживання та відбувається реалізація специфічних прав власності. Останні базуються на міжособистісних поведінкових відносинах з

приводу володіння рідкісними економічними благами та спрямовані на максимізацію загальної споживчої корисності через надання доступу до них іншим економічним суб'єктам. Фактично шерингова економіка виконує роль інституційного майданчику розбудови у глобальних координатах моделі відповідального споживання, яка в свою чергу змінює саму споживчу парадигму, руйнує пануючі у різних секторах економіки бізнес-моделі і виробничі процеси та генерує величезну для глобального суспільства соціальну, фінансову і споживчо-культурологічну цінність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Kauffman R. J., Naldi M. Research directions for sharing economy issues. Electronic Commerce Research and Applications. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7194743/pdf/main.pdf>

2. Карпулинг поможет сократить объем выбросов CO2 до 6,4 млн тонн к 2023 году, - исследование BlaBlaCar. Центр транспортных сетей. 28 марта 2019 г. URL: https://cfts.org.ua/news/2019/03/28/karpuling_pomozhet_sokratit_obyem_vybrosov_so2_do_64 mln_tonn_k_2023_godu_issledovanie_blablacar_52461

3. Lock S. Company value of Airbnb from 2016 to 2018. Statista, September 23, 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/339845/company-value-and-equity-funding-of-airbnb/>.

4. Walsh B. Today's smart choice: don't own. Share – 10 ideas that will change the world. TIME, March. 17, 2011. URL: http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2059521_2059717_2059710,00.html

5. Value of the sharing economy worldwide in 2014 and 2025 (in billion U.S. dollars). Statista. The Statistic Portal. URL: <https://www.statista.com/statistics/830986/value-of-the-global-sharing-economy/>

6. Yaraghi N., Ravi S. The Current and Future State of the Sharing Economy. Brookings Institution India Center, 2017.

7. Mazareanu E. Revenue of platform providers in the sharing economy worldwide. in 2017 and 2022. Statista, October 21. 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/878844/global-sharing-economy-revenue-platform-providers/>.

8. 25+ Sharing Economy Statistics to Share in 2021. URL: <https://spendmenot.com/blog/sharing-economy-statistics/>

9. Car-sharing. Worldwide. Statista. The Statistic Portal. URL: <https://www.statista.com/outlook/mmo/shared-mobility/shared-rides/car-sharing/worldwide>

10. Плотников Д. 5 трендов sharing economy и как они влияют на государство, бизнес и экономику. URL: <https://vc.ru/finance/168431-5-trendov-sharing-economy-i-kak-oni-vliyayut-na-gosudarstvo-biznes-i-ekonomiku>

ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ДАНИМИ

Юдіна Світлана Валеріївна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та обліку

Жюдіт Фелікс Миколайович

магістр

Дніпровського державного технічного університету

Для вирішення завдання, пов'язаного з міжнародним управлінням даними, необхідна нова інституційна структура. Бо існуючі сьогодні на міжнародному рівні інституційні рамки, не підходять для глобального управління даними з урахуванням його відмінних особливостей і цілей.

Для результативного управління, очевидно, необхідна нова глобальна інституційна структура, у якій поєднувалися б багатосторонні зусилля всіх зацікавлених сторін у межах міждисциплінарного підходу.

Донедавна міжнародне управління даними та цифровими технологіями відбувалося різними шляхами:

По-перше, більшість питань, пов'язаних з управлінням Інтернетом як комунікаційною мережею, розглядалися на різних форумах за участю багатьох зацікавлених сторін. Добре організована глобальна інтернет-спільнота вкрай зацікавлена у підходах до координації інтернет-ресурсів та успішного функціонування цієї мережі. Ці процеси зазвичай відбуваються при взаємодії всіх учасників на рівноправній основі.

По-друге, аналогічним чином, ряд документів Європейського Союзу передбачає проведення форумів, на яких уряди країн, регулюючі органи, зацікавлені сторони з приватного сектору та представники громадянського суспільства можуть отримувати інформацію та обмінюватися думками у сфері управління даними.

По-третє, в умовах збільшення міжнародних потоків даних уряди прагнуть включити управління ними до правил міжнародної торгівлі. Ці

процеси передбачають проведення переговорів між сторонами щодо зведення правил, які можуть охоплювати механізми вирішення спорів. Порівняно з двома вище згаданими шляхами, характерною рисою торгових угод є обмежена прозорість, оскільки переговори зазвичай відбуваються в закритому режимі з незначною участю недержавних зацікавлених сторін.

В якості альтернативи управлінню даними експерти вже існуючих глобальних організацій пропонують створення координаційного органу, який би займався оцінкою та розвитком всебічного міжнародного управління цифровими технологіями та даними та мав відповідні компетенції.

Слід визнати, що нинішні міжнародні установи були створені для інших умов, а в новому цифровому світі домінують нематеріальні активи, тому необхідні нові структури управління.

В сучасну епоху популізму, антиглобалістських настроїв та конкуруючих корисливих інтересів, пов'язаних із отриманням ренти від використання цифрових технологій та даних, пропозиція про створення нового міжнародного органу поки що залишається дискусійною.

Проте з урахуванням розвитку цифрової економіки створення глобальної інституції з управління та регулювання цифровими технологіями та даними, стає як ніколи важливим.

Посилення обмежень у цифровій сфері та (або) диспропорцій обумовлює хаотичну ситуацію в цій сфері. Це призводить до суттєвого скорочення вигод, які можна отримати завдяки цим технологіям та пов'язаним з ними даними, а також створює умови, в яких можна завдати серйозної шкоди, пов'язаної з порушенням недоторканності приватного життя, кібербезпекою та іншими ризиками.

Для того, щоб міжнародний діалог з питань управління даними та їхніми міжнародними потоками був би повністю відкритим для всіх, він має, на нашу думку, проходити під егідою Організації Об'єднаних Націй, яка є найбільш всеосяжним міжнародним форумом у плані представлених у ній країн.

В даний час країни, що розвиваються, як правило, недостатньо

представлені в глобальних і регіональних ініціативах, внаслідок чого в ході обговорень, присвячених питанням глобальної політики у сфері цифрової економіки, їх інтереси, як правило, залишаються поза увагою, що призводить до зростання нерівності.

Тобто для того, щоб усі могли отримати вигоди від використання потоків даних, необхідно докласти необхідних зусиль для усунення розривів, які зберігаються у глобальній цифровій економіці. Вони є не лише між країнами, а й між зацікавленими сторонами. Наприклад, відсутність відповідних компетенцій у державному апараті деяких країн безпосередньо призводить до недостатнього технічного та аналітичного супроводу розробки нормативно-правової бази. Це, у свою чергу, призводить до того, що уряди не можуть успішно виявити як можливості, що з'являються завдяки цифровим технологіям, так і ймовірні нові ризики та загрози, а також способи їх усунення. Наслідком цього може стати збільшення залежності держави від приватного сектора, орієнтованого на отримання прибутку через використання можливостей, в тому числі, цифрової економіки.

Крім того, менш розвинені країни зазнають труднощів через те, що втрачають своїх найбільш кваліфікованих фахівців, які їдуть до розвинених країн працювати в новітніх сферах.

Тому, будь-яка нова міжнародна система управління глобальними потоками даних повинна доповнювати політику країн, спрямовану на те, щоб цифрова економіка даних сприяла їх розвитку.

Вона має бути гнучкою для того, щоб країни з різним ступенем готовності до отримання вигод від використання даних та різним потенціалом, який для цього потрібний мали можливість для розробки та реалізації своїх стратегій розвитку в цифровій економіці даних.

Країнам також необхідно буде виділяти більше внутрішніх ресурсів на розширення своїх можливостей щодо створення та утримання у себе доданої вартості даних, у багатьох з них наявних фінансових, технічних та інших ресурсів може бути недостатньо для розв'язання цих завдань.

Що стосується міжнародних потоків даних, то тут міжнародна підтримка може бути спрямована на такі аспекти:

По-перше, вона може сприяти розробці відповідної нормативно-правової бази.

По-друге, багатьом країнам необхідно розробити національні стратегії у сфері даних та їхніх міжнародних потоків, які покликані сприяти отриманню вигод для економічного розвитку і водночас забезпечувати дотримання прав людини та різних інтересів безпеки.

По-третє, можуть знадобитися заходи щодо нарощування потенціалу для підвищення обізнаності в питаннях, пов'язаних з даними, та їхнього впливу на розвиток.

Таким чином, для того, щоб забезпечити ефективне глобальне управління даними, необхідно створення інституційного органу, який би в глобальному масштабі міг регулювати та координувати таку діяльність для усунення нерівності та диспропорцій в сфері цифрової економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. ДОКЛАД ПРО ЦИФРОВУ ЕКОНОМІКУ 2021 Міжнародні потоки даних та розвиток: кому служать потоки даних. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_ru.pdf

LEGAL SCIENCES

УДК 37.013.78:[343.541:004

THE PROBLEM OF CYBERBULLYING AND ITS CONSEQUENCES IN UKRAINE

Khairulina Nailia Farytivna

candidate of philological sciences, associate professor of the
Department of Foreign Languages at Luhansk State University

Kuzmytska Sofia

Cadet of the second course at Luhansk State University
of Internal Affairs named after E. O. Didorenko
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Abstract. The article under consideration reveals the nature of cyberbullying and its impact on modern society. The authors define the term “cybercrime”, and its subform as “cyberbullying”. Based on the classification by Nancy Willard, the analyses of the consequences of cyberbullying in Ukraine are described.

Keywords: cybercrime, cyberbullying, flaming, harassment, impact.

For many years, we have had a topical theme and a problem of social culture – bullying. Information technologies that are rapidly developing have a strong impact on human rights, in particular children, providing a wide range of opportunities for education, personal development, participation in social life, and expression of views.

At the same time, their use leads to serious risks related to violence, exploitation, and other improper conduct by the individual. An adequate and effective response to these risks is a matter of attention for international and regional organizations.

The information space of Ukraine is full of messages about child abuse through social networks, and the use of services for the sexual exploitation of children.

What is “cybercrime”? There is no “official” and universally accepted definition of the term. Both in everyday life and within law enforcement, a large number of terms may be used to describe the criminality associated with digital technologies and means of communication. These include “computer crime”, “online crime”, “internet crime”, “new technology crime”, “digital crime” and of course ‘cybercrime’. The prefix “cyber-” is sometimes attached to conventional crimes to describe the online version – hence cyber-harassment, cyber-terrorism, etc. Due to the above, and also the transnational nature of cybercrime, each country in the world has adopted its legislation on cyber criminality [3].

In recent years, the phenomenon of cyberbullying has become quite widespread in Ukraine. Cyberbullying intentional images, threats, defamations, and messages to other compromising data using information-communication channels and means. Including on the Internet via e-mail, instant messaging, social networking, forums, and video portals (YouTube, TIC TOC, like, etc.) compromising video content and messages (usually with a non-standard vocabulary), or via a mobile phone (SMS or spam).

Forms of bullying according to the classification of Nancy Willard [4]: Flaming, Harassment, Denigration, Impersonation, Trickery (Outing), Exclusion, Cyberthreats, Cyberstalking. According to statistics, one of the most common reasons for harassment is appearance. It is followed by ethnicity, nationality, and skin color. Students who are perceived by "others" are more at risk of bullying. For example, cyberbullying is often the basis for blackmail, pressure on business, discrediting people and institutions, provoking harassment, aggression, and threats that escalate into real violence - murder and suicide.

Since 2020, the first Thursday of November has been officially recognized as the International Day for the Elimination of Violence and Harassment at School, including Cyberbullying. The decision to celebrate the new International Day was made by UNESCO member states. UNESCO calls on all countries, organizations, and stakeholders to unite to achieve a common goal - to make schools free from fear and violence, and the Internet free from all forms of cyberbullying.

To date, our country has only administrative liability for harassment. Of course, if a child suffers significant physical harm (bodily injury), it falls under the Criminal Code. In 2019, a new Article 173-4 “Bullying” appeared in the Code of Administrative Offenses. Article 173-4 of the Code of Administrative Offenses provides for the following measures of punishment for harassment: community service; fine; corrective work (deducting 20% of wages to state revenue). This is due to the increase in the number of such cases in our country.

REFERENCES

1. Cyberbullying: It’s nature and impactions on secondary school pupils [P. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell, N. Tippett] Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2008. Vol. 49. P. 376-385.
2. Monks C. P. Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience. British Journal of Development al Psychology. 2006. Vol. 24. P. 801-821.
3. Online Course “Cybercrime”
<https://leed.cepol.europa.eu/course/view.php?id=1145>
4. Willard N. Cyberbullying and cyberthreats.2006

**ПРОБЛЕМИ ЕКСТРАДИЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ
ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ**

Бублік Сабіна Петрівна

Студентка навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти,

Співавтор:

Задаля Дмитро Костянтинович,

к.ю.н., доц., кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація. В даній статті досліджується інститут екстрадиції в системі міжнародного права.

Ключові слова: екстрадиція, держава, міжнародне право, права людини.

У сучасних умовах при постійному посиленні транснаціонального характеру злочинності все актуальніше стає питання, пов'язане зі співпрацею держав у сфері боротьби зі злочинністю. Останніми роками дедалі більше осіб, обвинувачуваних у скоєнні злочинів на території певних держав, ховаються від правосуддя на території зарубіжних країн. Співробітництво держав у сфері екстрадиції належить до сфери регулювання сучасного міжнародного кримінального права.

Інститут екстрадиції постійно розвивається та вдосконалюється, і така співпраця сприяє розвитку міжнародних відносин. З урахуванням сучасних міжнародних правових стандартів екстрадицію можна визначити як вид правової допомоги, що здійснюється суб'єктами міжнародного права на прохання або вимогу компетентних органів, що включає видачу обвинувачених і засуджених з метою їх притягнення до кримінальної відповідальності або відбування покарання на основі міжнародно-правових норм і внутрішньодержавного законодавства.

Принцип, відповідно до якого за будь-яким злочином завжди має слідувати покарання, давно розглядається в міжнародному кримінальному праві як імперативний, отже, встановлення правил і спрощення процедур, необхідних для здійснення даного принципу, є одним з найважливіших на сьогоднішній день. Також слід зазначити, що встановлення правил і процедур при співпраці держав у боротьбі зі злочинністю досить складно, тому що в цьому процесі стикаються інтереси суверенних держав, які часто мають неоднаковий підхід до зазначеної проблеми [3; 5].

Прагнення кожної держави боротися зі злочинністю є основою для укладання багатосторонніх і двосторонніх договорів, в яких особлива увага приділяється інституту екстрадиції як одному з найважливіших інститутів міжнародного кримінального права. Міжнародні угоди про екстрадиції спрямовані на забезпечення невідворотності покарання осіб, винних у скоєнні будь-якого небезпечного діяння [1]. Незважаючи на чисельність міжнародних договорів, що передбачають екстрадицію, вони недосконалі. Доказом цього є факт, що досі у сфері екстрадиції не вироблено єдиних стандартів. Говорячи про правові підстави для відмови в екстрадиції, слід зазначити, що на сьогоднішній день саме цей аспект зумовлює зростання теоретичного та практичного значення екстрадиції, при цьому очевидним є прагнення держав до універсалізації підходів до вирішення даної проблеми. Специфічність відмови від екстрадиції обумовлена тим, що вона захищає інтереси як держав, так і осіб, обвинувачених у скоєнні злочинів. Отже, правові підстави відмови у екстрадиції, а також вдосконалення процедур невидачі є актуальними як для удосконалення законодавства держав, так і для забезпечення гарантій прав осіб, обвинувачених у скоєнні злочину. Правові підстави для відмови в екстрадиції містяться в нормах міжнародних та регіональних конвенцій, у двосторонніх угодах та у внутрішньодержавних нормативних актах. Перевірка правових підстав при відмові в екстрадиції має практичне значення при розгляді запиту про видачу, що потребує комплексного аналізу застосовних норм права. Для цього насамперед необхідні знання принципів, пов'язаних з екстрадицією, що

містяться в окремих галузях права, зіставлення правових підстав відмови в екстрадиції протягом всього процесу екстрадиції, уточнення і уніфікація правових підстав для відмови в екстрадиції.

У сучасній теорії та на практиці міжнародного права суб'єктом екстрадиції є держави. Для визначення поняття екстрадиції має значення конкретизація суб'єктів. З одного боку, суб'єктами є держави, де знаходяться обвинувачені та засуджені, а з іншого - держави, які потребують екстрадиції. Важливо також зазначити, що до здійснення екстрадиції обвинувачений та засуджений відповідно до внутрішніх законів користуються певними правами. Так, вони можуть звертатися до суду для захисту своїх прав, проте тільки після того, як з'ясується, що рішення про екстрадицію прийнято з дотриманням прав людини, особа набуває специфічної правосуб'єктності [2, с. 328; 4]. Даний факт не означає, що фізична особа є суб'єктом екстрадиції, хоча при відмові в екстрадиції вона може розглядатися як специфічний суб'єкт. Щодо об'єкта екстрадиції можна відзначити, що тексти регіональних конвенцій про екстрадицію дозволяють виділити загальний і спеціальний об'єкт екстрадиції.

Правові підстави відмови у екстрадиції за їх правовим значенням можна поділити на три групи - імперативні, диспозитивні і факультативні. Імперативні правові норми створюються як і, як інші норми універсального міжнародного права, тобто шляхом досягнення загальної згоди держав. Універсальними імперативними нормами при відмові в екстрадиції можна вважати ті норми, які враховані у всіх регіональних конвенціях про екстрадицію. Оскільки на сьогоднішній день не існує універсальної конвенції про екстрадицію, зазначені норми мають важливе значення для встановлення єдиних стандартів при відмові в екстрадиції. Диспозитивна правова норма має повну юридичну силу, підпадає під дію імперативного принципу сумлінного виконання зобов'язань, який не передбачає для таких норм жодних винятків. Якщо суб'єкти не домовилися про інше, то вони зобов'язані виконувати припис диспозитивної норми, а у разі її порушення повну відповідальність. Диспозитивні норми при відмові в екстрадиції в основному є процесуальними: непорозуміння

процесуальних норм може стати диспозитивною підставою для невидачі.

Отже, у тих державах, де питання екстрадиції регулюються різними галузевими законами, часто має місце повторення норм, при тому, що багато положень, що стосуються правового заснування для відмови в екстрадиції, у них не передбачені. Виходячи з вищесказаного, було б правомірно передбачити всі питання екстрадиції або в одній з галузей внутрішньодержавного права, або в спеціальному законі про видачу, тим більше що типовий договір про екстрадицію дає можливість аналогічного підходу до зазначеної проблеми. Все це згодом сприятиме встановленню єдиних стандартів правових підстав для відмови в екстрадиції, що, у свою чергу, дасть можливість уникнути проблем у практиці втілення екстрадиції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Balitskyi V. V. Міжнародне право як нормативна основа дипломатичної діяльності. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. № 6. С. 58–66. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.08> (дата звернення: 02.10.2022).

2. Назарова І. В. Принцип добросовісності в міжнародному публічному і міжнародному приватному праві. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 326–332.

3. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підруч. [для студентів вищ. навч. закл.]. Київ : Прав. єдність, 2009. 392 с.

4. Nalyvaiko L. R. Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský Politický a Právní Diskurs*. 2014. Svazek 1., 4. vydání. С. 51-62.

5. Nalyvaiko O. I., Chepik-Tregubenko O. S. Economic and social systems of society as elements of social structure: concept, objectives, trends. Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph. Riga: *Izdevniecība "Baltija Publishing"*, 2019. Volume 1. 304 p. P. 256-272.

**ЗАКОНОПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

**Каліневич Олександра Сергіївна,
Скарга Дар'я Віталіївна**

Студентки навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти,

Науковий керівник:

Наливайко Олег Іванович

к. ю. н., доцент,

старший науковий співробітник секретаріату Вченої ради

Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Анотація. Тема присвячена загальнотеоретичній характеристиці законів про внесення змін та доповнень до законів України, виявленню їхніх основних ознак та місця у системі вітчизняного законодавства, а також виявленню інших проблем коригуючої законотворчої діяльності в Україні, формуванню пропозицій щодо розв'язання відповідних проблем у вітчизняній законотворчій практиці.

Ключові слова: законотворчість, коригуюча законотворча діяльність, закон, закон про внесення змін та доповнень до закону України, закон України «Про Регламент Верховної Ради України».

Розгляд законопроекту є одним із найважливіших етапів законодавчого процесу, адже від його результату залежатиме доля законопроекту – він буде або відхилений, повернутий на доопрацювання або набуде статусу офіційного нормативного акта Верховної Ради України.

Етап розгляду законопроектів Верховною Радою України є, мабуть, одним із найбільш детальних етапів законодавчої процедури. Відповідно до ст. 102 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [1] Верховна

Рада України розглядає законопроекти, як правило, у трьох читаннях, а саме: 1) перше читання – обговорення основних засад, положень, критеріїв, структури проект та його прийняття; 2) друге читання – обговорення окремих статей та прийняття проекту у другому читанні; 3) третє читання – прийняття законопроекту, який загалом потребує доопрацювання та затвердження.

Розгляд законопроекту в першому читанні, як правило, здійснюється за процедурою повного обговорення законопроектів (стаття 30 цього Регламенту)[1]. Процедурне рішення про обговорення проекту Верховна Рада може прийняти за скороченою процедурою. Таке не допускається якщо розглядаються проекти, кодекси та інші законопроекти, що містять понад 100 статей і пунктів.

В першому читанні за результатами розгляду законопроекту Верховна Рада може прийняти рішення про: 1) прийняття законопроекту за основу разом із розпорядженням про підготовку законопроекту до другого читання головного комітету; 2) відхилення; 3) повернення законопроекту суб'єкту законодавчої ініціативи на доопрацювання або направлення його до головної комісії для підготовки до другого читання із зазначенням основних положень, принципів та критеріїв, яким має відповідати законопроект, до якого вносяться зміни, чи його конструктивні частини; 4) оприлюднення законопроекту в друкованих засобах масової інформації, визначених Верховною Радою для громадського обговорення, доопрацювання головною комісією з урахуванням наслідків обговорення та направлення на повторне ознайомлення.

Однією з проблем, з якою доводиться стикатися депутатам при розгляді законопроектів у першому читанні, є проблема штучної альтернативи законопроектам. Законопроекти, що стосуються тієї ж проблеми, вважаються альтернативними. Альтернативні закони, як правило, розглядаються в тому порядку, в якому вони введені. При розгляді альтернативних законопроектів Головна комісія може рекомендувати Верховній Раді прийняти за основу один із них або підготувати інший проект для внесення до Верховної Ради на розгляд народних депутатів цього комітету. Верховна Рада спільно виносить

альтернативні законопроекти на пленарному засіданні [2] .

Підготовлений до другого читання законопроект складається у вигляді порівняльної таблиці, яка має містити: 1) текст прийнятого на його основі законопроекту; 2) усі подані та не відкликані заяви (можливо з коротким обґрунтуванням), зміни, які мають безперервну нумерацію та знаходяться на одному рівні з відповідними статтями Закону із зазначенням ініціаторів їх внесення – суб'єктів законодавця; 3) внесення пропозицій та змін головною комісією; 4) остаточний варіант статей законопроекту, запропонований головною комісією для прийняття у другому читанні [2]

Проблема, з якою стикаються депутати під час другого читання – неналежне опрацювання зауважень та пропозицій. Надзвичайно велика кількість пропозицій та поправок заважає їх продуктивно розглянути на засіданні, хоча роботу над поправками можна зробити економнішою за рахунок створення комітетів за погодженням з ініціаторами внесення змін до законопроекту. Такий метод дозволить вирішити всі розбіжності в комітеті, що зменшить кількість поправок, що розглядаються на пленарному засіданні, і зменшить навантаження на депутатів.

У другому читанні за результатами розгляду законопроекту Верховна Рада приймає рішення: 1) прийняти законопроект у другому читанні та доручити головному комітету підготувати його до третього читання; 2) відхилення; 3) прийняття законопроекту у другому читанні та в повному обсязі; 4) прийняття законопроекту у другому читанні, за винятком окремих глав, статей, частин статей, та направлення їх на доопрацювання до головної комісії з подальшим винесенням законопроекту на друге читання; 5) направлення законопроекту на доопрацювання до головної комісії з подальшим направленням на друге читання.

Н. Кудерська зазначає, що на послідовність розгляду запланованих законопроектів щодо прискореного прийняття першочергових рішень з точки зору суспільних інтересів має впливати виконавча влада парламентської більшості, яка реалізує внутрішню та зовнішню політику, реалізує Конституцію

та закони України, акти в. Президента України [3, с.71].

Під час третього читання розглядаються та приймаються поправки (розгляд поправок, уточнення, усунення помилок, протиріч у тексті законопроекту), що розглядалися після прийняття законопроекту у другому читанні.

Розгляд проекту в третьому читанні включає:

1) голосування за статтями законопроекту, текст яких змінився після їх прийняття у другому читанні;

2) голосування за поданими народними депутатами - членами Головного комітету проекту постанови про затвердження розробленого Кабінетом Міністрів України плану організаційно-кадрової, матеріально-технічної, фінансової та інформаційної діяльності на виконання Закону;

3) голосування за законопроект у повному обсязі [2].

Після прийняття закону в повному обсязі внесення змін до його тексту допускається лише за поданням Голови Верховної Ради України в порядку, встановленому Регламентом (ст. 131) [1]. Для підвищення ефективності процедури підготовки проектів, висновків, на мою думку, необхідно на постійній основі запроваджувати наукові дослідження найважливіших законопроектів, звітувати про результати експертних висновків у першому читанні. Це дасть можливість вирішити проблему аналізу та оцінки законопроектів на основі сучасного рівня наукових знань та використання зарубіжного досвіду. Підписання та оприлюднення закону (іноді його називають авторизацією та оприлюдненням) є завершальним етапом законодавчого процесу. Після ухвалення закону парламентом слід його підписання доповідачем, який засвідчує волевиявлення парламенту та подає закон главі держави або главі уряду (залежно від моделі правління), і закон офіційно публікується та набирає чинності. При цьому особа, яка підписує закон, може мати право вето – відмовитися від підписання закону. Зазвичай це право обмежується певними підставами. У цьому випадку закон повертається до парламенту, який може подолати вето та зобов'язати суб'єкта підписати

закон. Кількість парламентських голосів, необхідних для подолання вето, варіюється від країни до країни. Щодо права вето глави держави, то якщо він не є главою виконавчої влади, то його право вето значно обмежено. Завдання суб'єктів законодавчої процедури на етапі підписання та оприлюднення досить прості. Спікер парламенту засвідчує рішення парламенту, глава держави від його імені визнає закон і в окремих випадках може наполягати на перевірці його конституційності. Закон публікується главою держави або уряду.

Процес підписання та оприлюднення законів останнім часом викликав низку дискусій як серед політиків, так і серед експертів.

Ст. 94 Конституції України передбачається, щоб закон був підписаний Головою Верховної Ради України і негайно поданий Президенту України. У свою чергу, Глава держави протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження закону підписує його, приймає та офіційно оголошує або повертає закон разом із вмотивованими та сформульованими пропозиціями для повторного розгляду Верховною Радою України. Якщо Президент України не поверне закон на повторний розгляд у встановлений строк, закон вважається схваленим Президентом України та має бути підписаний та офіційно оголошений [4].

Процедура підписання гарантує, що прийнятий парламентом закон набуде чинності, якщо він не буде визнаний неконституційним або уряд відмовиться його підписати, оскільки він не може бути реалізований. У цьому випадку право підтвердити прийняття закону знову належить парламенту як представницькому органу. Якщо закон буде підписаний, його потрібно опублікувати для людей, які повинні розуміти, з якого часу положення закону для них стануть обов'язковими [5; 6]. Таким чином, право законодавчої ініціативи народних депутатів України та порядок її реалізації визначаються Конституцією та законами України. На відміну від розвинених західних країн, де більшість законопроектів подається до парламенту урядом, в Україні парламентарі є основним суб'єктом законодавчої ініціативи за кількістю поданих законопроектів, а отже, і за часткою прийнятих українських законопроектів, розроблених депутатами.

Наявність проблем та недоліків на етапі підготовки, розгляду та прийняття закону Верховною Радою України не дозволяє парламенту повною мірою виконувати свою представницьку роль. Порушення правил законодавчої процедури призводить до того, що прийняті парламентом закони є неякісними, оскільки не відображають суспільного консенсусу щодо вирішення конкретної проблеми. Відсутність належного процесу обговорення та залучення зацікавлених сторін призводить до низької легітимності закону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Регламент Верховної Ради України. Закон України від 10.02.2010. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 17, ст.102.
2. Погорелова, З. О. Процедура розгляду законопроектів у Верховній раді України: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету Ужгород* : Видавничий дім "Гельветика", 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 1. С. 45–48. Бібліогр.: с. 48 (12 назв).
3. Кудерська Н. Законотворча діяльність Верховної Ради України: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. No 2. С. 63-72.
4. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Інститут конституційної скарги: зарубіжна практика, вітчизняний досвід та перспективи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 7-15.
5. Мищак І. М. Конституційно-правові аспекти реалізації народними депутатами України права законодавчої ініціативи . *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*.2011. № 3(6). С. 56 -61.
6. Чепік-Трегубенко О. С. Удосконалення взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2 (76). С. 120-126.

ВЛАСНІСТЬ: ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Козак Аліна Романівна

здобувач молодшого спеціаліста
юридичного відділення IV курсу

Науковий керівник:

Скиба Віталій Михайлович

викладач права

Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Анотація: В сучасному кримінально-правовому законодавстві проблема кримінально-правової охорони власності недостатньо врегульована. У деяких країнах відображенні певні відмінності як за змістом, так і за сферою кримінально-правової охорони. Зберігається розмежування у формуванні характеристик злочинів які мають ті самі назви, їхні форми та якісність наповнення. Плюс до всього, немає єдиної назви даної групи злочинів. Зазвичай вони мають назву «майнові злочини», але відомі також і такі назви, як злочини проти власності, злочини проти майна. Однак, незважаючи на всі відмінності, сучасне кримінально-правове законодавство має однотипні або аналогічні вирішення щодо більшості норм про злочини проти власності, особливо тих, які поширені на практиці. Україна має ту саму проблему, як і більшість цивілізованих країн світу, на даний момент технології переганяють законодавство, але не потрібно переносити іноземний досвід поза контекстом української науки та практики. Метою даної роботи є дослідити власність як охорону та захист кримінального закону України.

Ключові слова: власність, злочини проти власності, об'єкт злочинів проти власності, корисливі та не корисливі злочини проти власності, предмет злочинів проти власності, проблеми охорони власності.

Поняття права власності є необхідним для подальшого розгляду та

з'ясування природи, характеру та небезпечності злочину. Правом власності є право особи на певну річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за власною волею, незалежно від інших осіб [1]. Об'єктом злочинів проти власності є суспільні відносини власності, які охороняються кримінальним законом як частина економічних відносин, як основа економічної системи держави.

Предметом злочинів проти власності є приватне, державне та комунальне майно, яке має деякі ознаки:

1) юридична- право на майно належить певному власнику чи особі, якій воно на законній підставі відвірено або перебуває у її віданні чи під охороною. Для винного майно є чужим.

2) економічна- майно яке становить певну матеріальну цінність, певну вартість

3) фізична- це предмети, речі які можна вилучити, пошкодити, знищити, привласнити.

Предметом злочинів проти власності також можуть бути гроші, цінні папери, документи, які є пропорційні вартості. Окрім майна в деяких злочинах проти власності предметом можуть бути дії майнового характеру, а також право особи на майно [2]. Злочини проти власності поділяться на корисливі та некорисливі за наявності обов'язкових ознак та мотиву й мети злочину.

Корисливі злочини, за характером діяння, способом їх вчинення поділяються на злочини:

1) пов'язані з незаконним обертанням чужого майка який приносить добрі наслідки винному або іншим особам

2) не пов'язані з незаконним обертанням.

До корисливих злочинів проти власності слід віднести статті 185-187 Кримінального кодексу України (далі ККУ). До некорисливих злочинів проти власності відносяться статті 195-196 ККУ.

Конституція України (ст.13) проголосила, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території

України є об'єктом права власності Українського народу. Власність зобов'язує особу не використовувати її на шкоду суспільству. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності непорушне [3]. Відповідно до Звальної декларації прав людини, яка була прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН, а саме стаття 17, проголошує, що кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом із іншими [4]. Кожен має право володіти, розпоряджатися та користуватися своєю власністю відповідно до Конституції України (ст.41) [3].

Одне з багатьох завдань ККУ це забезпечення захисту та охорони власності. Злочини проти власності є найпоширенішими та найбільш небезпечними. Небезпечність злочинів проти власності, важливість її охорони кримінально-правовими засобами визначається тим, що вона є найважливішою соціальною цінністю: нормальне функціонування відносин власності забезпечує стабільність всієї економічної системи, підвищення рівня добробуту суспільства.

Передбачення в розділі VI Особливої частини ККУ відповідальності за всі злочини та посягання на власність незалежно від її форми забезпечується всім суб'єктам права власності однаковою кримінально-правовий захист, згідно з Конституцією України і Цивільним кодексом України [5].

Висновок. Отже, норми розділу VI Особливої частини ККУ є правовою базою боротьби з організованою злочинністю, що останнім часом набрала значного поширення. Власність у кримінально-правовому законодавстві- це суспільні відносини які виникають як предмет матеріального та нематеріального світу. На теперішній час питання власності як охорона та захист кримінального законодавства регулюються недостатньо. Проблема відносин власності є складною, оскільки вона торкається багатьох аспектів людського життя їх інтересів та позицій. Основними причинами правопорушень проти власності є: низький темп розвитку економіки, погіршення стану окремих груп підприємства, підвищення навантаження соціального на бюджети всіх рівнів. Також важливою ознакою породження цієї

групи злочинів є економічна нестабільність, невлаштованість, злиденність деяких категорій населення. Всі ці фактори супроводжуються збільшенням розкрадання чужого майна та інших матеріальних цінностей. Правопорушення проти власності є серйозно загрозою економічному, соціальному розвитку нашої держави.

Запобігання злочинам проти власності можуть бути наступні пропозиції: забезпечення правоохоронними органами безпеки людей у громадських місцях, адже зазвичай там поширені ці злочини. Формування культури у громадян, покращення моральних цінностей та свідомості в людей, поліпшення національної економіки, звести до мінімуму безробіття населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України. Закон України від 01.01.2004 р. № 40-44. Дата оновлення: 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.05.2022)

2. Постанова пленуму Верховного Суду України про судову практику у справах про злочини проти власності від 06.11.2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 03.05.2022)

3. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.05.2022)

4. Загальна декларація прав людини. Прийнята і оголошена резолюцією 217 А (III) Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.05.2022)

5. Науково-практичний коментар до розділу VI Особливої частини Кримінального кодексу України від 01.01.2009 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004690>. (дата звернення: 06.05.2022)

**ЦІЛІСНІСТЬ ТА НЕДОТОРКАННІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ЯК
ОСНОВОПОЛОЖНА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ЦІННІСТЬ В РЕАЛІЯХ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Костак Станіслав Ярославович
студент за ор «магістр», юрисконсульт
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Антоція: Збройна агресія російської федерації, що розпочалася в лютому 2022 року, поставила під сумнів не тільки силу міжнародних принципів цілісності та недоторканності території держави, суверенітету, незастосування сили чи погрози силою, рівноправності й самовизначення народів та невтручання у внутрішні справи, а й взагалі доцільності та дієвості ООН – як організації, яка створювалась з метою убезпечити держави, території та народи від збройних агресій і конфліктів після жахіття Другої світової війни. Ця неспровокована агресія змусила засумніватися у дієвості сучасного міжнародного безпекового порядку, коли одна держава може без санкції Ради Безпеки ООН застосовувати збройну агресію проти іншої держави, а ООН – яка покликана вирішувати такі проблеми та надавати адекватну відповідь такій поведінці – натомість не може застосувати, через об'єктивні чи суб'єктивні причини, заходи до порушника міжнародного правопорядку. Виникає багато питань, які потребують негайного вирішення, зокрема щодо моделі міжнародної безпеки.

Ключові слова: цілісність та недоторканність території, принципи, міжнародно-правова цінність, збройна агресія проти України, міжнародний безпековий правопорядок.

Принципи міжнародного безпекового порядку закріплені у Статуті ООН,

Декларації про принципи міжнародного права та Заключним актом Наради з безпеки і співробітництва у Європі. Сформовані у цих міжнародно-правових актах принципи самі по собі формують основу мирного співіснування держав у сьогоденному світі, відіграють визначну роль у дотриманні прав і свобод людини та вирішенні проблем людства.

Сприйняття правових цінностей обумовлене певним безпосереднім зв'язком із суб'єктом, у ролі якого можуть виступати держава, суспільство, соціальні групи, окрема особа. Правові цінності обумовлені практичною діяльністю людини (або об'єднання людей), що мають спільні цілі.[1, с. 44].

У розділі I Основного Закону значну увагу приділено цілісності та недоторканності території України. З точки зору міжнародного права, територіальну цілісність і недоторканність розглядають цінність, відповідно до якої територія держави є недоторканною від посягань з боку інших держав шляхом застосування військової сили або загрози силою. Вперше таку цінність було встановлено п. 4 ст. 2 Статуту ООН і пізніше задекларовано Декларацією про зміцнення міжнародної безпеки. У декларації відзначалася неприпустимість військової окупації в результаті застосування сили, а також неприпустимість силових дій, спрямованих на придбання території іншої держави [2].

Територія держави є її обов'язковою ознакою, матеріальною базою існування, просторовою основою життя людини, народу, збереження його самобутності, слугує джерелом його соціально-економічного зростання та міжнародно-правового визнання. Соціально-правова цінність державної території повною мірою проявляється за умовою, що сама ця територія є цілісною та недоторканною. Конституція України є нормативно-правовим актом, який формує систему територіального устрою України та виступає імперативним правовим засобом, що визначає цілісність і недоторканність (ст.2) систему територіального устрою України (ст.ст.132, 133) та зміни кордонів України (ст.73). Наприклад, ст.73 встановлено, що виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території

України [3].

Принципи міжнародного права включають цілісність та недоторканність державної території. Цілісність означає заборону насильницького поділу території держави. Під недоторканністю державної території розуміють те, що інші держави зобов'язані утримуватися від будь-яких посягань на територію суверенних держав.

Україна, як і будь-яка держава, на своїй території володіє всією повнотою суверенної влади, тобто лише вона здійснює територіальне верховенство. Складовою державної території є суша, континентальний шельф, водні, підземні та повітряні простори. Об'єктами, прирівняними до державної території, є морські та повітряні судна, космічні кораблі й станції, що мають прапор чи відрізняльні знаки даної держави, підводний телеграфний кабель, трубопроводи та інші об'єкти, що належать цій державі, але знаходяться за межами її території [4, с. 36].

Територіальна цілісність відображається у двох основних напрямках: 1) територіальна цілісність набуває значень, близьких до тих, що позначаються як «непорушність кордону»; 2) «територіальна цілісність» передбачає значення, наближеного до «територіальної єдності». Отже, ці напрями перетинаються, оскільки порушення територіальної єдності можуть призвести до змін політичних, адміністративних і державних кордонів.

У науковій літературі зазначається, що цілісність – це узагальнена характеристика об'єкта, що володіє складною внутрішньою структурою. Поняття цілісності виражає інтегрованість, самодостатність, автономність цього об'єкта, пов'язану з його внутрішньою активністю» [5, с. 14].

Недоторканність території України – це стан захищеності території України від будь-яких посягань (у тому числі й спрямованих на забезпечення однієї з основних конституційно-правових засад – цілісність). Статус території України як недоторканної не припиняється й не змінюється тоді, відколи певний суб'єкт порушує цей стан. Оскільки виключні суверенні права на територію (а також право змінювати межі території України) належить

Українському народу. [6, с. 275].

Важливість констатуючої цінності як цілісність і недоторканність території України полягає в тому, що вона є невід'ємною частиною правового механізму забезпечення територіальної цілісності держави. Даний механізм складається з конституційно-правових гарантій єдності, цілісності та недоторканості території України, а також легітимного конституційно урегульованого порядку змін державного кордону. Посягання на територіальну цілісність та недоторканність засвідчили їх суспільну небезпечність і тяжкі наслідки.

Сьогодні, як ніколи, дане питання є актуальним, а після перемоги України у війні не тільки для нас, а й для всієї міжнародної спільноти постане проблема щодо формування нового міжнародного безпекового правопорядку. Безумовно Україна в цьому процесі повинна посісти панівну роль. Новий порядок повинен базуватися на засадах превентивності економічних, політичних заходів задля недопущення агресії держав, а також єдності всієї міжнародної спільноти проти агресора. Тільки у єдності всіх проти порушника міжнародної безпеки можна припинити неправомірні дії держави-агресора та відповідно примусити її до дотримання принципу цілісності та недоторканості території. Це у свою чергу можливо лише у випадку нового діалогу між державами світу, а також реформування ООН в цілому як організації з підтримання миру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малярчук Л. Я. Поняття, природа і види конституційних цінностей. Збірник тез наукових доповідей. Ел. архів-репозитарій Нац. Юрид. унів.ім. Я.Мудрого. С. 44-46. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua>.
2. Декларація про зміцнення міжнародної безпеки від 16.12.1970. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. (редакція від 21.02.2019). Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Іляшко О. О. Забезпечення територіальної цілісності і

недоторканності України: національні і міжнародно-правові аспекти. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. УДК 342.1. С. 33-39.

5. Магновський І. Й. Конституційно-правові особливості забезпечення територіальної цілісності України. Юрид. бюл. Вип.1. УДК 342.26. С. 12-19.

6. Цимбрівський Т. С. Принцип територіальної цілісності в реаліях ХХІст. Наука і вища освіта: Зб.тез наук. доп. за матер. XV Міжнар. наук.конфер.молод. наук., м. Запоріжжя, 17–18 травня 2007 р. –С. 274–275.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Костюк Наталія

Бахновська Ірина

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Лалуєва Анастасія

здобувач вищої освіти

факультету економіки, менеджменту та права

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

м. Вінниця, Україна

Анотація. У статті аналізується низка глобальних міжнародних актів, що містять стандарти забезпечення та захисту прав і основоположних свобод людини і громадянина, що знайшли своє відображення в розділі II Конституції України. Проаналізовано роль судової практики Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини у становленні та процесі впровадження стандартів захисту прав людини. Акцентовано увагу, що Всесвітня конвенція з прав людини у преамбулі до декларації враховує, що заохочення і захист прав людини є питанням першорядного значення для міжнародного співтовариства, і що Конвенція надає унікальну можливість для проведення всебічного аналізу міжнародної системи прав людини і механізму захисту прав людини з метою зміцнення і заохочення більш повного дотримання цих прав справедливим і збалансованим чином, визнає, що всі права людини є наслідком гідності і цінності, притаманних людській особистості, і що людська особистість є центральним суб'єктом прав людини і, відповідно, повинна бути основним бенефіціаром цих прав і свобод, а також активно брати участь в їх реалізації, підтверджуючи свою прихильність цілям і принципам, що містяться в Статуті Організації Об'єднаних Націй і у Загальній декларації прав людини. Наголошено, що прецедентна практика Європейського суду з прав людини нині фактично є елементом національної правової системи, оскільки сама

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод дає суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилатися на його судові рішення під час вирішення питань у межах національної судової юрисдикції. Зроблено висновок, що Конституція України відповідає міжнародно-правовим стандартам та незважаючи на прогрес у законодавчій сфері України, все ж існує потреба у вдосконаленні правозастосовної практики та впровадження в дію нових міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Введення Президентом України 24 лютого 2022 року воєнного стану викликало занепокоєння міжнародної спільноти щодо порушення прав людини на території нашої держави, оскільки серед всіх цінностей нематеріального характеру, усвідомлених більшістю людей у відкритих демократичних суспільствах, права і свободи людини залишаються найважливішими. В основі цих поглядів лежить ліберальна демократична традиція суспільно-політичної думки, що розвивається вже більше трьох століть. Гідність людини - це джерело його прав і свобод. В теорії природного права, у філософії права діє свого роду презумпція гідності людини. Гуманізм філософії прав людини полягає в припущенні, що всі люди - члени однієї людської сім'ї, вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства, поваги прав і свобод іншої людини[1, с.322].

Права людини засновані на одній безсумнівній цінності. Ця цінність - гідності людини. Один з основоположників концепції прав людини французький філософ-просвітитель Жан-Жак Руссо вважав, що гідність закладено в самій суті людини. «Відмовитися від своєї свободи - це означає відмовитися від своєї людської гідності, від прав людини, навіть від обов'язків Така відмова несумісна з людською природою»[2, с.16].

Проблема захисту прав людини є найбільш нагальною як в національному, так і міжнародному праві. Права людини є універсальними моральними правами фундаментального характеру, які належать кожній особі в його взаєминах з державою.

Права людини є наскрізною темою всіх програм і стратегій. Організації в таких ключових галузях, як мир і безпека, розвиток, гуманітарна допомога та економічні і соціальні питання. Одним з найважливіших досягнень Організації Об'єднаних Націй є створення всеосяжного зводу законів в галузі прав людини - універсального кодексу, що захищається на міжнародному рівні, до якого може приєднатися будь-яка держава і до реалізації якого прагнуть всі люди. Організація визначила широке коло визнаних на міжнародному рівні прав, включаючи цивільні, культурні, економічні, політичні та соціальні права. Вона також створила механізми заохочення і захисту цих прав і сприяння державам у виконанні взятих на себе зобов'язань [3, с.20].

Основи міжнародно-правових стандартів захисту прав людини продовжують розвиватися одночасно з процесом формування нових правових систем, які декларують в своїх конституціях ідеї верховенства права і поваги до прав людини. Наразі слід розглядати доктринальні підходи до взаємодії міжнародного і національного права, до легітимності універсальних міжнародно-правових стандартів та їх ролі в захисті індивідів на національному рівні в контексті практичних питань та викликів, які існують на міжнародному та національному рівнях.

Галузь прав людини знаходиться в процесі постійного розвитку за допомогою вироблення нових міжнародних та національних правових інструментів. Завдяки цьому розвитку міжнародна спільнота перебуває у підвищеному рівні стурбованості й увазі до цих питань і врзний час авторитетними міжнародними організаціями було прийнято близько 300 декларацій, конвенцій, хартій. Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти, бо вони розробляються на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій або ж рекомендацій. Україна узяла на себе зобов'язання у галузі міжнародного співробітництва для сприяння підвищення загальної поваги й дотримання прав людини іосновних

свобод. Ціла низка міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України.

Міжнародні стандарти захисту прав людини – це закріплені в міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані, функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи і норми, що фіксують мінімально необхідний та/або бажаний зміст та/або обсяг прав людини, обумовлені досягнутим рівнем соціального розвитку і встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони і захисту, передбачаючи за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру[4, с.4].

Міжнародні стандарти прав та свобод людини закріплені в міжнародних угодах, конвенція та/або пактах, що базуються на всесвітньому досвіді втілюють сучасні потреби, тенденції соціального прогресу.

Варто зазначити, що більшість міжнародних документів і процедур захисту з'явилися в 40-х р. минулого століття. Інституції захисту прав людини посприяли прийняттю універсальних і регіональних правих актів.

До основних міжнародно-правових актів, що встановлюють загальнолюдські стандарти захисту прав і свобод особи, та стосуються правового статусу людини і громадянина із якими узгоджуються приписи Конституції і відповідних нормативних актів України, належать: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права(1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966),Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейській соціальний стандарт (1961), Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989), Документ Копенгагенської наради- конференції з людського виміру НБСЄ (1990).

Визначальну роль у розробці міжнародних стандартів захисту у галузі

прав людини відіграла створена після закінчення Другої Світової війни в 1945 році Організація Об'єднаних Націй (ООН). Саме Статут ООН, що набув чинності 24 жовтня 1945 року став першим в історії міжнародних відносин багатостороннім міжнародним договором, що заклав підвалини процесу формування універсальних цінностей людства та поклав початок нового етапу в області захисту прав і свобод людини. Зокрема, п. «в» ст. 55 Статуту зобов'язує держави розвивати міжнародне співробітництво в цілях сприяння «загальній повазі і дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії». Таким чином, цей основоположний міжнародний договір закріпив принцип поваги і дотримання прав людини в сучасному світовому співтоваристві[5, С.125].

Під егідою ООН у 1966 р. були прийняті Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права. Пакти набули чинності у 1976 р., коли їх ратифікували 35 держав, їх положення є обов'язковими для держав-учасниць.

Складовою Пакту про громадянські та політичні права є Факультативний протокол №1, який надає право подавати скарги в Комітет із прав людини ООН про те, що особи стали жертвою порушення якого-небудь із прав, закріплених у Пакті державою-учасницею. У 1989 р. був прийнятий Факультативний протокол №2 про скасування страти. Варто зазначити, що Україна є учасницею обох пактів та Факультативного протоколу №1 до Пакту про громадянські та політичні права.

Каталог прав людини, проголошений в Загальній декларації прав людини, заснований на європейських цінностях, був проголошений як універсальний. Не менш 90-ти національних конституцій, прийнятих після 1948 року, містять перелік фундаментальних прав, які або відтворюють положення Декларації, або включені в них під її впливом. Він дійсно виражає цінності, без яких неможливий нормальний розвиток суспільства, заснований на принципах свободи, верховенства закону, прав людини. Ідея універсальності прав людини, сформульована у Загальній декларації прав людини та інших міжнародно-

правових актах, що приймалася як аксіома. Основний Закон нашої держави, а саме Конституція України зорієнтована на міжнародно-правові стандарти. З огляду на це в них значна увага приділяється регулюванню співвідношення і взаємодії норм внутрішнього і міжнародного права. Україна, дотримуючись загально визнаних принципів і норм міжнародного права, на конституційному рівні встановила чіткий порядок введення в дію цих норм. Так, норми міжнародного права, у тому числі і ті, що стосуються прав і свобод людини, стають частиною національного законодавства за умови надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів Верховною Радою України. Наприклад, розділ II Конституції присвячений правам і свободам людини і громадянина, а в цілій низці статей знайшли своє відображення положення Загальної декларації прав людини [6]. Виходячи з положень Декларації «усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» (ст. 1), а згідно зі ст.2 кожній людині належать права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або станового походження, майнового чи іншого стану тощо. Вкажемо на приписи її окремих статей, що безперечно вплинули на подальший розвиток національних моделей конституціоналізму та на глобалізацію цього правового феномену, зокрема та насамперед у сфері захисту прав особи.

Так, можна із неї виокремити такі загальні міжнародні стандарти щодо прав людини, як рівність прав всіх людей та їх рівний захист законом, не дискримінація, право людини на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, гарантії кримінально-процесуальних прав людини (ст. ст. 7, 8, 10 і т.д. ЗДПЛ) [7]. Важливим міжнародно-правовим актом про права людини, який вплинув на розвиток конституціоналізму в Україні є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Виходячи з положень Конвенції, основні права і свободи людини є природними, а не такими, що даровані державою, і належать кожному від народження. Враховуючи це, ст.21 Конституції України передбачає, що «права і свободи людини є

невідчужуваними та непорушними». Згідно з Конвенцією, права людини регулюються тільки законом, який обов'язково публікується, і ніякий нормативно-правовий акт не може її обмежити. У свою чергу, у ч.2 ст.22 Конституції встановлено, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані», а у ч.3 ст.57 закріплено, що «Закони та інші нормативно-правові акти, що встановлюють права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, визначеному законом, є не чинними». У ст.24 Конституції знайшов закріплення один із найважливіших правових принципів - принцип рівності: «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Щодо права приватної власності, то ці положення Конвенції теж відображені у Конституції України. Так, ч.4 ст.41 Основного Закону містить положення щодо непорушності права приватної власності. Примусове відчуження цього права можливе лише як виняток із мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановленому законом, і за умови попереднього й повного відшкодування їх вартості, тільки в умовах воєнного чи надзвичайного стану[6]. Крім того, Конституція України передбачила можливість звернення громадян України до спеціальних міжнародних установ із питань вирішення спорів. До таких установ належать Міжнародний Суд ООН, Європейський суд з прав людини. Згідно із ст.55 Конституції кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна.

Найважливішу роль у запровадженні відповідних стандартів відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950р., що набула чинності в Україні у вересні 1997р. Саме з цього часу започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини нині фактично є елементом національної правової системи, оскільки

сама Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод дає Суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилатися на його судові рішення при вирішенні питань у межах національної судової юрисдикції. Слід також наголосити, що зазначеному стану речей сприяє практика численних звернень громадян України до нього [8, с.33]. Під час війни кількість звернень до Європейського суду з прав людини збільшилась, це стосується злочинів, які вчиняються країною - агресором проти цивільного населення. Збройна агресія не тільки не вплинула на збільшення кількості звернень до Європейського суду з прав людини, а й показала, що парламент України може швидко реагувати і вносити зміни у законодавство, враховуючи реалії сьогодення, при цьому якість законодавства не знижується. Закони, які приймаються під час війни не обмежують права і свободи людини і громадянина, а навпаки, мають на меті створити реальні гарантії для реалізації прав і свобод, прикладом можуть бути зміни податкового законодавства, які створили пільки для суб'єктів господарювання під час воєнного стану.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що незважаючи на те, що в країні йде війна, дотримання прав і свобод людини і громадянина є першочерговою задачею. Україна дотримується міжнародних стандартів у галузі захисту прав і свобод людини і громадянина., її законодавство і, насамперед, Конституція відповідають міжнародно-правовим стандартам. Проте, незважаючи на прогрес у законодавчій сфері, в Україні все ж існує потреба продовжувати вдосконалення правозастосовної практики та впроваджувати в дію міжнародні стандарти, зокрема, через використання судової практики Європейського суду з прав людини та Міжнародного суду ООН, які стосуються прав людини, ті чи інші статті Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та інших міжнародних документів. Але, незважаючи на це можна стверджувати, що в нашій країні формується демократична правова держава, а отже, є сподівання, що з часом держава Україна не матиме проблем із забезпеченням усіх без винятку

основних прав і свобод людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грищук О. В. (2006) Збірник наукових праць. *Людська гідність як антропологічна підстава прав людини*. (Вип.1.) 317-324. Вилучено з: науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Вип. 1. – С. 317–324.
2. Майданюк І. З. (2020) Національний університет біоресурсів і природокористування. *Новочасне трактування справедливості: свобода чи закон?* 15-16. Вилучено з: <https://sworld.education/simpoz2/143.pdf>.
3. Рабінович П. М. (2016). *Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація*. 19-29. Вилучено з: вісник національної академії правових наук України.
4. Чорна С. З. (2020). Проблеми становлення правової демократичної держави. *Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у процесі реалізації правозахисної функції судової влади в Україні*. 3-4. Вилучено з: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/2/6.pdf>.
5. Деркач А. (2019). Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в конституції України. 124-127. Вилучено з: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/8/24.pdf>.
6. Конституція України: 28.06.1996 року, документ 254к/96-ВР. Дата оновлення від 01.01.2020, підстава -27-ІХ. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
7. Загальна декларація прав людини: 10.12.1948, документ 995_015. Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
8. Слінько Т. М. (2006). *Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України*. 30-34. Вилучено з: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf.

**ЕЛЕКТРОННІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДОКАЗИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Марочкін Олексій Іванович,
к.ю.н.,
старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса,
м. Харків, Україна

Анотація. Технічний прогрес і поява нових засобів комунікації призвели до появи т.з. машинних документів, в яких алфавітне письмо, як один із засобів комунікації між людьми, було замінено цифровим письмом як мовою програмування. Перехід на «цифру» ознаменував новий етап в історії людства - глобальне інформаційне суспільства, однією з ознак якого стала заміна паперових документів машинними. Останні отримали назву «електронні», «цифрові» (далі – Е-документи), тобто такі документи, що створюються за допомогою інформаційно-комунікаційних систем на основі цифрових технологій.

Ключові слова: докази; електронні докази; доказування; цифровізація; кримінальне провадження.

В Україні нормативне вирішення питання про сутність та обіг Е-документів знайшло відображення у 2003 р. з прийняттям Закону «Про електронні документи та електронний документообіг». Стаття 5 цього Закону визначила Е-документ як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Е-документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Остання відображає дані, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, можливій для сприйняття його

змісту людиною. Такі дані за своєю суттю є інформацією, поданою у формі, придатній для її оброблення електронними засобами (ст.1 цього Закону). В свою чергу, ст. 1 Закону України «Про інформацію» визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Звідси випливає двоїстість Е-документа, який складається з інформації та матеріального носія, на якому ця інформація закріплюється.

Ще одне визначення Е-документа міститься у ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» - як електронної форми представлення інформації, як спосіб її документування. Це означає створення, запис, передачу або збереження інформації у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних чи інших засобів, здатних до відтворення, передачі чи зберігання інформації. Тож електронною формою представлення інформації вважається її документування, тобто створення документа, що дає змогу відтворювати інформацію у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною. Звідси знову йдеться про двоїстість Е-документа, який у сукупності складається з інформації та матеріального носія – електронно-комунікаційних пристроїв, на яких ця інформація закріплюється. Виникає питання, чи змінилася у зв'язку зі зміною форми документа, способу фіксації та сприйняття інформації – паперової на електронну, алфавітного письма на цифрове, безпосереднє на опосередковане - його сутність, зміст та призначення як носія інформації? Відповідь має бути однозначною – ні.

Залучені до сфери кримінального процесу, такі документи у вигляді матеріальних об'єктів, які містять зафіксовані за допомогою письмових знаків відомості, можуть набувати доказового значення, визнаватися доказом. Стаття 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) доказами у кримінальному провадженні визнає фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення

для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Для нашого дослідження у цьому визначенні ключовою є така ознака, як «фактичні дані». Розглянемо ці питання докладніше. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає дані як : 1) відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким-, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для певних висновків, рішень; 2) тексти, таблиці, інструкції, відомості про факти, явища і т.ін., представлені у буквено-цифровій, числовій, текстовій, звуковій або графічній формі, які зберігаються в ЕОМ та пересилаються і піддаються обробці. Одночасно ст. 1 Закону України «Про інформацію» визначає інформацію як відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Тобто терміни «фактичні дані», «відомості» та «інформація» є синонімами. До того ж ст. 1 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначає дані як інформацію, яка подана у формі, придатній для її оброблення електронними засобами.

Слід також зазначити, що сьогодні розповсюдження набула нова категорія кримінальних правопорушень, які вчиняються у цифровому просторі й часто містяться у вигляді відкритих даних. Обставини таких правопорушень значною мірою можуть бути доведені за допомогою електронних доказів, які є різновидом такого джерела доказів, як документи. Тож очевидно, що від того, яким способом вдається зафіксувати таку інформацію залежить доля кримінальних проваджень, а саме становлення такої інформації як доказової та її оцінки з точки зору наявності таких якісних критеріїв, передбачених законом, як належність, достатність, достовірність, допустимість.

Тож першим та важливішим наслідком цифровізації кримінального процесу стало створення та використання електронних документів як доказів, поряд як із їх паперовою формою, так і замість неї. Далі, у зв'язку із розповсюдженням електронних документів з'явилися питання щодо їх використання як доказової бази. Такі матеріали, так само як і інші носії інформації (у тому числі електронні), ст. 99 КПК відносить до документів як

доказів. При цьому документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку чи зображення тощо, відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. З цих положень висновуємо, що документ як доказ поєднує в собі форму фіксації інформації (матеріальний об'єкт, носій інформації та його ознаки) та її зміст (відомості, інформація, яка може бути використана як доказ). Тож інформація є нічим без форми її існування.

На думку вчених, які підготували у 2019 р. Базові стандарти розслідування міжнародних злочинів, різниця між інформацією та доказами полягає у їх використанні. Докази – це формальний термін для інформації, яка є частиною судового розгляду у тому розумінні, що вона використовується для доказу чи спростування злочинів. Тож інформація є вихідною, не обробленою формою доказу : усі докази є інформацією, втім не уся інформація є доказом. Доказова інформація зв'язує злочин, що припускається (злочинну базу), із підозрюваними злочинцями: вона містить в собі докази того, яким чином такі особи могли його вчинити.

Втім, цілком обґрунтовано виникає питання про те, чи достатньо вищезазначених положень КПК для ідентифікації електронних (цифрових) доказів як документів, чи є необхідним виділення таких доказів в окреме процесуальне джерело. Підсилюючи свої погляди, автори цілком слушно звертають увагу на дуалістичну природу електронної інформації, адже за своєю сутністю вона є нематеріальним об'єктом, однак потребує фіксації на носії інформації для забезпечення довгострокового зберігання, транспортування тощо. Тож електронна інформація перетворюється на доказ шляхом її залучення до кримінального провадження й процесуального оформлення у порядку, визначеному КПК. По суті йдеться про поєднання форми та змісту електронного доказу – матеріального носія інформації та її нематеріального характеру, тобто прив'язки електронного документа до матеріального носія, без якого він не може існувати. Звідси висновуємо, що цифрова інформація є одним

із видів документальної інформації, як такої, що створюється, зберігається та передається за допомогою електронного обладнання. І не важливо, в якій формі створено процесуальний документ – паперовій чи електронній, він може виконувати лише одну функцію – бути доказом у кримінальному провадженні.

В підсумку зазначимо, що електронні документи є певним юридичним феноменом, залучення яких до юридичних процедур як доказів можливе лише на умовах використання технічних та програмних засобів для одержання інформації, яка на них зафіксована. Вони не можуть сприйматися безпосередньо, а потребують використання технічних та програмних пристроїв для одержання відповідної інформації за допомогою метаданих, які її характеризують та можуть виявити ідентифікацію, походження або історію створення доказів, а також відповідні дати і час. З метою відображення особливостей функціонування Е-документів як доказів у кримінальному процесі можливе внесення відповідного доповнення до ст. 99 КПК України.

УДК 342.

ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Меркулов Михайло Олексійович

Студент навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти,

Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Степаненко К. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Анотація. У статті досліджуються актуальні питання застосовності норм міжнародного права до збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів.

Ключові слова: Римський статут, воєнні злочини, серйозні порушення міжнародного права, збройний конфлікт, збройний конфлікт міжнародного характеру.

Сучасні військові конфлікти та способи застосування військової сили характеризуються зниженням ролі права в міжнародних відносинах. Зараз міжнародне право забороняє використання збройної агресії однієї суверенної держави проти іншої, але збройна агресія та конфлікти продовжують існувати в сучасному світі.

На жаль, останнім часом збройні конфлікти по всьому світу, переважно на території України, зламали долі та забрали життя сотень тисяч людей. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та основних прав і свобод людини і громадянина стали звичайною практикою багатьох збройних

конфліктів. Це також створює багато проблем в економіці та екології країни, проти якої ведеться агресія. Було зруйновано або пошкоджено багато інфраструктури, забруднене середовище, де велися бойові дії, багато територій є небезпечними навіть після деокупації, тому що на них залишилася зброя, а деякі частини цих територій були заміновані.

Бюджет України, країни що воює, громадяни та компанії зможуть наповнити лише наполовину. Загальний обсяг державних доходів у 2023 році становитиме 1,279 трлн грн, чого ледве вистачить для покриття видатків на оборону. За розрахунками уряду, податкові надходження порівняно з планом на 2022 рік суттєво скоротяться. Не допоможе наповнити державну скарбницю навіть 30-відсоткова інфляція. На державних доходах позначиться вимушена міграція мільйонів українців, внаслідок чого зменшиться обсяг споживання та, відповідно, непрямих податків [1].

Російське вторгнення в Україну отримало широке міжнародне засудження з боку урядів і міжурядових організацій, що призвело до запровадження нових санкцій проти Росії, що спричинило російську фінансову кризу. Реакція урядів у всьому світі була загалом негативною, з критикою та засудженням багатьох провідних країн, у тому числі Великої Британії, США, Франції, Німеччини та Японії. Євросоюз ввів заборону на використання російськими літаками повітряного простору ЄС, заборону SWIFT для деяких російських банків і заборону деяких російських ЗМІ. Міжнародні організації, зокрема ООН і НАТО, також засудили військову агресію РФ. Поширюється бойкот Росії та Білорусі з боку неурядових організацій у сферах розваг, ЗМІ, бізнесу та спорту. Генасамблея ООН у своїй резолюції від 2 березня 2022 року засудила дії Росії та назвала їх агресією проти України. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН у Гаазі зобов'язав Росію припинити військові дії в Україні, які розпочалися 24 лютого 2022 року [2].

Заборона збройної агресії виражається в наявності таких принципів, як незастосування сили або загрози силою, суверенна рівність держав, мирне вирішення міжнародних спорів, територіальна цілісність держав і непорушність

державних кордонів. Вони являють собою найбільш загальне вираження і практику усталеної поведінки і взаємодії суб'єктів на міжнародній арені в рамках міжнародних відносин. У Статуті ООН п. 4 ст. 2 зазначено, що «всі члени Організації Об'єднаних Націй у своїх міжнародних відносинах утримуються від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй». [3]. Але, на жаль, сьогодні роль ООН у вирішенні збройного конфлікту на території України майже не відчувається.

Війна в Україні показала сутність усіх держав світу — їхні сильні та слабкі сторони, щирі та цинічні прояви, конформізм та лідерство. На це також дуже впливає, саме Жевенські конвенції - міжнародний договір, який закріплює у міжнародному праві норми щодо гуманного ставлення під час війни. Сьогодні переважна більшість країн допомагають українцям та Україні у цілому, це відіграє дуже важливу роль у цьому конфлікті. Влада цих держав та їх громадяни, окрім зброї для захисту та повернення територіальної цілісності держави, надають притулки та гуманітарну допомогу, на що неможливо не звернути увагу.

У 2022 році, в Україні розпочалась повномасштабна війна але у 2014 році Росія розпочала своє приховане збройне вторгнення в Україну та окупувала Луганську, Донецьку області та Крим. Наприклад, В.П. Горбулін, зазначив, що «Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни». Гібридна війна, простими словами, це прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою економічних, політичних та інформаційних інструментів. Важливим елементом ведення «гібридної війни», що яскраво продемонструвала російська агресія, є вплив на життя суспільства. Це проявляється через економічну складову такої агресії, головним елементом якої є саме енергетичний напрямок. «Водночас енергетична інфраструктура стала предметом особливої уваги з боку агресора, оскільки її захоплення (або знищення) завдає не лише значних економічних втрат, а й загрожує сталому

функціонуванню системи життєзабезпечення суспільства загалом. Таким чином, шляхом анексії Криму військові формування Російської Федерації фактично взяли під контроль українські енергетичні об'єкти, розташовані за межами адміністративних кордонів Криму, внаслідок цієї анексії в Україні були захоплені не лише енергетичні об'єкти та територія Криму, а й внаслідок захоплення енергетичної інфраструктури (трубопроводів і компресорних станцій) фактично викрадалися морські нафтові родовища і 2 млрд кубометрів природного газу щорічно. Згодом цей елемент «гібридної війни» використовувався в ще більших масштабах на окремих територіях. Луганської та Донецької областей. Цілеспрямованими діями фактично знищено значну кількість вугледобувних підприємств, здійснювалося блокування та руйнування транспортної інфраструктури. Це, в свою чергу, призвело до проблем із постачанням уже видобутого вугілля споживачам, насамперед тепловим електростанціям, що стало викликом для стабільності функціонування всієї об'єднаної енергетичної системи України. Як наслідок, погіршилася соціально-економічна ситуація не лише у східних областях, а й в Україні загалом» [4,5].

Отже, тривалі військові дії на території України, усі окуповані території, вимагають послідовної, юридично оформленої політики внутрішньої і зовнішньої безпеки, рішучих дій щодо відновлення територіальної цілісності України, відповідно до норм міжнародного права. Правова кваліфікація збройного конфлікту, повинна бути встановлена відповідно до норм міжнародного права. Усі хто причетний до цього повинні відповідати перед міжнародним судом та відшкодувати усі збитки надані громадянам України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінокуров Я. За що житиме Україна у 2023 році? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/15/691490/> ;
2. Статут Організації Об'єднаних Націй / Видано Департаментом громадської інформації ООН. 2008. URL : uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об'єднаних_Націй;

3. Наливайко Л. Р., Несторова К. Ю. Проблеми правового статусу жінок, що несуть військову службу в Україні, в аспекті гендеризації. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 123-127.

4. Горбулін В. П. "Гібридна війна" як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу . НІСД. 2014. №4. С. 5–12.

5. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245-248. URL: http://lsej.org.ua/6_2022/57.pdf

УДК 343.9: 331.2 (477)

**НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОТЕРПІЛИЙ» У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ВІДМІННОСТІ ВІД ПОТЕРПІЛОГО У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Скиба Віталій Михайлович,

викладач юридичних дисциплін у

Кучмій Наталія,

здобувач ОКР молодший спеціаліст

III курсу спеціальності «Право»

Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Анотація: Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому що, в Україні досі немає спеціального закону щодо захисту прав та законних інтересів потерпілих а чинні нормативні положення зводяться переважно до викладення прав потерпілого, без відновлення його матеріальних прав. Потерпілий є одним з головних учасників кримінального судочинства, захист прав і законних інтересів якого є однією з найважливіших завдань кримінального судочинства. Поняття потерпілий необхідне для встановлення природи відповідного злочину, з'ясування його характеру та ступеня суспільної небезпечності. Вивчення окремих потерпілих неможливе без встановлення загального поняття потерпілого від злочину, виявлення окремих закономірностей необхідних для конструювання закону про кримінальну відповідальність. Кримінальний злочин є специфічною взаємодією двох сторін це зловмисник та потерпілий. Поняття потерпілий необхідне для людей до яких вчинили те чи інше правопорушення для захисту свого права, тому що потерпілим може стати кожен. Конституція України не вказує права потерпілого, його права вписані тільки в Кримінально процесуальному кодексі України.

Ключові слова: потерпілий, захист, злочин.

Щодо теоретичної розробки питань кваліфікації та відносин потерпілого із злочинцем у кримінальному праві, то вченими-правниками колишнього СРСР, держав СНД та України, а також деякими зарубіжними дослідниками приділялась увага лише окремим питанням, пов'язаним із ними у кримінальному праві, зокрема у працях: Ю. М. Антоняна, Ю. В. Бауліна, А. А. Герцензона, П. С. Дагеля, Г. Кайзера, М. І. Коржанського, В. Н. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, В.Т. Маляренка, В. С. Мінської, В. І. Полубінського, Д.В. Рівмана, А. Л. Репецької, С. А. Тарахуніна, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, Б. Холиста, Г. І. Чечеля, Л. Шаповалової, Т. Г. Шавгулідзе, М. Шаргородського, Н. Ярмиш та інших. Наукові доробки вказаних вчених становлять теоретичну основу дослідження певних положень стосовно кваліфікації, окремо щодо злочинця, і окремо щодо потерпілого.

Дослідити поняття потерпілий у кримінальному праві та у кримінальному процесі, розмежувати ці поняття.

Визначити хто є потерпілим у кримінальному праві та його відмінності від потерпілого у кримінальному процесі. Встановити основні риси концепції потерпілого у сучасному кримінальному праві та у кримінальному процесі. З'ясувати сутність та правову природу інституту потерпілого, проаналізувати ознаки потерпілого як структурного елемента об'єкта злочину.

Відповідно до мети і завдань дослідження у науковій роботі використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, які надали змогу проаналізувати визначену дисертантом проблему у різних аспектах, а також науково обґрунтувати положення, які виносяться на захист. За допомогою системно-структурного методу у роботі досліджені положення чинного Кримінального кодексу України, та Кримінально процесуальний кодекс України порівняльно-правовий метод.

У сучасному світі необхідно знати свої права та як їх захистити тому що, кожний з нас може стати учасником кримінального злочину, але не як злочинець, а як потерпілий. Кримінальний процес неможливо уявити без

існування його важливих чинників: принцип верховенства права, змагальності сторін, забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини, де особливої уваги потребує – потерпілий.

Статус потерпілого в кримінальному провадженні встановлено статтею 55 Кримінального процесуального кодексу України: потерпілим може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1].

Поняття потерпілий необхідне для встановлення природи відповідного злочину, з'ясування його характеру та ступеня суспільної небезпечності. Вивчення окремих потерпілих неможливе без встановлення загального поняття потерпілого від злочину, виявлення окремих закономірностей необхідних для конструювання закону про кримінальну відповідальність. Кримінальний злочин є специфічною взаємодією двох сторін це зловмисник та потерпілий.

Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілим також є особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства. Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, тоді право на подання заяви поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням - потерпілими може бути визнано кілька осіб. Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливував подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення

її до провадження як потерпілого. Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок [2].

Кримінальний злочин є специфічною взаємодією двох сторін це зловмисник та потерпілий. Конституція України не вказує права потерпілого, його права вписані тільки в Кримінально процесуальному кодексі України [3].

У кримінальному процесі зазначені суб'єкти, які можуть бути потерпілими у кримінальному провадженні, зокрема фізичні та юридичні особи. У кримінальному праві потерпілим можуть бути як фізичні чи юридичні особи, так і суспільство та держава. У кримінальному процесі чітко не визначено межі можливих потерпілих. Згідно з ч. 6 ст. 55 Кримінально процесуальному кодексі України якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливорює подання нею відповідної заяви. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб [4].

У кримінальному праві потерпілий виступає об'єкт злочину, але саме поняття об'єкт злочину не дає нам точне поняття хто такий потерпілий. Об'єкт злочину дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Основним завданням Кримінального кодексу України є забезпечення охорони права і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки(ст. 1 ККУ). Кримінальний кодекс України не дає точного поняття хто такий потерпілий, але Загальна та Особлива частина містять статті, в яких вказано на види потерпілих (статті 46, 170, 67,112, 431,432 КК та інші).

Визначення хто такий потерпілий містить кримінально – процесуальний кодекс України, але дане визначення далеке від потреб кримінального права і не підходить для визначення потерпілого [5].

Вчинення кримінального правопорушення щодо потерпілого полягає у тому, що потерпілий є суб'єктом, охоронюваним благам, правам чи інтересам якого заподіяна шкода або створена загроза такої не будь якою дією чи подією, а лише кримінальним правопорушенням.

Висновки. З огляду на вищевикладене, визріває необхідність нагального розв'язання проблеми поняття «потерпілий» у кримінальному праві та відмінність від потерпілого у кримінальному процесі. Проблема полягає в тому що, в Україні досі немає спеціального закону щодо захисту прав та законних інтересів потерпілих а чинні нормативні положення зводяться переважно до викладення прав потерпілого, без відновлення його матеріальних прав. Потерпілий є одним з головних учасників кримінального судочинства, захист прав і законних інтересів якого є однією з найважливіших завдань кримінального судочинства. Поняття потерпілий необхідне для встановлення природи відповідного злочину, з'ясування його характеру та ступеня суспільної небезпечності. Вивчення окремих потерпілих неможливе без встановлення загального поняття потерпілого від злочину, виявлення окремих закономірностей необхідних для конструювання закону про кримінальну відповідальність. Поняття потерпілий необхідне для людей до яких вчинили те чи інше правопорушення для захисту свого права, тому що потерпілим може стати кожен. Конституція України не вказує права потерпілого, його права вписані тільки в Кримінально процесуальному кодексі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.04.2010 URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(дата звернення: 04.05.2022)
2. М. В. Сенаторов. Потерпілий від злочину в кримінальному праві/ За

науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В. І. Борисова /Харків «Право» 2006. -36 с. URL: SenatorovMono.pdf (nlu.edu.ua) (дата звернення: 04.05.2022)

3. Права потерпілого. Олег Туменко, м. Кіровоград URL: Права потерпілого (khrpg.org) (дата звернення: 04.05.2022)

4. Визнання особи потерпілою, її права та обов'язки. URL: Визнання особи потерпілою, її права та обов'язки — WikiLegalAid(дата звернення: 04.05.2022)

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року -URL: Кримінальний кодекс України | від 05.04.2001 № 2341-III (rada.gov.ua) (дата звернення: 04.05.2022)

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД
ОЗНАКИ ПРАВОПОРУШЕННЯ «КОНТРАБАНДА»**

Скиба Віталій Михайлович,

викладач права

Пивоварчук Вікторія Сергіївна,

здобувач ОКР молодший спеціаліст

I V курсу спеціальності «Право»

Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Анотація: В статті систематизовано та виокремлено фактори кримінальних процесів у сфері у господарських діяльностях в яких контрабанда набула значного поширення.

Ключові слова: контрабанда, контрафактна продукція, тютюнові вироби, збитки, митна безпека, митні збори, податки.

Недостатня захищеність легітимних економічних відносин стала визначальною причиною кримінальних процесів у сфері господарської діяльності, серед яких контрабанда набула значного поширення.

За оцінкою Кабінету Міністрів України, контрабанда завдає суттєвої шкоди економічним відносинам у сфері господарської діяльності нашої держави. Збитків зазнають інтереси вітчизняного товаровиробника і порушується нормальний порядок товарівідносин на внутрішньому ринку України та у сфері зовнішньої торгівлі, що, у свою чергу, негативно позначається на розвитку економічних відносин між державами, гальмує входження України до загальносвітового економічного простору. Нелегальне ввезення іноземних товарів зменшує попит на вітчизняну продукцію. Порушується монополія держави на експорт та імпорт певних груп товарів, особливо на ті з них, що виключені із загального товарообігу. Крім того, результати такої злочинної діяльності негативно впливають на суспільні

відносини у сфері захисту життя та здоров'я громадян (контрабанда зброї та боєприпасів, ядерних матеріалів та речовин), прав громадян у галузі користування культурними цінностями, культурним надбанням нашої держави, іншим інтересам особи. Незважаючи на зазначені загрози, контрабанда досі не дістала належної правової оцінки.

Більшість науковців визнає, що контрабандний провіз товарів завдає, в першу чергу, пряму економічну шкоду державі, оскільки в бюджет не надходять встановлені законодавством України митні платежі. В сучасній науковій літературі контрабанда практично однотайно визнається злочином у сфері господарської діяльності.

Наявна конструкція ст. 201 Кримінального кодексу України є недосконалою. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки контрабанди мають бути вивчені більш глибоко, що певною мірою сприятиме призначенню кримінального покарання залежно від ступеня суспільної небезпеки цього злочину та переміщуваних предметів контрабанди [6].

Об'єктом складу злочину є суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом щодо забезпечення господарської діяльності в Україні. Основним безпосереднім об'єктом варто визнати охоронювані суспільні відносини щодо встановленого порядку переміщення відповідних предметів через митний кордон України.

Відповідно до чинного законодавства, додатковим безпосереднім об'єктом контрабанди є суспільні відносини, які охороняються кримінальним правом щодо встановленого порядку переміщення через митний кордон України товарів, історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України [4].

Окремі науковці зазначають, що факультативним безпосереднім об'єктом контрабанди, залежно від предмета, переміщуваного через митний кордон

України, можуть бути суспільні відносини, які охороняються кримінальним правом стосовно сплати податків, зборів, обов'язкових платежів державі, забезпечення прав громадян на культурну спадщину, громадської безпеки, життя та здоров'я населення тощо.

Контрабанда належить до злочинів, характерною особливістю яких є обов'язкова наявність предмета, на який безпосередньо спрямовуються злочинні дії винного і через який він посягає на суспільні відносини, що характеризують об'єкт цього злочину. Отже, контрабанда належить до злочинів, предмет яких безпосередньо встановлений в самому законі, а також є необхідною ознакою складу злочину і впливає на його кваліфікацію.

Розглядаючи об'єктивну сторону цього злочину, потрібно зазначити, що контрабанда є закінченим злочином з моменту фактичного переміщення товару через митний кордон [5].

Відносно добровільної відмови від вчинення злочину, то вона можлива лише до заповнення та подачі до митного органу громадянином митної декларації. Не може вважатися добровільною відмовою від вчинення злочину видача предметів контрабанди або повідомлення митному органу про наявність уже після вказаних дій. Видача предметів контрабанди вже після заповнення та подачі митної декларації може бути врахована як пом'якшуюча відповідальність обставина.

У цьому контексті і зарубіжне законодавство має різні погляди на питання відповідальності за контрабанду. Наприклад, кримінальне законодавство Іспанії не передбачає окремої норми, яка регламентує відповідальність за контрабанду, а норми за незаконне переміщення згідно з предметом злочину поміщено у відповідні глави КК цієї країни. Натомість у КК Болгарії, всі можливі злочинні дії з незаконного переміщення товарів, зброї, наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих речовин та ін., а також усі кваліфікуючі ознаки контрабанди закріплено в одній статті, окрім ст. 242 а "Псевдотранзит". До речі дана норма в КК Болгарії є чи не єдиним прикладом прямо передбаченої кримінальної відповідальності за так званий

“перерваний” транзит [6].

Однак удосконалення національного законодавства має відбуватися не тільки шляхом прямого запозичення законодавства європейських та інших країн, але й з врахуванням власного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил: підручник / за заг. ред. Войцещука А. Д. Хмельницький: видавництво «ІНТРАДА», 2008. 329 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41434> (дата звернення: 06.05.2022)

2. Бутін Андрій. Чи потрібна криміналізація товарної контрабанди? Аналітично-консультативна робота. К., 2020. 17 с. URL: http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/IER/2020/%D0%A0%D0%A0_Goods_smuggling_1.pdf (дата звернення: 06.05.2022)

3. Додін Є. В. Відповідальність за порушення митних правил - самостійний вид юридичної відповідальності / Є. В. Додін // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. - Одеса : Фенікс, 2013. - Т. 1. - С. 444-446 URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6307> (дата звернення: 06.05.2022)

4. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність контрабанди і правова відповідальність за її вчинення. Форум права. 2012. № 1. С. 281–288. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_met a&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2012_1_44 (дата звернення: 06.05.2022)

5. Митний кодекс України: науково-практичний коментар / В. Ю. Хомутич, Т. І. Єфименко, П. В. Пашко, М. Г. Шульга та ін.; за заг. ред.

В. Ю. Хомути́ніка. К.: Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», 2012. Т.3. 504 с. 140 URL: Наукова бібліотека НР національного університету імені І ... (дата звернення: 06.05.2022)

6. Кримінальний кодекс України; Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 06.05.2022)

УДК 342.

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Твердохліб Ярослав Васильович,
студент навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:

Задаля Дмитро Костянтинович,
к.ю.н., доц., кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація. У світі, де з кожним днем збільшується кількість збройних конфліктів нагальною стає проблема захисту прав людини під час здійснення таких дій. Міжнародний конфлікт – проблема не лишень держави\держав, на території яких відбуваються такі дії, а усієї світової спільноті в цілому. Дане питання розглядали: Флек Д., Л. Моір, Л. Перна, І. Сандез, Б. Цімерман, Ф. Мартін, Ш. Шаблі, Р. Вілсон, Дж. Сімон та інші.

Ключові слова: збройний конфлікт неміжнародного характеру, Женевські конвенції 1949 року, права людини, елементарні міркування гуманності.

Відповідно до визначення, запропонованого Міжнародним комітетом червоного хреста, збройний конфлікт – це збройне протистояння, що відбувається між державами, або тривале збройне протистояння між урядовою владою та організованими збройними угрупованнями, або ж лише між організованими збройними угрупованнями [1, с. 3].

Під час збройного конфлікту одна з воюючих сторін може окупувати повністю або частково територію іншої воюючої сторони. Режим воєнної окупації регламентується IV Конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі

та додатком до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р., Женевськими конвенціями 1949 р. і Додатковими протоколами I і II до них 1977 р. Режиму воєнної окупації присвячений Розділ III «Військове керівництво на території держави-супротивника» IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р. Згідно із ст. 42 цієї Конвенції окупованою територією вважається територія, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Воєнна окупація починається з моменту встановлення фактичного контролю над певною територією і триває до втрати цього контролю над нею. На цій території створюється окупаційна адміністрація, яка повинна здійснювати свої функції відповідно до норм міжнародного права. Окупаційна адміністрація зобов'язана допускати діяльність місцевих суддів і урядовців, але не може примусити їх до цього. Окупаційна влада може використовувати для своїх потреб державні будівлі та споруди, але без набуття на них права власності. Сторона, що захопила територію, повинна вжити всіх залежних від неї заходів, аби відновити й забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись чинних у державі законів, за винятком ситуацій, коли це Права людини у міжнародному праві абсолютно неможливо. Вимога до поваги чинних у державі законів означає, що держава-окупант не повинна змінювати, призупиняти або замінити чинне законодавство своїм. Важливим аспектом є те, що окупація не означає втрати суверенітету зайнятої території. З цього виходить, що окупація не тягне за собою завоювання, тобто повного підкорення переможеної сторони переможцю, яке передбачає закінчення війни й припинення існування переможеної держави. Для окупації характерні збереження владних структур і продовження опору й військових операцій проти держави-окупанта. Державі, що окупує, забороняються з будь-яких мотивів викрадення, а також депортація (насильницьке переміщення) населення окупованої території на свою територію або третьої держави. Проте для забезпечення безпеки населення або з особливо вагомих військових міркувань можлива повна або часткова евакуація певного окупованого району.

Окупаційна влада не може примушувати населення окупованих територій служити у своїх збройних силах або допоміжних підрозділах, а також примушувати до надання відомостей про армію й оборонні засоби іншої воюючої держави, змушувати складати присягу на вірність державі-окупанту. Особи, яким понад 18 років, можуть бути направлені на примусові роботи, якщо це необхідно для потреб окупаційної армії або пов'язано з діяльністю комунальних підприємств, забезпеченням населення харчуванням, житлом, одягом, транспортом, медичною допомогою. Окупаційна адміністрація повинна поважати честь і гідність, права та релігійні переконання населення зайнятих територій [2, с. 310].

Необхідність гарантування дотримання прав людини навіть у воєнний час повністю визнана, зокрема статті Женевських конвенцій про гуманітарне право від 1949 року передбачають, що під час збройних конфліктів особи, які знаходяться під захистом цих конвенцій, мають «за всіх обставин користуватися гуманним поведінням без будь-якої дискримінації з причин раси, кольору шкіри, релігії або віри, статі, походження або майнового стану чи будь-яких аналогічних критеріїв».

Окремого розгляду потребують питання, що пов'язані з захистом жінок і дітей. Зокрема, Міжнародний Комітет Червоного Хреста стверджує, що найбільшій небезпеці піддаються жінки. Це стосується як допиту жінок-полонених, які в більшості випадків закінчуються негативно для останніх, так само і у випадку арешту чи навіть у захопленні в заручники. Коли йдеться мова про збройний конфлікт, який не є міжнародним, захоплені в полон жінки не мають права на статус військовополонених, проте вони користуються усіма правами, які зазначені в ст. 4 Додаткового протоколу II. Міжнародно-правове регулювання здійснюється Декларацією про захист жінок і дітей за надзвичайних обставин і під час збройних конфліктів, прийнята Генеральною Асамблеєю в 1974 році, у якій зазначено, що всі форми репресій, жорстокого і нелюдського поводження з жінками і дітьми – включаючи перебування у в'язниці, катування, розстріли, масові арешти, колективні покарання,

руйнування житла і насильницьке вигнання з місць проживання, що здійснюється воюючими сторонами під час проведення воєнних операцій або на окупованих територіях, – все це вважається злочином [3;4].

Між правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом є суттєві відмінності. Поперше, гуманітарне право покликане обмежити лиха війни, а право прав людини захистити людину від свавільних дій. Ці дві галузі права розвивалися паралельно і сьогодні лишуються відокремленими, хоча й тісно пов'язаними, галузями міжнародного права. По-друге, гуманітарне право, застосовне під час внутрішніх збройних конфліктів, є обов'язковим для всіх сторін конфлікту (як для урядових військ, так і для організованих збройних груп), тоді як право прав людини створює зобов'язання лише для уряду. Потретє, міжнародне гуманітарне право є обов'язковим і немає жодних виключень, тоді як міжнародні договори у сфері захисту прав людини часто містять положення, що передбачають можливість відступу від закріплених прав за певних обставин. Як приклад можна навести Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Відповідно до частини першої статті 4 під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань, але лише тією мірою в якій це вимагає гострота становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Подібне положення можна знайти у статті 15 Європейської конвенції про права людини: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом». Війна, або ж у контексті нашого дослідження громадянська війна, безперечно є ситуацією, що може загрожувати життю нації, а тому і Конвенція про захист

прав людини та основоположних свобод прямо вказує на це як на підставу, що виправдовує відступ держави від виконання зобов'язань [1, с. 4].

Отже, кожна зі сторін внутрішнього збройного конфлікту зобов'язана дотримуватися основоположних гуманітарних принципів, закріплених у статті 3 спільній для всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 року. Зазначені положення розвинуті та доповнені Другим женевським протоколом 1977 року. Стаття 3, спільна для Женевських конвенцій, і Другий Женевський протокол мають однакову юридичну силу для всіх сторін внутрішнього збройного конфлікту (як для урядових військ, так і для повстанців).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ:

1. Алямкін Р. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. 2014. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILE=&_S21STR=Nzizvru_2014_6_12 (дата звернення: 15.10.2022).

2. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета- Принт», 2021. 404 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11349> (дата звернення: 15.10.2022).

3. Левкович С. Ю. Захист прав і свобод окремих категорій осіб під час збройних конфліктів. 2015. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3282/Problemy%20zahysstu%20prav%201yudyny%2010.12.2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.10.2022).

4. Чепік-Трегубенко О. С. Удосконалення взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2 (76). С. 120-126.

УДК 342.

ЩОДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Твердохліб Ярослав Васильович,
Студент навчально-наукового
інститут права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:

Коршун Анатолій Олександрович
к.ю.н., доцент кафедри загально правових дисциплін,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація: Досліджується сутність принципів адміністративного права України, аналізуються різні підходи науковців щодо їх класифікації.

Ключові слова: принципи адміністративного права, класифікація принципів, загальні принципи, спеціальні принципи, зовнішні принципи, внутрішні принципи.

Дослідження принципів адміністративного права має важливе значення для розуміння, аналізу та вдосконалення самого права, а також його найважливіших інститутів і підгалузей, для подальшого розвитку всього механізму адміністративно-правового регулювання, створення нового адміністративного законодавства, зміцнення законності, поліпшення правозастосовчої та правотворчої діяльності органів виконавчої влади.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дане питання вивчали в своїх працях В. Б. Авер'янов; Г. В. Атаманчук; В. Д. Бакуменко, Ю. П. Битяк та ін.

Принципи характеризуються двома ознаками:

а) належністю до пізнаних наукою і практикою позитивних закономірностей;

б) зафіксованістю в суспільній свідомості (відповідних поняттях).

Таким чином, можна дійти висновку, що принципи адміністративного права, передусім, визначають механізм правового регулювання (адміністративного) відносин, є підґрунтям права, впливають на його формування та розвиток. Тобто фактично виражають природу адміністративного права, визначають його особливості тощо.

В. І. Курило відділяє такі загальні принципи:

- принцип верховенства права та правового закону;
- принцип рівності однорідних суб'єктів адміністративного права перед законом;
- принцип демократизму;
- принцип взаємної відповідальності суб'єктів публічної адміністрації і об'єктів публічного управління;
- принцип гуманізму і справедливості у взаємовідносинах між суб'єктами публічної адміністрації та об'єктами публічного управління.

Так, принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина зумовлений положеннями ст. 3 Конституції України, а саме: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». З огляду на такі положення, діяльність держави, в тому числі і державне управління, спрямовані насамперед на задоволення потреб людини і громадянина у певній галузі, тобто діяльність держави покликана створити відповідні умови для реалізації прав громадян [1, с. 117].

Як зазначають вітчизняні науковці В. Б. Авер'янов та Г. Й. Ткач, серед принципів сучасного адміністративного права можна виділити загальні і спеціальні. Загальні принципи мають фундаментальне значення для всієї галузі адміністративного права. Як правило, вони виявляються і деталізуються в принципах спеціальних, характерних для окремих інститутів адміністративного

права: принципах державної служби, принципах адміністративної відповідальності, принципах адміністративного процесу тощо.

До загальних принципів можна віднести: принцип законності; принцип пріоритету прав та свобод людини і громадянина; принцип рівності громадян перед законом; принцип демократизму нормотворчості й реалізації права; принцип взаємної відповідальності держави і людини; принцип гуманізму і справедливості у взаємовідносинах між державою і людиною [2;5].

Вчений Ю. П. Битяк виділяє внутрішні та зовнішні принципи адміністративного права.

До внутрішніх принципів він відносить наступні: відповідність адміністративного права положенням Конституції України; верховенство адміністративно-правового закону в системі нормативних актів, які містять адміністративно-правові норми; наявність власного підґрунтя формування й розвитку; спеціалізація; відповідність адміністративно-правових законів певним положенням міжнародно-правових договорів із питань адміністративного права, учасницею яких є Україна.

Щодо визначення змісту зовнішніх принципів, то Ю. П. Битяк поділяє їх на загальносоціальні та спеціально-галузеві. Спеціально-галузеві принципи адміністративного права, в свою чергу, поділяються на основні принципи та принципи формування й функціонування його відповідних частин (інститутів).

До основних принципів він відносить: служіння органів виконавчої влади та їх апарату суспільству й людині; обмеженість втручання органів виконавчої влади в громадянське й особисте життя людини; повнота прав і свобод громадян у адміністративно-правовій сфері; взаємна відповідальність; визначення мінімально необхідних повноважень органів державної виконавчої влади; оптимальне доповнення й урівноваження державно-владних повноважень органів виконавчої влади з повноваженнями органів самоврядування.

А. А. Пухтецька здійснила класифікацію принципів адміністративного права наблизивши їх до європейських принципів, зокрема вона виділяє:

принцип верховенства права; інституційні принципи: принцип децентралізації; принцип централізації; принцип деконцентрації; принципи діяльності: юридична визначеність; відкритість і прозорість; відповідальність; ефективність та результативність [3, с. 98].

Слід відмітити, що вивчення принципів адміністративного права в європейських підручниках не систематизовано в окремі глави чи розділи, навпаки, взаємозв'язки та ієрархія принципів адміністративного права, що належать до наднаціонального та національної підсистем розпорошені у сталих складових курсу «Адміністративне право». З одного боку, це може бути пояснено тим, що вивчення змісту, співвідношення, вимог щодо дотримання тих чи інших принципів адміністративного права не є основним предметом загального курсу з адміністративного права, що має ознайомчий характер, та спрямований на формування знань про систему органів національної адміністрації, адміністративно-правові засади їх правового статусу, загальні засади перегляду актів національної адміністрації та судового перегляду засобами адміністративної юстиції, загальних засад відповідальності органів публічної адміністрації, проходження державної служби тощо.

А з іншого боку, мабуть, важливо враховувати те, що вивчення адміністративного права в європейських країнах не зазнавало тих змістовних деформацій, які відбулися за часів заборони вивчення адміністративного права у вищих навчальних закладах в першій половині ХХ століття, а також підміни власних інститутів адміністративного права нехарактерними йому теоретичними питаннями державного будівництва, соціального управління, вивчення джерел права, конституційних засад організації державної влади, що переобтяжують зміст переважної більшості програм навчальної дисципліни «Адміністративне право України» і донині [4, с. 176].

З урахуванням вищевикладеного вітчизняна адміністративно - правова доктрина потребує комплексного перегляду усталених поглядів щодо визначення принципів адміністративного права, оскільки їх переважна більшість сформувалася в попередній період та потребує якісного оновлення

основоположних категорій, в тому числі з урахуванням європейських принципів адміністративного права.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ:

1. Максименцева Н. Співвідношення принципів адміністративного права та принципів державного управління. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/27.pdf> (дата звернення: 15.10.2022).

2. Наливайко Л. Р., Коршун А. О. Методологія пізнання принципу гласності відкритості діяльності органів судової влади. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 81-86.

3. Дідик Н. І. Щодо питання класифікації принципів адміністративного права України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2127/1/3-2011dniaru.pdf> (дата звернення: 15.10.2022).

4. Пухтецька А. А. Актуалізація підходів до розуміння значення принципів адміністративного права. URL: <http://surl.li/ditqt> (дата звернення: 15.10.2022).

5. Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2022. 192 с.

ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Фастовець Наталія Валеріївна,

к.н.з держ. упр., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Теорія трьох поколінь прав людини є науковою систематизацією прав людини в історичному контексті. Різні категорії прав було систематизовано залежно від часу їх виникнення. Автором теорії «трьох поколінь» прав людини став чеський юрист Карел Васак, перший генеральний секретар Міжнародного інституту прав людини в Страсбурзі. (1979р.).

Мета статті. Проаналізувати існуючу наукову класифікацію, відповідно до якої права людини включають чотири покоління останніх.

Перше покоління прав людини – невідчужувані особисті і політичні права, які є основою інституту прав людини. До складу прав першого покоління входять: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті і свобода думки, тощо. В міжнародних документах ці права інтерпретуються як невідчужувані й не підлягають обмеженню.

Поява цих прав обумовлена процесом виникнення буржуазних революцій у Європі та боротьбою за незалежність США (XVII-XIX ст.) [1].

Права людини першого покоління пов'язані із встановленням меж втручання державної влади у особисте життя людей і на забезпечення формальної рівності всіх. Кожен громадянин або підданий має право користуватися однаковими правами не залежно від його соціального статусу чи походження.

Феодальний державний устрій, який був змінений буржуазними революціями, був побудований за принципом нерівності та мав вертикальну

ієрархічну структуру: дворяни, священники, жителі міст, селяни. Всі верстви населення були приналежними до відповідного класу і мали свій власний правовий статус, зумовлений належністю до певного стану, свої привілеї і обов'язки, свої закони і звичаї, свій окремий суд, який здійснював правосуддя.

Головною ідеєю суспільних змін періоду революцій XVII-XIX ст. стала ідея формальної рівності, яка виражалася в визнанні рівних прав за всіма людьми перед законом і судом. Захист людини від свавілля держави забезпечується правом на особисту недоторканість, свободою слова, свободою релігії, свободою зібрань, правом на справедливий суд, правом на участь в управлінні державою, заборонаю тортур.

Як вже зазначалось вище, права першого покоління є невідчужуваними від людини, та такими, які виражають незалежність особистості від державної влади. Держава зобов'язана утримуватися від втручання у сфери, врегульовані цими правами. Таким чином, всі люди є рівними та вільними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є непорушними та не можуть бути скасовані [2, с. 21].

Інша назва цих прав – негативні права, оскільки вони закріплюють автономію особистості щодо держави, оберігають людину від свавілля з боку держави. Перші юридичні акти, що фіксують «негативні» права людини, були створені під час буржуазних революцій XVII—XVIII ст. Так, англійський Білль про права 1689р. — акт, здебільшого присвячений діяльності парламенту, містив положення про заборону тортур і про право індивідуальних петицій до короля [3 с.197]. Схожі за змістом права закріпили Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), Конституція США, яка в 1789— 1791 рр. була доповнена першими 10 поправками, що одержали загальну назву Білль про права.

Перелічені акти стали гарантами свободи і недоторканності особи, закріпили непорушність приватної власності, право на самозахист і опір пригнобленню [3 с.197]. Таким чином у XIX ст. в результаті формально-юридичного закріплення особистих, економічних та політичних прав,

завершився етап формування першого покоління прав людини.

Друге покоління прав людини формується в середині XIX ст. під впливом швидкого економічного зростання, спричиненого індустріальною революцією, яка відбувається в розвинених країнах світу. До складу другого покоління прав людини відносять: право на працю, на відпочинок, на освіту, на достатній рівень життя, на соціальне забезпечення та медичну допомогу, на захист материнства й дитинства тощо. У зв'язку із тим, що ці права стосуються благ, які людина має право одержувати від суспільства їх називають «позитивні права». Яскравим прикладами «позитивних прав» є Конституція Франції, яка у 1848р. закріпила право на вільну працю, соціальну допомогу через безробіття, старість, сирітство, інвалідність та Франкфуртська Конституція Німеччини, яка у 1849р. закріпила право на безплатну початкову освіту.

Третє покоління прав людини (солідарні права) є результатом розвитку національної держави. Права третього покоління покликані подолати автономію окремих індивідів, що конкурують між собою, і забезпечити соціальну солідарність, що дозволить людям повністю розкрити свій потенціал за допомогою спільної участі в соціальному житті різних співтовариств, до яких вони належать [4 с.59]. В результаті антиколоніального руху і буржуазних революцій в країнах Азії, Африки і Латинської Америки з'являється правова основа для формування третього покоління прав людини. До складу третього покоління прав людини входять: право на політичне, економічне, соціальне і культурне самовизначення, право на економічний і соціальний розвиток, а також право на використання спільної спадщини людства. Крім того до прав третього покоління відносять: право на мир, право на здоров'я і безпечне навколишнє середовище і право на гуманітарну допомогу. Таким чином права третього покоління можна назвати (колективними) солідарними - правами всього людства. У XXI ст. відбуваються процеси становлення *четвертого покоління прав людини*, до яких привели наукові відкриттями в галузі генетики мікробіології, медицини. Права людини у XXI ст., розповсюджуються на психофізіологічну сферу (право людини на трансплантацію органів, право на

евтаназію, право на сурогатне материнство, право на зміну статі, право на використання «віртуальної реальності» тощо). Соціальна реальність супроводжується розвитком медицини, інновацій та технічним прогресом, що змінює суспільні відносини та впливає на еволюційний розвиток системи прав людини. В загальному сенсі права четвертого покоління вирішують можливості сутності і життя людини, а тому містять певні заборони (як приклад - заборона клонування людини). Крім того четверте покоління людських прав є дає людині можливість здійснювати вибір правомірної поведінки в умовах автономії і незалежності людини у межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії.

Висновок. Таким чином покоління прав людини – є класифікацією прав людини, відповідно до їх часового розвитку. Перші два покоління є правами і свободами, що належать кожному індивіду. Третє покоління прав є правами народів. Четверте покоління прав людини є проявом наукового розвитку і розширення існуючого переліку прав і свобод.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф. Скакун // К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1867010843034/pravo/teoriya_pokolin_prav_lyudini.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 584с.
4. Христова Г. О. Гарантії прав людини. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 53–56.
4. Шибаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії — поколінь прав людини в умовах європейської міждержавної інтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород. 2015. Т. 1. Вип. 31. С. 59.

НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНІ

Фастовець Наталія Валеріївна,

к.н.з держ. упр., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Діяльність держави в сфері охорони здоров'я завжди є актуальною. В умовах військової агресії Російської Федерації в Україні загострилося питання реабілітації військових, що отримали поранення внаслідок військових дій на території України. Станом на початок літа 2022 року за незалежність України воюють близько 700 тис. захисників та захисниць України. Щодня зростає кількість травмованих і поранених, котрих необхідно лікувати та реабілітувати з метою повернення їх до повноцінного життя. Відповідно одним із головних пріоритетів державної соціальної політики у сфері медичного забезпечення на сучасному етапі є удосконалення комплексної медичної реабілітації військовослужбовців.

Метою статті є висвітлення стану нормативного забезпечення медичної реабілітації військових в Україні. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) до 2001р. термін реабілітація (re — знову, habilitas — здатність, спроможність) визначила як комплексне та скоординоване використання медичних, соціальних, освітніх та професійних заходів для тренування або перепідготовки неповноспроможної особи до якнайвищого рівня функціональних можливостей [1]. На 54-й сесії ВООЗ у 2001р. було прийнято Міжнародну класифікацію функціонування обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ). МКФ сформувала модель, відповідно якої, реабілітацію починають кваліфікувати як «скоординований процес, що посилює діяльність і участь людей з обмеженими можливостями для досягнення оптимальної

соціальної інтеграції» [2]. МКФ уточнює поняття «здоров'я» та «інвалідність». Так, згідно МКФ інвалідністю є пониження почуття власної гідності людини та гідності в очах інших людей. Таким чином, МКФ вводить в поняття інвалідності додатково, крім медичної та біологічної дисфункції психологічний аспект [2]. Законодавство України трактує термін «реабілітація» як комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем [3].

Основи законодавства України про охорону здоров'я статтею 35 трактують поняття медичної реабілітації як виду медичної допомоги, що надається пацієнтам в амбулаторних або стаціонарних умовах і включає систему медичних та інших заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою створення умов для повернення особи до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання» [4]. В Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 20 січня 2006р. в ст. 1 поняття «медична реабілітація» визначено як – систему лікувальних заходів, що спрямовані на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою забезпечення умов для повернення особи до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання» [5]. Відповідно наказу Міністерства оборони України від 27 грудня 2016р. «Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України» медична реабілітація – це система лікувальних заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених унаслідок захворювання (травми) функцій та активізацію компенсаторних можливостей організму людини з метою забезпечення оптимальних умов для її повернення до нормальної життєдіяльності та роботи (військової служби) [6]. Медична реабілітація військовослужбовців відноситься

до провідних принципів Воєнно-медичної доктрини України [7], але попри це, вагомої реалізації ця теза в законодавстві України не отримала. До початку військової агресії Російської Федерації проти України в національному законодавстві основним нормативно – правовим актом, що регулює питання реабілітації військових був Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 р. № 2961-IV (далі Закон) [5]. Право на реабілітацію, згідно цього Закону, має особа, визнана інвалідом. Встановлює статус інваліда медико-соціальна експертна комісія (МСЕК). Лише після рішення МСЕК про визнання військовослужбовця інвалідом, реабілітація останнього здійснюється в порядку, визначеному цим Законом. Таким чином до 24 лютого 2022р. медичну реабілітацію могли проходити тільки ті військовослужбовці, які набули статус «інваліда війни».

1 квітня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»(далі – Закон про статус ветеранів), яким було внесено зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо вдосконалення порядку надання медичної допомоги військовослужбовцям України в умовах воєнного стану [8]. Внесені зміни мають забезпечити умови для належного лікування військовослужбовців в умовах воєнного стану. Зміни спрямовані на розширення можливостей забезпечення проведення лікування військовослужбовців за межами України в умовах воєнного стану, а також здійснення безоплатної медико - психологічної реабілітації у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до них за рахунок держави. Крім того, урядом ухвалено рішення, розроблене Міністерством соціальної політики, щодо спрощення процедури отримання допоміжних засобів реабілітації для людей, постраждалих внаслідок військового вторгнення Росії на територію України, як військовослужбовців Збройних сил України та інших військових формувань, так і добровольців територіальної оборони, і мирних громадян. Так, у разі, якщо

військовослужбовці зазнали ушкодження здоров'я внаслідок участі в обороні України у період дії воєнного стану, то за висновком ВЛК можуть направлятися для лікування або медико - психологічної реабілітації за кордон. На таких військових, а також медичний персонал, який їх супроводжує, не поширюються обмеження щодо виїзду. Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 12.04.2022 р. №454 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України» внесено зміни до постанови КМУ від 01.10.2014 р. №518 «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом окремих категорій громадян, які втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок» (зі змінами), та в постанову КМУ від 05.04.2012 р. №321 «Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, їх переліку» [9, 10, 11]. Відповідно внесених змін особи, які під час служби, трудової та іншої діяльності, а також внаслідок проживання на відповідній території, отримали поранення, контузію, каліцтво або захворювання, перебуваючи безпосередньо в районах та у період проведення воєнних (бойових) дій або в районах, що піддавалися бомбардуванням, авіаударам та іншим збройним нападам під час військової агресії Російської Федерації проти України на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій (ЛКК) закладів охорони здоров'я чи рішень військово-лікарських комісій (ВЛК) незалежно від встановлення інвалідності мають право на безкоштовне отримання допоміжних засобів реабілітації [9, 10, 11]. Крім того, зміни передбачають введення спрощеної процедури подання та розгляду документів для протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями

та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом шляхом подачі таких документів, в тому числі до територіальних відділень Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю (за місцем перебування або проживання), а також – переліку документів, необхідних для оплати вартості виданих виробів, грошових компенсацій та/або наданих послуг для учасників бойових дій [9, 10, 11].

Висновок. Таким чином, в Україні проведено комплекс нормативних змін, які удосконалюють процедурні і частково фінансові питання реабілітації військових. Залишаються не вирішеними проблеми, пов'язані із створенням єдиної організаційної системи заходів медичної, психологічної та соціальної реабілітації учасників бойових дій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. World Health Organization (WHO). International classification of impairments, disabilities, and handicaps (ICIDH). — Geneva: WHO, 1980. — 175 р.1. Гайда
2. Медико-соціальне обґрунтування удосконалення системи медичної реабілітації військовослужбовців на регіональному рівні: Дис. ...канд. медич. наук: 14.02.03 / Іван Михайлович Гайда; Українська військово-медична академія МО України. – Ужгородський національний університет МОН України, Київ, 2018.
3. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03 грудня 2020 року №1053-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2021р. - №8. - Ст. 59.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 26 січня 1993 року 2427-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1993р. - №4. - Ст. 19.
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 20 січня 2006 року №2961-IV. Відомості Верховної Ради України. – 2006р. - №2. - Ст. 36.
6. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного

лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 04.11.2016р. № 591 // Офіційний вісник України. - 2016 р. - № 100, стор. 77, стаття 3266, код акта 84200/2016.

7. Воєнно-медична доктрина України: постанова Кабінету міністрів України від 31.10.2018 № 910. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-%D0%BF#Text>.

8. Про внесення зміни до статті 11 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" щодо вдосконалення порядку надання медичної допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану: Закон України від 12.04.2022р. № 2171-IX // Урядовий кур'єр від 16.04.2022р. - № 88.

9. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України 12.04.2022 р. №454 // Урядовий кур'єр від 19.04.2022 — № 90.

10. Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, їх переліку: Постанови Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. №321 // Урядовий кур'єр від 26.04.2012 — № 76.

11. Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом окремих категорій громадян, які втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок: Постанови Кабінету Міністрів України від 01.10.2014р. №518 // Урядовий кур'єр від 11.10.2014 — № 188.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНДИВІДА

Фастовець Наталія Валеріївна,

к.н.з держ. упр., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Дійсні політичні реалії сьогодення свідчать про відсутність у певної кількості країн та їх громадян розуміння базових правових основ, що регулюють взаємовідносини та забезпечують упорядкованість життєдіяльності людей в різних країнах та мирне міжнародне становище.

Одною з таких фундаментальних основ сучасних правовідносин є правовий статус індивіда, який являється складовою частиною системи правосуб'єктності індивіда, а тому відіграє важливу роль як в житті людини, так і в еволюції суспільства.

Мета роботи полягає в тому, щоб більш детально ознайомитись із структурою правового статусу індивіда.

Важливим для з'ясування структури правового статусу індивіда є усвідомлення значення таких понять як «людина» та «індивід». В суспільствознавстві поняття «людина» використовується в якості загального поняття задля характеристики спільних для всіх людей рис, ознак та якостей. Так, людиною є істота, яка поєднує в собі два напрями розвитку: біологічний (є представником біологічного виду і характеризується певною тілесною організацією, має високорозвинений мозок, особливості морфології, що визначає її приналежність до виду *homo sapiens*) та соціальний (є носієм свідомості) [1]. Риси (ознаки) людини умовно поділяють на три складові категорії.

1. Біологічні риси: інстинкти, біологічні програми розвитку, анатомія, фізіологія.

2. Психологічні риси людини включають емоції, характер, внутрішній світ.

3. Соціальні риси - свідомість, мислення, мова, здатність контролювати свої інстинкти, здатність реалізовувати власні інтереси, здатність створювати знаряддя праці, використовувати та удосконалювати ці знаряддя праці.

Термін «індивід» (походить від лат. *individuum* –«неподільне», а в англ. мові – «*individual*») в законодавстві України не закріплено. У наукових філософських джерелах термін «індивід» відносно до людини використовується з метою вказати на біологічно зумовлену приналежність конкретної людини до людського роду. Так, «індивідом є людина, як одинична природна істота, представник виду *homo sapiens*, результат філогенетичного й онтогенетичного розвитку, єдності вродженого і набутого, носій індивідуально - своєрідних природних властивостей. Поняття «людина» передбачає сукупність усіх особливостей, властивих людям, незалежно від того, чи є вони у певної конкретної людини, чи не має. Індивідом можна вважати новонароджену дитину, дорослу особу, представника племені чи цивілізації, держави» [1].

Науковці наголошують, що термін «індивід» є вужчим ніж термін «людина» у зв'язку із тим, що він етимологічно позначає неподільне і за характером є таким, що звертається до людини як одиничного, а не множинного [2, с. 425].

«Індивід – це окрема особина роду і те особливе у людині, що виділяє його з-поміж інших людських істот та вроджена природна данність, котра була розгорнута соціалізацією. Це особлива одинична цілісність, для якої характерна цілісність морфологічно та психофізіологічної організації, стійкість у взаємодії з природним і соціальним середовищем та активна життєдіяльність. [3, с.67].

І. Л. Бородін пише, що індивід - це людина в психофізіологічному аспекті, окремий представник людськості, життя, діяльність якого можна охарактеризувати на різних рівнях. [2, с. 425].

А. М. Шульга пропонує розуміти під індивідом людину як відносно відокремлену соціальну одиницю певного соціуму [4, с. 68].

Таким чином, термін «індивід» з точки зору юридичної науки, означає людину, яка є окремим соціальним суб'єктом певного соціуму. Кожна людина (індивід), народжуючись, потрапляє в реальні умов певного соціуму, у певний час, і застає сформовану певним чином систему соціальних відносин. Далі, життя людини у певному суспільстві проходить під впливом відносин, що формують її індивідуальність та спонукають до комунікації з іншими соціальними суб'єктами. Характер комунікації індивіда залежить від його індивідуальних та соціальних характеристик (вік, стать, соціальна приналежність, тощо), соціальних умов існування, рівня розвитку суспільства, права і держави. Крім того, буття індивіда в соціумі регулюється певним набором соціальних і правових правил поведінки, які в комплексі формують його соціальне і правове положення в суспільстві, або соціальний та правовий статус. Необхідно зазначити, що соціальний статус індивіда є основою його правового статусу.

Правовий статус в юридичній науці визначається як юридичне закріплене становище суб'єкта права в соціально-правовій реальності. *Структура правового статусу індивіда* включає в себе: статусоутворюючі правові принципи та норми; правосуб'єктність; відносини до країни (підданство, громадянство, іноземне громадянство, безгромадянство); права, свободи, законні інтереси індивіда; обов'язки індивіда; юридичну відповідальність індивіда.

Суспільство є середовищем, яке тяжіє до змін, тому правовий статус індивіда може змінюватися і змінюється під впливом різних соціальних та правових чинників (вікові зміни, розвиток науки, зміна законодавства, зміна влади, тощо). Науковці виділяють три основних види правових статусів індивіда.

Загальний правовий статус - статус індивіда як представника конкретного суспільства. Загальний правовий статус члена конкретного суспільства законодавчо регулюється основними загальними правами, обов'язками і системою відповідальності індивіда (в сучасних країнах -

конституцією). Цей статус носить статичний і узагальнюючий характер (є загальним, єдиним і однаковим для всіх). Загальний правовий статус не залежить від волі окремої особи та являється основоутворюючим (базовим) статусом, який змінюється лише за волею законодавця.

Спеціальний правовий статус (родовий) є таким, що відображає специфіку правового становища конкретних категорій індивідів, які можуть мати додаткові обов'язки та права (військові, державні службовці, студенти, ветерани війни, пенсіонери, посадові особи, тощо).

Індивідуальний правовий статус фіксує становище окремого індивіда в суспільстві (вік, стать, сімейний стан, стан здоров'я, посаду, тощо). Індивідуальний правовий статус містить уточнення загального правового статусу і персоніфікує об'єм прав та обов'язків індивіда. Індивідуальний правовий статус має постійну динаміку і змінюється під впливом подій, які відбуваються в житті конкретного індивіда. Такими подіями може бути: отримання освіти, повноліття, одруження, народження дітей, працевлаштування, зміна місця проживання.

Висновок. З огляду на проведений аналіз визначимо, що правовий статус індивіда – це система норм, яка юридично закріплює становище індивіда в соціально-правовій реальності певного суспільства.

Структура правового статусу індивіда є багаторівневою і відображає систему відносин конкретного індивіда з державою та іншими суб'єктами суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. О. В. Квас М. Г. Верьовко, О. С. Іщенко В. Г. Табачковський В. Л. Скуратівський Людина // Енциклопедія Сучасної України. Т. 18 : електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. URL: https://esu.com.ua/search_articles?id=59900 (дата перегляду: 14.10.2022).

2. І. Л. Бородін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2013. - Вип. 1. - С. 420-427. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_1_49.

3. Щерба С.П. Філософія. – Підручник. – К.: Кондор. – 2007. – С. 275 - 300

4. Шульга, А. М. Поняття «людина», «особистість», «індивід», «громадянин» як елементи професійної правосвідомості юриста / А. М. Шульга // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1 (56). – С. 65-69.

УДК 342.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Черепанов Микола Миколайович

Студент навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти,

Співавтор:

Наливайко Олег Іванович

к. ю. н., доцент,
старший науковий співробітник
секретаріату Вченої ради
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація. У темі досліджено право людини на звернення за захистом своїх прав і свобод до ЄСПЛ. Наголошено, що для України проблема оптимальної організації й ефективної діяльності органів державної влади в забезпеченні прав людини лежить у площині забезпечення верховенства права. Утвердження і захист прав та свобод людини є головною функцією української держави.

Ключові слова: права людини, право на захист, верховенство права, міжнародні стандарти, європейські стандарти, ЄСПЛ, Конституція України, Конвенція, національне законодавство, національна самобутність

У контексті Другої світової війни в 1949 році була заснована Рада Європи - міжнародна регіональна організація європейських країн з метою розширення демократії, об'єднання народів Європи, захисту прав людини, сприяння правовому, культурному, освітньому, захист навколишнього середовища та інші важливі питання. З самого початку діяльності Ради Європи стосувалося принципу поваги до прав людини і був одним із наріжних каменів організації. Рада Європи забезпечує високі стандарти захисту прав людини у своїх

держав-членах насамперед через Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод. Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 року (текст ратифіковано у формі заяв і застережень), а 11 вересня того ж року вона набула чинності. Тому Україна прагне привести своє законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, викладених у Пакті. Зокрема, цим питанням має займатися Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. У 1999 році Парламент Ради Європи порушив питання про можливе припинення членства України в Раді Європи, оскільки країна не поспішала вносити зміни до законодавства у сфері прав людини відповідно до Акту про права людини [1]. У жовтні того ж року представники Європейської ради приїхали в Україну для розслідування ситуації і, за своїми висновками, відклали введення санкцій.

Захист прав людини в ЄСПЛ є доволі дослідженою темою у правовій науці, зокрема в таких робіт, як : Караман І. В., Козіна В. В., Вавринчук Т., Кульчицький Н., Наталія С.

Індивідуальна заява є правом фізичної чи юридичної особи відповідно до статті 34 Європейської конвенції з прав людини. Зокрема, у конкретних статтях зазначено, що «суд може прийняти заяву від будь-якої особи чи групи, яка вважає себе жертвою порушення прав, викладених у Пакті чи протоколах до нього. Держави-учасниці зобов'язуються жодним чином не перешкоджати ефективному здійсненню цього права» [2]. Якщо ви вважаєте, що ви особисто та безпосередньо стали жертвою порушення ваших прав і свобод згідно з Конвенцією, ви можете звернутися до Європейського суду. Кандидати не обов'язково повинні бути громадянами однієї з країн, які ратифікували Конвенцію. Наприклад, громадянин Афганістану (незалежно від законних підстав чи ні) на території однієї з держав-членів Ради Європи може поскаржитися на можливу депортацію, яка в разі виконання може призвести до порушення його прав за статусом, згідно зі статтею 3 [2].

Порушення прав, на які скаржиться заявник, має бути вчинене у межах його «юрисдикції», що зазвичай означає в межах його території. Однак, якщо

країна здійснює так званий «ефективний контроль» над частинами території іншої країни, то особа, яка перебуває на цій території, може звернутися до Європейського суду з прав людини та заявити проти здійснення контролю країною. Так є, наприклад, у справах Європейського суду з прав людини «Pașcu та інші проти Молдови та країни агресора», «Catan та інші проти Республіки Молдова та країни агресора» [3]. Відомо, що більшість заяв до ЄСПЛ щодо порушень прав людини в регіоні АТО (Донецька та Луганська області) були подані одночасно проти країни агресора заявниками або їхніми представниками. Заявник може бути як фізичною, так і юридичною особою, як то, наприклад, компанією або об'єднанням. У цьому зв'язку є хибною думка, яку інколи можна почути, що Європейський суд з *прав людини* розглядає скарги, які стосуються лише прав *людини*, а не прав юридичних осіб. Це не так. Чимало прав, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї, стосуються як фізичних, так і юридичних осіб.

Заявник може скаржитися лише на ті порушення прав, які були допущені безпосередньо та особисто щодо нього (юрисдикція Суду *ratione personae*). Скарга повинна стосуватися одного або більше прав, передбачених у Конвенції або Протоколах до неї (юрисдикція Суду *ratione materiae*). Порушення, на які ви скаржитесь, можуть стосуватися широкого кола питань, якто: катування чи нелюдське поводження з ув'язненими (стаття 3 Конвенції), законність тримання під вартою (стаття 5 Конвенції), порушення при розгляді цивільних чи кримінальних питань (стаття 6 Конвенції), дискримінація у здійсненні прав, викладених у Конвенції (стаття 14 Конвенції), батьківські права (стаття 8 Конвенції), право на повагу до приватного та сімейного життя, житла і кореспонденції (стаття 8 Конвенції), свобода вираження поглядів, свобода передавати чи отримувати інформацію (стаття 10 Конвенції), свобода участі у зібраннях та демонстраціях (стаття 11 Конвенції), вислання та екстрадиція (статті 3 та 5 Конвенції), конфіскація майна (стаття 1 Протоколу No 1), тощо [2].

Заявник не може оскаржувати загалом (абстрактно, без безпосереднього зачіпання ваших інтересів) закон чи заходи, наприклад, якщо він вважає, що

вони були несправедливими (це Суд вважає абстрактною скаргою, або *actio popularis*). Заявник не може скаржитися на порушення інших юридичних актів, крім ЄКПЛ, зокрема таких як Загальна декларація прав людини ООН, Європейська соціальна хартія або Хартія основних прав ЄС. Також заявник не може скаржитися від імені інших осіб за винятком тих випадків, коли ці особи чітко визначені та заявник є їхнім офіційним представником. Заявникам також варто ознайомитися з правилом 36-1 та Главою XI Регламенту Суду. Довіреність на представництво заявника передбаче в самому тексті нового формуляра заяви (пункт 31) [2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334-349.
2. Конвенція про захист прав людини, електронний ресурс, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Nalyvaiko O. I., Chepik-Tregubenko O. S. Economic and social systems of society as elements of social structure: concept, objectives, trends. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis*: Collective monograph. Riga: Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2019. Volume 1. 304 p. P. 256-272.